T. C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLÂM TARİHİ VE SANATLARI
ANABİLİM DALI

KARAHİSÂR-I SÂHİB SANCAĞI'NIN İDARÎ, SOSYAL VE EKONOMİK YAPISI (1720-1750)

Doktora Tezi

M. Zahit Yıldırım

ANKARA 2003

T. C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLÂM TARİHİ VE SANATLARI
ANABİLİM DALI

KARAHİSÂR-I SÂHİB SANCAĞI'NIN İDARÎ, SOSYAL VE EKONOMİK YAPISI (1720-1750)

Doktora Tezi

M. Zahit Yıldırım

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Nesimi Yazıcı

ANKARA 2003

T. C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLÂM TARİHİ VE SANATLARI
ANABİLİM DALI

KARAHİSÂR-I SÂHİB SANCAĞI'NIN İDARÎ, SOSYAL VE EKONOMİK YAPISI (1720-1750)

Doktora Tezi

Tez Danışmanı

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı	**İmzası**
.....	.....
.....	.....
.....	.....
.....	.....
.....	.....
.....	.....

Tez Sınavı tarihi

İÇİNDEKİLER

TABLOLAR ..... **VIII**

ÖNSÖZ ..... **IX**

KISALTMALAR ..... **XIII**

KAYNAKLAR VE ARAŞTIRMA YÖNTEMİ **1**

GİRİŞ **15**

I. BÖLÜM **35**

KARAHİSAR-I SAHİB'İN İDARÎ VE FİZİKÎ YAPISI **35**

A- KARAHİSAR-I SAHİB'İN İDARÎ YAPISI **35**

1- Kazalar *47*
a- Karahisâr-ı Sâhib 48
b- Sandıklı 52
c- Bolvadin 57
d- Şuhud 64
e- Çay 66
f- Sincanlı 67
g- Çola-âbâd 68
h- Barçınlu 69
ı- Nevâhî-i Barçınlu 69
i- Karamık 70
2- Nahiyeler *70*
3- Köyler *71*

B- KARAHİSAR-I SAHİB'DE YÖNETİCİLER **73**

1- Ümerâ sınıfı *73*
a- Vali-Mutasarrıf 74
b- Mütesellimler 92
c- Alaybeyleri 105
d- Yeniçeri Serdarları 115
e- Kethüdayerleri 119
f- Voyvodalar 120
g- Subaşılar 122
h- Kale Dizdarları 124
ı- İhtisab Ağası 125
2-Ulemâ Sınıfı *126*
a- Kadı ve Nâib 126
b- Kadı Yardımcıları 142
1- Müftî 142
2- Kâtipler 144
3- Muhzırlar 144
4- Şuhûdü'l-Hâl 145

5- İhtisab Ağası: 146
c- Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı 147
C- KARAHİSÂR-I SÂHİB'İN FİZİKÎ YAPISI 148
1- Karahisâr-ı Sâhib'in Şehir Yapısı 148
2- Mimarî Eserler 152
a- Karahisâr-ı Sâhib Kalesi 152
b- Camiler-Mescidler 155
c- Medreseler 168
d- Muallimhâne ve Mektebler 170
e- Tekke ve Zaviyeler 172
f- Konaklar, Saraylar ve Hanlar 183
g- Hamamlar 186
h- Çeşmeler 186
II. BÖLÜM 189
KARAHİSAR-I SAHİB SANCAĞI'NIN SOSYAL YAPISI 189
A- DEMOGRAFİK YAPI 189
1- Nüfus 189
a- Müslim Unsur 206
b- Gayr-ı Müslim Unsur 207
2- Kölelik ve Cariyelik Müessesesi 210
3- Müslim- Gayri Müslim İlişkileri 211
4- İhtidâ Hareketleri 213
5- Karahisâr-ı Sâhib'deki Acem Reayası 215
B- AİLE 215
1- Evlenme Nikah 217
2- Mehir 223
3- Evliliğe İzin ve Kadının Tercih Hakkı 226
4- Çok Eşlilik-Teaddüd-i Zevcât 227
5- Boşanma 228
6- Nafaka ve Kisve-baha 236
7- Vesâyet 243
8- Vekâlet 248
9- Kadının Sosyal Hayattaki Yeri 251
10- Çocuk ve Çocuk Hakları 253
C- MİRAS VE TERİKE 254
1- Verâset 254
2- Miras ve Terikenin Taksimi 258
3- Vâris ve Vâris Çeşitleri 259
4- Devletin mirasçılığı (Beytü'l-Mâl) 260
5- Ailelerin Ekonomik Durumu 260
D- İSİMLER VE UNVANLAR 261

1- Erkek İsimleri *261*
2- Kadın İsimleri *262*
3- Zimmî İsimleri *262*
4- Unvanlar ve Lâkaplar *263*

E- DAVALAR **263**

1- Niza, Yaralama ve Öldürme *263*
2- Hırsızlık ve Gasb *265*
3- Zina *266*
4- Müteferrik *267*

F- VAKIF HİZMETLERİ **269**

1- Hayrî ve Şer'î Vakıflar *270*
2- Avarız Vakıfları *277*
3- Aile Vakıfları (Evlatlık Vakıflar) *280*

G- SİYASÎ VE ASKERÎ OLAYLARIN SOSYAL HAYATA ETKİLERİ **281**

1- Osmanlı-Avusturya Seferleri *282*
2- Osmanlı-İran Seferleri *283*
3- Osmanlı-Rus Seferleri *285*
4- Askere Alma ve Askerin Cepheye Nakli Meselesi *286*
5- Cephedeki Askere Lojistik Destek *286*
6- Siyasî ve Askerî Olayların Sosyal Hayat Üzerindeki Etkileri *287*
7- Eşkıya Hareketleri ve Aşiretlerin İskânı *289*

III. BÖLÜM **295**

KARAHİSAR-I SAHİB'İN İKTİSADİ YAPISI **295**

A- DOĞAL KAYNAKLAR VE İŞ KOLLARI **297**

1- Tarım, Hayvancılık ve Ormancılık *297*
2-Ticaret *299*
3- Madencilik *300*
4-Diğer İş Kolları *309*

B- MESLEK GRUPLARI **311**

1- Bakkallar *313*
2- Kasaplar *313*
3- Debbağlar *314*
4- Demirciler *317*
5- Nalbantlar *318*
6- Kahveciler *318*
7- Terziler *319*
8- Çeşmeciler *319*

C- PARA-FİAT **320**

1- Para *324*
2- Eşya Fiyatları *326*
3- Karahisâr-ı Sâhib'de Kullanılan Kumaşlar *328*

4- Narh Uygulaması *328*

D-VERGİLER **333**

1- İmdâd-ı Hazariyye ve İmdâd-ı Seferiyye *337*
2- Avarız ve Nüzül Vergisi *344*
3- Aşâr-ı Miriyye *349*
4 Gümrük Rüsûmu *352*
5 Menzil Vergisi *355*
6 Cizye Vergisi *356*

SONUÇ **366**

EKLER **368**

BİBLİYOGRAFYA **378**

TABLOLAR

Tablo 1. XVII. Yüzyılda Karahisâr-ı Sâhib'in Kazaları 43
Tablo: 2. XVII. Yüzyılda Karahisâr-ı Sâhib'in İdari Taksimatı 43
Tablo 3. XVIII. Yüzyılda Karahisâr-ı Sâhib'in Kazaları 49
Tablo 4. XVIII. Yüzyılda Karahisâr-ı Sâhib Kazasının Mahalleleri 51
Tablo 5. 1623 ve 1709'da Sandıklı'nın mahalleleri; mahallelerde oturan gerçek hâne sayısı ve avarız hâneleri miktarları: 55
Tablo 6. 1623 ve 1709'da Sandıklı'nın köylerinin gerçek hâne sayısı ve avarız hâneleri miktarları: 56
Tablo 7: Bolvadin Kazası'nın Mahalleleri 61
Tablo 8: Bolvadin Kazası'nın Karyeleri 61
Tablo 9: Şuhud Kazası'nın Mahalleleri 67
Tablo: 10. Karahisâr-ı Sâhib Sancağı'nın Kaza, Nahiye ve Karyelerinin sayıları 73
Tablo 11: Karahisâr-ı Sâhib Sancağı'nın Valileri 81
Tablo 12. Karahisâr-ı Sâhib Kazası'nın Kadıları 133
Tablo 13: Karahisâr-ı Sâhib Evlerinin Oda Sayısı ve Müştemilatı 154
Tablo: 14: XVIII. Yüzyılın ilk Yarısında Karahisâr-ı Sâhib'de Bulunan Camiler ve Yapılış Tarihleri 159
Tablo 15: 1623 Yılında Karahisâr-ı Sâhib Mahallelerinin Avarız Haneleri 194
Tablo 16: 1720-1750 Tarihlerinde Mahallelerin Avarız Haneleri 195
Tablo 17: Karahisâr-ı Sâhib Mahallelerinin Toplam Hane ve Nüfus Sayısı 196
Tablo 18: 1623 tarihinde Sandıklı'da olmayıp 1709 tarihinde mevcut olan köyler:201
Tablo 19. Sandıklı'da her iki tahrirde de mevcut olan karyeler: 202

ÖNSÖZ

XVII. yüzyıl başlarından itibaren Osmanlı Devleti'nin siyâsî, idârî, iktisâdî, askerî ve sosyal hayatında ciddi sıkıntılar yaşandığını görmekteyiz. 1683 Viyana bozgunu ile devletin hemen her yerinde ve her müessesesinde kendini gösteren karışıklıklar, uzun süren savaşların verdiği bıkkınlıklar ve idarî otoritedeki zaaflara bağlı olarak ortaya çıkan asayişsizlik, Osmanlı toplumunu derinden etkilemiştir. 1699'da yapılan andlaşmanın etkisinde yaşanan seneler (1711 Prut savaşı, 1715 Mora seferi, 1716 Macaristan seferi, 1717 Bağdat'ın düşmesi) devlet adamlarının gerekli tedbirleri almalarına müsaade etmediği gibi devleti siyaseten yeni mükellefiyetler altına sokacak antlaşmalar yapmaya zorlamıştır. XVIII. yüzyıl başlarında yaşanan askerî ve siyasî olaylar, insan kaybı, maddî kayıplar, üretim kaybı, işsizlik ve asayişsizliğe yol açmıştır.

Bütün bu olayların Osmanlı toplumunu nasıl etkilemiş olduğu konusu müşahhas açıklamaların yapılmasını gerektirmektedir. Bu sebeple genel ifade ve açıklamalardan ziyade zaman ve mekan sınırlaması yapılarak ele alınan bir bölgenin, sancağın, kazanın, nahiyenin veya köyün sosyal hayatı ele alınmalıdır. Ele alınan dönem içinde elde edilen belgeler, tarihî seyir içerisinde vuku bulan olaylar açısından değerlendirilebilirse, o zaman bazı genel hükümlere varılabilir.

Osmanlı Devleti'nde şehirlerin bulundukları konumları itibariyle, her birinin ayrı bir önemi vardır. İstanbul, Edirne, Bursa gibi devlete payitahtlık etmiş şehirlerden başka, Kayseri, Konya, Sivas gibi Karahisâr-ı Sâhib'in de özel bir yeri vardır. Tarihteki yeri ve coğrafi konumu itibariyle, önemli şehirlerden biri olan Karahisâr-ı Sâhib'in sosyo-ekonomik yapısı hakkında yukarıda belirttiğimiz konu açısından yapılan çalışmaların son derece sınırlı olduğu görülmektedir.

Öncelikle belirtilmelidir ki, XVIII. yüzyıl Osmanlı bürokrasisinin -idârî, siyâsî ve askerî çözülme ve başarısızlıklara rağmen- düzenli çalışmaya devam ettiği bir dönemdir. Dolayısıyla bürokrasinin çeşitli kademelerinde tutulan belgeler bir düzen içerisinde saklanmış ve büyük bir çoğunluğu da bizlere intikâl etmiştir. Karahisâr-ı Sâhib Sancağı idarî konumu itibariyle ve hele de sancak olması hasebiyle devlet teşkilâtı içerisinde önemli bir yer tutmaktadır. Bundan dolayı da bu sancak ve sınırları içerisinde kalan kaza, nahiye ve köylerle ilgili olarak çok sayıda dokümanı bulmak mümkündür. Böyle olunca da zaman olarak konunun sınırlanması gereği kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Ancak tarihî olaylarda kesin bir çizgi ve tek sebep olmadığı

gibi bizim çalışmamızda da böyle bir kesin ayırım yapmanın mümkün olmadığını biliyoruz. Bu sebeple zaman zaman belirlediğimiz dönemin öncesine ve sonrasına ait bilgilere de müracaat etmeyi uygun bulduk.

XVIII. yüzyılın başlarından itibaren Osmanlı Devleti'nde sosyal ve siyasî alanlarda birtakım problemler ve bu problemlere bağlı olarak toplumda büyük bir karmaşa vuku bulmuştur. Aslında bu karmaşanın kökeni XVII. yüzyılın sonlarındaki bazı önemli siyasî ve askerî olaylara dayanmaktadır. Bunlar 1683 II. Viyana bozgunu sonrası başlayan ve 1699'da Karlofça ile sona eren uzun savaşların verdiği yorgunluk, bıkkınlıklar, idarî otorite boşluğu Osmanlı toplumunun her yanında asayişin bozulmasına sebep olmuştur. Bu olaylar aynı zamanda halkın ve devletin ekonomik durumunu da derinden etkilemiştir. Bunlar da yetmezmiş gibi yüzyılın başında başlayan dahilî isyanlar, Prut ve Avusturya seferleri siyasî, idarî, ekonomik ve askerî durumun daha da kötüleşmesi neticesini doğurmuştur.

Bu problemlerin çözülmesi için de zamanın idarecileri ve devlet adamları çeşitli tedbirler almaya çalışmışlardır. Bu tedbirlerin başında da halk ve askere bir nefes aldırmak için savaş halinde bulunduğumuz devletlerle sulh yapmak gelmiştir. Bunun nihayetinde de bilinen "Lale Devri" yaşanmıştır. İşte bu devirle birlikte ve bu devirden sonraki zamanlarda Karahisâr-ı Sâhib'in idari, sosyal ve ekonomik durumu nasıldı? Amacımız bu sorulara bir nebze olsun cevap bulmaktır. Bu sebeple çalışmamızın adını "Karahisâr-ı Sâhib Sancağı'nın İdari, Sosyal ve Ekonomik Yapısı (1720-1750)" olarak belirledik.

Yukarıda belirttiğimiz sebeplerden dolayı biz Osmanlı Devletinin genelinde olduğu gibi Karahisâr-ı Sâhib Sancağı'nın çok fazla araştırılmamış olan XVIII. yüzyılının 1720-1750 arası dönemini incelemeyi ve bu devreyi elimizden geldiği ölçüde aydınlatmayı amaçladık. Bu yüzyıl diğer şehirler için olduğu kadar Karahisâr-ı Sâhib için de kaynak bakımından oldukça zengin ve çeşitlidir. Bu kaynaklar çalışmamızın başında muhteva ve önemleri itibariyle değerlendirilmiştir.

Şehir tarihi çalışmalarında ele alınan şehrin fiziki, idarî, iktisâdî ve sosyal yapısı iç içe konuları muhtevi olmakla birlikte izafi tasnif yapılması gerekli ve zorunlu olmaktadır. Böylece konular daha detaylı ve derli toplu ele alınabilmekte ve yapılan değerlendirmeler de daha sağlıklı olmaktadır. Bu görüşten hareketle çalışmamızı üç ana bölüm halinde ele aldık.

I. Bölümde Karahisâr-ı Sâhib Sancağı'nın İdari Yapısı, idarecileri (örfi ve şer‘î idarecileri tespit edip bunlar hakkında bulabildiğimiz belgeler nispetinde değerlendirmeler yaptık.

II. Bölümde sancağın sosyal yapısını inceledik. Burada nüfus, aile, miras ve terike, isimler unvanlar, mahkeme konusu olan davalar, vakıflar ve vakıf hizmetleri gibi hususlarla bu dönemde doğuda ve batıda çokça vukubulmuş olan savaşların sosyal hayata etkisini göstermeye çalıştık.

III. Bölümde ise sancağın ekonomik yapısı üzerinde durduk. Burada da doğal kaynaklar ve işkolları, meslek grupları, para-fiyat konuları, vergiler detaylı olarak incelenmeye çalışıldı. Özellikle vergilerin iktisadî ve sosyal hayatı etkilemesi, savaşların sosyal ve iktisadi hayatı derinden sarsmasına neden olduğunu açıkça ortaya koymaya çalıştık. Kaynaklarımızın el verdiği ölçüde Karahisâr-ı Sâhib şehri ve merkez kazaya bağlı köylerin ödedikleri salyaneler, imdad-ı hazariyye ve seferiyyeler, avarız ve nüzül vergileri, seferlerle ilgili olarak toplanan deve ve katır gibi yük hayvanı vergilerini 30 yıllık dönemde her yıl -düzenli/düzensiz- ödedikleri ve sicillerde yer aldıkları kadarıyla tablolar halinde eklerde verdik. Kazalara ait bilgiler ise buralara ait belgelerin günümüze ulaşmaması nedeniyle yeterince değerlendirilemedi. Bunlarla ilgili bilgiler sadece genel olarak sicillerde ve arşivde yer alan avarız ve bedel-i nüzül defterlerinde kaydolunduğu gibi toptan tevzi olarak verildi.

Fiyatlarla ilgili olarak narh listeleri bize oldukça yararlı bilgiler verdi. Bunun yanında buradaki fiyatları gerektiğinde terikedeki fiyatlarla mümkün olduğu ölçüde desteklemeye çalıştık.

Ekler kısmında alınan vergilerin sancak genelindeki kazalar, merkez kazanın mahalle ve köylerine dağıtımlarını gösteren tablolarla birlikte bazı belgelerin orijinal metinlerini ve transkripsiyonlarını vermeyi yapılan tespitleri daha da belirli hale getirmek için gerekli gördük.

Daha önce de belirtildiği gibi otantik belgeleri esas alan bu çalışma oldukça uzun, meşakkatli ve yorucu bir mesai sonunda vücuda gelmiştir. Binlerce arşiv vesikasına dayanılarak ortaya konulmaya çalışılmıştır. Böyle hacimli bir çalışmada bazı hataların olması tabiidir. Ancak bütün eksikliğine rağmen Karahisâr-ı Sâhib Sancağı'nın belirtilen dönemine bir ışık tuttuğumuzu, özelde Karahisâr-ı Sâhib/Afyonkarahisar'ın tarihi, genelde ise Osmanlı tarihinin daha iyi değerlendirilmesine küçük de olsa bir katkıda bulunduğumuz inancındayız. Bu sebeple çalışmamızın meydana gelmesinde önemli teşvik ve yardımlarından dolayı danışman hocam Prof. Dr. Nesimi Yazıcı'ya teşekkürü bir borç bilirim.

Mehmet Zahit YILDIRIM

Uşak 2003

KISALTMALAR

AE	: Ali Emîrî
age.	: adı geçen eser
agl.	: adı geçen lugat
agm.	: adı geçen makale
AKÜ.	: Afyon Kocatepe Üniversitesi
AŞS.	: Afyonkarahisar Şer'iye Sicili
BOA.	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
CD.	: Cevdet Dahiliye
CE.	: Cevdet Evkaf
C.	: Cilt
DTCFD.	: Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi Dergisi
Ed.	: Editör
hk.	: hüküm
IRCICA.	: İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi
İ. Ü.	: İstanbul Üniversitesi
İA.	: Milli Eğitim Bakanlığı İslâm Ansiklopedisi
İEA.	: İbnü'l-Emin Askeriye
İET.	: İbnü'l-Emin Tevcihat
KK.	: Kamil Kepeci Tasnifi
MAD.	: Maliyeden Müdevver Defterler Katalogu
md.	: madde
MD.	: Mühimme Defteri
MEB.	: Milli Eğitim Bakanlığı Yayını
Neşr.	: Neşreden
OTAM.	: Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi
S.	: Sayı
Sad.	: Sadeleştiren
TKKKA. TD	: Tapu Kadastro Kuyud-ı Kadîme Arşivi Tapu Defteri
TAD.	: Türklük Araştırmaları Dergisi
DİA.	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi

TTK.	: Türk Tarih Kurumu Yayını
vd.	: ve devamı
YPK.	: Yapı Kredi Yayını

KAYNAKLAR VE ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

Kullandıkları kaynakların özellikleri de dikkate alınarak Türkiye'de akademik anlamdaki şehir tarihi ile ilgili çalışmaları, genelde iki grupta toplamak mümkündür. Birinci gruba girenler daha çok XVI. yüzyılı konu alan ve ağırlıklı kaynaklarını tahrir defterlerinin oluşturduğu çalışmalardır. İkinci grup ise Şer'iye Sicillerinin temel kaynak olarak kullanıldığı XVIII ve XIX. yüzyıl ağırlıklı çalışmalardır. Bu şekilde tek kaynak grubuna dayanılarak yapılan çalışmalar, o şehrin ilgili dönemdeki tarihini bütün yönleri ile yansıtmakta yetersiz kalmaktadır. İlk bakışta XV-XVI. yüzyıllara ait Şer'iye Sicillerinin sınırlı varlığı ve XVII-XIX. yüzyıllarda klasik tahrirlerin yapılmadığının peşin fikir olarak kabul edilmesi bu kıyaslamayı doğrulasa da Osmanlılarda reayadan vergi alabilmek için her devirde tahririn yapıldığı ancak bunun adı değiştiği gerçeği mevcut önkabulleri boşa çıkarmaktadır. Çünkü zamanla devlet teşkilâtındaki büyüme, bürokrasideki artış ve gelirlerin çeşitlenmesiyle artık bu yazımların klasik tahrir yoluyla değil de avarız tahriri, cizye tahriri, mukataa tahriri vb. gibi isimlerle adlandırılır olmuştur. Bu yazımlar sonucu ortaya çıkan defterlere de konularına göre Avarız Hane Defterleri, Mukataa Defterleri, Cizye Muhasebesi Defterleri, Tımar Tevcih ve Yoklama Defterleri, Evkaf Tahrir/Yoklama Defterleri, Nüfus Yoklama Defterleri, Vilayet Muhasebe Defterleri, Mevacib Defterleri, Tahrir-i Emlak ve Nüfus Defterleri ve Temettuat Defterleri gibi isimler verilmiştir. İşte XVI. yüzyıldan sonra yapılan şehir tarihi çalışmalarında Şer'iye Sicilleri ile birlikte bunları ve Osmanlı bürokrasisinin değişik kalemlerince hazırlanmış daha birçok belge çeşidini kullanmak gerekmektedir.

Biz Karahisâr-ı Sâhib Sancağı'nı incelemeye karar verdiğimizde bu gerçekten hareket ettik. Zira Şer'iye Sicilleri, mahallî idarecilerin karar ve icralarını, halkın şikayet ve isteklerini ihtiva etmekle birlikte, bunların sonunda merkezden gönderilen ilgili emirleri, merkezin başka konulardaki isteklerini de içlerinde bulundurmaktadır. Böylece merkezî bürokrasi ile taşradaki bürokrasinin belgelerinin[1] birlikte kaydolunduğu bu defterlerdeki vesikalardan belli bir konunun karşılaştırması mümkün olabilmektedir. Bir konunun merkeze nasıl yansıdığını her iki belge türünü birlikte değerlendirerek vuzuha kavuşturabilmek mümkündür.

Biz bu düşünceden hareketle öncelikle araştırma dönemimize ait Afyonkarahisâr (Karahisâr-ı Sâhib) Şer'iye Sicillerinden (ki bunların Milli Kütüphanedeki numaraları 533-545

[1] Bu belge çeşitleri ***BOA*** tarafından yayınlanan katalogta daha teferruatlı olarak görülebilir. Bkz. ***BOA***, ***Osmanlı Arşivi Rehberi***, Ankara 2002.

numaralar arası 13 defterdir) 535-541 numaralar arasındaki defterlerde bulunan belgeleri, Microsoft Office programında bulunan Veri Tabanı Programı Acces'te bir form hazırlayarak bilgisayara girdik. Bu formda, belge adı, tarihi, belge çeşidi, gönderilen makam, belgenin ana konusu, tali konusu gibi sorgular hazırlayarak buna uygun şekilde her bir belgenin ya tamamını, ya önemli noktalarını ya da sadece kısa bir özetini çıkararak bilgisayar yardımı ile tasnif ettik. Ancak bu çok uzun zaman alan ve geniş bir zamanda yapılması gereken bir işti. Bu sebeple geri kalan defterlerden 533, 534, 542, 543, 544 ve 545 numaralı defterleri ise MicrosoftWord programında bir katalog şeklinde tablo hazırlayarak belgenin defter ve varak numaraları, tarihi, belge cinsi, konusu ve özetini girdik. Bu şekilde hareket etmemiz bize Osmanlı Arşivine gittiğimizde ne tür belgeler aramamız gerektiği konusunda da yol gösterici oldu. Bu bilgilerden hareketle sicillerde geçen bir konunun ya aynısını veya devamının orada var olduğunu gördük. Bazen de arşivden aldığımız bir belgenin sicile kaydedilmiş benzerlerini ya da aynı konuları ihtiva ettiğini tespit ettik.

Daha sonra özellikle valilerin tespiti, sefer hazırlıkları, asker yazımı, eşkıyalık hareketleri, leventler ve başıbozuk taifesi ile ilgili olarak taşraya gönderilen hükümlerin yer aldığı Mühimme Defterleri'ni, Ali Emiri, İbnülemin, Cevdet, Maliyeden Müdevver Defterler Kataloglarını taradık. Şunu da ifade etmek gereklidir ki XVI. yüzyılla ilgili olarak yapılmış olan çalışmalarda kullanılan ve çalışılan sancak hakkında ana kaynak durumunda olup ilgili sancağın hemen hemen bütün yönlerini detaylıca ve bir bütün olarak ortaya koyma imkanı veren Tapu Defterleri gibi bir kaynağı XVIII. yüzyıl için bulmak pek mümkün görünmemektedir. Zira daha önce de belirttiğimiz sebepler muvacehesinde bu yüzyılda toplu tahrirler yapıldığına dair bilgiler mevcut değildir. Her ne kadar tahrir şekli değişip detaylansa da sonraki dönemlerde Tapu tahrirleri gibi bir bölge hakkındaki bütün bilgileri ihtiva eden defterler mevcut görünmemektedir. Belgelerde herhangi bir sebeple Defterhâne-i âmire'de mahfuz bulunup gerektiğinde başvurulan mufassal defterlerden bahsedilmektedir. Bu defterler XV. ve XVI. yüzyıla ait olup üzerlerinde tâ XIX. yüzyılın sonlarına kadar güncellemeler yapılmıştır. Bunların haricinde buna benzer defterler var ise de arşivdeki yüzlerce katalog ve defter tasnifi içerisinde bunları bulmak zaman bakımından bizi zorlamaktadır. Bu sebeple biz bulabildiğimiz belgelere göre Karahisâr-ı Sâhib Sancağı'nın bu dönemdeki durumunu tespit etmeye çalıştık. Ancak buna rağmen incelediğimiz dönemle ilgili binlerce belge elde ettik. Zaman zaman bunların kullanılmasında sondaj metoduna başvurmak

zorunda kaldık. zorunda kaldık. Zira bütün belgeleri kullanmak mümkün görünmemektedir. Bu bilgilerden sonra kaynaklarımızı şöylece teferrutalandımak mümkündür.

I- Arşiv Belgeleri

Tahrir Defterleri: Osmanlı Devletinde lüzum görüldükçe nüfus ve arazi tahrirleri yapılmakta idi. Yapılan bu tahrirler bazen bir vilayetin tümünü, bazen de sadece bir livayı ihtiva edecek şekilde tutulurlardı. Tahrirler belirli aralıklarla tekrarlanmakta idi. Bir bölgenin fethi, önceki tahririn üzerinden 25-30 yıl gibi bir zamanın geçmesinin yanı sıra, bir bölgede uzun bir süre kuraklık, su baskınları veya başka bir afetin olması, sürekli eşkıya olaylarının vuku bulması vb. sebeplerle tahrir yapılırdı. Bu sebeplerin sonucu olarak zirai düzende ve demografik yapıda meydana gelen değişmeleri tespit amacıyla tahrirler yapılmıştır.

Tahrirden esas hedeflenen şey ise o yerin hasılat ve vergi gelirlerinin tespit edilmesi, çalışan, vergi verebilecek durumda olan nüfusun belirlenmesidir. Bunun için de tahriri yapılan yerdeki yerleşim birimleri mahalle mahalle, köy köy hane hane yazılır, burada bulunan erkek nüfus vergiden muaf olan ve olmayan bütün halinde gösterilirdi. Böyle tahrirlere Mufassal Tahrir denirdi. Daha sonra bunlardan icmaller yapılır kimlerden vergi alınacak kimlerden alınmayacak, hangi köy hangi hizmetle mükellef tutulacak vb. hususlar bu defterlere kaydedilirdi[2].

Karahisâr-ı Sâhib'le ilgili tahrir defterlerini şöylece sıralayabiliriz:

1- Maliyeden Müdevver Defterler Katalogunda 230 numaralı defter. Bu defter Üçler Bulduk'un ifadesine göre XV. yüzyılın sonları ile XVI. yüzyılın başlarına ait olmalıdır[3].

2- Bir diğer defter Başbakanlık Arşivinde Tapu Tahrir tasnifinde 147 numara ile kayıtlı olan defterdir. Bu defter Karahisâr-ı Sâhib'e ait ilk mufassal defterdir. Tarihi 1528'dir.

3- Yine Tapu Tahrir Katalogunda 438 numara ile kayıtlı olan defter Anadolu Vilayeti'ne bağlı bütün sancakların nüfuslarını, hasıllarını, dirlik ve evkafını ihtiva eder. Bu defterin ikinci cildi yeni tasnifte 166 numara ile kayıtlıdır. Bu defterin ***438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i***

---

[2] Tapu Tahrirleri ilgili olarak daha geniş bilgi için bkz. Ömer Lütfi Barkan, "Türkiye'de İmparatorluk Devirlerinin Büyük Nüfus ve Arazi Tahrirleri ve Hâkana Mahsus İstatistik Defterleri (I)", ***İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası***, C. II, S. 1, s. 20-59 ve aynı dergi C. II, S. II, s. 214-247; Layoş Fekete, "Türk Vergi Tahrirleri", ***Belleten***, XI/42, Ankara 1947, s. 299-328, Ömer Lütfi Barkan, "Tarihi Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi", ***Türkiyât Mecmuası***, S. X, İstanbul 1953, s. 1-26; Halil İnalcık, ***Hicrî 835 Tarihli Sûret-i Defter-i Sancak-i Arvanid***, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 1987, s. XI-XXXVI; Zeki Arıkan, ***XV-XVI. Yüzyıllarda Hamit Sancağı***, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, İzmir 1988, s. 1-14.

[3] Üçler Bulduk, ***XVI. Asırda Karahisâr-ı Sâhib Sancağı***, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 1993 s. 4.

Anadolu (937/1530) I adı ile 1993 yılında Başbakanlık Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı'nca "Dizin ve Tıpkıbasım" olarak basılmıştır.

Tahrir defterleri üzerinde yapılan incelemeler bu defterlerin XVI. yüzyıldan sonra da temel kaynak olarak kullanılmaya devam edildiğini göstermektedir. Hatta bizim dönemimizde bazı arazi ve su anlaşmazlıkları ile ilgili davalarda bu defterlere müracaat olunduğu anlaşılmaktadır[4]. Bu sebeple her ne kadar arada yüzlerce yıl geçmiş olsa da bu defterlerde verilen temel bilgilerin pek fazla bir değişikliğe uğramadığı sonucuna varabiliriz.

Mühimme Defterleri (MD): Başbakanlık Osmanlı Arşivinde bulunan Mühimme Defterleri ilk zamanlardan başlayıp son döneme kadar Divân-ı Hümâyun'da görüşülüp karara bağlanan önemli konuların kaydedildiği defterlerdir. Bu defterler 1553-1915 yılları arasını kapsayan toplam 419 defterdir. Nedendir bilinmez daha önceki defterler günümüze intikal etmemiştir. Araştırma dönemimize ait olan Mühimme Defterleri'nin numarası 129'dan başlayıp 155'e kadar çıkmaktadır. Bu defterler baştan sona tek tek tarafımızdan taranıp Karahisâr-ı Sâhib'le ilgili bütün hükümler tespit edilmiştir. Bunun yanında Mühimme Zeyli Defterleri'nden de yine dönemimizle ilgili olanlarını taradık ve faydalandık. Ayrıca tarihçe için daha eski tarihli Mühimme Defterleri'nden de istifade ettik. Mühimme Defterleri'nden aldığımız belgeler daha çok idarecilerin tespiti, eşkıya olayları, sefer hazırlıkları, levend taifesine karşı alınması gerekli tedbirlerin neler olduğu konularında bize oldukça yararlı oldu.

Ali Emiri Tasnifi (AE.): Tarihçi Ali Emîrî başkanlığında bir heyet tarafından 1918-1921 yıllarında yapılan bir tasniftir. Bu tasnifte Osmanlı Devletinin kuruluşuna takaddüm eden Beylikler döneminden başlayarak Abdülmecid zamanına kadar olan geniş bir zaman dilimine ait vesikalar bulunmaktadır. Bu tasnifte belgeler padişahların saltanat sıralarına göre tasnif edilmiştir. Bu belge fonunda aldığımız belgelerin konusu da tımar tevcihi, reayadan fazla vergi alınmaması, naiblerin bölgelerinde bulunan mütegallibeler ile ilgili arzları, aşiret iskanı hakkında hükümler, vakıflara ait cihetlere tevcihler, çeşitli konularla ilgili kadı ilamları ve Karahisâr-ı Sâhib Kalesi yerli topçu neferâtının mevacipleri vs. den oluşmaktadır.

---

[4] Mesela Karahisâr-ı Sâhib Şer'iye Sicillerinde tespit ettiğimiz Mayıs 1722 tarihli bir ferman kaydında Şehr-âbâd Nahiyesine bağlı Ayvalu, Sülün, Salar ve Sarık köyleri arasındaki su anlaşmazlığının çözümü için 1575 tarihli ve Tapu Kadastro Arşivi'nde 575 numara ile kayıtlı olan deftere müracaat olunmuştur. Zira bu köyler ilgili olarak sicilde verilen bilgiler zikredilen defterde aynen yer almaktadır. Bkz. ***AŞS***, 535, 36 b-37 a ve Tapu Kadastro Kuyûd-ı Kadime Arşivi, TKKKA. TD***., 575 Numaralı Tahrir Defteri***, vr. 3 a, 6 b, 13 b, 15 b, 22 a. yine 22 a'da Sarık Köyü'ndeki bir değirmenin Cuma günleri hasıl olan gelirinin Ayvalı'daki cami imamına vakıf olarak kaydedildiği kayıtlıdır.

Muallim Cevdet Tasnifi (Cevdet): Kısaca Cevdet Tasnifi denen bu belge fonunu da Tarihçi Muallim Cevdet'in başkanlığında 08. 11. 1932 tarihli Bakanlar Kurulu kararı ile kurulan "Resmî ve Tarihçi Evrâk Tasnif Heyeti" tarafından zikredilen tarihte başlanıp 1937 tarihinde tamamlanan çalışma ile ortaya çıkan belgeler oluşturmaktadır. Bu tasnifteki belgeler kronolojik sıraya konulmamıştır. Tarihleri ise 960-1322/1553-1904 seneleri arasını ihtiva etmektedir. Bu fonda konumuzla alakalı olarak tespit ettiğimiz belger vakıflarla ilgili çeşitli konularda verilen arzuhaller üzerine muameleli kayıtlardır.

İbnü'l-Emin Mahmud Kemal İnal Tasnifi (İE): Bu tasnif de adından da anlaşılacağı üzere tarihçi İbnülemin Mahmud Kemal İnal başkanlığında oluşan bir heyet tarafından 1921 yılında çalışmaya başlanarak yapılmış bir tasniftir. Bu tasnifte de 829/1290-1425/1873 tarihleri arasını ihtiva eden belgeler bulunmaktadır.

Kamil Kepeci Tasnifi (KK): Arşivde görev yapmış olan Kamil Kepeci'nin başkanlığında bir komisyon tarafından yapılan tasnife verilen isimdir. Bu tasnifte 873/1269-1468/1878 tarihlerini ihtiva eden belge ve defterler bulunmaktadır. Bu fonda aldığımız belge çeşitleri daha çok tımar tevcih kayıtları, çeşitli vakıf ve zaviyelere ait boşalan görev ve cihetlere yapılan tevcihler ile maliye kayıtları ve bedel-i nüzül defterlerinden oluşmaktadır. Bu fondan aldığımız belgeler tımar tahvil kayıtları, maliye ahkâmı kayıtları gibi bilgileri ihtiva etmektedir.

Maliyeden Müdevver Defterler (MAD): 1945 yılında Maliye Bakanlığı'ndan yığın halinde devralınan 26000'den fazla defterden oluşan defter tasnifidir. Bu tasnifin içinde bulunan defterlerin muhtevaları da oldukça çeşitlidir. Bunların içerisinde aldığımız belgeler, avarız hane defteri, bedel-i nüzül defterleri, maliye ahkamı kayıtları, çeşitli bölgelerden bu arada Karahisâr-ı Sâhib'den İstanbul için istenen kereste vs. ile ilgili hükümlerden oluşmaktadır.

Ahkâm Defterleri: Divan-ı Hümâyûnda çıkan hükümlerin kaydına mahsus olan defterlere genel olarak ahkâm defterleri denilmektedir. Bu hükümler padişah adına hazırlandığından dolayı ferman da denilmektedir. Ahkâm Defterleri'nin Ahkâm-ı Mühimme, Ahkâm-ı Şikâyet, Ahkâm-ı Ru'ûs ve Ahkâm-ı Tahvîl gibi çeşitleri vardı. Bu defterler eyâletlere göre tutulmuşlardı. Bu defterleri başlangıçları Mora Ahkâm Defteri hariç hepsi de 1155/1742-43 tarihinden sonraya aittirler[5]. Karahisâr-ı Sâhib'le ilgili hükümler Anadolu Ahkâm Defterleri içerisindedir.

[5] ***Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi***, 1992, s. 40.

Avarız ve Nüzül Defterleri: Avarız ve nüzül vergisi veren hanelerin tespiti için yapılan tahrirlerin kaydolunduğu bu defterlerde ilgili mahallin idari, ekonomik, sosyal ve demografik yapısına dair önemli bilgiler bulunmaktadır. Avarız tahrirleri klasik dönemde yapılan tahrirleri bir başka deyişle tapu tahrirlerinin yerini alan tahrirlerden birisidir. XVII. yüzyılın başlarından itibaren bu defterlerin tutulmaya başlandığı görülmektedir. Nitekim biz Kamil Kepeci Tasnifinde bulunan bir defteri çalışmamızda oldukça geniş bir şekilde kullandık[6].

Şer'iyye Sicilleri: Şer'iyye sicilleri, Osmanlı mahkemelerinde kadılar tarafından tutulan zabıtlar olup şehir ve kasabaların idarî, malî, askerî, kültürel ve sosyal durumlarını ortaya koymaları ve bu konularda detaylı bilgiler ihtiva etmeleri sebebiyle, mahalli araştırmalarda temel kaynak durumundadırlar. Bugün bize intikal eden bu defterler XV. asırdan XX. asrın başlarına kadar periyodik olarak –arada bazı kesintiler/kayıplar olmakla birlikte- devam eder. Bu defterler Türk tarihi, kültürü, idarî, iktisadî, askerî hayatı ve Osmanlı devri hukuk uygulamaları açısından son derece büyük önem taşımaktadırlar7.

Şer'iye sicilleri ile ilgili olarak söylenmesi gereken önemli bir husus da merkezden gönderilen belgelerin, merkezden çıkış tarihleri ile sicillere kayıtları arasındaki önemli bazı farklılıklardır. Bazı belgelerin çıkışları ile sicillere kayıtları arasında 8 gün gibi kısa bir süre varken bazılarında da iki ayı bulan hatta daha fazla bir zamanın geçmesi de söz konusudur. Çok kısa zaman içerisinde kaydedilen belgeler arasında bir mutasarrıfın tayin olunduğuna dair belgeler bulunurken, seferle alakalı belgelerin çıktığı tarihten aylar sonra kaydedildiği görülmektedir. Hattâ bazen bir ferman sadır olduktan dört-beş yıl sonraki tarihli belgeler arasına da kaydolunmuş olarak bulmak da mümkündür. Bunun nedenlerinin araştırılması gerekir. Bir diğer husus ise bu defterlerin gerek Milli Kütüphane'de ve gerekse daha önceden üzerinde yapılan numaralama ve mikrofilme alma sırasında defterle ilgili olarak verilen bilgilerle ilgilidir. Gerek bizim konumuzu ilgilendiren defterler olsun, gerekse diğer incelediğimiz defterlerdeki belge sayısına, başlangıç ve bitiş belgelerinin tarihlerine vs. ilişkin verilen bilgileri ihtiyatla karşılamak gerekir. Zira sayfa ve belge numaralamalarının titizlikle yapılmadığı, kapaklarda

---

[6] Bu defterin geniş bir tanıtımı için bkz. M. Zahit Yıldırım, "Avarız Defterleri ve 2567 Numaralı Avarız Defterine Göre XVII-XVIII. Yüzyılda Karahisâr-ı Sâhib Sancağı'nın Sandıklı, Çola-âbâd ve Karamık Kazaları, ***VI. Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu, Afyon 10-11 Ekim 2002,*** Ankara 2003, s. 581-608.

7 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Şer'î Mahkeme Sicilleri", ***Ülkü Halkevleri Mecmuası, (Temmuz 1935)***, V/29, 365-9.

verilen ilk ve son belgenin tarihi ile ilgili bilgilerin çoğu zaman farklı olduğu anlaşılmaktadır[8]. Meselâ bizim incelediğimiz ve çok sık olarak başvurduğumuz toplam 13 defterdeki belge sayısı kapaktaki bilgilere göre 2740 tanedir. Tek tek yaptığımız kendi tespitlerimize göre ise bu sayı 3014'tür. Arada 264 tane belge farkı vardır. Bu da ortalama 70-80 varaklık bir defter etmektedir.

Burada şeriye sicillerinin değeri ile ilgili daha çok şey söylenebilir. Ancak çarpıcı olması ve bu kaynakların ne derece ehemmiyetli birer bilgi ve belge hazinesi olduğunu gösteren ve vakıf kayıtlarını; 1. vakfın ismi ve kuruluş amacı, 2. vakfın yer aldığı mahallenin ismi, 3. Mütevellisinin ismi, 4. Tahririn hangi zaman dilimini ihtiva ettiği, 5. vakfın orijinal sermayesi, 6. vrsa sonradan bu sermayeye ilave edilen ek sermayeler, 7. bu şekilde oluşan yeni sermaye, 8. vakfın sermayesinden sağlanan kar, 9. "minhe'l-masarıf" ve 10. "zimem" olarak on ana başlık altında toplayarak vakıflar hakkında ayrıntılı bilgi sahibi olmamızı sağlayan bu defterlerle ilgili olarak şu pasajları almak yeterli olur sanırız:

"Bu on değişik başlık altında toplanan verilerin beşyüz civarında (1767'de 545 adet) vakıf için üçyüz yıllık bir dönem boyunca standart bir şekilde Bursa kadıları tarafından toplandığını belirtsem ne derece engin bir kaynakla karşı karşıya bulunduğumuz sanırım daha iyi anlaşılacaktır. Onaltıncı yüzyılda tutulan bir kayıt ile onsekizinci yüzyılda tutulan bir kaydın arasında iki fark saptanmıştır. 1. Kâra ilk dönemde "el irâd", onsekizinci yüzyılda ise "Murabaha" denilmektedir. 2. erken dönemde sermayenin plase edildiği kişiler hakkında bilgi yoktur, bu bilgi onsekizinci yüzyıl kayıtlarında görülmektedir. Bu farklar dışında tümü veriler üçyüz yıl boyunca standart bir şekilde işlenmişlerdir. Modern türkiye Cumhuriyeti ekonomisiyle uğraşan iktisatçılarımızın her yıl, bazen altı ayda bir değişen istatistikler karşısında nasıl zor duruma düştüklerini çok iyi bilen bir kişi olarak Osmanlı bürokrasisinin gösterdiği bu müthiş tutarlılık ve standardizasyon karşısında hayrete düş[me]mek ve engin bir saygı duymamak mümkün değildir. "[9]

İnceleme dönemimizle ilgili Karahisâr-ı Sâhib Şer'iye sicilleri şunlardır:

533 Numaralı Sicil: Mikrofilminden alınan fotokopide kapaktaki bilgilere göre Milli Kütüphane'de 533 numara ile kayıtlı bu sicilin eski numarası (Afyonkarahisar Müzesindeki) 1132/1720'dir. İlk belgenin tarihi Rebi'ü'l-ahır 1132/Şubat 1720, son belgeninki ise 7 Şevval 1144/2. 4. 1732'dir. İçinde bulunan belge sayısı 115 (136), defterin varak sayısı ise 42'dir. Defter 15x33.5 cm ebadındadır. Sırtı borda meşin, satıhları çiçek desenli mukavva kaplıdır.

[8] Meselâ Yüksek lisans Tezi olarak hazırladığımız 30 Numaralı Adana şer'iye sicilindeki bu tür hatalara işaret daha önce etmiştik, bkz. M. Zahit Yıldırım, ***30 Numaralı Adana Şer'iye Sicili***, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Malatya 1996; Aynı hatalar Karahisâr-ı Sâhib Sicilleri için de söz konusudur. Örnek olarak 541 numaralı defterin belge sayısı olarak 275 verilmiştir. Bizim tespitlerimize göre ise defterde 303 belge vardır.

[9] Murat Çizakça, ***Risk Sermayesi Özel Finans Kurumları ve Para Vakıfları***, İlmî Neşriyat, İstanbul 1993, s. 70-71.

534 Numaralı Sicil: Mikrofilminden alınan fotokopide Kapaktaki bilgilere göre Milli Kütüphane'de 534 numara ile kayıtlı bu sicilin eski numarası (Afyonkarahisar Müzesindeki) 1133'tür. İlk belgenin tarihi Cemaziye'l-ûlâ 1132/Nisan 1720, son belgeninki ise 20 Şevval 1133/19. 8. 1721'dir. İçinde bulunan belge sayısı 177 (221), defterin varak sayısı ise 58'dir. Defter 15. 5x38.5 cm ebadındadır. Sırtı kahverengi meşin, satıhları kahve rengi mukavva kaplıdır.

535 Numaralı Sicil: Mikrofilminden alınan fotokopide kapaktaki bilgilere göre Milli Kütüphane'de 535 numara ile kayıtlı bu sicilin eski numarası (Afyonkarahisar Müzesindeki) 1135'tir. İlk belgenin tarihi 23 Cemaziye'l-âhır 1134/9. 4. 1722, son belgeninki ise 15 Muharrem 1136/14. 10. 1723'tür. İçinde bulunan belge sayısı 173 (188), defterin varak sayısı ise 70'tir. Defter 15. 8x38. 2 cm ebadındadır. Sırtı kahverengi meşin, satıhları ebru mukavva kaplıdır.

536 Numaralı Sicil: Mikrofilminden alınan fotokopimde kapaktaki bilgilere göre Milli kütüphane'de 536 numara ile kayıtlı bu sicilin eski numarası (Afyonkarahisar Müzesindeki) 1139'dur. İlk belgenin tarihi Receb 1138/Mart 1726, son belgeninki ise Şevval 1139/Mayıs 1727'dir. İçinde bulunan belge sayısı 138 (157), defterin varak sayısı ise 59'dur. Defter 16x35 cm ebadındadır. Sırtı kahverengi meşin, satıhları sarı mukavva kaplıdır.

537 Numaralı Sicil: Mikrofilminden alınan fotokopide kapaktaki bilgilere göre Milli kütüphane'de 537 numara ile kayıtlı bu sicilin eski numarası (Afyonkarahisar Müzesindeki) 1140'tır. İlk belgenin tarihi Muharrem 1140/Ağustos 1727, son belgeninki ise 12 Safer 1142/5. 9. 1729'dur. İçinde bulunan belge sayısı 165 (doğru), defterin varak sayısı ise 45'tir. Defter 17x45 cm ebadındadır. Sırtı kahverengi meşin, satıhları siyah pandizot bez kaplıdır.

538 Numaralı Sicil: Mikrofilminden alınan fotokopide kapaktaki bilgilere göre Milli kütüphane'de 538 numara ile kayıtlı bu sicilin eski numarası (Afyonkarahisar Müzesindeki) 1144'tür. İlk belgenin tarihi 22 Şevval 1144/17. 4. 1732, son belgeninki ise 6 Rebîü'l-âhır 1145/25 Eylül 1732'dir. İçinde bulunan belge sayısı 388 (403), defterin varak sayısı ise 97'dir. Defter 15x41 cm ebadındadır. Sırtı kahverengi meşin, satıhları ebru mukavva kaplıdır.

539 Numaralı Sicil: Mikrofilminden alınan fotokopide kapaktaki bilgilere göre Milli kütüphane'de 539 numara ile kayıtlı bu sicilin eski numarası (Afyonkarahisar Müzesindeki) 1147'dir. İlk belgenin tarihi Rebî‘ü'l-âhır 1145/Ekim 1732, son belgeninki ise 28 Cemâziye'l-âhır 1148/14. 11. 1735'tir. İçinde bulunan belge sayısı 266 (285), defterin varak sayısı ise 77'dir.

Defter 15. 5x43.5 cm ebadındadır. Sırtı kahverengi meşin, satıhları çiçek desenli mukavva kaplıdır.

540 Numaralı Sicil: Mikrofilminden alınan fotokopide kapaktaki bilgilere göre Milli kütüphane'de 540 numara ile kayıtlı bu sicilin eski numarası (Afyonkarahisar Müzesindeki) 1148'dir. İlk belgenin tarihi Şaban 1148/Aralık 1735, son belgeninki ise 5 Şevval 1149/6 Şubat 1737'dir. İçinde bulunan belge sayısı 196 (206), defterin varak sayısı ise 58'dir. Defter 14x41.5 cm ebadındadır. Sırtı kahverengi meşin, satıhları kahverengi mukavva kaplıdır.

541 Numaralı Sicil: Mikrofilminden alınan fotokopide kapaktaki bilgilere göre Milli kütüphane'de 541 numara ile kayıtlı bu sicilin eski numarası (Afyonkarahisar Müzesindeki) 1149'dur. İlk belgenin tarihi Receb 1149/Kasım 1736, son belgeninki ise 1159/1746-1747'dir. İçinde bulunan belge sayısı 275 (303 belge), defterin varak sayısı ise 84'tür. Defter 16. 5x45 cm ebadındadır. Sırtı bordo meşin, satıhları çiçek desenli mukavva kaplıdır.

542 Numaralı Sicil: Mikrofilminden alınan fotokopide kapaktaki bilgilere göre Milli kütüphane'de 542 numara ile kayıtlı bu sicilin eski numarası (Afyonkarahisar Müzesindeki) 1154'tür. İlk belgenin tarihi 1 Rebî‘ü'l-âhır 1154/15 Haziran 1741, son belgeninki ise 2 Zilkade 1156/18 Aralık 1743'tür. İçinde bulunan belge sayısı 257 (328), defterin varak sayısı ise 98'dir. Defter 17x43 cm ebadındadır. Sırtı siyah meşin, satıhları siyah pandizot bez kaplıdır.

Bu defterde bulunan belgelerin cinslerine göre dağılımın örnek olarak vermek istersek şöylece bir tablo ile karşılaşırız: 96 ferman, 71 hüccet, 53 buyruldu, 14 mektup, 10 tane cepheye gidecek askere verilecek tayinat emri, 10 tane çeşitli vergilerin tevzi defteri, 7 masraf listesi, 5 tane narh listesi, 4 tane imdad-ı seferiyye tevzii, 4 mürasele, 2 beygir listesi, 2 adalet emri, 2 terike listesi ve diğer muhtelif belgelerdir. Görüldüğü gibi mikrofilm künyesinde yazılı belge sayısı ile bizim tespit ettiğimiz belge sayısı arasında 71 adet fark vardır. En azından belge sayısı ile ilgili olarak yaptığımız tespitler diğer defterler için de üç aşağı beş yukarı geçerlidir.

543 Numaralı Sicil: Mikrofilminden alınan fotokopide Kapaktaki bilgilere göre Milli kütüphane'de 543 numara ile kayıtlı bu sicilin eski numarası (Afyonkarahisar Müzesindeki) 1158'dir. İlk belgenin tarihi 4 Safer 1157/18 Mart 1744, son belgeninki ise 10 Safer 1159/3 Mart 1746'dur. İçinde bulunan belge sayısı 195 (208), defterin varak sayısı ise 73'tür. Defter 16x41 cm ebadındadır. Sırtı kahverengi meşin, satıhları ebru kağıt kaplıdır.

544 Numaralı Sicil: Mikrofilminden alınan fotokopide verilen bilgilere göre Milli kütüphane'de 544 numara ile kayıtlı bu sicilin eski numarası (Afyonkarahisar Müzesindeki) 1159'dur. İlk belgenin tarihi Muharrem 1159/Ocak 1746, son belgeninki ise Ramazan 1167/Haziran 1754'tür. İçinde bulunan belge sayısı 150 (213), defterin varak sayısı ise 66'dır. Defter 16x40.5 cm ebadındadır. Sırtı kahverengi meşin, satıhları açık kahve mukavva kaplıdır.

545 Numaralı Sicil: Mikrofilminden alınan fotokopide verilen bilgilere göre Milli kütüphane'de 545 numara ile kayıtlı bu sicilin eski numarası (Afyonkarahisar Müzesindeki) 1159'dur. Kapakta verilen ilk ve son belgele ile ilgili tarih yanlıştır. Doğrusu ilk belgenin tarihi 6 Ramazan 1160/10. 10. 1747, son belgeninki ise 22 Şevval 1162/4. 10 1749'dur. İçinde bulunan belge sayısı 245 (294), defterin varak sayısı ise 67'dir. Defter 15. 5x41.5 cm ebadındadır. Sırtı kahverengi meşin, satıhları zikzak desenli kağıt kaplıdır.

İncelediğimiz 13 defterdeki belge sayısı 3014'tür. Doğal olarak bu belgelerin hepsinin çalışmamıza yansıması mümkün olmadığından bir seçme yapmamız gerekmiştir.

II-Vakayı-nameler

Kitâb-ı Cihân-nümâ: Mehmed Neşrî'nin Kitâb-ı Cihân-Nümâ adı ile telif ettiği ve Neşrî Târîhi diye bilinen eseri Faik Reşit Unat ve Mehmed Altay Köymen tarafından hazırlanan tenkitli neşri Türk Tarih Kurumunca bastırılmıştır. Biz bu eserin 1987 yılında yapılan ikinci baskısını kullandık. Bu eserin Birinci cildi genel olarak Oğuzlardan başlayarak Selçuklularla ilgili umumi bilgiler verdikten sonra Osmanlı tarihinin Ankara Savaşına kadar olan bölümünü anlatır. İkinci cildi ise Fetret Devri ile başlayıp Fatih Sultan Mehmed'in vefatı ile son bulur. Tabiatı ile Karahisâr-ı Sâhib'e ait burada fazla bir bilgi bulmak mümkün değildir. Daha çok genel siyasi olaylar, Beylikler devrindeki mücadeleler, Bizans'la ve Karamanlılarla Osmanlıların mücadeleleri esnasında Karahisâr-ı Sâhib coğrafyasında geçen olayların anlatıldığı kısımlardan istifade ettik.

İzzî Tarîhi: XVIII. yüzyılın önemli Vak'a-nüvislerinden olan İzzî Süleyman Efendi (1168/1755)'nin kaleme aldığı İzzî Târîhi 1744-1752 seneleri arasındaki olayları ihtiva eder. Subhî Tarihi'nin zeylidir. Eserde tanınmış kisilerin kısa biyografyaları da vardır. Eser ilk olarak 1199/1784-5 yılında iki cilt olarak basılmıştır[10]. Bu eserde daha çok Karahisâr-ı Sâhib Sancağı'na atanan sancak mutasarrıflarını tespit etmede faydalandık. Eser 384 varaktan oluşmaktadır.

[10] Agâh Sırrı Levend, ***Türk Edebiyatı Tarihi***, C. I, TTK., Ankara 1998, s. 385.

1277/1860-1 yılındaki tab'ını kullandık. Eserin bunun dışında daha birçok nüshası vardır. İzzî Süleyman Efendi kendi eserini tanıtırken sadece İstanbul'da olan olayları değil bütün Osmanlı ülkesinde meydana gelen olayları yazmaya çalıştığını belirtir.

III-Araştırma Eserler

Afyon İli Tarihi: Süleyman Gönçer tarafından telif edilmiş olan bu eser Afyonkarahisar'ın tarihi ile ilgili olarak düzenli ve detaylı denilebilecek bilgiler vermektedir. İki cilt halinde yayınlanmıştır. İlk cildini yazarın kendisi hayatta iken 1971 yılında İzmir'de bastırılmıştır. İkinci cildi ise ölümünden 11 yıl sonra 1991 yılında Afyon'da bastırılmıştır. Birinci ciltte Afyonkarahisar'ın iklimi, coğrafi yapısı, burada üretilen ürünler ve geçim kaynaklarından ve tarihinden bahsedilir. Ayrıca Karahisar'ın tarihinden bahsederken de özellikle İslâm ve Türk hakimiyeti öncesinden geniş bilgi vermektedir (s. 28-234). Selçuklularla başlayan Türk-İslâm hakimiyeti dönemi ise eserin 235-351 sayafaları arasında Selçuklu dönemi, 351'den sona kadar Osmanlı döneminin ilk devresi anlatılmaktadır. Birinci cilt 400 sayfadır.

335 sayfa olan ikinci ciltte ise yazar Karahisâr-ı Sâhib Sancağı'nın idarî, kazaî, sosyal ve kültürel hayatı hakkında bilgi vermektedir. Yazar doğduğu ve yaşadığı dönem itibariyle Osmanlı eğitim ve kültürünü almış birisidir. Ancak bu ciltte Osmanlı devrine ait bilgiler verirken birtakım hatalara düşmektedir. Edindiğimiz bilgiler ve ikinci cildi düzenleyen Ahmet İlaslı'nın "İkinci Cilde Başlarken" diye başladığı önsözde belirttiğine göre bu cilde sonradan müdahaleler olmuştur. Çalıştığımız dönem itibariyle bizim daha fazla yararlandığımız ikinci ciltte bu sebeple olsa gerektir ki yazarın yapması mümkün olmayan bir takım hatalar göze çarpmaktadır. Meselâ Karahisâr-ı Sâhib idarecileri hakkında bilgi verirken H. 1078/M. 1668 tarihine kadar olan yöneticilere sancakbeyi, bu tarihten sonrakilere ise beylerbeyi denilmektedir. Hatta 1062/1652 yılında Çatalbaş Mustafa Paşa'nın buraya atanmasıyla Karahisâr-ı Sâhib'in eyâlet merkezi olduğunu söylemektedir. (C. II, s. 12) Halbuki bilinen bir husus vardır ki Karahisâr-ı Sâhib Sancağı Osmanlı tarihinin hiçbir döneminde Beylerbeyilik olmamıştır (C. II. s. 15). Ancak belli bir dönemden sonra Karahisâr-ı Sâhib Sancağı'nda görev yapan valiler Beylerbeyi unvanı ile tayin olunmuşlar ve kendilerine ferman gönderildiğinde bu unvanla hitap edilmiştir. Bu durum Karahisâr-ı Sâhib'in Beylerbeylik olduğu anlamına gelmez. Zira bilindiği gibi Osmanlılarda bir unvan o unvanın karşılığı olan makama ya da mansıba tayin olunmadan önce kullanılabilirdi. Mesela bir kişinin Rumeli Beylerbeyliği payesini alması ayrı bir husus, Rumeli Beylerbeyisi olması farklı bir hususdu. Karahisâr-ı Sâhib'de olan da budur. Zaman zaman da Karahisâr-ı Sâhib

bir veya iki sancakla birlikte bir beylerbeyine arpalık olarak verilmiştir ki biz buna ileride işaret edeceğiz. Bir başka yerde (s. 41) *"İmparatorluk Devrinde şeri mahkemelerin kapatılması*"ndan bahsetmekte, daha sonraki sayfada ise Şer'î mahkemelerin bu kez de Cumhuriyet döneminde kaldırılmasından söz etmektedir (s. 42).

Afyon Vilayeti Tarihçesi: Ömer Fevzi Atabek tarafından 1940'lı yıllarda eski yazı ile kaleme alınıp, ancak kendisi öldükten uzun yıllar sonra (10. 03. 1997) Afyon Kocatepe Üniversitesine yayınlanmak üzere oğlu tarafından verilmiştir. Üniversite de bu eserin bugünkü alfabeye çevirtilip yayınlanmasını uygun görmüştür.

Ömer Fevzi Atabek de Süleyman Gönçer gibi Osmanlı eğitim ve kültürünü almış bir eğitimcidir. Kendisi 1883 yılında Afyon'da doğmuş ve ilk tahsilini burada yapmıştır. Daha sonra Bursa'da idadi (orta okul-lise)yi bitirip Darulfünûnun Riyaziye Bölümünü kazanarak buraya kaydolmuş, 1911 senesinde de buradan mezun olmuştur. Mezuniyetten sonra çeşitli şehirlerde muhtelif okullarda öğretmenlik ve müdürlük yapmıştır[11].

Emekli olduktan sonra kaleme aldığı Afyon Vilayeti Tarihçesi isimli eseri metot yönünden her ne kadar eksikleri olsa da Afyon Vilayetinin çeşitli dönemlere ait tarihi, kültürü, folkloru, iktisâdî ve sosyal hayatı hakkında değerli bilgiler vermektedir. Ancak şunu da hemen belirtmek gerekir ki, bizim dönemimize hatta XVIII. asrın tümüne ait verdiği bilgiler çok mahduttur. Buna rağmen bilhassa el sanatları konusunda verdiği bilgiler Türk tarihindeki teknolojik seyir dikkate alındığında ihmal edilemez. Zira dericilik, dokuma, terzilik, ayakkabıcılık, demircilik vs. gibi zanaatlar tâ ilk dönemlerden başlayarak son dönemlere (40'lı 50'li yıllara) kadar kullandıkları teknoloji bakımından fazla bir değişme göstermemiştir. Bu sebeple, zikredilen eserin bu gibi hususlarda verdiği bilgiler çok değerlidir. Ayrıca Afyonkarahisar'nda Milli Mücadele ve sonrası ile ilgili olarak verdiği bilgi ve belgeler (s. 331 vd.), 1935'li yıllarda kültürel anlamdaki değişikliklerin Karahisâr-ı Sâhib vechesini göstermesi, yeni birtakım plastik sanatlara ait eserlerin sergileneceği yerin açılması için 600 hanelik bir mahallenin ve tâ Selçuklular zamanından kalma Umur Bey Camii'nin yıktırılmasına (s. 243) dair tespitleri de oldukça düşündürücüdür. Eserle ilgili olarak söylenmesi zorunlu bir husus, ne yazarın kendisi tarafından ne de sonradan yayına hazırlayan tarafından eserin içinde yer alan

[11], ***Ömer Fevzi Atabek, Afyon Vilayeti Tarihçesi***, (Haz. Turan Akkoyun) Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayını, Afyon 1997, s. IX vd.

konuları gösteren bir içindekiler (eski deyimi ile fihrist) kısmı konulmamış olmasıdır. Bu durum eserden faydalanmayı güçleştirmektedir.

Çalışmamızda kullandığımız diğer araştırma eserler ve makaleler bibliyografyada yer almaktadır. Bunların haricinde Karahisâr-ı Sâhib'le ilgili olarak lisans, yüksek lisans ve doktora düzeyinde yapılmış akademik çalışmalar da vardır ki bunlardan konumuzla alakalı olanları ilgili yerlerde referans olarak gösterdik.

Bu bilgilerden anlaşılacağı gibi çalışmamızı döneme ait kaynaklara dayandırmaya çalıştık. Bahsi geçen ana kaynakların yanında konumuzla ilgi olduğu oranda diğer çalışmalara da müracaat ettik. Çalışmamız, kullanılan kaynaklar itibariyle şer‘iye sicilleri ekseninde görünse de konuları tamamlayıcı ve teyid edici diğer ana kaynaklardaki bilgi ve belgelerin de kullanıldığı bir çalışma olmuştur.

GİRİŞ

Tarihi M. Ö. üç binli yıllara kadar dayanan Karahisar-ı Sahib[12] ile ilgili ilk coğrafi bilgilerden hareketle bu bölgenin genel isminin Frigya, Karahisâr-ı Sâhib'in de bölgenin önemli bir merkezi olduğu anlaşılmaktadır[13].

Tarih boyunca çeşitli medeniyetlerin kurulup inkişaf ettiği Anadolu coğrafyası, Roma ve Bizans'ın birbirleri ile olan iç mücadeleleri yanında, yüz yıllarca devam eden İran ve Arap hücumları neticesinde oldukça ıssızlaşmış, birçok şehir harabe haline gelmiş; insanlar köy ve kasabalarda ziraat yapamaz olmuş, şehirlerde ise sosyal, ekonomik ve ticari hayat iyice zayıflamıştı. Hatta insanların hayatlarını sürdürebilmek için gerekli olan temel gıda maddelerinin temininde bile zorluklar çekilmişti[14].

XI. yüzyıl başlarında başlayıp bu asrın ortalarına doğru mütemadiyen artan Türk akınları neticesinde Anadolu'da birçok merkez fethedilmiştir[15]. Başka bir deyişle 1071'deki Malazgirt Savaşı'na kadar birçok Anadolu şehrinin Türklerce ele geçirildiği ve Anadolu coğrafyasının büyük bir kısmında Türk iskanının başladığı görülmektedir[16]. Nihâyet 1071'deki Malazgirt Savaşı'nda Bizanslıların ağır bir yenilgiye maruz kalmaları, bu tarihten itibaren, Türklerin ciddi hiç bir direnişle karşılaşmadan Anadolu'da daha rahat ilerlemelerine imkân vermiş ve kısa zamanda Türk kuvvetleri Ege ile Marmara kıyılarına kadar ulaşmışlardır. Türklerin bu hızlı ilerleyişleri 1097'deki I. Haçlı Seferi ile duraklamıştır. Bu sefer sonucunda Haçlılarla birlikte hareket eden Bizanslılar İznik'i alarak Ege kıyılarına yönelmişlerdir. Türkler ise Menderes Irmağı'nı takip ederek Bolvadin'e kadar geri çekilmeye devam etmişler ve burada toparlanmaya

---

[12] Bu konuda bkz. Besim Darkot, "Karahisar", ***İslâm Ansiklopedisi (İA)***, Milli Eğitim Bakanlığı Yayını, C. VI. s. 277; Süleyman Sırrı Üçer, ***Afyon Karahisar Vilayeti Tarihi***, İstanbul Üniversitesi Lisans Tezi, İstanbul 1934-35, s. 2-7; Süleyman Gönçer, ***Afyon İli Tarihi***, C. I, İzmir 1971, s. ; Atabek, ***Afyon Vilayeti Tarihçesi***, s. 63-65; Ahmed İlaslı, "İlk Yerleşimden Roma Dönemine Kadar Afyonkarahisar", ***Afyonkarahisar Kütüğü (Kütük) C. I***, s. 83-96; Thomas Drew Bear, "Grek ve Roma Dönemlerinde Afyonkarahisar", ***Kütük C. I,*** s. 97-111; C. S. Lightfoot, "Bizans Döneminde Afyonkarahisar", ***Kütük C. I,*** s. 113-125.

[13] Strabon, ***Coğrafya***, (Anadolu Kısmı Kitap, XII, XIII, XIV), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, (Çev. Adnan Pekman), s. 76 vd.

[14] Mustafa Kafalı, "Anadolu'nun Fethi ve Türkleşmesi", ***Erdem*** "Türklerde Hoşgörü Özel Sayısı-I", VIII/22, (Ocak 1996), s. 7-8.

[15] Bu merkezler şunlardır: 1048'de Erzurum, 1057'de Malatya, 1059'da Sivas, 1064'de Kars, 1067'de Kayseri, Niksar Konya, 1068'de Emirdağ ve nihayet 1069'da Honaz fethedilmiştir. Bkz. Osman Turan, ***Selçuklular Zamanında Türkiye***, İstanbul 1996, s. 20; Bilge Umar, ***Türkiye Halkının Ortaçağ Tarihi,*** İnkılâp Yayını, İstanbul 1998, s. 76-78; Buna mukabil Donald Edgar Pitcher, Malazgirt Zaferi'nin ardından Anadolu'nun hemen istila edilmediğini zira hâlâ Bizans askerleri tarafından sıkı bir şekilde savunulduğunu iddia etmektedir. Bkz. Donald Edgar Pitcher, ***Osmanlı İmparatorluğu'nun Tarihsel Coğrafyası***, (Çev. Bahar Tırnakçı), Yapı Kredi Yayını İstanbul 2001, s. 48.

[16] Bahaeddin Yediyıldız, "Klasik Dönem Osmanlı Toplumuna Genel Bir Bakış", ***Türkler***, Yeni Türkiye Yayını, Ankara 2002, C. X, s. 184.

çalışmışlardır. Bu ric'at sırasında Bizanslılar da, Türkleri takip ederek Sart, Alaşehir, Denizli ve Honaz şehirlerini ele geçirmişler ve Konya'ya yönelmişlerdir. En sonunda Bolvadin'de Bizanslılar ile Türkler arasında vuku bulan savaşta ağır kayıp veren Türkler, geçici bir süre için batı, güney ve kuzey sahillerini terkederek İç Anadolu'ya çekilmişlerdir[17].

Selçuklu Sultanı I. Kılıçarslan'ın ölümünden sonra (1107) Anadolu Türk birliğinde kısa süreli bir dağılma olmuş, bunun neticesinde Bizanslılar Türkler üzerine baskılarını arttırmışlardır. Buna rağmen Karahisâr-ı Sâhib'in de içinde bulunduğu bölgenin hâlâ Türklerin elinde olduğu anlaşılmaktadır. Bunu Bizans İmparatoru Alexis Komnenos'un 1116'da Kütahya, Seyitgazi, Emirdağ, Bolvadin ve Akşehir havalisindeki Türkler üzerine sefer yapmasından anlıyoruz. Ancak Komnenos, Karahisâr-ı Sâhib'in Anbanaz Köyü yakınlarında yapılan savaşta, Selçuklu Sultanı Şehin-şah'ın ordusuna mağlup olarak burada bir anlaşma yapmak zorunda kalmıştır[18].

XII. yüzyılın ortalarına kadar sınır bölgesi durumunda bulunan Karahisâr-ı Sâhib ve çevresi sık sık Selçuklu-Bizans mücadelelerine sahne olmuştur. Bununla beraber 1162'de bir barış imzalanarak münasebetlerin bir süre dostça gitmesi sağlandıysa da Eskişehir-Karahisâr-ı Sâhib hattındaki sınırlarda sayıları yüz bini geçen Türkmenlerin yeni yurt ve otlaklar bulmak için Bizans ülkesine akınlarda bulunması bu ilişkilerin bozulmasına sebep olmuştur. Bizans İmparatoru Manuel, bir taraftan Türkmenlerin istilâsını durdurmak, diğer taraftan da kudreti artan Selçuklu Sultanı II. Kılıçarslan'a ders vermek için ilk önce sınırdaki kaleleri tahkime başlamış ve arkasından da bir ordu toplayarak 1176'da İstanbul'dan hareketle Denizli üzerinden Selçuklu payitahtı Konya'ya yönelmiştir. Bu şekilde sırasıyla Dazkırı, Dinar ve en nihayet Homa'ya varan Bizans ordusu, ilerlemeye devam ederek Türk-Bizans sınırındaki Myriokefalon denilen sarp ve dar bir geçide girmiştir[19]. Çıkışta Sultan II. Kılıçarslan'ın kurduğu pusuya düşen Bizans ordusunun ağır bir yenilgiye uğraması neticesinde İmparator Manuel barış yaparak İstanbul'a

---

[17] Anadolu'nun İslâm öncesi dönemden başlayarak Türkler tarafından fethiyle ilgili olarak bkz. ***Aynı eser***, s. 1-44; Claude Cahen, ***Türklerin Anadolu'ya İlk Girişi*** (XI. yüzyılın İkinci Yarısı), (Çev. Yaşar Yücel-Bahaeddin Yediyıldız), İstanbul 1988; Ali Sevim, ***Anadolu'nun Fethi, Selçuklular Dönemi***, Ankara 1988, s. 13 vd; Pitcher, ***age.***, s. 49.

[18] Turan, ***age.,*** s. 95-158; Umar, ***age.,*** s. 102-103.

[19] Bu savaş ve vuku bulduğu yer hakkındaki değerlendirmeler için bkz. Bilge Umar, "Myriokephalon Savaşının Yeri: Çivril Yakınında Kûfi Çayı Vadisi", ***Belleten***, LIV/209, s. 99-116; M. Abdulhaluk Çay, ***Anadolu'nun Türkleşmesinde Dönüm Noktası Sultan II. Kılıçarslan ve Karamıkbeli (Myriokefalon) Zaferi (17 Eylül 1176)***, İstanbul 1984, s. 79-80, 96; Pitcher, ***age.,*** s. 50; Niketas Khoniakes, ***Historia*** (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri), (Terc. Fikret Işıltan), Ankara 1995, s. 122 vd; Turan, ***age.,*** s. 205 vd. ; Bu savaş hakkında farklı bir değerlendirme için bkz. Hüseyin Şekercioğlu, "Gelendost-Miryofatlın Zaferi'nin 796. Yılı", ***Türk Kültürü Dergisi***, C. X, (1971-1972), s. 1172-1177.

dönmek zorunda kalmıştır. İmparator, İstanbul'a döndükten sonra yapılan barışın bazı şartlarını yerine getirmediğinden Selçuklu yönetimi, Sandıklı ve Dinar havalisinde bulunan uç beylerinden Emir Sungur'u, Dazkırı, Denizli ve Çivril taraflarına akın yapmakla görevlendirmmesi neticesinde Türk hududu tekrar Denizli'ye kadar ulaşmış, Kütahya, Eskişehir ve Karahisâr-ı Sâhib civarları katiyetle Türk hakimiyetine girmiştir[20].

XIII. yüzyılda Karahisâr-ı Sâhib tamamıyla Türkleşmiş ve Selçuklu uç vilayetleri arasında yerini almıştır. 1243 Kösedağ Savaşı'ndan sonra Moğol tahakkümüne giren Anadolu Selçuklu Devleti'nde, 1260'lardan sonra bir ara iktidar sahibi olan Vezir Muinüddin Pervane, boşalan makamlara yaptığı tayinler sırasında uç vilayetleri emirliğini Vezir Sâhib Fahreddin Ali'nin oğulları Taceddin Hüseyin ile Nusreddin Hasan'a tevcih etmiş, ayrıca Kütahya, Sandıklı, Akşehir ve Beyşehir taraflarını da onlara ikta olarak vermiştir[21]. Böylece Karahisâr-ı Sâhib'de Sâhib Ataoğulları hakimiyeti başlamıştır[22]. Selçukluların bölgeye hakim olmalarıyla beraber Karahisar denen şehrin adının[23] Karahisâr-ı Sâhib şekline dönüşmesi de bu beyliğin burada hüküm sürmesi ve merkez olarak burasını kullanmaları sebebiyledir.

1277 yılından önce Konya'da bulunan Sâhib Fahreddin oğulları, gittikçe artan karışıklıklar dolayısıyla Karahisâr-ı Sâhib'e çekilmişlerdir. Konya'da ciddi bir kuvvet kalmaması üzerine aynı yılda harekete geçen Karamanoğlu Mehmed Bey, burayı ele geçirmiş ve II. İzzeddin Keykavus'un oğullarından, bazılarına göre ise düzmece bir şehzade olan ve bu yüzden Cimri

---

[20] Turan, ***age.,*** s. 214 vd. ; Aynı şekilde daha 1206'dan önce Afyonkarahisar'da Sabıküddin Ebu'l-Vefa İlyas bin Oğuz ve sonra oğlu Sipehsalar Bedreddin Ebu Hâmi Hacı Muhammed'in vali olduğu bilinmektedir. Hacı Muhammed'in kardeşlerinden birisi de 607 yılında Karaca-viran'daydı. Bkz. Claude Cahen, ***Osmanlılardan Önce Anadolu***, (Çev. Erol Üyepazarcı), İstanbul 2000, s. 203; Üstelik Afyonkarahisar'daki Altıgöz Köprüsü'nün kitabesinin de 1209 tarihli olması civarın bu tarihten evvel Türkler tarafından kesin surette fethedildiğini göstermektedir. Bkz. Uzunçarşılıoğlu İsmail Hakkı ***Afyon Karahisar, Sandıklı, Bolvadin, Çay, İsaklı, Manisa, Birgi, Muğla, Milas, Peçin, Isparta, Atabey ve Eğridir'deki Kitabeler ve Sahip, Saruhan, Aydın, Menteşe, İnanç, Hamit Oğulları Hakkında Malûmat***, İstanbul Devlet Matbaası, 1347-1929, s. 6-8.

[21] Aksaraylı Kerimeddin Mahmud (Aksarayî), ***Selçukî Devletleri Tarihi***, (Çev. M. Nuri Gençosman Önsöz ve notlarla Neşr. F. N. Uzluk), Ankara 1943, s. 162.

[22] Afyonkarahisar şehri, Selçuklular döneminde Sâhib Fahreddin Ali'nin Fahrü'd-devle unvanı yanında hazinesini Afyonkarahisar Kalesi'nde korumasından dolayı Karahisâr-ı Devle, daha sonraları ise yine kendisinin Sâhib unvanından ötürü Karahisâr-ı Sâhib veya Sâhibin Karahisârı gibi adlarla anılmıştır (Bkz. Turan, ***age.,*** s. 565).

[23] Önceki dönemlerde bu şehrin Aphiom Karassar, Afiun; Bizanslılar döneminde ise Akronim gibi isimlerle anıldığı bilinmektedir. Bkz. Gönçer, ***Afyon İli Tarihi*****,** s. 28-30; Atabek, ***Afyon Vilayeti Tarihçesi***, s. LXVI vd. ; Daha sonraki dönemlerle ilgili bazı belgelerde zaman zaman Afyonkarahisarı olarak geçmektedir. Bkz. ***AŞS***, 535, 32 b, 33 a; 536, 33 a; 543 27 b; Evliya Çelebi Anadolu'da altı tane Karahisar'dan bahsetmektedir. Bkz. Mehmed Zıllîoğlu Evliya Çelebi, ***Evliya Çelebi Seyahatnamesi,*** (Sad. Mümin Çevik), İstanbul 1984, C. IX, s. 16. Merkezden gönderilen belgelerde Afyonkarahisarı ismine henüz rastlamadık. Sadece sicillerde yer alması bu ismin mahallî bir kullanım olduğuna delalet eder.

(Alaaddin Siyavuş)'u Selçuklu Sultanı ilan etmiştir[24]. Bunun üzerine Sâhib Fahreddin, ordusunda Germiyan Türkmenleri olduğu halde merkezleri Karahisâr-ı Sâhib'den Konya'ya doğru ilerlemeye başladı. Siyavuş ve Karamanoğlu Mehmed Bey de Akşehir istikametinde karşı harekete geçtiler. Akşehir civarında Değirmen-çayı mevkiinde iki ordu karşı karşıya gelmiştir. Bu karşılaşmanın hemen ardından Siyavuş ve Mehmed Bey, Karahisâr-ı Sâhib Kalesi üzerine yürümüşler ve orayı kuşatmışlardır. Fakat kaleyi alamayarak Konya'ya geri dönmüşlerdir (Haziran 1277). Bir süre sonra asıl Selçuklu Sultanı Gıyaseddin Keyhüsrev, Sâhib Fahreddin ile birlikte Seyitgazi'ye oradan da Barçınlı'ya (bugünkü Bayat civarı) geldiler. Siyavuş'un da Pınarbaşı mevkiine varması üzerine Bolvadin'e ilerlemişler, meydana gelen savaşta Siyavuş yenilmiş ve yakalanarak öldürülmüştür[25].

XIII. yüzyıl sonlarında Moğolların Anadolu'da baskılarını iyice arttırdıkları sırada Sâhib Fahreddin Ali'nin 1288 yılında vefat etmesi üzerine Sâhib Ataoğulları'nın başına Şemseddin Mehmed'in oğlu Nusreddin Ahmed geçmiştir[26]. Nusreddin Ahmed döneminde Karahisâr-ı Sâhib Türkmenlerinin Selçuklu Sultanı III. Alaaddin Keykubat'ın emri gereğince 1301'de Osman Gazi'nin İznik kuşatmasına asker gönderdiği görülmektedir[27].

Nusreddin Ahmed, Germiyanoğlu'na sığınıp damat olmasıyla, artık Germiyanoğlu tarafından tayin edilmiş bir memur durumuna düşmüştür[28]. Bu yüzden Nusreddin Ahmed, Sâhib Ataoğulları'nın son hükümdarı olmuş, Sâhib Ataoğulları'nın toprakları Süleyman Şah zamanında (1360'tan sonra) tümüyle Germiyanoğulları'nın eline geçmiştir[29].

1380'li yıllara gelindiğinde bir tarafta Osmanlılar, bir tarafta Karamanoğulları'nın giderek kuvvet kazandığı bir dönemde, ikisi arasında sıkışıp kalan Germiyanoğulları Beyliği zayıflamaya

---

[24] ***Özer Küpeli***, Özer Küpeli, "Selçuklu ve Beylikler Döneminde Afyonkarahisar"**, *Kütük I,*** Afyon 2001**,** C. I**,** s. 97-111**,** s. 126.

[25] ***El Evamirü'l-Ala'iye Fi'l-Umuri'l-Ala'iyye (Selçuk Name)***, İbn Bibi, ***age.,*** II, s. 210-239.

[26] Gönçer, ***Afyon ili Tarihi, I***, s. 303-304, 313); Gönçer buradaki eserinde herhangi bir kaynak vermemekle birlikte Afyonkarahisar'daki 1331 tarihli Kubbeli Camii kitabesi ile Ulu Cami'nin 1341 tarihli onarım kitabesinde (Bkz. Ahmed Tevhid, "Sâhip Ata Oğullarından Ahmed", ***Türk Tarih Encümeni Mecmuası***, XI (88), (1 Teşrin-i sâni 1341), s. 357-360) Nusreddin Ahmed'in adının geçmesi bu bilginin doğruluğunu tasdik etmektedir.

[27] Mehmed Neşrî, ***Kitâb-ı Cihan-nümâ, Neşrî Tarihi***, I, (Haz. F. R. Unat-M. A. Köymen), Ankara 1995, s. 107; Halil İnalcık Afyonkarahisar'dan Osman Gazi'ye büyük bir askerî yardım gitmesinin nedeni olarak, o devirde Afyonkarahisar'ın en önemli Selçuk sınır şehri olmasını gösterir. Bkz. Halil İnalcık, "Osman Gazi'nin İznik Kuşatması ve Bafeus Muharebesi", ***Osmanlı Beyliği (1300-1389)***, (Edt. Elizabeth Zachariadou – Çev. G. Ç. Güven, İ. Yergüz, T. Altınova), İstanbul 1997, s. 81-82.

[28] Yaşar Yücel, ***Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar: Çoban-oğulları, Candar-oğulları Beylikleri, Mesalikü'l-Ebsar'a Göre Anadolu Beylikleri, I***, Ankara 1991, s. 194.

[29] Pitcher, ***age.,*** s. 57; Küpeli, ***agm,*** s. 97-111**,** s. 125-132.

başlamıştı. Germiyanoğlu Süleyman Şah bu durumda beyliğinin geleceğini teminat altına almak için Osmanlılar ile akrabalık kurmak gayesi ile kızını I. Murad'ın oğlu Bâyezid ile evlendirmek istemiştir. Bu evliliğin çeyizi olarak da Kütahya, Tavşanlı, Eğrigöz (Emet) ve Simav'ı Osmanlılar'a vermiştir (1381)[30]. Osmanlılar, Germiyanoğulları'ndan Kütahya ve civarındaki birkaç kaleyi çeyiz olarak aldıktan sonra bu sefer Hamidoğulları'ndan Akşehir, Beyşehir, Seydişehir, Yalvaç ve Isparta'yı parayla satın aldılar[31]. Bu suretle Osmanlılar Karamanoğulları ile doğrudan komşu oldular. Bu sırada Karahisâr-ı Sâhib, Germiyanoğulları'ndan çeyiz olarak alınan kaleler içinde olmasa da, Hamidoğulları'ndan bazı kalelerin alınmasıyla beraber Osmanlılara geçmiş olmalıdır. Çünkü Hamidoğulları'ndan alınan şehirlere ulaşan ve Karamanlılar üzerine sefer düzenleyen Osmanlıların yolu üzerinde Germiyanoğulları'na ait bir şehrin bulunması pek makul değildir. Nitekim I. Murad Hamidoğulları'ndan satın alınan şehirlere Karamanoğulları'nın saldırması üzerine bir sefer düzenlemiş, Kütahya'dan hareketle Karahisâr-ı Sâhib'de konaklamış ve burada Karamanoğlu elçisiyle görüşmüştür. Bunu destekleyen bir diğer husus ise, 1389'daki Kosova Savaşı'ndan önce Osmanlı ümerasından Timurtaş Paşa'nın Karahisâr-ı Sâhib'i çevreleyen Uşaklu, Sandıklı ve Kütahya vilayetinin emiri olmasıdır[32]. Bu durumda Karahisâr-ı Sâhib, daha I. Murad devrinde Osmanlı topraklarına dahil olmuş olmalıdır.

Karahisâr-ı Sâhib'in Osmanlılar'a geçmesinin ertesinde, Kula'da hükümdarlığını devam ettiren Süleyman Şah 1387'de ölmüş ve yerine oğlu II. Yakup Çelebi geçmiştir. Osmanlı tahtına ise I. Murad'ın 1389'da savaş meydanında öldürülmesi üzerine Yıldırım Bâyezid oturmuştur. Yıldırım Bâyezid'in ilk icraatlarından biri Anadolu'daki Türk beylikleri üzerine seferler düzenlemek olmuştur. Bu cümleden olmak üzere Karamanlılar üzerine yaptığı seferde Germiyanoğlu II. Yakup Çelebi'yi tutuklatıp İpsala Kalesi'ne hapsetmiştir. Bu şekilde 1390'da Germiyanoğulları'nın tüm arazisi Osmanlılara geçmiştir[33].

1402 yılında Ankara Savaşı neticesinde Timur, Anadolu'daki Türk birliğini tekrar eski haline döndürerek beyliklerin topraklarını eski sahiplerine geri verdi. Bu arada II. Yakup Çelebi

---

[30] Neşrî, ***age. I***, s. 205; Âşıkpaşaoğlu, ***Aşıkpaşaoğlu Tarihi***, (Neşr. N. Atsız), Milli Eğitim Bakanlığı Yayını, II. Baskı İstanbul 1992, s. 129; Hadîdî, ***Tevârih-i Âl-i Osman (1299-1523)***, (Haz. Necdet Öztürk), İstanbul 1991, s. 94.

[31] Âşıkpaşaoğlu, ***Âşıkpaşaoğlu Târihi***, s. 55; Neşrî, ***age., I***, s. 209-210.

[32] Mehmed Neşrî adı geçen yerleri vilayet olarak zikretmektedir. Bkz. Neşrî, ***age., I***, s. 247; Pitcher, ***age.,*** s. 58.

[33] Âşıkpaşaoğlu, ***Âşıkpaşaoğlu Târihi***, s. 92-100; Neşrî, ***age., I***, s. 315-323.

de, Osmanlılara çeyiz olarak verilen yerler de dahil olmak üzere bütün Germiyan arazisine tekrar sahip olmuştur[34].

II. Murad zamanında Osmanlılar ile oldukça iyi münasebetler içinde olan Germiyanoğlu II. Yakup Bey, yerine geçecek bir erkek çocuğu olmadığından dolayı ülkesinin geleceğini garanti altına almak için Sultan II. Murad'ın yanına giderek ülkesini ona vasiyet etmiştir (1428). Ertesi sene vefat etmesiyle beraber Germiyanoğulları'nın tüm arazisi Osmanlı topraklarına katılmıştır (1429)[35]. Bu suretle Karahisâr-ı Sâhib'de Osmanlı hakimiyeti başlamıştır.

Karahisâr-ı Sâhib, Osmanlı hakimiyetine girdikten sonra Karaman sınırına yakın olması hasebiyle buraya yapılan seferlerde üs olarak kullanılmıştır. II. Murad 1434-1435 yılında Osmanlı sınırlarına tecavüzlerde bulunan Karamanoğlu İbrahim Bey üzerine düzenlediği seferde, Karahisâr-ı Sâhib üzerinden Akşehir'e inip, önce Konya'yı, ardından da Beyşehir'i almıştır. Karamanlılar barış istemek zorunda kalmışlardır[36]. Bir süre sonra tekrar Osmanlılar aleyhine harekete başlayan Karamanoğulları, önce Emirdağ yaylalarındaki ahaliye saldırmışlar, ardından Beypazarı'nı daha sonra da Sivrihisar'ı kuşatmışlar, kaleyi alamayınca Kütahya üzerine yürüyüp yağmalamışlardır. Bununla da yetinmeyerek Ankara, Seyitgazi, Bolvadin, Akhisar ve Beyşehir'i harap etmişlerdir (1443)[37]. Bu sırada batıdan gelebilecek bir tehlikeyi düşünen II. Murad Karamanoğulları ile barışa razı olmuştur.

Bundan sonra bir süreliğine sessiz duran Karamanoğulları Fatih Sultan Mehmed'in 1451'de tahta geçmesiyle tekrar harekete geçtiler. Hatta Karamanoğlu İbrahim Bey, kendi oğullarından birini Kütahya'ya gönderip, kendisi de Alanya üzerine yürüdü. Bunun üzerine Fatih Sultan Mehmed Bursa ve Karahisâr-ı Sâhib üzerinden, Akşehir ve Beyşehir'e geldi ve ardından Karaman Vilâyeti'ne girdi. Fakat Karamanoğlu yine aman diledi ve barış yapıldı[38].

Karamanoğlu İbrahim Bey'in ölümünden sonra oğulları saltanat mücadelesine girişerek, her biri kendi saltanatını ilan etti. Bunlardan İshak Bey, Karaman'ı zapt edip Fatih Sultan Mehmed'e elçi göndermiş ve kardeşi Pîr Ahmed'e karşı yardımını istemiştir. Bu isteği uygun görülmüş, ayrıca Çarşamba Suyu iki taraf arasında sınır kabul edilmiştir. Ancak bir süre sonra,

---

[34] Hoca Sadettin Efendi, ***Tacü't-Tevarih, I***, (Haz. İsmet Parmaksızoğlu), Ankara 1992, s. 297-298.
[35] Âşıkpaşaoğlu, ***age.,*** s. 171 vd. ; Neşrî, ***age., II***, s. 605 vd.
[36] Âşıkpaşaoğlu, ***age.,*** I, (Neşr. N. Atsız), İstanbul 1947, s. 175; Mehmed Neşrî, ***age.,*** II, s. 616 vd.
[37] ***İstanbul'un Fethinden Önce Yazılmış Tarihi Takvimler***, (Neşr. Osman Turan), Ankara 1984, s. 31; Neşrî, ***age., II***, s. 637 vd.
[38] Neşrî, ***age., II***, s. 685.

İshak Bey anlaşmaya uymayınca Fatih Sultan Mehmed, Pîr Ahmed'i Antalya ve Karahisâr-ı Sâhib sancakbeyleri ile beraber Karaman üzerine yollamış ve Pîr Ahmed Karaman Beyi olmuştur (1464). Lakin Pîr Ahmed de anlaşmaya sadık kalmamış ve Osmanlı vilayetlerine saldırılarda bulunmuştur. Bu sırada Akkoyunlu Uzun Hasan üzerine sefere çıkan Fatih Sultan Mehmed yönünü Pîr Ahmed'e çevirmiş, Larende, Konya ve Gevele'yi ele geçirince Pîr Ahmed yine barış istemiş, ardından Karahisâr-ı Sâhib'e gelmiştir. Fatih Sultan Mehmed burada Mahmut Paşa'yı vezaretten azletmiş, Karaman'a tayin ettiği şehzâdesi Mustafa'yı da Karahisâr-ı Sâhib'e çağırmıştır (1468). Pîr Ahmed her zamanki gibi yine Osmanlıların aleyhinde hareketlere başlayınca, Fatih Sultan Mehmed bu sefer meseleyi kökünden halletmek için iki defa Karamanoğlu üzerine kuvvet göndermiş, nihayet Pîr Ahmed, Uzun Hasan'a kaçmış ve böylece bu beyliğin arazisinin büyük kısmı Osmanlıların eline geçmiştir (1470)[39].

Karamanoğulları'nın ortadan kaldırılmasıyla bir süre huzura kavuşan Karahisâr-ı Sâhib ve civarı Fatih Sultan Mehmed'in ölümünden sonra yerine geçen II. Bâyezid'e karşı Cem Sultan'ın başlattığı taht kavgası sırasında yeniden hareketlendi. Nitekim Cem Sultan bazı Osmanlı kumandanlarının kendisine katılımıyla Şam'dan Anadolu'ya doğru harekete geçince II. Bâyezid Gedik Ahmed Paşa'ya, o sırada Konya'da bulunan oğlu Şehzâde Abdullah'ı güvende olması için Karahisâr-ı Sâhib'e getirmesini emretmiş, kendisi de bir ordu ile Seyitgazi'ye gelmiştir (1482)[40].

XV. yüzyıl sonlarında Osmanlı hududunun artık Suriye'ye ulaştığı sırada Memluklar'dan güç alan Dulkadiroğlu Alaüddevle, Osmanlı memleketlerine akınlarda bulunmaya başladı. Hatta bir keresinde Mısırlılar Larende'ye kadar gelince II. Bâyezid, Hersek-zâde Ahmed Paşa'ya Anadolu askeriyle Karahisâr-ı Sâhib yolunda düşmanı kovmasını emretmiştir. Bunun üzerine Ahmed Paşa ordusuyla Sincanlı Ovası'na gelmiş, bunu haber alan Mısırlılar süratle geri çekilmişlerdir[41].

Görüldüğü gibi Karahisâr-ı Sâhib, Osmanlı hakimiyetine geçtikten sonra; önce Karamanoğlu üzerine yapılan seferlerde, sonra II. Bâyezid'in Cem Sultan ile mücadelesinde ve nihayet Mısırlılarla olan mücadelelerde önemli bir askeri üs vazifesi görmüştür. Bunda şehrin

---

[39] Âşıkpaşaoğlu, ***age.,*** s. 142-143; Neşrî, ***age., II***, s. 775 vd.
[40] Hoca Sadettin Efendi, ***Tacü't-Tevarih, III***, s. 207 vd. ; Solak-zâde Mehmed Hemdemî Çelebî, ***Solak-zâde Tarihi, I***, (Haz. Vahit Çabuk), Ankara 1989, s. 378 vd.
[41] ***Tacü't-Tevarih, III***, s. 266 vd.

coğrafi yapısı, stratejik konumu ve savunulması oldukça kolay olan kalesinin payı büyük olsa gerektir[42].

XVI. yüzyıl Osmanlı Devleti'nde içtimai, siyasi ve ekonomik dengelerdeki bozulmaların başladığı dönemdir. XV. yüzyıl sonlarında başlayan iktisadi bunalımın ortaya çıkardığı para darlığı Osmanlı maliyesini zor duruma düşürmüş, vergilerin ağırlaşmasına yol açmıştır. Öte yandan iktisadî darlık yanında Memluklular'la uzun süredir devam eden savaşlar Anadolu'daki köylü halkı bıktırmış, devlete karşı hoşnutsuzluğunu arttırmıştı.

Sultan II. Bayezid'in zaafa varan mülayimliği, vezirlerin kayıtsızlığı ve şehzadeler arasındaki mücadeleler halka menfi yönde tesir ediyordu. Anadolu halkının bu durumundan faydalanmak isteyen Şah İsmail daileri aracılığıyla propagandalarını artırdı[43]. Bu propagandaların etkisiyle Antalya yöresinde ortaya çıkıp Burdur, Korkuteli, Isparta, Gölhisar, Sandıklı taraflarına yayılan Şahkulu İsyanı Anadolu'da büyük karışıklığa sebep olmuştu. Hatta Şahkulu o kadar ileri gitti ki, Kütahya'da oturan Anadolu Beylerbeyi Karagöz Paşa'yı mağlup edip, Kütahya Kalesi önünde öldürttü (1511). Ardından Bursa'ya yönelen Şahkulu, Veziriazam Ali Paşa'nın harekete geçmesi üzerine yönünü Sivas'a çevirmiştir. Sivas dolaylarında meydana gelen savaşta hem Ali Paşa hem de isyancıların lideri Şahkulu ölmüştür (1511)[44]. Kısa zamanda Anadolu'nun büyük kısmına yayılan bu isyandan coğrafyaya yakınlığı dolayısıyla Karahisâr-ı Sâhib yöresi de etkilenmiş olmalıdır.

Aslında Osmanlı Devleti'ni çok daha derinden sarsan sosyal olaylar XVI. yüzyılın ikinci yarısında başlamıştır. XV. yüzyıl sonlarında Osmanlı maliyesinde başlayan "iktisadî muzâyaka", Yavuz Sultan Selim'in doğudaki parlak fetihlerine rağmen giderilememişti. Hatta Kanuni Sultan Süleyman tahta geçtiği sırada sefer masraflarına ve diğer yıllık ihtiyaçlara para bulmak adeta imkansız hale gelmişti. Para bulmanın en kolay ve klasik yolu ise büyük kısmı zirai ekonomiye dayanan vergi gelirlerini arttırmaktı. Fakat vergilerin artırılması geçimini güçlükle temin edebilen köylünün, zirai üretimden vazgeçerek sağa sola dağılmasına sebep olmuştur[45]. Sefer zamanlarında cihada çağrılan bu kabîl insanların sayısı, XVI. yüzyıl ortalarında ihtiyaçtan fazlaya ulaşmıştı. Bunlardan bazıları vezirlerin, beylerbeyilerin, sancakbeylerinin kapılarına cebeli

---

[42] Bu özelliği dolayısıyladır ki Türk Milleti'nin Kurtuluş Savaşı'ndaki talihinin ve tarihinin dönüm noktasını oluşturan netice de bu topraklarda kazanılan Büyük Taarruz'da alınmıştır.
[43] İ. Hakkı Uzunçarşılı, ***Osmanlı Tarihi***, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 1988, C. II., s. 239.
[44] ***Tacü't-Tevarih, IV***, s. 42 vd. ; ***Solak-zâde Tarihi, I***, s. 445 vd.
[45] Mustafa Akdağ, ***Türkiye'nin İktisadî ve İçtimaî Tarihi (1453-1559)***, II, Ankara 1999, s. 317.

(asker, beylerin kapı halkı veya silahlı askeri gücü) yazılarak sekban olurken, boş gezen leventler hiç küçümsenmeyecek miktarda idi[46].

Taşra idarecilerinin büyük çiftlik kurmaya başladığı XVI. yüzyılın ikinci yarısında, çift bozan reayanın miktarı büyük ölçüde artmış, büyük şehirlerle zengin çiftliklerin bulunduğu yerlerde boş gezen insanların sayısı oldukça çoğalmıştır. Başıboş levendât taifesi denen bu insanlar orada burada isyan çıkarmaya başlamışlardı. Üstelik şehzâdeler arasındaki taht kavgaları ve tarikat etkisinde kalanların çıkardığı isyanlar bu kişilere istedikleri yağma ve soygun fırsatını vermiştir. Memleket içerisinde asayişsizlik had safhaya ulaşmış, şehirlerde cinayet, adam kaçırma, hırsızlık, fuhuş olağan hale gelmiştir. O kadar ki XVI. yüzyılın ikinci yarısını çok açık bir şekilde aydınlatan Mühimme Defterleri, Anadolu'nun pek çok vilâyetinden gelen fuhuş, hırsızlık, haramilik ve cinayet vs. şikayetler ile suçluların yakalanıp cezalandırılmalarına dair gönderilen hükümlerle doludur[47]. Bu vilayetler içerisinde Karahisâr-ı Sâhib de bulunmaktadır. Bu bağlamda aynı dönemde birçok levendât çeteler kurup ticaret yollarının kesiştiği bir noktada bulunan Karahisâr-ı Sâhib dahilindeki (özellikle Barçınlı, Bolvadin, Şuhut ve Sandıklı dolaylarında) geçit yerlerini kendilerine mesken tutarak gelip geçen herkesi soyuyorlardı[48]. Bunların faaliyetlerinin önlenmesi için Karahisâr-ı Sâhib ve civar kadılıklardan İstanbul'a pek çok şikayet vaki olmuştur[49].

Ülkenin üzerine çökmüş iktisadi buhrandan, görevlerinden kaynaklanan hakları itibariyle her biri kendi hesabına bir nevi vergi tahsildarı olan, devlet memurları da etkilenmiştir. Büyük çoğunluğu rüşvetle işbaşına gelen ve bu yüzden gelirlerinin azalmasına tahammülleri olmayan serbest arazi zabitleri, Alaybeyleri, Sancakbeyleri, hatta Beylerbeyileri ile kapılarındaki adamları gelirlerini arttırmak için halka karşı türlü zulüm ve katliam olaylarına girişiyorlar, zorla vergi tahsil etmeye çalışıyorlar[50], hatta kız kaçırıyorlardı[51]. Diğer taraftan kadılar ve özellikle naipleri,

---

[46] Mustafa Akdağ, ***Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası Celalî İsyanları***, Ankara 1999, s. 16-17.

[47] Örnek bazı hükümler için bkz. ***BOA***, ***MD.*** *44*, hk. no. 849; ***BOA***, ***MD.*** *58*, hk. no. 163, 756.

[48] Akdağ, ***Türk Halkının Dirlik ...***, s. 135.

[49] ***BOA***, ***MD.*** *7*, hk. no. 256, 2408; Mesela 1570 yılında Barçınlı, Bayat, Bolvadin ve Seyitgazi kadılarının gönderdikleri arzlara göre söz konusu kazalar ahalisinin eşkıya güruhlarının türlü zulüm ve katl-i nüfus olaylarından ötürü perakende ve perişan oldukları, köylerini terk ettikleri belirtilmiş, bir an önce güvenliğin sağlanarak halkın başka yerlere göçünün önlenmesi talep edilmiştir. *Bkz.* ***BOA***, ***MD.*** *14/1*, hk. no. 152.

[50] 1570'de Afyonkarahisar ile Sivrihisar kadılarına gönderilen bir hükümde şehzade Murad'ın lalası Ferruh namına gezip halka zulüm ve katl-i nüfus eden Bali Ahmed oğlu Mehmed'in yakalanıp hapsedilmesi istenmiştir. Bkz. ***Aynı Defter***, hk. no. 5; 1579 yılına ait bir hükümde ise Karahisâr-ı Sâhib Sancakbeyi ile Alaybeyi Haydar'ın şap işinde ahaliden zulümle para aldıkları tespit edilmiş, fazla alınan paranın haslarından alınıp, hak sahiplerine ödenmesi istenmiştir, *Bkz.* ***BOA***, ***MD.*** *40*, hk. no. 32; Ayrıca Sandıklı, Bolvadin ve Barçınlı'da fazla vergi tahsil edildiğine

resm-i kısmet yoluyla fukarayı soydukları gibi, mahkemeler de adaleti tesis edemiyorlar, mahkeme harçları ve başka bahanelerle halkı maddi olarak eziyorlardı[52]. Üstelik yakalananlar da rüşvet sayesinde hiçbir ceza almadan serbest kalıyorlardı[53].

XVI. yüzyılda ortaya çıkan ağır ekonomik buhrandan etkilenen bir diğer zümre de Osmanlı ordusunun temelini teşkil eden tımarlı sipahiler olmuştur. Tımarlı sipahiler, kendilerinin beşte biri kadar olan ordunun bir başka zümresine kapıkullarına tanınan ayrıcalıklardan rahatsızdılar. Sair etkenlerin de tesiriyle sipahiler çok geçmeden seferlerden kaçmaya, sancakların korunma görevi verildiğinde yapmamaya ve soyguncuları korumaya başladılar. Üstelik büyük kısmının şehzâde mücadeleleri sırasında babası Kanuni'ye karşı tavır takınan Bâyezid tarafını tutmaları büyük çoğunluğunun takibata uğramasına ve tımarlarından atılmalarına sebep olmuştur. Bu yüzden eşkıyalığa yönelen tımarlı sipahilerden birçokları yaptıklarıyla suhtelerden ve diğer şakilerden geri kalmamışlardır. Nitekim 1559'da Barçınlı Kadısı'na yazılan bir hükümden anlaşıldığına göre, Bâyezid adlı sipahi oğlu ve kaynı ile beraber adam toplayıp çete oluşturmak suretiyle yolcuları soymaya başlamışlardı. Ardından Gök-başlı ve Abdal zaviyelerini basıp şeyhleri ve misafirleri soymuşlar, ayrıca zaviye şeyhinin bir kolunu iş göremez hale getirmişlerdir. Bunun üzerine Bâyezid'in bir an önce yakalanarak cezalandırılması istenmiştir. Yine Karahisar Beyi ile kadısına gönderilen iki hükümde tımar sahibi Katip Şehsuvar ile kardeşi Kalender'in reayalarına ve sair köy halkına pek çok zulümlerde bulundukları, türlü türlü vergiler aldıkları, mallarını gasbettikleri belirtiliyor ve tımarlarına el konulması isteniyordu[54]. Bunlara benzer hadiseler Karahisâr-ı Sâhib'in kazalarında da meydana gelmiştir[55].

---

dair şikayetler için *Bkz.* ***BOA***, ***MD.*** *41*, hk. no. 29, 613, 804, 883; Bu tür hareketler daha sonraki yıllarda da devam ediyordu. Nitekim 1595 yılında Afyonkarahisar'a güherçile tedariki için gönderilen Dergah-ı Âlî kapıcılarından Mehmed sarhoş bir halde çarşı-pazar dolaşarak ahaliye birçok zulümlerde bulunmuştur. Bkz. ***BOA***, ***MD.*** *73*, hk. no. 661; Yine bu tarihlerde Afyonkarahisar Sancakbeyinin kardeşi ve kethüdası sefere çıkıyoruz diyerek Barçınlı ve Seyidgazi civarlarında ahalinin para, erzak ve hayvanlarını gasp etmişlerdir. Bkz. ***BOA***, ***MD.*** *73*, hk. no. 1030.

[51] Mesela Sincanlı'da Sinan Paşa'nın oğlu Mustafa'nın kız kaçırmasına dair *bkz*. ***BOA***, ***MD.*** 39, hk. no. 85, 135.

[52] 1573 yılına ait bir hükümde Afyonkarahisar kadısının türlü yolsuzluklarının tespit edilmesi üzerine vaziyetin hemen tetkiki emrolunmuştur. Bkz. ***BOA***, ***MD.*** 24, hk. no. 30; Yine bu yıllarda Şuhut'ta eski naip Ali'nin türlü yolsuzlukları tespit edildiğinden görevinden alınarak yeni naip atanmış, fakat Ali yeni naibe karşı halkı ayaklandırmıştır. Mamafih Ali yakalanarak Kıbrıs'a sürgün edilmiştir, *Bkz.* ***BOA***, ***MD.*** 26, hk. no. 206; ***BOA***, ***MD.*** 27, hk. no. 299, 339, 876; ***BOA***, ***MD.*** 31, hk. no. 185; bu hususla ilgili şikâyetler 18. yüzyılda da artarak devam etmiştir. Bkz. Kadı ve Naib bahsi.

[53] ***BOA***, ***MD.*** 7, hk. no. 2438.

[54] Bu hadiseler için *bkz*. ***3 Numaralı Mühimme Defteri,*** Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Ankara 1993, hk. no. 199, 1408, 1587.

[55] Mesela 1564'te Şuhud'da Hızır adlı sipahi üç hizmetkarı ile mahkemeyi basmış, ardından bir dükkanı basarak dükkan sahibini ve oğlunu yaralamış, bunun üzerine tımarı elinden alınarak başkasına verilmiştir. Bkz. ***BOA***, ***MD.*** *7*, hk. no. 558.

Anadolu'da, 1570'teki Kıbrıs Seferi ve ardından 1571 İnebahtı Deniz Savaşı'dan sonra, askerler içinde en ağır yükü taşıyan dirlik sahiplerinin soygun, baskın ve isyancı hareketlerinin daha da yayılıp, sertleştiği anlaşılmaktadır[56]. Gittikçe artan bu hadiseleri engellemek için devlet birtakım tedbirler almaya çalışmıştır. İlk etapta eşkıya teftişi için Karahisâr-ı Sâhib'e Alaybeyi Felezâde Süleyman Çavuş tayin edilmiştir[57]. Ardından ahaliye zulmeden ve katl-i nüfusta bulunan kişilerin yakalanıp cezalandırılması için Karahisâr-ı Sâhib ve civarın kadılarına sürekli hükümler yollanmış[58] ve bir takım kişiler bu sayede ele geçirilmişlerdir[59]. Teftiş sırasında kaçan bazı eşkıyalar ise kendilerini koruyan has karyeler ile serbest tımarlara iltica ederek takibattan kurtulmaya çalışmışlardır. Bunun üzerine yazılan bir hükümde bu gibi yerlere sığınan kişilerin bir an önce zabitlere teslim edilerek gereği talep edilmiştir[60]. Bu sırada asayişsizlikten istifadeyle artan vergilerden muaf olmak isteyen bazı kimseler de sahte ahkâm-ı şerifler ve seyyidlik hüccetleri tedariki yoluna gitmişlerdir[61].

Suhte olayları da denilen talebe hareketlerinin ilk başladığı ve en yoğun yaşandığı yerler Bursa, Balıkesir ve Karahisâr-ı Sâhib çevresi olmuştur. Buralardaki suhteler kurmuş oldukları çetelerle civar kasabaları basıp, soygunlar yapıyor, cinayetler işliyorlardı[62]. Suhtelerin faaliyetleri 1570'lerden sonra iyice arttı. Hatta çevre vilayetlerdeki talebe gruplarıyla çarpışmaya bile başladılar. Nitekim 1572 yazında Kütahya-Karahisâr-ı Sâhib bölgesi suhtelerinden yüz kişi, Balıkesir bölgesi suhtelerinden üç yüz kişi ile namlı bir talebenin öldürülmesinden ötürü savaşırcasına vuruşmuşlardı. Suhtelerin üzerine Balıkesir, Kütahya ve Karahisâr-ı Sâhib alaybeyleri gönderilmişse de bir sonuç alınamamış, muharebeden yaralı kurtulup akrabalarına sığınanların dışında diğerleri dağlarda ve bellerde gezip, olmadık fesatlarda bulunup, çevreye korku salmaya devam etmişlerdir[63]. Aynı şekilde bu hadisenin sonrasında Sandıklı ve Geyikler

---

[56] 1574 yılında Afyonkarahisar ve Sivrihisar kadılarına yazılan bir hükümde Sivrihisarlı Şeyh Hamdullah'ın Afyonkarahisar'daki 42 adet dükkanı ile 2 değirmenine sipahi ve hisarerleri tarafından devamlı surette tecavüzlerin olduğu belirtilmiş ve bunun bir an önce önlenmesi istenmiştir. Bkz. ***BOA***, ***MD.*** 24, hk. no. 30, 643.

[57] ***BOA***, ***MD.*** 21, hk. no. 145.

[58] ***BOA***, ***MD.*** 26, hk. no. 105, 127, 947; ***BOA***, ***MD.*** 28, hk. no. 161; ***BOA***, ***MD.*** 31, hk. no. 674, 675, 677.

[59] ***BOA***, ***MD.*** *25*, hk. no. 3013; ***BOA***, ***MD.*** *31*, hk. no. 185.

[60] ***BOA***, ***MD.*** *39*, hk. no. 661.

[61] ***BOA***, ***MD.*** *7*, hk. no. 555, 2590.

[62] 1560 yılında Anadolu Beylerbeyine yazılmış bir hükümde oldukça büyük bir suhte grubunun Denizli, Honaz, Gediz ve Şuhut'ta birçok katliam ve soygun yaptıkları belirtiliyor, hemen yakalanmaları isteniyordu. Bkz. ***BOA***, ***MD.*** *3*, hk. no. 931; Yine Homa, Şeyhlü ve Sandıklı kadılarına gönderilen 1564 tarihli bir hükümde suhte taifesinden bazı kimselerin yoldaşlarıyla gezip, evler basıp, oğlan çekip, adam öldürdükleri vs. her türlü kötülüğü icrâ ettiklerine binaen bunların isimlerinin gizlice araştırılması ve İstanbul'a gönderilmesi isteniyordu. Bkz. ***BOA***, ***MD.*** *6*, hk. no. 1395.

[63] Akdağ, ***Türk Halkının...***, s. 194-196.

havalisindeki suhteler halktan haraç alıyorlar, üstelik bunlara sipahiler tarafından silah tedarik edilerek Sandıklı civarındaki dağlarda saklanmaları temin ediliyordu[64]. Bunlar eğitim gördükleri medreseleri bile soymaktan geri kalmıyorlardı[65]. Suhte hareketleri, 1580'den sonra o kadar artmıştı ki Bursa, Balıkesir ve bütün Batı Anadolu, sanki medreseli bölüklerin elindeydi. Üstelik Karahisâr-ı Sâhib bunların siyasî merkezi gibiydi[66]. Böyle bir ortamda başlayan umumî suhte teftişi sırasında Anadolu Eyâleti'ndeki sancaklara da bir hüküm gönderilmiş ve suhtelerin yakalandığı yerde hiç vakit kaybedilmeden cezalandırılmaları istenmiştir. Bunun üzerine Karahisâr-ı Sâhib ve Isparta bölgesi suhteleri üzerine kuvvet sevk edilmiş ve birçok suhte yakalanarak cezalandırılmıştır[67]. Nihayet devletin suhte isyanlarına bir son vermek için 1584'de aldığı etkili tedbirlerle her tarafta suhte teftişine başlanması, halkın bunlara karşı olan nefretiyle birleşince, gittikçe güç kaybetmelerine sebep olmuş ve suhte hadiseleri 1590'larda büyük celali gruplarının ortaya çıkışıyla yavaş yavaş sona ermiştir[68].

XVI. yüzyıl sonlarına gelindiğinde yıllardır şikayetlerde bulunan, fakat bir türlü derdine derman bulamayan köylüler, sonunda III. Murad'ın 1590'da ilan ettiği adalet fermanıyla, köylerine maiyetiyle gelen kim olursa olsun, karşı koyma hakkını elde etmişlerdi. Bu şekilde reayanın teşkilâtlandırılması ve asayişin bekçisi haline getirilmesi, levent ve suhte taifelerinin bir kısım kişiler etrafında toplanarak daha büyük gruplar halinde dolaşmalarına yol açmıştır. Bununla birlikte şimdiye kadar sadece köylere dadanmış olan celaliler artık, faaliyetlerini büyük yerleşim birimlerine doğru kaydırarak şehirleri kuşatmaya, şehir halkından düzenli haraç almaya başladılar. Yine seyyar tüccarlara yapılan gelişigüzel saldırılar, kervan güzergahlarına düzenli baskınlara dönüştü. Bazı eşkıyalık hareketleri yerel düzeyde kalırken, bazıları süratli bir şekilde yayılmışlar hatta bazıları birkaç eyâlete birden sirayet etmiştir. Öyle ki 1600'e gelindiğinde Osmanlı Devleti'nde eşkıyalık yaygın bir hal almıştır. Başıboş köylüler, asi suhteler, resmi

---

[64] ***BOA***, ***MD.*** *40*, hk. no. 541, 741.

[65] 1585 yılında Afyonkarahisar'daki Gedik Ahmed Paşa Vakfı'nın Mütevellisi Abidin'i soyan suhteler vakıf akçesinin büyük kısmını gasp etmişlerdir. Bkz. ***BOA***, ***MD.*** *58*, hk. no. 62; Olayın ilginç tarafı bundan bir yıl önce de vakfın Karahisâr-ı Sâhib Kalesi'nde saklanan 120. 000 akçelik nakit parasının bir kısmı kale görevlileri tarafından çalınmasıdır. Bkz. ***BOA***, ***MD.*** *48*, hk. no. 95.

[66] Akdağ, ***Türk Halkının...***, s. 269.

[67] ***BOA***, ***MD.*** *52*, hk. no. 803; Bu şiddetli takibattan kaçan bazı suhteler Afyonkarahisar'dan Kütahya'ya giden kervanlara karışmak suretiyle Kütahya suhteleriyle birleşmek istemişler, ancak bu durum kısa sürede anlaşılınca yakalanarak, kervancılarla beraber kürek cezasına çarptırılmışlardır, *Bkz.* ***Aynı Defter***, hk. no. 31, 41, 63, 89, 133; Suhteler üzerine gönderilen kuvvet de suhte teftişi veya başka bahanelerle halka bir takım zulümlerde bulunmaktan geri kalmamıştır. Bkz. ***Aynı Defter***, hk. no. 95.

[68] 1594/1595 yılına ait mühimme defterinde Afyonkarahisar'da hâlâ suhte fesadı ile ilgili hükümlere tesadüf edilmektedir. Bkz. ***BOA***, ***MD.*** *73*, hk. no. 538, 1289.

görevlilerin başına buyruk kapı halkları, muhalif ya da itaatsiz askerler, eşkıyalığın sürekli beslendiği kaynak halindeydiler[69].

XVII yüzyıl başlarında Karahisâr-ı Sâhib, celâlî isyanlarının yoğun olarak yaşandığı merkezlerden biri olmuştur[70].

Büyük kaçgun diye nitelenen bu dönemde şehirlerin kale duvarlarının dışında kalan insanlar için hayatta kalabilmenin en iyi yolunun celalî olmaktan geçtiğini söylemek mübalağa olmasa gerektir.

1683'te büyük umutlarla girişilen Viyana kuşatmasında alınan ağır yenilgiden sonra başlayan ve uzun yıllar devam eden Avusturya savaşları esnasında Anadolu'nun idareci ve askerlerden yoksun bulunması eşkıyaların türemesine yol açmıştır. XVI ve XVII. yüzyılda ekseriyetle türedi, XVIII. yüzyılda ise kapusuz levendât, sekbân ve saruca sekbân diye adlandırılan bu eşkıya taifelerinin başında bölükbaşılar bulunuyorlardı. Bunlar Enderun çıkışlı olmayıp, halkın içinden gelen ve zorbalık yoluyla sancak idarelerini ele geçiren kimselerdi. Mamafih devlet bunların kuvvetlerinden yararlanmak ve isyan etmelerini önlemek için birçoğuna sancakbeyliği vermek zorunda kalmıştır[71].

XVII. yüzyıl sonlarına gelindiğinde bir taraftan türedi eşkıyasının faaliyetleri bir taraftan mahallî idarecilerin sık sık vergi namıyla zorla para tahsili ve türlü zulümlere başvurmaları,

---

[69] Akdağ, ***Türk Halkının...***, s. 376-381; Celali isyanları hakkında daha farklı değerlendirmeler için *bkz*. Karen Barkey, ***Eşkıyalar ve Devlet, Osmanlı Tarzı Devlet Merkezileşmesi***, (Çev. Zeynep Altok), İstanbul 1999; William J. Griswold, ***Anadolu'da Büyük İsyan (1591-1611)***, (Çev. Ülkün Tansel), İstanbul 2000.

[70] Bunlara örnek olarak Çorum ve dolaylarında isyan edip öldürülen Karayazıcı'dan sonra yerine kardeşi Deli Hasan'ı zikredebiliriz. Deli Hasan kardeşinin yerine Celali başbuğu olur ve 30. 000 kadar adamı ile ilk olarak Tokat'ta Serdar Hasan Paşa'yı mağlup eder, ardından 1602'de Batı Anadolu'ya doğru harekete geçer ve önce Ankara'yı kuşatıp şehir halkından yüklü miktarda haraç alarak şehri yağmalamaktan vazgeçer. Daha sonra Kütahya'ya yönelir. Burada bulunan Serdar Hafız Ahmed Paşa'nın Kütahya Kalesi'ne çekilmesiyle kışlamak üzere Karahisâr-ı Sâhib'e gider. Burada iken isyandan vazgeçip müzakereler neticesi Bosna Sancakbeyliği'ne tayin edilir. Deli Hasan on bin kadar askeri ile 1603'de mansıbına gitmek üzere Karahisâr-ı Sâhib'den Gelibolu'ya hareket eder. Karahisâr-ı Sâhib'de ise sancakbeyi olarak onun adamlarından Kınalıoğlu Mustafa tayin edilir. Naima, ***Târih-i Naima***, I, İstanbul 1280 (1863-1864), s. 306; Akdağ, ***Türk Halkının...***, s. 400-415, 472. Bu dönemde ortaya çıkan bir başka celali şefi ise Tavîl Mehmed'dir. Bu kişi Konya, Kütahya, Karahisâr-ı Sâhib ve Hamid civarında pek çok zulümlerde bulunduktan sonra 1605'de Bolvadin'de Osmanlı ordusunu bozguna uğratmıştır. Ardından Bolvadin'i basan Tavîl Mehmed şehir halkını tutsak etmiş, kasabayı yakıp yıkmıştır. ***Târih-i Naima***, I, s. 431-433.

[71] Bunlardan Yeğen Osman Paşa 1685'teki Engürüs Seferi sırasında Ser-asker İbrahim Paşa'nın bölükbaşısı iken seferden kaçarak Anadolu'ya gelmiş ve başına kalabalık bir levent grubu toplamıştı. Bunun üzerine Yeğen Osman Paşa'ya faaliyetlerini durdurması için Afyonkarahisar Sancakbeyliği verilmiş, ama o bir müddet sonra yerine dayısı Veli'yi tayin ettirerek Rumeli'ye geçmiş ve zorbalıklarına orada devam etmiştir. Bkz. Yücel Özkaya, ***Osmanlı İmparatorluğu'nda Âyânlık***, Ankara 1994, s. 69-70; "Türedi Eşkıyâsı" tabiri XVIII. yüzyıl da kullanılmaya devam etmiştir. İncelediğimiz dönemde de bunlarla ilgili olarak zaman zaman fermanlar yayınlanmıştır. Bkz. ***MD***, 131, s. 23-24, 29-30.

halkın yerini yurdunu bir asır önce olduğu gibi terke mecbur etmiştir. Aynı şekilde Sandıklı, Dinar ve Uşak'tan birçok tımar erbabının köylerinin raiyetsiz kaldığı yolunda merkeze ilettikleri şikayetleri bunu göstermektedir[72]. Diğer taraftan üretimin durması, ticaretin düzgün yapılamaması ülkeyi önemli gelir kaynaklarından olan ve bu faaliyetlerden alınan vergiden mahrum bırakmıştı. Devlet ise bu dönemde konar-göçer grupları harap ve sahipsiz yerlere yerleştirmeyi kararlaştırarak memleketi yeniden şenlendirmeyi amaçlamıştır[73]. Zira konar-göçerler birçok kez eşkıyalık ve yol kesicilik gibi hadiselere karışıyorlar, yaylak-kışlak hayatı arasında gelip giderlerken köylülerin tarlalarına ve ürünlerine zarar veriyorlardı[74].

XVII. yüzyıl sonundaki savaşlar devletin askere olan ihtiyacını oldukça arttırmıştı. Bu sebeple tımarlı sipahiler ve cebelüler yetersiz kaldığından beylerbeyiler ve sancakbeyleri Levent, Saruca ve Sekban kümelerini maiyetlerine aldılar[75]. Ancak bu yöneticiler yanlarına aldıkları bu silahlı kuvvetlerle savaşa gidecekleri yerde eşkıyaların yaptıklarına benzer hareketlere giriştiler. Sincanlı Kadısı'nın 1716 tarihli bir arzından anlaşıldığına göre Karahisâr-ı Sâhib Mutasarrıfı olan Kaya Ali Paşa altı-yedi yüz kadar levendiyle birlikte birkaç defa Sincanlı Kazası'na gidip yem ve yemekten başka rehin-bahâ olarak 630, imdâd-ı seferiye olarak 5. 000 kuruş ve şahsına da 2. 000 kuruş almasına rağmen bunu yeterli bulmayarak üstüne halkın malını mülkünü gasbetmiştir[76]. Yine Karahisâr-ı Sâhib kadısına yazılan bir fermanda daha önce hallerini Divân-ı Hümâyun'a arz eden şehir esnafının, mutasarrıftan şikayetçi oldukları anlaşılmaktadır[77]. Ancak halkın bir türlü derdine çare bulamadığı ve ne derece usandığı 1724'te imdâd-ı seferiye toplamak için gelen

---

[72] ***BOA***, ***Anadolu Ahkâm Defteri*** *51*, hk. no. 207, 616, 818, 895, 1233, 1272.

[73] Dönemin iskan politikası ve yapılan iskanlar hakkında geniş bilgi için *bkz*. Cengiz Orhonlu, ***Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretlerin İskanı***, İstanbul 1987; Yusuf Halaçoğlu, ***XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi***, Ankara 1997. Bu dönemde Afyonkarahisar ve civarına da pek çok aşiret iskan edilmiştir.

[74] Osmanlı devleti konar-göçerlerin yerleşik ahalinin mal, can ve ürünlerine olan zararlarını önlemek için bunları iskana teşvik etmiştir. Geniş bilgi için bkz. Halaçoğlu, ***XVIII Yüzyılda ...***, s. 44 vd. Ancak bu politikanın pek de başarılı olmadığı devletin sürekli bunların şekavetlerinin önlenmesine yönelik bölge idarecilerine gönderdiği hükümlerden anlaşılmaktadır. Bkz. ***MD***, 129, s. 160, hk. 2; 130, s. 8, hk. 3; s. 22, hk. 1; 134, s. 60-61, hk. 2; 64, hk 2; s. 133-135; s. 175-176. Antalya'dan kalkıp Isparta, Afyonkarahisar ve Ankara gibi iç bölgelere giden konar-göçer aşiretlerin yaylaya çıkış ve kışlağa dönüş esnasında yollarının üzerinde bulunan ekili alanlara ve yerleşim birimlerindeki halkın mal ve canlarına sürekli zarar vermeleri ile ilgili şikayetler yüzyıllar boyunca süregelmiştir. XVIII yüzyılın başlarındaki bazı şikayetler için. Bkz. ***AŞS***, 536, 24 b-25 b; 537, 32 a; 538, 42 a-b; 540, 12 a-b; ***BOA***, ***MD***, ***129***, s. 160; ***130***, s. 8, s. 22; ***134***, s. 60-61, s. 64, s. 133-135, s. 175-176, s. 325; 141, 71; ***Cevdet Dâhiliye***, no. *1258, 6956, 10943, 12494*. Bu konuda daha çok sayıda hüküm mevcuttur. Biz burada bu kadarı ile yetiniyoruz. İleride bu konu üzerinde ayrıntılı olarak durulacaktır.

[75] Mustafa Cezar, ***Osmanlı Tarihinde Leventler***, İstanbul 1965, s. 320-321.

[76] ***BOA***, ***CD.***, no. *3297*.

[77] Özkaya, ***Ayanlık...***, s. 90.

Karahisâr-ı Sâhib Mutasarrıfı Kaya Ali Paşa'ya silahla karşılık vermek zorunda kalmasından anlaşılmaktadır[78].

Büyük rütbeli memurlar kapılarına aldıkları leventleri halkın aleyhine kullanırken küçük rütbeli memurlar da güçleri yettiğince kapı halkı beslemeye başlamışlardır. Üstelik bu sayede vergi ve resimlerden de muaf olabiliyorlardı. Devlet ise askere ihtiyacı oldukça fazla olduğundan bunları elinin altında hazır asker olarak görüp karşı çıkmamıştır. Mamafih sosyal ve iktisadi düzenden kaynaklanan başıboş leventliğe ve eşkıyalığa karşı güvenliği sağlayacak bir kuvvetin varlığı halkı hoşnut ediyordu. Ancak devlet memurlarının yanlarında kapı halkıyla sefere gitmesini fırsat bilen eşkıyaların asker kaçaklarıyla birleşerek faaliyetlerini arttırmaları, şehirlerde bunlara karşı koyabilmek için yeni kuvvet kaynakları bulmayı gerekli kılmıştır. Nitekim bu durum bir süre sonra şehir ve kasabalardaki zenginlerin etrafında bir takım silahlı kümeler toplanmasına ve ayanlık müessesesinin güçlenmesine yol açmıştır[79]. Bu sınıfa kapıkulları, yeniçeri serdarları, sipahi, kethüda-yerleri, mültezimler, mukataa eminleri, azledilmiş veya emekli olmuş beylerbeyileri, sancakbeyleri, mütesellimler, kadılar, müderrisler, müftüler vs. dahildi. Servet ve sâmân sâhiplerinin de bu zümreye katılmasıyla bunların sayıları oldukça artmış, sosyal ve iktisadi bozuklukların tesiriyle toplumdaki nüfuzları da iyice yükselmiştir[80].

Ekseriyetini devletle -iltizamlık, askeri malzeme tedariki, bu malzemenin cepheye gönderilmesi işinde kullanılacak hayvanların satın alınarak sefer mahalline götürülmesi hususunda mübaşir ve mubayaacı şeklinde görev alma şeklinde- iş yaparak muhtelif yollardan zenginleşenlerin oluşturduğu ve vesikalarda **âyân-ı vilâyet, âyân-ı belde** şeklinde zikredilen bu zümrenin **ehl-i örf**ün aksine, XVII. yüzyıldan itibaren prestijleri sürekli yükselmiş ve araziler satın alarak maddî yönden çok kuvvetlenmişlerdir. Bunların yükselmelerinde en önemli sebep de o bölgeden olmaları, çevreyi, siyaseti iyi bilmeleri ve tabiri caizse halkın nabzını ellerinde tutmalarıdır. Bunlar hangi işlerin daha fazla kazanç sağlayacağını, hangi arazinin zamanla rant

---

[78] ***BOA***, ***CD.***, no. 5268; Ancak ne yazık ki bu olayın sicillere nasıl yansıdığını tespit edemedik. Zira eldeki sicillerde bu tarihlere ait belgeler yer almamıştır. Eldeki belgeler Hicrî 1132-35 arası sürekli mevcut daha sonra 1136 tarihine ait birkaç belge var (535 numaralı defter). 536 defter ise 1138 tarihli belgelerle başlamaktadır. 1136 ve 1137 yıllarına denk gelen belgeler mevcut değildir. Bu belgeler belki de yukarıda zikredilen olay neticesinde yok edilmiş olmalıdır.

[79] Ahmed Tabakoğlu, ***Gerileme Dönemine Girerken Osmanlı Maliyesi***, İstanbul 1985, s. 222 vd; Ayanlık müessesesinin doğuşu, gelişmesi ve Osmanlı idarî ve sosyal hayatındaki etkileri için bkz. Çağatay Uluçay, ***18 ve 19. Yüzyıllarda Saruhan'da Eşkıyalık ve Halk Hareketleri***, İstanbul 1955; Yücel Özkaya, ***Osmanlı İmparatorluğu'nda Ayanlık***, TTK, Ankara 1994; Yuzo Nagata, ***Tarihte Ayanlar***, TTK, 1997.

[80] Mustafa Akdağ, "Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluş ve İnkişafı Devrinde Türkiye'nin İktisadî Vaziyeti", ***Belleten***, XV/55, s. 343-344.

sağlayacağını iyi tahmin edebildiklerinden, göz koydukları bu işleri ve arazileri ele geçirmeye çalışıyorlardı[81]. Üstelik iltizamlarına aldıkları araziler içerisinde birçok tımar ve zeamet de vardı[82]. Böylelikle ayanlar sahip oldukları servet ve nüfuzlarının etkisiyle devlet otoritesinin zayıfladığı sıralarda şehir hayatında kolayca söz sahibi olarak sancak ve kaza idarelerinin mühim bir kısmını ele geçirmişlerdir[83].

Araştırma konumuz olan 1720-1750 tarihleri arasındaki Karahisâr-ı Sâhib'in idarî, sosyal ve ekonomik yapısına geçmeden böyle genel bir bilgi vermenin gerekli olduğu aşikardır. Biz bunu yeterli olacağı düşüncesi ile burada bitirip üç bölümden oluşan incelememize geçmeden önce son olarak şunlara da değinmek isteriz:

Anadolu eyâletinin önemli sancaklarından biri olan Karahisâr-ı Sâhib Sancağı ve merkez kazası, İstanbul-Konya-Adana-Şam, İzmir-Konya, İzmir-Ankara, İstanbul-Antalya gibi birçok yol güzergahlarının üzerinde bulunuyordu. Bundan dolayı da Osmanlı topraklarına katıldıktan sonra devletin XV. yüzyıldaki Karamanlı, Hamidoğulları, Dulkadirliler gibi beyliklerle olan mücadelelerinde çok önemli bir üs olmuştu. Yine özellikle XVI-XVIII. yüzyılda defalarca yapılan İran seferleri sırasında çok sayıda askerin sevk olunduğu büyük askerî yolun da üzerinde idi. Nitekim bu özellikleri sebebiyle tarihin daha eski devirlerinde de, çok önemli olayların yaşandığı mekanlardan biri olmuştur. XVI. yüzyıldaki Celalî isyanları sırasında ve inceleme dönemimiz olan XVIII. yüzyılın ilk yarısında Batı Anadolu ve Güneybatı Anadolu'da meydana gelen birçok isyan hareketlerinin bastırılmasında Karahisâr-ı Sâhib Sancağı'nın hem idarecisi ve ahalisi, hem de coğrafi konumundan ötürü -bu olayların vuku bulduğu bölgelere yakınlığı sebebiyle- çok önemli bir rol oynamıştır.

---

[81] Meselâ bir belgede bir kişinin, Karahisâr-ı Sâhib'de naiblik yapmış olan Yahya Efendi'ye kendi malı ve mülkü olan bir dükkanı hibe ettiğini görüyoruz. "İmaret mahallesinden Seyyid Hacı Ferruh Çelebi ibn-i Seyyid Ali Çelebi mahkemede Kadı Yahya Efendi ibn-i merhum Mehmed Efendi huzurunda, Uzunçarşı'da bulunan dükkanını hibe-i sahiha-i şer'iyye ile Yahya Efendi'ye hibe etmiştir". Bu hibe neden yapılmıştır? Yahya Efendi acaba bu zata ne gibi bir iyilik yapmıştır? Zira Yahya Efendi kendisine sadaka verilecek kadar fakir bir kişi değildi. Bkz. ***AŞS***, 535, 18 b.

[82] XVIII. yüzyılın ilk yarısında Afyonkarahisar Şer'iyye Sicillerine geçmiş bir dizi belgede seferler sebebiyle tımar ve zeamet sahiplerinin topraklarıyla ilgilenemedikleri, bu yüzden servetten ve kuvvetten düşüp fakirleştikleri, alaybeylerinin ise tımarları uzun zamandan beri ehliyetsiz ama zengin kişilere verdikleri belirtilmiştir. Bu yüzden tımar ve zeametlerin kadı, naip, cebelü tahsildarı gibi kişilere verilmemesi, tımar ve zeamet mutasarrıflarının sancaklarında oturması istenmiştir. Bkz. ***AŞS***, ***538***, 28 b-30 b; Ayrıca tımar sistemindeki bozulma ve usulsüz arzlar sebebiyle meydana gelen hoşnutsuzluklar ve buna bağlı olarak Alabeyilik müessesesinde yapılan düzenlemelerde de bu hususlara çok sık vurgu yapılmaktadır. Bununla ilgili olarak da Alaybeyilik bahsinde geçen belgelere bakılabilir.

[83] Özkaya, ***Ayanlık.,*** s. 141.

Karahisâr-ı Sâhib'e ilk dönemlerden itibaren "Karahisâr-ı Devle", "Karahisâr-ı Sâhib" veya "Karahisâr" sancağı isimleriyle anıla gelmiştir. XVIII. yüzyıla gelindiğinde Artık "Afyonkarahisârı" ismi de kullanılır olmuştur. Fakat verilen misallerden de anlaşılacağı gibi henüz bu devirde fazla yaygın değildir[84].

Karahisar-ı Sahib Sancağı, sefer zamanlarında devletin önemli bir asker, zahire ve nakliye hayvanı kaynağıdır. Aynı zamanda da Şark seferleri sırasında üç ana koldan birisi üzerinde olan en önemli zahire ambarlarının bulunduğu merkezlerden birisidir[85]. Bu hususla ilgili olarak da gerek Osmanlı Arşivinde gerekse Karahisâr-ı Sâhib'e ait Şer'iyye Sicillerinde çok sayıda belge vardır. Bunlardan bazılarında şunlar istemektedir: Gence'de görev yapmak üzere yazımı yapılacak askerin bir an önce yazılarak cepheye gönderilmesi86, cepheye gidecek olan askere konakladıkları mahallerde ve cephedeki askerlere verilecek zahirelerin zamanında tedarik edilip gönderilmesi87, cephede bulunan askerler için satın alınan zahirenin nakli için hayvan tedariki hususunda gerekenin yapılması vs. ile ilgili birçok ferman gönderilmiş ve bunun neticesi olarak yapılan işlemler ve tedarik edilen hayvanlar veya bunların paralarının toplandığını gösteren birçok belge de yine arşiv belgeleri ile sicillerde yer almıştır88

Kütahya, Sultanönü ve Hamid Sancakları ile beraber Karahisâr-ı Sâhib Sancağı'nda bulunan mütekaidin cebelü bedeliyyeleri, Matbah-ı Amire masrafı için tahsis edilmiş akça, Karahisâr-ı Sâhib Sancağı avarız ve nüzül vergileri Istabl-ı Âmire Ocaklığı olduğundan bunların zamanında toplanıp gönderilmesi de önemli bir mesele idi. Bu husus için de zaman zaman fermanlar gelmiştir[89]. Ayrıca Karahisâr-ı Sâhib'de bulunan birçok mukataanın gelirleri Divan-ı Hümâyûn'da bulunan kapıkulları mevâciblerine tahsis edildiğinden, yine bu mukataalardaki

---

[84] ***AŞS***, 535, 32 b, 33 a; 536, 33 a; 541, 70 b.

[85] Ömer İşbilir, "Osmanlı Ordularının İaşe ve İkmali: I. Ahmed Devri İran Seferleri Örneği", ***Türkler***, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, C. XII, s. 151-158.

86 ***BOA, MD. 132***, s. 47;133, 303; ***134***, 208; ***136***, 54, 339-340; ***AŞS***, ***536***, 16 a-b, 39 a, 41 b, 42 a; 538,34 b-35 a. Gerek arşiv belgelerinde ve gerekse sicillerde bu konuda daha çok sayıda belge var. Fakat biz bu kadar örnekle yetiniyoruz. ; İran Seferleri ve bu seferler için yapılan hazırlıklar için bkz. M. Zahit Yıldırım, "1724-1727 İran Seferleri Sırasında Askeri Hazırlıklar ve Aksaklıklar", Afyon Kocatepe Üniversitesi, ***Sosyal Bilimler Dergisi***, C. IV, S. 1, Haziran 2002, s. 147-161.

87 ***BOA, MD.*** 129, 307-308; 144, s. 63, 67-68; 147, 220-221; 147, 277; ***AŞS***, 539, 5 a, 15 b, 46 b, 55 a

88 ***BOA, MD.*** 136, s. 225, 266, 267, 309-310; 139, 449; ***AŞS***, 536, 3 b-4 a, 22b-23 a, 32 b, 34 a; 539, 14 a, 15 b, 56 b-57 a-b, 60 a.

[89] Matbah-ı Amire'ye (Saray Mutafağı'na) gönderilecek akçanın toplanması için bkz. ***AŞS***, 535, 62 a; Istabl-ı Âmire Ocaklığı (Has ahır, Saray hayvanlarına bakan teşkilât) olan avarız ve nüzül bedellerinin toplanması hususunda yaşanan sıkıntıların giderilmesi için Karahisâr-ı Sâhib sancağındaki kadılara gönderilen fermanda özetle şöyle denilmektedir: "Ocaklık olan Karahisâr-ı Sâhib avârız ve nüzüllerini tahsile memur olan Mustafa arz-ı hal sunarak bazı kişilerin mücerred kendi garezlerini icra için Istabl-ı âmire masarıfı ocaklığı olan avarız ve bedel-i nüzüllerin toplanmaması için reayayı kandırmaya çalıştıklarını bildirmiştir." ***BOA, KK.*** no. 2498, s. 12, hk. 3.

gelirlerin zamanında tahsil edilerek Hazine-i Amire'ye gönderilmesi de çok önemli bir hususdu. Bu hususun aksamaması için de görevlileri ikaz mahiyetinde fermanlar geldiği olurdu90. Hatta zaman zaman da bu mukataaların mutasarrıfları ya da voyvodaları bu vergileri zamanında toplayıp göndermediklerinden veya topladıkları halde devlete teslim etmediklerinden şiddetle tembih edildikleri, ödemeyenlerden bu paranın tahsili, ödemeyenlerin ise kalebend edilmeleri istenebilirdi91.

İncelediğimiz dönemde Karahisâr-ı Sâhib'de üretilen zirai ve sınai ürünlerin yıllık üretim miktarları hakkında kesin bilgiler elde edemedik. Ancak narh tespitlerinden, terikelerdeki bilgilerden Karahisâr-ı Sâhib'de çok çeşitli tarım ürünlerinin üretilip piyasaya arzedildiği tespit ettik.

İktisat tarihçilerinin "Klasik Osmanlı Sistemi" diye tanımladığı XVI. asırla XIX. yüzyılın ilk yarısını kapsayan yaklaşık 350 dönemde iktisadî olay, iktisâdî fonksiyonlar ve bu fonksiyonları icra edecek ihtisaslaşmış organlar henüz teşekkül etmemişti. Bununla beraber bu dönemde de bir iktisadi hayat mevcuttu. Buna bağlı olarak devletin icra ettiği faaliyetlerin, az veya çok, bu hayatı etkileyen yönleri vardı. Toplumun iktisadî hayatını etkilemiş olan bu devlet faaliyetlerinde acaba uzun zaman boyunca değişmemiş belirli unsurlar var mıydı? Klasik diye nitelenen Osmanlı döneminde, iktisadî hayatı az veya çok etkilemesi mümkün belirli ilkeleri tespit etmek mümkün müdür? Eğer böyle ilkeler tespit edilebilirse, Osmanlı iktisat tarihinin değişen ve değişmeden kalan bölümleri arasında belirli ilişkiler kurabilmek mümkün olacaktır. Ayrıca bu ilkeler sayesinde iktisadî hayatla alakalı çeşitli ve bazen çelişkili olan kararların sebeplerinin daha kolay anlaşılacağı gibi, gündelik hayatın içerisinde kaybolmadan, bütünü ile ekonominin nasıl bir seyir takip etmiş olduğunu da görmek mümkün olacaktır.

Karahisâr-ı Sâhib Sancağı'nın bulunduğu yer, idarî birimleri nelerdi ve ne kadar geniş bir alanı ihtiva ediyordu? Bütün bunlardan daha önemlisi Karahisâr-ı Sâhib Sancağı'nda bulunan idareciler aldıkları kararlar, icra ettikleri faaliyetler ve uygulamalarıyla toplum hayatına ne gibi tesirler icra etmişlerdir? Birinci bölümde bu soruların cevaplarını vermeye çalışacağız.

---

90 ***AŞS***, 535, 34 b-35 a
91 Bkz. ***Aynı yer.***

I. BÖLÜM

KARAHİSAR-I SAHİB'İN İDARÎ VE FİZİKÎ YAPISI

A- KARAHİSAR-I SAHİB'İN İDARÎ YAPISI

Başlangıçta Osmanlı Devleti, Rumeli ve Anadolu olmak üzere iki Beylerbeyilikten teşekkül etmiştir. XVI. yüzyılın başlarında ise Trakya hariç beş eyâlete bölünmüştür. Bu asrın sonlarına doğru büyük ülkelerin Osmanlı Devleti topraklarına katılması ile eyâletlerin sayısı artmış ve XVII. yüzyılın başlarında artık Osmanlı Devleti 32 eyâlete taksim olunmuştur. Aynı asrın ortalarında ise eyâletlerin sayısı 25'i haslı ve 9'u salyaneli olmak üzere 34 olmuştur. Bu eyâletlere bağlı sancak sayısı ise 320'ye ulaşmıştır. Başlangıçta Karahisâr-ı Sâhib Sancağı'nın da bağlı olduğu ve beylerbeyilik olarak adlandırılan Anadolu Eyâleti'nin 17 sancağı bulunmaktaydı. XVII. yüzyıl sonlarında üç tane sancağının Kaptân-ı Deryâ Eyâleti'ne[92] diğer adı ile Deryâ Kalemi'ne bağlanmasıyla sancak sayısı 14'e inmişti93.

Osmanlı idarî teşkilâtı büyükten küçüğe doğru şu birimlerden teşekkül ederdi: Eyâlet94, sancak95, kaza96, nahiye97, mahalle98/karye99. Eyâletlerin başında mir-i miran/beylerbeyiler,

---

[92] Kaptan Paşa Eyâleti/Derya Kalemi hakkında geniş bilgi için bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, ***Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı***, TTK. Ankara, 1984, s. 414-425.

93 1018/1609 tarihli Ayn-ı Ali Efendi risalesine göre eyâlet sayısı 32 ve sancak sayısı da 219'dur. Bkz. Ayn-ı Ali Efendi Risâlesi, s. 2-15; 9. 02. 1064/29. 12. 1653 tarihli Sofyalı Ali Çavuş Kanunnamesine göre de Anadolu Eyâleti 14 sancaktan müteşekkil idi. Eyâletin züema ve tımar erbabı ise 8619 kılıçtı. Bkz. ***Sofyalı Ali Çavuş Kanunnamesi***, s. 1-6; Besim Darkot, "Anadolu"., ***İA.,*** C. I, s. 429; Ancak M. Çetin Varlık bu üç sancaktan Alaiye'nin yeni kurulan Kıbrıs Eyâleti'ne ve Biga ve Kocaeli Sancaklarının ise XVI. yüzyıl sonlarında Kaptanpaşa Eyâleti'ne bağlandığını belirtmektedir. Bkz. M. Çetin Varlık, "Anadolu Eyâleti", ***Diyanet İslâm Ansiklopedisi***, s. 143-144.

94 Eyâlet Arapça'da "idare etme" anlamına gelen "iyâle" kökünden gelmektedir. Osmanlılarda en büyük idarî birim karşılığı olarak ilk defa XVI. yüzyıl sonlarında kullanılmaya başlanmıştır. Daha önceleri beylerbeyilik tabiri kullanılıyordu. Bazen "vilayet" terimi de kullanılmıştır. Ancak vilayet büyük veya küçük birimler için de kullanılmıştır. Nitekim ilerde de açıklayacağımız gibi Karahisâr-ı Sâhib Sancağı'nın başındaki yöneticiden bahsederken "Karahisâr-ı Sâhib valisi" ve sancakla ilgili masraflardan bahsederken de" vilayet masrafı", "vilayet iş erleri" tabirleri sık sık kullanılmaktadır. Eyâlet hakkında daha geniş bilgi için bkz. Halil İnalcık, "Eyalet"., ***DİA***, C. XI, s. 548-550; Yusuf Halaçoğlu, ***XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı***, TTK, Ankara 1995, s. 75-83.

95 Sancak, Osmanlı idarî sisteminde eyâletten küçük ve kazadan büyük olan ve başında sancakbeyinin bulunduğu idarî birimin adıdır. Geniş bilgi için bkz. J. Deny, "Sancak", ***İA***, İstanbul, 1980, C. X, s. 186-189.

96 Kaza, Osmanlı idarî sisteminde sancaktan küçük ve nahiyeden büyük olan ve başında yönetici olarak önceleri kadının, son dönemlerde ise kaymakamın bulunduğu idarî birimin adıdır. Bkz. B. D. Macdonald, "Kaza", ***İA***, C. VI, İstanbul Tarihsiz, s. 493-494; J. H. Mordtmann, "Kaymakam", ***İA***, C. VI, İstanbul Tarihsiz, s. 464.

97 Nahiye bazen büyük bir köy ya da birkaç köyün bir araya gelmesiyle teşekkül ettirilmiş idarî birbirimdir. Önceleri naiblerle idare edilirken tanzimattan sonra merkezi temsilen bir müdür tayin edilmeye ve böylece yönetilme başlanmıştır. Daha sonraları ise "bucak" tabiri kullanılmıştır. Müdür tayininden de sarf-ı nazar edilmiştir. Bkz. M. Zeki Pakalın, ***Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü***, İstanbul 1983, C. II, s. 642.

98 Arapça'da "Mahall" kökünden türeyip başlangıçta "konaklanan yer" anlamına gelen kelime, sonradan mahalle şeklinde gelmiş ve şehrin bir semti manasını almıştır. Bu anlamıyla Türkçe'ye geçmiştir. Mahallenin başında

sancakların başında sancakbeyleri, kazalarda kadılar, nahiyelerde naibler ve mahalle/köylerde ise önceleri imamlar daha sonraları da köy kahyaları, XIX. yüzyılda ise muhtarlar bulunurdu.

Karahisâr-ı Sâhib Sancağı da XVIII. yüzyılda Anadolu Eyâleti'ne bağlı önemli bir sancaktır. [100]

Beylerbeyi veya mir-i mirân denilen eyâlet yöneticileri, bulundukları eyâlette hem askerî hem de idarî amir olarak görev yaparlardı. Beylerbeyiler "Paşa sancağı" denilen ve eyâletin merkezî sancağı olan sancakta otururlardı. Umumiyetle de Beylerbeyinin gelirini bu sancağın vergi gelirleri oluştururdu. Bununla beraber eyâletin diğer sancaklarından da belli bir miktar imdâdiyye denen ve hazar veya sefer durumuna göre farklı olarak toplanan gelirleri de mevcuttu. XIV. yüzyıl boyunca merkez hariç olmak üzere taşradaki teşkilâtın komutanı durumunda olan Beylerbeyinin belli bir bölge ile direk bir ilgisi mevcut değildi. Fakat XV. yüzyılın II. yarısından itibaren bulunduğu bölgelerde kazâî işler (muhakeme işleri) hariç, bütün işlerde padişahın temsilcisi durumuna gelmişti. Böylece Beylerbeyilerin görevlerinin sınırları artık belirlenmeye başlamıştı. Bu görevler içerisinde askerî zümrenin meselelerini halletmek, bulunduğu bölgenin asayişini sağlamak, belli bir miktara kadar tımarlı sipahilere tevcihler yapmak, onlara gerekli hallerde terakkilerini vermek yer alıyordu101.

Beylerbeyi, eyâlette icranın başı olduğu için bütün hukukî hükümleri icrâ yetkisine haizdi. Merkezde sadrazamın yetkisi ne ise, eyâletteki beylerbeyinin yetkileri de o idi. İdarî davaları çözmek üzere "Eyalet Divânı" veya "Paşa Dîvânı" denilen bir divan kurarak, Kadı, Kenar Defterdarı, tımar Defterdarı, Tezkireciler, Subaşı ve Asesbaşı'nın yardımları ile davaları dinler veya kadının dinlemesine nezâret ederdi. Reayanın emniyet ve asayişinin temini, emrindeki

---

yönetici olarak ilk zamanlarda imam, 19. yüzyıldan sonra da muhtar bulunurdu. J. H. Kramers, "Mahalle", ***İA***, C. VII, s. 144.

99 Karye nahiyeden küçük olan idarî birimin adıdır. Köylerde halk ile devlet arasındaki ilişkiyi sağlamak üzere köy kahyaları ya da köy kethüdaları bulunurdu. Daha sonraları bunlara muhtar denilmeye başlanmıştır. Bkz. Pakalın, C. II, s. 305: Bugünkü bildiğimiz muhtarlık müessesesinin ortaya çıkışı tanzimat döneminde olmuştur. Bkz. Musa Çadırcı, ***Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapıları***, TTK, Ankara 1997, s. 38-40; Mustafa Karazeybek, "Türkiye'de Muhtarlık Teşkilatının Kurulması ve Afyonkarahisar'da Tanzimat'tan Sonra Atanan İlk Köy Muhtarları" ***Taşpınar Dergisi***, S. 3, Ankara Kasım 2001, s. 35-44.

[100] XVIII. yüzyılda Anadolu Eyâleti'nde şu sancaklar bulunmakta idi: Kütahya, Karahisâr-ı Sâhib, Sığla, Hamid, Aydın, Menteşe, Saruhan, Engürü (Ankara), Kankırı (Kengırı/Çankırı) ***AŞS***, 535, 66 b. Osmanlı arşiv vesikalarında ve sicillerde "Kengiri/Kangırı" şeklinde rastladığımız bu isme 541 numaralı şer'iyye sicilinde bugünkü kullanılışı olan "Çankırı" şekline rastladık. Bunun bu şekliyle ilk kullanılışı olabilir. Bkz. ***AŞS,*** 541, 55 a, Sultanönü (Eskişehir), Teke (Antalya), Karesi (Balıkesir), Menteşe (Muğla), Biga ve Bolu. XVIII. yüzyıldan sonra yapılan bazı idarî değişiklikler neticesi Anadolu Eyâleti lağv olunarak yerine Hüdavendigar, Saruhan, Aydın, Ankara ve Kastamonu eyâletleri kurulmuştur. Bkz. Besim Darkot, ***agm.,*** aynı yer.

101 Halil İnalcık, ***agm.,*** s. 548-550.

eyâlet askerinin düzen ve intizamı, eşkıyalık olaylarının takibi de yine Beylerbeyinin görevleri arasında yer alıyordu. Eyâlet merkezinde bulunan kadının herhangi bir sebeple görevinden ayrıldığı durumlarda merkezden yeni bir kadı gelene kadar buyruldu ile geçici bir kadı tayin edebilirdi. Sancakbeyleri, kadılar ve görevliler kendisine itaat etmek zorunda idiler102. Beylerbeyiler çoğunlukla eyâletine/mansıbına çeşitli sebeplerden dolayı gidemezdi. Bunun sebepleri arasında kendisinin sefere memur olması, bir sınır kalesinin muhafazasında görevlendirilmesi ya da İstanbul'da kalması olabilirdi. İşte böyle durumlarda veya kendisi mansıbına gidene kadar yerine bir mütesellim103 tayin etmesi kanun gereği idi104.

Eyalet hakkında bu kısa bilgileri verdikten sonra artık sancak hakkında bilgi vermeye geçebiliriz. Sancak Selçuklular zamanında "Subaşılık"105 bölgesi olarak tanımlanıyor ve askeri bir mahiyet taşıyordu. Başka bir ifade ile askerleri aynı bayrak altında sefere giden bölge demek olan sancak, idârî yönden devletin temel yapısını oluşturuyordu106. Osmanlı sancak teriminin idarî anlamdaki kullanılışının ilk defa ne zaman görüldüğü hakkında kesin bilgi bir olmamakla beraber XIV. yüzyılda çok yaygın olmadığı, ancak XV. ve XVI. yüzyıl kanunnamelerinde her sancağın bir kanunnamesinin olduğu ve bunlarda sancakların uymak zorunda bulundukları usuller ayrı ayrı açıklandığı nazar-ı itibara alındığında bu yüz yıllarda "sancak"ın idarî birimdeki yerini aldığını söyleyebiliriz107.

Kaza Selçuklularda ve Osmanlıların ilk dönemlerinde kâdînın muhakeme hükmünü icra ettirdiği alan olarak kabul edilmişti. Bu devirde kadı, subaşılık veya sancağın asli görevlisi ve idarî birimin de temel unsuru olarak kabul edilmişti. Bir diğer deyiş ile kaza, sonradan sancağın alt birimini oluşturan bir iskan bölgesini değil, kadının hüküm vermeye salahiyetli olduğu alanı ifade ediyordu. Kadılar belirlenen bu alanın en işlek ya da en fazla nüfusa sahip mahallinde oturduklarından burası kadılık merkezi yani kaza olarak kabul edilirdi. Fakat zaman zaman da

---

102 Halil Cin-Ahmet Akgündüz, ***Türk Hukuk Tarihi***, İstanbul 1995, s. 211.

103 Mütesellim: Osmanlı tarihinde bir beylerbeyi veya bir sancakbeyi tayin edildiği vakit kendisi makamına gidene kadar veya kendisi cephede iken yerine bir görevli tayin ederdi. Buna mütesellim denirdi. Bkz. Pakalın, C. II, s. 639; Midhat Sertoğlu, ***Osmanlı Tarih Lügatı,*** İstanbul 1986, s. 235.

104 Pakalın, ***agl.,*** aynı yer.

105 Subaşılık tabiri için bkz. Tuncer Baykara, ***Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş I Anadolu'nun İdari Taksimatı***, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara 2000, s. 25; Pakalın, C. III, s. 259.

106 J. Deny, ***agm.,*** aynı yer.

107 Ömer Lütfi Barkan, ***XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Ziraî Ekonominin Hukukî ve Malî Esasları I, Kanunlar***, (Yayına Hazırlayan Hüseyin Özdeğer, İ. Ü. tıpkıbasım), İstanbul 2001, s. 1-6, 23-28, 32-33 vd.

bazı kadılıklar önemli bir yerleşim biriminde yer almamış olabilirdi. Hatta göçebe toplulukların davalarına bakan kadıların hiç sabit makamları ya da merkezleri yoktu108.

Osmanlılarda kaza merkezi olan şehir ya da kasabalar, ticarî imkanlar, ulaşım ve kültürel özellikler bakımından bölgenin en önemli merkezleri olarak etraflarındaki diğer nahiye ve köyler ile birlikte bir idarî birim halinde teşekkül etmişti. Kaza denilen yerleşim birimlerinin teşekkül etmesinde tarihî, coğrafî, iktisadî ve kültürel şartlar başlıca faktörlerdir. Yine merkezî bir yeri diğer bir deyişle sabit bir merkezi olmayan kadılıklar, Türk göçebe hayatının getirdiği bir sonuçtu. Zira şurası çok iyi biliniyor ki Osmanlının son dönemlerine kadar birçok aşiret henüz bir yere yerleşmemiş ve yazları ayrı bölgelerde kışları ayrı bölgelerde geçiriyorlardı. Mensupları binlerle ifade edilen ve konar-göçer diye bilinen bu aşiretlerin her türlü davalarına bakacak birisinin olması, devletin koyduğu vergilerin toplanması vb. hususlar için mutlaka bir kadıya ihtiyaç vardı.

Osmanlılardaki kaza merkezlerinin birçoğunu Türkler kurduğu gibi bazıları da Roma ve Bizans devrinden kalan yerleşim birimleri idi109.

Sancağa tabi olan köylerin tamamı idârî ve askerî bakımdan sancakbeyine, adlî/kazaî bakımdan da kadıya bağlı idiler. Kazalar, yani kadıların bulundukları merkezler, askerî teşkilâttan ayrı olarak sivil görünümlü olup, direkt olarak Divan-ı Hümâyûn'a bağlı idi. Bu sebeple kadılar sadece Padişahtan emir alırdı110. Kaza ya da kadılık olarak kabul edilen idarî bölge, Osmanlı Devleti'nin sivil idaresinde temel unsur olarak kabul edilmişti. Padişah ve Divân-ı Hümâyûn bu sisteme dayanarak, ülkenin kontrolünü sağlamakta, kanun, emir ve yasaklarını kadılar aracılığıyla uygulamakta idiler111. Kazalar bir ya da daha fazla nahiyelerden meydana gelirdi. Örnek vermek gerekirse incelediğimiz dönemde Karahisâr-ı Sâhib Sancağı'nın merkez kazası olan Karahisâr-ı Sâhib kazasının Şehrâbâd ve Kırhisar olmak üzere iki adet nahiyesi vardı112.

Hezarfen Hüseyin Efendi'nin ***Telhîsü'l-Beyân*** adlı eserinde belirttiğine göre Karahisâr-ı Sâhib Livası XVII. yüzyılın sonlarına doğru 240. 299 akçalık Hâss-ı mir-livâdır. Burada 15 zeamet ve 615 tımar dirliği bulunmaktadır[113]. Karahisâr-ı Sâhib'de müsellem teşkilâtı da

108 Tuncer Baykara, ***Anadolu'nun Tarihi ...***, s. 26-27.
109 Akdağ, ***Türkiye'nin...,*** C. II, s. 59-68.
110 Mehmet Ali Ünal, ***Osmanlı Müesseseleri Tarihi***, Isparta 1997, s. 106.
111 Mustafa Akdağ, ***age.,*** aynı yer.
112 ***BOA***, ***KK.,*** no. 2567.
113 Sevim İlgürel, ***Hezarfen Hüseyin Efendi Telhîsü'l-Beyân Fî Kavânîn-i Âl-i Osmân***, TTK, Ankara 1998, s. 124.

bulunmaktadır. Bu teşkilât müstakil olmayıp Kütahya, Karahisâr-ı Sâhib ve Hamid sancaklarının üçü bir arada olmak üzere 5004 akçadır. Mensûhât Alaybeyliğine bağlı olarak ise yine Karahisâr-ı Sâhib'de 31 zeamet ve 38 tımar dirliği bulunmaktadır[114].

Kadılık bölgesini ifade eden ve bağımsız bir hukukî birim olan kazalar, XVI. yüzyıl ortalarından itibaren idârî ve askerî anlamda iyice belirmeye başlamış ve XVII. yüzyılda tamamen idarî sistemdeki yerini alarak ülke çapında kaza sistemi yaygınlaşmıştır115. XVIII. yüzyıla gelindiğinde artık Anadolu'da 223, Rumeli'de 197 ve Mısır'da 36 kadılık bölgesi mevcuttu. İncelediğimiz dönemde Karahisâr-ı Sâhib Kazası Anadolu'daki bu 223 kadılık merkezinden birisidir. Zaman zaman tayin edilen kadılar bizzat gelip görev yapmışlar ama çoğu zaman da kendileri gelmeyip bölgeden birer naip tayin etmişlerdir116. Fakat bu dönemde 538 numaralı sicildeki bir belgeye göre Karahisâr-ı Sâhib Kazası en az 499 akçalık bir kazadır ve buraya tayin edilen kadılar iki sene müddetle tayin edilmektedir117.

1- SANCAK MERKEZİ

Karahisâr-ı Sâhib'in Osmanlıların eline ilk geçişi I. Murat devrinde 1380'li yıllarda olmuşş ancak Timur'un Ankara Savaşı galibiyetiyle tekrar Germiyanoğulları'nın eline geçmişti. Nihâyet Germiyanoğlu II. Yakup Bey'in vefatı üzerine vasiyeti gereği beyliğin tüm toprakları bu arada Karahisâr-ı Sâhib de Osmanlıların eline geçmiştir. Osmanlılar da burayı bir sancak haline getirerek Anadolu Eyâleti'ne bağlamışlardır118. Bundan sonra asırlarca Anadolu Eyâleti'ne bağlı bir sancak olan Karahisâr-ı Sâhib, XIX. yüzyılda müstakil bir sancak hâline getirilmiştir.

---

[114] İlgürel, ***Hezarfen ...***, s. 124-125.

115 Baykara, ***Anadolu'nun Tarihi ...***, s. 27.

116 Karahisâr-ı Sâhib Kazası'nda naib olarak görev yapanlar için bkz. Naibler bahsi. Ayrıca bir belgeden ifade edildiğine göre yerliden naib tayin etmek menhi idi. Bkz. ***AŞS***, 536, 38 a.

117 ***AŞS***, 538 3 b, Belgede aynen şöyle denmektedir: "1143 senesi Ramazanında Karahisâr-ı Sâhib Mutasarrıfı Hüseyin vefat edip yerinin yevmi 499 akça ile Tırhala Kazasından 28 ay infisali olub eşraf-ı kuzâtdan Mevlana Sa'di-zade es-Seyyid Seyfullah'a sadaka ve tevcih olunup sene-i atiye muharremi gurresinden tekmil-i seneteyn ederek mutasarrıf olması için arzdan sonra sadaka olundu"; Kadılıkların derecelendirilmeleri kaza bölgesinin gelir durumuna göre hesaplanıyordu. Mesela 100 haneden günde 10 akça gelir getireceği hesabı üzere 30'luk, 40'lık, 50'lik kadılıklar olarak hiyerarşiye konuyordu. Bkz . Bahaeddin Yediyıldız, "Klasik Dönem...", ***Osmanlı Tarih ve...***, s. 200; Kadılığa başlayanlar da en alt dereceden başlayarak bu sıraları görev yaparak atlayıp en yüksek mevleviyet derecesine çıkıyorlardı. Osmanlı Devleti'nde Kadılıklar, Rumeli, Anadolu ve Mısır olmak üzere üç ana bölgeye ayrılmış, bu bölgelerdeki kadılıklar da kendi aralarında Rumeli 9, Anadolu 10 ve Mısır 6 derece olarak sınıflandırılmıştı. En son dereceye gelen kadı hakkında "eşrâf-ı kuzât" elkabı kullanılırdı. Uzunçarşılı, ***İlmiye...***, s. 91-99.

118 Mustafa Karazeybek, "Osmanlılar Döneminde İdari Yapı", ***Kütük I,*** Afyon 2001, s. 187-210.

Belgelere ve yapılan çalışmalara göz atıldığında Karahisâr-ı Sâhib Sancağı'nın ilk idârî taksimatı ile ilgili bilgiler XV. yüzyılın ortalarına kadar gitmektedir. Bu tarihten XVIII. yüzyıla takaddüm eden asra gelinceye kadar sancağın idârî yapısında birçok değişiklikler olmuştur119.

XVI. yüzyılın ortalarına Kanuni devrine gelindiğinde Karahisâr-ı Sâhib'in idarî yapısı ile alakalı teferruatlı bilgi veren Tahrir Defterleri bulunmaktadır. Bunlar Başbakanlık Osmanlı Arşivinde, Tahrir Defterleri Katalogunda kayıtlı bulunan 147 Numaralı Mufassal Tahrir Defteri ile 438 Numaralı Muhasebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteridir. Bu defterlerde Karahisâr-ı Sâhib Sancağı'nının idarî birimleri ile ilgili olarak verilen bilgilerde bir karışıklık var gibi görünmektedir. Zira bir defterde kaza olarak geçen bir idarî birim diğerinde nahiye olarak görünmektedir. Bu durum defterin tutuluş amacından kaynaklanmaktadır. Eğer defter tımar teşkilâtı ise tımar teşkilâtında livanın alt birimi nahiyedir. Yok eğer genel idarî teşkilât için tutulmuş ise bu durumda livanın alt birimi başında kadının bulunduğu kaza bölgesini ifade etmektedir120. Bizim için bu dönem üzerinde fazlaca durmaya gerek yoktur.

XVII. yüzyıla gelindiğinde ise Karahisâr-ı Sâhib Sancağı'nın idarî yapısında yine birtakım değişiklikler göze çarpmaktadır. Sancağın kaza sayısı merkez kaza ile birlikte 10'a yükselmiştir. Bu kazalar aşağıdaki tabloda görüldüğü gibidir:

Tablo 1. XVII. Yüzyılda Karahisâr-ı Sâhib'in Kazaları

Karahisâr	Sandıklı	Sincanlu	Şuhud	Karamık
Çola-âbâd	Çay	Bolvadin	Barçınlu	Nevâhî-i Barçınlu121

XVIII yüzyıldaki İdari taksimatın daha iyi anlaşılabilmesi için öncelikle XVII. asırdaki idârî taksimatın belirlenmesinde fayda vardır. Bu nedenle bu yüzyıla ait kaza, nahiye ve karye taksimatını bir tablo halinde vermeyi uygun buluyoruz.

Tablo: 2. XVII. Yüzyılda Karahisâr-ı Sâhib'in İdari Taksimatı

119 XV. Ve XVI. yüzyıllardaki değişiklikler için Bkz. Üçler Bulduk, ***age.,*** s. 54-55; Süleyman Gönçer 1451'de Anadolu Eyâleti'nin merkez sancağının Kütahya olarak belirlenip bu tarihte Karahisâr-ı Sâhib'in de buraya bağlı olduğunu ve 10 tane kadılıkla yönetildiğini belirtirse de bunu ihtiyatla karşılamak gerekir. Bkz. Gönçer ***age,*** C. II, s. 12; Karazeybek II Bâyezid döneminde 7, Yavuz döneminde 6 ve Kanuni'nin ilk yıllarında ise 5 kadılıkla yönetildiğini belirtmektedir. Bkz. Karazeybek, ***agm.,*** s. 187-188.

120 Bu defter Osmanlı Arşivi'nce iki cilt halinde yayınlanmıştır. Karahisâr-ı Sâhib'in de içinde yer aldığı birinci ciltte Kütahya, Karahisâr-ı Sâhib, Sultan-önü Hamid ve Ankara Livaları'nın tahrirleri bulunmaktadır. Bkz. ***438 numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu (937/1530) I***, Ankara 1993.

121 ***BOA***, ***KK.,*** no. 2567.

Kazalar	Nahiyeler	Köyler		
Karahisâr				
	Şehr-âbâd	Adilli	Akçain	Aksaz
		Ayvalu	Bayat	Bayraklu
		Corca-i Sağîr	Çakır	Çapaklar
		Çavdarlu	Çebişlü	Çengi
		Çepni	Çobanlar	Çobanlar Çiftlik-i Mehmed Efendi
		Çukur	Deper	Elpirek
		Erkmen	Gebeceler	Göçer
		Halım-oğrı	Harmanlu	Hızırık (?)
		İnas	İnaz	İne Gâzî
		İsmâil	Kalecik-i Kebîr	Kalecik-i Sağîr
		Kalecik-i Vasat	Karaarslan	Karaca Viran
		Kınık	Kışlacık	Kızıl Kilise
		Kiçi Muradlu	Kozluca	Köprülü
		Kumardaş	Kurdbaşlu	Manastır
		Mihâil	Muttalib	Osman
		Ömer	Öyük	Salar
		Sarık	Sibsin	Susuz
		Sülün	Sülümenlü	Tatlar
		Taylık	Temirilü	Toruklu
		Ulu Corca		
	Kırhisâr	...[122]	Akviran	Alacalu (?)
		Alan	Arab Ali	Asal (?)
		Aşağa (Aşağı) Tandırı	Ayaşâbâd	Bayram Gazi
		Biçine	Bolhallı	Bostanlu
		Bozöyük	Çakırlar	Çalışlar
		Çaydo (?)	Dinar	Doğanlar
		Eytemur	Gâzi Mürsel	Geneköy (?)
		Güçefe	Gödelü (?)	Gömene
		Göynük	Hacı Beylü	Hoca
		İhtiyar Belcesi	İldoğan	İleğen
		İren Susuzu	İrmese	İssizce Karahisâr
		Karaağaç	Karaca Ahmed	Kayarviran
		Kılca. -i Göçi (?)	Kiçibaşlu	Kiçideresi
		Konarca	Kumca	Kunduzlu
		Kuraşî	Kuyucak ma'a Oğulbeylü	Kürt
		Narlıca	Ortaklar	Öderler (?)
		Sarıca Ören	Sarıkavak	Sarkavak
		Tekkeler	Timurkale	Timurlu
		Tozlurca	Tuğrul	Ulu Murad

[122] Bu köyün ismi okunamadı.

		Üçağıl	Yakublar	Yaylacıl
		Yaylalu	Yukaru Tandırı	
Sincanlı	Sincanlı	Akviran	Ayvalu	Balmahmud
		Bayadçık	Bazlamaç	Beyce
		Bolca	Boyalu	Cemâ'at-i Arkıllu[123]
		Cemâ'at-i Azizlü	Cemâ'at-i Hacılu	Cemâ'at-i Karabedirli
		Cemâ'at-i Karbasan	Cemâ'at-i Kozluca	Cemâ'at-i Küçük-Oba
		Cemâ'at-i Receblü	Cemâ'at-i Dolaoba	Çalışlar
		Çatöyük	Çayhisâr	Çiftlik
		Çoban-özü	Derecik Köyü	Dere-köy
		Düzağaç	Elvan Paşa	Göz
		Güney	Halil	Hırka
		İl-bulak	Karacavirân	Karsak
		Kartı (?)	Kavanballı (?)	Kayadibi
		Kılıç Arslan	Kızılağıl	Kumarı
		Küçüköyük	Mahmarı	Nuh
		Oğlakçı	Paşa	Saçak nâm-ı diğer Taysı
		Saraycık	Sarıyar [vr. Sarban]	Senir
		Tazlar	Todurga	Tokuşlar
		Yahşi Bey	Yumarhallu (?)	
Sandıklı	Sandıklı			
		Ahmed	Ahur-hisârı	Akca Batrık
		Akçain	Akharım	Akviran
		Alacamescid	Alagöz	Argaşa
		Arızcalu	Ballık	Başkaraağaç
		Bayatlıca	Bektaş	Belce-sultan
		Bel-Kavak nâm-ı diğer İlme	Beyce	Bıtrık-ı Sakal
		Bolatlu (?)	Boyalu	Bucak-viran
		Cemâ'at-i Perâkende-i Akça	Çaçan-ı Kebîr	Çaçan-ı Sağîr
		Çadır	Çakır-köy	Çal
		Çandır	Çat (?)	Çay
		Çepni	Çetüklü	Çor-hisâr
		Çukurca	Dere-i Devlet-han	Dola
		Eğdir	Ekin-hisârı	Evtal-i Hamal
		Eymir-hisârı[124]	Gömi-i Devlet-	Güdübez

[123] Bu ve takip eden yedi köy yani Azizlü, Hacılı, Karabedirli, Karbasan, Kozluca, Küçük-oba ve Receblü Cemaati karyeleri cemâ'at-i Issuca (?)'dan olduğu avarız hâne defterinde kayıtlıdır. Bu cemaat XVI. yüzyılda da mevcuttur. Bkz Bulduk, a. g. e, s. 213-214. Ancak Üçler Bulduk "Esuca" olarak okumuştur. Bu cemaatin ismine Cevdet Turkay'ın Oymak, Aşiret ve Cemaatler isimli eserinde rastlayamadık. Bkz. Cevdet Türkay, ***Oymak, Aşiret ve Cemaatler***, Tercüman Yayınları, İstanbul 1979.

[124] Bu köye Hacı Mustafa ve birâder-i Ahmed karyesi de dahildir.

			han	
		Güney-ağıl	Güvendik	Hırka
		Hocalar	İneviranı	İsaözü
		Kara Arslan	Kara Halil-i Mehmed	Kara Sandıklı
		Karaca-viran	Kara-pınar	Karkın
		Kartı	Kayı	Kazgan-pınarı
		Kılandıros	Kınık-ı Kebîr	Kızılcalı
		Kızılca-viran	Kirter	Koca [vr. Karaca]
		Koç-hisâr	Kul-Beyan	Kuluncak-ı Mehmed
		Kumarı	Kumral	Kumru
		Kusura	Küçük Saltık	Ma'cûnî
		Mamı	Mengüle	Merkebçi
		Meymun	Mezid	Ordu
		Örence (?)	Resûl	Saltuk Sultan
		Saraycık	Selçik	Sibsin
		Sineklü	Sorkun	Susuz
		Şeyh Meşe	Tavilce	Taylık
		Todurga	Topal	Uluköy
		Ulu-kuyucak	Üregir	Ürküt
		Yağcılar	Yaka-kızık	Yanlık
		Yavaşlar-i Mehmed		
Şuhud	Kazâ-i nefs-i Şuhud		Ağzıkara	Ak-in
		Alaf	Alayundlu	Arab
		Arablu Kızıldepesi	Arızcalı	Arızlu
		Aydın	Balçık-hisârı	Balıklar-ı Seydi
		Başviran	Bedeş	Beyce
		Bozan	Boz-dinek	Bozviran
		Burnu	Cüneydlü	Çapalı
		Çökek	Demür-İlyaslu	Develü
		Doğanlar	Döğercik	Efe-Seydi
		Encikli	Hallac	Hallaçlar
		Hasanlu	Hasır-özü	Ilu-hisâr
		İlemen	İn İlyaslu	İsalu
		İsrail	Kâdî	Kantara
		Kara-âdillü	Karaca-viran	Kara-Halillü
		Kınık	Kızıl-İsalu	Köpek-ini
		Kulak	Mahmud	Obruk
		Otañ	Oynağan	Öyük-i İlyaslu
		Sarı Yakub	Selevir	Senir
		Şeklü [vr. Sünlü]	Şeyh Burak	Şeyh Karlık-dede
		Tac-ı İlyaslu	Tazlar	Top İlyas
		Topaç	Uzun-pınarı	Yatmanlu
		Yeğenlü	Yeni-Serin	Yenücek
		Yöriger (?)		
Çola-âbâd		Ağan-ı Kebîr	Ağanlı-i Sağîr	Akça-in-i Göçeri

		Akça-in-i Görelü	Alparslan	Ayaşlar
		Bayrak	Beytimurlu	Bey-timurlu
		Bostanlu	Celaver	Çakırlar
		Defterciyân	Doğanlı	Emirli
		Erbeyi	Ergenlü	Göçerli
		Gökçelü	Habbaz Yusuf	Haydarlı
		İsmail-Öyüğü	Kâdîlu	Kara Ali
		Kınık	Kırca	Kızılca Kırağlılar
		Kızılcalı	Kız-kapan	Koz-yaka
		Kumullu	Kuru	Müşirli
		Nemrut	Okçular	Oruçlu
		Receblü	Sarsab	Şekçe (?)
		Şeyh Hâtun	Tatarlı	Tokmaklı
		Yayalar		
Çay	Nefs-i Kasaba-i Çay	Alvar	Bağîlü	Bahşayişlü
		Beyce	Bey-köy	Çakallar
		Çevre	Darlu	Develü
		Emeçlü	Göbeş	Hariclü (?)
		Kiçi	Kobleş (?)	Koçanlu
		Konarlu-i Kebîr	Konarlu-i Sağîr	Muradlar
		Ransal (?)	Sakal	Taş Timurlu
		Yolluöyük		
Bolvadin	Bolvadin	Akca-in	Alvar	Beyan ve tevâbi‘ihâ
		Buruk	Çaşlu	Çemen Bey
		Dimiş	Ece (?)	Han-ı Cedîd nâm-ı diğer Hân-ı Hüsrev Paşa
		İrkmen	Karaca-viran	Kazâ-i Bolavadin
		Koresi (?) İbrahim Çavuş	Kurâşî	Memiş Ağıl
		Muradlu	Nasranlu	Otan
		Özdorı	Paşa	Sevâkin-i Bolavadin an-cemâ‘at-i Ak-koyunlu
		Sivri-kargı	Turalım ve Bükü, cemâ‘at-i Konarlu	
Barçınlu		Arslanlar	Bağluca	Bavurd ma‘a Hisarcık
		Burman (?)	Devlet-oğlan	Esmanlar
		Evtal-kend	Isık	Kara-ağaç
		Kayı	Kelek	Malluca
		Nefer-i Seydi	Robkos (?) ma‘a Ahyal(?)	Seçe (?)
		Sofular	Tınbeylü	
Nevâhî-i Barçınlu		Ağılcık	Ahmedlü	Ali Bey
		Ali Beyce	Bademce (?)	Büyük Çerimen
		Çay-kışla	Çoğı	Danişmendlü
		Davulgu	Emînü'l-eğin	Emir-hisârı
		Gök-başlu	Havran	İç-ova

		İlhan	İli-uçar	Kaba-kalat
		Kara-ağaç	Karacalar	Katır (?)
		Kayalu	Kefikce	Kendir (?)
		Kurgu	Küçük Çerimen	Leçki (?)
		Oğul-beyli	Ömer Hacı	Seydilü
		Suvirmez	Tamgad	Taydalu
		Tekince-köy	Vaysallu	Yekûn
Karamık	Nefs-i Karamık ma'a mahallât	Ak-harım ma'a mahallât	Alvar	Armudlu
		Baltacı	Bazar-ağaç	Bodrum
		Bozöyük-i Süflâ	Celeblü	Çekeri
		Çölceler	Çürük	Dânişmendlü
		Erdoğmuş	Gebeli	Göçen
		Göçürlü	Güç Bey	Halifeler
		Hatîb	Himmetler	Işıklar
		Kâdî	Kapu Kaya	Karaca-viran
		Kova-deresi	Kozca	Otuğmuş
		Serçe	Süğüllü	[125]

Belgeler incelendiğinde Karahisâr-ı Sâhib Sancağı'nın genelinde idarî bakımdan bazı değişikliklerin XVII. ve XVIII. yüzyıllarda da vuku bulduğu anlaşılmaktadır. Bu değişiklikler ya bir kazaya bağlı bir köyün idarî bakımdan diğer bir kazaya bağlanması veya Karahisâr-ı Sâhib Sancağı'nın bir kazasına tabi olan bir karyenin şer'î işleri bakımından başka bir sancağın (Kütahya Sancağının merkez kazası gibi) kazasına ilhakı şeklinde olmakta idi. Şer'î işleri bakımından bir köyün başka bir kazaya bağlanması hem bağlandağı hem de ayrıldığı kazanın idârî bakımdan bir değişikliğe uğraması demekti. Bu şekilde idârî yönden kazaları değişen karyeler şunlardır: Bolvadin'e bağı Otan Karyesi 9 Cemaziye'l-âhır 1141/09. 01. 1729 tarihinden itibaren Barçınlı'ya, Barçınlı'ya bağlı olan Evtal-kend karyesi de Bolvadin'e nakledilmiştir[126]. Kozluca ve Dolay-oba karyeleri idârî işleri bakımından Sandıklı'ya bağlı ve avarız vergilerini Sincanlı kazasına verirken 3 Zilhicce 1121/02. 02. 1710 tarihinde yapılan tahrir-i cedîdde avarızlarını da Sandıklı Kazası ahalileri ile birlikte vermek üzere Sandıklı Kazasına nakledilmeleri hususunda ferman sadır olmuştur[127].

Sincanlı'ya bağlı Hırka Karyesi Kütahya Kazası'na tabi Altuntaş Nahiyesi'ne umûr-ı şer'iyyesi ile 5 Safer 1142/29. 08. 1729 tarihinde ilhak edilmişse de aynı senenin 29 Zilhicce

[125] ***BOA***, ***KK.*** no. 2567.
[126] ***BOA***, ***KK.*** no. 2567, vr. 31 b-32 a.
[127] ***BOA***, ***KK.*** no. 2567, vr. 8 b.

1142/15. 07. 1730 tarihinde bu ilhak kaydı terkîn edilmiştir[128]. Yine Sincanlı Kazası'na tabi olan Dola-oba, Karbasan, Küçük-oba ve Karabedirli cemaatleri Kütahya Sancağı'na bağlı Şeyhlü Kazası'na ilhak olunmuştur.

XVIII. yüzyılın başlarına gelindiğinde verilen bu idarî taksimattaki kazalardan Sandıklı, Çoa-âbâd ve Karamık kazalarının yeniden tahririnin yapılması ihtiyacı hasıl olmuştur. Müceddeden tahriri yapılması istenen kazalardan Karamık Kazasının ale'l-esâmî tahririnin yapılmasının istenmesi bu kazada oturanlar bakımından ilk tahrire göre oldukça değişiklikler olduğunu göstermektedir. Diğer iki kazanın merkez ve karyelerinde bulunan muaf ve gayri-i muaf reayasının miktarları belirtilmek suretiyle tahrirleri yapılmıştır. Bunların ayrıntılarına zikredilen kazalarla ilgili bilgi verirken değinilecektir.

Yukarıda ayrıntıları ile incelemeye çalıştığımız ve Karahisâr-ı Sâhib Sancağı'nın XVII. yüzyıla ait idarî taksimatını dayandırdığımız Karahisâr-ı Sâhib ve Sultanönü Avarız hânesi Defterine göre Karahisâr-ı Sâhib'in kazalarını daha önce tablo halinde vermiştik. Aynı tablo XVIII. yüzyıl için de geçerlidir. Zira kazaların sayısı ve idarî bakımından Karahisâr-ı Sâhib'den ayrılması, yeni bir kaza kurulması veya mevcut kazalardan birinin nahiye haline çevrilmesi şeklinde bir değişiklik bu yüz yılda olmamıştır. Daha önce de zikredildiği gibi idarî yöndeki değişiklikler bazı köy ve cemaatlerin ya Karahisâr-ı Sâhib Sancağı'nın bir kazasından diğer bir kazasına ya da Kütahya Sancağının kazalarına ilhakları söz konusu olmuştur. Bu itibarla XVIII. yüzyıl için Karahisâr-ı Sâhib Sancağı kazalarını aşağıdaki gibi tespit edebiliriz:

Tablo 3. XVIII. Yüzyılda Karahisâr-ı Sâhib'in Kazaları

Karahisâr	Sandıklı	Sincanlu	Şuhud	Karamık
Çola-âbâd	Çay	Bolvadin	Barçınlu	Nevâhî-i Barçınlu129

Yukarıda tablo olarak verdiğimiz kazaların sadece avarız defterine göre olduğunu söylemek yanlış olur. Zira bu kazalar Karahisâr-ı Sâhib Sancağı'nın şer‘iyye sicillerinde bulunan

[128] ***BOA***, ***KK.*** no. 2567, vr. 14 a.
129 ***BOA***, ***KK.*** no. 2567.

çok sayıda bedel-i avarız ve nüzül130, imdad-ı hazariyye ve seferiyye131 ile deve ve katır temini vergilerinin tevzi defterlerinde132, yine çeşitli vesilelerle Osmanlı Arşivi'nde bulunan değişik belgelerde birçok defa zikredilmişlerdir133. Anlaşılacağı gibi, avarız hânesi defteri ile sicillerdeki tevzi listelerinde isimleri geçen kazalar aynıdır. Dolayısıyla bu dönem için artık Karahisâr-ı Sâhib Sancağı'nın idarî sisteminin oturduğunu söyleyebiliriz.

1- Kazalar

Daha önce de belirttiğimiz gibi Karahisâr-ı Sâhib Sancağı'nın merkez kazasından başka 9 kazası daha vardır. Bu kazalardan Sandıklı, Şuhud, Çay ve Bolvadin nispeten diğerlerinden daha büyüktür. Zaten bunların nefsleri de vardır. Yani kaza merkezinin bir nahiyesi bulunmaktadır. Sincanlı, Karamık, Çola-âbâd, Hanbarçınlı (yada Barçınlı) ile Nevahi-i Barçınlı'nın kaza merkezleri yani nefsleri yoktur. Belgelerde ekseriyetle tevziler yapılırken bu kazalar şu sırayı takip etmektedir: Karahisâr-ı Sâhib, Sandıklı, Şuhud, Sincanlı, Çola-âbâd, Bolvadin, Çay, Nevahî-i Barçınlı, Hanbarçınlı ve Karamık[134]. Biz kazaları incelerken önce merkez kaza, sonra nefsleri olan kazalar (yani birer kasaba niteliğinde olan kazalar) ve nihayet nefsleri olmayıp sadece kaza idaresi bulunan kazalar olmak üzere büyükten küçüğe doğru bir yol takip ettik.

Burada şunu da belirtmemiz gerekir ki her ne kadar bizim çalışmamızın konusu Karahisâr-ı Sâhib Sancağı ise de araştımamızın ağırlığnı merkez kazası oluşturmaktadır. Diğer kazalara ait vereceğimiz bilgiler genel mahiyettedir. Bizi buna mecbur eden birçok husus vardır. Bunlardan birincisi merkez kaza haricindeki kazalara ait yeterli ve detaylı kaynakların olmayışıdır. Eldeki verilere göre diğer dokuz kazanın da birer kadısı ve mahkemesi bulunmaktadır. Ancak bunların kayıtlarına –en azından bizim incelediğimiz dönemdeki sicillere- ulaşamadık. Arşiv kaynaklarında ise bu kazalara ait dönemimize tekabül eden ve teferruatlı bilgi içeren kaynakları –şimdilik- bulamadık. İkincisi eğer bunlarla ilgili olarak da böyle detaylı bir çalışmaya girişmek çalışmanın alanını çok genişletmek olurdu ki bu bir doktora çalışması çerçevesinde yapılacak bir çalışmayı zaman ve imkan olarak bir hayli aşacaktır.

---

130 ***AŞS***, 537 1 b; 538 18 a, 37 a; 540, 6 b. Bu vergiler ileride iktisadi hayat bölümünde ayrıntılı olarak açıklanacaktır.
131 ***AŞS***, 535, 25 a; 537 5 b, 6 b, 14 a, 40 a; 538, 10 b, 18 a, 37 a; 539, 16 a, 540, 6 b
132 ***AŞS***, 536, 32 a- 33 a, 34 a, 539, 14 b, 30 b.
133 ***AŞS,*** 538, 23 a-b, 25 b-26 a, 71 a.
134 Zaman zaman farklı sıralamalar olsa da umumiyetle bu şekildedir. Biz de kazaları incelerken bu sıraya riayet ettik.

a- Karahisâr-ı Sâhib

Karahisâr-ı Sâhib ismi hem sancağın hem merkez kazanın ismi hem de şehrin adı olarak kullanılmaktadır. Bu sebeple sancağın geneli ile ilgili olarak bilgi verirken Karahisâr-ı Sâhib Sancağı, kaza ile ilgili olarak bilgi verirken de Karahisâr-ı Sâhib Kazası ve şehirle ilgili bilgi verirken de Karahisâr-ı Sâhib şehri tabirini kullandık. XVIII. yüzyılda Karahisâr-ı Sâhib Sancağı'nın merkezini oluşturan Karahisâr Kazasının mahallelerini şu şekilde tespit ediyoruz:

Tablo 4. XVIII. Yüzyılda Karahisâr-ı Sâhib Kazası'nın Mahalleleri

Akmescid	Arab	Ardıç
Bedrik	Burmalu	Câmi‘-i Kebîr
Çavuş	Çavuşbaşı nâm-ı diğer Otpazarı	Efecik
Egeste	el-Hâc Ahmed	el-Hâc Evtal
el-Hâc İsmail	el-Hac Mahmud[135]	el-Hâc Yahya
Fakih Paşa	İbik	İmaret
Kara Kâtib	Karamanlu	Kasım Paşa
Kâhil[136]	Kubbelü	Molla Bahşi
Nasârâ	Sinan Halife	Sinan Paşa
Tâc Ahmed	Yahûdî	Yukaru Bazar
Zâviye137		

Bu mahalleler avarız defterinde ve sicillerdeki vergi tevzi defterlerinde aynen geçen mahallelerdir.

XVI. yüzyılda mevcut olup XVIII. yüzyılda da ismi aynen kullanılmaya devam eden mahalleler şunlardı: Akmescid, Arab, Ardıç, Bedrik, Burmalı, Cami‘-i Kebîr, Çavuş (Kethüda), Efecik, Fakih (Fakı) Paşa, Hacı İsmail, Hacı Mahmud, Hacı Yahya, İbik (Apik), İmaret(-i Ahmed Paşa), Kahil (eski ismi Dolab), Karakatib, Karamanlu (Esin), Kasım Paşa, Kubbeli (Mescid), Nasârâ (Ermeniyân), Sinan Halife, Sinan Paşa, Tac Ahmed, Yahûdi (Yahûdiyân), Yukaru Pazar (Kemer), Zaviye. Bu mahalleler ya aynı isimlerini muhafaza etmişler ya da çok az değişme ile aynı kalmışlardı. Bu farklılıklar da parantez içinde belirtilenlerdir[138].

---

[135] Bu mahalleye bağlı el-Hac Mahmud veled-i Derviş ve tevâbi‘i isimli bir mahalle daha olduğu ***BOA KK***. 2567 nolu defterde kayıtlıdır.

[136] Bu mahallenin ismi adı geçen avarız defterinde "Kehhâl" şeklinde yanlış olarak yazılmıştır. Zira bu şekli ile başka hiçbir yerde rastlamadık. Ayrıca avarız defterini yazan katibin başka bazı yanlışlarını da tespit etmiş olmamız bunu da yanlış olarak yazdığını göstermektedir.

137 ***BOA***, ***KK.*** no. 2567, vr. 1 b-2 a.

[138] Yalnız Kahil Mahallesinin ismini Üçler Bulduk (Kahin) olarak okumuştur. Bkz. Bulduk ***age.,*** s. 98. Bu bizce yanlış okumadır. Çünkü ***438 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri***nde Kahil olarak kayıtlıdır. Bkz. ***age.,*** s. 155.

Yalnız Kethüdâ nâm-ı diğer Çavuş Mahallesi XVIII. yüzyılda sadece Çavuş/Çavuşbaşı, Kubbeli Mescid Mahallesi Kubbelü/Kubelü, olarak anılmaya başlanmıştır. Yine XVI. yüzyılda Arab Mahallesi, hem Arab ve hem de Arabmescidi olarak; İmaret-i Ahmed Paşa Mahallesi sadece İmaret olarak; Yukarıpazar Kemer olarak belgelerde geçmektedir. Yine aynı yüzyılda Hacı Yahya Mahallesinden ayrı olarak bir de Yahya veya Molla Yahya Mahallesi vardı[139].

Şu mahalleler ise XVIII. yüzyıldaki mahalle isimleri arasında yer almamaktadır: Apik, Doğancı, Ermeniyan, Esin, Hacı Abdül, Karlaguç, Kazgancı, Kilise, Mahkeme, Mustafa Ağa, Öksüzce, Şehreküstü, Taşpınar[140]. Bunlardan Apik Mahallesi bizce İbik olmalıdır. Zira Apik ismi Ermenice bir isimdir. Ermenilere ait ise XVI. Asırda Ermeni Mahallesi ve Kilise Mahallesi (iki tane) zaten mevcuttur. İbrahim'den bozma İbik olarak okumak daha uygundur. Doğancı Mahallesi ismine ise avarız hane defterinde yer verilmemiş ise de Şer'iye Sicillerinde, İmdad-ı Seferiyye ve Hazariyye tevzi defterleri ile diğer bazı belgelerde defalarca rastlanmaktadır. Ermeniyan ve Kilise Mahalleleri XVIII. yüzyılda Nasârâ ismini almış ve tek mahalle haline dönüşmüştür. Esin (Karaman) olarak kayıtlı olan mahalle artık sadece Karaman, Karamanlu ya da Karamanoğlu Mahallesi şeklinde anılmaya başlanmıştır. Karlağuç Mahallesi ise XVIII yüzyılda mevcut değildir. Bu mahalle ya isim değiştirmiştir. Ya da artık sakinleri olmadığından idarî taksimattaki yerini kaybetmiştir.

Buna göre Karahisâr-ı Sâhib Kazâsı'nın mahalle sayısı XVI. asırdaki mahalle sayısına göre hayli azalmıştır. Zira yapılan tespitlere göre zikredilen yüzyıldaki mahalle sayısı 42'ye kadar çıkmaktadır[141]. Bizim inceleme dönemimizde ise, Şer'iyye Sicillerindeki avarız, imdad-ı hazariyye ve seferiyye ile diğer vergi tevzi defterlerine bakıldığında mahalle sayısı 31'i geçmemektedir. Ancak diğer belgelerde yaptığımız tespitler neticesinde bu sayı biraz daha

---

[139] Üçler Bulduk, ***age.,*** s. 98

[140] Üçler Bulduk, ***aynı yer.***

[141] Üçler Bulduk XVI. yüzyıldaki mahalle sayısını 37 olarak vermiştir. Bkz. Bulduk, ***age.,*** s. 98; Mustafa Karazeybek ise 40 olarak zikretmektedir. Bkz. Karazeybek, ***agm.,*** s. 196; XVII. yüzyılın son çeyreğinde Karahisâr-ı Sâhib'i ziyaret eden Evliya Çelebi de bu tarihte Karahisâr-ı Sâhib'in 42 mahallesi olduğunu belirtmektedir. Bkz. ***Evliya Çelebi Seyahatnamesi,*** C. IX, s. 18; Fakat bu sayıyı kesin olarak belirtmek zordur. Zira baştan sona tek tek taradığımız 14 sicil defterinde özellikle avarız, imdad-ı hazariyye ve seferiyye ve diğer vergilerin tevzilerinin yapıldığı belgelerde 31 mahallenin adı geçmektedir. Diğer belgelerde başka mahalle isimleri de vardır. Ancak bunlar aynı mahalleye yöre halkının verdiği ikinci veya üçüncü isimler olmalıdır. Çünkü bir yerin merkezde bulunan kayıtlardaki ismi ile mahalli kullanışı arasında farklar olabilmekte idi. Zaman zaman buna belgelerde de açıkça yer verilmiştir. Meselâ bir belgede geçen yer isminden bahsedilirken şöyle denilmiştir: *"...Elsine-i nâsda Ahiler ve Mevkûfât defterinde Ortaviran mezraası olarak bilinen Karyede..."*, Bkz. ***AŞS***, 545, 16 a-b. Bu şekilde cifte isimlendirmeler sözkonusu olmalıdır. Yoksa bazı mahallelerin mevcut olup da çeşitli nedenlerden dolayı cergiden muaf tutulmaları söz konusu olsa idi bunlarla ilgili olarak da mutlaka bir başka yerde bir kayıt bulmamız gerekirdi.

artarak 34 olmuştur. Daha önce de belirtildiği gibi bu asırda (XVIII. yüzyılda) XVI. yüzyıldakinden farklı olarak, Ermeniyan, Karlağuç, Kilise (iki adet), Kazgancı, Mahkeme, Mustafa Ağa, Öksüzce, Şehreküstü, Taşpınar ve Tezrük mahalleleri artık meskun olarak bulunmamaktadır142. Yahudi mahallesi sadece avarız tevzilerinde geçmekte diğer tevzilerde ve belgelerde geçmemektedir. Hisarönü mahallesi ise avarız vergisinden muaf olduğundan bu tevzilerde mevcut olmayıp imdad-ı hazariyye ve seferiyye tevzilerinde yer almaktadır.

Mahalle sayısında böyle bir azalmanın vuku bulması, Karahisâr-ı Sâhib nüfusunda bir azalma olduğuna delil sayılabilir. Bunun sebepleri arasında da bilhassa XVII. ve XVIII. Asırlardaki seferlerin sıklığı, eşkıyalık hareketlerinin çokluğu ve ekonomik yetersizliğini sonucu olarak halkın başka yerlere göçü zikredilebilir. Bazı belgelerde Karahisâr-ı Sâhib şehrinden birçok kişinin İstanbul'a göçüp orada yerleşerek ikamet ettiğini, bu kişilerin Karahisâr-ı Sâhib'de bulunan mülklerinin satışı, miras paylaşımı vs. gibi işlerini takip etmek üzere vekil tayin ettikleri anlaşılmaktadır[143].

Bir avarız hânesi ortalama 4.5 gerçek hâneye tekabül ettiği düşünülürse Karahisâr-ı Sâhib'in merkezinde bulunan hâne sayısı 292. 5, Şehr-âbâd Nahiyesi 375. 75 ve Kırhisâr Nahiyesi köylerinin hane toplamı 382.5 hane etmektedir. Tabii bu miktara muaf olanların sayısı dahil değildir. Şunu da ifade etmek gerekir ki avarız hâne, bedel-i nüzül, imdad-ı hazariyye ve seferiyye vergileri ile diğer vergi tevzilerinin kayıtlı olduğu Şer‘iyye Sicili defterlerinde ne yazık ki sadece Karahisâr-ı Sâhib şehrinin merkez mahalleleri ile merkeze bağlı köylerin tevzileri yer almaktadır. Diğer kaza, nahiye ve köylerin tevzileri ise yer almamaktadır. Diğer kazaların vergi miktarları sadece kaza bazında her kazaya isabet eden toplam miktarlar şeklinde yer almaktadır. Bu durum o kazaların mahalle, nahiye ve köyler hakkında daha teferruatlı bilgi vermemize de engel teşkil etmektedir.

Bu kazalardan merkez yani Karahisâr-ı Sâhib Kazâsı'nın 34 mahallesi olduğunu daha önce belirtmiştik. Yine nefsi olan Sandıklı Kazası'nın 6 mahallesi bulunmaktadır. Nefsleri olan

142 Bulduk, ***XVI. Asırda ...***, s. 96; Karazeybek, ***"Osmanlılar ...***, s. 190.
[143] Valiler oturdukları bu sarayın tamir ve genişletilmesi için zaman zaman halktan para topluyorlardı. Bu ise şikayetlere konu olmuş ve valiler bu husus için halktan para talebinde bulunmamaları yönünde fermanla uyarılmışlardır. ***AŞS***, 542, 60 a.

Şuhud'un 9, Bolvadin'in 13 mahallesi vardır. Çay ve Karamık kazalarının ise kaç mahallesi olduğu belli değildir[144].

Karahisâr-ı Sâhib Kazası hakkında sancağın umumi yapısı ile ilgili bilgi verirken üzerinde genişçe duruldu. Burada kısaca söylemek gerekirse merkez kaza olup 34 mahallesi vardır. Buraya bağlı iki nahiye ve bu nahiyelere bağlı olan 120 köyü mevcuttur. Sancak kurulduğundan beri merkez burası olmuştur. Sancağın en büyük şehridir. Sancak yöneticisi olan Mutasarrıf/Valinin oturduğu yerdir. Belgelerdeki bilgilere göre burada görev yapan valilerin bir sarayı da vardır. Valilik makamı olarak bu saray kullanılmaktadır. Bulunduğu yer itibariyle de sürekli işlek bir yerleşim birimi olmuştur[145]. Evliya Çelebi'nin verdiği bilgilere göre ise Karahisâr-ı Sâhib'de XVII. yüzyılın ikinci yarısının ortalarında üç tane saray bulunmaktadır. Bunlar çok güzel bahçeleri olan Çatalbaş Paşa Sarayı, Paşa Sarayı ve Ali Kadı Sarayı'dır[146].

b- Sandıklı

Sandıklı Kazası XVII. yüzyılın sonlarında 150 akçalık kazalardandır. Karahisar-ı Sahib'in kasaba mahiyetindeki üç nahiyesinden biridir. Evliya Çelebi'nin anlattığına göre gayet münbit ve mahsullü bir yerdir. Kasabada 40 adet leblebici dükkanları vardır. Bunun haricinde diğer dükkan, han, hamam ve mescidi de mevcuttur[147]. Yine Evliya Çelebi'nin verdiği bilgiye göre 70 tane karyesi mevcuttur.

Sandıklı Kazası gerek köylerinin sayısı, gerekse nüfusu ve buna bağlı olarak toplanan vergi miktarı bakımından Karahisâr-ı Sâhib Sancağı kazaları içerisinde merkez kazadan sonra gelen ikinci büyük kazadır. Sandıklı'nın XVII. asrın ilk çeyreğinde 6 mahallesi varken, XVIII. yüzyılın başlarında 5'e düşmüştür. Mahallelerinin isimlerinde ise bazı değişiklikler görülmektedir. Bunlar şu şekildedir: 1623 yılında Sandıklıda mevcut bulunan altı mahallenin isimleri Hisar, Çay, İnce, Cami‘-i Kebîr, Çakır ve Şehr-kırlu'dır. 1709'a gelindiğinde ise mahalle sayısı 5'e inmektedir. Bunların isimleri de; Çakır, İnce, Çay, Hisar ve Cuma şeklindedir. Bu

---

[144] Yukarıda zikredilen avarız defterinde sadece Karahisâr-ı Sâhib'in merkez mahalleleri ile Sandıklı Kazası'nın mahalleleri zikredilmiştir. Sandıklı'nın bu defterdeki mahalle sayısı 6'dır. Diğer nefsi olan kazaların mahalle isimleri zikredilmemiştir. Hatta bunlardan mesela Karamık Kazası için avarız hânesi kaydında "Nefs-i Karamık ma‘a Mahallât" tabiri kullanılmış olup mahallelerinin ismi verilmemiştir. Fakat bu kazalardan Şuhud'un 9 ve Bolvadin'in 13 mahallesi olduğunu biliyoruz.

[145] Hatta mutasarrıfların oturduğu bu saray için zaman zaman halktan tamir parası alınmakta idi. Bkz. ***AŞS***, 542, 60 a; Fakat halk bundan bıkmış olmalı ki bu hususu Divan-ı Hümâyûn'a şikayet etmişler ve bunun neticesi olarak da valilerin oturdukları sarayların tamirlerini kendi paralarından yaptırmaları istenmiştir. Bkz. ***AŞS***, 535, 48 b; 540, 15 b.

[146] ***Evliya Çelebi Seyahatnâmesi***, C. IX, s. 34.

[147] ***Evliya Çelebi Seyahatnâmesi***, C. IX, s. 37.

durumda dört mahalle sonraki tahrirde isimlerini ve mevcudiyetlerini korurken Şehr-kırlu mahallesi sonraki tahrirde yer almamıştır. Tahrîr-i cedîdde Şehir-kırlu Mahallesi'nin neden yazılmadığına dair bir kayıt mevcut değildir. Önceki tahrirde Cami‘-i Kebîr olarak kayıtlı bulunan mahallenin ismi ise sonraki tahrirde Cuma olarak değişmiştir. Zira Cami‘-i Kebîr adından anlaşılacağı gibi eski yerleşim birimlerinde Cuma namazlarının kılındığı camilerdir. Bu da sonradan Cuma'ya dönüşmüş olmalıdır.

Tablo 5. 1032/1623 ve 1121/1709'da Sandıklı'nın mahalleleri; mahallelerde oturan gerçek hâne sayısı ve avarız hâneleri miktarları:

1032/1623			1121/1709		
Mahalle adı	**Hane**[148]	**Avarız hane**	**Mahalle/Karye adı**	**Hane**	**Avarız hane**
Çakır	13. 5	3	Çakır	40	9
İnce	9	2	İnce	26	5.5 1/8
Çay	13. 5	3	Çay	25	5. 5
Hisâr	9	2	Hisâr	27	6
Cami‘-i Kebîr	7	1. 5	Cuma	15	3, 1/4=1
Şehr Kırı	9	2+1=3			

Tablo 6. 1032/1623 ve 11211709'da Sandıklı'nın köylerinin gerçek hâne sayısı ve avarız hâneleri miktarları:

1032/1623			1121/1709		
Karye adı	**Hane**	**Avarız hane**	**Karye adı**	**Hane**	**Avarız hane**
			Abdiözü	7	1. 5
Ahmed	5	1			
Ahur-hisârı	9	2	Ahır-hisârı	12	2. 5, 1/4=1
Akça-batrık	3	0. 5	Akça-batrık	6	1, 1/4=1
Akça-in	7	1. 5	Akin	9	2
Ak-harım	9	2	Ak-harım	15	3, 1/4=1. 5
Ak-viran	3	0. 5	Akça-viran	4	0. 5, 1/4=1. 5
Alaca-mescid	7	1. 5	Alaca-mescid	3	0. 5, 1/4=0. 5
Ala-göz	5	1	Ala-göz	10	2, 1/4=1

[148] Tahmini olarak. Her 4.5 hâne bir avarız hânesi hesabıyla hanelerin avarız hâneleri sayısı 4. 5'la çarpılarak elde edilmiştir. avarız hânesi defterinde de hesaplama olarak bu gösterilmiştir. Yani her avarız hânesinin gerçek hane olarak 4.5 haneye karşılık geldiği yer almaktadır. Bkz. ***BOA***, ***KK. 2567***, vr. 8 b.

Arızcalı	4	1			
Ballık	7	1. 5	Ballık	10	2, 1/4=1
Başkara-ağaç	14	3	Baş-ağaç	9	2
Batrık-ı Sakal	3	0. 5			
Bayatlıca	4	1			
Bektaş	13	3	Bektaş	20	4. 5
Belce Sultan	6	1. 5			
Bel-Kavak nâm-ı diğer İlme	7	1. 5	Balkavak	11	2. 5
Beyce	5	1			
Bolatlu (?)	7	1. 5			
Boyalu	4	1			
Bucak-viran	4	1			
Cemâ'at-i Perâkende-i Akça	18	4			
Çaçan-ı kebîr	9	2			
Çaçan-ı Sağîr	5	1	Çaçan-ı Sağîr	4	0. 5, 1/4=1. 5
Çadır	9	2			
Çakır-köy	6	1. 5			
Çal	7	1. 5			
Çandır	5	1			
Çat	6	1. 5			
Çay	9	2	Çay	16	3. 5, 1/4=0. 5
Çepni	9	2	Çepni	8	1. 5, 1/4=1
Çetiklü	4	1	Çeltikli	3	0. 5, 1/4=1
Çor-hisâr	5	1	Çor-hisâr	4	0. 5, 1/4=1. 5
Çukurca	9	2	Çukurca	4	0. 5, 1/4=1. 5
Dere-i Devlethan	4	1	Devlethan	20	4. 5
Dola	9	2	Dola	8	1. 5, 1/4=1
			Dolay-oba[149]	5	1, 1/4=0. 5
Eğdir	9	2	Eğdir	7	1. 5
Eğin-hisârı	14	3	Ekin-Hisarı	13	2. 5, 1/4=1. 5
Evtal Hamal	3	0. 5			

[149] Sincanlı'dan gelmiştir.

Eymir-hisârı ma'a Hacı Mustafa ve biraderi Ahmed	18	4	Eymir-hisâr	7	1. 5
			Eytemir	6	1, 1/4=1
Gömü-i Devlet-han	5	1			
Güdübez	18	4	Güdübez	12	2. 5, 1/4=1
Güney-ağıl	9	2			
Güvendik	7	1. 5			
Hırka	6	1. 5	Hırka	8	1. 5, 1/4=1
Hocalar	9	2	Hocalar	19	4
İne-viranı	3	0. 5			
İsa-Özü	6	1. 5			
Kalandıros	14	3	Kalandıraş	32	7, 1/4=0. 5
			Karacaköy	6	1, 1/4=1
Kara Halil-i Mehmed	18	4			
Kara Sandıklı	18	4	Kara-Sandıklı	8	1. 5, 1/4=1
Kara-arslan	7	1. 5			
Karaca-viran	7	1. 5	Karaca-viran	7	1. 5
Karapınar	9	2	Karapınar	7	1. 5
Karkı	5	1	Kargı	7	1. 5
Karkın	3	0. 5	Karkın	4	0. 5, 1/4=1. 5
Kayı	2	0. 5			
Kazgan-pınarı	7	1. 5			
Kınık-ı Kebîr	14	3	Kınık	14	3, 1/4=0. 5
Kızılcalı	4	1	Kızılca	8	1. 5, 1/4=1
Kızılca-viran	9	2	Kızıl-viran	12	2. 5, 1/4=1
			Kızık	44	9. 5, 1/4=1. 5
Kirter	18	4	Kirter	7	1. 5
Koca/Karaca	5	1			
			Kozluca[150]	7	1. 5
Koç-hisâr	7	1. 5	Koçhisâr	13	3
			Kozviran-ı Kuyucak	9	2
Kul-beyan	3	0. 5			
Kuluncak-ı	9	2			

[150] Sincanlı'dan gelmiştir.

Mehmed					
Kumarı	4	1			
Kumral	5	1	Kumral	2	-, 1/4=1. 5
Kumru	4	1			
Kusura	7	1. 5	Kusura	11	2. 5
Küçük Saltık	5	1			
Ma‘cuncu	4	1	Ma‘cuncu	9	2
Mamı	7	1. 5	Mamara/Mamı	7	1. 5
Mengele	4	1	Mengeli	10	2, 1/4=1
			Menteş Baba	8	1. 5, 1/4=1
Merkepçi	5	1			
Meymûn	3	0. 5	Meymûn	5	1, 1/4=0. 5
Mezid	9	2	Mezidli	12	2. 5, 1/4=1
Ordu	9	2	Ordu	9	2
Örence	7	1. 5	Ortaca	7	1. 5
			Özbek	10	2, 1/4=1
Resûl	7	1. 5	Resul	8	1. 5, 1/4=1
Saltuk Sultan	4	1	Saltık	12	2. 5, 1/4=1
Saraycık	7	1. 5			
Selçik	9	2	Selçik	4	0. 5, 1/4=1. 5
Sibsin	5	1			
Sineklü	4	1	Sineklü	16	3. 5, 1/4=0. 5
Sorkun	9	2	Sorkun	17	3. 5, 1/4=1. 5
Susuz	5	1	Susuz	9	2
Şeyh Meşe	3	0. 5			
Tavilce	4	1	Tavil	11	2. 5
			Taylıca	7	1. 5
Taylık	7	1. 5	Taylık	9	2
Todurga	6	1. 5	Dodurga	8	1. 5, 1/4=1
Topal	9	2	Topağaç	5	1, 1/4=0. 5
Ulu-köy	3	0. 5	Ulu	8	1. 5, 1/4=1
			Ulûfeciyân/Saraçlar	6	1, 1/4=1
Ulu-kuyucak	18	4	Ulu-Kuyucak	12	2. 5, 1/4=1
Urgaşa	9	2			
Üregir	3	0. 5			
Ürküt	7	1. 5			

Yağcılar	2	0. 5			
Yaka-kızık	5	1	Yaka-kızık	6	1, 1/4=1
Yanlık	7	1. 5			
Yavaşlar-ı Mehmed	9	2	Yavaşlu (?)	8	1. 5, 1/4=1
	721	158	Yumru	6	1, 1/4=1

Tablodaki bilgilerden şu sonuçları çıkarabiliriz:

1- Tahririn ilk yapıldığı 1032/1623 tarihinde Sandıklı Kazasına bağlı 99 karye vardır. Yeni tahrirde ise karye sayısı 71'e düşmüştür.

2- Avarız hânesi ilk tahrirde 178 hanedir. Bu rakam ikinci tahrirde, köy sayısı 28 tane daha az olmasına rağmen 183'e çıkmıştır.

3- Bu karyelerin reaya toplamı defterde verilen bilgilere göre aynı tarih için tahmini olarak 711/721 arasındadır. İkinci tahrirde ise Sandıklı Kazası'na bağlı köy sayısı 28 tane daha az olmasına rağmen reaya sayısı 824'tür. Bu rakama 150 nefer mütekaid reayayı da eklersek 974'e çıkar.

4- İlk yazımda mevcut olup ikincisinde olmayan, Sandıklı'dan ayrılan köyler şunlardır: Ahmed, Arızcalı, Batrık-ı Sakal, Bayatlıca, Belce Sultan, Beyce, Bolatlu, Boyalu, Bucakviran, Cemâat-i Perakend-i Akça, Çaçan-ı Kebîr, Çadır, Çakırköy, Çal, Çandır, Çat, Evtal Hamal, Gömü-i Devlethan, Güney-ağıl, Güvendik, İne-viranı, İsa-özü, Karaarslan, Kayı, Kazgan-pınarı, Karaca, Kulbeyan, Kuluncak-ı Mehmed, Kumarı, Kumru, Küçük Saltık, saraycık, Sibsin, Şeyh Meşe, Urgaşa, Üregir, Ürküt, Yağcılar ve Yanlık olmak üzere toplam kırk köydür.

c- Bolvadin

Bolvadin kazası XVI. yüzyılın son çeyreğinde 10 mahallesi vardır[151]. Bunlardan Şazi Mahallesi ile ilgili olarak Karahisâr-ı Sâhib şer'iyye sicillerinde bir kayıt vardır[152]. Diğer mahallelerle ilgili belgelerde herhangi bir bilgiye rastlayamadık. Buraya ait ve incelediğimiz dönemi ihtiva eden belgelerin bulunduğu Bolvadin Şer'iye Sicilleri günümüze intikal

[151] Bunlar sırasıyla Hanaylu Mescid, Kubbelü Mecsid nâm-ı diğer Hisar, Alaca Mescid, Bey Mescidi, Şazi, Künbed, Şeyhî Bey Mescidi, Kestmend, Hoca Emre Mescidi, Halife'dir. Bkz. ***438 Numaralı...***, s. 194; Mustafa Karazeybek yukarıdakilerden başka Allah-onara, Kolaylu Mescid ve Hıdırlık isimlerinde üç mahalle daha zikreder. Bkz. Mustafa Karazeybek, ***agm.,*** s. 199.

[152] ***AŞS***, 540, 51 b, 52 a.

etmediğinden veya en azından şu anda öyle bilindiğinden Bolvadin'in bu dönemdeki mahallelerine ait bilgilere ulaşamadık. Avarız hane defterinde buranın nefsinden bahsedilmekte, ancak mahallelerinin ismi yer almamaktadır. Ancak ufak değişikliklerle de olsa Bolvadin'in bu mahallelerinin XVIII. asırda da mevcut olduğunu kabul ediyoruz. Bolvadin Kazası'nın 25 hane hane-i avarızı vardır.

Menzil teşkilâtında yapılan düzenlemeler çerçevesinde Bolvadin Kazası menzil olarak kaydedilmiş ve her on hanesi bir menzil beygiri vermekle yükümlü tutulmuşlardı. Bolvadin'in avarız hanesi ise 10 adetti. Bunun dışındaki vergilerden muaf tutulmuşlardı. Bundan ayrı olarak Bolvadin sakinlerinden Akkoyunlu cemaatine de 2 adet avarız hânesi kaydedilmişti.

Bolvadin Kazası'na bağlı Hüsrev Paşa Karyesi adından anlaşılacağı üzere Hüsrev Paşa tarafından kurulmuştur. Bu köyde Hüsrev Paşa tarafından bir evkâf kurulmuş olduğunu biliyoruz[153]. Bu evkafa bağlı olarak bir cami ve bir han vardır. Burası Anadolu'nun orta kolu üzerinde bulunan önemli bir menzildir. Dağlık ve kuytu bir yer olduğundan eşkıyanın gizlenmesi ve buralarda faaliyette bulunmaları için uygun bir konum oluşturmaktadır. Nitekim bu sebeple burasının güvenliğinin sağlanması için han, cami vs yapılmış ve buranın şenlendirilmesi sağlanmıştır. Bütün bunlara rağmen yine de eşkıyanın kötü emellerini gerçekleştirmekten geri durmadıkları anlaşılmaktadır. Bir belgede bununla ilgili çok önemli bilgilere ulaşmaktayız. Buna göre Sayda Valisi Yakup Paşa ile Trablus-ı Şam Valisi Mustafa Paşa'nın çukadarları Hacı Abdullah ve Osman ile Mısır Valisi Yahya Paşa'nın tatarları Ali ve Yusuf isimli kişiler İstanbul'a gelirler iken Bolvadin'den atlarına binip Hüsrev Paşa arasında Yaka isimli mahalde beyne's-salateyn (öğle ve ikindi arası olmalı) 13 nefer eşkıya önlerine çıkıp kendilerini yaralayıp emvâl ve eşyaların gasb u gâret ettiklerini bu kişiler Barçınlı mahkemesine gelip haber vermişlerdir. Bunun üzerine Barçınlı kazası ahalileri 70-80 kadar piyade ve süvari ile bunları takip etmişlerse de bunlar Turgud kazasında Toklucak isimli mevkide Musacalı Cemaatinden Tanburacılar mahallesine girdikleri ve cemaat-i mezbûreye bu sebeple mukavemetin mümkün olmadığı bildirilmiştir. Neticede Karahisâr-ı Sâhib naibi, mütesellimi ve Derbend zâbitlerine gönderilen fermanda bu işi yapanların yakalanması için Evail-i Şaban 1155 tarihinde ferman sadır olmuş ve bu ferman 17 Ramazan'da Karahisâr-ı Sâhib siciline kaydolunmuştur[154]. Bu işi yapan kişiler az önce de belirtildiği gibi Musacalı Cemaatine mensup kişilerdir. Bu fiili işleyen elebaşıların

[153] Bkz Hanlar bahsi.
[154] ***AŞS***, 542, 46 a.

isimleri de Ceridoğlu İbrahim, Usta Halil, Ağzıeğri İsa ve Gökoğulları ve bunlara yardım eden 9 arkadaşıdır. Gönderilen ikinci bir fermanla bu kişilerin cemaatin söz sahipleri tarafından görevlilere teslim edilmeleri, aksi halde bütün cemaatin Rakka'ya sürülüp iskan edilecekleri belirtilmektedir[155].

Tablo 7: Bolvadin Kazasının Mahalleleri

Alacamescid	Allahonara	Beymescidi	Halîfe	Hanaylumescid
Hıdırlık	Hoca Emre Mescidi	Kestmend	Kolaylu Mescid	Kubbeli
Künbed	Şâzi	Şeyhîbeymescidi[156]		

Bolvadin'in karyeleri ise şunlardır:

Tablo 8: Bolvadin Kazasının Karyeleri

Akca-in	Alvar	Buruk
Çaşlu	Çemen Bey	Dimiş
Ece	İrkmen	Karaca-viran
Koresi (?) İbrahim Çavuş	Kurâşî	Memiş Ağıl
Muradlu	Nasranlu	Otan
Özdorı	Paşa	Ak-koyunlu Cemâ'ati
Sivri-kargı	Turalım ve Bükü, cemâ'at-i Konarlu	
Evdan (536, 23 b)	Çay (538, 45 b; 541 23 a)	İğdiş (541, 49 a)
Keteş (539, 67 b)	Koresi Cemaati Yörükleri (535, 51 a)	

Tabloda son beş köy Bolvadin'e ait olan ve sicillerde isimlerini tespit ettiğimiz köylerdir.

Bolvadin, bulunduğu coğrafi mekan itibariyle ana yol güzergahındadır. Bu itibarla Osmanlı tarihi boyunca önemli bir menzil-hane olmuştur. Bundan dolayı da Bolvadin Kazası ve karyeleri ahalisi buradaki menzilin ihtiyaçlarını karşılamak ve işletmekle görevlendirilmişlerdir. Buna bağlı olarak da zaman zaman imdad-ı hazariyye ve seferiyye ve diğer vergileri ya tenzil edilmiş ya da tamamen kaldırılmıştır.

Vergi hususları, yol üzerinde olması vb. özellikleri sebebiyle de merkezle en çok muhabere içinde olan kazalardan birisidir. Belirttiğimiz üzere Bolvadin menzili sık sık iktisadi

[155] ***AŞS***, 542, 49 b.
[156] Bu mahalleler XVI. yüzyıldaki mahallelerdir. Ancak bu yüzyılda da mahalle isimlerinde fazla bir değişme olduğunu sanmıyoruz. Bkz. Karazeybek, ***agm***., s. 199.

darlıklara maruz kalmakta idi. Bunlardan birisi de 1134/21. 10. 1721 tarihinde vuku bulmuştur. Bu tarihte Karaman Valisi ile Bolvadin Naibine gönderilen bir hükümde Bolvadin Naibi Osman'ın Divan-ı Hümayun'a arz göndererek Bolvadin Menzilcisi Mehmed'in menzil işlerinde zaafa düştüğü, gelip geçen ulakları bekletmemek için ahaliden borç para almak isteyip ahali de bu parayı vermeyi kabul etmiş iken Bolvadin ahalisinden Molla Hüseyinoğlu, Hacı en-Nuh, Tumred (?)oğlu Mustafa ve el-Hac Osman isimli kişiler birlik olup "siz niçün menzilciye borç verirsiniz?" diyerek mani olup menzil işlerinin bozulmasına sebep olduklarını bildirmiştir. Bunun üzerine adı geçenlerin bu fesatlarının men'i için hüküm gönderilmiştir[157].

Bu haberleşme ve yazışmalara baktığımızda tespit ettiğimiz en önemli husus Bolvadin ahalisinin üzerlerinde olan menzil umuru sebebiyle durumlarının maddi yönden ağırlaştığını ifade ederek İmdad-ı Hazariyye ve Seferiyye vergilerinin indirilmesini ya da kendilerine bu menzil işinde nakdi olarak yardım yapılmasını istemeleridir[158]. 1723 senesi Nisan ayının sonları tarihli bir ferman kaydından alınan bilgiye göre, Bolvadin Kazası'nın hacıların nüzülgahı olduğu, üç menzil karyesi olup son iki üç senede meydana gelen kıtlık sebebiyle ahalisinin iktisaden zayıf düşüp birçoğunun yerlerini terk ettikleri, kalanların ise menzil işlerini yürütmeye güçlerinin yetmediği, bu sebeple kaza-i mezburun avarızından ayrılan 652.5 kuruş da menzil umuruna kifayet etmediğinden kendilerinin 500 kuruş para, 600 kile şair ve 200 araba saman ekleyerek 1134 senesi Ruz-ı Hızırından 1135 senesi Ruz-ı Hızırına kadar (Mayıs 1722-Nisan sonu 1723) tuttukları menzilcinin de ahvalinin çok kötü olduğu anlaşılmaktadır. Bu sebeple gelecek sene için ya kendilerine yeni bir menzilci verilmesini veya menzillerine bir miktar daha yardım edilmesini istemişlerdir. Bunun üzerine sadır olan fermanda ise Karahisâr-ı Sâhib Sancağı'ndaki kazalara toptan eyâlet valisi için 1441 kuruş ve Sancak Mutasarrıfı için de 5000 kuruş İmdad-ı Hazariyye tayin olunduğu Divan-ı Hümayunca haber verilmesiyle, Kütahya Valisi için verilen 113 kuruş ve

---

[157] ***BOA***. ***KK.*** no. *2491*, s. 3, hk. 1.

[158] Bunlardan birisinde şöyle denilmekte idi: *"Bolvadin Kazası huccâc-ı müsliminin nüzül-gâhı olduğundan ma-ada kadimü'l-eyyamdan 3 parça karye kasaba-i mezbura menzil-keş olup lakin iki seneden berü kaht u gala sebebiyle ahalisine zaaf tari ve menzil salyânesinden ekseri perakende ve perişan olmağa yüz tutub ol vechile firar edenlerden ma-ada yerlerinde bâkî kalanları dahi tahammül edemeyüb halleri diğer-gûn ve çekmeğe iktidarları kalmayub menzil-i mezburun 9 re's beygiri için kaza-i mezburun avarızından tayin ve masarıfıçün taraf-ı miriden verilen mecmuu 652.5 kuruş dahi vefa itmeyüp 500 kuruş ile 600 kile şair ve 200 araba saman inzımamıyla 34 senesi Ruz-ı Hızırından sene-i atiye Ruz-ı Hızırına değin tutduğumuz menzilci dahi ulakların kesretinden medyun ve müstağrak olub ahvalimiz diğer-gundur. Sene-i cedide için taraf-ı miriden ya bir menzilci veyahud menzilimize bir mıkdar imdad buyrulsun deyü istid'a-yı inayet eylediklerin sen ki Bolvadin Naibi İbrahim ve Karahisâr-ı Sâhib ve Çay naibleri dahi arz ve Bolvadin ahalisi dahi mahzar etmeleriyle"*. ***AŞS***, 535, 55 b-56 a; Bu ferman sadır olduktan sonra bir kaydının da Menzil defterine kayd olunduğunu tespit etmiş bulunuyoruz. Bu kayıt için bkz. ***MAD, 10492***, s. 55-57.

Karahisâr-ı Sâhib Sancağı Mutasarrıfı için 243 kuruş -ki bunların toplamı 356 kuruş eder- kapu harcı olduğu, Bolvadin kazası ve karyeleri ahalisi menzilkeş olduklarından ve menzil umuru da devletin ehemmiyetli bir işi olduğundan dolayı bunların hisselerine isabet eden 356 kuruşluk İmdad-ı Hazariyyenin avf ve ref olunduğu bildirilmiştir. Ancak kaza ahalisi de zikredilen menzilin bütün işlerini eksiksiz olarak tedarik edip menzil umurunun geri kalmamasını sağlayacaklardır. Bu tenzilat ve af da yaklaşık 15 sene sürecektir.

Evahır-ı R. 1140 tarihli (1727 yılı Aralık ayının ilk yarısı) bir fermana bağlı olarak Kütahya Mütesellimliğince gönderilen bir buyrulduda Kütahya Valisine verilecek İmdad-ı Seferiyye'nin Karahisâr-ı Sâhib'in bütün kazalarından tahsil edilerek bir an önce gönderilmesi istenmektedir. Bu buyrulduda Bolvadin'in kadısı, zabitleri, voyvodalar ve iş erleri de zikredilmiştir. Dolayısıyla bu tarihte İmdad-ı Seferiyyeden hariç tutulmadıkları anlaşılmaktadır[159].

1145 Saferinin ortaları (2-11 Ağustos 1732) tarihli olarak gönderilen bir fermanda ise, Bolvadin hariç olmak üzere Karahisâr-ı Sâhib Sancağı'nın diğer kazaların kadıları ve ayan-ı vilayetten, sancak Mutasarrıfı Ali Paşa'ya verilecek İmdad-ı Hazariyye'nin şurutu üzere tahsil edilip kendisine gönderilmesi istenmektedir[160]. Buna göre Bolvadin Kazası ahalisi hâlâ İmdad-ı Hazariyye vergisi ödememektedir. Birinci belge ile ikincisi arasında bir tenakuz meydana gelmiş görünmektedir. Ama Kütahya veya Anadolu Mütesellimin bahsedilen sene için Bolvadin'den imdâd-ı seferiyye istemesinin usulsüz olduğunu tahmin ediyoruz. Zira zaman zaman mütesellimler bu tip usulsüz uygulamalar yapıyorlardı.

24 Mayıs 1734 tarihli bir ferman kaydında ise "Bolvadin ahalisi kadıya gelip, burada bulunan menzil-hanede 13 beygirle menzil işini yürüttükleri, ancak hallerinin iyi olmaması sebebiyle daha önceden kendilerinin üzerinden yarısı kaldırılan imdad-ı hazariyye ve imdad-ı seferiyyenin İran seferleri vukubulalı durumlarının daha kötü olması ve menzil işinde kendilerine hiçbir yerden yardım gelmediğinden zikredilen vergilerin kalan kısımlarının da kaldırılması için ilam edilmesini istedikleri, naibin de durumu İstanbul'a bildirmesi üzerine Padişah da bu isteği şu ifadelerle *"Fi'l-hakika İran seferi gailesi sebebi ile ol makule menazilin masarıfı kesir olup fukara-yı raiyyetin ianet ve ğınayetine ihtiyacları derece-i kemalde olduğu bedîhî olmağla ...*"

---

[159] ***AŞS***, 537, 4 b.
[160] ***AŞS***, 538, 38 b; Aynı fermanın Mühimme Defterindeki kaydı için bkz. ***MD. 133***, s. 316.

talepleri yerinde bulunarak, durum normale dönünceye kadar bunların üzerlerindeki diğer yarım imdad-ı hazariyye ve seferiyyenin de kaldırılması için ferman buyrulmuştur[161].

1 Şaban 1149 (4 Aralık 1736) tarihi ile kaydedilmiş bir belgede ise, Kütahya Valisine mühimmat-baha ve ikramiye olarak verilen 8000 kuruş Karahisâr-ı Sâhib, Sandıklı, Şuhud, Sincanlı ve Karamık kazalarına tevzi edilmiştir[162]. Bu tevzide Bolvadin de dahil olmak üzere Çola-âbâd, Barçınlu, Nevâhî-i Barçınlu ve Karamık kazaları zikredilmemiştir.

Yukarıdaki belgenin tarihinden yaklaşık bir yıl sonra 1-10 Zilhicce 1150 (21 Mart 1738) gönderilen bir fermanda ise Bolvadin Kazası ahalisinin ve menzilinin durumları önceki bilgiler doğrultusunda verilerek İmdad-ı Hazariyye ve Seferiyyenin affolunduğu, bunun bir şartının da İran seferleri gailesi olduğu zikredilmektedir. Ancak İran seferleri bertaraf olduğundan, yani İran'la sulh anlaşması imzalandığından artık Bolvadin Kazası ve kurası ahalisinin daha önce üzerlerine edası lazım gelip geçici bir süre için affedilen bu vergileri artık ödemeleri gerektiği fermanla emredilmektedir[163]. Aynı konuda tekraren Evail-i Safer 1153/27 Nisan 1740 bir başka ferman daha gönderilmiş ve İran seferleri sona erse de bu kez de Rumeli seferlerinin yaklaşması sebebiyle tekrar bu hususta müsamaha gösterildiği, ancak artık Rumeli ve Şark seferlerinin tamamen bitmesi, menzil işlerine artık ücretle nizam verilip, ilgili kazaların hazariyye ve seferiyye iltimaslarına gerek kalmadığı, ayrıca bu kazaların imdad-ı seferiyye ve hazariyyelerini ödememelerinin vali ve mutasarrıfların maaş darlığına düşmelerine sebep olduğu Karahisâr-ı Sâhib Sancağı Mutasarrıfı Ömer'in ve Anadolu Valisi olup Bender Seraskeri olan Vezir el-Hac Veli Paşa'nın ilamları ve Başdefterdarın haber vermesiyle anlaşıldığından bundan sonra Bolvadin Kazası'nın İmdad-ı Hazariyye ve Seferiyyelerini ödemeleri gerektiği bildirilmiştir[164].

20 Şaban 1153/9 Kasım 1740 tarihli bir hüccet kaydında ise artık Bolvadin ahalisini üzerinden daha önce affedilen İmdad-ı Hazariyye ve Seferiyye vergilerinin tahsil edilmeye başlandığı görülmektedir. Bu belgede Karahisâr-ı Sâhib Mutasarrıfı Arifi Mehmed Paşa, "...Bolvadin Kazasının sehmlerine isabet iden taksit-i sâlisi ve harc-ı babı tamamen" aldığını ve ahalinin yedlerine eda ettiklerine dair bu tezkireyi verdiğini ifade etmektedir[165]. Fakat ne

---

[161] ***AŞS***, 539, 51 b.
[162] ***AŞS***, 541, 3 a.
[163] ***AŞS***, 541, 45 b.
[164] Burada hem Karahisâr-ı Sâhib Mutasarrıfı'nın ve hem de Anadolu Valisinin arz-ı halleri üzerine Bolvadin ve Nevahi-i Barçınlu kadılarına hitaben yazılmış fermanların kaydı vardır. Bkz. ***MD. 147***, s. 123.
[165] ***AŞS***, 541, 61 a.

enteresandır ki Arifi Mehmed Paşa'nın verdiği bu hüccetten yaklaşık 10-15 gün sonra (Evail-i Ramazan 1153/19-28 Kasım 1740) kendisine hitaben sadır olan bir fermanda, kendisinin mansıbına gelirken yol üzerindeki ve çevredeki diğer karyelerden tuğ ve kavuk akçası, zahire, para ve sairelerini aldırdığı, Karahisar'a gelince de ahaliye saray tamiri bahanesiyle 400 kuruş harcattığı ve daha birçok yolsuz ve usulsüz davranışları anlatıldıktan sonra *"Bolvadin kazasının muayyen olan İmdad-ı Hazariyyelerine kanaat itmeyüb voyvodasını ahz ve habs ve 640 kuruş cerimesini*" aldığı bildirilerek bundan sonra böyle fukaraya zulüm etmeyip halkı görüp gözetmesi şartı ile kendisine ceza verilmeyip affedildiği bildirilmektedir[166].

Bolvadin'le ilgili bir diğer husus da Karahisâr-ı Sâhib Sancağı'nın merkez ve diğer bazı kazalarında olduğu gibi burada da Seyyidlerden bazı kişilerin yaşamakta olduklarıdır[167]. İşte bu bağlamda Karahisâr-ı Sâhib, Şuhud, Çola ve Bolvadin'de bulunan seyyitler üzerine Nakip atamaları yapılmakta idi. Bu cümleden olmak üzere 1. Zilhicce 1145/14. 05. 1733 tarihinde Seyyid Osman Çelebi'ye Karahisâr-ı Sâhib, Şuhud, Çola ve Bolvadin Kazalarını ihtiva etmek üzere nakiplik mektubunun geldiğini görmekteyiz[168]. 1 R. 1146/10 Eylül 1733 tarihli bir belgede ise yukarıda zikredilen dört kazadan Şuhud kazası zikredilmeden diğer üç kazaya nakip olarak Seyyid Hasan Çelebi'nin Nakibü'l-eşraf Kaymakamı Seyyid Mahmud tarafından tayin edildiğini anlamaktayız[169].

Bolvadin'de Acem Hanı adında bir han vardır. Tüccarlar işlerini burada görmektedirler[170].

Yol üzerinde olması hasebiyle burada bulunan dere üzerindeki Bolvadin Köprüsü'nün zaman zaman tamiri gerekmekte idi. İşte böyle bir durum 16 Temmuz 1729'da gerçekleşti ve bu köprünün tamiri işi Dergah-ı Mualla gediklisi Abdülbaki'nin uhdesine verilmişti. Lakin bu iş hayli malzemeye ihtiyaç duyduğundan kendisine yardımcı olmaları için Karahisâr-ı Sâhib, Çay ve Bolvadin kadıları ile ayan-ı vilayete ve iş erlerine de ferman gönderilmişti[171]. Bu Cisr-i Kebîr

---

[166] Burada da görüldüğü gibi devletin otoritesininzayıflığından olsa gerek, idarecilerin suçları tespit edildiği nalde hemen cezalandırma cihetine gidilmemektedir. Tabii olarak bu durum da ahalinin devlete olan güvenini sarsıyor olmalı idi. ***BOA***, ***MD. 147***, s. 277.

[167] Nakiplik için ileride Nakibü'l-eşrâf Kaymakamı bahsine bakılabilir.

[168] ***AŞS***, 539, 13 b.

[169] ***AŞS***, 539, 24 a.

[170] ***AŞS***, 535, 41 b.

[171] Bu husus için gönderilen fermanda özetle şöyle denmektedir: *"Mürur-ı eyyam ile harabe olan Bolvadin Cisri ile bazı kaldırımların tamir ve tecdidine irade-i aliyye-i mülûkâne taalluk etmeğin hıdmet-i tamiratda Dergah-ı Mu'allâ gediklülerinden Abdülbaki'nin uhdesine taklid ve talik olunub lakin ebniye-i merkumenin tamiratı levazımât-ı ebniyeden olan taş, kireç ve kereste gibi bazı mühimmatın tedarik ve nakli ile bedenen cümlenizin ianetine mevkuf ve muhtac olduğu emr-i bedihi olmağla imdi siz ki kadılar ve ayan-ı vilayetin iş erlerisiz işbu*

(Büyük Köprü) Bolvadin ile İshaklı arasında bulunuyordu. Ama bulunduğu yer yerleşim bölgelerine de uzaktı. Bu sebeple soygun, adam öldürme vs. gibi suçları işleyenler için uygun bir konum oluşturuyordu. Bir keresinde Dergah-ı Mualla Çavuşlarından Hasan Çavuş İstanbul'a gitmek için Akşehir'den yola çıkmıştı. Yanında da menzil beygiri sürücüsü bulunuyordu. Bu köprünün önlerinde geldiklerinde karşılarına 6 adet eşkıya çıkıp muharebeye başladılar. Bu esnada menzil beygiri sürücüsünün terkisinde bulunan heybeyi ele geçirdiler. Heybede ise emr-i şerîf sureti, 18 adet ilam ve 6 adet beyaz boğası ve Hasan Çavuş'un sair eşyası bulunuyordu. Kendileri bir yolunu bulup eşkıyanın ellerinden kurtulup hemen Bolvadin'e gelerek Mahkemeye durumu haber vermişler ve akabinde de Bolvadin Kethüdayeri ile Voyvodası askerleriyle hemen olay mahalline varıp tahkikat yapmışlarsa da eşkıyaya dair bir ize rastlamayıp bir işaret de elde edememişlerdi. Bu olayın voyvoda tarafından İstanbul'a bildirilmesi üzerinde de suçluların hemen yakalanıp gerekli cezalarının verilmesi hususunda 1-10 M. 1139/28 Ağustos-7 Eylül 1726 tarihinde ferman gönderilmişti[172].

d- Şuhud

Şuhud Kazası da Karahisâr-ı Sâhib'in kasaba statüsündeki kazalarından birisidir. Evliya Çelebi'nin verdiği bilgiye göre XVII. yüzyılın sonlarında 150 akçalık kazadır. Buraya bağlı 40 tane köyü ve 9 da mahallesi vardır. Bu mahalleler Şunlardır: Alacamescid, Anbar, Beymescidi, Cami, Cemaleddin, Hatib, Horos, Kadı ve Kerameddin. Şuhud Kazası aynı zamanda Karahisâr-ı Sâhib Sancağı Mutasarrıfının hassıdır. Serdarı ve kethüdayeri bulunmamaktadır. Bir çarşısı vardır. Ayrıca hanı, hamamı ve sıbyan mektebi bulunmaktadır[173]. Ancak Evliya Çelebi'nin verdiği bu bilgileri ihtiyatla karşılamak gerekir. Zira idarî taksimatta kullandığımız ana kaynağımız olan K. K. 2567 numaralı avarız hanesi defterine göre 1623 yılındaki tahrirde Şuhud'un 66 karyesi görünmektedir. 1709'da Sandıklı, Çola-âbâd ve Karamık Kazaları için müceddeden tahrir istenip diğer kazalar için istenmediğine göre bu sayının bir değişikliğe uğramadığı kanaatindeyiz[174].

Tablo 9: Şuhud Kazası'nın Mahalleleri

---

emr-i şerif mucebince evamir-i hatirde cümle vifak ve bina emini mûmâ-ileyh ile hüsn-i ittifak idüb zikr olunan ebniyeye bedenen ianet iderek Allah'ın yardımı ile bir gün akdem murad-ı hümayun olduğu üzere tekmil .... ". Bkz. ***AŞS***, 537, 22 a.

[172] ***BOA***, ***MD***. ***133***, s. 316. (Evail M. 1139/28 Ağustos-6 Eylül 1726)

[173] ***Evliya Çelebi Seyahatnâmesi***, C. IX, s. 36.

[174] Bkz. ***KK.*** no. 2567.

Alacamescid	Anbar	Beymescidi	Cami	Cemaleddin
Hatîb	Horos	Kadı	Keremeddin	

Şuhud Kazası merkez kaza dışında, Sandıklı'dan sonra en fazla avarız hânesi olan kazadır. 120 avarız hânesi vardır. Bu da burasının bir hayli kalabalık nüfus yoğunluğuna sahip olduğunun delilidir.

Avarız hane defterindeki şerhlere bakıldığında Şuhud karyelerinin durumlarında fazla bir değişiklik olmadığı görülmektedir. Olan değişiklikler de daha ziyade bir karyenin avarız miktarının düşürülerek başka bir karyeye yüklenmesi şeklindedir. Yapılan beş değişiklik olup bunları üç maddede sıralamak mümkündür:

1- Mahmud Karyesi'nin 6 olan avarız hânesi 18 Cemaziye'l-ahır 1112/20 Kasım 1700 tarihli bir fermanla 5'e düşürülmüştür.

2- Kozviran Karyesi'nin yarım hanesi 5 Zilkade 1071/01. 06. 1661 tarihli bir fermanla Hasan karyesine ve diğer bir yarım hanesi de 13 Şevval 1073/20 Mayıs 1663 tarihli diğer bir fermanla Aydın Karyesi'ne tahmil olunmuştur. Kozviran karyesinin üzerinde 2.5 haneleri kalmıştır

3- Yeni Serin Karyesi reayasının ise ahar karyede olduğu kayıtlıdır[175].

Görüldüğü gibi Şuhud karyelerinin avarız hânelerinde fazla bir değişiklik olmamıştır. Olanlar bir karyenin avarız hânesinin indirilip diğerine eklenmesi şeklindedir. Bu da değişiklik yapılan karye reayasının ya yerlerini terk etmeleri, ya da maddi durumlarının kötüleşmesi sebebiyle olmalıdır.

Şuhud Kasabası da seyyidlerin yaşadığı yerlerdendir. Bu sebeple tayin olunan Nakib Karahisâr-ı Sâhib, Bolvadin ve Çola-abad ile birlikte Şuhud'da bulunan seyyidlerin işlerini de takip ediyordu[176].

Şuhud Kazası bulunduğu yer itibariyle önemli bir yerde idi. Burada oturanlar arasında Alaybeyiler bile çıkabiliyordu. Nitekim 29 Receb 1146/4 Ocak 1734 tarihli bir fermanla 30-40 yıldır Şuhud'un Sarı Yakup Karyesi ve diğer yerlerden 35. 626 akçalık zeamete tasarruf eden Çalık-zade Ali'ye Anadolu Eyâleti askerine bir çeki-düzen verilmesi çerçevesinde Alaybeyilik

[175] ***BOA***, ***KK.*** no. 2567.
[176] Bu husus için "Nakibüleşraf Kaymakamı" kısmına bakınız.

verilmiştir[177]. Fakat anlaşılan odur ki Alaybeyi Ali'nin ilk işlerinden birisi de kendi zeamet miktarını artırmak olmuştur. Zira 3 Ramazan 1146/6 Şubat 1734 tarihiyle gelen tımar tevcihi ile ilgili fermanda "Şehr-abad Nahiyesi'nde İnaz Karyesi'nde İbrahim'in mutasarrıf olup, şartlarını yerine getirmediğinden dolayı mahlul olan 5000 akçalık tımar Ali'nin tımarına ilhaken tevcih olunmuştur[178]. Bu aynı zamanda bir idarecinin elindeki imkanı kendi lehine kullanma, Şehir merkezine daha yakın olma gibi kanunsuz olmasa da su-i istimal sayılabilecek davranışlarını göstermesi bakımından ilginçtir. Fakat daha da enteresan olanı 5 Zilhicce 1146/8 Mayıs 1734 tarihinde gönderilen diğer bir tımar tevcih fermanıdır. Burada Sarı Yakup karyesinden 40. 625 akça zeamete mutasarrıf olan Ali'nin tımarında beş kılıç cem olup bu şekilde tasarrufunun hılaf-ı kanun olduğundan yine Şehr-âbâd nahiyesinde mutasarrıf olup rağbet etmediği 5000 akçalık tımarının Sancak mülazımlarından Ahmed'e verilmesini Karahisâr-ı Sâhib Alaybeyisi Mehmed'in arzı üzerine adı geçen Ahmed'e tevcih olunmuştur[179]. Bu durumda Ali'nin Alaybeyliği yaklaşık 5 ay sürmüştür. İkinci bir husus da zeametinde kanuna muhalif olarak fazla kılıç biriktirmiştir ki böyle durumlarda fazla olan kılıçların müstahak olan başkalarına verilmesi gerekirdi.

4-13. 08. 1721 tarihli bir belgedeki *"...Karahisâr-ı Sâhib ma'a Şuhud Kâdîsı efendi..."* ifadesine göre bu tarihlerde Şuhud kazası geçici bir süre için de olsa Karahisâr-ı Sâhib'e bağlanmış ve adlî işleri için Şuhudlular Karahisâr-ı Sâhib'e gelip gitmek zorunda kalmışlardır[180].

Şuhud Kazası aynı zamanda barutun hammaddesi olan güherçilenin üretildiği yerlerden birisi idi[181].

e- Çay

Çay da XVI. yüzyılda Bolvadin kazasına bağlı nahiye iken, XVII. yüzyılın başlarında kaza haline getirilmiş idarî birimlerden biridir. Kanuni Sultan Süleyman ve II. Selim dönemlerinde tutulan defterlerde nahiye olarak görünmektedir[182]. Kesin olarak hangi tarihte kaza olduğunu belirleyemedik. Ancak 1623 tarihli avarız hânesi defterlerinde kaza olarak kayıtlıdır[183]. Çay Kazasının nefsi vardır. Zira zikrettiğimiz avarız hânesi defterinde Çay'dan bahsederken "Nefs-i Kasaba-i Çay" şeklinde kayıtlıdır. Ancak kaç mahallesi vardır. Bu belli değildir. Bizce bu

[177] ***AŞS***, 539, 31 b.
[178] ***AŞS***, 539, 36 a.
[179] ***AŞS***, 539, 45 b.
[180] ***AŞS***, 534, 22 a.
[181] ***AŞS***, 538, 44 b; 541, 54 b-65 a.
[182] Bkz. Karazeybek, ***agm.,*** s. 189-190
[183] ***BOA KK.*** no. 2567, vr. 30 b-31 a; ***BOA. MAD***, 2751, s. 60-61.

dönemde henüz karye hüviyetindedir. Çünkü 5.5 avarız hânesi vardır. Bu da gerçek hane olarak yaklaşık 20-25 haneye tekabül eder.

Çay Kazası kazaî bakımdan zaman zaman Karamık Kazası ile birlikte idare edilmiştir. Sebebi nedir bilemiyoruz. Ama 1140 tarihinde Karahisâr-ı Sâhib'e gönderilen bir fermanda Bu kazaların bir naib tarafından idare edilip bu tarihteki naibin de İbrahim Efendi isimli birisi olduğu anlaşılmaktadır[184].

Çay Kazasının 22 tane köyü bulunmaktadır. Bu köylerin avarız hâneleri toplamı 32.5 hanedir.

f- Sincanlı

Sincanlı Kazası XV. yüzyılda Karahisâr-ı Sâhib Sancağı'na bağlı bir nahiye iken etrafındaki köyler buraya bağlanarak XVI. yüzyılda kaza merkezi haline getirilmiştir. Ancak incelediğimiz dönemde Sincanlı'nın kasaba niteliğinde olmadığı anlaşılmaktadır. Zira araştırmalarımızda Sincanlı nahiyesinin mahallesi olduğuna dair bir bilgi elde edemedik. Zaten önceki dönemlerde de Sincanlı kasaba niteliğinde olmayıp karye niteliğindedir[185]. Daha önce zikrettiğimiz ve XVII. yüzyılın ilk çeyreğinin sonlarına doğru tutulan avarız hânesi defterinde de Sincanlı'nın nefsinden bahsedilmemektedir. Köylerinin avarız hâneleri sayısı da 0.5 ile 3 arasında değişmektedir. Bu da Sincanlı kazasının köylerinin bu tarihlerde oldukça az nüfuslu olduklarını, yaklaşık 2-3 avarız hânelerine karşılık 13-15 gerçek hane ve nüfus olarak da ortalama 10-15 ile 65-75 arasında oldukları anlamına gelmektedir[186]. Toplam avarız hânesi ise 55'tir.

Buranın XVIII. yüzyılın başlarında Sandıklı, Karamık ve Çay kazaları gibi müceddeden tahririnin yapılması istenmediğine göre nüfus yapısında fazla bir değişiklik olmasa gerektir. Aksi halde buranın da tekrar tahririnin yapılması gerekirdi.

g- Çola-âbâd

Çola-âbâd kazası merkezi olmayan kazalardandır. Çevredeki birçok köyün bir araya getirilmesiyle meydana getirilmiş bir kazadır. Muhtemelen kadısı da burada oturmuyordu. Zira bir belgede şöyle bir ifade geçmektedir:" ...*Karahisâr-ı Sâhib Sancağı'nda vâki' mevlânâ Çola-*

[184] ***AŞS***, 538, 44

[185] Üçler Bulduk XVI. yüzyılla ilgili bilgi verirken Karahisâr-ı Sâhib Sancağı'nda şehir merkezinden gayri üç tane kasabayı zikreder. Bunlar Bolvadin, Şuhud ve Sandıklıdır. Diğerlerini kır iskan merkezleri olarak belirtir. Üçler Bulduk, ***age.,*** s. 89 vd. ; Mustafa Karazeybek ise Sincanlı'yı Karahisar-ı Sahib'e bağlı bir nahiye olarak belirtmektedir. Bkz. Mustafa Karazeybek, ***agm.,*** s. 190.

[186] ***BOA***, ***KK.,*** 2567, s. 13 a-14 b.

âbâd kâdîsı..."[187]. Burada eğer bu kazanın merkezi olup kadısı da burada otursa idi buranın zikredilmesi gerekirdi. Belgenin devamında Çola-âbâd Kazası ahâlîsi Südde-i Sa'âdet'e arz-ı hal yazarak Anadolu Valisine verilecek İmdad-ı Seferiyye vergisinin cümle ititfakıyla tevzi edildiğinde kendi kazalarının hisselerine 193 kuruş isabet ettiği. Ancak kazalarının ekseri mahallerinde Türkmen taifesi sakin, tasallut ve istila üzere olduklarından hallerinin çok perişan olduğu, bu sebeple yine cümle ittifakıyla 193 kuruşun 84 kuruşunu kaza ahalisi, kalan 109 kuruşunu ise adı geçen Türkmen taifesinin ödemeleri kararlaştırılıp bu şekilde uygulana gelmiş iken bunlar bu nizama muhalefet ederek ödemek istemediklerinden bu paranın da kaza ahalisinden istendiği böyle bir durumun ise hallerinin daha da kötüleşmesine sebep olacağından eski nizamın devamının sağlanmasını istemişlerdir. Bunun üzerine Divan-ı Hümayun'daki İmdad-ı Seferiyye Defterleri'ne bakıldığında Anadolu Valilerine verilen bu verginin eyâlet genelinde 330 kese akça olarak toptan tesviye ve tertip olunup kazaların hisselerinin burada belli olmadığından mahalli sicillerinden malum olduğu, bunlara bakılarak herkesin üzerine düşeni ödeyip kimseye zulm edilmemesi istenmektedir[188].

Çola-âbâd Kazası sakin olan ahalisi bakımından yarısına yakın bir kısmı konar-göçer Türkmenlerden oluşuyordu. Bu kazada bulunan araziler ekseriyetle III. Ahmed annesi Hadice Sultan'ın haslarından oluşuyordu. Bu haslarda bulunan ziraatle uğraşan reaya kazanın konar-göçer ahalisini oluşturan Türkmenlerden ziyadesiyle mzdarip oluyorlar ve zaman zaman yerlerini terk etmek zorundakalıyorlardı. Bunu Haramenyn Evkafı[189] Nazırı olan Beşir Ağa'nın Divan-ı Hümâyun'a sunduğu arzlardan anlıyoruz.

h- Barçınlu

Barçınlı'ya Hanbarçınlı da denirdi. Hanbarçınlı ve Nevâhî-i Barçınlı 21-29. 12. 1149/21. 04. 1737 tarihli bir belgeye göre Hüsrev Paşa Hanı Menzili'nin ihtiyaçlarını görmek şartı ile menzilkeş tayin edilmişlerdir. Bu sebeple bunlardan imdâd-ı hazariyye ve seferiyye vergilerinin affedildiğini görüyoruz[190].

---

[187] ***AŞS***, 542, 26 a.

[188] ***AŞS***, 542, 26 a; Nitekim Anadolu Valisi için yapılan bir imdad-ı seferiyye tevziinde bu fermana işaret edilerek kaza ahalisinin 84 kuruşu verip kalan 139 kuruşun ise Türkmen taifesi tarafından ödeneceği derkenar olarak kaydedilmiştir. Bkz. ***AŞS***, 542, 7 b. Aynı husus Karahisâr-ı Sâhib Valisi için verilen imdâd-ı seferiyye için de geçerlidir. Hisselerine 341 kuruş isabet eden kaza ahâlîsi bu paranın 166 kuruşunu verip kalanını Türkmen taifesi ödeyeceği kaydolunmuştur. Bkz. ***AŞS***, 542, 9 a.

[189] Osmanlı'da Harameyn Evkafı hakkında bkz. Mustafa Güler, ***Osmanlı Devleti'nde Harameyn Vakıfları (XVI. - XVII. Yüzyıllar)***, Tarih ve Tabivat Vakfı Yayını, İstanbul 2002.

[190] ***AŞS***, 541, 23 b.

Barçınlı, Nevâhî-i Barçınlı ve Karamık kazaları birbirlerine coğrafî olarak yakın olan kazalardır. Çünkü bu kazalarda bulunan seyyidler üzerine tayin olunan Nakîbüleşraf kaymakamı bu üç kazada bulunanlardan sorumlu idi[191]. İncelediğimiz dönemde Barçınlı Kazası'nın tahminen yarıya yakın kısmını Türkmen taifesi meydana getiriyordu. Bunu özellikle avarız, imdad-ı hazariyye/seferiyye vergileri ile deve ve katır tevzileri ile alakalı belgelerden anlıyoruz. Bu belgelerde kazanın hissesine düşen verginin yarısına yakınını bu taife ödemekte idi[192]. Bu kaza ile ilgili olarak söylenebilecek bir diğer husus da menzilkeş olmalarından dolayı sefer zamanlarında imdad-ı seferiyyelerinin alınmadığı hususudur[193].

ı- Nevâhî-i Barçınlu

Nevâhî-i Barçınlu kazası Bolvadin kazası ile sınırdır. Nefsi olmayan kazalardandır. Nevâhî-i Barçınlu Kaza'sının 32 adet köyü vardır. Bu köylerin isimleri daha önce idarî taksimatla ilgili tabloda verilmiştir. Gerek sicillerde ve gerekse arşiv belgelerinde burası ile ilgili belgeler ekseriyetle ya sosyal hayatla ya da ekonomik hayatla ilgilidir. Bu nedenle o bölümlerde üzerinde durulacaktır.

i- Karamık

Karamık kazası da Karahisâr-ı Sâhib sancağının on tane kazasından birisidir. Bu kazanın nefsi olduğu anlaşılmaktadır. Ancak kaç mahalledir bunu bilemiyoruz[194]. Merkezle birlikte toplam 30 köyü vardır. Köylerinden birisinin ismi Kadıdır. Öyle ise bu kazanın kadısı burada oturuyor olmalıdır.

Karamık kazası ile ilgili belgeler de Nevâhî-i Barçınlı Kazası ile alakalı belgeler gibi sosyal ve ekonomik hayatla ilgilidir. Bu sebeple o bölümlerde üzerinde durulacaktır.

2- Nahiyeler

Karahisâr-ı Sâhib şehrinin nahiye ve köylerinden bahsetmeden önce kısaca bu terimler üzerinde idarî yapı olarak durmak yerinde olacaktır. Nahiye birçok köyün bağlı olduğu köyden büyük, kazadan ise küçük idarî birimdir. Burada oturanlar köylerde oturanlara göre biraz daha sosyal statü bakımından ayrımlaşmaya başlamıştır. Buralarda idareci olarak nahiye nâibleri ve

---

[191] ***AŞS***, 539, 48 b.
[192] ***AŞS***, 536, 57 b; 541, 23 b.
[193] ***AŞS***, 541, 23 b.
[194] ***BOA KK.,*** no. 2567.

köy subaşıları bulunurdu. Bazen çok sayıda köyün bir araya getirilerek bir nahiyenin teşekkül ettirildiği de olurdu. Böyle durumlarda nahiyenin bir nefsi (merkezi) olmazdı[195].

Nahiyelerdeki ahali arasında meslek çeşitliliği az da olsa mevcuttur. Karye ise sadece toprakla uğraşıp ziraat yapan, hayvancılıkla uğraşan insanların meydana getirdiği yerleşme mekanlarıdır. Buralarda reaya ile birlikte onların sahib-i arzı olan sipahiler de oturmaktadır. Köylerde oturan ve idareci olarak sayabileceğimiz kişiler imamlarla sipahilerdir.

16. yy. da Karahisâr-ı Sâhib livasının nefs-i şehirle beraber on bir nahiyesi vardır. Bunlar Nefs-i Şehr, Nahiye-i Şehr-abad, Nahiye-i Karahisar (Kırhisar olmalı), Ulu Sincanlı, Kiçi Sincanlu, Bolavadın, Barçınlu, Oynaş, Şuhud, Sandıklı ve Çöle-âbâd196,

Elçi Nahiyesi de Karahisâr-ı Sâhib'in nahiyelerinden biri olarak idarî yapıdaki varlığını sürdürmektedir. Elçi Nahiyesi Tımar teşkilâtı nahiyelerindendir. İncelediğimiz dönemde burada bulunan tımarların bir kısmı Deryâ Kalemi'ne kayıtlıdır. Bu kalemde bulunan tımarlar mensuh tımarlardır[197].

3- Köyler

Biçimlendirilmiş: Madde İşaretleri ve Numaralandırma

Karahisâr-ı Sâhib Sancağı'nda bulunan nahiyeleri ve köylerin toplam sayısını bir tablo halinde vermek daha uygun olacaktır.

Tablo: 10. Karahisâr-ı Sâhib Sancağı'nın Kaza, Nahiye ve Karyelerinin sayıları

Kaza Adı	Mahalle sayısı	Nahiye Adı	Karye Sayısı
Karahisâr-ı Sâhib	34		
		Şehr-âbâd	58
		Kırhisâr	62
Ulu Sincanlı		Sincanlı	53
Sandıklı	6	Sandıklı	103
Şuhud	9	Şuhud	66
Çola-âbâd			43
Çay		Çay	22

[195] M. Tayyib Gökbilgin, "Nâhiye", ***İA***, İstanbul 1964, C. IX, s. 37-39.

196 "Karahisar" dediği "Kırhisar " olmalıdır. Ayrıca diğer şehirler kaza olarak değil fakat Nahiye olarak zikredilmişlerdir. Bkz. Baykara, ***Anadolu'nun Tarihi ...***, s. 171.

[197] ***AŞS***, 541, 13 a; Mensuh tımarlar daha önceki yüzyıllarda Yaya ve Müsellem Teşkilatına ait olup zamanla bu askerî sınfların önemini kaybetmesi üzerine bu kalemlerde boşalan tımarlar yeniden verilmez olmuş ve nesh edilmiştir. Kaptan Paşa Eyâleti sancaklarında bulunan bu tımarlar Mensûhât Kalemleri olarak kkaydedilmiştir. Bu bağlamda Anadolu Eyâletinde bulunan yaya ve müsellem çiftlikleri de mensûh tımarlar olarak Derya Kalemi'ne verilmiş ve buradan tevcih edilmeye başlanmıştır. Bkz. Uzunçarşılı, ***Merkez ve Bahriye Teşkilâtı***, s. 422 vd. ; Bu bağlamda Karahisâr-ı Sâhib'de çok sayıda mensuh tımar bulunmaktadır. ***BOA***., ***KK***. 2761; ***AŞS***, 537, 23 a, 24 a; 538, 36 b-37 a; 541, 14 b.

Bolvadin	13	Bolvadin	23
Barçınlı			17
Nevâhî-i Barçınlı			36
Karamık		Karamık	29
		Oynaş	
Toplam			512

Karahisâr-ı Sâhib Kazası'na bağlı köyler: daha önceden de belirtildiği gibi merkez kazası olan Karahisâr-ı Sâhib'in iki tane nahiyesi vardır. Bunlar Şehr-âbâd ve Kırhisar Nahiyeleridir. Şehr-âbâd'ın 58, Kırhisar'ın ise 62 karyesi vardır. Şehr-âbâd nâhiyesi merkezi ifâde etmektedir. Bizzat bu adla bir yerleşim birimi mevcut değildir.

Karaca Ahmed Sultan Köyü

Karahisar-ı Sahib'in köylerinden birisi de Karaca Ahmed Sultan Köyü'dür. Karaca Ahmed Köyü olarak da belgelerde yer alan bu köy Kırhisar Nahiyesi'ne bağlıdır. Bu köyün avarız ve nüzülden muaf olduğu, 1720'li yıllara gelinceye kadar da resm-i adet-i ağnâm taleb olunmadığı anlaşılmaktadır. Fakat bu tarihte Anadolu Eyâletinde yapılan köklü bir reform sırasında daha önce bu eyâletin sınırları içinde bulunan ahaliden böyle bir vergi alınmazken devlet bunu almak için koyun, kuzu, keçi ve oğlak sayımı yapıp bunlardan vergi almayı kararlaştırmıştır[198]. Bunun üzerine bu köyde oturan ve tekye-nîşîn olan reaya Karahisâr-ı Sâhib Mahkemesine müracaat ederek kendilerinden şimdiye kadar böyle bir vergi talebinde bulunulmadığını, avarız ve nüzülden muaf olduklarını belirterek adet-i ağnam tahsildarının kendilerinden bu vergiyi talep ederek rencide ettiklerini bildirmişlerdir. Neticede Hazine-i Amire Kayıtlarına bakılarak bunlara sadakalardan ve nezirlerden gelip tekke fukarasının yiyecekleri için besledikleri koyunlarından resm-i adet-i ağnâm alınmamasını Başdefterdar'ın telhis ettiği, bunun üzerinde de bu şekilde muaf olarak kaydolundukları anlaşılmıştır. Bu sebeple kendilerinden bundan sonra da bu muafiyetin devamı hususunda ferman sadır olmuştur[199].

Bir başka belgede ise Karaca Ahmed Sultan Karyesi'nden Bayramoğlu Abdullah'ın Kütahya tarafında Boşnak Mehmed adlı kişi ile aralarında hukuk davası olduğu, bu sebeple konunun kanunen görülmesi için hem Anadolu Valisine ve hem de Karahisâr-ı Sâhib ve Kütahya

[198] ***AŞS***, 534, 29 a.
[199] ***AŞS***, 534, 30 b; ***BOA***. ***MAD***, 9904.

kadılarına hitaben ferman sadır olduğundan Bayramoğlu Abdullah'ın mübaşir marifetiyle Kütahya'ya gönderilmesi Anadolu Valisinin Kaymakamı Mehmed tarafından istenmiştir[200].

Dinar Karyesi ve Kayaviran Karyesi

Bu köylerin ikisi de Karahisâr-ı Sâhib Kazası'nın Kırhisar Nahiyesine bağlıdır. Bir belgede Dinar ve Kayaviran Karyeleri ahâlîleri Divân-ı Hümayûn'a arz-ı hal gönderip kendi üzerlerine emir ve defter mucebince konulmuş olan avarız hâne vergisini ödemeye razılar iken ayândan bazı kişiler himayelerinde olan karyelerin tekâlîflerini girifte nâmı ile bunlara tarh ve tahmil edip bunların perişanlıklarına sebebiyet verdiklerinden bundan sonra avarız ve bedel-i nüzül haneleri maktû'an edâ olunması içün emr-i şerif istedikleri, bunun üzerine kayıtlara müracaat olundukta Dinar'ın 1.5 ve 1 rub' ve Kayaviran'ın da nısf avarız ve nüzül hâneleri olduğu anlaşılmıştır. Bunlarla birlikte mîrî ve maâş, girifte ve bedel-i mütekâidleri maktûan üzerine hesap olundukta 27.5 kuruş 45 akçaya baliğ olduğu Mevkûfat Defteri'nde derkenar olarak bildirilmekle hesap olunduğu üzere zikredilen meblağın beher sene Kazlıgöl Mukataası Emini tarafından ber-vech-i nakd Hazine-i Amire'ye teslim olunması şartıyla bu iki köyün avarız ve bedel-i nüzülleri 1154/1741 senesi muharremi ibtidasından maktû' kayd olunmuştur[201].

B- KARAHİSAR-I SAHİB'DE YÖNETİCİLER

Osmanlı Devleti'nin İdari kademesinde görev yapanlar iki guruptan oluşmakta idi. 1- Ehl-i Örf diğer adı ile Ümera, 2- Ehl-i Şer' denilen Ulema. Aşağıda bu sınıflar içinde yer alan yöneticileri tek tek inceleyeceğiz.

1- Ümerâ sınıfı

Osmanlı idârî sisteminde yer alan görevliler en genel anlamda iki sınıftan oluşurlardı. Birincisine ehl-i örf denirdi ki bunlar askerlik hizmeti ile birlikte mülki görevleri de yerine getiren Beylerbeyi, Sancakbeyi, Mütesellim, Alaybeyi, Yeniçeri Serdarı gibi üst düzey yöneticiler ve tımarlı sipahi denilen eyâlet askerleridir[202]. İkinci sınıf ise ehl-i şer' denen kazâî görevliler yani ülkede adaletin işlemesini sağlayan kadı ve buna bağlı diğer ilmiye sınıfından gelme kişilerdi. Gerek ehl-i örf gerekse ehl-i şer'le ilgili olarak bu dönemde oldukça çok sayıda

---

[200] ***AŞS***, 542, 45 a.
[201] ***AŞS***, 542, 39 b.
[202] Bahaeddin Yediyıldız, "Osmanlı Toplumu", ***Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi***, (Editör: Ekmeleddin İhsanoğlu), İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA), İstanbul 1994, C. I, s. 450 vd.

şikayetler vuku bulması üzerine defalarca adalet-nâme[203] denen emirler yayınlanmıştı. Bu adalet-nâmelerin büyük çoğunluğu belli bir sınıfa yöneliktir. Yani belli memurlarla ilgilidir. Ancak zaman zaman öyle adâlet-nameler neşr edilmiştir ki taşradaki bütün görevlileri en üst dereceden en aşağı derecesine kadar ilgilendiren ve bunlara belli bir disiplin vermeyi amaçlayan, bunlara uyulmadığı takdirde en şiddetli cezalara çarptırılacakları belirtilmektedir. Bu hususla ilgili en son yapılan kapsamlı düzenlemeler inceleme dönemimizin sonlarına doğru yapılmıştır. 24 Haziran 3-Temmuz 1742 tarihlerinde yayınlanan bu adaletnâmede bütün idareci sınıfları tek tek sayılarak bunların ne şekilde yolsuzluklar yaptıkları, bunlara verilecek cezalar vs. teferruatı ile anlatılmaktadır[204].

a- Vali-Mutasarrıf

Osmanlı taşra teşkilâtında Anadolu Eyâleti içerisinde yer alan Karahisâr-ı Sâhib Sancağı bu eyâletin 14 sancağından birisidir. Eyâletin Paşa Sancağı ise Kütahya Sancağıdır. Dolayısıyla Anadolu Eyâleti Valisi ya da Beylerbeyisi Kütahya'da oturuyordu[205].

Bilindiği gibi Osmanlı İdari teşkilâtı en üst düzeyde eyâletlerden oluşmakta idi. Eyâletler ise sancaklardan, sancaklar kazalardan, kazalar nahiyelerden ve nahiyeler de karyelerden meydana gelmekteydi. Merkezde bulunan padişah hem eyâletlere, hem de sancaklara idarecileri tayin ederdi. Fakat, eyâletin merkez sancağına (diğer adı ile Paşa Sancağı) atanan yöneticisi Beylerbeyi unvanını alır ve eyâlete bağlı bulunan diğer sancakların da üst yöneticisi olurdu[206]. İlk zamanlarda Beylerbeyilerin görev yaptıkları idarî birimlere Beylerbeyilik denilirdi. Zamanla idarî birime vilayet, (XVI. yüzyıldan sonra da) başında bulunan idareciye de "vali" denilmeye başlanmıştı. Yine Osmanlı Devleti'nin ilk zamanlarında "vali" ve "vilayet" tabirleri daha ziyade eyâlet ve bunun başındaki idareci için kullanılırdı. Fakat XVIII. yüzyıla gelindiğinde artık Sancaklara da vilayet denilmeye ve buraların başında bulunan askeri idareciye de Sancakbeyi yerine mutasarrıf ve vali tabirleri kullanılmaya başlanmıştı. Birçok belgede Karahisar-ı Sahib

---

[203] Adalet-nâmeler hakkında bkz. Halil İnalcık, "Adalet-nâmeler", ***Belgeler Türk Tarih Belgeleri Dergisi***, TTK, C. II., S. 3-4, s. 49-145; Yücel Özkaya, ***XVIII. Yüzyıl Osmanlı Kurumları ve Osmanlı Toplum Yaşantısı***, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara 1985, s. 180 vd.

[204] ***AŞS***, 542, 48 a-49 a.

[205] Anadolu Eyâletinin Paşa Sancağı bir ara Ankara olmuştu. Fakat Fatih'in tahta geçmesiyle Ankara'da bulunan İshak Paşa'yı yerine tayin etmesiyle Beylerbeyilik merkezi de Kütahya'ya taşınmıştı. Bkz. ***Neşrî***, C. I, s. 179; ***Hoca Sadeddin Efendi***, C. I, s. 416; M. Çetin Varlık, "XVI. Yüzyıl Osmanlı İdari Teşkilatında Kütahya", ***TAD***, S. 2 (1986), İstanbul 1987, s. 202 vd.

[206] Metin Kunt, ***Sancaktan Eyâlete 1550-1650 Arasında Osmanlı Ümerası ve İl İdaresi***, İstanbul 1978, s. 15 vd.

Sancakbeyi için "Karahisâr-ı Sâhib Valisi" tabirinin kullanıldığını görmekteyiz[207]. Bunun yanında "sancak" teriminin artık "vilayetle" eş anlamlı olarak da kullanılmaya başladığını tespit etmiş bulunuyoruz[208]. Burada şöyle bir inceliğe işaret etmek yerinde olacaktır. Vilayetlerin büyüklük ve küçüklüklerine göre buralara tayin edilen valilerin rütbe ve mansıbları değişiyordu. Yani Vezir rütbeli paşalar eyâletlere, vezir rütbesi olmayanlar ise sancaklara tayin ediliyorlardı. Ancak bazen Beylerbeyilik payesini almış olan bir paşaya sancak/liva tevcih edilebiliyordu. Rtübesi yüksek olup da kendisine verilecek mansıb bulunamayan paşaların rütbelerine göre gelirlerinin olabilmesi için iki-üç sancak birden tevcih edilebilirdi. Nitekim 1733 Ekim'inin başlarında gönderilen ve Karahisâr-ı Sâhib siciline kaydedilen bir belgede Karahisâr-ı Sâhib Sancağı'nın Anadolu Beylerbeyliği payeli Mirza Paşa'ya tevcih edildiğini öğreniyoruz[209]. Ayrıca bazen mîr-i mîran denilen bir paşaya rütbesi yüksek olduğundan dolayı iki sancak birden tevcih edildiği de olurdu. Meselâ 19 Zilkade 1138/19 Temmuz 1726'da Hüseyin Paşa'ya Amasya ve Karahisâr-ı Sâhib Sancakları birlikte tevcih edilmiştir. Hüseyin Paşa sabık Musul Beylerbeyisidir. Bu sebeple de kendisine gönderilen fermanda beylerbeyilik elkabı kullanılmıştır[210].

Sancaklara tayin edilen görevlilere ise ilk zamanlar "Sancakbeyi" denilmekte idi. Daha sonraları Mutasarrıf denilmeye başlayacaktır[211]. Ancak "Mutasarrıf" kelimesi ilk zamanlar hem Beylerbeyiler, hem de sancakbeyleri için kullanılırdı. Hatta "tasarruf eden" anlamına herhangi bir göreve getirilen bütün görevlilere de kullanılmıştır. Mesela Anadolu Eyâleti Mutasarrıfı, Karahisâr-ı Sâhib Sancağı Mutasarrıfı, Kazlıgöl Mukataası Mutasarrıfı, "iki akça cüzhanlık cihetine mutasarrıf" gibi. Fakat XVIII. yüzyıla gelindiğinde artık Sancakbeyi tabiri yerine daha çok "sancak veya elviye mutasarrıfları" tabiri kullanılır olmuştur[212]. Fakat bunun yanında "Sancakbeyi" tabiri de kullanılmaya devam etmiştir[213].

---

[207] ***AŞS***, 535, 40 a, 64 a, 68 b, 69 a; 537, 41 b, 45 b; 538, 14 a, 50 a, 71 b; 540, 6 b, 7 b-8 a, 42 a,

[208] Bazı misaller için bkz. ***AŞS***, 535, 15 b- 16 a; 536, 3 b-4 a, 27 a, 27 b-28 a, 28 b-29 a-2, 45 b; 537, 15 b; 538, 22 a; 539, 28 b, 57 b-58 a.

[209] ***AŞS***, 539, 29 b; Müh. Defteri 142'de Mirza Paşa'nın Mayıs 1736 itibariyle görevi başındadır ve Rusya'ya açılacak sefere katılması için kendisine emir gitmiştir. Bkz. ***MD***. 142, s. 81-82.

[210] ***AŞS***, 536, 6 b.

[211] Eyâlet ya da sancak yöneticilerine gönderilen hükümlerde daima *"...eyâleti mutasarrıfı ..."* ya da *"...sancağı mutasarrıfı..."* şeklinde ifadeler kullanılmaktadır. İlk dönemlerde eyâletlerin yöneticilerine beylerbeyi, sancakların yöneticilerine de sancakbeyi denilmekte idi. Ancak XVIII. yüzyılda da Karahisâr-ı Sâhib'e tayin edilen mutasarrıfların beratlarında hâlâ "sancakbeyi" tabirinin kullanıldığını da görmekteyiz. Bunu sancakbeyi tabirinin sadece beratlarda kullanılmaya devam edildiği şeklinde yorumlayabiliriz. Mesela 1 Cemaziyelevvel 1133/27 Şubat 1721'de Karahisâr-ı Sâhib Mutasarrıflığı kendisine tevcih edilen Şehsüvar-zâde es-Seyyid Mehmed Paşa'nın beratı için bkz. ***AŞS***, 534, 17 b-18 a.

[212] ***AŞS***, 539, 35 a; 536, 10 a-b, 21 a- 22 a, 33 b; 541, 66 a;

[213] ***AŞS***, 539, 58 a-b; 536, 10 a; 541, 66 a;

Bütün bunlardan şunu demek istiyoruz: XVIII. yüzyıla gelindiğinde artık sancaklar vilayet mertebesinde, buraya tayin edilen sancakbeyleri de vali unvanını almış bulunuyorlardı. Bunun bir nedeni de ilk zamanlarda eyâletlere tayin edilen mîr-i mîrân yani beylerbeyi veya vezir rütbeli paşaların sayısının az olup onlara makam ve mansıb bulunmakta pek fazla zorluk çekilmemesi idi. Ancak klasik dönemin ortalarından itibaren genişlemenin durması, buna mukabil devlet teşkilâtında vezir rütbeli görevlilerin sayısının artması sancaklara da bu vezirlerin atanması mecburiyetini doğurmuştur. Burada şöyle bir ayrıntıya dikkat çekilebilir: Büyük vilayetlere yüksek rütbeli vezirler, sancaklara ise küçük rütbeli vezirler atanmakta idi[214].

Valilerle ilgili olarak söylenmesi gereken bir diğer nokta da şudur: Osmanlı Devleti'nde genel bir teamül olarak her hicri senenin Şevvali ortalarında gerek İstanbul'da ve gerekse taşradaki mansıblara ve memuriyetlere ya yeni tayinler yapılır veya o sırada kimin uhdesinde ise onda ibka olunurdu[215]. Ancak bu genel kaideye her zaman riayet edilmediği veya bunun dışına çıkıldığını da ilerde Karahisâr-ı Sâhib valileri ile ilgili verdiğimiz bilgilerde görülecektir. Yine belirtilmesi gereken diğer bir husus da önceleri sancakbeyi denilen valilerin iki asli görevi vardı. Bunlardan birincisi askerî görev olup kapı halkı ve emrinde bulunan ve genel adı itibariyle eyâlet askeri denilen tımarlı sipahiler ile birlikte daima savaşa hazır halde beklemek ve sefer olduğu anda derhal görevlendirildiği cepheye giderek orduya katılmak idi[216]. Nitekim Karahisâr-ı Sâhib valilerinden çoğu ya İran seferlerinde veya Avusturya-Rusya seferlerinde görev almışlardır. Karahisâr-ı Sâhib'te bulunan tımarlı sipahilerin ise seferlere de katılmakla birlikte artık daha çok sınır boylarındaki kale tamiri ve muhafazası gibi geri hizmetlerde görev yaptıklarını tespit etmiş bulunmaktayız[217].

---

[214] Fermanlarda Eyâletlerin başında bulunanlar için vüzerâ-yı izâm, beylerbeyi payesini almış olup ama sancak mutasarrıfı olanlar için mîr-i mîrân unvânı kullanılmakta idi. Adana Beylerbeyisi için bkz. ***BOA***. ***MD***, ***129***, s. 265, 315; ***BOA***. ***MD***, ***130***, s. 5; Anadolu Eyâleti Valisi için bkz. ***BOA***. ***MD***, ***133***, s. 444; ***BOA***. ***MD***, 144, s. 63; Sabık Kars Beylerbeyisi olup Karahisâr-ı Sâhib ve Sultanönü Sancakları kendisine tevcih olunan Tuz Mehmed Paşa için bkz. ***AŞS***, 540, 46 a; Sabık Musul Beylerbeyisi olup Karahisâr-ı Sâhib ve Amasya Sancakları tevcih olunan Hüseyin Paşa için bkz. ***AŞS***, 536, 6 b; Sancak Mutasarrıfları hususunda İçil Sancağı Mutasarrıfı Mustafa Paşa için bkz. ***BOA***. ***MD***, 144, s. 143; Selanik Sancağı Mutasarrıfı Vezir Ahmed Paşa için bkz. ***BOA***. ***MD***, 145, s. 18. Her iki guruba ait Belgelerde yüzlerce örnek mevcuttur. Biz bu kadarla yetiniyoruz.

[215] İzzî Süleyman Efendi, ***Târîh-i İzzî***, İstanbul 1177, vr. 231 a.

[216] Halaçoğlu, ***XIV-XVII. Yüzyıllarda...***, s. 57.

[217] Anadolu Eyâleti'ndeki eyâlet askerlerinin Şark Seferinde görevlendirildiklerine dair bkz. ***AŞS***; 539, 36 a-b, 74 b-75 a; Karahisâr-ı Sâhib erbâb-ı tımarının İran Seferine katıldığı ve bunlardan birisinin sefer sırasında şehîden vefatı ile ilgili bkz. ***AŞS***; 539, 50 b; eyâlet askerleri cepheye gittiklerinde aylarca hatta yıllarca kaldıkları da vaki idi. Böyle zamanlarda içlerinde bazılarını memleketlerine harçlık getirmek üzere harçlıkçı olarak gönderirlerdi. Bkz. ***AŞS***; 539, 65 a, 74 b; serhad ve hudud muhafazasında olmaları ile ilgili bkz. ***AŞS***; 536, 20 b; Karahisâr-ı Sâhib Sancağı züema ve erbab-ı tımarının dört sene boyunca Tebriz, Revan ve Isfahan seferlerinde alaybeyileri olan Murad ile beraber mevcud bulunduklarına dair bkz. ***AŞS***; 537, 11 a.

Valinin ikinci görevi ise sancakbeyliğinin sınırları dahilinde bulunan reayanın güvenliğini sağlamak ve kadı ile işbirliğinde bulunarak adaletin teminine çalışmaktı[218]. İşte burada özellikle söylenmesi gereken oldukça önemli hususlar vardır. Zira XVIII. yüzyılın ilk yarısına genel olarak baktığımızda Anadolu'nun hemen her yanını saran yolsuzluk, reayayı bıktıran eşkıya-levendât hareketleri Karahisâr-ı Sâhib'de de oldukça fazlaca görülüyordu. Yol kesme, hırsızlık, adam öldürme, kapısız levendat eşkıyasının taşkınlıkları, ahlaka aykırı hareketler, Yörük cemaatlerinin yaylak ve kışlaklara gelip giderken yerleşik reayanın can, mal ve bağ, bahçe, bostan ve ekili diğer arazilerine verdikleri zararlar, hatta sancakta görevli devlet memurlarının (valiler de dahil olmak üzere bütün üst düzey görevliler) tutumları, halkı maddi ve manevi yönden oldukça perişan bir duruma sokuyordu. İşte bu suçluların yakalanarak gerekli cezaların verilmesi sancakbeyinin ya da valinin vazifesi idi. Tabii olarak vali bu suçluları yakalayıp mahkemeye sevkeder, mahkemede kadı kanunlarda tespit edilen cezaları verir uygulamasını ise sancakbeyi yerine getirirdi. Ancak biraz önce de söylediğimiz gibi kadı ve sancakbeyinin de bu suçlara karışması durumunda olay eyâlet merkezine akseder daha da ileri gidilmesi durumunda Divan-ı Hümâyun'a kadar yansıdığı da olurdu. Bu hususlarla ilgili bilgiler valilerin kendileri hakkında bilgi verilirken ileriki sayfalarda zikredilecektir.

Valiler normalde kapuları halkı için gerekli olan zahireyi kendi paraları ile ve narh-ı cârî ile almaları gerekirdi. Nitekim bazı valilerin bu kurala uyduklarını görebilmekteyiz. Anadolu Valisi olan ...Paşa Karahisar-ı Sâhib'e nüzül edip 3 gün konaklayacağından kapusu halkı için kendi parası ve narh-ı cârî ile alınmak Karahisâr-ı Sâhib Naibinden ve burada mübayaa işleri ile ilgilenen Abdi Ağa-zâde Hacı Abdülbaki ve Ebubekir Ağalardan bu zahireyi temin etmelerini istemiştir[219].

İncelediğimiz dönemde tespit edilen valiler arasında vezir rütbeli şahıslar olduğu gibi daha önceden mir-i miran ve beylerbeyi iken Karahisâr-ı Sâhib Sancağı'na tayin edilen valiler de mevcuttur. Bu durum bazen tenzil-i rütbe olarak görülmektedir. Bazen de Beylerbeyi iken Karahisâr-ı Sâhib Sancağı kendisine tevcih edilen bir valinin rütbesine uygun olması için başka bir sancağın daha ilhaken tevcih edildiği görülmektedir ki buna daha önce de işaret etmiştik. Karahisâr-ı Sâhib Sancağı'nın bu şekilde bir başka sancakla birlikte bir beylerbeyine tevcih edilmesi hususu sadece incelediğimiz dönemde bile birkaç defa vukubulmuştur. Mesela

---

[218] Yaşar Yücel, "Osmanlı İmparatorluğunda Desantralizasyona (Adem-i Merkeziyet) Dair Gözlemler", ***Belleten***, (Ankara 1974), XXXVIII/152, s. 666.
[219] ***AŞS***, 534, 31 b.

Karahisâr-ı Sâhib Sancağı, Beyşehir, Amasya ve Sultanönü sancakları ile birlikte tevcih edilmiştir. Hicri 1145/1732-33 senesi ortalarında Karahisâr-ı Sâhib ve Beyşehri Sancakları Rumeli Beylerbeyliği payeli Mehmed Paşa'ya tevcih edilmiştir[220]. Mehmed Paşa'nın şark seferinde Musul Sancağı Seraskeri olması hasebiyle kendisi seferde iken adına verilmesi gereken imdad-ı seferiyyesinin bir an önce toplanıp gönderilmesi hususunda Evahır-ı Zilhicce 1145/3-12 . 7. 1733'te Karahisâr-ı Sâhib Sancağı'na ferman gönderilmiştir[221]. Bu şekilde iki sancağa birden tayin edilen valiler Rumeli Beylerbeyliği payelilerdir. Bunların rütbelerine uygun gelirleri olabilmesi için iki sancak birden tevcih ediliyordu. Diğerleri ise Anadolu Beylerbeyliği payelilerdir. Karahisâr-ı Sâhib Sancağı'nda görev yapan valilerin umumiyetle terfi ederek Anadolu Beylerbeyisi, Şark cephesinde Gence, Erzurum, Kars Seraskerliği gibi makamlara atandıklarını da belirtmek gerekir.

İncelediğimiz dönemde Karahisâr-ı Sâhib'de valilik yapmış olan şahsiyetleri tayin tarihleri, isimleri, önceki görev yerleri ve görev sürelerini tablo halinde göstermenin uygun olacağını düşündük. Bu sebeple aşağıdaki tabloyu hazırladık:

Tablo 11: Karahisâr-ı Sâhib Sancağı'nın Valileri

Valinin Adı	Atanma Tarihi	Önceki Görevi	Rütbesi	Sonraki Görevi
el-Hac Ali Paşa	20-30. 03. 1131 10-19. 02. 1719[222]	-	-	
Şehsüvar-zâde Seyyid Mehmed Paşa	1. 05. 1133/ 29. 03. 1721[223]	-	Beylerbeyi	
Mısırlı Mehmed Paşa	1. 1. 1134/ 21. 10. 1721	Sabık Sakız Muhafızı	Beylerbeyi	
Mısırlı Mehmed Paşa	24. 11. 1134/4. 11. 1722	Yerinde ibka edilmiştir	Beylerbeyi	-
Hüseyin Paşa	19. 11. 1138/18 07. 1726	Sabık Musul Beylerbeyisi	Beylerbeyi	
Nişancı Ali Paşa	15. 06. 1140/27. 01. 1728	Nişancı	Beylerbeyi	

[220] Bu ferman Receb ayın sonları 1145'te gönderilmiştir. Bkz. ***BOA***, ***MD***. 139, s. 74, Ramazan ortalarında başka bir fermanda da ise kendisinin Musul'da asayişi sağlamak üzere burada ikamete memur edildiğini görüyoruz. Bkz. ***aynı yer*** s. 127.

[221] ***AŞS***, 539, 18 b-19 a.

[222] Gönçer, ***age.,*** C. II, s. 18; 11-20 B. 1131/18-27 Mayıs 1720 tarihinde kendisinin Rus asıllı kölesini azat etmesinden hayırsever bir kişi olduğunu anlıyoruz. Bkz. ***AŞS***, 534, 6 a. Fakat bir fermanda ise Ali Paşa'nın, Biga Mutasarrıfı iken vefat eden Hasan Paşa'nın Sincanlı'da bulunan eşyasının tahrir edilip satışının yapılmasında Karahisâr-ı Sâhib kadısı ile söz birliği edip eşyaları ucuza kapattıklarından söz edilmektedir. ***AŞS***, 532, belg. 56.

[223] ***AŞS***, 534, 12 b.

Damad Mustafa Paşa	17. 01. 1141/22. 08. 1728			
Genç Ali Paşa	21-30. 01. 1143/05. 08. 1730		Beylerbeyi	
El-Hâc Ali Paşa (Genç Ali Paşa)	01. 02. 1144/04. 08. 1731		Beylerbeyi	
Mehmed Paşa	21-30. 12. 1145 03. 06. 1733		Beylerbeyi	Musul muhafazasında
Mehmed Paşa	11-20. 02. 1146 23. 07. 1733		Beylerbeyi	
Mirza Ali Paşa	1-10. 12. 1148/ 12. 04. 1736		Anadolu Beylerbeyliği	
Tuz Mehmed Paşa	1-10. 01. 1149 12-21. 05. 1736	Sabık Kars Beylerbeyisi	Rumeli Beylerbeyliği	
Ömer Paşa (Tokmak Hasan Paşa-zade)	2. 07. 1150 25. 10. 1737	Sabık Ankara-Çankırı Snc. ları mutasarrıfı	Beylerbeyliği	
Ârifî Mehmed Paşa	20. 08. 1153 09. 11. 1740		Beylerbeyi	
Ömer Paşa (Hamis-zade	14. 05. 1154/ 27. 07. 1741		Beylerbeyi	
Seyyid Mehmed Paşa	22. 08. 1155	Sabık Kayseri Mutsarrıfı	Beylerbeyi	
Süsen-zâde Abdullah Paşa	24. 10. 1157 11. 12. 1743	Sabık Zarsad Sancağı Mutasarrıfı	Beylerbeyi rütbe terfii ile)	
Abdurrahman Paşa	1. 10. 1157 06. 11. 1744		Mîr-i mîrân	
Ahmed Paşa	6. 10. 1157 11. 11. 1744	Sâbık Hüdâvendigar Mutasarrıfı	Mîr-i mîrân	
Ebûbekir Paşa	22. 10. 1158 17. 11. 1745	Sabık Akşehir Mutasarrıfı	Mir-i mirân	
Çelik Mehmed Paşa	03. 09. 1160 7. 09. 1747	Sabık Van Beylerbeyi	Beylerbeyi	Anadolu Beylerbeyi
Süleyman Paşa	10. 08. 1161 04. 08. 1748	Sabık Anadolu Valisi	Mîr-i mîrân	19 N. K. Sâhib'de vefat etmiştir.
Çelik Mehmed Paşa	03. 08. 1161 04. 08. 1748	Karahisâr-ı Sâhib Mutasarrıfı	Anadolu Valisi	Rakka Valisi
Köse Ali Paşa	21. 10. 1163/22. 09. 1750	Resmo Kalesi Muhafızı/İçil Mutasarrıfı		

Valileri bu şekilde tek tek tespit ettikten sonra sırasıyla haklarında bulabildiğimiz kadarı ile bilgi vermek isabetli olacaktır. Bu bilgiyi verirken de kronolojiye riayet edilecektir.

Hakkında bilgi vermemiz gereken ilk vali el-Hac Ali Paşa'nın şahsiyeti ile ilgili fazla bir bilgiye sahip değiliz. Ancak bir hüccet belgesinden onun kendi malı olan Rus asıllı ve müslüman olmuş olan Yusuf adlı kölesini azat ettiğini tespit ettik[224]. Uzun yüzyıllar boyunca Ruslarla savaşmış olmak Osmanlı toplumuna Rus asıllı esirlerin girmesine sebep olmuştur. Tabi bunun tersine durum da geçerli idi. Yani aynı şekilde Türk ve Müslüman kimseler de Rus toplumuna esir olarak düşebiliyordu. Nitekim 1740'lı yıllarda vukubulan savaşlar neticesinde her iki taraftan da esirlerin mübadelesi söz konusu olmuştur. Bu sebeple Osmanlı ülkesinin dört bir yanına fermanlar gönderilerek bu esirlerin sahiplerine bedeli ödenerek İstanbul'a gönderilmeleri istenmiştir[225].

Ali Paşa'nın bu hareketi topluma önemli bir örnek olmuştur denilebilir. Zira onun Yusuf'u azat ettiği tarihten sonra kayıtlara geçmiş birçok köle azadı ile ilgili hüccet vardır. Bunlardan birisi de yine Ali Paşa'nın silahşölerinden Abdullah Ağadır. Kendisi Ali adlı kölesini azad etmiştir[226].

Ali Paşa ile ilgili olarak söyleyebileceğimiz ikinci husus da kendisi ile ilgili alacak verecek konularını zabta geçirmesidir. Kendisine verilen İmdad-ı Hazariyye taksitini kethüdası Ebubekir Ağa'nın elinden aldığına dair hüccet vermesi ve bunu sicile kaydettirmesidir[227]. Onun iyi bir idareci olduğuna bir diğer delil de Konya Valisi Ahmed Paşa'nın, sekban-ı sâbıklardan 10 tanesinin ağalarından izin alarak memleketlerine gidenlerden dördünün Karahisâr-ı Sâhib'e gelmesiyle onları yakalayıp kalebend ettiği için el-Hac Ali Paşa'yı takdir eden buyruldusudur[228]. Hacı Ali Paşa'nın buradan sonraki görev yeri neresidir? Onu tespit edemedik.

Hacı Ali Paşa'dan sonra Karahisâr-ı Sâhib Valisi olarak Şehsüvar-zade es-Seyyid Mehmed Paşa'yı görmekteyiz. Karahisâr-ı Sâhib Mutasarrıflığı kendisine Beylerbeyilik payesi ile birlikte verilmiştir[229]. Görev 1 Cemaziye'l-ahır 1133/29. 03. 1721 tarihinde tevcih edilmiştir. Önceki görevi ile ilgili bir bilgi elde edemedik. Şehsüvar-zâde Seyyid Mehmed Paşa Karahisâr-ı Sâhib Sancağı kendisine tevcih olunduktan yaklaşık iki ay sonra buraya gelebilmiştir. Kendisi

---

[224] ***AŞS***, 534, 6 a.
[225] ***AŞS***, 542, 14 b.
[226] ***AŞS***, 538, 52 b. Diğer örnekler için bkz. ***aynı defter*** 83 b; 539, 24 a; 533, 22 a; 540, 48 a.
[227] ***AŞS***, 534, 36 a.
[228] ***AŞS***, 534, 31 b.
[229] ***AŞS***, 534, 12 b.

gelinceye kadar buradaki işlerini çukadarı vasıtasıyla takip ettiği ve önceki Vali el-Hac Ali Paşa'nın kendi dönemine ait olarak ahaliden tahsil ettiği İmdad-ı Hazariyye akçasının bir kısmını bu çukadara teslim etmiş ve kalan kısmına da iki adet senet vererek bu senetlerin suretlerini sicile kaydettirmiştir[230]. Şehsüvar-zade aynı tarihte kendisine mütesellim olarak Karahisâr-ı Sâhib ayânından Osman Ağa'yı nasb etmiştir[231]. İlginç olan bir husus ise inceleme dönemimizle ilgili olarak tespit ettiğimiz valilerden yalnızca Şehsüvar-zâde Seyyid Mehmed Paşa'nın görev tevcih beratı suretinin sicile kaydedilmiş olmasıdır[232]. Seyyid Mehmed Paşa 1133 (Ekim 1721) senesinin sonuna kadar burada görev yapmıştır. Daha sonra kendisini 1137 H. /1724 senesinde Amasya Sancağı'nın Mutasarrıfı olarak görüyoruz. 17-26 Aralık 1724 tarihinde Amasya Sancağı'ndaki Sancakbeyliği sırasında kendisi 100 nefer süvârî levendât ile Tebriz'in fethinde görevlendirilmiştir[233]. Seyyid Mehmed Paşa hakkında sicillerde olumsuz bir kayda rastlamadık. Anadolu Valisi'nin 20. 07. 1133/16. 05. 1721 tarihli bir buyruldusunda Eyâlet Valisine ait olan dem ve diyet öşrünü Mehmed Paşa'ya in‘âm olarak vermiştir. Bunu kendisinin iyi idaresine bir delil sayılabilir[234]. Ayrıca kendisi de Sancak Mutasarrıfına ait olan bir çayır zahiresini bu zahireyi verecek köylere in‘âm olarak vermiştir[235]. Kendisinin ahali ile bir problemi yoktur. Ancak bunun zamanında halkın birbirleri ile olan dava ve anlaşmazlıkları için bir hayli buyruldu gelmiştir.

Seyyid Mehmed Paşa'dan sonra Karahisâr-ı Sâhib Sancağı Mısırlı Mehmed Paşa'ya tevcih olunmuştur. Mısırlı Mehmed Paşa daha önce Sakız Muhafızı'dır. Sancağın tevcih tarihi 1133 senesi Zilhiccesinin ortalarıdır. Geçerlilik tarihi ise 1. 1. 1134/21. 10. 1721'dir. Mısırlı Mehmed Paşa Osmanlı meşhurları ile ilgili eserlerde fazla yer bulmuş bir şahsiyet değildir. Bizim tespit ettiğimiz bilgilere göre kendisi 24 Zilkade 1134/04. 11. 1722 yılında Karahisâr-ı Sâhib Mutasarrıfı olmasına rağmen Sicilli Osmânî'de 1137/1725 yılında Karahisâr-ı Sâhib Mutasarrıfı

---

[230] ***Aynı yerde*** 2 ve 3. belgeler.
[231] ***AŞS***, 534, 14 a.
[232] ***AŞS***, 534, 17 b-18 a. Beratta bu görevin kendisine hangi sebep ve şartlarla verildiği, kendisi hakkında padişahın övücü sözleri yer almaktadır. Diplomatika açısından da örnek olarak gösterilebilir. Bir başka husus da demek ki valileringörev tevcihlerine dair beratların kayıtlara geçirilme zorunluluğu yoktu. Aksi halde yukarıda isimlerini verdiğimiz bütün valilerin valilik beratlarının suretlerinin incelediğimiz sicillerde olması gerekirdi. Sadece tevcih edildiğine dair fermanların kaydedilmesi yeterli oluyor olmalıdır.
[233] ***BOA, MD***, 132, s. 178-179.
[234] ***AŞS***, 534, 51 a.
[235] Bununla ilgili olarak Karahisâr-ı Sâhib Naibi'ne hitaben yazdığı buyrulduda şöyle demektedir: *"...Çayır için zahire taksim olunan kurâların mutâlebe olunan zeyhâyiri tarafımızdan in‘âm olunup buyruldu ısdâr olunmuşdur. Vusûlünde gerekdir ki kurâ-i mezbûr ahâlîlerine i‘lân ve işâ‘at olunub tarafımıza du‘â-yı hayrda olalar deyü..."*. Bkz. ***AŞS***, 534, 51 a.

olduğundan başka bir bilgi yoktur[236]. Mısırlı Mehmed Paşa 1138 yılının sonlarına (19. 07. 1726) kadar Karahisâr-ı Sâhib'de Vali olarak kalmıştır. Ancak bu onun iyi bir yönetici olduğu anlamına gelmemelidir. Zira kendisi hakkında birçok defalar gerek Anadolu Valisine ve gerekse Divân-ı Hümâyûn'a şikayetler vaki olmuştur. Bunun üzerine de hakkında ferman ve buyruldular gelmiştir. Bu şikayetlerin konusunu Mehmed Paşa'nın ahalinin elinden zorla mallarını ve paralarını alması, kadı ve ayandan bazı kişilerle anlaşarak bazı zaimleri, voyvodaları hapsetmeye çalıştığı gibi hususlardır[237]. Mısırlı Mehmed Paşa'nın yaptığı usulsüz bir iş de Karahisâr-ı Sâhib Sancağı'nda Mutasarrıfların oturduğu sarayın tamirini sancak ahalisine yaptırmak istemesidir. Ahali bundan hoşlanmadığı için kendisini Karahisâr-ı Sâhib Naibi Feyzullah Efendi aracılığıyla İstanbul'a şikayet etmişlerdir. Bu şikayet neticesinde de kendisine hitaben bir ferman sadır olmuştur. Bu fermanda Beylerin oturacağı bu sarayın tamirinin kendi malından yapılması emredilmektedir[238].

Hüseyin Paşa (Kazıkçı) eski Musul Beylerbeyidir. 19. 11. 1138/18. 07. 1726 tarihinde Karahisâr-ı Sâhib ve Amasya Sancakları birlikte tevcih edilmiştir[239]. Evail-i Zilkade 1139 tarihli İmdad-ı Seferiyye toplanması ile ilgili bir fermanda Karahisâr-ı Sâhib ve Amasya Sancaklarının yine Hüseyin Paşa'da ibka edildiğini ve kendisinin bu sırada sefer hizmetinde olduğunu öğreniyoruz[240]. 1140 senesi Rebi'ü'l-âhırının ortalarında (Kasım sonları 1727) gönderilen bir fermanda ise Hüseyin Paşa'nın hâlâ Karahisâr-ı Sâhib ve Amasya Sancaklarının Valiliğini yürütmekte olduğunu tespit ediyoruz. Bu fermanda şark seferlerinin başlamasının üzerinden beş sene geçtiği, bu süre zarfında reayanın *"...bi-hasebi'l-iktizâ vâki' olan tekâlîf-i örfiyye ve şâkka ve imdâd-ı seferiyye vermekden..."* hallerinin zayıfladığı, bu sebeple kendisinden İmdad-ı Seferiyyeyi hazariyye şartları üzere tahsil etmesi istenmektedir[241]. Bu takdirde bu ferman gönderildiği zaman 1723-1727 tarihleri arasında aralıksız devam eden İran savaşları geçici bir süre için de olsa neticelenmiş olmalıdır ki bilindiği üzere 1727 yılında sulh yapılmıştı.

---

[236] Mehmed Süreyyâ, ***Sicill-i Osmanî Yahud Tezkire-i Meşâhir-i Osmâniyye***, (Haz. Mustafa Keskin, Ayhan Öztürk, Hamdi Savaş, Havva Kurt), Sebil Yayınevi, İstanbul 1997, C. IV/ı, s. 262.

[237] ***AŞS***, 535, 26 a, 27 b, 38 b, 40 a, 44 a.

[238] ***AŞS***, 535, 48 b. Fakat Karahisâr-ı Sâhib mutasarrıfları yine de bu fermanın gereğini yerine getirmeyip gerektiğinde oturdukları sarayın tamir ve termimini ahaliye yüklemeye devam ettikleri anlaşılmaktadır. ***AŞS***, 542, 50 a. Vilayet masraflarının listesi ile ilgili bu belgede Karahisâr-ı Sâhib mutasarrıflarının oturdukları sarayın tamir ve termimine 79.5 kuruş harcandığı ve bunun ahaliye tevzi edildiği görülebilir.

[239] ***AŞS***, 536, 6 b; bkz. ***Sicill-i Osmanî Yahud Tezkire-i Meşâhir-i Osmâniyye***, (Haz. Mustafa Keskin-Ayhan Öztürk-Ramazan Tosun), Sebil Yayınevi, İstanbul 1997, C. II, s. 229.

[240] ***AŞS***, 537, 22 a.

[241] ***AŞS***, 537, 44 a.

Hüseyin Paşa'nın, görevi esnasında ahaliden kanunen kendisine tahsis edilen miktardan daha fazla talepte bulunduğu yolunda şikayet edilmiş ve bunun üzerine kendisini ikaz ve reayadan fazla vergi talebinde bulunmaması hususunda ferman sadır olmuştur. Ayrıca Sicill-i Osmanî'de "Kazıkçı" diye lakabının zikredilmesi de kendisinin nasıl bir idareci olduğu hakkında iyi bir intiba vermemektedir [242].

El-Hac Hüseyin Paşa 1140/1727-28 senesinin sonuna kadar görevinde kalmıştır. Hatta kendisi için 1141/1728-29 senesi Muharrem ayı ortalarında imdad-ı seferiyye tevzii dahi yapılmıştır. Bu sırada kendisi sınır muhafazasında olmalıdır. Ancak yine aynı ayın ortalarında Karahisâr-ı Sâhib Mutasarrıflığına Damad Mustafa Paşa getirilmiştir.

Hüseyin Paşa 1142/1729-30 yılında da Karahisâr-ı Sâhib Sancağı'na tasarruf etmektedir. Ancak kendisi muhtemelen sınır hizmetinde olduğundan yerine Ebubekir Ağa'yı mütesellim tayin etmiştir[243].

Bir diğer Karahisâr-ı Sâhib Valisi Nişancı Ali Paşa'dır. Genc Ali Paşa diye de bilinen Ali Paşa Damat İbrahim Paşa'nın biraderidir. 1136/1723-24'de vezirlik ve tevkî'î rütbelerini aldıktan sonra Ümmügülsüm Sultan'la evlenmiştir. Kendisini Karahisâr-ı Sâhib Mutasarrıfı olmadan önce 1139/1726-27 senesinde 1000 nefer süvari levendat tahriri ile görevlendirilmiş olarak tespit ediyoruz[244] 15. C. 1140/27. 12. 1727 tarihinde kendisine Karahisâr-ı Sâhib Sancağı arpalık olarak verildi. Bir sene sonra da Haleb Eyâleti bu görevine eklendiği ve bundan iki yıl sonra da (Ra. 1143/Eylül 1729) azledilerek İstanbul'dan taşraya gönderildiği ve orada öldüğünü[245] Mehmed Süreyya eserinde zikrediyorsa da bizce 1141 tarihinde Karahisâr-ı Sâhib Sancağı Genç Ali Paşa'nın üzerinde olmamalıdır. Zira 1. M. 1141/6. 8. 1728 tarihinde seferde olan Karahisâr-ı Sâhib Valisi Hüseyin Paşa için imdâd-ı seferiyye tevzii yapılmıştır[246]. İlginç olan bir başka nokta ise aynı ayın ortaları tarihli olarak Karahisâr-ı Sâhib Sancağı'ndaki kadılara ve ayan-ı vilayete gönderilen bir başka fermanda 1141 senesi Muharreminin 17'sinden (27. 8. 1728) geçerli olmak üzere sancağın Damad Mustafa Paşa'ya tevcih edildiği, bu sebeple hazariyye şartlarına uygun olarak imdad-ı hazariyyesinin tevzi ve tahsil edilip kendisine gönderilmesi istenmiştir[247]. Nitekim bu tarihlerde hazariyye vergileri en az iki taksit halinde tahsil edilirken Mustafa Paşa'nın imdad-ı

---

[242] ***AŞS***, 536, 49 b-50 a; ***Sicill-i Osmanî ...***, C. II, s. 229.
[243] ***AŞS***, 537, 21 b.
[244] ***BOA***, ***MD***., 134, s. 75.
[245] ***AŞS***, 537, 6 b; İran Mehmed Süreyyâ, ***Sicill-i Osmanî Yahud Tezkire-i Meşâhir-i Osmâniyye***, (Haz. Ali Aktan, Abdülkadir Yuvalı, Metin Hülâgü), Sebil Yayınevi, İstanbul 1995, C. III, s. 624.
[246] ***AŞS***, 537, 4 a.
[247] ***AŞS***, 537, 44 a.

hazariyyesi Cemaziyelahır ayının ortalarında iki taksiti birlikte olmak üzere tevzi ve tahsil edilmiştir[248].

Bu konuda açıklığa kavuşması gereken nokta eğer bu Genç Ali Paşa 1143/1730-31 senesinde ölmüş ise Karahisâr-ı Sâhib'de ikinci bir Genç Ali Paşa daha valilik yapmış olmalıdır. Zira 1144 yılına ait belgelerde yine Genç Ali Paşa'ya imdad-ı seferiyye tevzii yapıldığını görüyoruz. Hem de kendisi seferde olup paraya acil ihtiyacı olduğundan imdad-ı seferiyye kendisine hazineden peşinen verilmiş ve ahaliden bilahare hazineye konulmak üzere toplanmıştır[249]. Mehmed Süreyya önceki Genç Ali Paşa'nın 1143 senesinde vefat ettiğini söylediğine göre bu Genç Ali Paşa daha sonra sırasıyla Anadolu Valisi ve Gence, Bender Seraskeri olan Genç Ali Paşa olmalıdır[250]. Genç Ali Paşa'ya bir belgede Hacı Ali Paşa ismi ile de rastlıyoruz[251].

Genç Ali Paşa İran seferlerinin yoğun olduğu bu yıllarda sürekli seferde ve cephede olmuştur. Mesela bir fermanda kendisinin 1145/1732 senesi Cemaziye'l-âhırında 400 nefer kapusu halkı ile Bağdad'ın istihkam ve istimdadı için görevlendirilmiştir[252]. Genç Ali Paşa'nın aynı senenin Şaban ayı ortalarına kadar hâlâ görevde olduğunu görüyoruz[253].

Karahisâr-ı Sâhib'de görev yapmış olan valilerden bir diğeri de biraz önce işaret edildiği gibi Damad Mustafa Paşa'dır. 17 01. 1141/ 22. 08. 1728'de Karahisâr-ı Sâhib'e vali olmuş olan Damad Mustafa Paşa ile ilgili belgelerde pek fazla belge yer almamıştır. Mevcut olan belgelerden birisi kendisine sancaktan verilmesi gereken imdad-ı hazariyyenin tevzi ve tahsili ilgili ferman, ikincisi buna bağlı olarak Damad Mustafa Paşa'nın kendisinin, yerine Mustafa Ağa'yı mütesellim nasb ve tayin etmesi ile alakalı buyruldusu ve üçüncüsü de bu emirler doğrultusunda gerçekleştirilen imdad-ı hazariyyenin tevzi defteridir. Fakat burada enteresan bir husus vardır. Diğer tevcihlerde görevin başlama tarihi tevcih tarihinden sonra iken burada tevcih tarihi daha

---

[248] ***AŞS***, 537, 16 b.

[249] ***AŞS***, 538, 19 b. Nitekim 1730 yılı yazı ortalarında Erdebil Kalesi muhafazasında olan Karahisâr-ı Sâhib Mutasarrıfı Genç Ali Paşa'nın Kapu Kethüdası Mehmed Ali Paşa'nın İmdâd-ı Hazariyyesinin toplanması hususunda ferman gönderilmesi için Ordu-yı Hümayun'a arz-ı hal yazmış, bunun üzerinde de ordudan ferman sadır olmuştur. ***BOA***. ***MD***, 136, s. 165.

[250] Bunun için bkz. ***Sicill-i Osmanî ...***, C. III, s. 626-627; ***AŞS***, 539, 36 b; 541, 2 a, 13 b; ***İzzî Târîhi***, vr. 126 a, Genç Ali Paşa Anadolu Valisi olduğu zaman kendisinin Kethüdası Sandıklılı idi. Bundan dolayı Karahisâr-ı Sâhib Sancağı'na uğrayarak sefere giden Genç Ali Paşa'ya burada verilen mühimmat ve ikramiye parasından Sandıklı Kazası'nın payına 2100 kuruş düşmüştü. Kethüda kadıya mühürlü mektup ve çukadarını göndererek Sandıklı kazasının payından 300 kuruşun tenzil edilip Karahisâr Kazası'nın 1150/1737-38 senesi hissesine eklenmesini sağlamıştır. Bkz. ***AŞS***, 541, 2 b-3 a.

[251] ***AŞS***, 538, 17 a.

[252] ***AŞS***, 538, 60 a-b.

[253] ***AŞS***, 539, 6 b.

sonradır. Yani Karahisâr-ı Sâhib Sancağı Mutasarrıflığı 17 Muharrem 1141/22. 08. 1728 tarihinden geçerli olmak üzere Cemaziye'l-ûlâ 1141/12-21. 12. 1728 tarihinde tevcih edilmiştir. Bu durumun neden kaynaklandığı anlaşılamamıştır[254].

Karahisâr-ı Sâhib Sancağı'nın valileri bazen sıkça değiştirilmişlerdir. Nitekim 1145/1732-33 senesi Zilhiccesinin sonlarında bu defa da, burasının Beyşehri Sancağı ile birlikte Mehmed Paşa'nın üzerinde olduğunu, kendisinin Musul Seraskeri maiyyetine memur olduğundan imdad-ı seferiyyesinin tahsili lazım gelmiştir. Ancak seleflerinin zikredilen seneye ait imdad-ı seferiyyeyi tahsil ettiklerinden kendisine, 1146/1733-34 senesine mahsuben hazineden her iki sancağın imdad-ı seferiyyesi karşılığı olarak toplam 18. 000 kuruş Hazine-i Amire'den nakden verilmiştir. Bu sebeple adı geçen meblağın zikredilen sancaklarda vakit ve zamanında cem ve tahsili için bu sancakların yöneticilerine ferman sadır olmuştur[255]. Peşinden de bu paranın Hazine-i Amire'ye teslimi için buyruldu gönderilmiştir[256].

Genç Ali Paşa'dan sonra Karahisâr-ı Sâhib Sancağı'nda vali olarak Mirza Paşa'yı görüyoruz. Kendisi Karahisâr-ı Sâhib Sancağı'na tasarruf etmekle birlikte Kerkük vakasında şehid olan Osman Paşa'nın maiyyetinde seferde bulunmaktadır[257]. Mirza Paşa 1147 ve 1148 senelerinde de Karahisâr-ı Sâhib Sancağı'na mutasarrıf olmaya devam etmiştir. Bu sırada da hâlen Kütahya Mütesellimi olan Ahmed Paşa-zade Mustafa Bey'i, o da Kütahya mütesellimliğini bırakmayıp yerine Arslan Ağa'yı mütesellim tayin etmiştir[258]. Mirza Paşa zamanında kayda değer bir husus Karahisâr-ı Sâhib Kalesinde bulunan Kale görevlisi askerlerin hizmet mahallerini terk ederek başka yerlere gittikleri, bu sebeple kale nizamının bozulmasına sebebiyet verdiklerinden yerlerine döndürülmeleri için kendisine 1148 senesi Şevval ayı ortalarında (Şubat 1736) ferman sadır olmuştur[259]. Mirza Paşa'nın aynı senenin sonlarına kadar Karahisâr-ı Sâhib Valisi olarak kaldığını da ayandan ve zaimlerden olup bir sebeple Karahisâr-ı Sâhib Kalesi'ne hapsolunmuş olan Kütahyalı Arslan-zade Mehmed ve kethüdâsı Ahmed'in serbest bırakılması için sadır olan fermandan anlıyoruz. Bu fermandaki ifadeye göre Kütahya Naibi Osman, Kütahya Mütesellimi Hüseyin Südde-i Saadet'e mektup gönderek, ulema, sadat ve sair ileri gelen Kütahya ahalisinin

---

[254] ***AŞS***, 537, 44 b, 16 b.
[255] ***AŞS***, 539, 18 b- 19 a.
[256] ***AŞS***, 539, 19 a.
[257] Evail-i B. 1146/07. 12. 1733. bkz. ***AŞS***, 539, 29 b; 1148 Zilkadesinin sonlarında gönderilen bir fermanla Mirza Ali Paşa maiyetiyle birlikte Rusya seferine görevlendirilmiştir. ***MD***, 142, s. 81-82, 88.
[258] ***AŞS***, 539, 50 b, 62 a; 540 4 a.
[259] ***AŞS***, 540, 23 a.

mahkemeye gelerek adı geçenler haklarında olan dedi-kodunun (kîl u kâl) olup gerçek olmadığı, bu sebeple adı geçenlerin serbest bırakılmaları için kadıdan ilam istedikleri ayrıca durumu Karahisâr-ı Sâhib Mutasarrıfı el-Hâc Mirza Ali Paşa da ayrıca arzettiğinden Karahisâr-ı Sâhib Kalesi dizdarına hitaben ferman sadır olmuştur[260].

Mirza Paşa'dan sonra Karahisâr-ı Sâhib'de vali olarak Tuz Mehmed Paşa'yı görüyoruz. Tuz Mehmed Paşa hemen 1149 (11. 05. 1736) senesi başlarından geçerli olmak üzere görevlendirilmiş olmalıdır. Zira zikredilen senenin Muharrem ayı evailinde gönderilen bir fermanda kendisinin 200 nefer kapısı halkı ile beraber Moskov seferinde görevlendirildiği bildirilmektedir. Tuz Mehmed Paşa'ya Karahisâr-ı Sâhib'le birlikte Sultanönü Sancağı da arpalık olarak verilmiştir[261]. Kendisi de 12. 01. 1149/22. 5. 1736 tarihinde gönderdiği buyruldusunda sefere gideceğinden mütesellim olarak Abdullah Ağa'yı görevlendirmiştir[262]. Nitekim Tuz Mehmed Paşa'nın Rus seferine katılmak için 1149 senesi Martı ibtidasında Edirne sahrasında orduya katılması için ferman gönderilmiştir[263]. 14-23 12. 1736 tarihli bir belgeden anlaşıldığına göre Tuz Mehmed Paşa İran Elçisi Abdulbaki Han'ın dönüşünde kendisinin emniyetini sağlamakla görevlendirilmiştir[264]. Bir başka belgeden ise Tuz Mehmed Paşa'nın bu görevine 24. 07. 1150/16. 11. 1737 tarihinde devam etmekle birlikte mütesellim olarak bu kez Arslan Ali Ağa'yı tayin ettiğini bildirmektedir. Ancak bu değişikliğin sebebine ait bir bilgi belgelerden elde edilememektedir[265].

Tuz Mehmed Paşa da hakkında şikayet vaki olan valilerden birisidir. Sincanlı Kazasına tabi Güney Karyesi ahalisi naibe giderek Karahisâr-ı Sâhib Mutasarrıfı Tuz Mehmed Paşa'nın kendilerine gereksiz yere mübaşir göndererek rencide ettiğini şikayet etmişler ve bu durumun

---

[260] Bu ferman suretinde Mirza Paşa'dan "Mirza Ali Paşa" diye bahsedilmektedir. ***AŞS***, 540, 37 a.

[261] Sicill-i Osmanî'de kendisinin Karahisâr-ı Sâhib ve Sultanönü Sancaklarına atandığına dair bilgi yoktur. Burada kendisinin 1140/1727'den başlayarak sırasıyla Kars, 1145'te Van, 1146'da Niğde ve tekrar 1147'de Kars Beylerbeyisi olduğu kayıtlıdır. 48-50 seneleri atlanarak 1151'de Vidin'de gösterdiği yararlılıktan dolayı Diyarbekir Beylerbeyliği'ne getirildiği yazılıdır. Bu durumda atlanan tarihlerde Karahisâr-ı Sâhib ve Sultanönü Valiliği Mehmed Süreyya'ca bilinmemekte olabilir. Zira Karahisâr-ı Sâhib Sancağı kendisine tevcih edilirken kendisinden "sâbık Kars Beylerbeyisi" diye bahsedilmektedir. İşaret edilmesi gereken bir husus da Mehmed Paşa'nın lakabıdır. Sicill-i Osmani'de "Tuz" olarak geçmektedir. Fakat belgelerde bu lakap bazen "Tı" harfi ile bazen de "Te" ile yazılmıştır Fakat daha çok "tı" ile yazılmıştır. Onun için biz "Tuz" olarak okuduk. Bkz. Mehmed Süreyyâ, ***Sicill-i Osmanî Yahud Tezkire-i Meşâhir-i Osmâniyye***, (Haz. Mustafa Keskin-Ayhan Öztürk-Hamdi Savaş-Havva Kurt), Sebil Yayınevi, İstanbul 1995 C. IV/ı, s. 275; . ***AŞS***, 540, 46 a; 541, 3 b, 5 a, 11 b, 30 b-31 a.

[262] ***AŞS***, 540, 46 a.

[263] ***BOA MD***, 142, s. 109. belgede Rusların Kırım adasını istila amacında oldukları ifade edilmektedir.

[264] ***BOA MD***, 144, s. 67-68. Ancak Tuz Mehmed Paşa elçinin emniyetini sağlayamamış olmalı ki elçinin konağı Eskişehir civarında basılmış ve Hanın maiyyetinde olan Abdülkerim Bey'in bir miktar eşyası eşkıyalarca yağmalanmıştır.

[265] ***AŞS***, 541, 34 b.

Divan-ı Hümâyûn'a ilam edilmesini istemişlerdir. Bu istek üzerine de kanunen üzerlerine bir suç sabit olmayan reayaya zulm ve taaddîden kendisinin men olunduğuna dair ferman sadır olmuştur[266].

Karahisâr-ı Sâhib Sancağı'nda Tuz Mehmed Paşa'dan sonra valilik yapan kişi önceden Ankara ve Çankırı Sancakları Mutasarrıfı olan Ömer Paşa (Tokmak Hasan Paşa-zâde)'dır. Kendisine 02. 07. 1150/25. 10. 1737 tarihinde burası tevcih edildikten sonra aynı zamanda Akkerman Kalesi muhafazası görevi de verilmiştir[267]. Ömer Paşa'nın şahsiyeti ile ilgili olarak Sicill-i Osmanî'de sadece şu iki cümle yer almaktadır:"Tokmak Hasan Paşa'nın oğludur. Mirimirân olup Akşehir Mutasarrıfı oldu"[268]. Karahisâr-ı Sâhib Sancağı 1151/1738 senesinde de Ömer Paşa'nın üzerindedir. Kendisi de bu tarihte Akkerman muhafazasında bulunmaktadır. Bu sebeple imdad-ı seferiyyesi 1152/1739 yılına mahsuben toplanıp gönderilmesi için ferman sadır olmuştur[269].

Ömer Paşa'dan sonra Karahisâr-ı Sâhib'de vali olarak Arifi Mehmed Paşa'yı görüyoruz. Ancak kendisi ile ilgili tespit edebildiğimiz sadece bir belge vardır. Sicill-i Osmani'de de hakkında bilgiye rastlamadık. Yukarıda zikrettiğimiz belge ise kendisine Bolvadin Kazası ahalilerince verilmiş olan 3. taksit imdad-ı hazariyye/seferiyyeyi aldığını belirtmek üzere verdiği hüccettir[270]. Ancak az önce de ifade edildiği gibi kendisine Karahisâr-ı Sâhib Sancağı'nın ne zaman tevcih edildiği sicillerde yer almamıştır.

Bundan sonra Karahisâr-ı Sâhib Sancağı'nda tekrar bir Ömer Paşa'yı daha vali olarak görüyoruz ki bu da Hamis-zade Ömer Paşa'dır. Kendisi 14. 05. 1154/27. 07. 1741 tarihinde mütesellim olarak oğlu Mehmed Said Bey'i nasb ettiğine dair bir buyruldu göndermiştir[271]. Karahisâr-ı Sâhib Sancağı tekrar Ömer Paşa'ya 01. 01. 1155/07. 03. 1742 tarihinden geçerli olmak üzere 06. 02. 1742 tarihinde ibka edilmiştir[272]. Ömer Paşa burada vali iken de tekrar İran hududunda sınır takviyesi için görevlendirilmiştir. Bu sebeple de kendisine imdad-ı seferiyye toplanıp verilmiştir[273]. Ömer Paşa için belgelerde zaman zaman Hamis Paşa, zaman zaman da Hamis-zâde Ömer Paşa isimleri kullanılmaktadır. Kendisi ile direk veya dolaylı olarak çok sayıda

---

[266] ***AŞS***, 541, 3 b.
[267] ***AŞS***, 541, 37 b.
[268] ***Sicill-i Osmanî ...***, C. III, s. 695.
[269] ***AŞS***, 541, 66 b, 71 a.
[270] ***AŞS***, 541, 61 a.
[271] ***AŞS***, 542, 5 b.
[272] ***AŞS***, 542, 20 a.
[273] ***AŞS***, 542, 23 b, 27 b. Ancak Ömer Paşa'nın görevlendirildiği bir hususta zamanında hareket etmeyip geçiktiği için tehdid yollu uyarıldığı da vakidir. ***BOA MD***, 148, s. 290.

belge vardır. 1742-43 senelerindeki İran sınırındaki hareketlilikler sebebiyle Ömer Paşa'nın Karahisâr-ı Sâhib'de kalmayıp buralara gittiğini, sefer işleriyle meşgul olduğunu görüyoruz[274]. Ömer Paşa'nın Mehmed Said, Halil ve Ali isimlerinde en azından üç tane oğlu olduğunu ve bunların değişik zamanlarda mütesellim olarak görevlendirildiğini de tespit edebiliyoruz[275].

Hamis-zâde Ömer Paşa'dan sonraki Karahisâr-ı Sâhib Valisi Seyyid Mehmed Paşa'dır. Kendisi bundan önce Kayseri Mutasarrıfıdır. Seyyid Mehmed Paşa'ya sancağın tevcih tarihi 22. 08. 1156/11. 10. 1743'tür[276]. Seyyid Mehmed Paşa da İran sınırındaki ihtilaf ve savaş hali devam ettiğinden dolayı buraya görevlendirilmiş ve 150 nefer kapusu halkı ile gitmiştir. Bu sebeple de kendisine imdad-ı seferiyye toplanıp gönderilmesi için ferman sadır olmuştur[277]. Seyyid Mehmed Paşa kendisine mütesellim olarak Ali Bey'den sonra Osman Ağa'yı tayin etmiştir[278]. Ancak bundan bir buçuk ay sonra gönderilen bir fermanda Mehmed Paşa'nın kendisi Erzurum'a giderken mütesellimliği Rışvan Voyvodası Mustafa'nın yeğeni İsmail'i mütesellim olarak tayin ettiği ve adı geçenden de üç aylık peşin akça alınmışken Seyyid Mehmed Paşa'nın önceden Kapı kethüdası olan Süleyman sadece tama-ı hamından dolayı İsmail'i ref ettirip başkasını mütesellim olarak tayin edip ferman ısdar ettirdiği anlaşılınca bu kişi tekrar görevden alınarak mütesellimlik yeni bir fermanla İsmail'e zabt ettirilmiştir[279].

Seyyid Mehmed Paşa'nın arkasından Karahisâr-ı Sâhib Valisi olarak Süsenzâde Abdullah Paşa'yı görüyoruz. Abdullah Paşa'ya Karahisâr-ı Sâhib Sancağı 04. 10. 1156/21. 11. 1743 tarihinde tevcih edilmiştir[280]. Abdullah Paşa da şark hududuna görevlendirilmiştir. Burada Kars Seraskeri Ahmed Paşa'nın emrinde görev yapmak üzere Karahisâr-ı Sâhib Sancağı'ndan 500 nefer levendat yazması ve bunların görev yerlerine ulaştırılması için başbuğ tayin olunmuştur[281]. Nitekim kendisine Şark seferine katılmasından dolayı 1157/1744 yılı için imdad-ı seferiyye verilmiştir[282].

---

[274] ***AŞS***, 542, 20 b-21 a, 23 b 27 b, 33 b-34 a, 36 b.
[275] ***AŞS***, 542, 5 b, 36 b, 37 b.
[276] Seyyid Mehmed Paşa kendisine geçici mütesellim olarak sabık Mütesellim Hamis-zade Ömer Paşa'nın oğlu ve mütesellimi olan Ali Bey'i tayin etmiştir. Bkz. ***AŞS***, 542, 45 b; ***MD***, 149, s. 74. İlginçtir. Seyyid Mehmed Paşa'nın görevlendirme tarihi için Sicildeki belgede 22 Şaban 1155 tarihi verilmişken, Mühimme Defterindeki hüküm suretinde 20 Şaban 1155 tarihi verilmektedir.
[277] ***AŞS***, 542, 55 b-56 a.
[278] Evâil-i R. 1156. ***AŞS***, 542, 65 a.
[279] ***AŞS***, 542, 68 b.
[280] ***AŞS***, 542, 82 a.
[281] ***AŞS***, 543, 11 a, 15 b-16 a.
[282] ***AŞS***, 543, 7 b-8 b; Şark seferinde görevlendirilmesi ile ilgili bkz aynı yer, vr. 10 b, 11 a.

Süsenzâde Abdullah Paşa'nın şahsiyeti ile ilgili fazla bir bilgiye sahip değiliz. Ancak sâbık Karahisâr-ı Sâhib Mütesellimi İsmail'in Südde-i Saadet'e şikayetinden, kendisinin ashab-ı ağrazın sözleriyle hareket eden bir kişiliğe sahip olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim iddiaya göre İsmail'i hapsettirip 400 kuruş nakit parası ile birlikte bazı eşyalarını almıştır. Bundan dolayı İsmail ile muhakeme olunmaları için ferman gönderilmiştir[283]. Abdullah Paşa'nın hakkında biyografi kitaplarında fazla bilgi bulunmamaktadır. Sadece mirimrân olarak 1166 (M. 1753)'da Bender muhafızı olduğu ve daha sonra da vefat ettiği Sicill-i Osmani'de kayıtlıdır[284].

Ahmed Paşa, Abdullah Paşa'dan sonra Karahisâr-ı Sâhib valisi olmuştur. Valiliğin kendisine tevcih tarihi 01. 10. 1157/06. 11. 1744'tür. Bu da Kars tarafına görevlendirilmiş olup bu sebeple kendisine imdad-ı seferiyye verilmiştir. Kendisine mütesellim olarak Ali Ağa'yı seçmiştir[285]. Ancak yaklaşık üç ay sonra Ali Ağa mütesellimlikten nükûl (geri çekilme) ettiğinden Ahmed Paşa'nın Seyyid Osman adlı kişiyi mütesellim olarak tayin ettiğini kendisinin Kapıkethüdası olan Mustafa Ağa bildirmiştir[286].

Ebûbekir Paşa aslen Bosnalıdır. Önceleri zaim, daha sonra da ümera olup 1145/1738 yılında mîr-i mirânlık rütbesi ile Bosna'da serasker ve Başbuğ oldu. Almanya ve Rusya harbine katıldı. 1151/1738-39'da esir düştü. Bu sebeple tarihçiler kendisini Esir Ebûbekir Paşa diye anmışlardır[287]. Esaretten kurtulduktan sonra 1158 tarihinde (m 1745) Karahisâr-ı Sâhib Mutasarrıflığına getirildi. Burada iken vefat etti[288].

Çelik Mehmed Paşa 03. 09. 1160/07. 09. 1747 yılında Van Beylerbeyisi iken Karahisâr-ı Sâhib Mutasarrıflığına getirilmiş, daha sonra 10 08. 1161/04. 08. 1748 tarihinde ise buradan Anadolu Valiliğine, kendisinin yerine de Anadolu Valisi bulunan Süleyman Paşa getirilmiştir[289]. Çelik Mehmed Paşa'ya Karahisâr-ı Sâhib Sancağı ile birlikte Alâiye Sancağı da verilmiştir[290].

Anadolu Valiliğinden Karahisâr-ı Sâhib Valiliği'ne getirilen Süleyman Paşa burada vefat etmiştir. Bir vali görevi başında iken vefat ettiğinde ne gibi bir porsedür uygulandığını tespit

---

[283] ***AŞS***, 543, 22 a.
[284] ***Sicill-i Osmanî ...***, C. III, s. 436.
[285] ***AŞS***, 543, 31 b-32 a, 32 b.
[286] ***AŞS***, 543, 44 a.
[287] ***İzzî Târîhi***, vr. 38 b.
[288] ***Sicill-i Osmanî I***, s. 171.
[289] Çelik Mehmed Paşa'nın Karahisâr-ı Sâhib Mutasarrıflığına getiriliş tarihi konusunda Mehmed Süreyya ve İzzî Süleyman Efendi vekayi-namelerinde birleşmektedirler. Bkz. ***Sicill-i Osmanî...***, C. III, s. 294; İzzî Süleyman Efendi, ***İzzî Tarîhi***, İstanbul 1277, vr. 177 b. Ayrıca Çelik Mehmed Paşa hakkında daha geniş bilgi için Sicilli Osmânî'ye bakılabilir.
[290] ***İzzî Târîhi***, vr. 140 a.

etmek açısında Süleyman Paşa'nın vefatı üzerine terikesinin tahrir ve tespiti için gönderilen ferman ve tahrir olunan terikesi önemli bilgiler ihtiva etmektedir[291].

Araştırma dönemimizin sonunda Karahisâr-ı Sâhib'de son vali olarak Köse Ali Paşa'yı görüyoruz. Kendisi daha önceden Resmo Kalesi Muhafızı, arkasından da İçil Sancağı Mutasarrıfı olmuştur. Karahisâr-ı Sâhib Sancağı Valiliğine ise 21. 10. 1163/22. 09. 1750 tarihinde getirilmiştir[292].

Valilerle ilgili söylenecek bir husus da kendilerine kanunla tahsis edilenden başka halktan *"ikram"* namıyla hediye de kabul ettikleridir. Tabii olarak bunu nasıl ve ne şekilde aldıkları, halkın bunu isteyerek mi, yoksa mecbûren mi verdiğini anlayamıyoruz. Şehsüvar-zâde Mehmed Paşa'nın Karahisâr-ı Sâhib Sancağı'nın kendisine tevcih edildiğine dair berattan hemen sonra kaydedilen ve Anadolu Valisine verilecek ikramlar ve kendisine ait imdad-ı hazariyye vergisi ikinci taksitinin toplanması ile ilgili olarak Karahisâr-ı Sâhib Naibi, Kethüdayeri, Yeniçeri serdarı, ayan-ı vilayet ve iş erlerine gönderdiği buyrulduda özet olarak şöyle demektedir: *"...işbu 1133/1721 senesine mahsub olmak üzere fermanla kendisine aid ve raci olan taksit-i sani tahsili zamanının geldiği, bu sebeple kazalara isabet eden imdad-ı hazariyye hisseleri ile Anadolu Valisi tarafına ait olan cüz'î ve küllî olacak ikramları kendisine in'am ettiği, bu sebeple bu ikramlarla birlikte imdad-ı hazariyyenin bir an önce tevzi ve tahsil edilip tarafımıza irsal olunsun..."*. Bu buyruldu valilerin kendilerine kanunla belirlenenden ziyade olarak ikram adı altında para aldıklarını ispat etmektedir[293].

Valilerden bazıları zaman zaman kendi oturdukları sarayın tamir ve bakım masraflarını da halka yükledikleri olmuştur. Bu uygulama kanunlara aykırıdır. Bu sebeple halk tarafından şikayet edilmişlerdir. Buna bağlı olarak da kendileri fermanla bu hususta uyarılmışlardır[294].

Karahisâr-ı Sâhib Valilerine görevlerinde yardımcı olan bir de Divan Efendisi vardı. Divan efendisi beylerbeyi veya vezirin tahrirat işlerini yürüten memurların şefi durumundaki bir görevli idi[295].

---

[291] ***AŞS***, 545, 37 b-38 a; ***İzzî Târîhi***, vr. 179 b.
[292] ***İzzî Târîhi***, vr. 231 a.
[293] ***AŞS***, 534, 18 a.
[294] Bu hususta ilk şikayet Mısırlı Mehmed Paşa hakkında vukubulmuştur. Bkz. ***AŞS***, 535, 48 b; İkinci şikayet ise Arifi Mehmed Paşa hakkındadır. ***BOA***. ***MD.*** 147, s. 277.
[295] Bunlar resmî görevli olmayıp valinin kapı halkı içinde sayıldıklarından maaşlarını beylerbeyi veya valiler öderdi. Ancak belgede bunlar için de bir miktar maaş vilayet masrafı içerisinde gösterilmiştir. ***AŞS***, 542, 10 a; Divan Efendisi için bkz. Sertoğlu, ***agl.,*** s. 86; Pakalın, ***agl.,*** C. I, s. 462.

b- Mütesellimler

Mütesellim: Kelime manası teslim olunan şeyi alıp kabul eden/ bir idare memuru tarafından vergi ve resimlerin alınması için görevlendirilmiş kişi, tahsilat memuru, muhassıl gibi anlamları vardır[296]. Osmanlı teşkilâtında ise beylerbeyi ve sancak beylerinin sefer veya başka sebeplerle kendi mansıplarında bulunmadıkları zamanlarda yerlerine tayin ettikleri vekillerdir. Mütesellimler vekaletleri süresince hem devlete ait ve hem de vekilleri oldukları beylerbeyi ve sancak beylerine ait gelirleri topladıkları gibi, oranın idaresini de üstlenirlerdi. Beylerbeyi ve sancakbeyi, kimi mütesellim olarak tayin edecekler ise bunlarla ilgili arzlarını kapı kethüdaları aracılığıyla saraya ulaştırırlar, bunu müteakip ferman sadır olurdu. Ayrıca bu fermandan sonra da kendileri buyruldu yazarak durumu mansıplarında bulunan kadı, subaşı, yeniçeri serdarı, kethüdayeri, ayan-ı vilayet gibi o bölgedeki ilgili görevlilere bildirirlerdi. Mütesellimler genellikle bir yıl için tayin edilirdi. Bunun bir sebebi de her yıl vali-mutasarrıfların değişmeleri veya yeniden atandıklarına dair fermanların sadır olması idi. Ancak çeşitli sebeplerle daha kısa sürede görevden alınanlar olduğu gibi, otuz kırk yıl gibi uzun bir süre mütesellimlik yapan ailelere de rastlanmakta idi[297]. Mütesellimlik müessesesi inceleme dönemimiz olan XVIII. yüzyılda oldukça yaygın bir şekilde fonksiyon icra etmektedir. Muhassıllık ve voyvodalıkla yönetilen sancaklar hariç olmak üzere diğer bütün sancaklar mütesellimlerce yönetilmekte idi. Bunun en önemli bir sebebi de bu asırda seferlerin sıklığı, sefer olmadığı zamanlarda ise yine dahildeki beylerbeyi ve sancak beylerinin sınırda bulunan eyâlet, sancak ve kalelerin korunmasında görevlendirilmiş olmalarıdır.

Mütesellimliğe tayin için belli bir kural olmamakla beraber umumiyetle tanınmış kişiler, bu işi daha önce yapmış olanlar ve yerli ailelerden şahıslar tercih edilirdi. Çünkü vergileri tahsil etmek, idareyi aksatmadan idame ettirmek, önemli sosyal ve idarî problemlere zamanında el koyabilmek için geniş bir kadroya ihtiyaç vardı. Bu hususları o yöreyi bilmeyen, dışarıdan veya merkezden tayin edilen kişilerin bunları kısa sürede halledebilmeleri çok zor olmaktaydı[298]. Osmanlı Devleti'nin idarî mekanizmasında görülen havale usulü şehirlerde ayan ve eşraf denilen o yörenin ileri gelenlerine halk ile devlet arasında etkin bir rol oynama fırsatı vermiştir. Hatta

---

[296] Şemseddin Sami, ***Kâmûs-ı Türkî,*** s. 1177.

[297] Bununla beraber her yıl tekrar görevlendirildiklerine işaret etmek gerekir. Mehmet İpşirli, "Klasik Dönem Osmanlı Devlet Teşkilatı", ***Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi,*** (Ed.: Ekmeleddin İhsanoğlu), (IRCICA), İstanbul 1994, C. I, s. 236.

[298] Yücel Özkaya, "XVIII. Yüzyılda Mütesellimlik Müessesesi", ***DTCFD,*** Ankara 1977, XXVII, s. 3-4.

şehirde bilfiil görev yapanların genellikle oranın eşrâfından tanınmış, zengin kimseler olduğu görülmektedir[299].

Mütesellimlik görevini elde eden yerel aileler, yaptıkları bu görev sebebiyle elde ettikleri yetkiler ve edindikleri servet neticesinde iyice kuvvet kazanmışlardır. Bir mütesellim atanacağı zaman umumiyetle ne kadar bir süre ile, hangi görevleri ne şekilde yapacağına dair hususlar tayin buyruldusunda açıkça belirtilirdi[300]. Fakat sürenin belirtilmediği durumlar da yok değildi. Mesela inceleme dönemimizin başlarında mütesellim olarak tayin olunan Osman Ağa'nın tayin buyruldusu böyledir[301].

Mütesellimler zaman zaman görevlerini kötüye kullanmakta idiler. Bu durumda diğer idareciler ve halk öncelikle mütesellimi kendisini tayin eden sancak ya da eyâlet mutasarrıfı olan kim ise ona şikayet ediyordu. Bunun sonucu olarak da ilgili vali şikayetin aslının ne olduğunu araştırıp gereğini yerine getiriyordu. Bir keresinde Anadolu Eyâleti Valisi olan Ali Paşa Karahisâr-ı Sâhib Sancağı'na bağlı Sandıklı, Sincanlı ve Şuhud kazalarının kadıları ile Sultanönü Sancağında vaki kazaların kadılarına bir buyruldu göndermişti[302]. Buradan şunu anlıyoruz ki mütesellim eğer kanun ve nizamlara uygun olarak hareket ediyorsa gönderdiği bir mübaşir elindeki mütesellim buyruldusu ile doğruca mahkemeye varacak ve bunu sicile kaydettirip kâdînın bilgisi dahilinde konu her ne ise bunun yerine getirilmesini isteyecektir. Yoksa kendi

---

[299] Özer Ergenç, "Osmanlı Şehirlerindeki Yönetim Kurumlarının Niteliği Üzerinde Bazı Düşünceler", ***VIII. Türk Tarih Kongresi***, (11-15 Eylül 1976, C. II, TTK Yayını, Ankara 1981, s. 1269-1270.

[300] ***AŞS***, 537, 21 b.

[301] Buyrulduda bu husus şöyle belirtilmektedir: *"...avâtıf-ı aliyye-i hüsrevânîden tevcîh ve inâyet buyrulmağla tarafımızdan kıdvetü'l-emâcid ve'l-akrân Osman zîde mecdühü mütesellim nasb ve ta'yîn olunmağla i'lâmiçün buyruldu tahrîr olunmuşdur. İmdi vusûlünde gerekdir ki siz kâdî-i mûmâ-ileyhsiz ağa-yı mûmâ-ileyhi tarafımdan mütesellim nasb itdirdüb zabt u rabtında âhardan bir ferdi dahl ve ta'arruz itdirmeyesin. Ve sen ki mütesellim-i mûmâ-ileyhsin sancağ-ı mezbûrenin zabt u rabtında re'âyâ ve berâyâya zulm u ta'âddîden be-gâyet ictinâb ve ihtirâz idüb mûceb-i buyruldu ile âmil olasın deyü..."* Görüldüğü gibi burada sadece adı geçenin mütesellim olarak tayin edildiği, kendisine sancak işlerinin zabt ve rabt ettirilmesi hususunda kadı, kethüdayeri, yeniçeri serdarı ve ayan-ı vilayet iş erlerinin yardımcı olmaları istenmektedir. Hitap kısmında bu saydığımız idarecilerin adı zikredilmiştir. ***AŞS***, 534, 14 a.

[302] Bildiride şöyle denilmekte idi: *...inhâ olunur ki, Hâlen Kütahya'da mütesellimim olan tarafından kazâlarınıza müsvedde buyruldu ve mübâşirler gelüp hılâf-ı şer'-i şerîf ibâdullâhı ta'cîz ve tecrîm ettiklerini tarafımıza ihbâr ve ta'addilerinin sıhhati ma'lûmumuz olmak muktezî olmağla buyruldu tahrîr ve irsal olunmuşdur. Vusûlünde gerekdir ki ...mütesellim-i mûmâ-ileyh tarafından kazalarınızda vâki' kasabât ve kurâlara gelen mübâşir ne mâdde ile geldiklerini ve ne mıkdâr mübâşiriye aldıklarını ve gelen mübâşir kimlerdir? İsm ve resmleri ile aldıklarını mumzâ ve memhûr defter idüb ta'yîn olunan adamımıza teslîm ve tarafımıza irsâl eyleyesiz. Ve'l-hâsıl mütesellim-i mûmâ-ileyh tarafından kazâlarınıza gelen mübâşirlerin aldıklarını ve geldikleri ...başka başka defter idüb bundan sonra müsvedde ile gelen mübaşirler şer'a gelmeyüb taşrada ibâdullaha ta'addî ve tecrîm ider olur ise ol makûleleri ahz idüb tarafımıza i'lâm eyleyesiz. Velhâsıl müdde'îsi mevcûd olmadıkça ve yedinde olan buyruldu ile doğru şer'a gelmedikçe hılâf-ı şer'-i şerîf kimesneyi tecrîm iderüz deyü vech-i meşrûh üzere amel ve hareket idüb..."* ***AŞS***, 534, 16 a.

başına kimseyi herhangi bir suçla itham edip onlardan para ve sair şeyler alma yoluna gitmeyecektir.

Mütesellimlik uygulamasının mahzuru görüldüğü yerlerde bu uygulamadan vaz geçilip muhassıllık usulüne başvurulduğu da görülebilirdi[303].

Valiler kendileri makam ve mansıplarında bulunamadıklarından, yerlerine mütesellim tayin ediyorlardı. Fakat tayin ettikleri mütesellimler bu durumu suistimal ediyorlardı. Bunlar kendilerini valinin yerine koyup vali adına kanunen tahsili gereken vergilerden ziyade talebiyle reayayı rencide ediyorlar, valiye verilmesi gereken dem ve diyet öşrü tahsili bahanesiyle 30-40 kadar atlı beraberinde sancak ve kazalar mübaşirler gönderiyorlar ve bunların masraflarını da halka yüklüyorlardı. Bu durum zaman zaman şikayetlere konu olmuştu. Hatta bir keresinde Karahisâr-ı Sâhib Naibi Anadolu Valisi Mustafa Paşa'ya mektup yazarak halkın bu yöndeki şikayetlerini bildirmiş ve mütesellimin bu hususlarda uyarılması için kendisinden mektup istemişti. Bunun üzerine de Mustafa Paşa gerekli uyarıyı ihtiva eden mektubunun bir suretini Kütahya'da mütesellimi olan Osman Ağa'ya ve bir suretini de Karahisâr-ı Sâhib'e göndermişti. Gönderilen bu mektup Karahisâr-ı Sâhib siciline kaydedilmiştir[304].

Yukarıda da belirttiğimiz gibi mütesellim valinin kendisi mansıbında bulunmadığı zamanlarda adına tayin edilip görev yaptığından bazı senelerde Karahisâr-ı Sâhib Sancağı'nda Mütesellimin tayin olunduğuna dair bilgilere rastlamıyoruz. Bunun da sebebi valinin o senelerde burada bulunması ve işleri bizzat takip etmesidir. Bunu anlamanın bir yolu da valilere verilen imdadiyyenin hazariyye/seferiyye olarak tevzi edilmesidir. Eğer vergi hazariyye olarak tevzi edilmiş ise bu durumda vali bizzat makamında bulunmaktadır. Ki böyle durumlarda yapılan yazışmalarda da bunu görmek mümkündür. Yani gerek eyâlet merkezinden ve gerekse İstanbul'dan gelen yazılarda hitaplar "Karahisâr-ı Sâhib Sancağı Mutasarrıfı" şeklinde olmaktadır[305]. Şayet mutasarrıf seferde veyahut sınır muhafazasında olması sebebiyle mansıbında değil ise o zaman da hem vergi seferiyye olarak tevzi edilmekte ve hem de yazışmalarda "Karahisâr-ı Sâhib Mütesellimi" diye hitap edilmektedir[306]. Şimdi Karahisâr-ı Sâhib Mütesellimleri hakkında bilgi vermeye geçebiliriz.

---

[303] ***BOA***. ***MD***. 136, s. 1. Hamid Sancağı 1141 senesine gelinceye kadar mütesellimlikle idare edilirken bu tarihten itibaren birer sene müddetle muhassıllık usulü ile idare edilmeye başlanmıştır.
[304] ***AŞS***, 537, 17 b.
[305] Misal olarak bkz. ***AŞS***, 534, 23 b.
[306] ***AŞS***, 534, 23 b.

Osman Ağa: İncelediğimiz dönemde mütesellimlerin sık sık değiştiği görülmektedir. Bu dönemde Karahisâr-ı Sâhib Sancağı'nda ilk mütesellim olarak Osman Ağa'yı görüyoruz. Osman Ağa Karahisâr-ı Sâhib Valiliği kendisine tevcih edilen Şehsüvar-zâde Seyyid Mehmed Paşa tarafından mütesellim tayin edilmiştir. Görevlendirilme tarihi 01. 06. 1133/29. 03. 1721'dir[307]. Osman Ağa mütesellim tayin olunduktan hemen sonra da sancaktaki kadılar, kethüdayerleri ve yeniçeri serdarları ile birlikte Karahisâr-ı Sâhib Sancağı'nda gelip geçen Kuşçubeyli Cemaati'nin iskanı hususu ile görevlendirilmiştir. Çünkü bu aşiret geçtikleri yerlerdeki ahalinin mal ve tarlalarına tecavüz etmekten geri durmuyordu[308].

Abdülbaki Ağa: Abdülbaki Ağa 1139/1726 senesinde Karahisâr-ı Sâhib'de mütesellimlik yapanlardan birisi de Abdülbaki Ağa'dır. Kendisi Şevval ayının 15. gününde ref olunmuştur. Ancak belgede ref olunma sebebi zikredilmemektedir. Kendisi Hüseyin Paşa'nın mütesellimi olarak görev yapmakta idi[309].

Abdülbaki Ağa'nın mütesellim olmadan önceki hayatına baktığımızda kendisinin daha 1116/1704 yılında 700 kuruş değerinde bir çiftliği alacak kadar zengin olduğunu görüyoruz. Zikrettiğimiz bu yıl içerisinde Karahisâr-ı Sâhib'de müzayede ile satılan Salar Köyü'ndeki Selam Çiftliğini –ki içinde dahiliye ve hariciye evleri mevcuttur- satın almıştır. Abdülbaki Ağa 1135/1722 senesine gelindiğinde bu emlakine ait mülknameyi zayi ettiğinden yeniden almak için Divan-ı Hümayun'a arz-ı hal sunmuş ve bu arz-ı hali gereğince kendisine yeniden mülkname verilmiştir[310]. Abdülbaki Ağa Karahisâr-ı Sâhib'de oldukça ileri gelen ayanlardan birisidir. Nitekim kendisi daha önce de (1720 öncesinde) Karahisâr-ı Sâhib Mutasarrıfı olan Hacı Abdurrahman Paşa'nın yaptığı zulümlerden dolayı yakalanıp idam edilmesinde Serdar Ebubekir Ağa ile birlikte önemli rol oynamıştır[311]. Bu Ebubekir Ağa Abdülbaki Ağa'nın kardeşi olmalıdır. Zira kendileri ile ilgili bir tımar tahvil kaydında bunlar için "Abdülbaki ve Ebûbekir veled-i Abdi Çavuş" şeklinde kardeş olup birlikte bir zeamete mutasarrıf olduklarına dair bilgi vardır[312].

---

[307] ***AŞS,*** 534, 14 a, 50 a.
[308] ***Aynı yer.***
[309] ***AŞS,*** 536, 9 b.
[310] ***AŞS,*** 535, 59 b.
[311] Gönçer, ***age.,*** C. II, s. 18.
[312] ***BOA***. ***KK.*** no: 515, s. 45. Buradada adı geçenler Ulusincanlı'ya bağlı Düzağaç Karyesinde 22550 akçalık zeamete mutasarrıf oldukları, 1128 senesi Kütahya ve Karahisâr-ı Sâhib cizyesini cibayet etmekle görevlendirildiklerinden bu senede vaki olan seferden affolundukları anlaşılmaktadır. Belge 30 ocak 1716 tarihlidir. Öyleyse bahsedilen sefer bu sene Macaristan'a karşı açılan ve Temeşvar'ın düşmesi ile neticelenen sefer olmalıdır. İ. Hami Danişmend, ***İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi***, Türkiye Yayınevi İstanbul 1972, C. IV, s. 18; İ. H. Uzunçarşılı, ***Osmanlı Tarihi***, C. IV. I. Bölüm, s. 125-126.

20 Muharrem 1134/9 Kasım 1721 tarihinde ise Abdülbaki Ağa Karahisâr-ı Sâhib Sancağı Adet-i Ağnâm Mukâtaası'nın gelirlerini toplamakla görevlendirilmiştir[313]. Abdülbaki Ağa bu görevi esnasında Divân-ı Hümâyûn'a arz-ı hâl göndererek kendisine verilen beratta yazılı şartlara uygun olarak Karahisâr-ı Sâhib adet-i ağnâmını tahsil etmeye çalışırken burada bulunan bazı mensuh tımar reayası ile sair zeamet reayaları "bizler göçebe taifesindeniz..." diyerek ellerinde olan koyunların vergisini vermediklerini bu sebeple mîrîye gadr eylediklerini şikayet etmiştir. Bunun üzerine Hazine-i Amire'de mahfuz bulunan kayıtlara müracaat edilerek bu vergilerin kanuna uygun olarak ödenmesi hususunda gerekli yardımını yapılması istenmiş ve Karahisâr-ı Sâhib Sancağı'ndaki kadılara hüküm gönderilmiştir[314]. Aynı yılın sekizinci ayı ortalarında gönderilen bir hükümde Abdülbaki Ağa'nın adet-i ağnam vergisini toplarken reayaya haksızlık yaptığından şikayet edildiği anlaşılmaktadır. Bunun üzerine de reayadan fazla vergi alınmaması için gereğinin yapılması hususunda Karahisâr-ı Sâhib Mutasarrıfına ve kadısına hüküm gönderilmiştir. [315]. Bu senenin sonlarında ise Abdülbaki Ağa'nın üzerinde Karahisâr-ı Sâhib Tahmis Mukataası olup buradan tahsil ettiği paraları ödemediği için hakkında ferman sadır olduğunu görüyoruz[316]. 1135/1722-23 yılında da yine kendisini ayandan birisi olarak buluyoruz. Belgede 190 kuruş değerinde bir dükkan satın alan Abdülbaki Ağa için "Fahrü'l-ayan" tabiri kullanılmıştır. Bu ayandan olanlar için kullanılan bir elkaptır[317]. 1136/1723-24 yılında da kendisi yine Karahisâr-ı Sâhib Avarız ve Nüzül vergilerini toplamayı taahhüd eden bir mültezimdir[318]. Abdülbaki Ağa güçlü ve muktedir bir ayan idi. Bu sebeple kendisinin gerektiğinde zeamet sahibi birini Magosa'ya sürdürmek için ferman dahi çıkarttıralbilmekte idi. Hakkında bu ve buna benzer çok sayıda dava açılmıştır[319]. Ayrıca Abdülbaki Ağa'yı 1137/1724-25 senesinde sefer için Anadolu Eyâletinde çıkarılması gereken 600 deve için mübaşir tayin edilip, satın alınacak develerin parasını devletten peşin olarak aldığı halde, ahaliye vermediği ve onlardan da ayrıca para aldığını, bu hususla ilgili olarak görevlendirilen Dergah-ı Ali Kapucubaşılarından Mübaşir

---

[313] ***AŞS***, 535, 31 b.
[314] K. K. no. 2491, s. 176, hk. 1.
[315] ***BOA***. ***MAD, 9909***, s. 338.
[316] Bu ferman yalnız Abdülbaki Ağa hakkında değil, Karahisâr-ı Sâhib'de çeşitli mukataalara ait gelirleri toplamakla görevli olan ve üzerlerinde 16583.5 kuruş miri mal bulunan Abdülbaki Ağa ile birlikte Mehmed Ağa ve Sandıklı sakini Seyyid Ali hakkında sadır olmuştur. Buradan Abdülbaki Ağa zimmetinde 8900 kuruş kaldığı görülmektedir. . Bkz. ***AŞS***, 535, 40 b.
[317] ***AŞS***, 535, 16 b.
[318] ***AŞS***, 535, 22 b-23 a.
[319] ***AŞS***, 535, 61 a-b, 64 a-b; 537, 32 a.

Abdullah, Kütahya kadısı ve mütesellimin arzettiği ilamlardan anlaşılmakla görevini kötüye kullanan bir kişi olarak buluyoruz[320].

1138/1725-26 yılına geldiğimizde ise Abdülbaki Ağa'yı gedikli zeamet mültezimi olarak buluyoruz. Kendisi Dergah-ı âlî yeniçerileri ocağında sabık Sekbanbaşı olan el-Hac Hasan Ağa'nın Karahisâr-ı Sâhib Sancağı'nın Eyret Karyesinde bulunan zeametini 1138 senesi martı ibtidasından geçerli olmak üzere bir sene müddetle iltizamen almıştır[321]. Abdülbaki Ağa 1139 yılında daha önceden mîrî mukataat olan ve gelir getiren İhtisab Mukataası'nın bir kısmını malikane olarak Mehmed isimli birisi ile müştereken almıştır[322]. Daha sonra 1142 yılında bu mukataanın gelirlerinin tahsilini Damadı Arslan Ali Ağa'ya iltizam ederek onun da maddeten güçlenmesi için yardımcı olmuştur[323]. 1150'li yıllara geldiğimizde ise Abdülbaki Ağa artık önemli bir ayandır ve bu sebeple meşhur şaki Sarı Beyoğlu Mustafa'nın te'dîbi için görevlendirilen Aydın Muhassılı Ahmed Paşa'nın maiyyetinde Dergah-ı Ali gediklisi Mustafa Ağa, Ahmed Paşa-zade Mustafa Bey ve daha birçok ayan ile beraber Anadolu mütesellimi tarafından görevlendirilmiştir (17. 04. 1150)[324]. Aynı yılda Abdülbaki Ağa Dergah-ı âlî gediklüsü unvanını almış ve Karahisâr-ı Sâhib Sancağı'nda 150 adet deve ihracı için fermanla görevlendirilmiştir(1. 7. 1150) [325]. Ancak Abdülbaki Ağa bu görevini zamanında yerine getirmediğinden 1.5 ay sonra acele etmesi için tekrar bir fermanla ikaz edilmiştir[326].

Mustafa Bey: Bir diğer mütesellim Mustafa Bey'dir. Kendisi hakkında zaman zaman belgelerde "bey" tabiri, zaman zaman da "ağa" tabiri kullanılmaktadır. Mustafa Bey Paşa oğludur. Dolayısıyla ayan, mütesellim ve daha sonra da muhassıl olması için şartlar kendisi içi hazır olmuş olmalıdır. Babası Ahmed Paşa Teke Sancağı Mutasarrıfı iken İran seferine gidip burada 1.5 sene kalmış ve bu esnada vefat etmiştir[327]. Mustafa Bey'i yıldızı parlayan bir ayan olarak değerlendirebiliriz. Zira o yalnız Karahisâr-ı Sâhib mütesellimliği yapmamıştır. Sırasıyla Kütahya mütesellimliği ve daha sonra da Kıbrıs Muhassıllığı yapmıştır. Şimdi onun idarî ve ayanlık hayatına ait tespit edebildiğimiz bilgileri veriyoruz.

---

[320] ***AŞS***, 537, 32 b.
[321] ***AŞS***, 536, 3 a.
[322] ***AŞS***, 536, 18 b-19 a.
[323] ***AŞS***, 537, 40 b.
[324] ***AŞS***, 540, 34 a.
[325] ***AŞS***, 541, 37 a-b.
[326] ***AŞS***, 541, 45 a.
[327] ***AŞS***, 537, 41 b.

Mustafa Ağa, 1726 yılında Amasya Sancağı ile birlikte Karahisâr-ı Sâhib Sancağı'na da tasarruf eden Hüseyin Paşa'nın buradaki mütesellimidir. Karahisâr-ı Sâhib Sancağı Hüseyin Paşa'ya 19 Zilkade 1138/18, 06. 1726 tarihinden geçerli olmak üzere tevcih olunduğuna göre Mustafa Ağa bu tarihten sonra mütesellim olarak tayin edilmiş olmalıdır. Mustafa Ağa'nın Hüseyin Paşa tarafından mütesellim olarak tayin edildiğini gösteren buyrulduyu ya da fermanı sicillerde mevcut değil. Ancak kendisinin 19. 01. 1139/28. 08. 1726 tarihinde Hüseyin Paşa adına teslim aldığı İmdâd-ı Seferiyye tevziinde mütesellim olarak adı geçmektedir[328]. Bu belgenin peşinde ise Hüseyin Paşa'nın Kapukethüdası olan Mehmed tarafından mütesellimliğin daha önceden Abdülbaki Ağa uhdesine sipariş olunduğu ancak kendisinin ref`i gerektiğinden 15 Şevval 1139/04. 06. 1727 tarihinden geçerli olmak üzere sâbık Mütesellim Mustafa Ağa'nın tekrar ibkâ olunduğuna dair bir kayıt vardır[329]. Daha enterasan bir husus ise aynı belgeden daha sonra kaydedilen bir başka belgede ise yine 15 Şevval 1139 tarihinden geçerli olmak bir mütesellim daha görüyoruz ki o da el-Hâc Osman Ağa'dır[330]. Öyle anlaşılıyor ki Hüseyin Paşa'nın kapukethüdası olan Mehmed mütesellimliği zabt etmek üzere aynı tarihli iki zabt temessükünü iki ayrı kişiye vermiştir[331].

Mustafa Ağa 1140 senesinde de mütesellimlik yapmıştır. Kendisini bu sefer de 15. 05. 1140/27. 01. 1728 tarihinde Damad Nişancı Ali Paşa görevlendirmiştir[332]. Ancak Mustafa Ağa bu tarihten önce de mütesellim olarak görev yapmaktadır. Zira kendisinin Karahisâr-ı Sâhib mütesellimi olarak fermanla cem ve tahsile görevli olduğu avarız ve imdad-ı seferiyye vergilerini toplamak için Sandıklı'ya gittiğinde burada bazı kişiler kendisini öldürmeye çalışmışlardır. Bu olayın tahkikine ait sadır olan fermanın tarihi Evâil-i Rebî‘ü'l-evvel 1140/16. 11. 1727'dir[333]. Yani Damad Nişancı Ali Paşa'nın kendisinin tayininden yaklaşık 1.5 ay öncedir. Damad Nişancı Ali Paşa'nın kendisi Karahisâr-ı Sâhib'e gelmemiştir. Zira kendisine toplanacak imdad-ı hazariyye vergisi gönderilen fermanda Ali Paşa'dan bahsederken "hâlen tuğrâ-yı şerîfim

---

[328] ***AŞS***, 536, 8 b-9 a.
[329] ***AŞS***, 536, 9 a.
[330] Bu Osman Ağa 1133 senesinde mütesellim olan Osman Ağa olmalıdır. Bkz. ***AŞS***, 536, 14 a.
[331] ***AŞS***, 536, 9 a ve 14 a.
[332] ***AŞS***, 537, 6 b.
[333] Kendisini öldürmek isteyenlerin şu sebeplerle üzerine hücum ettikleri belgede kaydedilmiştir: "*Sandıklı kurasından Çepni nam karye sükkânından eşkıyadan Kara İvaz ve oğulları Ebubekir ve Süleyman ve kayını Ömer ve karındaşı İbrahim nam şakiler 20 nefer adam avane-i eşkıya ile ittifak ve ittihad ve Ligor Hisar nam karyeden katli meşhud ve cesedi muhtefi Efenin Yusuf'un katillerini teftiş için adam ahz eylemişsin deyü mütesellim-i mûmâ-ileyhi katl kasdıyla üzerine hücum...*", ***AŞS***, 537, 7 b.

hıdmetinde olub..." diye zikredilmektedir. Buradan da kendisinin sarayda nişancılık hizmetini ifa ettiği anlaşılmaktadır[334].

1141 senesine geldiğimizde Mustafa Ağa'yı tekraren mütesellim olarak buluyoruz. Kendisini bu sefer de Mutasarrıf Damad Mustafa Paşa mütesellim olarak tayin etmiştir[335]. Tayin tarihi 17. 01. 1141/22. 8. 1728'dir. Bu seferki mütesellimliği esnasında babası Ahmed Paşa İran seferinde vefat edince kendisi Karahisâr-ı Sâhib'deki görevi dolayısıyla babasının terikesine el koyamamış ve borçluları kendisini taciz ettiğinden bu hususla ilgili ferman talebinde bulunmuş ve bunun üzerine de ferman sadır olmuştur[336].

Genç Ali Paşa'nın kapu Kethüdası olan Mehmed'in 10 B. 1142/28. 01. 1730 tarihinde verdiği temessükle yine sabıkan mütesellim olan Ahmed Paşa'zâde Mustafa Bey Karahisâr-ı Sâhib Mütesellimi olarak görevlendirilmiştir[337].

Mustafa Bey 1144/1731-32 yılına gelindiğinde mütesellimliği esnasındaki uygulamalarından dolayı eyâlet merkezi olan Kütahya'ya şikayet edildiğinden kendisinin ve Kethüdası Hacı Osman'ın Karahisâr-ı Sâhib kadısı, Yeniçeri serdarı, Kethüdayeri ve ayan-ı vilayet marifetleriyle Kütahya'ya ihzarları istenmiştir[338]. Mustafa Ağa 1147'de Kütahya mütesellimi iken Karahisâr-ı Sâhib sancağı kendisine tevcih edilen Mirza Paşa tarafından 01. 06. 1147/28. 11. 1734 tarihinde tekrar Karahisâr-ı Sâhib mütesellimi olarak da tayin edilmiştir[339]. 14. 08. 1148/29. 12. 1735 tarihli bir belge ile yine Karahisâr-ı Sâhib'in hıfz u hıraseti için Mustafa Ağa tayin olunmuştur[340].

Birçok belgede Mustafa Bey'in çok sayıda dükkanı olduğu, yeni dükkan ve ev satın aldığı görülmektedir. 28 Ra. 1144/29 Eylül 1731 tarihli bir belgede ise Mustafa Bey'in bir hanı olduğu anlaşılmaktadır[341].

Mustafa Bey Kütahya mütesellimi iken Sincanlı Kazasına tabi Sinan Paşa Karyesinden ve Sinan Paşa Evkâfı mütevellîsi el-Hac Mustafa Ağa ile vakıf reayasından ve ahalisinden bazıları

---

[334] ***AŞS***, 537, 6 b.
[335] ***AŞS***, 537, 44 b, Mütesellimler için Kaymakam tabiri de kullanılmakta idi. Bkz. ***AŞS***, 537, 45 b; ***AŞS***, 537, 14 a.
[336] ***AŞS***, 537, 41 b.
[337] ***AŞS***, 533, 34 a.
[338] ***AŞS***, 538, 20 b.
[339] ***AŞS***, 539, 50 b.
[340] ***AŞS***, 540, 4 a.
[341] ***AŞS***, 538, 68 b. Bu belge Mustafa Bey'in bir vekil tayin ederek Egeste Mahallesinde bir arsa satın alması ile ilgili hüccettir. Satın aldığı bu arsanın bir tarafında da kendisinin zikredilen hanı bulunmaktadır.

hakkında yaptığı suçlama ve aldığı cerimede haksız olması sebebiyle hakkında hüküm verildiği, ancak araya sulhçuların girmesiyle zimmetini ibra etmişlerdir[342].

19 Ocak 1743 tarihine geldiğimizde artık Mustafa Bey'i nerede ise bir sancak mutasarrıfının gücün erişmiş olarak buluyoruz. Kendisine bu tarihten önce gönderilen bir fermanda 150 nefer kapusu halkı ile Şark seferine katılması emredilmiştir. Fakat nedendir bilinmez anılan tarih ile tarihili gönderilen bir fermanla şark seferinden affedilip kendisine Kıbrıs Muhassıllığı verilmiştir[343].

Vanlı Ali Ağa: Karahisâr-ı Sâhib mütesellimlerinden birisi de Vanlı Ali Ağa'dır. Kendisinin mütesellimliğe görevlendirildiğine dair belgeyi tespit edemedik. Ama bir terike hüccetinden kendisinin Akmescid Mahallesi'nden olup 09. 11. 1730 tarihinden önce vefat eden Çadırcı-zade Hasan Çelebi'nin, mirasçısı olarak eşi Eşe bint-i Veli'den başka kimsesi olmadığından terikesinin Beytülmal'a kalan kısımını mütesellim olarak aldığını tespit etmiş bulunuyoruz[344].

Osman Ağa: el-Hâc Osman Ağa da Hüseyin Paşa adına 15. 10. 1139/4. 6. 1727'den geçerli olmak üzere kendisini paşanın Kapukethüdası tarafından mütesellim olarak tayin etmiştir[345]. Bu yıl içerisinde Hüseyin Paşa adına tayin edilen üçüncü mütesellimdir. Diğerleri daha önce de işaret edildiği gibi Abdülbaki Ağa ile Mustafa Ağa'dır.

Seyyid Ebubekir: Bir diğer mütesellim Seyyid Ebubekir'dir. Kendisini 01. 01. 1142/26. 7. 1729 tarihinde Damad Mustafa Paşa mütesellim olarak görevlendirmiştir[346]. Seyyid Ebûbekir'e

---

[342] ***AŞS***, 541, 32 b.

[343] ***AŞS***, 542, 80 a. Fermandaki ifadeler oldukça ilginçtir. Bu nedenle bu fermanı olduğu gibi burada vermeyi uygun buluyoruz. *"Kıdvetü'l-emâcid ve'l-a'yân Karahisâr'da sâkin Mustafa Bey ve mûmâ-ileyhi ihrâc ve Diyarbekir Seraskeri maiyyetine sevk ve tesyîre mukaddemen mübâşir ta'yîn olunan zîde mecdühümâ, tevkî'-i refî'-i hümâyûn vâsıl olıcak ma'lûm ola ki, Sen ki mûmâ-ileyhsin bu sene-i mübârekede cânib-i mezbûre yüz elli nefer kendü etbâ'ınla mu'accelen varmak üzere sana hitâben emr-i şerîfim ısdâr ve irsâl olunmuş idi. Lâkin bu def'a Kıbrıs Muhassıllığı sana tefvîz olunmakdan nâşî cânib-i mezbûre olan me'mûriyetinden afvını şâmil emr-i şerîfim sudûrunu istid'â itmenle iltimâsın üzere mahall-i mezbûra gitmekden afv olunmuşsundur. İmdi sen ki mübâşir-i mûmâ-ileyhsin mûmâ-ileyhi ber-vech-i muharrer muhassıllık-ı mezkûr tefvîz olunmağla mahall-i mezbûra me'mûrsun deyü rencîde ve remîde olunmamak bâbında fermân-ı âlî-şânım sâdır olmuşdur. Buyurdum ki vusûl buldukda bu bâbda vech-i meşrûh üzere şeref-yâfte-i sudûr olan fermân-ı vâcibü'l-ittibâ' ve lâzimü'l-imtisâlimin mazmûn-ı itâ'at-makrûnıyla âmil olasız. Şöye bilesiz. Alâmet-i şerîfe i'timâd kılasız. Tahrîren fî evâili şehr-i Ramazâni'l-mübârek. Sene sitte ve hamsîn ve mi'e ve elf. Kostantınıyye el-Mahrûse Vasala ve kuyyide fi'l-yevmi'l-hâdî aşara min-Ramazâni'l-mübârek".*

[344] ***AŞS***, 533, 6 a.

[345] Bu Osman Ağa 1133 senesinde mütesellim olan Osman Ağa olmalıdır. Bkz. ***AŞS***, 536, 14 a.

[346] ***AŞS***, 537, 21 b.

hitâben 21-30 Ra. 1142/13-22. 11 1729 tarihli bir fermanla Karahisâr-ı Sâhib Kalesi'nde mahpus olan bir mahkumun serbest bırakması emredilmiştir[347].

Kethüdayeri Osman: Bazan üzerinde resmî bir görevi olan kişi de mütesellim olarak tayin edilebiliyordu. Nitekim Karahisâr-ı Sâhib Sancağı 01. 05. 1146'da Mirza Paşa'ya tevcih edildiğinde kendisi mansıbına gelene kadar mütesellim olarak Kethüdayeri Osman'ı tayin etmiştir[348].

Arslan Ali Ağa: Karahisâr-ı Sâhib'de mütesellimlik yapanlardan birisi de Arslan Ali Ağa'dır. Ömer Paşa'nın Abdullah Ağa'dan önceki mütesellimidir. Ancak Arslan Ali Ağa'yı Karahisâr-ı Sâhib idarî sahnesinde ilk olarak 1142/1729-30 yılında görüyoruz. Kendisi Mütesellim Abdülbaki Ağa'nın damadıdır. Bu yakınlıktan dolayı olsa gerektir ki Abdülbaki Ağa zikredilen tarihte beratla ve Süleyman Ağa ile müştereken mutasarrıf oldukları Karahisâr-ı Sâhib Sancağı'nın adet-i ağnam, ihtisab mukataası ve Tahmis malikanelerini damadı Arslan Ali Ağa'ya iltizam etmişlerdir[349]. Böylece Arslan Ali Ağa'nın Kütahya Mütesellimliğine kadar olacak ayanlık süreci başlamış oluyordu. Daha sonra Arslan Ali Ağa'yı 1144/1731-32 yılında Karahisâr-ı Sâhib Alaybeyisi olarak görüyoruz. Alaybeyliği bir sonraki yıl da devam etmiştir[350]. 11471734-35 senesine gelindiğinde ise Karahisâr-ı Sâhib Mütesellimi tayin edilmiştir. Kendisini tayin eden biraz önce de belirttiğimiz gibi Mirza Paşadır[351]. Aradan bir yıl geçtikten sonra Arslan Ağa mütesellim değildir. Ama kendisi ile ilgili kayıtlar sicillerde yer almaya başlamıştır. Bunun sebebi de mütesellimliği esnasında yaptığı kanunsuz uygulamalardır[352]. Bu uygulamalardan birisi de Hüseyin b. Mehmed ile eşi Satı bint-i Hüseyin isimli karı-koca tarafından mütesellimliği esnasında Yusuf Bölükbaşı isimli birisi reisliğinde 15-20 levent gönderip oğulları Hüseyin'i öldürtmekle itham edilmiştir[353]. Bu arada Arslan Ali Ağa'nın Konya'da da mütesellimlik yaptığını ve buradaki icraatı sebebiyle de dava edildiğini tespit ediyoruz[354]. Ancak her ne hikmetse bütün bu davalardan Arslan Ali Ağa suçlu bulunmamıştır. Davalıların davaları reddedilmiştir.

1148 yılı sonlarına gelindiğinde Arslan Ali Ağa olarak da bilinen Arslan Ağa artık zenginlemiş ve konak sahibidir. Bu konağında eyâlet merkezinden gelen yüksek rütbeli

---

[347] ***AŞS***, 533, 26 b.
[348] ***AŞS***, 539, 29 b.
[349] ***AŞS***, 537, 40 b.
[350] ***AŞS***, 538, 31 b, 58 b.
[351] ***AŞS***, 539, 62 a.
[352] ***AŞS***, 540, 14 a, 15 a, 37 b.
[353] ***AŞS***, 540, 17 a-b.
[354] ***AŞS***, 540, 42 a.

memurları ağırlamakta ve bunun karşılığı olarak da halka salınan vergilerden pay almaktadır[355]. Bir diğer ifâde ile konağında memurlara yaptığı masraf vilayet masraf defterine ilave edilmektedir.

Arslan Ali Ağa'yı 1150 senesinde tekrar Karahisâr-ı Sâhib Mütesellimi olarak buluyoruz[356].

Bir belgede Arslan Ali Ağa ile birlikte Karahisâr-ı Sâhib'in ileri gelenlerinden çok sayıda kişinin mahkemeye gelerek Eytemür Köyünden Osman Ağa, Döğer Köyünden Molla Mehmed, Eyret Köyü'nden Ramazan ve daha birçok kişi huzurunda bundan böyle karalama ve gammazlıkla günahsız kişileri Kütahya'dan gelen mübaşire vermeyeceklerine dair hüccet vermişlerdir[357]. Böyle bir hüccetin verilmesi herce kadar Arslan Ali Ağa'nın daha önce zikrettiğimiz davalardan suçsuz bulunmuş olsa da verilen kararların adalete uygun olup-olmaması konusunda bizi şüpheye düşürmektedir. Zira bir belgede Karahisâr-ı Sâhib Sancağı'nda vaki kazaların ahalileri Südde-i Saadet'e adam ve arz-ı hal göndererek üzerlerine kanunen ödemeleri gereken vergileri ödedikleri halde Kütahya Mütesellimi tarafından atlı bölükleri müsvedde buyruldular ile gelip yem, yemek ve hadd ve kıyasdan çok fazla mübaşiriye alıp evlad-ı ıyallerine zarar verdiklerini bildirip men olunmalarını istemişlerdir. Bunun üzerine de reayaya zulm ve taaddi yapılmaması, bu şekilde hareketlerin men edilmesine dair ferman sadır olmuştur[358]. Ayrıca gammazlama ile ilgili bir hüccet vermeye neden ihtiyaç duyuyorlardı? Eğer kendileri kanuna muvafık davranmış olsalardı herhalde böyle bir ihtiyaç hasıl olmazdı.

Arslan Ali Ağa'nın 1151 senesi 3 Recebinde Kütahya Mütesellimliğine atandığını görüyoruz. Bu tarihte Anadolu Eyâleti Veli Paşa'ya tevcih olunmuş kendisi de mütesellim olarak Arslan Ali Ağa'yı seçmiştir[359].

Memiş Ağa: Memiş Ağa el-Hac Mehmed Paşa'nın mütesellimidir. Mehmed Paşa Rumeli Seferine memur olduğu için yerine mütesellim olarak Memiş Ağa'yı seçmiştir. Buna dair 21-30 02. 1150 tarihli ferman ve 08. 04. 1150 tarihli buyruldu sicile peş peşe kaydedilmiştir[360].

---

[355] ***AŞS***, 540, 7 b-8 a.
[356] ***AŞS***, 541, 34 b.
[357] ***AŞS***, 541, 41 b.
[358] ***AŞS***, 537, 18 b.
[359] ***AŞS***, 541, 62 b.
[360] ***AŞS***, 541, 28 a.

El-Hâc Ali Ağa: El-Hâc Ali Ağa Akşehir sakinlerindendir. Kendisini 1149 yılının sonlarında Karahisâr-ı Sâhib Sancağı mütesellimi olarak görüyoruz[361]. Kendisinin mütesellimlik tayin fermanı ya da buyruldusuna sicillerde rastlamadık.

Abdullah Ağa: Karahisâr-ı Sâhib Sancağı mütesellimlerinden birisi de Abdullah Ağa'dır kendisi önceki mütesellimlerden Abdülbaki Ağa'nın oğludur. 1 S. 1144/05. 08. 1731 tarihinde ise bu kez de Hacı Ali Paşa'nın[362], 12 M. 1149 tarihinde ise Tuz Mehmed Paşa'nın mütesellimi olarak görevlendirilmiştir[363]. 11-20 N. 1151/22. 12. 1738 tarihinde Ömer Paşa'nın mütesellimliğini yapmıştır[364].

Kethüda Mustafa ve Hamis Paşa oğlu Halil: Karahisâr-ı Sâhib Mutasarrıflığı kendisine tevcih edilen Hamis Paşa 1155/1742-43 senesinde kendisi Erzurum Seraskeri maiyyetine görevlendirilince yerine mütesellim olarak kethüdası Mustafa Ağa ve kendi oğlu Halil'i birlikte mütesellim tayin etmiştir[365].

Ömer Paşa oğlu Ali Bey: Bir diğer Mütesellim Ömer Paşa oğlu Ali Bey'dir. Hamis Paşa anlaşılan kendi oğlu ile Mustafa Ağa'yı geçici olarak mütesellim tayin etmiştir. Zira Ömer Paşa oğlu Ali Bey'in mütesellim olarak görevlendirildiğine dair gelen fermanda bazı önemli ifadeler bu düşüncemizi doğrulamaktadır. Hamis Paşa'nın kendisi emr-i şerifle Erzurum Seraskeri maiyyetine gittiğinden livâ-i mezbûrun zabt u rabtı içün bir mütesellim tayin olunmasının gerekli olduğu, bu esnâda göçebe taifesi ve sair eşkıya makûlesinin ol havaliye isâl-i mazarrattan hali olmadıkları ilam olunduğundan Ömer Paşa-zâde Ali eşkıyâ-yı merkûmenin ahzında ve icrâ-yı ahkâm-ı şer'iyyede ve imzâ-yı siyâsete cidd ü sa'y edeceğini Karahisâr-ı Sâhib Kadısı Mevlânâ Abdullah ilâm eylediğine binâen fukarâ-yı raiyyetin emn ü istirâhatları içün mütesellimlik-i mezbûr 1155 Cemaziyelevvel gurresinden zabt olunmak üzere Ali Bey'e verilmiştir[366]. Ali Bey Ömer Paşa'nın diğer oğludur. Kendisi hakkında gönderilen bir hükümden mütesellimlik işlerinde kusurunun olduğu anlaşılmaktadır. Ancak bu kusurları gönderilen ilamlar nedeniyle padişah tarafından affedilmiştir[367].

---

[361] ***AŞS***, 541, 1 a.
[362] ***AŞS***, 538, 17 a.
[363] ***AŞS***, 540, 46 a.
[364] ***AŞS***, 541, 69 b.
[365] ***AŞS***, 542, 36 b.
[366] ***AŞS***, 542, 37 b.
[367] ***BOA***. ***MD***, 149, s. 96.

c- Alaybeyleri

Bir vilayet veya sancakta bulunan tımarlı sipahilerin sefere gitmedikleri zamanlardaki amirleri alaybeyleridir. Sipahilerin en yakın amirleri ise çeribaşılarıdır. Alaybeyi bundan sonra gelmektedir. Yani alaybeyi çeribaşının da üst amiridir. Alaybeyleri zaimlerden seçilirdi. Bazen de ağır zeamet[368] sahipleri alaybeyi olarak tayin edilirlerdi. Çeribaşılar kendi bölgelerinde bulunan sipahileri ve cebelülerini toplayarak alaybeyinin yanına getirir, bunlar da sancak beyinin bayrağı altında sefere sevk ederdi[369]. Başka bir ifadeyle söylemek gerekirse Osmanlı Devleti'nin askeri düzeninde şöyle bir hiyerarşi bulunmakta idi: En tepede vezir-i azam, onun altında beylerbeyi, beylerbeyinden sonra sancakbeyi, daha sonra alaybeyi, çeribaşı[370]. Sancak sınırları içerisinde bulunan tımarlı sipahilerin en yüksek amiri alaybeyidir. Alaybeyinin mutasarrıf olduğu tımar serbest tımarlardandır[371].

Alaybeylerinin tayinleri, vilayet ya da sancakta bulunan zeamet ve tımar sahiplerinin arzıhalleri, sancakbeyi veya~~da~~ beylerbeyinin arzı ile vaki olurdu. Alaybeylerinin görevden alınmaları ise yine beylerbeyilerin veya kadıların arzları üzerine vaki olurdu. Alaybeylerinin sebepsiz yere beylerbeyleri tarafından azledilmeleri ve yine bunların görevleri esnasında dirliklerin bazılarını kaldırıp reayanın perişanlığına yol açmaları eyâlet askerinin bozulmasındaki önemli sebeplerden ikisidir[372]. Eyâlet askerinin bozulma nedenlerinden bir diğeri de tımarların dağıtımındaki yolsuzluklardı. Zira alaybeylerinin kendileri çoğunlukla usulüne uygun olarak atanmadıklarından kendilerinin de kanun ve nizamlara uygun davranmaları mümkün değildi. XVIII yüzyılda pek çok kişi, ileri gelenler, valilere menfaat temin etmek sureti ile onların himayelerini kazanmışlar ve bu şekilde alaybeyi olmuşlardı. Bu şekilde alaybeyi olanlar da boşalan pek çok tımarı boş göstermemişler ya kendi üzerlerine geçirmişler veya kendilerine çıkar sağlayanlara verme yoluna gitmişlerdi[373]. Nitekim benzer yolsuzlukları incelediğimiz dönemde de görmekteyiz. Bu hususlar özellikler kısa zaman aralıkları ile alaybeyilerin birinin görevden alınıp diğerinin tayin edilmesinden ve bunların tayinleri ile ilgili olarak gönderilen fermanlardaki ifadelerden açıkça anlaşılmaktadır. Bu yolsuzluk ve uslsüzlüklere aşağıda alaybeyilik yapalarla ilgili bilgileri verirken işaret ettik.

---

[368] Ağır zeamet demek dirliğinin geliri 50. 000 akçadan fazla olan zeamet sahibi demektir. Bkz. Sertoğlu, ***agl.,*** s. 14. .
[369] Sertoğlu, ***agl.,*** s. 14.
[370] Akdağ, ***Türkiyenin...***, C. II, s. 78.
[371] Barkan, ***Kanunlar***, s. 19, 297
[372] Özkaya, ***XVIII. Osmanlı...***, s. 40.
[373] Özkaya, ***age.,*** s. 41.

Alaybeylerinin sebep oldukları bir diğer usulsüzlük de eskiden beri bir tımarın herhangi bir kişiye arzı esnasında mutad olan tarih atma usulünü terk etmeleridir. Bu ihmal birçok nizaa yol açtığından 1150 senesi muharreminin sonlarında (20-29. 05. 1737) gönderilen bir fermanla bundan böyle tımar arzı esnasında gün, ay ve senenin mutlaka arzlarda belirtilmesi, şayet tarihsiz arz gelir ise kalemde kayd olunurken tarihlerinin atılması, ama özellikle elviye alaybeylerinin arzlarında mutlaka *"rakam ile tarih yazmayub işbu bin yüz senesi ve mah-ı mübarekin günü tahrir olunmuşdur deyü arz tahrir olunan yazu ile tarih yazılması fermanım olmağın"* şeklinde tarih atılması istenmektedir[374].

Alaybeyi askerî ~~taifesinden~~ taifesinin zabt u rabtından ve eşkıya~~ taifesinden~~ın da ele geçirilip kanun önüne çıkarılmasından sorumlu idi. Nitekim Karahisâr-ı Sâhib Alaybeyisi ile birlikte Kethüdayeri, Yeniçeri serdarları ve ayan-ı vilayet iş erlerine gönderilen bir buyrulduda fesat ve şekavete tekrar başlayan Danişmendlü Türkmanından Cevanşir Cemaatine tabi Bucaklı Cemaati'nin te'dibi için buyruldunun ulaştığı saatte Karahisâr-ı Sâhib'in umumen züema ve erbab-ı tımarını, bölük sipahileri, yeniçeri serdarları ve sair ata kadir olanları, piyade ve süvari yoldaşları cümlesinin hazır olup tekrar bir buyruldu geldiğinde hazır ve amade durumda beklemeleri istenmiştir[375].

Alaybeyleri yukarıda da belirttiğimiz gibi sipahilerin durumlarının kontrolünden de sorumlu idiler. Tımar veya zeamet tasarruf eden sipahi ya da zaimin dirliğinde eğer kanunsuz olarak fazla kılıç birikmiş ise bu durumda dirlik sahibinin rağbet etmediği kılıç ya da kılıçların başkasına arz işini alaybeyleri yapmakta idiler. Nitekim böyle bir belgede 24. 07. 1134 tarihli Karahisâr-ı Sâhib Sancağı Alaybeyisi Mustafa'nın arzı üzerine Arzuman adlı zaimin zeametinden rağbet etmediği bir kılıcının Mehmed'e verilmesi için ferman gönderilmiştir[376].

Alaybeyleri de zaman zaman usulsüz muamele yapmakta idiler. Böyle olunca da şikayete konu oluyorlar ve gerektiğinde kadı huzuruna çıkıp muhakeme olunmaları da mümkün olabiliyordu. Nitekim Karahisâr-ı Sâhib'de Hasan adlı bir kişi alaybeyinin (Bu Alaybeyi Mustafa olmalıdır) emri ile kendisine tevcih edilen bir tımar berat ettirmek için İstanbul'a gider ve berat ettirir. Ancak döndüğünde alaybeyi kendisine bu tımarın başkasına tevcih olunduğunu söyler. Bunun üzerine Hasan da mağdur olduğunu belirterek muhakeme olunmak ister. Anadolu Eyâleti valisi de Hasan'ın arzuhali üzerine adı geçen alaybeyinin müşteki ile birlikte muhakeme

[374] ***BOA***. ***MD***, 142, s. 221-222. Burada boşluk olarak bırakılmış kısma günün tarihi yazılacaktır.
[375] ***AŞS***, 534, 33 a.
[376] ***AŞS***, 535, 39 a-b.

olunmaları için mahkemeye sevkini kararlaştırır[377]. Alaybeyilerin bu gibi usulsüz icraatları ve yetersiz kişilerin bu görevlere getirilip bunların da görevlerini kötüye kullanmaları neticesinde zaman zaman bu kurumla ilgili olarak bazı düzenlemeler yapılmıştır. Bu düzenlemeler ile ilgili olarak gönderilen fermanlarda alaybeyi olarak tayin edilecek kişilerde aranması gereken özellikler ayrıntıları ile anlatılmıştır[378]. İncelediğimiz dönemde Karahisâr-ı Sâhib alaybeylerini aşağıda tespit ettiğimiz kişiler olarak buluyoruz.

Karahisâr-ı Sâhib Sancağı Alaybeyliği Yapan Kişiler

Alaybeyi Hüseyin: Züemadan Hüseyin arz-ı hal sunarak Karahisâr-ı Sâhib Alaybeyliğinin kendisine tevcih edilmesini istemiştir. Divan-ı Hümayun'daki Alaybeyilik Defterlerine bakıldığında bu görevin Süleyman'ın üzerinde kayıtlı olduğu anlaşılmış olduğu halde yine de 28. 04. 1133/25. 02. 1721 tarihinde ~~Karahisâr-ı Sâhib~~ Alaybeyliğ~~in~~e Zaim Hüseyin Ağa'nın tayin edildiğine dair ferman sadır olmuştur. Fermanda Alaybeyi olan Süleyman ile sair kişilerin Alaybeyi olan Hüseyin'e müdahale ettirilmemesi Anadolu Valisi'nden istenmektedir. Ancak Osman'ın neden dolayı görevden alınıp yerine Hüseyin'in tayin edildiği belgeden anlaşılamamaktadır. Hüseyin'in lakabı Cennet Ağa-zâde'dir[379].

Alaybeyi Arzuman: Karahisâr-ı Sâhib Sancağı Alaybeylerinden birisinin de Arzuman isimli kişi olduğunu tespit ettik. Ancak bu kişinin Alaybeyi olarak tayin ya da azli ile ilgili belgeyi tespit edemedik. Bunun Alaybeyi olduğun dair belge ise kendisinin zevcesi olan Fatma isimli kadının arz-ı halinde kocasından *"...bundan akdem liva-i mezkurun miralay-ı sabık zevcim Seyyid Arzuman..."* diye bahsetmesidir [380]. Arzuman önceden zaimdir ve 77997 akçalık zeamete tasarruf etmektedir. Hatta zeametinde kanuna aykırı olarak 14 kılıç cem olduğundan Alaybeyi

---

[377] ***AŞS***, 535, 57 b.

[378] ***AŞS***, 540, 52 b-53 a'da kayıtlı ve Anadolu Valisine hitaben gönderilen fermanda bu hususla ilgili olarak şunlar zikredilmektedir: *"...Eyâlet askeri devlet-i aliyyenin önemli askerlerinden olup nizam-ı hallerine takayyüd ve ihtimam olunmak emr-i mühim olmağın, bundan akdem alaybeyiler ve tevcihat hususlarında arza mebni sevk ve ilka ile müceddeden bazı şurut ve kuyud-ı zamime ile sureten nizam verilmiş iken bazı mevaddın ziyade usret ve mahzurat zuhur ettiğinden hüsn-i nizama evfak ve enseb bulanları intihab ve ibka ma-adası ref' ve terkin olunmak babında müceddeden hatt-ı hümayun-ı şevket-makrunumla ferman-ı hümayun sadır olmağın imdi eyâlet ve elviye alaybeylerinin her biri sancaklarının zü'emâ ve erbâb-ı tımarından sahib-i vakar ve kaviyyü'l-iktidar neferât imaline kadir hüsn-i halle maruf ve sadakat-ı dikkatile mevsuf ve zümresinin mümtaz ve gayret-şiarı ve bi'l-ittifak cümlenin muhtarı olan kimesneye verilip su-i hal ve teşevvüş-i ahval ve garaz ve tama' ile ma'ruf ve müttehem olanı ve esami makulesi min-ba'd alaybeyilik verilmeyüb ve alaybeyiliği olan kimesnenin mademki hıdmet-i lazimesinde tehavün ve taksiri ve kimesneye gadr ve taaddi misillü su-i hareketi zuhur ve kabahati müteayyen ve muhakkak olmadıkça azl olunmaya ..."*. Ayrıca bkz. ***AŞS***, 539, 31 a; 541, 65 a.

[379] ***AŞS***, 534, 39 b; ***BOA***. ***İET.,*** 1631, Süleyman'ın Alaybeyi olduğuna dair belge için bkz. ***BOA***. ***İEA.,*** 4816.

[380] ***AŞS***, 535, 64 b; Bir başka belgede ise Alaybeyi Arzuman Hac yolunda dönerken öldü diye hakkında haber geldiğinden tımarı oğlu Kasım'a verilen Hüseyin'in evine dönmesi ile tımarının tekrar kendisine tevcih edilmesi için arz yazmıştır. Bkz. ***BOA***. ***İEA.,*** 5787.

Mustafa durumu arz ederek bir kılıcının Mustafa isimli sipahiye tevcihini istemiştir[381]. Ancak Arzuman bununla kanaat etmeyip yine de zeametini artırma yoluna gitmiştir. Nitekim bir başka belgede kendisinin mutasarrıf olduğu zeamet miktarı bu kez 99690 akça olarak zikredilmiştir. Aynı belgede kendisi hakkında sancağın züema ve erbab-ı tımarı şikayette bulunmuşlar ve bunun üzerine yapılan tahkikatta kendisinin zeameti karyelerine ve başka zaimlerle müşterek olduğu karyelere 20 kadar atlı ile gidip buralarda konakladığı, kendisine ait öşürle yetinmeyip ortaklarının haklarına da el koyduğu vs. hususlar tespit edildiğinden kendisinin Magosa Kalesine nefy ve kalebend olunması için Evasıt-ı N. 1135/14-23. 06. 1723 tarihinde ferman sadır olmuştur[382]. Fakat kendisinin ve eşinin daha sonra yaptığı müracaatlardan hakkındaki yolsuzluk iddialarının temelinde Karahisâr-ı Sâhib'deki ayanlık mücadelelerinin bazı yansımalarını buluyoruz. Zira kendisi hakkında şikayetlerde bulunan ve Magosa Kalesine kalebend edilmesini isteyen Abdülbaki Ağa isimli kişi de ayan ve mütesellimlik yapan birisidir. Bununla ilgili bilgiler daha önce mütesellimler bahsinde verilmişti. Bu sebeple Arzuman'ın durumu Karahisâr-ı Sâhib'deki ayanlık mücadelelerine güzel bir misal teşkil etmektedir[383].

Alaybeyi Mustafa: 1136/1723-24 tarihinde Karahisâr-ı Sâhib Aleybeyliğini yine Mustafa adında birisi yapmaktadır[384]. Mustafa'nın adı bu tarihten daha önceki dönemlerde birçok tımar tevcihi ile ilgili belgede geçmektedir[385]. Nitekim bir belgede Mustafa kendinden önceki Alaybeyilerden Arzuman'ın zeametinden on dört kılıç cem olduğu, bunlardan birinin tefrik edilip Hasan isimli kişiye tevcihi için arz vermiş ve kayıtlardan bu tetki edilerek tevcihin yapılması için emir verilmiştir[386].

Alaybeyi Hasan: Hasan adlı kişi yıllardır alaybeyilik yapan Murad'ın kendisi seferde iken bir yolunu bulup alaybeyliğini elinden almıştır. Ancak bunun alaybeyliği kısa sürmüştür.

---

[381] ***AŞS,*** 535, 39 a.

[382] ***AŞS,*** 535, 60 b; Arzuman'ın neferatın mutasarrıf olduğu tımarlara müdahale ettiğine dair bkz.***BOA***. ***AE., III: Ahmed***, 1765; ***BOA***. ***İET.,*** 1631.

[383] Bu hususla ilgili diğer belgeler için bkz. ***AŞS,*** 535, 61 a, b, 64 b, 65 a.

[384] 25 S. 1148 tarihli bu belgede daha önceden yapılan bir tevcihe atfen Mustafa'nın Alaybeyliğinden bahsedilmektedir. Bkz. ***AŞS,*** 539, 71 a; Nitekim Mustafa'nın kendi arz-ı hali üzerine yapılan 14 M. 1134/03. 11. 1721 tarihli derkenarda Karahisâr-ı Sâhib Alaybeyliği'nin Hüseyin'in üzerinde iken Mustafa'nın alıp Hüseyin'e gadr ettiği kayıtlıdır. Bunun üzerine arz-ı hali gereğince alaybeylik tekrar 28 R. 1136 tarihinde Mustafa'ya tevcih olunmuştur. Bkz. ***BOA***. ***İET.,,*** 2333.

[385] ***BOA***. ***İEA.,*** 6029; ***BOA***. ***AE, III. Ah.,*** 7561, 19793.

[386] ***BOA***. ***İEA.,*** 6263.

Alaybeyi Murad ve Mehmed: Murad Karahisâr-ı Sâhib'in Çavuş Mahallesinde oturmaktadır. Eşinin ismi Fatıma bint-i İbrahim Efendi'dir. Hatice isminde büyük bir kızı, Ebubekir isminde küçük bir oğlu vardır. Babasının ismi İsa'dır.

Murad Ağa yıllardan beri Karahisâr-ı Sâhib'de Alaybeylik yaparken Hasan adlı zaim biraz önce de işaret olunduğu gibi usulsüz olarak Murad'ın elinden bu görevi almıştır. Bunun üzerine eski Alaybeyi Murad ve sancağın züema ve erbab-ı tımarı Hasan'ın yaptığı usulsüzlük hakkında müracaatta bulunarak Hasan'ın alaybeyilikten ref edilmesini sağlamışlardır. Nitekim 17. Şevval 1140 tarihli bir belgede Karahisâr-ı Sâhib sancağı züema ve erbab-ı tımarı arz-ı hal göndererek, dört senedir Tebriz, Revan ve Isfahan seferlerinde alaybeyileri olan Murad ile beraber mevcud ve cümlesi mir-i alay-ı mezburdan razı ve hoşnud oldukları halde, Asitane-i Saadete geldiklerinde kaza-i mezbur züemasından Hasan adlı kişi hılaf-ı inha alaybeyliği bir tarik ile alup zeamet ve tımarlarını ahara arz edip nizamlarını bozduğundan alaybeyliğin Hasan'dan alınarak hepsinin muhtarları olan Murad'a tekrar verilmesini istemişler, bu istek yerinde görülerek alaybeyilik tekrar Murad'a tevcih olunmuştur[387]. Murad'ın bu tarihten önce de Alaybeyi olduğunu Cemaziyelahır 1139 tarihli bir hüccet belgesinden anlıyoruz. Yani züema ve erbab-ı tımarının "dört senedir beraber olduklarına dair ifadeleri doğrudur[388].

Ancak Murad'ın bu şansızlığı bitmeyecektir. Zira iki yıl sonra yine kendisinin gönderdiği arzuhalinden Karahisâr-ı Sâhib Alaybeyliğini bu kez de düzmece haber ve arz ile Mehmed isimli birisinin aldığı anlaşılmaktadır[389]. Bu durumla ilgili olarak Mehmed'in kötü halini Sandıklı ve Şuhud naibleri ile Kütahya mütesellimi başka başka arz edip Murad'ın da iyi halini bildirmeleriyle 26 M. 1142/20. 08. 1729 tarihli fermanla Mehmed ref edilerek Murad tekrar fermanla alaybeyi olmuştur[390]. Ancak bu tarihten 5 ay sonraki tarihli bir belgede ise bunun tersi vaki olmuştur[391].

Karahisâr-ı Sâhib Sancağı Alaybeyisine gönderilen başka bir fermanda da sancağın züema ve erbab-ı tımarının 1729 yılında Vidin ve Niş kalelerinin tamir ve tahkiminde

---

[387] ***AŞS***, 537, 11 a.
[388] ***AŞS***, 536, 14 b.
[389] Mehmed'in Alaybeyi olarak tımar tevcihi için 3. M. 1142 tarihinde arz yazmıştır. Bkz. ***BOA***. ***AE., III. Ahmed***, 16985. Alaybeylik mücadelesi sürekli olduğu, belgelerdeki ifadelerden anlaşılmaktadır. Mehmed kendisinden önce alaybeyi olan Murad'ın durumun zayıflatmak için olsa gerek onun yaptığı arzlarda haksızlık yaptığından bahsetmektedir. Bkz. ***BOA***. ***İEA.***, 5308.
[390] ***AŞS***, 537, 18 b. Muradın 1141/1728 Alaybeyi olduğuna dair çok sayıda kayıt vardır. Bkz. ***BOA***. ***İEA.***, 5932; ***BOA***. ***AE, III. Ahmed,*** 3715.
[391] ***AŞS***, 533, 30 b.

görevlendirildikleri anlaşılmaktadır[392]. Bu ferman 1141 senesi Recebi'nin ortalarında sadır olduğuna göre bu tarihteki alaybeyi Murad olmalıdır. Ancak 22 L. 1144/17. 04. 1732 tarihli bir belgeden Murad Ağa'nın katledildiğini öğreniyoruz. Murad Ağa'nın eşi ve kızının açtığı davada katiller de bellidir. Öldürme sebebi olarak da Abdullah Ağa isimli birisi kendilerine hem 50'şer kuruş para verdiğini, buna rağmen katillerin bu işe yanaşmak istemedikleri anlaşılmaktadır. Fakat katiller, Abdullah Ağa'nın "eğer siz onu öldürmezseniz ben sizi öldürürüm" dediğinden bu işi zor ve ikrah ile yaptıklarını ikrar etmişlerdir[393]. Yapılan tahkikat neticesinde Murad Ağa'nın katilleri olan Hacı oğlu Mehmed, Arnavud oğlu Mehmed ve Ayvaz oğlu Ohan adlı Ermeni'dir. Bunları teşvik eden de Abdullah Ağa'dır ki bu Abdullah Ağa Karahisâr-ı Sâhib'in önemli ve önde gelen ayanlarından Abdülbaki Ağa'nın oğludur. Kendisi mütesellimlik de yapmıştır. Katillere diyet lazım geldiği ve bunların mallarından tahsil edilmesi için Karahisâr-ı Sâhib Mutasarrıfına ferman gönderilmiştir[394].

Arslan Ali: 18 S. 1144/21. 08. 1721 tarihli bir belgede bu yılki Karahisâr-ı Sâhib Alaybeyisi Arslan Ali'dir. Kendisi Şehrâbâd Nahiyesi'ne bağlı Ömer Karyesi'nde 5000 akça tımara mutasarrıf olan Süleyman'ın kendi rızası ile tımarından el çektiğinden Ali'ye verilmesini arz etmiştir[395]. Arslan Ali Ağa yine Alaybeyi iken Sandıklı Kazası'nda Kırı Sandıklı Köyünden Arzuman oğlu Mustafa ve Mehmed'in müştereken mutasarrıf oldukları 89026 akça zeametlerinde hılaf-ı kanun fazla kılıç cem olduğundan Kırhisar Nahiyesinde Çakırsu Karyesinde 2000 akça bir kılıcının 1144 senesi Saferinin 5. gününde Vezir-i Azam Ali Paşa'nın Tebriz seraskerliği vaktinde Ömer'e tevcih edilmesini ilam etmiştir[396]. Arslan Ali Alabeyi olarak 16 B. 1144/13. 01. 1732 tarihinde bir sipahiye tımar tevcih edilmesi ile ilgili olarak mektup göndermiştir[397]. Arslan Ali Ağa daha sonraları Karahisâr-ı Sâhib mütesellimi olmuştur. Bu görevi ile ilgili olarak mütesellimler bahsinde gerekli bilgiler verilmiştir.

Çalık-zâde Ali: Anadolu Valisine hitaben gönderilen 29 B. 1146 tarihli bir fermanda eyâlet askeri ile ilgili oldukça geniş çaplı bir düzenlemeden bahsedilmekte, bu cümleden olmak üzere bu askerlerin komutanları olan Alaybeylerinin seçiminde dikkat edilmesi gereken hususlar ayrıntıları ile zikredilerek *"...eyalet ve elviye beylerinin her birisi sancaklarının züema ve erbâb-ı*

[392] ***AŞS***, 537, 41 a.
[393] ***AŞS***, 538, 1 b- 2 a.
[394] ***AŞS***, 538, 37 b-38 a.
[395] ***AŞS***, 538, 31 b.
[396] ***AŞS***, 538, 58 b.
[397] ***AŞS***, 533, 18 a.

tımarından sâhib-i vakâr ve kaviyyü'l-iktidâr, neferât i'mâline kâdir hüsn-i hâl ile ma'rûf ve sadâkat ve diyânetle mevsûf, zümresinin muhtâr ve gayret-şi'ârı ve bi'l-ittifak cümlenin mümtâzı olan kimesneye virilüp sû-i hâl ve teşevvüş-i ahvâl ve garaz, tama' ile ma'rûf ve müttehem kişilere artık alaybeyilik verilmeyüp..." denilerek kimlere bu görevin verilip kimlere de verilmeyeceği açıkça belirtildikten sonra Karahisâr-ı Sâhib'de 30-40 yıldan beri zaim olup sancağın züema ve erbab-ı tımarının kendisinden memnun ve razı olduklarını bildiren Çalık-zade Ali'nin arz-ı hali üzerine Alaybeylik kendisine verilmiştir[398]. Ancak bir belgede bu kişinin hiç de fermanda kendisini tanıttığı vasıflara sahip olmadığını, bilakis fermanda kendilerine alaybeylik verilmemesi gereken kişilerden olduğun anlıyoruz. Söz konusu belge Çalık-zade Ali'nin alaybeyi tayin olunduğu tarihten yaklaşık iki sene öncesine aittir. Belgede Ayşe isimli bir kadın 4. R. 1144 tarihinde Anadolu Valisine arzuhal göndererek babasından ırs-ı şer'î ile intikal eden 14 at, bir katar katır ve iki katar deve ve 100 kile hınta, malumü'l-mıkdar şair (arpa), 400 koyun, 6 çift öküz, 20 camus ineği, 6 kese nukud akça ve cümle mal ve erzakını kaza-yı mezbur sakinlerinden ve erbab-ı mütegallibeden olan Çalık Mehmed oğlu dimekle maruf Ali ve oğlu Mehmed alarak gadr ettikleri, birkaç defa ferman-ı şerif ihrac itdirüp adı geçenlerin mütegallibeden olmalarıyla ihkak-ı hakk olunamadığını bildirdiğinden, bunların vali huzurunda muhakeme edilmeleri için buyruldu gelmiştir[399]. Nitekim bu hususla ilgili fermanlardan birisi 1144 senesi muharreminin ortalarında sadır olup 11 R. 1144 tarihinde Karahisâr-ı Sâhib mahkemesi siciline kaydedilmiştir[400]. Çalık-zâde Ali'nin bu fermandan iki sene sonra alaybeyi olması alaybeyilikle ilgili olarak yapılan düzenlemelerin pek de uygulama sahası bulmadığını veya istenilen neticeyi hasıl etmediğini göstermektedir.

Alaybeyi Süleyman: Alaybeyi Süleyman'ın Karahisâr-ı Sâhib'de birçok defa ve uzun seneler boyunca görev yaptığı anlaşılmaktadır. Kendisinin bizim araştırma dönemimizden önce de bu görevde bulunduğunu tespit ettik[401]. Süleyman 1720'li yıllardan da önceki tarihlerden başlayarak 1743'lere kadar aralıklarla alaybeyilik yaptığı anlaşılmaktadır. Alaybeyilik yapan diğer kişilerden bahsederken kendisinden yine bahsedeceğiz. Bununla beraber bir belgeden 18 Şaban 1134/02. 06. 1722 tarihinde Süleyman'ın tekrar Alaybeyi olarak görevlendirilmiş olduğunu

---

[398] Bu fermandaki düzenlemelerle ilgili olarak ta Kanuni Sultan Süleyman devrindeki düzenlemelere atıf yapılmaktadır. ***AŞS***, 539, 31 b.
[399] ***AŞS***, 538, 21 a.
[400] ***AŞS***, 538, 23 b.
[401] ***AŞS***, 534, 39 b. 25. 02. 1721 tarihinde Süleyman Alaybeyi iken Hüseyin arz-ı hal sunarak Alaybeyliğini onun elinden almıştır.

anlıyoruz. Bu seferki görevlendirilmesinde Alaybeyi Süleyman, görevli olduğu Karahisâr-ı Sâhib Sancağı askeri ile birlikte Vidin Kalesi binalarının tamirinde görevlidir. Karahisâr-ı Sâhib Sancağı'nda bulunan züema ve erbâb-ı tımarının Mâbeyn Mahsûlü Mukâtaasına mahsub olmak üzere 1133 senesinde 30. 000 akça ile Süleyman'ın üzerinde olup tahsili mümkün olmadığından kendi malından ödediği, bunun bir daha alınmaması için Karahisâr-ı Sâhib paşası ile kadısına hüküm gönderilmiştir [402].

10 R. 1148/29. 08. 1735'de Karahisâr-ı Sâhib Alaybeyliği Süleyman'a tevcih edilmiştir. Buna tevcih edildiğine dair fermanda da yine Alaybeyilikle ilgili yapılan düzenlemelerden bahsedilmektedir[403]. 2 M. 1149'da Süleyman Ağa'nın alaybeyiliği hâlâ devam etmektedir. Bir emlak satışı ile ilgili belgedeki bilgilere göre Çavuşoğlu Mahallesi'nden Neslihan bint-i Memi isimli hatunun vekili olan Ahmed Bey ibn-i Süleyman mahkemede, halen Karahisâr Alaybeyi olan Süleyman Ağa mahzarında, ikrar-ı tâmm ve takrîr-i kelâm idüb mahalle-i mezburede vaki sınırları belli ve eşcar-ı müsmire ve gayri müsmireli bahçesi olan mülk menzilini 42 kuruşa satmıştır[404]. Ancak Süleyman Ağa'nın Alaybeyliği bu ayın 21'ne kadar sürecektir. Zira bu tarihte yeni bir görevlendirme vukubulmuştur. Fakat 16 Ş. 1154/26. 10. 1741 tarihli bir belgede Süleyman'ı tekrar Alaybeyi olarak görüyoruz. Bu belgede Alaybeyi olarak Süleyman Şehrâbâd Nahiyesine bağlı İnaz Köyünden 5000 akça tımara mutasarrıf olan Ahmed'in tımarına rağbet etmeyip vaki olan sefere de gitmediğini bu sebeple tımarın boş olduğunu, boş olan bu tımarın Halil'e verilmesini Erzurum'da bulunan ordu-yı hümayuna arzetmiştir. Bu arz üzerine de Erzurum Seraskeri Numan Paşa tarafından adı geçen kişiye tevcih olunduğu anlaşılmaktadır[405]. Alaybeyi Süleyman yine aynı tarihli bir başka arz ile Kırhisar Nahiyesinde Çandır karyesinde 5000 akçalık tımarı Şaban'a ilhaken arz olunduğu ancak bu tımar çürük ve hasılsız olduğundan adı geçen Şaban'ın 15 senedir buna rağbet etmemesi sebebiyle boş olduğu ve yine Kiçi Sincanlı Nahiyesine bağlı Mahmarı Karyesinde 10000 akçalık tımara mutasarrıf olan İbrahim'in tımarının da aynı şekilde çürük ve bî-hâsıl olduğundan masarıf-ı seferiyyesini karşılamadığını zikrederek ber-vech-i ilhak verilmesini istemiştir[406]. Süleyman'ın alaybeyliğinin bundan sonraki senenin sonlarına kadar devam ettiği belgelerden anlaşılmaktadır. Ancak kendisi hakkında bazı şikayetler vaki

---

[402] ***BOA***. ***MAD, 9909***, s. 346
[403] ***AŞS***, 539, 72 a-b, Süleyman'ın alaybeyliğine dair ikinci bir belgede de yine aynı defterin 76. varak a yüzünde mevcuttur.
[404] ***AŞS***, 540, 50 b.
[405] ***AŞS***, 542, 14 a.
[406] ***AŞS***, 542, 31 b.

olmuştur. 29 Zilhicce 1155 tarihli bir fermanda yaptığı yolsuzluk ve usulsüzlüklerden bahsedilerek sancaklısının kendisinden razı olmadığı, buna mukabil Şuhud Nahiyesinde Karamıkgediği isimli köyden 18099 akça tımara mutasarrıf olan Ahmed adlı kişiden hoşnut ve razı oldukları belirtilerek Süleyman Alaybeylikten ref edilmiştir[407].

Alaybeyi Mustafa: Şehrâbâd Nahiyesinden 33270 akça zeamete mutasarrıf olan Mustafa Alaybeyliğin kendisine verilmesini isteyince 21 M. 1149'da sadır olan bir fermanla Alaybeyi olmuştur[408]. Bu fermanda da alaybeyilik ile ilgili daha önceki fermanlarda belirtilen hususlar yer almaktadır. Bu da bu işin gereği olarak zikrediliyor olmalıdır.

Alaybeyi Mehmed: Karahisâr-ı Sâhib Sancağı'nın çeribaşıları, züema ve erbab-ı tımarı Südde-i Saadet'e mahzar gönderip halen liva-i mezbur Alaybeyisi olan Süleyman'ın reaya ve fürûmâye makulesi olup ve yolsuz ve usulsüz uygulamalarından teşekkî ettiklerinden dolayı görevden alınıp yerine Ulusincanlı Nahiyesi'nde Saraycık Köyünden 23. 058 akça zeamete mutasarrıf olan Mehmed'e verilmesini istemişlerdir. Mehmed'in Karahisâr-ı Sâhib'in ocak-zâdelerinden olduğu da mahzarda zikredilmiştir. Bunun üzerine 20 Ş. 1151/02. 12. 1738 tarihinde Süleyman Alaybeyilikten ref edilip yerine Mehmed Alaybeyi olmuştur[409].

Alaybeyi Ahmed: Daha önce de defalarca işaret edildiği gibi 29 Zilhicce 1155/23. 02. 1743 tarihli bir fermanda yaptığı yolsuzluk ve usulsüzlüklerden dolayı Süleyman bir kere daha Alaybeylikten ref edilip yerine sancakta bulunan züema ve erbab-ı tımarın kendisinden razı olduğu Şuhud Nahiyesi'nde Karamıkgediği isimli köyden 18099 akça tımara mutasarrıf olan Ahmed adlı kişi Alaybeyi olmuştur[410]. Nitekim Yeni Alaybeyi Ahmed'in ilk yaptığı işlerden birisi Süleyman'ın Alaybeyi iken kendi zeametinde gayri kanuni olarak cem olan kılıçların ayrılması için arz vermek olmuştur[411]. Ancak 25 Ra. 1156/19. 05. 1743 tarihli bir belge Karahisâr-ı Sâhib Sancağındaki Alabeyilik mücadelesi ile ilgili çok açık fikirler vermektedir. bu belgedeki ifadeye göre Süleyman'ı görevden aldıran Ahmed aslında askeri taifesinen birisi olmayıp esnaftan bir kimsedir ve bu görevi hak etmemektedir[412].

---

[407] ***AŞS***, 542, 53 a.
[408] ***AŞS***, 540, 52 b-53 a.
[409] ***AŞS***, 541, 65 A. Bu defterin varak numaralandırılmasında 65 rakamı iki kez verilmiştir. İlgili belge ikinci 65 numaralı varağın a yüzündedir.
[410] ***AŞS***, 542, 53 a.
[411] Alaybeyi Ahmed'in arzı üzerine Süleyman'ın rağbet etmediği Şehr-âbâd Nâhiyesinde Aksaz Karyesindeki 2000 akça bir kılıcının Mustafa'ya tevcih edildiği anlaşılmaktadır. Bkz. ***AŞS***, 542, 55 a.
[412] ***AŞS***, 542, 61 b. Belgede özet olarak şu hususlar belirtilmekte ve Alaybeyliğin tekrar Ahmed'den alınarak Süleyman'a verilmesi emredilmektedir: "Karahisâr-ı Sâhib züe'mâ ve erbâb-ı tımarı mahzar gönderip daha önceden Alaybeyi olan Kırhisar Nahiyesi'nden Eniki karyesi ve gayriden 37668 akça tımara mutasarrıf

Buraya kadar olan bilgilerden de anlaşılacağı üzere Karahisâr-ı Sâhib Alaybeyliği büyük bir çekişme konusu olmuştur. Anlaşılan odur ki her alaybeyi olmak isteyen kişi kendisine önce bazı yandaşlar bulmakta mevcut alabeyinin haksız ve usulsüz uygulamalarını, buna karşılık kendisinin bu işe ehil ve layık olduğunu ve zeamet ve tımar erbabının da kendisini tercih ettiklerini mahzar halinde merkeze bildirerek sancağın alaybeyliğini almakta idiler. Bu dönem içerisinde defalarca bu kurumla ilgili temel düzenlemeler yapıldığı, alaybeyi olacak kişinin seçiminde oldukça titiz davranılması, rast gele kişilere bu görevin verilmemesi, alaybeyi olanların da gerek tımar ve zeamet tevcihlerinde ve gerekse orduya asker yazılacağı zaman asker yazımında çok dikkatli ve fermanlarda belirtilen kurallara uymaları istendiği halde yine de birçok yolsuzluğun olduğu göze çarpmaktadır. Bu da artık merkezin taşrayı yeterince denetleyemediğini, her ne kadar zaman zaman fermanlarda gizli ve açık müfettişler gönderilerek idarecilerin kontrol edileceği bildirilse de bu tehditlerin pek de etkili olmadığını göstermektedir.

d- Yeniçeri Serdarları

Yeniçeri Serdarı İstanbul dışında eyâlet, sancak ve kazalarda bulunan yeniçerilerin komutanlığını yapmak üzere tayin edilirlerdi. Bunlar her eyâlet ve sancak merkezinde bulunurlar ve kendilerine bağlı olan bu asker taifesinin her türlü zabt u rabtından sorumlu tutulurlardı[413]. Bunların tayinleri Yeniçeri Ocağı içinden ve ocakta emeği geçmiş olan kişiler arasından yapılırdı. Görevlendirilmeleri Yeniçeri Ağasının mektup yazması ile olurdu.

Askerî bir idâreci olarak Yeniçeri Serdarlarının muhatab alındıkları konular şunlardı: Sefer ve askerlik hususları, asker yazımı ve cepheye gönderilmeleri, ordu için zahire tedariki ve gerek bu zahirenin ve gerekse cephedeki askere gidecek diğer malzemelerin nakli için gereken develerin toplanması, eşkıya, mütesellim tayinleri, sikke düzenlemeleri, reayanın büyük şehirlere göçünün önlenmesi, asayiş problemleri, emirleri altında olup suç işleyen askerlerin mahkemeye çıkarılmaları vs.

Yeniçeri Serdarının amirliğini yaptığı askeri sınıflar şunlardı: Cebeci, topçu, top arabacı, gılmân-ı acem, kul oğulları. Amirleri olarak bu askeri sınıfların birbirleri ile olan anlaşmazlıklarını çözümlerdi. Yine bu sınıflara mensup birisi sair kişilerden birisi ile problemli

---

Süleyman'ın tavr ve hareketlerinden kendileri razı iken, kendisi Şark ve Moskov seferlerine katıldığı ve yararlığı görüldüğü halde, livâ-i mezbûr sâkinlerinden Çaylıoğlu diye bilinen Ahmed isimli kişi sancaklarının kişi-zâdelerinden olmayıp aslında esnâf tâifesinden alaybeyliğe müstahak değil iken sahte mahzar ile mûmâ-ileyh Süleyman'ın ref`inden ber-takrîb ile alaybeyliği alıp gadr ettiği, alaybeyliğin eski sahibine iade edilmesini istemişlerdir".

[413] Sertoğlu, ***agl***, s. 368.

hale gelip mahkemeye getirilmeleri gerektiğinde bunlara subaşı ve diğer görevliler karışamaz Yeniçeri serdarı marifetiyle mahkemeye ihzar edilirlerdi. Ayrıca sefer için gerektiğinde bu askeri sınıfların yazılıp cepheye götürülmelerinden de Yeniçeri serdarları mesul idiler. Nitekim 1154 senesi Zilhiccesinin sonlarında Dergâh-ı âlî Yeniçerileri Ağası Hasan'ın Anadolu'nun orta kolunun sağ ve solunda olan kadılar ve naibler, serdarlar, ocak ihtiyarları, ayan-ı vilayet ve iş erlerine hitaben gönderdiği bir mektupta zikredilen yerlerdeki bütün kazaların Yeniçeri Serdarlarının umûmen kazalarda mevcut olan yeniçeri, topçu, cebeci, top arabacı, ve sahih kul oğulları neferâtıyla Erzurum canibi Seraskeri maiyyetine fermanla memur olduklarından hiçbir bahane göstermeden gitmelerini istemektedir[414]. Belgede bu sınıfa ait askerlerin daha önce ne gibi illet ve özr belirttikleri tek tek zikredilerek bunlara itibar olunmayacağı, gerek serdarlık iddiasında bulunanlar olsun gerekse asker olsun bir fert geriye kalmış ise gönderilen sürücü mübaşirler marifetiyle haklarından gerekli kanuni muamele ve cezanın uygulanacağı ifade edilmektedir.

XVIII. yüzyılda, bazı kişiler bir şekilde Yeniçeri ağalarından ismi açık serdarlık mektubu alıp bununla serdarlık yapmaya başladıklarından birtakım yolsuzluklar ve usulsüzlük baş göstermeye başlamıştı. Bunun önlenmesi için ocakta görev yapmayıp ismi ve şöhreti bilinmeyen böyle kişilere açık mektup verilmemesi için Yeniçeri Ağası Mehmed Ağa 1717 ekimi ortalarında bir mektup yazmıştı[415]. Ayrıca sık sık bu görevlilerin değiştirilmeleri bir takım suiistimalleri beraberinde getiriyordu. Yeni tayin olunan bir serdarın mektubunda yazılı olanlara bakılırsa sadece kanun gereği olarak mevcut serdarın ref olunup yerine mektup verilen kişinin serdar tayin edildiği, kendisinin bu işte istihdam edilmesi hususunda Dergah-ı Âlî Yeniçerileri ağası Karahisâr-ı Sâhib naibine mektup yazıyordu[416]. Buna göre mevcut serdar her hangi bir ihmali görülmüş değildi. Böyle olunca idarecinin rahat bir şekilde görev yapması düşünülemez.

Karahisâr-ı Sâhib Sancağında Serdarlık yapan kişiler:

Ebûbekir Beşe 11-20 Şevval 1133/05. 08. 1721 tarihinde gönderilen serdarlık mektubu ile serdar tayin olunmuştur. Ebubekir Beşe'nin mektubunda Yeniçerilik teşkilâtının bozulma nedenlerini açıkça görmekteyiz. Mektupta belirtildiğine göre dergâh-ı âlî yeniçerilerinin Devlet-i Aliyye'nin güzide askeri olup kadîmden serdar nasb oluna gelen yerlere ocakdan ismi ve ahvâlleri

---

[414] ***AŞS***, 542, 22 a.
[415] Özkaya, ***XVIII. Osmanlı...***, s. 33.
[416] ***AŞS***, 537, 15 b. Bu belgede Kanun gereği ocağın emekdarlarından 37. Bölüğün Mehmed Ağa isimli yeniçeri serdar tayin edilip kazada mevcut serdarın görevden alınması istenmektedir.

bilinen emekdârların zabit ve serdar tayin olunmaları kanun iken ricâl-i Devlet-i Aliyye'den ve gayriden bazı kişilerin kanaatlarıyla isim yerleri açık mektupla ocağın kaide-i hasenesinde ve zâtları meçhûl yabancılara serdarlık verilip, onlar da yeniçerilikde alakası olmayan ecaniblere sahib çıkıp envâ'-ı şekâvet ve irtikâb ve re'âyâ ve berâyâ ve sükkân-ı vilâyeti ihtirâza cesaret eyledikleri padişahın kulağına gittiğinden bu gibiler ref olunup bundan sonra ocağın merâsim edâya tahsîl-i vukûf etmiş ve neferâtın zabt u rabtına ve imâl-i neferâta kâdir emekdârları istihdâm edilmesi, onların da yabancılara sahib çıkmayıp ocağın ahvâline hüsn-i nizâm verilmek için müceddeden hatt-ı hümâyûn sadır olduğu, bu sebepte Karahisâr-ı Sâhib'de serdar olanın ref' olunup 37 bölükde Bekir Ağa'nın serdar tayin olunduğu bildirilmektedir[417].

Yukarıdaki mektuptan yaklaşık iki ay sonra (02. 10. 1721) Ali Çavuş'un serdarlık mektubu gelmiştir. Ancak ne mektubu gönderen kişi değişmiş ve ne de mektupta belirtilen ifadelerde muhteva olarak bir farklılık var. Aynı gerekçelerle bu kez de Şuhud ve Sandıklı Kazalarının da ilhâkı ile (yani buralarda bulunan yeniçerilerin de amiri olmak üzere) 6. Bölükte görevli Ali Çavuş serdar tayin olunduğu bilidirilmektedir. Burada bir terslik var. Eğer Yeniçeri Ağası değişmemişse -ki değişmemiştir- bu kadar kısa zamanda tekrar yeni bir serdar tayin etmenin gerekçesi ne olabilir. Üstelik ocağa hüsn-i nizam verilmesinden bahsediliyor[418].

1 Rebiülahır 1139/ 25. 11. 1726 tarihli bir mektupla Karahisâr-ı Sâhib'e bu kez de İbrahim Ağa serdar tayin olunmuştur[419].

Yeniçeri Serdarı Hacı Hüseyin Ağa'nın serdarlıkta ibka edildiğine dair Yeniçeri Ağası Abdülbaki'nin mektubu[420] el-Hâc Hüseyin Ağa'nın 1150/1738 tarihinin ikinci yarısına gelindiğinde hâlâ serdarlığının devam ettiğini göstermektedir. 11-20 Ramazan 1150/01. 01. 1738 tarihinde sefer için gerekli deve ücretlerinin tevzii ve bu ücretler mukabili alınıp ordu-yı hümâyuna götürülecek develere tayin edilen Sarbanbaşı için kefil olanlardan birisi de Serdar el-Hac Hüseyin Ağa'dır[421].

Dergâh-ı Âlî Yeniçerileri Ağası Hasan Ağa'nın 1. Şaban 1154/11. 10. 1741 tarihli Karahisâr-ı Sâhib Kadısına hitaben gönderdiği mektubu ile mevcut serdar ref olunub 37 Bölükte Hacı İbrahim adlı yeniçerinin serdar olarak istihdam edilmesini istemiştir. Mektupta daha öncede belirtildiği gibi serdarın sorumlu olduğu askeri sınıflar olarak Yeniçeri, topçu, cebeci, top arabacı,

[417] ***AŞS***, 534, 22 a.
[418] ***AŞS***, 534, 33 a.
[419] ***AŞS***, 536, 13 b.
[420] ***AŞS***, 538, 40 b.
[421] ***AŞS***, 541, 36 b.

kul oğulları ve gılmân-ı acemler zikredilmiştir. Bunların tayin edilen Hacı İbrahim'in sözünden taşra ve re'yinden haric vaz ve harekette bulunmayup itaat ve ınkıyâd üzere olmalarını da tenbih etmiştir[422]. 1 Zilkade 1154/07. 01. 1742 tarihinde gönderilen bir başka mektupla Hacı İbrahim Ağa serdarlıkta ibka edilmiştir[423]. 1 Zilhicce 1155/26. 02. 1743 tarihinde gönderilen bir başka mektupla mevcut serdarın ref olunarak tekrar Hacı İbrahim Ağa'nın serdarlık görevinde istihdam edilmesi istenmiştir. Bu durumda Hacı İbrahim Ağa daha önceki bir tarihte azledilmiş olmalıdır[424].

Dergâh-ı Âlî Yeniçerileri Ağası Hasan Ağa'nın 1. Cemaziyelahır 1155/ 02. 08. 1742 tarihinde Karahisâr-ı Sâhib Kadısına gönderdiği serdarlık mektubunda mevcut serdarın ref olunup yerine 54 Cemaatte görevli Ali Ağa'nın serdarlıkta istihdam edilmesini istemiştir[425].

Bir diğer serdar da Saraç Mahmud'dur. Kendisinin ilk defa ne zaman serdar olarak tayin olunduğunu tespit edemedik. Ancak 8 Zilkade 1155/03. 01. 1743 tarihli bir kayıttan bu senenin Şevval ayının 1'nden (28. 11. 1742) geçerli olmak üzere kendisinin serdarlıkta ibka olunduğuna dair bir mektup ibraz etmiştir[426]. Saraçlık yapan bir kişinin serdar olarak atanması da askeri alandaki bozulmaya ilginç bir misal teşkil etmektedir.

1-10 Rebiülevvel 1156/25 Nisan-5 Mart 1743 tarihinde gönderilen bir mektupla Karahisâr-ı Sâhib'de görevde olan Yeniçeri Serdarının ref olunup 54. Cemaatin Sucu-zâde Ali Ağa'nın serdarlık görevinde istihdam edilmesi istenmiştir[427].

1160 senesi Saferinin ilk günleri (11-20. 02. 1747) tarihiyle tarihli olarak yeni Yeniçeri Ağası Mustafa Ağa'nın Kundakçı el-Hac İbrahim'i yerinde bırakan mektubu gelmiştir. Bu durumda el-Hac İbrahim'in daha önceden de Karahisâr-ı Sâhib'deki yeniçerilerin serdarı olduğu anlaşılmaktadır[428].

e- Kethüdayerleri

Kethüdayeri altı bölük halkının üzerine tayin olunan zabittir. Bu da mektupla tayin olunmakta idi. Kethüdayeri mektubunda altı bölük ağalarının hepsinin ismi olduğu gibi bazen birkaçının imzası ile de tayin mektubu yazıldığı vaki olurdu. Kethüdayeri altı bölük halkının

[422] ***AŞS***, 542, 12 b.
[423] ***AŞS***, 542, 17 a.
[424] ***AŞS***, 542, 51 b.
[425] ***AŞS***, 542, 40 a.
[426] ***AŞS***, 542, 45 a.
[427] ***AŞS***, 542, 62 b.
[428] ***AŞS***, 544, 38 b.

uygunsuz hareketlerinden ve savaşa sevk edilmelerinden sorumlu idi. Özellikle silahdar bölüğünden seçilen kethüdayerlerinin mektuplarında yapacakları görevler açıkça belirtilmekte idi. Bunlar altı bölük halkının dava ve anlaşmazlıklarını şer'le gördürmek, kendisine karşı gelenlerin isim ve resmlerini ve bağlı bulundukları bölüklerini İstanbul'a bildirmek, leventlerden sipahi adına "mızrak ve bayrak götürüp reaya fukarasını rencide eden var ise" bunları yakalamak ve cezalandırmak, seferden kaçanları cezalandırmak da kethüdayerinin görevleri arasında idi.

XVIII. yüzyılda kadılar, mütesellimler, voyvodalar, zabitler, subaşılar tarafından kanunsuz ve haksız bir şekilde altı bölük halkı yakalanıp, hapsedildikleri, kalebend edildikleri vaki olmakta idi[429].

Kethüdayerlerinin görevlerinden birisi de kadılar, yeniçeri serdarları ve ayan-ı vilayetle birlikte kazaları dahilinde gelip geçen tüccar taifelerine, yolculara vs. zarar veren eşkıyayı ele geçirip marifet-i şerle haklarında lazım gelenin icra edilmesine çalışmaktı[430]. Bir diğer görevleri ise yine diğer bütün ilgili idarecilerle birlikte bölgelerinde gerektiği zaman asker yazımında bulunmaktı[431].

Altıbölük ağalarının Evail-i Receb 1155/31. 08-09. 09. . 1742 tarihinde Karahisâr-ı Sâhib kadısına gönderdikleri mektupta Karahisâr-ı Sâhib, Sincanlu, Çola, Barçın, Nevâhî-i Barçınlu, Karamık, Şuhud ve Sandıklı ile buralara tabi olan nahiyelerde sâkin ve mütemekkin olan Altı Bölük yoldaşlarının üzerlerine Zâbit ve Kethüdayeri olarak ebnâ-i sipâhiyândan 23. Bölükte yevmî 99 akça ulûfeye mutasarrıf olan Mahmud ocağın kadîmi emekdarlarından olup muhill ve müstahak olduğundan Zabit ve Kethüdayeri olarak tayin olunduğunu, istihdam edilmesini istemişlerdir. Belgede bütün ağaların imza ve pençeleri yer almaktadır[432].

f- Voyvodalar

Voyvoda aslı Slavca voy ve voda kelimelerinden mürekkep bir kelime olup sözlük anlamı itibariyle asker sürücü demektir. Osmanlı Devleti teşkilâtında ise üç değişik anlamda kullanılmıştır. Birincisi Eyâlet yöneticisi anlamındadır. Bu hali ile Eflak ve Boğdan prensliklerinin yöneticilerine denir. Bir diğer anlamı sancak yöneticisi anlamındaydı. XVII. yüzyılın sonlarından başlayarak bilhassa XVIII. yüzyılda bazı sancak ve kazalar has haline getirilerek buralara sancakbeyi yetkisi ile donatılmış voyvodalar tayin edilmişti. Bu gibi

[429] Özkaya, ***XVIII. Osmanlı...***, s. 37.
[430] ***AŞS***, 542, 23 b.
[431] ***AŞS***, 542, 24 a.
[432] ***AŞS***, 542, 44 b.

sancakların başında Bolu, Denizli, Yenil, Bozok, Uşak, Tokad, Ayaş, Beypazarı ve Menemen'i sayabiliriz[433].

Voyvodalar XVIII. yüzyılda bir şehrin, küçük bir eyalette sultana, başvezire, kaptanpaşaya ya da devletin resmi görevine sahip bütün yüksek dereceli görevlilerin hassı olan yerlerin idaresine de atanmışlardı. Böyle yerlerde bulunan voyvodalar iki tuğlu sancağa sahip paşanın yetkisini kullanırlardı. Fakat savaşta bunların yani iki tuğlu paşaların bayrağı altında yürürlerdi[434]. Sancakbeyi yetkisindeki Yeniil hassı Voyvodası ile ilgili olarak Karahisâr-ı Sâhib sicillerine yansımış birçok belge bulunmaktadır. Bunlardan birisinde Yeniil Hassı reayasından olup eşkıyalık yapanların yakalanıp Kıbrıs'a sürülmesi ile ilgili fermandır. Ferman Yeni-il Voyvodasına 21-30 Şevval 1139/10-19. 06. 1727 tarihinde gönderilmiştir. Ama muhtevasına bakıldığında Karahisâr-ı Sâhib'i de ilgilendirmektedir[435]. Bir diğer belge ise kendisine bu ferman gönderilen Yeniil Voyvodası tarafından Karahisâr-ı Sâhib Şer'î Hakimi ve Kale dizdarına hitaben gönderilen buyruldudur. Burada ise çok geniş olan bu cemaatlerin zabt u rabt altına alınabilmeleri için bunlardan 62 kişinin rehin olarak alındığını, ancak bu kadar çok sayıda kişinin dışarıda tutulmasının zor olduğundan bunların Karahisâr-ı Sâhib kalesinde muhkem kalebend olunmaları için bu buyruldunun tahrir ve Sadr-ı âlî silahşorlarından Ömer Ağa ve Voyvoda Ahmed'in yeğeni olan Mahmud Ağa ile gönderildiğini. Vusullerinde bunların nizamları verilinceye kadar ferman gereği kalede muhkem kalebend edilmelerini istemiştir[436]. 18. Rebiülâhır 1139/12. 12. 1726 tarihli bu belgeden tam bir ay sonra gönderdiği bir başka buyrulduda ise yine Yeniil Voyvodası Ahmed, kalebend edilen bu kişilerden re's-i eşkıya olan Emrullah oğlu İbrahim, Solakoğlu Abdulkadir, Uzun Musa oğlu Hüseyin, Deli Ahmed namındaki eşkıyaların ber-muceb-i fetva-yı şerif ve emr-i münif ceza-yı sezaları tertib olunmak içün tarafından buyruldu tahrir ve tayin olunan mübaşir ile gönderilmişdir. Buyruldu ulaştığında fetva-yı şerif, emr-i münif ve

---

[433] Özkaya, ***XVIII. Yüzyılda ...***, s. 200.
[434] ***Aynı eser***, s. 201.
[435] Belgenin muhtevasında şöyle denilmektedir: *"Konar-göçer Yörükan cemaatlerinin kethüdaları olan Şeyhoğlu Abdülhalim, Emrullah oğlu İbrahim, Çakaloğlan ve Muslu Kethüda, Kara Osman ve Solakoğlu, Köpekoğlu, Kamer Halil nam şakiler beş altı binden mütecaviz cemaatleri ahalisi ile eyyam-ı baharda sevahilden huruc ve Hamid, Teke, Karahisâr-ı Sâhib, Beyşehri, Akşehir sancaklarında kurâya konup esna-yı rahda sağ ve sollarında bulunan mezrû'ât ve bağ ve bahçelerine devab ve mevaşilerin saluvirüp itlaf ve izaat ve ebna-i sebilin yollarına inüp mallarını garet ve nicelerin katl ve bunun emsali enva'-ı fesâd ve şekavetlerinden ma-ada karyelere kolcular gönderüp zehair tevzi' ve harman vaktinde hasıl olan mahsullerin ahz ve hasaret idüb zulm ve taaddi ve şekavetlerinin nihayeti olmaduğunu bundan akadem yirmi beş aded kazanın kadıları arz itmeleriyle zikr olunan eşkıya ahz ve cemaatleri içinden ihrac ve Kıbrıs cezirisine nefy ve icla olunmak*" için emir gönderilmiştir ***AŞS***, 536, 24 b-25 b; ***BOA***. ***MD***, 134, s. 133-135.
[436] ***AŞS***, 536, 25 b.

buyruldunun gereği yapılarak isimleri zikredilen eşkıya kaleden çıkarılıp gerekli cezalarının verilmesi ve durumun ilam edilmesini istemiştir[437].

Üçüncü olarak da devlet tarafından iltizama verilen yerlerin vergilerini toplamaya memur kişilerle havass-ı hümayun ve vezirlerin haslarının yıllık gelirlerini toplamakla görevli kişilere de voyvoda denilmiştir[438].

3 Ramazan 1138/ 04. 05. 1726 tarihli bir belgede Ayvalı karyesinin voyvoda ile idare edildiği, buradaki gelirlerin voyvoda tarafından toplanıldığı ve bunların resmî işlemlerinin de voyvoda marifetiyle görüldüğü anlaşılmaktadır[439]. Bu belgede belirtilen voyvoda da mukataanın vergilerini toplamakla görevlidir.

Anadolu valisinin seferde olması hasebiyle birkaç senedir artan eşkıyalık olaylarının önlenmesi hususunda Karahisâr-ı Sâhib kadısı, yeniçeri serdarı, ayan-ı vilayet iş erleri ile birlikte Karahisâr-ı Sâhib voyvodasına da 3 Receb 1139/23. 02. 1727 tarihinde Anadolu Müfettişi tarafından bir buyruldu gönderilmiştir[440]. Belgede voyvoda diğer görevlilerle birlikte firari askerlerin yerlerine döndürülmeleri hususunda görevlendirilmiştir. Bu da voyvodaların gerektiğinde asker toplama ve cepheye gönderme gibi işlerde de yetkili olduğu anlamına gelmektedir.

Diğer bir belgede de 1-10 Cemaziyelahır 1155/02-11. 08. 1742 tarihlerinde Uşak Voyvodası Hasan ve Karahisâr-ı Sâhib Kalesi Dizdarı'na gönderilen bir fermanda ise halen Özi Valisi Ebubekir Paşa'nın malikâne mukataası olan Uşak'ın Voyvoda Hasan'ın uhde ve iltizâmında olduğu, bu sebeple gönderdiği arz-ı halinde mukataa-i mezburenin malının noksanlaşmasına sebep olan ve ayrıca fitne ve muzırrı'n-nas olan Acem asıllı ve Acemoğlu diye bilinen kişinin daima ehl-i İslam'a ihanet içinde olduğunu bildirerek bu kişinin Karahisâr-ı Sâhib kalesinde kalebend olunmasını istemiştir[441]. Burada dikkate değer olan husus Acemoğlu denen kişi ile ilgili tanımlamadır. Bu kişinin hakkında Acem asıllı olması, fitne ve fesat kaynağı olması, sürekli ehl-i İslam'a ihanet üzere olduğu şeklinde ifadeler yer almaktadır.

---

[437] ***AŞS***, 536, 25 b.
[438] Sertoğlu, ***agl.,*** s. 359, Akdağ, ***Türkiye'nin...***, C. II. S. 65 vd.
[439] Mesela ölüm sebebiyle mahlul kalan bir arazinin tapusu voyvoda huzurunda başkasına verilmiştir. *"Medine-i Karahisâr-ı Sâhib mahallatından ...Mahallesi'nden işbu sene-i mübârekede Serdengeçti Ağası olan Osman .... Voyvoda Hacı Mehmed Ağa mahzarında ikrar ider ki; Ayvalu nam karye sakinlerinden bundan akdem fevt olan Kara Musa ve Satılmış nam...Fevt olub evlad-ı zükuru olmamağla bir dönüm Kara Musa'nın ve üç dönüm Satılmışın mahlul olmağla resm-i tapusu ahz olunub merkuma tevfiz olunmuşdur"* ***AŞS***, 536, 2 a.
[440] ***AŞS***, 536, 20 b.
[441] ***AŞS***, 542, 41 a.

g- Subaşılar

Subaşı: bir şehrin özellikle küçük kasabaların inzibat işlerinin yöneticisi demektir. Subaşı aynı zamanda acemi ocaklarında küçük rütbeli subaylar için de kullanılan bir terimdir. Kapıkulu süvarileri arasında sefer zamanlarında inzibat işleri için, sulh zamanlarında ise vergi tahsili için görevlendirilen kişileri ifade eder[442]. Subaşılar savaş zamanlarında zâbit kâtipliği yaparlar. Barışta ise bulundukları kazanın asayişini sağlamakla görevli idiler[443]. Ayrıca sancaklarda polis amiri durumundadırlar. Bu itibarla asayişin muhafazasında önemli görevler üstlenirlerdi. Osmanlılarda subaşılık: köy ve kasabalarda ilsubaşılığı, şehirlerde ise şehir subaşısı olarak iki kategoriye ayrılmıştı. Subaşılar sancakbeyinin ücretli adamıdır. Ancak görevi kadıya yardımcı olmaktır, yani onun emrinde çalışırdı[444].

Subaşılar büyük zeametlerde de görev yaparlardı. Serbest dirliklerde yani zeametlerde subaşıyı dirlik sahibi diğer adı ile zaim tayin ederdi. Serbest olmayan köylerde sancakbeyi tarafından "köy subaşıları", sancaklarda "sancak subaşıları", her kazada da "toprak subaşıları" tayin olunurdu. Bunlar asayişi temin için asesleri ve mahalle bekçilerini kullanırlardı. Bunlar yaptığı görev karşılığı olarak subaşılık maktuu alırlardı.

Subaşılara hitaben gelen emirler görevleri gereği inzibat işleri ile ilgili idi. Bu emirler sadece bunlara hitaben değil sancağın en üst idarecisi olan validen başlayarak sırası ile kadılar, nahiye naibleri, voyvodalar, kethüdayerleri, yeniçeri serdarları, köy subaşıları ve ayan-ı vilayet iş erleri şeklinde sıralanırdı. Nitekim belgede kapusuz levendatın köylerde vakitsiz gelip kondukları, bedavadan yem ve yiyecek aldıkları, konakçı, kurban, çavuş akçası isimleri ile ve başka şekillerde reayadan para vs. talep ettikleri bildirilerek bunun önlenmesi istenmektedir[445].

Karahisâr-ı Sâhib Sancağı'nda da birçok serbest zeamet mevcuttu ve buralara tasarruf eden zaimlerin kendileri adlarına bir subaşı tayin etmeleri de yaygın bir gelenekti. Nitekim Osman adlı zaim, Karahisâr-ı Sâhib Kazası'na bağlı Şehr-âbâd Nahiyesi'nde Kınık Karyesi ve gayriden serbestiyet üzere mutasarrıf olduğu piyâde zeâmetini 1147/1735 senesi martı başından şubatı sonuna kadar el-Hac Mehmed Ağa adlı kişiye iltizam etmiş ve o da kabul etmiştir. Zaim Osman verdiği temessükte zeameti dahilinde olan reayanın adı geçen el-Hac Mehmed'i subaşı

---

[442] Sertoğlu, ***a. g. l.,*** s. 318.
[443] Abdülkadir Özcan, "Osmanlı Askeri Teşkilatı", ***Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi***, (Ed. E. İhsanoğlu), (IRCICA), İstanbul 1994, C. I, s. 351.
[444] Akdağ, ***Türkiye'nin...***, C. II, s. 62 vd.
[445] ***AŞS***, 542, 19 b.

bilip her türlü işlerinde ona müracaat etmelerini istemiştir[446]. Yine el-Hac İbrahim adlı zaim arz-ı hal sunarak serbestiyet üzere mutasarrıf olduğu zeameti karyelerinden Hass-ı Çakır Karyesi ahalisinden Nasreddin Mustafa adlı kişinin hırsızlık yaptığını iddia ederek subaşı marifetiyle adı geçenin yakalanıp muhakeme edilmesi için ferman çıkarttırmıştır[447].

h- Kale Dizdarları

Kale dizdarlığı kalelerin korunmasına memur olan askerlerin komutanına verilen isimdir. Dizdarlar emirlerindeki askerlerle birlikte sürekli kalenin içerisinde durmak zorunda idiler. Kanunen kaleden 100 adımdan fazla ayrılmamaları gerekirdi[448]. Osmanlı'nın kuruluş asırlarında kalelerin büyük ehemmiyeti vardı. Dolayısıyla buralarda görev yapan kale muhafızları ve bunların komutanları olan dizdarların ekonomik ve sosyal durumları iyi olduğundan bu görevler rağbet gören görevlerdendi. Ancak zamanla sınırların genişleyip harp silah ve edevâtının değişmesi, kalelerin daha iç bölgelerde kalması buraların ehemmiyetini azaltmıştır. Buna bağlı olarak kalelerde görev yapan askerlerin de iktisadi durumları kötüleşmiş olmalı ki bunların yerlerini terk ederek kâr ve kisple uğraştıkları, bazılarının başka kasaba ve diyarlara gidip oralarda sakin ve mütemekkin oldukları görülmüştür. Bunun önlenmesi için de zaman zaman kale neferleri yoklanmakta idi[449].

Osmanlı'da Kale dizdarlığının önemini bunlara hitaben gönderilen çok sayıda fermandan görmek mümkündür. Yani gerektiğinde padişah direkt olarak dizdara emir verirdi. İncelediğimiz dönemde de Karahisâr-ı Sâhib Kalesi Dizdarına hitaben çok sayıda ferman gelmiştir. Dizdarlara gönderilen fermanların ekseriyeti bir suçlunun kaleye hapsedilmesi ya da affedilen suçlunun serbest bırakılması ile ilgilidir[450]

Bizim tespitlerimize göre Karahisâr-ı Sâhib'de dizdarlık yapanlarşunlardır:

Karahisâr-ı Sâhib Kalesi dizdarlarından birisi Ömer veled-i Hasan Mehmed'dir. Kendisi 13. 07. 1146/19. 12. 1733 tarihinde vefat ettiğinden Kumardaş Karyesinde mutasarrıf olduğu Karahisâr-ı Sâhib Kalesi Dizdarlığı 300 akçalık gedik tımarı beratla oğlu Hasan'a tevcih edilmiştir. Beratın geçerlilik tarihi 5 Receptir[451]. Ancak Karahisâr-ı Sâhib kadısının yaklaşık bir

---

[446] ***AŞS***, 539, 36 b; ayrıca bkz. 539, 59 a.
[447] ***AŞS***, 539, 64 a.
[448] Sertoğlu, ***agl.,*** s. 89; Pakalın, ***agl.,*** C. I. s. 469.
[449] ***AŞS***, 535, 36 a (yoklama sonuçları hakkında bilgi ver).
[450] ***AŞS***, 536, 25 b, 42 b, 46 a; 538, 38 a, 59 b;539, 34 a, 48 a, 60 a; 62 b.
[451] ***AŞS***, 539, 33 b.

sene sonra (4. 07. 1147/29. 11. 1734) gönderdiği bir arzda Hasan'ın bu tımara rağbet etmeyip altı aydır görevi başında olmadığını bildirmesiyle dizdarlık el-Hac Mehmed'e verilmiştir[452]. Fakat anlaşılan o ki Karahisâr-ı Sâhib Kadısı Ali Efendi bilerek veya bilmeyerek burada bir oyuna alet olmuş görünmektedir. Zira 11. Zilkade 1147/03. 04. 1735'de gönderilen bir beratta altı aydır hizmeti başında olmadığından dizdarlığı ve tımarı elinden alınan Hasan'ın Südde-i Saadet'e arz-ı hal sunarak vilâyet ayânından nâm kimesne (isim belirtilmemiş) haksız olarak kendisini yakalatıp hapsettirdiği, 70-80 değnek vurdurduğu, elinden beratını alarak altı aydan mütecaviz bir zamandan beri hapsettirip altı aydan beri diyar aharda diyerek dizdarlığı Mehmed'e tevcih ettirdiğini bildirmiştir. Bunun üzerine yapılan tahkikat neticesinde iddiasının doğru olduğu anlaşıldığından dizdarlık tekrar Hasan'a verilmiştir[453].

ı- İhtisab Ağası

İhtisab müessesesi İslâm devletlerinde beledi hizmetleri yürütmekle görevli bir kurumdur. Osmanlı öncesi bu müesseseye Muhtesiblik, başındaki idareciye de Muhtesib denirdi[454]. Osmanlı'da da bu müessese bulunmakta idi. İlk zamanlarda muhtesib denilen kurumun yöneticisine sonraları İhtisab Ağası denilmiştir[455]. İhtisab Ağası kadıya bağlı olarak çalışan bir görevlidir. Özellikle zabıta ve iktisadi işlerle ilgili hususlarda kadının yardımcısıdır. Bu bağlamda günlük hayatta ihtisab ağası kadının yapması gereken beledî ve ticârî işlerle iştigal ederdi[456]. Karahisâr-ı Sâhib'in de bir ihtisab ağası olduğu ve kendisine ait hizmetleri yerine getirdiğini görüyoruz[457]. Yine belgelerden tespit ettiğimiz bir husus da İhtisab ağası kadıya yardımcı bir görevli olduğundan kendisine direk bir emir gelmediğidir. Söz gelişi yeniçeri serdarı, kethüdayeri, kale dizdarı gibi idarecilere kendileri ile ilgili hususlarda merkezden gönderilen

---

[452] ***AŞS***, 539, 51 a.
[453] ***AŞS***, 539, 62 b-63 a.
[454] Muhtesib'in görevi ve yetkileri konusunda bkz. R. Yevy, "Muhtesib", ***İA***, C. XVIII, s. 532-533; Cengiz Kallek, "Hisbe", ***DİA***, İstanbul 1998, C. XVIII, s. 133-143.
[455] Ziya Kazıcı, ***Osmanlılarda İhtisab Müessesesi***, İstanbul 1987, s. 32.
[456] Bizim amacımız bu müessesenin doğuşu ve gelişmesini incelemek değildir. Bu husus konumuzun sınırlarını aşacağından sadece kısaca bilgi verip Karahisâr-ı Sâhib şehrinde bu müessesenin fonksiyonu ve burada görev yapanlar hakkında olabildiğince bilgi vermekle yetineceğiz. Osmanlı'da İhtisab müessesesinin gelişmesi, bu müesseseye tayin edilenlerde aranan nitelikler, görevleri ve İhtisab Ağası ile ilgili olarak bkz. Ziya Kazıcı, ***age.*** s. 29 vd. ; Ziya Kazıcı, "Hisbe", ***DİA***, C. XVIII, s. 143-145; İ. H. Uzunçarşılı, ***Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı***, Ankara 1988, s. 137 vd; İbrahim Erdoğdu, "Osmanlı İktisadî Düzeninde İhtisab Müessesesi ve Muhtesiplik Üzerine Bir Deneme", ***Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi OTAM***, S. 11, Ankara 2000, s. 123-147.
[457] ***AŞS***, 541, 18 a.

genel veya özel ferman, buyruldu ve mektuplarda direk olarak muhatab alındıklarına dair yüzlerce belge varken ihtisab ağasına hitaben bir begle dahi gelmemiştir.

Karahisâr-ı Sâhib şehrinde XVIII. yüzyılın başlarından itibaren Abdi Çavuş ve kardeşi Mehmed Bey, Abdülbaki Ağa, Ebubekir Ağa gibi kişiler ihtisab ağalığı yapmışlardı[458]. Bunlardan Abdülbaki Ağa ve Ebubekir Ağa'nın sonradan mütesellimlik görevini de üstlendiklerini tespit etmiş bulunuyoruz.

İdareciler gerektiği zaman başka bir husus için toplanmış parayı acil olan diğer hususlar için kullanıp karşılığını sonraki diğer bir salyaneye ekliyorlardı. Bu bağlamda 5 Şevval 1149/5 Şubat 1737 tarihinde toplanmış olan deve salyanesinden naib tarafından defter gereği sarf olunan 112.5 kuruş, Zilhicce ayının ilk günleri Karahisâr-ı Sâhib'e gelmiş bulunan Memiş Paşa'nın ihtiyaçları için yapılan listeye eklenmiş ve tahsil edilmiştir. Ayrıca yine bu tevzide İhtisâb Osman Ağa eli ile ekmek ve saireye de 99 kuruş 10 para harcandığı görülmektedir[459].

2-Ulemâ Sınıfı

Taşrada Osmanlı idari teşkilâtının ikinci sınıfını oluşturanlar ilmiye sınıfıdır. Bu sınıfın başında kadı ve naibler gelirdi. Bunlarla beraber bu sınıfa dahil olan diğer görevliler ise mahkemede kadıya yardımcı olan katipler, muhzırlar, halkın çeşitli konulardaki sorularına fetvâ veren müftîler ve diğerleridir.

a- Kadı ve Nâib

Kadıların esas görevleri hukuk kaidelerini sosyal ilişkilere uygulamak ve fertlerin şahsi haklarının korunmasını temin etmektir. Bir ifade ile kadıların aslî vazifesi toplumdaki fertlerin birbirleriyle, fertlerin devletle ve devletin devletle olan münasebetlerini düzenlemektir. Bu da muhakeme etmek yargılamak demektir[460]. Osmanlı Devleti'nde kadının görevleri genişlemiş ve mülkî âmir ve hakim konumuna dönüşmüştür[461].

Osmanlı'da ilk kadının Osman Gazi zamanında atandığı anlaşılmaktadır[462].

---

[458] Gönçer, ***age.,*** C. II**,** s. 31

[459] ***AŞS***, 541, 18 a.

[460] Uzunçarşılı, ***İlmiye...***, s. 83 vd. ; Atar, ***İslâm Adliye Teşkilatı***..., s. 99 vd. ; Cin-Akgündüz, ***Türk Hukuk Tarihi***, C. I., s. 270-275.

[461] İlber Ortaylı, ***Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devleti'nde Kadı***, Turhan Kitabevi, Ankara 1994, s. 1; Müddesir Abdurrahman, "Hukuki Kurumlar", ***İslâm Şehri*** (Haz. R. B. Serjeant, Çev. Elif Topçugil), İz Yayınları, İstanbul 1997, s. 55-60..

[462] ***Aşık Paşaoğlu Tarihi***, s. 25'de 699/1299-1300'de ilk Kadı ve subaşının Karaca Hisar'da atandığı, ilk Cuma'nın da burada kılındığı belirtilmektedir.

Osmanlı Devleti'nin ilk zamanlarında kadılara geçimleri için tımar verilmekte idi[463]. Fakat sonraları bunlara yaptıkları işlemlerdin belli bir harç alma hakkı tanınmıştı. Bu harçlar işlemin türüne göre bazen yüzde olarak, bazen de maktu olarak belirlenmişti. Söz gelişi terike taksiminde ücret yüzde hesabı ile alınırdı. Mesela terike tahririnde alınan harç bin akçadan 20 akça olarak alınırdı. Temlik işlemlerinde 32 akça, nüfus kaydından 12, nikahtan 36 (yeni evlenenlerden) akça alınırdı[464].

Osmanlı Devleti'nin diğer kurumlarına paralel olarak adalet dağıtan kadılık kurumunda da yozlaşmalar çok eskilere dayanır. Hattâ bu kuruma mensup kadılarla ilk problemler tâ XIV. yüzyılın sonlarında çıkmaya başlamıştır. Problemin çıkış sebebi de o dönemde kadıların gelirlerinin belirli ve yeterli olmamasıdır. Bu belirsizlik onları görevlerini suistimal etmeye yöneltmiş bunun sonucunda da Yıldırım Bayezid'i kadıların tümünün bir eve doldurulup yakılmasını emredecek bir raddeye getirmiştir. Bu olaydan sonra yapılan düzenlemeler neticesinde kadıların ücret meseleleri bir dereceye kadar güvenceye alınmışsa da esas düzenlemeler Fatih Sultan Mehmed zamanında olmuştur[465].

Osmanlı taşra teşkilâtlanmasının iki temel unsurundan birisinin sancak diğerinin de kaza olduğunu daha önce zikrettik. Uygulamada her iki sistemin sınırları örtüşmese de, çoğu zaman bu iki idarî birimin sorumluları aynı mekanda görev yapmakta idiler. Bu sebeple Karahisâr-ı Sâhib şehrinde sancağın merkezi olması hasebiyle sancağın ehl-i örf yöneticisi olan valinin yanında, ehl-i ilm denilen ve padişah adına yargıyı temsil eden bir de kadı bulunurdu. Böyle olunca kadının kimliği, görevi ve sorumlulukları nelerdi? Sorusunu sormamız gerekmektedir. Bu soruya cevap verdikten sonra Karahisâr-ı Sâhib Kazâsında görev yapan kadı ve naibleri tespit edip onlar hakkında bilgi vermeye çalışacağız.

Bir toplumun ayakta durabilmesinin temel unsuru devlettir. Devletin ayakta durabilmesi de en başta adalet sistemine bağlıdır466. İşte bu adaletin sağlanması İslâm toplumunda ta başlangıçtan beri en önemli mesele olmuş ve ilk devirlerden itibaren toplumda adaleti sağlamak için kadılar tayin edilmiştir. Kadıların belirlenmesinde ve tayinlerinde, onlara tanınacak yetki ve

---

[463] İnalcık, ***age***, s. XIII.

[464] Bahaeddin Yediyıldız, "Klasik Dönem ...", ***Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi***, s. 200.

[465] Uzunçarşılı, ***İlmiye...***, s. 83-86; Aşıkpaşaoğlu Tarihi'nde Osmanlı'da kadıların rüşvet yemeye başlaması ve adalet sistemindeki bozulmanın başlangıcı olarak I. Murad zamanında Çandarlı Kara Halil ve onun oğlu Ali Paşa'nın vezareti zamanı gösterilmektedir. Bkz. ***Aşıkpaşaoğlu Tarihi***, s. 62-63.

466 Nizamü'l-Mülk, ***Siyâset-nâme***, (Haz. Mehmet Altay Köymen), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayını, Ankara 1982, s. 15 vd.

sorumlulukarın tayin edilmesinde de belli bir takım kıstaslara riayet edilmiştir467. Osmanlı Devleti'nde de bu durum daha da gelişerek sürdürülmüştür468.

XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren başlayan ve XVII ve XVIII. yüzyılda zirveye çıkan bozulmalar akabinde artık kadıların ehl-i örfle birleşerek ahaliye zulüm yapmakta adeta onlarla yarıştıklarını görüyoruz. Aslında kadılık müessesinin bozulması daha önce bunların yetiştikleri medreselerde başlamış ve medreselerde okuyan suhteler -daha öncede de belirtildiği üzere- XVI yüzyılda Anadolu'yu karıştıran büyük asayişsizlik olaylarına karışmışlardı. Böyle bozuk bir ortamda yetişen kadıların da bu gelişmelerden etkilenmemeleri beklenemezdi. Nitekim XVI. yüzyılın sonlarına gelindiğinde kadıların görevlerine müdahaleler, yalancı şahit tutarak kadıları yanıltmak, şehir ve kasabalardaki dergah-ı âlî çavuşlarının mahkemelerin işlerine sık sık karıştıkları, zulüm ve eziyetlerini arttırarak fukarayı soyduklarından bu yolsuzlukların önlenmesi için adaletnameler yayınlanmıştır[469].

Bu bozulmalar incelediğimiz dönemde de açıkça görülmekte ve kadılarla ilgili olarak çok sayıda şikayet ve bunun akabinde çıkan fermanlar söz konusudur. Ancak daha sonraları III. Selim'in diğer bütün kurumlarla ilgili olarak almaya çalıştığı yenilik hareketleri çerçevesindeki düzenlemeler medreseleri ve kadıları da içine alacaktır. 1793 yılında ikinci defa olarak Şeyhülislamlığa getirilen Dürrî-zâde Mehmed Efendi'nin kadılarla ilgili olarak yaptığı[470] "bilgisiz, yetersiz oldukları, yöneticilerle işbirliği yaparak halka zulmettikleri, kanûn ve şeriata mugayir halkta vergi ve harç aldıkları" ile ilgili tespitler incelediğimiz dönem için son derece doğru ve yerinde tespitlerdir. Ancak ilginçtir ki yüzlarce yıl diyebileceğimiz bir süre geçmesine rağmen hâlâ bu kurumla ilgili köklü tedbirlerin alınması için bir teşebbüste bulunulmamıştır.

Karahisâr-ı Sâhib mahkemesinde kadıların ve gelen diğer görevlilerin oturmaları için mahkeme hizmetçisi Abdullah Efendi tarafından beş adet minder ve yetmiş adet de hasır

---

467 İslam'ın doğuşundan ta Osmanlılara gelinceye kadar İslâm toplumlarındaki adalet sistemi ve kadılarla ilgili çok önemli çalışmalar yapılmıştır. Bunlardan birkaçını zikretmek yerinde olacaktır: Atar, ***İslâm Adliye Teşkilatı...***, Ankara 1991; Abdülaziz Bayındır, ***İslâm Muhakeme Hukuku (Osmanlı Devri Uygulaması)***, İstanbul 1986; Osman Öztürk, ***Osmanlı Hukuk Tarihinde Mecelle***, İstanbul 1973; A. Refik Gür, ***Hukuk Tarihi ve Tefekkürü Bakımından Mecelle***, İstanbul 1977; Cin-Akgündüz, ***Türk Hukuk Tarihi***, İstanbul 1995; Ortaylı, ***age.,*** 1-11.

468 Osmanlı Devleti'nde kazâ, muhâkeme ve kadılık ile ilgili olarak da çok sayıda araştırma yapılmıştır. Bu çalışmalara da yukarıdakilere ek olarak şunları gösterebiliriz: Uzunçarşılı, ***İlmiye ...***; Akdağ, ***Türkiye'nin ...***, C. II, s. 59-72; Halil İnalcık, ***The Ottoman Empire***, s. 117; İlber Ortaylı, "Osmanlı Kadısının Taşra Yönetimindeki Rolü Üzerine", ***Amme İdaresi Dergisi***, IX/1 (Mart 1976), s. 95-107.

469 Ortaylı, ***age.,*** s. 19; İnalcık, "Adaletnameler", ***TTK. Belgeler Dergisi***, s. 84.

470 Çadırcı, ***age.,*** s. 80-81.

alınmıştır. Yine kışın ısınma esnasında kullanmak için de Timurcuların Abdullah Ağa tarafından iki ateş küreği, bir maşa ve altı adet de şiş alınmıştır[471].

Tespit ettiğimiz bilgilere göre XVIII. yüzyılın ilk yarısında Karahisâr-ı Sâhib Kazasına kadı olarak görevlendirilen kişileri ve görev sürelerini aşağıda bir tablo halinde vermenin daha uygun olacağını düşündük ve aşağıdaki tabloyu hazırladık:

Tablo 12. Karahisâr-ı Sâhib Kazası'nın Kadıları

Adı	Önceki Görevi	Görev Süresi
Abdurrahman Efendi	Padişah İmamı	1711-1729
Seyfullah Efendi	Turhal Kadısı	1729-1732
Ömer Efendi	Sabık İstanbul kadısı	1732-1733
Abullatif Efendi	-	1733-1735
Müderris Eminoğlu Mustafa Efendi	-	1735-1736
Mevlânâ Mehmed Efendi	Sabık İstanbul Kadısı	1736-1738
Boluvîoğlu Mehmed Efendi	Sabık Anadolu Kadıaskeri	1738-1741
Mevlânâ Abdullah Efendi	Sabık Anadolu Kadıaskeri	1742-1743
Abdurrahim Efendi	Sabık İstanbul Kadısı	1744-1746
Ahmed Nîlî Efendi	Rumeli Kadıaskeri	1746-1747
Mehmed Esad Efendi	Rumeli Kadıaskeri	1747-1749
İbrahim Efendi	Sabık Mekke Kadısı	1749-1751

Görüldüğü gibi Karahisâr-ı Sâhib'e kadı olarak tayin edilen kişiler genelde yüksek dereceli makamlarda görev yapmış kişilerdir. Ancak bunlardan Seyfullah Efendi hariç diğerleri gelip Karahisâr-ı Sâhib'de kadılık görevini bizzat yapmamışlardır. Bunlar hemen her sene yerlerine birer naib tayin etmişlerdir. Bunların tayin ettikleri naipler hakkında da aşağıda bilgi verilecektir.

Karahisâr-ı Sâhib Kazâsı'na tayin edilen kadılar ve onların kendi adlarına görevlendirdikleri naibleri şunlardır:

[471] ***AŞS***, 543, 27 b.

Abdurrahman Efendi. Kendisi uzun süre Padişah İmamlığı yapmıştır. Bu görevde iken Karahisâr-ı Sâhib Kazası kendisine arpalık olarak tevcih edilmiştir. Görevin veriliş tarihi 1123/1711'dir. Abdurrahman Efendi bu tarihten 1140/1727-28'li yıllara kadar arpalık olarak Karahisâr-ı Sâhib Kadılığı'na tasarruf etmiştir. Tabii olarak padişah imamı olması hasebiyle kendisi Karahisâr-ı Sâhib'e gitmeyip yerine naib tayin etmiştir. Abdurrahman Efendi'nin yerine tayin ettiği naibler şunlardır:

Müderris Abdurrahman Efendi. 1 Cemaziyelevvel 1132/10 Mart 1720 tarihli Padişah İmamı Abdurrahman Efendi'nin müraselesiyle naib olarak göreve başlamıştır[472]. Yaklaşık üç ay sonra ise (1 Ramazan 1132/6 Temmuz 1720) yine Padişah İmamı Abdurrahman Efendi tarafından Karahisâr-ı Sâhib Naibliğine Abdullatif Efendi getirilmiştir[473]. Bu kadar kısa bir süre içerisinde naib değiştirmenin sebebi anlaşılamamıştır.

Abdurrahman Efendi'nin kendi yerine tayin ettiği bir diğer nâib de Yahya Efendi olup kendisi 1 Muharrem 1133/1 Kasım 1720'de bu göreve getirilmiştir[474]. Bundan sonra ~~da~~ yıllarca Karahisâr-ı Sâhib'de nâiblik yapmıştır. ~~-~~Ancak sicillerde kendisi hakkında çok sayıda belge bulunduğundan ve bu belgeler de Yahya Efendi'nin görevde iken yaptığı~~m~~ birtakım usulsüzlüklerle ilgili olduğundan kendisi üzerinde teferruatlı olarak durmayı gerekli görüyoruz.

Bir belgede Naib Yahya Efendi'nin güçlü olanlarla birlik olup zayıfları ezmeye çalıştığını görüyoruz. Karahisar Kasabası sakinlerinden Rabia isimli kadın arzuhal yazarak Çalışlar Karyesi'nden Şerif oğlu Veli Beşe'ye 300 kuruş borç verdiğini, karz-ı şer'î olarak verdiği bu parayı kendisinden istediğinde ise adı geçenin vermekte inat etmesi üzerine arzuhal sahibi kadın Divan-ı Hümayun'a başvurur ve konu ile ilgili olarak ferman getirtir. Elinde olan bu fermanla talep ettiğinde ise kadı ile ağız birliği ederek 10 kuruş verip "fermanı ver parayı vereyim" dediği, fermanı aldıktan sonra ise seni Şuhud'a nefy ederiz diye tehdit ettikleri anlaşılmaktadır. Burada belirtilen kadı Yahya Efendi'dir[475]. Bunun üzerine Rabia Hatun tekrar arz-ı hal yazar hasmı ile mürafaa olunmak ister. Neticede Anadolu Valisi tarafından Karahisâr-ı Sâhib Mutasarrıfı el-Hac Ali Paşa'ya tarafların mürafaa olunmaları hususunda buyruldu yazılır[476].

---

[472] ***AŞS***, 534, 5 b.
[473] ***AŞS***, 534, 21 a.
[474] ***AŞS***, 534, 46 b.
[475] ***AŞS***, 536, 36 a.
[476] Bkz. ***aynı yer***. Yahya Efendi'nin naibliği ile ilgili bir diğer belge de Terzi esnafı ile ilgilidir. Bu belgede de Acem taifesinin kendi işlerine zarar verdikleri anlatılmaktadır. Bu husus Ekonomik hayat bölümünde incelenmiştir.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi Yahya Efendinin nâib olarak görevlendirildiği tarih tam olarak belli değildir. Ancak bir belgeden kendisinin H. 1130'lu yılların başında da (M. 1718'lerde) nâiblik yaptığını anlıyoruz477. Belgedeki ifâdeye göre Yahya Efendi senelerce naiblik yapmış ve bu esnada halktan çeşitli vesilelerle yüklü miktarda meblağ toplamış ve büyük bir servet yapmıştır[478].

4-13 Mart 1726 tarihli bir ferman kaydında Yahya Efendi ile beraber kendisine yardımcı olanlar hakkında yolsuzluk yaptığı, başına birkaç kişiyi toplayarak vergi tevzilerinde halktan fazladan para talep ettikleri ahali tarafından şikayet edildiğinden bunların durumlarının araştırılması ve gerekli kanuni işlemlerin yapılması emredilmektedir479. Buna mukabil Yahya Efendi de bürokrasiyi bilen bir kişi olarak, arz-ı hâl yazıp kendisine haksızlık yapıldığını, nâibliği esnâsında aldığı mahkeme harçlarına ve sâir kanûnî olarak taleb ettiği ücretlere müdahale edilmeye çalışıldığını bildirerek bunun önlenmesini ister. Bu talep üzerine de bu doğrultuda bir başka ferman önceki fermandan yaklaşık bir buçuk ay sonra (13-22 Nisan 1726 tarihiyle) gelir480. Karahisâr-ı Sâhib ahâlîsi, sâbık Nâib Yahya Efendi'den ve yandaşlarının yaptıkları zulümden bıktıklarından haklarında gerekli işlemin yapılması için tekrar arz-ı hal göndermişler ve adı geçenlerin yaptıkları usulsüzlüklerin ortaya çıkarılması ve kanun önünde hasımları ile mürafaa olunmaları için tekrar bir ferman daha çıkarttırmışlardır. Bu fermandaki ifâdeler olayı daha da açık olarak ortaya koymaktadır. Yahya Efendi, ahâlînin gönderdiği arz-ı hal ve mahzarlardan haberi olub bir şekilde ele geçirmiş ve yargılanmaktan korkarak İstanbul'a kaçmıştır. Kendisi İstanbul'da iken Karahisâr-ı Sâhib mahkemesinde aleyhine çıkan ilâm gelmiş ve bundan haberi olduğu anda da yine belgeyi bir şekilde ele geçirerek ilamı gizlemiştir. Daha

477 ***AŞS***, 536, 14 b, 38 a.

478 Yahya Efendi'nin servet yapmaya başlaması ile ilgili olarak bkz. ***AŞS***, 534, 47 a-b.

479 "*Karahisâr-ı Sâhib ahâlîsi Südde-i Sa'âdet"ime adam ve arz-ı hal gönderüb yerlüden nâib olmak menhî iken 6-7 seneden beri yerlüden ve ayandan Yahya Efendi diye bilinen kişi kuvve-i mâliyesi sebebi ile kazâ-i mezbûre nâib ve hem ayân-ı vilâyet olmağla nefs-i şehirde sâkin karındaşı Abdullah'ı ve Çerçi Hacı Mustafa ve Ebeoğlu Hacı Mustafa ve azlem-i nâsdan Mütevellî Abdurrahim nâm kimesneler ile yek-dil ve sinîn-i merkûmeden beri vilâyetlerine nâzil olan imdâd-ı sefer ve mübâyâ'a ve iştirâları ve avârız ve celb-keşân ve sâir teklîf vukûunda nice bahâne ile birer defter düzüp nâhiye be-nâhiye kurâ be-kurâ tevzî' ve taksîm idüb kendü nefsleriçün 15-20 keseden mütecâviz akça tahsîl ve andan mâ-adâ harc-ı muhâkeme ve huddâmiye ve mübâşiriye ve mu'âmele nâmıyla onar on üçer kese akça izdiyâd ve zamm ve tahsîl ve mezbûrûn beş nefer zaleme beynlerinde taksîm ve ekl-i bel' idüb hılâf-ı şer'-i şer' zulm ü ta'addî ..."* ***AŞS***, 536, 38 a; Yahya Efendi'nin bu tarihlerde gönderdiği bir ilamla ilgili olarak bkz. ***BOA***. ***AE., III. Ahmed,*** 9513.

480 ***AŞS***, 536, 40 a.

sonra da görevlilere rüşvet vererek yapılan şikayetlerin yersiz ve asılsız olduğunu ispat etmeye çalışmıştır481.

Yahya Efendi ile ilgili belgeler bununla da bitmemektedir. 1138/1726 senesi Ramazan (Mayıs) ayının ortalarında hakkında bir ferman daha sâdır olmuştur. Bu fermanın muhtevası ise oldukça ilginçtir. Zira Yahya Efendi hakkındaki bütün suçlamaların ortadan kaldırılmasını ve geçersiz kalmasını sağlamıştır[482].

Fermandaki ifâdelere göre, Yahya Efendi'nin aleyhinde şikâyetçi olanlar Karahisâr-ı Sâhib ahâlîsi değil, bilakis kendileri şerir, yaramaz ve ehl-i ırz namusunu ayaklar altına alan ve bunu her sene adet haline getiren kişilerdir. Bunların önü alınmazsa ihtilâl-i vilâyete sebep olacak kişilerdir. Yapılan ithamların hepsi asılsız ve iftiradır. Ancak bu ifadeler geçici bir süre için de olsa Yahya Efendi'nin görevden alınmasını engelleyemez. Nitekim kendisi 1139/1727 yılına gelindiğinde artık nâib değildir ve hakkındaki şikayetler artarak devam eder. 4-13 Ocak 1727 tarihli bir belgede Yahya Efendi'den bahsedilirken *"...medîne-i mezkûrede sâbıkan nâibü'ş-şer'*

481 Bu fermanın tarihi Yahya Efendi'nin çıkarttığı fermandan yaklaşık 10 gün sonradır. Yahya Efendinin çıkarttığı fermanın tarihi Şubat ayının ortaları tarihli, bu fermanın tarihi ise yine Şubat ayının sonları yani 21-28'i arasıdır. *"...Karahisâr-ı Sâhib ahâlîsi arz-ı hâl gönderüb dâimâ kendi hâllerinde olub, birbirleriyle hüsn-i zindegâne ve hılâf-ı şer'-i şerîf kimseye vaz' u ta'addîleri olmayup rencîde olunmaları icâb etmez iken yerlüden ve ayân-ı vilâyet ve mütegallibeden olub bin yüz otuz ...senesinden beri kazâ-i mezbûrda nâiblik eden Yahya Efendi nâm kimesne ile karındaşı Abdullah nâm kimesneler yine hevâdarları olub kazâ-i mezbûr ayân ve mütegallibesinden olan ve ve nâm kimesne üç nefer şerîr kimesneler ile yek-dil ve yek-cihet ve sene-i mezbûreden bu vakte gelince ancak kendülerinin cüz ve menfa'atleriçün dürlü dürlü zulm u ta'addî birle 70-80 kese akçadan mütecâviz fukarânın akçaların alub zulm ü ta'addîlerine tâkat getiremedikleri ecilden mukaddemen mezbûrlardan teşekkî ve arz-ı hâl eylediklerine mahallinde ashâb-ı hukûk ile mürâfa'a-i şer' ve icrâ-yı hakk olunmak bâbında emr-i şerîf sâdır ve mübâşir ta'yîn olunduğu, ta'yîn olunan mübâşir ile mahalline varılub mürâfa'a olunurlar iken merkûm Yahya kemâl-i tezvîrât ile..."*. Bkz. ***AŞS***, 536, 38 a, 40 b.

482 Bu fermanda şöyle denilmektedir: *"Nâib Hâfiz Ali mektûb gönderüb Karahisâr-ı Sâhib'de sâkin ulemâ, sulehâ ve iş erleri ve fukarâ bi-esrihim meclis-i şer'a gelüb kazâ-i mezbûrda sâkin eşirrâdan gâib-i ani'l-meclis Kör Salih Beşe nâm şerîr Ali Beyoğlu Süleyman nâm kimesneler ile hevâlarına tâbi' bir iki eşirrâ ile yek-dil olub Karahisâr ahâlîleri taraflarından vekîlleriyiz deyü hılâf-ı inhâ kizb ile bundan akdem Dîvân-ı Hümâyûn'da teşekkî ve arz-ı hâl idüb vilâyetimizde nâibü'ş-şer' olan Yahya Efendi ve karındaşı Abdullah ve Çerçi Hacı Mustafa ve Ebeoğlu Hacı Mustafa ve Mütevellî Abdurrahim nâm kimesnelerle yek-dil olub altı seneden berü her iki üç ayda bir defter düzüb onar on beşer akçadan altı yedi senede yetmiş seksen keseden mütecâviz akça tahsîl ve beş nefer adam beynlerinde taksîm idüb küllî gadr etmişlerdir deyü ahâlî-i vilâyetin aslâ haberleri yok iken fuzûlî hılâf-ı inhâ aleyhlerine şer'le ihkâk-ı hakk olunmak içün emr-i şerîf ısdâr ve mübâşir yediyle mahalline vusûlünde ahâlî-i medîne-i Karahisâr-ı Sâhib muvâcehelerinde feth ve kırâ'at olundukda cümlesi "Hâşâ bizim bu arz-ı hâl ve şikâyetden haberimiz yokdur deyüb ba'dehü mezkûr Kör Salih hevâsına tâbi' eşkıyâları başına cem' idüb nefs-i şehirde ba'zı ehl-i ırzın ırzlarını hetk ve ba'zılarının akçalarını alub ve mahkemede kebîr bıçak ile Ümmet-i Muhammed'in sû-i kasdında olub mezbûr Kör Salih ve Süleyman böyle şirreti kendülerine âdet-i müstemirre itmeleriyle beher sene bunun emsâli işler ile ehl-i ırzın akçaların alub ve aldırmağıla meşhûr bir şerîr yaramaz olub hakkından gelinmediği hâlde cümlesi perâkende ve perişân olunacaklarını mukırr olduklarından emr-i şerîf verilmesini istedikleri vâki' hâli ilhâhlarıyla arz eylediğinden nâib-i mezbûrun üzerine şer'le sâbit madde olmamağla fî-mâ be'd ta'arruz olunmayup bu makûle ihtilâl-i vilâyete sebeb olmalarıyla.... "* ***AŞS***, 536, 42 b- 43 a.

olan Yahya Efendinin tahrîr ve ..." ifâdesi kullanılmakta ve bu ifâdenin iki kere tekrar edilmesinden kendisinin artık görevden alındığı anlaşılmaktadır483.

Daha sonraları Yahya Efendi, bütün bu soruşturmalardan temize çıkmış olmalı ki 1 Rebîülâhır 1142/24. 10. 1729 tarihinden geçerli olmak üzere Padişah İmamı Abdurrahman Efendi tarafından tekrar naib olarak tayin edildiğini görmekteyiz[484].

Buradan da şu anlaşılmaktadır ki insanlar, özellikle de bürokrasiyi iyi bilen görevliler çoğunlukla idarenin zaaflarından yararlanabilmekte ve kendi lehlerine karar çıkarabilmektedirler. Zira 3 Ramazan 1148/16 Ocak 1736 tarihinde vefat eden Yahya Efendi'nin terikesine bakıldığında aleyhine iddia edilen servet yapma ithamlarının büyük ölçüde gerçekleştiği anlaşılmaktadır. İncelediğimiz dönemdeki terike kayıtlarına baktığımızda Yahya Efendi'nin terikesi en zengin terikelerdendir. Terikede mehir olarak kaydedilip eşine verilen 1000 kuruş da bu dönemdeki en yüksek meblağlı mehirdir. Ancak kendisinin çok sayıda kişiye borçlu olarak öldüğü de anlaşılmaktadır. Borçları çıktıktan sonra geriye kalan miras miktarı 3761 kuruştur. Bu miktar dahi oldukça fazla bir paradır. Bu para Karahisâr-ı Sâhib'in mahalleleri ve merkez kazaya bağlı 70'ten fazla köyün bir senede verdikleri avarız ve nüzül vergisi miktarı fazladır. Bu tespitlere göre Yahya Efendi, nâibliği sırasında iyi bir ekip kurarak oldukça yüklü bir servet yapmıştır denilebilir.

Yahya Efendi naibliği sırasında elde ettiği paralarla ticarete atılmıştır. Ayrıca demirci dükkanı, muytab dükkanı, çiftlikleri, çeşitli köylerde ortakçılarında sürüleri ve evinde de 4 tane kölesi, 3 tane de cariyesi vardır. Yahya Efendi'nin cenaze masrafları Karahisâr-ı Sâhib şehrinde ortalama bir ailenin oturacağı bir evin mülkiyetini alacak kadar bir miktar olan 100 kuruştur[485].

Feyzullah Efendi. Abdurrahman Efendi'nin 1 Zilhicce 1134/11 Eylül 1722 tarihli müraselesiyle naiblik yapmaya başlamıştır486.

---

483 ***AŞS***, 536, 14 b.

[484] ***AŞS***, 533, 1 b.

[485] ***AŞS***, 540, 46-47 b; Naib Yahya Efendi'yi Karahisâr-ı Sâhib ayanları içerisinde gösteren Yalçın Ölmez onu Müftü olarak kabul ediyor ve imdad-ı seferiyye, avarız, çeltik ve diğer vergileri topladığından bahsediyor. Burada birinci yanlış Yahya Efendi müftü değil naibtir. İkincisi Naib olarak adı geçen vergileri kendisi toplamıyor. Ayan-ı vilayet ve diğer görevlilerle beraber bu vergileri mahalle ve köylere tevzi ediyor, bu esnada da kendileri için bu vergilere eklemeler yapıyor. Yalçın Ölmez bu bilgileri Yücel Özkaya'nın ***Osmanlı İmparatorluğu'nda Ayanlar***, adlı eserinden ve Edib Ali Bâkî'nin ***Afyonkarahisâr'da XVII ve XIII. (XVIII olacak) Asırlarda Meçhûl Halk Tarihinden Yapraklar*** adlı eserlerden aldığını belirtiyor ama Özkaya'nın eserinde kendi anladığı şekilde bir bilgi yoktur. Ayrıca bkz Yalçın Ölmez, ***Karahisâr-ı Sâhib Sancağında Âyanlık Müessesesi (1784-1848)***, s. 22-23. Ayrıca ayan olarak verdiği kişilerin çoğu da (Yahya Efendi ile Müftü Ahmed Efendi de dahil olmak üzere) 36 ila 50 sene öncesine aittir.

486 ***AŞS***, 535, 12 b.

Ali Efendi. Abdurrahman Efendi'nin 1 Receb 1138/5 Mart 1726 tarihli müraselesiyle naiblik yapmaya başlamıştır487. Ali Efendi aynı zamanda hafızdır. Bunu kendisine gönderilen bir fermandaki hitaptan anlıyoruz488.

Ali Efendi'den sonra Abdurrahman Efendi'nin tayin ettiği nâib es-Seyyid Abdullah Efendidir489. Es-Seyyid Abdullah Efendi naibliğe 30 Haziran 1726 tarihinde başlamıştır. Abdullah Efendiye hitaben gelen ve Ardıçiçi'nde bir kilisenin tamiri ile ilgili bir fermandan kendisinin 1139 senesi Safer ayının ortalarında (11-20 Ekim 1726) tarihinde görevine devam ettiğini tespit edebiliyoruz490.

İmam-ı Sultânî Abdurrahman Efendi tarafından görevlendirilen bir diğer nâib de Hasan Efendi'dir. Hasan Efendi'nin görevlendirilmesi tarihi 1 Şevval 1139/21 Mayıs 1727'dir491. Yine bir sonraki yılın 1 Muharreminde (1 M. 1140/18. 08. 1727) Abdurrahman Efendi tarafından yeni naib olarak Karahisâr-ı Sâhib'de müderris olan İdris-zâde es-Seyyid Mehmed Emin Efendi görevlendirilmiştir492. Aynı yılın Ramazan ayında (1 N. 1140/10 Nisan 1728)'de de yine Abdurrahman Efendi tarafından adı geçen Müderris Mehmed Emin Efendi tekrar tayin edilmiştir493. Aynı yılın son ayı olan Zilkadenin birinci gününde (1 Zilhicce 1140/8 Temmuz 1728) Müderris Mehmed Emin Efendi tekrar görevinde ibkâ edilmiştir494. Üç ay gibi kısa bir zaman zarfında tekrar aynı kişinin görevlendirilmesi dikkate değer bir konu. Zira zaman zaman nâibler hakkında iyi ya da kötü haberler ve şikayetler gidince kadılığa tasarruf eden kadı tarafından naib değiştirilmekte ya da yerinde ibkâ edilmekte idi. Ancak bu kişilerin tayin mektuplarında bu şekilde bir açıklama yer almamaktadır.

Abdurrahman Efendi tarafından tayin edilen nâiblerden bir diğeri de 1 Şaban 1141/1 Mart 1729 târihli mürasele ile tayin edilen Süleyman Efendidir495. Aynı kişinin 1141 senesi zilhiccesinin sonlarında gönderilen bir mürâsele ile yerinde ibkâ edildiği anlaşılmaktadır. Sebebi de nâibin azledileceği konusunda bir takım dedikoduların çıkması ve bu dedikoduların tâ İstanbul'a Abdurrahman Efendi'nin kulağına kadar gitmesidir. Abdurrahman Efendi bunun üzerine Süleyman Efendi'yi ilk tâyin ettiği mürâseleden yaklaşık dört ay sonra (Evâhır-ı Zilhicce

487 ***AŞS***, 536, 2 a.
488 ***AŞS***, 536, 42 b-43 a.
489 ***AŞS***, 536, 5 b.
490 ***AŞS***, 536, 14 b.
491 ***AŞS***, 536, 23 b.
492 ***AŞS***, 537, 1 b.
493 ***AŞS***, 537, 9 b.
494 ***AŞS***, 537, 15 b.
495 ***AŞS***, 537, 35 b.

1141/17-26 Temmuz 1729 tarihli) ikinci bir mürâsele ile tekrar görevlendirmiş ve dedikodulara kulak asmadan görevine devam etmesini istemiştir496. Süleyman Efendi 1144 yılı başlarında da hâlâ nâib olarak görevine devam etmektedir[497].

Buradan anlaşıldığına göre bu devirde Karahisâr-ı Sâhib'de hayli hızlı çalışan bir dedikoducu ve baskı gurubu vardı. Bunu Yahya Efendi ile ilgili yazışmalardan da anlayabiliyoruz. Şöyle ki Yahya Efendi kendisi İstanbul'da iken Karahisâr-ı Sâhib'de aleyhine çıkan ilamının İstanbul'a gelişini takip etmiş ve bunun resmi makamlara ulaşmaması için gerekli tedbirleri almıştır. Ayrıca yazışmaların tarihleri haberleşmenin sürekli olduğunu, pek gecikme yaşanmadığını göstermektedir. Yine bazı naiblerle ilgili olarak çıkarılan dedikoduların Karahisâr-ı Sâhib Kazası kadılığına arpalık olarak tasarruf edip İstanbul'da kalan kadıların naibi görevinde ibka etmesi veya yerine başkasını tayin etmesi ile ilgili naiblik müraselelerinden de anlaşılan odur ki bu şekildeki bir çekişme sadece naibler için değil diğer görevliler için de sözkonusudur[498].

Karahisâr-ı Sâhib'de nâib olarak görev yapan Hüseyin Efendi 1143/1731 senesinin Ramazan (Mart-Nisan) ayında vefat edince, yerine Kadıasker Mehmed Sami'nin arzı ile Karahisâr-ı Sâhib Nâibliği Mevlânâ Sa‘di-zâde es-Seyyid Seyfullah'a tevcih olunmuştur499. Yine aynı nâib kadıasker tarafından ayrıca "mevtâ-yı muhallefât-ı askeriyye" için kassâm olarak da görevlendirilmiştir500. Bu da her naibin askeri sınıflara mensup kişilerin terikelerinin tahririni yapamadığını veya bu çeşit terikeleri tahrir edebilmeleri için ayrıca görevlendirilmeleri gerektiğini göstermektedir. Kadıların naiblerine gönderdikleri mektuplarda bu husus açıkça belirtilmek durumunda idi. Nitekim bazılarında “mevtâ-yı muhallefat-ı askeriyye” tabiri yer almakta bazılarında ise bu ifade yer almamaktadır. Bu durum zikredilen ifadenin yer aldığı mektupla naib olan kişinin askeri sınıfa ait kişilerin terike tahrirlerini de yapmaya yetkiliği

---

496Naiblik tayin metubunda Abdurrahman Efendi özele şöyle demektedir: "Karahisâr-ı Sâhib niyabeti ber-vechi arpalık İmam-ı Sultan Abdurrahman'ın uhdesinde olup o da 1 Şaban 1141 tarihinde Süleyman Efendi'yi naib olarak tayin etmiştir. Ancak gönderilen bu mektupta ifade edildiğine göre naibin azledileceği yönünde bazı dedikodular Kadı Abdurrahman'ın kulağına kadar gitmiştir. Bunun üzerine de Abdurrahman Efendi Süleyman Efendi'yi teskin ve görevinin başında kalıp işleri kanuna uygun olarak yürütmesi için..." ***AŞS***, 537, 37 b.

497 ***AŞS***, 538, 20 a.

498 Sözgelişi Alaybeyilik mansıbını ele geçirmek için yapılan mücadelelere bakmak bu husus için daha açık fikir verecektir.

499 Es-Seyyid Seyfullah'ın kendisi 499 akça ile Tırhala kadılığından infisal etmiş ve 25 aydır görev beklemektedir. Tayin mektubunda Karahisâr-ı Sâhib nâibinin Ramazan ayında vefat edip yerinin boş kaldığı, kendisinin gelecek sene yani 1144 senesi 1 Muharreminden geçerli olmak üzere iki sene müddetle Karahisâr-ı Sâhib Nâibliğine tayin edildiği mektupta zikredilmektedir. Bkz. ***AŞS***, 538, 3 b.

500 ***AŞS***, 538, 3 b.

olduğunu, buna mukabil naiblik mektubunda yukarıdaki ifade zikredilmemişse bu çeşit terikeleri tahrir edemiyeceğini göstermektedir.

Uzun süredir Karahisâr-ı Sâhib kazâsına tasarruf eden İmam-ı Sultanî Abdurrahman Efendi'nin yerine 1145/1732'de sâbık İstanbul Kadısı Ömer Efendi tasarruf etmeye başlamıştır. Demek ki önceden İstanbul kadısı olan Ömer Efendi buradan ayrılınca Karahisâr-ı Sâhib kazâsı kendisine arpalık olarak tevcih edilmiştir. Ömer Efendi de kendisi buraya gitmeyerek yerine 25 Muharrem 1145/17 Temmuz 1732'de gönderdiği mürâsele ile 29 Muharremden geçerli olmak üzere Sa'de-zâde damadı Mustafa Efendi'ye tefviz ve sipariş etmiştir501.

Karahisâr-ı Sâhib'de naiblik yapanlardan birisi de Mevlana Osman'dır. kendisi Miralay Murad Ağa'nın katli ile ilgili olarak Südde-i Saadet'e mektup göndermiştir. Ancak nâiblikle ne zaman görevlendirildiğini tespitedemedik[502].

Ömer Efendi'nin tayin ettiği diğer bir nâib de Abdüllatif Efendi'dir. Mustafa Efendi'nin tayininden yaklaşık 6 ay kadar sonra 1 Şaban 1145/16 Ocak 1733 tarihinde gönderdiği mürâsele ile Abdüllatif Efendi nâib olmuştur503. Aynı senenin sonlarına doğru yaklaşık beş ay sonra yine Ömer Efendi tarafından nâib olarak Mevlânâ Arif Mustafa Efendi tayin edilmiştir. Ancak mürâselede tayin sebebi belirtilmemiştir504. Abdullatif Efendi'den beş ay gibi kısa bir müddet sonra tayin edilmesi önceki nâibin görevinde bir kusuru olabileceği ihtimâlini akla getirmektedir.

Sabık İstanbul Kadısının kendi yerine görevlendirdiği bir diğer Nâib el-Hâc Mehmed Efendidir. El-Hâc Mehmed Efendi'nin görevlendirilme tarihi 1 Şaban 1146/7 Ocak 1734'tür505. Evâhır-ı Rebiülahır 1147/19-28 Eylül 1734 tarihinde zeametle ilgili olarak gönderdiği bir arzında Mehmed Efendi'nin görevinin başında olduğunu anlıyoruz506. Yine 1149 senesi Safer ayının ortaları tarihini taşıyan iki belgeden Mevlânâ Hacı Mehmed Efendi'nin Nâib olarak görevine devam ettiğini tespit ediyoruz507.

29 Safer 1147/30 Temmuz 1734 tarihli bir belgeden Karahisâr-ı Sâhib Nâibliğine ber-vech-i arpalık mutasarrıf olan sâbık İstanbul Kadısı es-Seyyid Ömer'in mürâselesi ile Ali Efendi'nin tayin edildiğini görüyoruz508. Ali Efendi'nin nâib iken gönderdiği bir mektubundan

501 ***AŞS***, 538, 89 b.
[502] ***AŞS***, 538, 37 b-38 a.
503 ***AŞS***, 538, 89 b.
504 ***AŞS***, 539, 3 a.
505 ***AŞS***, 539, 31 b.
506 ***AŞS***, 539, 48 b.
507 ***AŞS***, 539, 76 b, 77 a.
508 ***AŞS***, 539, 45 b.

kendisinin el-Hac Mehmed Efendi'den sonra 1147 senesinin ortaları (1734 senesi sonları)nda naib olarak görevlendirildiğini tahmin ediyoruz509. Buna göre Ali Efendi, Hacı Mehmed Efendi'den sonra göreve getirilmiştir. Onun akabinde tekrar Mehmed Efendi 1149 senesinde nâib olmuştur. Yani Mehmed Efendi en azından iki defa nâiblik görevi yapmıştır. Tımar tevcihi ile ilgili beratta da Ali Efendi'nin 4 Receb 1147/29 Kasım 1734 tarihinde naib olarak görevde olduğu anlaşılmaktadır510. Ali Efendi ile el-Hâc Mehmed Efendi'nin 1147 senesinde birden fazla defa naibliğe tayin edilmiş oldukları anlaşılmaktadır. Zira ikisinin aynı tarihlerde naib olmaları düşünülemez.

Aynı senenin Şevval ayı ortalarında (5-14 Mart 1735) Karahisâr-ı Sâhib Nâibliği yine Kadı es-Seyyid Ömer tarafından es-Seyyid Halil Efendi'ye tefviz ve sipariş edilmiştir. Görev süresi ise Zilkade ayının birinci gününde (24 Mart 1735) başlamaktadır511. Es-Seyyid Halil Efendi'nin görevine Zilkâde ve Zilhicce aylarında devam etmekte olduğu kendisinin 31 Temmuz 1734 tarihli gönderdiği belgeden anlaşılmaktadır512.

1. 11. 1149/02. 03. 1737 tarihinden geçerli olmak üzere Saraç-zade Abdullah Efendi Karahisâr-ı Sâhib Naibliğinde ibka edilmiştir[513].

Sâbık İstanbul Kadısı Seyyid Ömer tarafından naib olarak görevlendirilen kişilerden birisi de Müftî-zâde Mehmed Efendi'dir. Kendisi 01. 02. 1150/30. 05. 1737 tarihinden geçerli olmak üzere naib tayin edilmiştir[514].

Karahisâr-ı Sâhib'de naiblik yapanlardan diğer bir kişi de Kıbrısî Mehmed Efendi'dir. Kendisinin 1154 senesi Ramazan ayında (Kasım-Aralık 1741) naiblikte görevli olduğunu yine kendisine hitaben gönderilen bir fermandan alıyoruz[515].

Saraç-zâde Abdullah Efendi 1. Muharrem 1155/07. 03. 1742 tarihinden itibaren de sabık Anadolu Kadıaskeri Mevlevi-zade es-Seyyid Mehmed Emin tarafından naib olarak tayin edilmiştir[516].

Karahisâr-ı Sâhib Kazası Kadılığı 1 Cemaziyelevvel 1155/03. 07. 1742 tarihinden geçerli olmak üzere Karasuyenicesi ve Gedüs ile birlikte Anadolu Kadıaskeri olan Mevlânâ Abdullah

509 ***AŞS***, 539, 45 b.
510 ***AŞS***, 539, 51 a.
511 ***AŞS***, 539, 59 a.
512 ***AŞS***, 539, 70 a-b.
513 ***AŞS***, 541, 4 b.
514 ***AŞS***, 541, 20 b
515 ***AŞS***, 542, 17 a
516 ***AŞS***, 542, 22 b.

Efendi'ye arpalık olarak tevcih edilmiştir[517]. Bu da gösteriyor ki Anadolu Kadıaskerliği makamının geliri için ancak zikredilen bu üç kazanın geliri yeterli olmaktadır. Abdullah Efendi de Karahisâr-ı Sâhib Kazâsı'na gitmeyip kendi yerine nâib olarak aynı tarihten geçerli olmak üzere mevcut nâib Saraç-zâde Abdullah Efendi'yi yerinde ibkâ etmiştir[518]. Ancak bu görevlendirme sadece 1 ay sürmüştür. Nitekim Abdullah Efendi, naibliği 1. Cemaziyelâhır 1155/02. 08. 1742 tarihinden geçerli olmak üzere bu kez de Mevlana Fazlı-zâde Ahmed Efendi'ye vermiştir[519]. Fazlı-zâde Ahmed Efendi naib iken Mihail Karyesinde bulunan Ahi İsmail Zaviyesi'nin tevliyet ve zaviyedarlığı ile ilgili arz göndermiş ve burada mütevelli ve zaviyedar olan Mehmed öldüğünden bu görevlerin oğlu Mehmed'e verilmesini arz etmiştir. Bunun üzerine de adı geçene berat gönderilmiştir[520].

Abdullah Efendi'nin naib olarak görevlendirdiği bir diğer kişi de Mevlâna Mehmed Sadık Efendi'dir. Kendisi 1. N. 1155/29. 11. 1742 tarihinden geçerli olmak üzere naip olarak görevlendirilmiştir[521]. Abdullah Efendi 1 Zilhicce 1155/26. 01. 1743 tarihinden geçerli olmak üzere bu sefer de es-Seyyid Mahmud Efendi'yi naibliğe tayin etmiştir[522].

Karahisâr-ı Sâhib Kazâsı Kadılığı 1. Cemaziyelevvel 1157/11. 07. 1744 tarihinden geçerli olmak üzere Karin-âbâd Kazası Kadılığı ile birlikte arpalık olarak sâbık İstanbul Kadısı olan Abdurrahim Efendi'ye verilmiştir. Abdurrahim Efendi'nin görevlendirilme fermanında da kendisinin adı geçen kazalara gitmeyip, naiblerini göndermesi hususunda açık emir vardır. Fermanın tarihi ise 29. Safer 1157/12. 04. 1744'tür. Abdurrahim Efendi de hemen bu fermanı alır almaz (Evâil-i Rebiülevvel 1157'de naib olarak Mevlânâ Abdullah Efendi'yi görevlendirmiştir[523].

---

[517] Ferman 1-10 Cemâziyelevvel 115 tarihinde sadır olmuş ve Karahisâr-ı Sâhib geliş tarihi ise 11 Ca'dır. Bu durumda ferman sadır olduktan en fazla 11 gün sonra Karahisâr-ı Sâhib gelmiştir. Fermanda zikre değer bir husus da Abdullah Efendi'ye hitâben *"...ber-vech-i arpalık mutasarrıf olub ve nâiblerin gönderüb ahâlileri beyninde icrâ-yı ahkâm-ı şer'iyye itdiresin..."* diye üç kazaya da Abdullah Efendi'nin naib göndermesi hususunda açık emir verilmesidir. ***AŞS***, 542, 38 a.

[518] ***aynı yer***.

[519] ***AŞS***, 542, 41 b. Yine ilginç olan bir husus da fermanda Abdullah Efendi için Anadolu Kadıaskeri ifadesinin yanında "sâbık" ifadesi kullanılmamışken, kendisi her iki naib görevlendirmesinde de *"el-fakîr Abdullah el-Kâdî be-asker-i Anadolu sâbıkan"* şeklinde imzasını atmıştır.

[520] Burada ilginç gibi görünen bir durum söz konusudur. Zira Ramazan ayının 1'nden geçerli olmak üzere naiblik Mehmed Sadık Efendi'ye verilmişken, bu tarihten 5 gün sonra önceki nâib olan Ahmed Fazlı-zâde boşalan bir mütevellîlik ve zaviyedarlık için arz göndermiştir. Tabi İstanbul'da yeni tayin olunan kadının beratının en erken 8 günde gelmesi sözkonusudur. Buna göre yeni naib olan Mehmed Sadık Efendi'nin beratı henüz gelmemiş olmalıdır. ***AŞS***, 542, 46 b-2.

[521] ***AŞS***, 542, 46 b-1.

[522] ***AŞS***, 542, 48 a.

[523] ***AŞS***, 543, 27 b. Afyonkarahisarı ismi genelde mahalli belgelerde kullanılmakta ise de burada hem fermanda ve hem de naiblik müraselesinde kullanılmıştır. Normalde merkezden gelen belgelerde ve tahrir kayıtlarda Kullanılan isim Karahisâr-ı Sâhib'dir.

Abdurrahim Efendi tarafından görevlendirilen bir diğer naib ise Şükrü Mustafa Efendi'dir. Şükrü Mustafa Efendi'yi 1. Zilhicce 1157/04. 01. 1745 tarihinde görevlendirmiştir. Şükrü Mustafa Efendi Karahisâr-ı Sâhib'e gelmeden önceki görevi Yanbolu Kadılığıdır[524].

Abdurrahim Efendi'nin 1 Rebiülevvel 1158/02. 04. 1745 tarihinden geçerli olmak üzere görevlendirdiği bir diğer naib ise Kırşehrî muvakkati Müftî-zâde Mustafa Efendi'dir[525].

Sâbık İstanbul Kadısı olan Abdurrahim tarafından Karahisâr-ı Sâhib Nâibliğine tayin olunanlardan birisi de Yunus Efendi'dir. Yunus Efendi'yi ilk defa 1. Cemaziyelahır 1158/30. 07. 1745'tir[526]. Yunus Efendi'nin ikinci defa göreve getiriliş tarihi ise 1 Muharrem 1159/23 Ocak 1746'dır. Bu seferki görevlendirmede Yunus Efendi'ye "*Karahisâr-ı Sâhib'de Nâibimiz*" diye hitap etmiştir[527].

1 Rebiülahır 1159/23 Nisan 1746 tarihli olarak gönderilen bir mürâselede Karahisâr-ı Sâhib Kazâsı kadılığının arpalık olarak sâbık Rumeli Kadıaskeri Ahmed ~~Nâlî~~Nîlî Efendi'ye tevcih edildiği anlaşılmakta olup kendisi de bu tarihte Karahisâr-ı Sâhib'de Nâib olan İbrahim Efendi'yi yine naib olarak tayin etmiştir. Ahmed Nîlî Efendi'ye Karahisâr-ı Sâhib Kazâsı Kadılığının tevcih edildiğine dair ferman sicilde yer almamıştır. Ayrıca zikredilen Karahisâr-ı Sâhib'de nâib olarak gözüken İbrahim Efendi'nin de ne zaman ve kim tarafından görevlendirildiğine dair de yine mektup yoktur. Bir önceki nâib olan Yunus Efendi bundan üç ay önce (23 Ocak 1746) görevlendirilmişti. Demek ki bu iki görevlendirme arasında bir görevlendirme daha var. Ama bunun mevcut sicillerde kaydı bulunmamaktadır[528].

Karahisâr-ı Sâhib Kazâsı Kadısı olan sâbık Rumeli Kadıaskeri Mirza-zâde Ahmed ~~Nâlî~~Nîlî Efendi 1 Şaban 1159/19. 08. 1746'da gönderdiği mürâsele ile yerine yeni bir naib olarak Mevlânâ Sun'ullah-zâde Bezm Mustafa Efendi'yi tayin etmiştir[529].

Karahisâr-ı Sâhib Kazâsında ortaya çıkan şakîlerin yakalanması ile ilgili olarak gönderilen fermanın gereğinin yapılmasını isteyen sâbık Rumeli Kadıaskeri ve Karahisâr-ı Sâhib

---

[524] ***AŞS***, 543, 34 b.
[525] ***AŞS***, 543, 48 b.
[526] ***AŞS***, 543, 59 b.
[527] ***AŞS***, 544, 2 b.
[528] ***AŞS***, 544, 15 a. Nîlî Ahmed Efendi (1104/1693) doğmuştur. Babası İstanbul kadılarından Mirza-zâde Muhammed Efendi'dir. İyi bir tahsilden sonra müderris olarak ilmiye hayatına başlayıp daha sonra kadılığa geçmiş ve İzmir, Mısır ve Mekke kadılıklarında bulunmuştur. 1149'da Anadolu ve 1159'da Rumeli Kadıaskerliği rütbelerine yükselmiştir. Hemen bu sıralarda da tekaüt olmuş olmalıdır. Zira bu tarihlerde Karahisâr-ı Sâhib kadılığı kendisine arpalık olarak verilmiş, ancak kendisi buraya gelmeyip yukarıda da görüldüğü gibi naibler tayin etmiştir. Bunda hastalığının önemli rol oynadığını düşünüyoruz. Daha geniş bilgi için bkz. Bursalı Mehmet Tahir Bey (Haz. A. Fikri Yavuz-İsmail Özen), ***Osmanlı Müellifleri***, Meral Yayınevi, İstanbul 1972, C. II, s. 274-275.
[529] ***AŞS***, 544, 31 a; ***İzzî Târihi***, vr. 126 a.

Kazâsı'na ber-vech-i arpalık mutasarrıf olan Ahmed ~~Nâîf~~Nîlî Efendi'nin gönderdiği bir mürâselede 23 Şevval 1159/7 Kasım 1746'da nâib olarak Muvakki‘-zâde Mustafa Efendi'yi görüyoruz[530]. Bu da demektir ki bir sene içerisinde üç naib Karahisâr-ı Sâhib'de görev yapmıştır. Bu durumun idarî ve adli yönden bir takım problemler doğurması, davaların gecikmesine sebep olması kaçınılmazdır.

Mirza-zâde Ahmed ~~Nâîf~~Nîlî Efendi tarafından nâib olarak tayin edilen bir diğer kişi de Mevlânâ İbrahim Efendi'dir. İbrahim Efendi'nin naibliğe tayin tarihi 1 Rebiülevvel 1160/12 Mart 1747'dir[531].

Ahmed ~~Nâîf~~Nîlî Efendi 23 Receb 1160 târîhinde gönderdiği bir mürâsele ile İbrâhim Efendi'yi nâiblikte ibkâ etmiştir[532]. Bundan yaklaşık 1.5 ay sonraki tarihli bir belgede Karahisâr-ı Sâhib Naibi olarak Yunus Efendi'yi görüyoruz. Bu da İbrahim Efendi'nin naiblik mektubundan kısa bir süre sonra görevden alındığını göstermektedir[533].

Karahisâr-ı Sâhib Kazâsı Kadılığı 1 Zilhicce 1160/03. 12. 1747 tarihinden geçerli olmak üzere sâbık Rumeli Kadıaskeri olan Es‘ad Efendi'ye tevcih edilmiştir. O da aynı tarihten geçerli olmak üzere Mevlânâ el-Hâc Osman Efendi'yi Afyonkarahisârı'a nâib olarak tayin etmiştir[534].

Karahisâr-ı Sâhib Kazasının umûr-ı şer‘iyye ve kısmet-i askeriyyesi 1. R. 1161/30. 03. 1748 tarihinden geçerli olmak üzere Es‘ad Efendi tarafından Numan Efendi'ye verilmiştir[535]. Karahisâr-ı Sâhib'de olmasına rağmen geçici olarak Ahmed Efendi'yi naib tayin etmiştir. Numan Efendi'ye naiblik görevi tevcih edildiğinde müderris olarak görev yapmaktadır. Bu sebeple olsa gerek ki o da kendi yerine Ahmed Efendi'yi geçici olarak naib tayin etmiştir[536].

b- Kadı Yardımcıları

Osmanlı idari teşkilâtının bir gereği olarak kadıların birçok görevleri olduğunu daha önce ifade etmiştik. Bu sebepten dolayı kadılar görevlerini icra ederken kendilerine bir takım kimseler yardımcı olurlardı. Fahreddin Atar bu görevlileri şöylece sıralamaktadır: Müftîler, Avukatlar,

---

[530] ***AŞS***, 544, 33 b.
[531] ***AŞS***, 544, 40 a.
[532] ***AŞS***, 544, 48 a.
[533] ***AŞS***, 544, 6 b.
[534] ***AŞS***, 545, 3 b.
[535] ***AŞS***, 545, 26 b.
[536] ***AŞS***, 545, 24 b.

Savcılar, Noterler, Zabıt Kâtipleri, Mübaşir, Kasım (Kassâm), Müzekki ve Tercüman[537]. Bu sıralamayı genel olarak ve İslâm Adliye Teşkilatının uzun tarihi için vermektedir. Yine bu görevlilerin birçoğu İstanbul, Bursa, Edirne vb. büyük şehirler için sözkonusu olabilir. Karahisâr-ı Sâhib'e Kazâsına baktığımızda sayılan bu yardımcıların bütününün varlığına dair belgelerde bir işaret bulunmamaktadır. Noter, savcı, müzekkî gibi görevlilerin mevcudiyetine dair bir emare yoktur. Ama bu demek değildir ki Karahisâr-ı Sâhib mahkemesinde bu görevler ifa edilmiyordu. Elbetteki gerek noterlik hizmetleri, gerek müdde-i umûmî denen savcılık görevleri ve gerekse diğrer görevler ya kadı tarafından veya görevlendirdiği mahkeme katipleri tarafından yapılıyordu. Karahisâr-ı Sâhib mahkemesinde müvekkiller adına dava takip eden vekiller (avukatlar) mevcuttu. Bunu vekalet bahsinde de bir nebze olsun işledik. Aşağıda kadıya yardımcı olan görevlileri sırası ile vermeye çalıştık.

1- Müftî

Müftî: fetvâ veren kişi olarak müftînin Osmanlılılarda dört mezhepten hanefi fıkhı ile alakalı olarak kendisine sorulan şahsî veya umûmî dînî ve hukûkî sorulara daha önceden açıklanmış hükümlere uyarak karar veren kişi olduğunu biliyoruz. Bu itibarla müftîler her ne kadar hüküm verme/muhakeme etme gibi yetkileri yoksa da Osmanlı adlî teşkilâtında önemli bir rol oynarlar. Verdikleri fetvalarla kadılara birinci derecede yardımcı bir rol üstlenirler[538].

Müftiler kendilerine sorulan soruları Hanefî fıkhına dayanarak çözerlerdi. Bunların temel başvuru kitapları ise İbrahim Halebî tarafından yazılan Mülteka'l-Ebhur isimli eseridir. Bu eser Osmanlı müftülerinin işlerini çok kolaylaştırmıştır.

Müftülerin tayinleri 1574 yılına kadar mevali denen kadılar ve müderrislerle birlikte sadrazamlar tarafından yapılıyordu. Bu tarihten itibaren bu yetkiler Şeyhülislam'a geçmiştir[539].

Biz müftülük kurumunu derinliğine incelemeden Karahisâr-ı Sâhib'de görev yapan müftüler ve belgelerin desteklediği oranda uygulamaları hakkında bilgi vermeye çalışacağız.

1140 senesinde Karahisâr-ı Sâhib Müftülüğünü Mehmed El-Hamidi Efendi yapmaktadır. Bunu sicilde kayıtlı bir fetvasından anlıyoruz. Kendisine, bir kimsenin eşyasını başka birine

---

[537] Her nekadar Fahreddin atar bu görevlileri İslam Adliye Teşkilatı'nın geneli için gösteriyor olsa da burada sayılan görevlilerin hemen hemen hepsinin Osmanlı Adlî Teşkilatında da yer aldığını kabul etmek gerekir. Bkz. Atar, ***age***, s. 122 vd; Bayındır kadıya yardımcı olan görevliler olarak Müşavir (müftü), katip, Mübaşir, Tezkiye memurları, Muhzır, Hademe ve Kapıcı. Bkz. Bayındır, ***age***, s. 80-92; Akgündüz ise kadı yardımcıları olarak şunları sıralamaktadır: Naibler, Muhzırlar, Çavuşlar, Subaşılar, Müşavirler, Katipler ve Hademeler, Kassamlar. Bkz. Ahmet Akgündüz, ***Şer'iyye Sicilleri I***, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 1988, s. 72-75.

[538] Bayındır, ***age.,*** s. 80; Müftîlik kurumu hakkında bkz. Uzunçarşılı, ***İlmiye...***, s. 173 vd. ; Atar; ***İslâm Adliye Teşkilatı...***, s. 122 vd. ; Cin-Akgündüz, ***Türk Hukuk Tarihi***, C I., s. 267-268.

[539] Cin-Akgündüz, ***Türk Hakuk Tarihi***, C. I, s. 267-268; Uzunçarşılı, ***İlmiye***, s. 87.

emanet edip başka bir diyara gittiğinde, giden kişinin oğlunun babasının eşyasını emaneten alan kişiden alıp alamayacağı hususunda fetva sorulmuştur. Oda imzasını attığı bu fetvaya olumsuz cevap vermiştir[540].

Hamîdi Mehmed Efendi 03. 01. 1144/07. 07. 1731 tarihli bir mektupla azl edilmiştir. Azledilme sebebi kötü haline dair haberler gelmiş ve bir daha iftaya müdahale ettirilmemesi istenmiştir[541]. Zira Hamidi Mehmed Efendi sâbıkası olan bir kişidir. Kendisi daha önceden Niksar Kazası'nda naib iken halkın şikayeti üzerine naiblikten azl olunmuştur. Bundan sonra da yine 1731 yılı ortalarında Hark-ı Kebîr Vakfı'nın gelirlerini yemek için gayri kanuni yollara tevessül etmiştir. Bu sebepten dolayı hakkında ferman sadır olmuştur[542]. Fakat kendisinin ikinci defa azledilmesi ile ilgili bir mektubun gelmesi Hamidi Mehmed Efendi'nin tekrar müftülük makamına oturduğunu göstermektedir. Nitekim 04. 03. 1736 tarihli bir ilamda kendisinin hâlâ müftü olarak görev yaptığını anlıyoruz[543]. Bundan sonra Karahisâr-ı Sâhib Müftülüğü bir süre boş kalmış daha sonra yapılan imtihanda başarılı olan Ahmed Efendi 19. 01. 1150/18. 05. 1737 tarihinde es-Seyyid Mustafa tarafından müftü tayin olunmuştur[544].

Karahisâr-ı Sâhib'de müftîlik yapan şahıslardan birisi de Antâlî Ahmed Efendi'dir. Kendisi 27 Cemâziyelevvel 1153/19. 08. 1740 tarihli bir beratla Karahisâr-ı Sâhib Müftülüğünde görevlendirilmiştir[545]. 27 Receb 1159 tarihli bir mektupta ise Müftî Ahmed Efendi'nin Müftîlikte ibkâ edildiğini tespit ettik[546].

7 Z. 1163/06. 11. 1750 tarihli diğer bir belgede ise Karahisâr-ı Sâhib Müftülüğune Nalband-zâde eş-Şeyh Abdullah Efendi'nin getirildiği görülmektedir[547].

Karahisâr-ı Sâhib'te müftülük yapan kişilerin bazen görevlerini suistimal ettiklerini de görmekteyiz.

---

[540] ***AŞS***, 537, 7 a. Hamidi Mehmed Efendi'nin aynı tarihte verdiği bir başka fetvada da Karahisâr-ı Sâhib aile hayatı ile ilgili önemli bir bilgi vermektedir. Buna göre bu fetvada şöyle denilmektedir: "Zeyd zevcesi Hind'i Zeyd'in er karındaşları sakin oldukları odada (?) iskan ve oturmaya göstermek meşrû‘ olur mu? El cevâb olmaz.. bkz. ***aynı yer***.

[541] ***AŞS***, 538, 14 a.

[542] ***AŞS***, 538, 20 a.

[543] ***AŞS***, 540, 21 b.

[544] Tayin mektubunda şu hususlar yer almaktadır: *"Karahisâr-ı Sâhib Müftîsi Hamîdi Mehmed Efendi bundan akdem hıdmet-i fetvâdan hacr olunub yeri hâlî kalmağla lede'l-imtihân isti‘dâd ve istihkâkın zâhir olmağın kazâ-i mezbûrda fetvâya sana izn verilmişdir. Gerekdir ki istiftâ olundukda esahh-ı akvâl ile iftâ idüb kütüb-i mu‘tebereden nakl-i sarîh ile ve imzâlarında Karahisâr-ı Sâhib Kazâsı'nda müftî olduğun tasrîh eyleyesiz vesselâm"* ***AŞS***, 541, 25 b.

[545] ***AŞS***, 542, 84 b.

[546] ***AŞS***, 544, 19 b.

[547] ***AŞS***, 545, 49 a.

2- Kâtipler

Mahkeme katipleri mahkemedeki işlemlerde kadıların en önemli yardımcılarındandır. Katip olarak atanacak kişiler sağlam, güvenilir, davaları yazıya geçirmede mahir, ilamları tanzimde (sakk-ı şer'î hazırlamada) tecrübeli olmaları gerekirdi. Bunların en önemli görevleri mahkemede cereyan eden davaları, davalardaki tarafların iddia ve savunmalarını, şahitlerin beyanlarını doğru olarak zabta geçirmeleri idi. XVIII. yüzyılda yerli halktan katip tayin edilmemesine çalışıldığı anlaşılmaktadır[548].

Katipler kadının gözetimi altında çalışırlar, gerektiğinde bazı keşif işleri için de görevlendirilebilirlerdi.

3- Muhzırlar

Mahkeme görevlilerinden bir sınıf da muhzırlardır. Muhzır hazır eden demektir. Mahkemeye gelmesi gerekli kişilerin, davalı ya da suçluların yargılanmak üzere mahkemede hazır bulunmalarını sağlar. Muhzırların sayısı birden fazladır. Bu sebeple içlerinden birisi Muhzırbaşı olarak tayin edilir.

12 Şevval 1156/29. 11. 1743 tarihli bir belgede şöyle denilmektedir: "Karahisâr-ı Sâhib Mahkemesinde Muhzırbaşı olmayıp muhzırûn-ı mezbûrûndan Muhzır Mustafa yedinde efendi hazretlerinin i'ta eylediği mürâsele mûcebince Muhzırbaşı ta'yîn olunduğu bu mahalle kayd şüd"[549]. Buna göre muhzırbaşıyı kadı tayin etmektedir.

Muhzırlık ayanlığın başlangıcı olarak kabul edilebilir. Zira Karahisâr-ı Sâhib'in önemli ayanlarından olan Ahmed Paşa-zade Mustafa Bey'in Kıbrıs Muhassıllığına kadar olan ayanlığında başlangıçta muhzır olarak resmi makamlar ve halkla münasebet kurmaya başlamıştı[550].

Muhzırlar, vergilerin tevziinde, terike tahrirlerinde görev alırlar ve bu görevlerinden dolayı da muhzıriye adı ile kendilerine bir ücret tahakkuk ederdi. Ayrıca muhzırlar bulundukları bölgede her hangi olağan dışı bir olay veya devlete bildirilmesi gereken bir durum vukuunda ilgililerle birlikte hazır bulunulardı. Nitekim Sandıklı ile Şeyhlü arasında çiktiği iddia edilen madenle ilgili olarak ilam gönderen Sandıklı Naibi Mustafa'nın vefatı üzerine konu hakkında Sandıklılı muhzırlardan birisinin bilgisi olduğundan ondan bilgi alınması istenmiştir[551].

---

[548] Bayındır, ***age.,*** s. 81; Akgündüz, ***Şer'iyye Sicilleri I***, s. 75.
[549] ***AŞS***, 542, 3 a.
[550] ***AŞS***, 538, 8 b-9 a.
[551] ***AŞS***, 535, 33 a.

4- Şuhûdü'l-Hâl

Halin şahitleri demek olan şuhûdü'l-hâl, Osmanlı Adlî sisteminde muhakeme veya kadıların yaptıkları terike taksimi esnasında mahkeme meclisinde hazır bulunan ve yapılan resmi işlemin sonunda isimleri sicile kaydedilen kişilerden meydana gelen topluluğa verilen addır. Şuhudü'l-hâl'e "şuhûd", "udûl" veya "şuhûdü'l-udûl" de denilmiştir. Şuhûdü'l-udûl tabirindeki şuhûd şahitliği, olaya bizzat gözleri ile tanık olmayı; udûl ise adaletli, doğru sözlü, güvenilir olmayı ifade eder.

Klasik Osmanlı asırlarında mahkemede hakimin yanında ve duruşma esnasında hazır bulunan, sayıları üç, beş ile on arasında değişen, hatta bazen otuza kadar çıkan ve aralarında emekli kadı, müftü, müderris, ayan ve eşraftan kişilerle beraber davanın önemine göre toplumun her kesim ve her meslekten kişilerden oluşmakta idi. Şuhûdü'l-hâl topluluğunun bazen müşavere heyeti, bazen verilen karara ve tescillere müşahidler topluluğu, bazen yargılamanın kanun ve nizama uygun olarak yapılıp yapılmadığını gözlemleyen müşahede heyeti bazen de ehl-i vukûf (bilirkişi) olarak görev yaptığı anlaşılmaktadır[552].

Şuhûdü'l-hâl'de bulunan kişiler dava ve davacı ile davalının dini inancına göre farklılık göstermektedir. Eğer dava konusu ve davada taraf olanların her ikisi de müslüman ise şahitler de müslüman; her iki taraf da gayri müslim ise şahitlik edenler de gayri müslim, fakat taraflardan birisi müslüman ise o takdirde şahitler hem müslim ve hem de gayri müslim olabilmektedir.

Şahitlerle ilgili olarak zikretmek gereken bir husus da taraflardan birinin veya her ikisinin kendi görüşlerini ispatlamak için gösterdikleri şahitlerle muhakeme esnasında mahkeme meclisinde hazır bulunan şahitlerin farklı kişiler olmasıdır.

Davalarda şahit olarak bulunan kişilerin sosyal ve iktisadi durumu davacı ve davalıların sosyal ve iktisadi durumları ile doğru orantılı olarak düşmekte veya yükselmektedir. Diğer yandan davacı ve davalıların şehirde veya köyde oturmalarına göre de şahitlerin sosyal statüleri değişmektedir ki bu da tabii bir durumdur. Zira şahitlerin her iki tarafı da tanımaları gerekir ki bunun olabilmesi için de aynı yerde ikamet etmek önemli bir husustur. Sözgelişi Bolvadin sakinlerinden olup bikr ve baliğa olan Enzele bint-i Balı'nın Hasan Bey b. Kara Mehmed'le olan nikahında şahitlik yapan Ali Bey b. Çalık Dede, Müezzin Ali, Mustafa Bey, Bayram tabi‘-i Hayri

[552] Nasi Aslan, ***İslâm Yargılama Hukukunda "Şuhûdü'l-Hâl" Jüri Osmanlı Devri Uygulaması,*** Beyan Yayınları, İstanbul 1999, s. 17.

Efendi isimli kişlerin isimlerinde bulunan bey ve efendi sıfatlarından evlenen kişinin sosyal statüsünün sıradan birisi olmadığı kanaatini uyandırmaktadır[553].

5- İhtisab Ağası:

İhtisab Ağası diğer adı ile muhtesib kâdînın belediye-şehremaneti ile ilgili işlerdeki yardımcısı idi. Bu dönemde ihtisab ağalığı yapmış olan birçok kişi vardır. İhtisab işi birer yıllığına mukataa olarak kiraya verilir. Bu işi alan kişi belli bir peşinat öder. Ödediği parayı ve fazlasını da halka tevzi edilen vergilere ekleyerek geri alırdı. Kendisine bu hususta kuloğlanları adı verilen görevliler yardımcı olurlardı.

İhtisab ağası üzerinde ehl-i örf bahsinde ayrıntılı olarak durulduğundan bu kadarla iktifa ediyoruz.

c- Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı

Nakîbül'l-Eşrâfılık kurumunun Osmanlı'da Yıldırım Bayezid devrinde kurulduğunu biliyoruz. Bu kurumun başında bulunan ilk görevli de Bağdatlı Seyyid Ali Nattâ‘ b. Muhammed adında birisidir. Bu kurumun kuruluş gayesi Hz. Peygamber sülalesinden olan seyyid ve şeriflerin durumlarını tespit etmek, bunların vergi ve resimden muafiyetleri, herhangi bir dava olduğunda davalarının halli vs. dir[554].

İncelediğimiz döneme ait ilk tespit ettiğimiz Nakibü'l-eşrâf Kaymakamı Es-Seyyid Halil Ağa'dır. Kendisi Karahisâr-ı Sâhib, Sincanlı, Şuhud, Bolvadin Kazalarında olan sâdât üzerlerine İstanbul'daki Nakîb tarafından Nakibü'l-eşrâf Kaymakamı olarak tayin edilmiştir[555].

6 Muharrem 1133/6 Kasım 1720 tarihiyle gönderilen bir mektupta Karahisâr-ı Sâhib ve diğer bazı kazalardaki Nakibü'l- Eşraf Kaymakamlığı es-Seyyid Ferah (?) Çelebi'ye tevcih olunmuştur[556].

1149 senesinde gönderilen bir mektupla Es-Seyyid Halil Efendi Karahisâr-ı Sâhib'deki sadat üzerine kaymakamı olarak görevlendirilmiştir. Mektubu gönderen Nakibü'l-eşraf Kaymakamı es-Seyyid Ömer'dir[557]. Es-Seyyid Halil Efendi 1154 senesinde de hâlâ nakibüleşraf

---

[553] ***AŞS***, 537, 1 a.
[554] Uzunçarşılı, ***İlmiye...***, s. 161 vd; Osmanlı Devleti'nde Nakibü'l-Eşrâflık müessesesi hakkında bkz. Murat Sarıcık, "Osmanlı Devleti'nde Nakibü'l-Eşrâflık Kurumu", ***Türkler***, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, C. X, s. 385-393.
[555] ***AŞS***, 534, 14 a.
[556] ***AŞS***, 534, 27 a.
[557] ***AŞS***, 541, 3 b.

kaymakamlığı yapmaktadır[558]. Zaten nakibüleşraf kaymakamları fazla değişmezdi. Zira bunlar seyyidler arasında seçilirlerdi. Bu sebeple zaruri bir sebep yokken değişikliğe gerek görülmezdi.

Bir diğer Nakibü'l-eşrâf Kaymakamı es-Seyyid Abdullah Çelebi'dir. Seyyid Abdullah Çelebi 1. Zilhicce 1154 tarihinde İstanbul'da bulunan Nakibü'l-Eşrâf Kaymakamı es-Seyyid Mahmud tarafından tayin edilmiştir. Kaymakamlık sınırları Karahisâr-ı Sâhib, Barçınlı, Nevâhî-i Barçınlı, Bolvadin, Çay, Çola-âbâd, Banaz ve Sincanlı kazalarıdır. Buralarda bulunan sadat-ı kiram üzerlerine kaymakam nasb ve tayin olunub bunlarla ilgili hususlarda sahihü'n-neseb olanlarına tevkîr ve ihtirâm etmesi, teseyyüdü zahir olup kadı hüccetleri ve kaymakam temessükleri ile dahl olub ızhar-ı siyadet ve irâet-i alamet edenlere ihtimam edip kendisinin kesinlikle bir kimseye alamet vaz'ına izin vermemesi, seyyidlik iddia edenleri ise tarafına bildirmesi ve haklarında şer'an lazım gelen te'dîb ve tazirlerini, hukuk-ı şer'iyye-i sabite tahsili gerektiğinde kendisinin tahsil edip sadât-ı kirâmı sâir hükkâma rencide ettirmemesi gibi hususlara ihtimam göstermesi istenmektedir[559].

Karahisâr-ı Sâhib'de bulunan seyyidlerin 1720'li yıllara gelene kadar adet-i ağnam vergisi ödemedikleri, bu tarihlerden sonra yapılan bir düzenlemeler ile kendileri için besledikleri 150 adetten fazla koyun, keçi, kuzu ve oğlak için belli bir vergi ödemeleri kararlaştırılmıştır[560].

Sadâttan bazı kişilerin bazen vergilerini ödeme konusunda ihmal ettikleri de görülmekte idi. Nitekim 1731 yılı Temmuz ayının sonlarında gönderilen bir fermanda Tac Ahmed Mahallesi ahalisi arz-ı hal göndererek burada bulanan sadatın vermeye iktidarları olduğu halde avarız vergisini ödemek istemediklerini, bunların da avarız ödemeleri gerektiğini iddia etmeleri üzerine bu konuda ferman sadır olmuştur[561]. Bu da gösteriyor ki bu sınıftan olan insanlar bulundukları sosyal konumu iktisadi menfaatları için kullanmaktadırlar.

C- KARAHİSÂR-I SÂHİB'İN FİZİKÎ YAPISI

1- Karahisâr-ı Sâhib'in Şehir Yapısı

Öncelikle Osmanlılarda taşra şehirlerinin bulunduğu coğrafi konumlarından genel olarak bahsetmemiz gerekir. Osmanlı kentleri Selçuklu kentleri hilafına dağ eteğinden ovaya geçişte yer

[558] ***AŞS***, 542, 17 b.
[559] ***AŞS***, 542, 19 a.
[560] ***AŞS***, 535, 31 b; 536, 39 b-40 a.
[561] ***AŞS***, 543, 24 b

almıştır. Selçuklu kentleri ise ya geniş ve yüksek surlarla ovalarada ya da yüksek ve sarp tepelerdeki kale surları içerisinde kurulmuştu (Sivas, Kayseri gibi). Yönlenme, yiyecek sağlama ve su akışı sistemleri ile mesken dokusunda serbest görüş alanları yaratma konularındaki güçlüğün, daha az maliyetli konut mahallelerinin yayılmasında daha faydalı olmuştur. Şehirlerin kuruldukları yerin seçiminde vadi sistemlerinde yapılanma mutlaka kendisinden faydalanılabilecek bir akarsuyun varlığını aşağı yukarı her şehirde zorunlu kılar. Arazinin alçak kısmında bulunan ticaret merkezi-çarşı, bedesten, deri imalathaneleri bu suya yüzünü döner. Çünkü zanaatın bazen lokomotifi olarak, çoğunlukla da artıkları için (özellikle deri imalathaneleri-dabakhâneler için) böyle bir suya ihtiyacı vardır. Köprüler bu tür yerleşim yerlerinin hassas bölgelerini oluştururlar ve köprülerin iki tarafı da önemli şehir alanları olarak temayüz eder[562]. Nitekim Karahisâr-ı Sâhib'in tarihi mekanına baktığımızda bu özelliklerin hemen tamamen yer aldığını görürüz. Her ne kadar kalede belli sayıda ikamet eden (asker ve mahpuslar) insanlar varsa da, ta Çavuşbaşı Mahallesi'nden başlayarak aşağı doğru inen ve ortasından bir derenin geçtiği, bu dere üzerinde birçok köprünün bulunduğu ve aşağılara doğru derenin hıdırlık yakasında dabakhanelerin bulunduğu bilinmektedir. Bu dabakhaneler yakınlarında kuruldukları hamamların sularından istifade edmekte idiler[563].

Böyle bir mekanda bulunan Karahisâr-ı Sâhib şehrinin evleri umumiyetle bahçeli ve etrafı duvarla çevrili evlerden meydana gelmekte idi. Fakat bunun yanında bazı evlerin de bahçesiz olup diğer evlerle bitişik olduğu da vaki idi. Nitekim ev satışı hüccetlerinde evlerin sınıları tayin edilirken umumiyetle üç tarafının diğer komşu evleri ile çevrili olduğundan bahsedilmektedir. Bunun bir nedeni de Karahisâr-ı Sâhib'in tarihi mekanının arazi bakımından yeterli potansiyele sahip olmamasından kaynaklandığı düşünülebilir.

Karahisâr-ı Sâhib'de konut alanları ile ticaret mahalleri, imalathane ve çarşı gibi ekonomik mekanlar birbirlerinden ayrılmışlardır. Karahisâr-ı Sâhib çarşısı ve bedesteni Karahisâr-ı Sâhib'in merkezidir.

Karahisâr-ı Sâhib'in fiziki mekanlarına girmeden önce bu dönemdeki Osmanlı ev tipinin genel hatları ile ortaya konması gerekir. Bu amaçla bir araştırma yaptığımızda XVIII. yüzyıldaki Osmanlı ev tipinin genelde üç özelliği olduğunu tespit ediyoruz: birincisi Osmanlı şehrinde parsel

---

[562] Maurice M. Cerasi, ***Osmanlı Kenti, Osmanlı İmparatorluğu'nda 18. ve 19. Yüzyıllarda Kent Uygarlığı ve Mimarisi***, (Çev. Aslı Ataöv) YKY., İstanbul 2001, s. 81-82.

[563] Atabek, ***age.,*** s. 93-94, 101, 213.

olarak duvarla çevrilmiş ve bahçesi olması; ikincisi birbirleri ile bütünleşerek serbest bütünler ortaya çıkaran ve her biri kesin geometrik biçimlere sahip unsurları (öncelikle odaları) kullanan kompozisyon prensibine dayanması; üçüncüsü ve en belirgin olanı da teknolojik olarak taş veya tuğla duvarın yerini ahşap iskelet yapı sistemi almasıdır. Önde gelen mesken tipolojisi, ev ve bahçeyi ihtiva eden birleşik bir bütündür[564].

Evlerin planlarına bakıldığında açık avlulu veya bahçeli mekanın merkeziliğinin geometrik olmadığı görülür. Bu mekan, klasik antikitede olduğu gibi zorunlu olarak parselin merkezinde bulunmaz.

Karahisâr-ı Sâhib şehrinin fiziki yapısı denince başta akla gelen Karahisâr-ı Sâhib Kalesi, camiler, medreseler hanlar, hamamlar ve insanların oturdukları evler akla gelmektedir. Bunlardan herbiri ile ilgili gerek sicillerden ve gerekse diğer arşiv belgeleri ile diğer araştırma eserler ve seyahatnamelerden olabildiğince bilgi verilmeye çalışılacaktır.

Bunlar haricinde Karahisâr-ı Sâhib'de mesken olarak kullanılan yerler içerisinde değerlendirebileceğimiz saraylardan da bahsetmek mümüküdür. Ancak bu sarayların varlığından sadece belgelerde geçtiği kadarı ile söz etmek mümkündür. Belgelerdeki bilgilere göre gerek mutasarrıfların oturduğu ve gerekse diğer ayan ve eşraftan kimselerin oturduğu saraylarda, zaman zaman da şehre gelen yüksek makam ve mansıp sahibi kişilerin misafir olarak barındıkları anlaşılmaktadır. İmaret veya Akmescid mahallelerinden birinde bir saray ve bahçesinden bahsedilmektedir[565].

Karahisâr-ı Sâhib'deki bazı evlerde haremlik ve selamlık usulü olarak hariciye ve dahiliye menzilleri vardır. Çoğunda ise böyle bir ayırım söz konusu değildir. Bu ayrım biraz da maddi ve kültürel seviye ile alakalı olmalıdır. Zengin ve belli bir eğitim almış olan aileler bu şekilde haremlik ve selamlık evlerinde oturmaktalar. Maddi durumu daha düşük olanlar ise böyle bir ayrıma gitmeden hep bir arada oturmaktadırlar[566].

İncelediğimiz 30 yıllık dönemde alım-satımı söz konusu olan 110 evden 9 tane evde haremlik-selamlık ya da hariciye dahiliye ayırımı söz konusudur. Bu da satışa konu olan evlerin

---

[564] Cerasi, ***age.,*** s. 155-157.

[565] Belge bahse konu olan saray ve bahçesinin murisler arasında niza konusu olması ile ilgili bir ilamdır. Belgede sarayın hangi mahallede olduğuna dair bir açıklık yoktur. Ama mahallelerin bulunduğu yer itibariyle İmaret mahallesinde olması muhtemeldir. Zira Akmescid mahallesi şehrin yukarı kısmına doğru ve hıdırlığın yamacında bulunan bir mahalledir. İmaret ise Gedik Ahmed Paşa külliyesinin bulundağu ve adını ondan alan ve daha düz bir arazi üzerinde kuruludur. ***AŞS***, 538, 60 b.

[566] ***AŞS***, 541, 25 b.

% 10'dan daha düşük bir orandır. Buradan hareketle Karahisâr-ı Sâhib sosyal hayatında evlerde haremlik-selamlık uygulamasının pek de yaygın olmadığını söylemek mümkündür.

Evlerin yapımında umumiyetle kerpiç kullanıldığını söylemek mümkündür. Binalarda kullanılacak kerpiçler de gelişi güzel her isteyen istediği şekle göre değil belli standartlara göre imal edilmek durumunda idi. Bunun için kadının başkanlığında oluşan heyetçe bir kalıp tespit edilip mahekemeye konulur ve gerek kerpiç imal edenler, gerek bina yapanlar ve gerekse bu işleri yaptıracak olan ahali buna bakarak gerekli standartlara uymak durumunda idi. Nitekim bir belgede kerpiç ölçülerinin ne şekilde olacağına dair müceddeden bir tespit yapılıp örnek bir kalıp hazırlanarak mahkemeye konulmuş ve kerpiç kalıbı yapacaklar ve kerpiç dökecek kişilerin ona göre imalatta bulunmaları sağlanmıştır[567].

Belgelerde 202'si şehir merkezinde, 30'u da merkeze bağlı köylerde olmak üzere menzil satışı, terike, hibe ya da niza konusu olan ilamlarda olmak üzere toplam 232 belgede evler hakkında bilgi vardır. Evler hakkında bilgi alabildiğimiz ve şehir merkezi ile alakalı 202 belgeden 90 tanesi terike hüccetidir. Bu belgelerde evlerden bahsederken ayrıntıya girilmeden sadece 9 tanesinde hariciye/dahiliye şeklinde bir ayırımdan, bir tanesinde fırını, bir diğerinde de anbarı olduğundan, bulunduğu mahalle ve fiyatından bahsedilmektedir. Bu sebeple bunları ancak ekonomik yapıda değerlendireceğiz.

Karahisâr-ı Sâhib evleri umumiyet itibariyle bir veya iki katlı evlerden oluşmaktadır.

Satış, hibe veya dava sözkonusu olan evlerde ise evin müştemilatından olabildiğince ayrıntı ile söz edilmektedir. Terikelerde bahsedilen 90 evi çıkardığımızda geriye kalan 112 evden 80 tanesinde evin kaç katlı olduğu belirtilmiştir. Bunlardan 44 tanesi 2 katlı, 36 tanesi de 1 katlıdır.

Belgelerde müştemilatı belirtilen 77 evden 16 tanesi 1 odalı, 33 tanesi 2, 20 tanesi 3, 7 tanesi 4 ve 1 tanesi de 6 odalıdır. Yine şehir merkezindeki bu evlerden 34 tanesinde çardak, 17 tanesinde bahçe, 14'ünde ma-i cârî veya çeşme, 2'sinde kuyu, 10 tanesinde hela, 63 tanesinde avlu, 2 tanesinde yazla, 2 tanesinde dehliz ve 5 tanesinde de ambar bulunmakta idi. Yine bu 77 evden 10 tanesinde ahır üç tanesinde de samanlık bulunmakta idi. Samanlık bu dönemde samanhâne olarak adlandırılmakta idi. 10 tane ahırın olduğu evin 7 tanesinde samanlık olmaması bu evlerde daha az sayıda hayvan beslendiğini düşündürmektedir.

---

[567] ***AŞS***, 545, 65 b.

Tablo 13: Karahisâr-ı Sâhib Evlerinin Oda Sayısı ve Müştemilatı

Evin bölümleri	1	2	3	4	5+n	Çardak	Bahçe	Su	Hela	Avlu	Sofa	Yazla	Dehl	Anb.
Ev Sayısı	16	33	20	7	1									
Diğer bölm.						34	17	16	10	63	4	2	2	5

Tabloya baktığımızda evlerin ekseriyetle iki odalı olduğunu bunu sırası ile üç ve bir odalı evlerin takip ettiğini görüyoruz. Yani Karahisâr-ı Sâhib şehrindeki ortalama bir hayat süren ailelerin büyük ekseriyetinin evleri 2 veya 3 odadan oluşmakta idi. 1 odalı evlerde oturanlar ise üçüncü derecede bir grup oluşturmaktadırlar.

Yukarıda evler ile ilgili değerlendirmesini yaptığımız belgeleri ve bunların değerleri, hangi mahallede olduklarını daha açıkça görmek için bir tablo haline getirdik. Ancak burada bahsi fazla genişleteceğinden eklerde vermeyi uygun bulduk. Eklerde 1 nolu eke bakınız.

2- Mimarî Eserler

a- Karahisâr-ı Sâhib Kalesi

Kaleler ortaçağda ve yeniçağın başlangıcında her ne kadar önemli iseler de yeniçağın ortalarından itibaren stratejik ve askeri önemlerini kaybettiğini söyleyebiliriz. Bunu en azından Osmanlı Devleti'nin sınırlarından içerilere doğru gidildikçe olan bölgelerdeki kaleler için söyleyebiliriz. Zira iç bölgelerde düşmanın işgal ya da tecavüzü söz konusu değildi. Bu sebeple yapıldığı zamanlardan ta XV. yüzyıl ikinci yarısına kadar önemini koruyan Karahisâr-ı Sâhib Kalesi bu devreden sonra bu özelliğini kaybetmiştir. Ancak yine de içerde kalan kaleler bazı fonksiyonlar icra etmekte idi. Bunlar arasında eşkıyalık olaylarının yoğun olduğu zamanlarda halkın sığınağı, mal ve can emniyetinin sağlanması gibi hususlar, sair zamanlarda da yine devletin, vakıfların ve tüccarların hazine ve paralarını sakladıkları yerler olarak görev ifa etmekte idi. Bir diğer fonksiyonu da bazı suçluların cezasını çektikleri hapishane olarak kullanılması idi[568]. İşte Karahisâr-ı Sâhib kalesi bütün bu fonksiyonları yerine getirmekte idi. Bu fonksiyonlarını icra etmesi için de buralara askerler yerleştirilmişti. Bunların zaman zaman yoklamaları yapılmakta idi. Bu cümleden olmak üzere [569]. Kalede bulunan asker ve mühimmatın yoklanması sadece fermanla değil Anadolu Valisi'nin buyruldusu ile de yapılmakta idi[570].

[568] Gönçer'in verdiği bilgiye göre II. Bayezid Devrinde 1493 yılında Hırvat prenslerinden Dirinci Ban tutsak olarak Karahisâr-ı Sâhib Kalesine gönderilmiş ve burada ölünceye kadar kalmıştır. Bkz. ***age.,*** C. II, s. 34; yine Napolyon'un Mısır'a saldırdığı sırada Akka kalesinde esir edilen 225 Fransız getirilip buraya kapatılmıştır. Gönçer ***II***, s. 39.

[569] ***AŞS***, 541, 4 b.

[570] Burada Anadolu valisi Çelik Mehmed Paşa'nın buyruldusu vardır. ***AŞS***, 545, 43 b.

Kalede oturan ve kalenin korunması ile görevli askerlere ki bunlara belgelerde "Karahisâr-ı Sâhib Kalesi Müstahfizânı" denmektedir, şehrin yakınında bulunan köylerden gedik tımarları verilmekte idi. Bunlar vefat ettiklerinde de tımarları bir başkasına tevcih edilirdi[571]. Ayrıca bir belgede gerek kalenin derûnunda ve gerekse varoşunda askerlerin 1748 senesi yazında hâlâ oturmakta oldukları anlaşılmaktadır[572].

Karahisâr-ı Sâhib Kalesi zaman zaman önemli kişilerin hapsedildiği bir kaleydi[573].

Kalenin hapishane olarak kullanılıp bu konuda büyük bir ihtiyaca cevap verdiği anlaşılmaktadır. Bir keresinde Yeniil Türkmenlerinin nizama konulmaları çerçevesinde bu cemaatten 62 neferin rehin olarak buraya hapsedilmesi için emir çıktığını daha önce zikretmiştik (19 Rebiülahır 1139/12. 12. 1726)[574]. Bu da kalenin hâlâ içerisinde ikâmete elverişli olduğunu, surları içerisinde binaların bulunduğunu ve yüzlerce diyebileceğimiz kadar bir topluluğun yaşamasına elverişli bir durumda olduğunu göstermektedir.

Karahisâr-ı Sâhib Kalesinin incelediğimiz dönemde hapishane olarak kullanılması ile ilgili olarak da çok sayıda belge mevcuttur. Bunlardan birisinde I. Mahmud'un annesinin kethüdalığını yapan Osman'ın verdiği arz-ı hal neticesinde, valide Sultan'ın Abkeşan Hassı Mukataası'ndan İnsuyu Kazası'nda sakin olan Zenganlı Hacı Halil ,Yüzbaşı Deli Ahmed, Deli Bekir, Topal Oruç, Hacı Bayramlı Şeyh Hasan adlı kişiler kendi hallerinde olmayıp daima fitneyi uyandırdıkları, reayaya zarar verdikleri, kendi suçlarını örtmek için de re'âyâyı vali ve mütesellimlere asılsız suçlamalarla şikayet ederek bunlar hakkında ehl-i örf taifesinin mübaşir tayip edip paralarını almalarına sebebiyet verdiklerinden adı geçenlerin ıslah-ı nefs oluncaya kadar Karahisar Kalesinde kalebend olunmaları için 1-10 Şevval 1147/23 Şubat-4 Mart 1735 tarihinde ferman sadır olmuştur[575]. Bundan iki ay sonra bu adı geçen kişilerden özellikle Deli

---

[571] ***BOA***, ***İEA.***, 4718. Belgede 19 Mart 1714 tarihinde Kale Dizdarı Hasan'ın arzı ile İsmail Karyesi'nden 700 akçalık gedik tımara mutasarrıf olan Mustafa'nın ölmesi ile tımarı Ahmed'e tevcih edilmiştir.

[572] Belge kale içindeki askerlerle varoşunda sakin askerler masraflar hususunda anlaşmazlığa düşmüşler, bu anlaşmazlık o kadar büyümüş ki kadı tarafından İstanbul'a arz edilmiş ve buna bağlı olarak da ferman sadır olmuştur. ***AŞS***, 545, 36 a.

[573] Mesela 1493 yılında bir savaşta esir edilen Hırvat prenslerinden Derencil Ban, Karahisâr-ı Sâhib Kalesi'ne hapsedilmiştir Bkz. ***Tacü't-Tevarih, III***, s. 283 vd. ; Keza Afyonkarahisar Kalesi'nin hapishane olarak kullanılması XVI., XVII. ve XVIII. yüzyıllarda da devam etmiştir. ***BOA***, ***MD.*** *7*, hk. no. 55, ***Cevdet Zabtiye***, no. 2355; ***AŞS***, 535, 40 a-b, 53 a; 536, 25 b, 46 a-b, 58 b; 538, 59 b, 60 a; 539, 48 a, 60 a, 62 b; 540, 26 a, 37 a, 38 b, 41 b, 44 b, 54 b.

[574] ***AŞS***, 536, 25 b.

[575] ***AŞS***, 539, 60 a, 62 b.

Ahmed için bir ferman daha sadır olmuş ve bu fermanda hakkında salıverilmesine dair ferman sadır olmadıkça kalebentlikten çıkarılmaması istenmiştir (11-20. 12. 1147/03-12. 05. 1735)[576].

Bir başka belgede ise Hass-ı Çakır Karyesi'nden Nasreddin Mustafa adlı kişinin daima fesadla iştiğal edip milletin malını ve erzakını çalmak kendisinin adet-i müstemirresi olduğu, bu cümleden olmak üzere adı geçen karyenin subaşısının ambarında bulunan adedi malum olan mahsulünü çaldığını mahkeme huzurunda ikrar etmesiyle habs olunduğu ancak bir yolunu bularak hapisten kaçtığını Karahisâr-ı Sâhib Kadısının bildirmesiyle adı geçen kişinin her nerede bulunur ise yakalanarak Karahisâr-ı Sâhib kalesinde kalebend olunması için ferman sadır olmuştur[577].

Uşak Voyvodasının müracaatı üzerine 1-10 Cemaziyelahır 1155/02-11. 08. 1742 tarihinde bir ferman gönderilerek Uşak'da Özi Valisi Ebubekir Paşa'nın malikâne mukataasının zarar etmesine sebep olan ve ayrıca fitne ve muzırrı'n-nas olan Acem asıllı ve Acemoğlu diye bilinen kişinin daima ehl-i İslam'a ihanet içinde olduğunu bildirerek bu kişinin Karahisâr-ı Sâhib Kalesi'nde kalebend olunması istenmiştir[578]

Kale içerisinde hapsedilenlerin cezalandırılma şekilleri ile ilgili de belgelerde bazen az da olsa bilgilere rastlayabiliyoruz[579]. Görüldüğü gibi incelediğimiz dönemde kale sağlam, o günün şartları içerisinde ikamete uygun, gerektiğinde esnafın ve varlıklı kimselerin paralarını saklamak için kullandıkları emniyetli bir mekan olarak hâlâ fonksiyon icra etmektedir.

Karahisâr-ı Sâhib Kalesi son yıllarda oldukça harap bir halde iken 1999 yılında başlayan ve 2002 yılında biten bir proje çerçevesinde Afyon Valiliği tarafından restore edilmiştir[580].

b- Camiler-Mescidler

Camiler İslâm toplumunda çok önemli dinî ve sosyal mekanlardır. Denilebilir ki ilk zamanlardan beri ahalisinin ekseriyetini müslümanların oluşturduğu ve İslâmî kültür ve

---

[576] ***AŞS***, 539, 66 a.
[577] ***AŞS***, 539, 64 a-b.
[578] ***AŞS***, 542, 41 a.
[579] Bunlardan birisinde şöyle bahsedilmektedir: *"...ıtlâkıçün emr-i şerîf sâdır olmadıkça ıtlâk olunmamak üzere emr-i şerîf sâdır ve kale-i mezbûrede zindân içinde olan kapunun ka'rına (dibine) vaz' ve ilkâ idüb ve merkûm bû gûne cezâ ile ıslâh-ı nefs ve tevbe ve salâh-ı hâli zâhir ve zindanda alîl ve marîz olmağla..."* ***AŞS***, 545, 37 a.
[580] Bu restorasyonda bilhassa kalenin tepede bulunan surlarının eksik olan kısmı tamamlanmıştır. Bunun dışında insanların ilgisini çekecek herhangi bir tesis veya özellik katılmamıştır. Şu anki hali ile sadece belli bir yaşın üstünde ve sağlıklı insanların çıkıp göreceği bir durumdadır. Zira Yerden yüksekliği 226 m ve 570 basamakla çıkılmaktadır ki bu basamaklar nizami değildir. Çoğu taşlar oyularak yapılmıştır. Gerçi bu basamaklar bugün yapılmış değildir. Ama günümüzde yapılan beton basamaklar bile yeterince özenli olarak yapılmamıştır. Kalenin yapılış tarihi, geçirdiği evreler kısaca bizim incelediğimiz dönemden öncesi ve sonrası ile ilgili olarak dah geniş bilgi için . kz. Üçer, ***age.,*** s. 14-15; Bulduk, ***age,*** s. 91-95; Gönçer, ***age***,

geleneklere göre gelişen yerleşim birimleri camilerin etrafında gelişmiş ve onlara göre şekil almıştır. Yine ilk zamanlardan başlayarak XX. yüzyıla kadar camiler fonksiyonel açıdan sadece ibadet maksadıyla değil çok çeşitli toplumsal ihtiyaçlar için kullanılmıştır[581]. Müslüman-Türk toplumunda da camiler eğitim, insanların ibadet dışında toplanma yeri, sosyal olayların görüşülüp karara bağlandığı mekanlar vb. fonksiyonlar icra etmişlerdir.

Selçuklu ve Osmanlı şehirlerinin kurulup gelişme ve şekillenmelerinde camiler belirleyici rol oynamışlardır. Herhangi bir şehirde bir mahalle kurulacağı zaman öncelikle oraya bir cami-mescit, onun etrafına medrese, han, hamam dükkan ve daha sonra da oturulacak meskenler yapılırdı. Bu şekilde teşekkül eden mahalleye de çoğunlukla camiyi yaptıranın ismi veya caminin ismi verilirdi. Birçok eski Anadolu şehrinde olduğu gibi bu durumu Karahisâr-ı Sâhib'de de müşahede etmek mümkündür. Şehrin eski yerleşim yerlerini oluşturan Cami-i Kebîr, Kethüdâ, Akmescit, Bedrik, Hacı İsmail, Tâc Ahmed, Çavuş ve Kubbeli Mescid Mahallelerinin ismi bu şekilde konulmuştur. Bir diğer husus da Osmanlı şehirlerinde bulunan bu camilerin yanında dükkan, han ve hamamların yanısıra yakınlarında çarşı ve Pazar da bulunmakta idi. Dolayısıyla Camilerin sosyal hayatın yanısıra iktisadi hayatın da ortasında bulunduğunu söylemek yanlış olmasa gerektir.

Osmanlı şehirlerinde ibadethaneler fiziki özellikleri ve fonksiyonları itibariyle cami ve mescitler olarak iki bölümde değerlendirilebilir. Camiler yapısı itibariyle daha büyük minberi ve minaresi bulunur ve buralarda Cuma namazları eda edilir. Mescidler ise minber ve minareleri olmayıp yalnızca vakit namazlarının kılındığı daha küçük mekanlardır. Ancak Osmanlı'nın son dönemlerinde ihtiyaca binâen bu mescidlerin bir çoğuna minber ve minare konarak Cuma Namazı kılınır hale getirilmiştir. Benzer bir olayı incelediğimiz dönemde de tespit ettik. Bu olay Tac Ahmed Mahallesinde olmuştur. 04. 06. 1743 tarihinde gönderilen bir fermanda, Tac Ahmed Mahallesi ahalisi arz-ı hal sunup, adı geçen mahalle ve yakınında cami olmayıp kış günlerinde Müslümanların camiye gitmekte zorluk çekmeleri sebebiyle mahalle ahalisi kendi mallarından mahallede bulunan camie minber koymuşlar ve burada Cuma kılınması için izin istedikleri belirtilmektedir. Bu istek üzerine Karahisâr-ı Sâhib Naibine gönderilen fermanla gidip durumun yerinde görmesi ve eğer söylendiği gibi ve Hanfi Mezhebi imamlarının tecviz gördükleri bir mahalde ise camiin açılmasına izin verildiği belirtilmiştir[582].

---

[581] Jean-Louis Michon, "Dinî Kurumlar", ***İslâm Şehri***, Hazırlayan R. B. Serjeant, (Çev. Elif topçugil), İz Yayıncılık, İstanbul 1997, s. 13-49.

[582] ***AŞS***, 542, 64 b.

Biz bu genel bilgilerden sonra Karahisâr-ı Sâhib Şehri ve kazalarında olan camilerin isimlerini ve mümkün olduğunca yapılış tarihlerini verdikten sonra bunlardan inceleme dönemimizde bir şekilde belgelere yansıyan bilgileri vermeye çalışacağız.

Karahisâr-ı Sâhib Sancağı'nda ilk camiin ne zaman yapıldığını tespit etmek oldukça zordur. Bununla beraber en eski tarihli camiler olarak merkezde ve Osmanlı öncesi yerleşim yeri olan kalenin yakınlarında bulunan Attar Yusuf Efendi Mescidi, Kale Mescidi (1233), Kaledibi Mescidi (1264), Ulu Cami (1272) zikretmek mümkündür. Bunların yanında XIII. yüzyılda yapıldığı bilinen Gazlıgöl'de Alaeddin Camii ve Bolvadin'de Alamescid'i belirtmeliyiz.

Belgelerde görülen odur ki hemen her caminin en azından bir vakfı vardır. Bu vakıf gayri menkûl olduğu gibi menkul da olabilmektedir. Vakıflar camilerin tamir-termîm, imam, hatip, vaiz/nasıh, müezzin, kayyım, mum, ferrâşlık vs gibi çeşitli amaçlarla kurulabilmekte idi.

XIV. yüzyılda Anadolu'nun tamamen Türkleşmesi ile birlikte kalelerin etraflarında bulunan yerleşim yerleri daha genişlemeye başlamış ve buna bağlı olarak Karahisâr-ı Sâhib Şehri de yukarıdan aşağıya doğru genişleyerek şehre yeni mahalleler ve camiler eklenmeye başlanmıştır. Bu cümleden olmak üzere 1330 yılında Mevlevîhâne Mescidi ve Kubbeli Mescid yapılmıştır. 1355'te Arasta Mescidi, 1397 tarihinde Burmalı Mescid, Tâc Ahmed ve Kabe Mescidi gibi mecsidler yapılmıştır. Osmanlı dönemine gelindiğinde ise yapılan cami ve mescidlerin sayısı bir hayli artmıştır. Bunları bir bütün halinde tablo olarak vermeyi uygun buluyoruz.

Tablo: 14: XVIII. Yüzyılın ilk Yarısında Karahisâr-ı Sâhib'de Bulunan Camiler ve Yapılış Tarihleri

Cami veya Mescidin Adı	Tarihi	Cami veya Mescidin Adı	Tarihi
Attar Yusuf Efendi Mescidi	1233	Kazlıgöl Alaeddin Camii	XIII. yy
Kale Mescidi	1233	Bolvadin Alaca Mescidi	XIII. yy
Kaledibi Mescidi	1264	Mevlevî-hâne Mescidi	1330
Ulu Cami	1272	Kubbeli Mescid	1330
Arasta Mescidi	1355	Burmalı Mescid	1397
Tac Ahmed (Tahtalı) Mes.	1397	Kabe Mescidi	1397
Kubbeli Mescid (Şuhud)	1368	Sandıklı Ulu camii	1378
Emirhisar Köyü Camii	1327	Umur Bey Külliyesi	1455
Gedik Ahmed Paşa Camii	1275	Kasım Paşa Külliyesi	1478

Fakih Paşa Mescidi	1433	Sinan Halife Mescidi	1465
İmad dede	1465	Arabmescidi	1465
Abdurrahim Mescidi	1455	Yukarıpazar Mescidi[583]	1455
Çavuş Başı Camii		El-Hac Mümin Camii	
Tac Ahmed Mahallesi Camii	1743	Keçepazarı Mescidi	

Gedik Ahmed Paşa Cami: XVI. yüzyılda adını Ahmed Paşa'nın kurduğu imaretten alan ve İmaret-i Ahmed Paşa Mahallesi olarak bilinen ve sonradan kısaca İmaret olarak geçen mahallede bulunmaktadır. İncelediğimiz dönemde Gedik Ahmed Paşa Cami-i Şerifi'nin Mütevelliyesi Emine bint-i Abdullah isimli bir kadındır. Kendisi 21. 10 1722'de zevci Halil'i vekil tayin ederek camiin gerekli tamir ve termimini yaptırmıştır. Aynı Emine Hanım daha sonra (16. 10. 1735) kendisinin, gidip gelmeye kudreti olmadığından kendisine bir vekil lazım olduğundan İstanbul'da oturan el-Hac Salih Ağa'yı vekil tayin ettiği, ancak adı geçen kişiyi Karahisar-ı Sahib'de olan diğer işlerinden azlettiğine dair bir hüccet kaydettirmiştir[584]. Bugün bu cami hamam ve medrese olarak kullanılan binası ile ayaktadır.

Gedik Ahmed Paşa Medresesi Mescidi. Gedik Ahmed Paşa Külliyesinin camiinden başka bir de mescidinin olduğu, bu mescide bir imam tayin olunmasından anlaşılmaktadır. Yalnız bu mescid sonradan ilave olmuş olmalıdır. Zira belgede belirtildiğine göre (21-30. Ş. 1138/1. 5. 1726) önceden bu mescidin imamı olmayıp bir imam nasbı lazım ve mühim olduğundan bu mescide Halil Halife isimli kişi hasbi olarak imam tayin olunmuştur[585].

Hacı Çelebi Mescidi: İmaret Mahallesi'nde bulunan mescidlerden biri de Hacı Çelebi'nin bina eylediği mescid-i şeriftir. 21-30 C. 1150/15. 10. 1737 tarihinde bu mescidde yevmi 1 akça vazife ile müezzin olan Yakup b. Hüseyin fevt olup yerine erbab-ı istihkakdan Hafız Molla Ahmed tayin olunmuştur[586].

Abdurrahim Mısrî Camii. Kasım Paşa Camii olarak da bilinen bu camiin vakıf mütevelliliği 17 M. 1139/13. 09. 1726 tarihinde Ayşe adlı kadına evlâd-ı vâkıfdan olduğu için verilmiştir. incelediğimiz dönemde uzun süredir tamir ve termimin yapılmadığı, vakfın gelirleri müsait olduğu halde gereksiz başka cihetler açılarak gelirlerin oraya aktarıldığı iddiası gündeme

[583] Yusuf İlgar-Mustafa Karazeybek, "Afyonkarahisar'da Cami ve Mescitler", ***Kütük I***, Afyon 2001, s. 213-255.
[584] ***AŞS***, 535, 8 a; 539, 2 a.
[585] ***AŞS***, 536, 42 a.
[586] ***AŞS***, 541, 35 b.

getirilmiştir. Yapılan müracaatta sonradan açılan cihetlerin geçici bir süre ile iptal edilip oraya verilecek paralarla camiin bakıma muhtaç olan yerlerinin tamiri için Evâsıt-ı R. 1141/13. 11. 1728 tarihinde hakimden izin istenmiş o da izni vermiştir[587]. Fakat daha sonraki tarihlerde tespit ettiğimiz bir belgede ise durum tamamen farklı zuhur etmiştir. Vakıftan maaş alan ve imam, nazır, müezzin, kayyım ve cabi olarak görev yapan kişiler mahkemeye gelerek cami vakfının mütevellileri olan Neslihan ve İsmihan isimli kardeşlerin şer'î vekilleri olan Musa b. Abdullah'ı dava etmişler ve adı geçenin tamirat bahanesiyle aldığı iznin ve yaptığı tasarrufların aslında tamirat için olmayıp vakfın gelirlerini yemek olduğunu iddia etmişlerdir. Yapılan muhakeme sonucunda Mütevelliyelerin vekillerinin suçu sabit olmuş ve hapse mahkum olmuştur. Ancak vekilin bir yolunu bulup hapisten firar ettiği anlaşılmaktadır[588].

Bir başka belgede de bu camie ait imamet ve meşihat cihetlerine meşruta iki tane vakıftan söz edilmektedir. Bunlardan imamete meşruta olan para vakfı 100 kuruş ve meşihata meşruta olan ise 200 kuruştur[589]. Abdurrahim Mısrî Câmii yalnız cami olarak mevcut olup hizmet vermeye devam etmektedir.

Keçe Pazarı Cami-i Şerifi. Karahisâr-ı Sâhib'de bir de Keçe Pazarı Camii vardı. Bu cami için ashab-ı hayratdan el-Hac Abdurrahman b. Abdülkerim'in vakfettiği nukudun nemasından almak üzere yevmi 1 akça vazife ile İmam-ı Sani olarak erbab-ı istihkakdan vakıfın oğlu Ali Halife'nin nasb ve tayin olunduğu görülmektedir[590]. Keçe Pazarı Camii'nin ayrıca bir de Vaizlik için para vakfı vardır. Bu vakfın yapılan muhasebesinde toplam 7 kişinin zimmetinde 100 kuruş parası olduğu kayıtlıdır[591]. Keçe Pazarı Camii bir diğer vakfı da Şişman Mehmed Ağa Vakfı'dır. 27 Ra. 1144/28. 09. 1731 tarihli bir hüccette bu vakfın bi'l-fiil Mütevellisi olan Abdülkadir Çelebi ibn-i Mustafa, vakfa ait olan Yeni Han yakınlarındaki bir dükkanı Ahmed Paşa-zade Mustafa Bey'e ait olan bir başka dükkanla mübadele etmiştir. Belgedeki ifadeye göre yeni alınan dükkanın vakıf için daha faydalıdır[592]. Bir başka belgede ise bu camiin hitâbet, meşîhat, Cum'a müezzini, nezâret, cüz-hân cihetlerine Şişman-zâde Mehmed Ağa'nın Kurduğu vakfın evlâddan ve utekadan salih evlâd olmadığından ulemâdan Ahmed'e verildiği belirtilmektedir[593]. Yine bu

[587] ***AŞS***, 536, 43 b: 537, 17 a.
[588] ***AŞS***, 538, 43 a.
[589] ***AŞS***, 545, 11 a.
[590] Belgede ne kadar para vakfedildiği belirtilmemiştir. ***AŞS***, 537, 20 a.
[591] ***AŞS***, 537, 31 a.
[592] ***AŞS***, 538, 68 a.
[593] ***AŞS***, 542, 77 a.

camiin Leylek-zâde Mehmed Efendi tarafından kurulmuş ve günde 1 cüz Kuran okunmak üzere cüzhanlık vakfı vardır[594].

Kurrâ Camii: Karahisâr-ı Sâhib şehrinde bulunan Kurrâ Camii'nin kürsîsine Ayşe bint-i Abdullatif 300 kuruş vakfederek bir para vakfı kurmuştur. Bu vakfın mütevellîsi olmadığından Evasıt-ı S. 1149/20-29. 06. 1736 tarihinde Ahmed isimli kişi mütevellî, onun üzerine de Mehmed adlı kişi nâzır olarak tayin olunmuşlardır[595]. Kurra Camii de günümüze intikal eden camilerdendir.

Akmescid Mahallesi Camii. Burada bulunan cami için para vakfedilmiş ve bunun 17 R. 1140/01. 12. 1727 tarihinde muhasebesi yapılmıştır. Buna göre camie ait para vakfının 10 kişide toplam 108 kuruş parası vardır[596]. Akmescid Camii'nin bir de tamirine tahsis edilmiş vakfı vardır. Ardıç Mahallesinden olup vefat eden Mustafa b. İbrahim adlı kişinin bu vakfa 180 kuruş borcu olup, bunun karşılığında kendi evini istiğlâl (kirası veya mahsûlü borca karşılık olmak üzere gayri menkul malların rehin verilmesi) ettiği, ancak kendisinin vefatı ile varislerin bu anlaşmaya riayet etmediklerinden vakfın mütevellisinin vekili varisleri mahkemeye vermiş ve terhini ispat etmiştir[597].

At Mescid: İmaret mahallesinde bulunan bu mescidin de mihrab akçasına tahsis edilmiş para vakfı bulunmakta idi. Bu vakfın şehir haricindeki insanlara da borç para verdiğini görüyoruz. Ancak borç verdiği kişinin Karahisâr-ı Sâhib'de, hatta mescidin olduğu mahallede bir evi olduğunu da dikkate almak gerekir. Mescidin imamı olan Abdulkadir Efendi b. Arif Mehmed Efendi, 12. 08. 1722 tarihinde mahkemede Bolvadin ahalisinden Kör Hacı Halil b. Börekçi Mustafa'yı dava ederek imamı olduğu mescid-i şerifin mihrab akçasından babası müteveffâ mezbûr Börekçi Mustafa'da 10 kuruş alacağı olduğu ve dolayısıyla mahalle-i mezburede bulunan babasına ait menzilin vakfın istiğlali olduğunu iddia etmiş, Kör Hacı Halil de bunu ikrar etmiştir[598].

Kâhil Mahallesi Mescidi: Karahisâr-ı Sâhib'de Kahil Mahallesi'nde vaki mescid-i şerife hayır sahiplerinden Dökündü (?) Veli'nin Leyle-i Safer (?) de mahalle ahalisine koyun eti pişirilmesi için şehir yakınlarında bulunan bir bahçeyi vakfetmiştir[599].

---

[594] ***AŞS***, 543, 21 a.
[595] ***AŞS***, 539, 76 a-b.
[596] ***AŞS***, 537, 26 a.
[597] ***AŞS***, 545, 20 a.
[598] ***AŞS***, 535, 69 a.
[599] ***AŞS***, 536, 24 a

Bedrik Mahallesi Mescidi: Bedrik Mahallesi'nde bulunan bu mescidin de bir çerağ vakfı vardı. Bu vakfın 12. 02. 1150/10. 06. 1737 tarihinde mütvellisi ve aynı zamanda mescidin imamı olan Yakub Efendi ibn-i İsmail adlı kişi, vakfa ait Yeni Han civarında bulunan bir dükkanın arsa kirası için İmaret Mahallesi'nden el-Hâc Abdullah Efendi b. Arifi Mehmed adlı kişi ile mahkemelik olmuştur[600]

Çavuşbaşı Camii. Çavuşbaşı Mustafa tarafından yaptırıldığı bilinen Çavuşbaşı Camii'nin bir vakfı bulunmakta ve bu vakıf erkek evlada meşrûta idi. Evahır-ı Zilhicce 1147/13-22. 05. 1735 tarihli bir belgede vâkıfın kız evladlarından birinin mütevelliliğe müdahale etmesiyle konu tartışma mevzuu olmuş, ehl-i vukûftan yapılan soruşturma sonunda vakıf mütevelliliğinin erkek evlada meşruta olduğu anlaşılıp Mustafa'ya berat edilmiştir[601].

Çavuşbaşı Mahallesinde bulunan bu cami için 27 Z. 1144/20. 06. 1732 tarihinde bir ev vakfedildiğini belirledik. Ahmed Efendi b. El-Hac Süleyman'ın mahkemeye gelip İvaz b. Ayşe bint-i İvaz ve İvaz bin nebi muvacelerinde dava edip müteveffa Hasan b. Abdullah'ın hayatta iken içinde oturduğu menzili Çavuşbaşı Camii için vakfettiğini belirtip bu menzilin vakf olmak şartı ile mütevelliye teslim edildiğini ıspat etmesi üzerine vakfiyeti kayd olunmuştur[602]. 17. 12. 1743 tarihli bir belgede ise burası mescid olarak zikredilmekte ve görevli Kayyımı Ali'nin vefat edip cemaatin muhtarı olan İvaz'ın aynı göreve beratla getirildiği görülmektedir[603].

Cami-i Kebîr. Cami-i Kebîr'in tamiri için yaşlı kimseler para vakfetmişlerdir. Vakıfların muhasebesi yapılması için ferman sadır olduğu, buna bağlı olarak vakfın yapılan muhasebesinde 76 kişinin zimmetinde 1436.5 kuruş parası olduğu. Bu paranın bu kişilere işletilmek üzere verildiği, mütevelli, nazır ve katibine de vakfın gelirinden ücret tahsis edildiği anlaşılmaktadır[604]. Bir başka belgede ise yine aynı camie ait başka bir para vakfının muhasebesi yapılmış ve toplam 10 kişide 240 kuruşu tespit edilmiştir. Aynı belgede camiin mihrabına ait de bir para vakfı olduğu, bu vakfın da 2 kişide 34.5 kuruş alacağı olduğu kayıtlıdır[605]. Yine bir başka belgede 1 M. 1141/06. 08. 1728 tarihinde yapılan muhasebe gereği Cami-i Kebir'in çerağ (kandil), kayyım ve müezzinlerine vakfedilmiş para vakıflarının muhasebesi yapılmış, buna göre Çerağ akçası olarak 10 kişide 154 kuruş, Kayyım akçası olarak 6 kişide ceman 46 kuruş (ama hesap doğru değil. Zira

[600] ***AŞS***, 541, 24 a.
[601] ***AŞS***, 539, 64 b.
[602] ***AŞS***, 538, 3 a.
[603] ***AŞS***, 542, 90 b.
[604] ***AŞS***, 537, 26 a.
[605] ***AŞS***, 537, 31 a.

72 kuruş tutuyor.) ve müezzin akçası olarak da 13 kişide 119 kuruş başka bir hesapta da 6 kişide 55 (koplam 174) kuruş alacak kaydedilmiştir[606]. Bir başka belgede ise yine bu caminin mum akçası vakfına Ebubekir Çelebi ibn-i Osman'ın 10 kuruş borcu vardır. Ebubekir'in ayrıca Cami-i Kebir Mahallesi Avarız Vakfı'na da 50 kuruş borcu oludğundan bu borcuna karşılık mahalle-i mezburedeki evini satmıştır[607]. Cami-i Kebîr ait vakıflardan birisi de kürsî vakfıdır. Bu vakfın da toplam kaç kuruş parası olduğunu tespit edemedik. Ancak bir belgede kürsî vakfına bir gayri müslimin 15 kuruş ana para ve 40.5 kuruş faiz olmak üzere toplam 55.5 kuruş borcu olduğu görülmektedir. Fakat belgedeki bu yüksek faiz miktarının kaç senelik olduğu belirtilmemiştir[608].

Ot Pazarı Camii: Ot Pazarı Camiinin de para vakfı bulunmakta idi. Bu vakfın yapılan muhasebesinde 15 kişide toplam 220 kuruş alacak tespiti yapılmıştır. Bu 15 kişinin birisi de gayri müslim ve Papuççu (...Zimmi)dir[609].

Nişancı İsmail Paşa Camii: Karahisâr-ı Sâhib'de Nişancı İsmail Paşa Camii diye bir cami bulunmaktadır. Bu camide yevmi 2 akça vazife ile damcısı olan İbrahim fevt olub Abdullah Halife'ye bu iş beratla verilmiş iken ahardan Mehmed adlı kişi Abdullah öldü diye kendi üzerine berat ettirdiğini Abdullah'ın haber vermesiyle elindeki atik beratı mucebince Mehmed'in ref olunub Abdullah görevde ibka edilmiştir[610].

Karaman Mahallesi Camii. Bu camie yapılan para vakfının muhasebesi yapıldığında ise 30 kişide 250 kuruşa yakın alacağı olduğu, bunlardan elde edilecek gelirin nerelere harcanacağı da gösterilmiştir[611]. Bugün Karaman Camii olarak hizmet vermeye devam etmektedir.

Yukarıpazar Camii: Evahır-ı C. 1144/20-29. 11. 1731 tarihli bir belgede Yukarıbazar Mahallesi Camii şerifinde günlük 1.5 akça nısf imam vazifesi olan Şaban vefat edip yeri oğlu Hafız Ahmed'e tevcih olunması hususunda arz olunup berat olunmak için kardeşi Hacı Eyyüb ile İstanbul'a gönderdiği, ancak Hacı Eyyüb arzda kardeşinin ismini silip kendi ismini yazdığı ve Eyyüb aslen tüccar taifesinden olup imamet görevi için na-ehil olduğunu Karahisâr-ı Sâhib Kadısı Seyfullah arz ettiğinden Eyüb'ün ref olunup görevin tekrar Hafız Ahmed'e verildiği görülmektedir[612]. Ancak Eyüb'ün müdahalesi sona ermediğinden Molla Ahmed'in arzuhali

[606] ***AŞS***, 537, 34 a.
[607] ***AŞS***, 538, 72 b-73 a.
[608] ***AŞS***, 535, 3 a.
[609] ***AŞS***, 537, 31 a.
[610] ***AŞS***, 537, 41 a.
[611] ***AŞS***, 537, 34 a.
[612] ***AŞS***, 538, 28 a.

üzerine Eyüb'ün müdahale ettirilmemesi hususunda ferman sadır olmuştur[613]. Yukarıpazar Mahallesi Camiinin bir tamir vakfı da bulunmakta idi. Bu vakfın parası müsait olduğundan 29 10. 1148/12. 03. 1736'da 355 kuruşa bir dükkan alınmıştır[614].

Abdi Çavuş Camii: Karahisâr-ı Sâhib şehrinde bulunan camilerden birisi de Abdi Çavuş Camii'dir. Abdi Çavuş'un yaptırdığı bu camide Salı günleri öğle namazı sonrası vaizlik ciheti ihdas edilmiş ve bu görev için yevmî 5 akça belirlenmiştir. 11-20 08. 1148/22. 12. 1735 tarihinde bu görevi ifa eden İbrahim öldüğünden, görevin oğlu varken ecanibden Mustafa'nın kendi üzerine berat ettirdiği, adı geçenin ref' ve sulbü oğlu Mevlana Mehmed'e tevcih edildiğine dair berat verilmiştir[615].

Abdi Kadı Mescidi: Abdi Kadı Mescidi'nin de bir para vakfı bulunmakta idi. Evâhır-ı S. 1144/1731 Ağustos sonlarında vefat eden Hüseyin b. Bayram'ın bu vakfa ise 5 kuruş borcu olduğu görülmektedir[616].

Hoca Bey Camii: Cami-i Kebir Mahallesi'nde Hoca Bey tarafından yaptırılan Cami-i Şerifin bir vakfı bulunmakta ve 1-10 Cemâziyelevvel 1151/15-25. 08. 1738 tarihlerinde bu vakfın yevmi 2.5 akça vazife ile Mütevellisi olan İvaz b. Abdülkadir adlı kişi mal-ı vakfı ekl ü bel' idüb hıyaneti zahir olduğundan ref olunub yerine mütevelliliğin erbab-ı istihkakdan karındaşı Eyüb Halife'ye tevcih olduğu anlaşılmaktadır[617].

Cemaziyelevvel 1155 ortalarında gönderilen bir beratta da bu camide yevmî 2 akça vazife ile Mütevelli iken Eyüp adlı birisi tarafından mütevelliliği elinden alınan İvaz b. Abdülkadir'in erbab-ı istihkaktan olduğunu Karahisâr-ı Sâhib Kadısı Nâibi Salih arz ettiğinden Eyüp nefy olunup görev tekrar İvaz'a verilmiştir[618].

El-Hac Mümin Camii: Bu cami Ardıç Mahallesi'nde bulunmaktadır. Bu camiin beratla Mütevellisi olan Abdullah Efendi B. Mehmed Efendi mahkemede Murad Beşe b. İsmail'i dava edip, adı geçenin Câmiin önünde akan çeşmenin suyunu kendi evine akıtarak Câmiin suyunun azalmasına sebep olduğunu bildirmiştir. Yapılan muhakemede şahitler çeşme suyunun vakfa ait olduğuna şahitlik etmişler hakim de davalının men‘ine karar vermiştir[619].

---

[613] Hafız Ahmed için bir ibra hüccetinde "Molla" sıfatı kullanılmaktadır. Bkz. ***AŞS***, 538, 12 a; Ferman ve diğer nizalaşmalar için bkz. ***AŞS***, 538, 33 a ve 56 a.
[614] ***AŞS***, 540, 20 b.
[615] ***AŞS***, 540, 13 a.
[616] ***AŞS***, 538, 67 a-b.
[617] ***AŞS***, 541, 59 b.
[618] ***AŞS***, 542, 41 b.
[619] ***AŞS***, 533, 13 a.

Tac Ahmed Mahallesi Camii: Tac Ahmed Mahallesine yakın bir yerde Cuma Camii olmadığından mahalle ahalisi kendi mallarından olmak üzere camie minber konulması için izin istemişler bunun için de 04. 06. 1743 tarihinde ferman sadır olmuştur. Aynı fermanın altında da Salih Halife ibn Ahmed adlı kişi hasbi olarak imam tayin olunmuş ve kendisine berat verilmiştir[620].

Tahtalı Mescid: Tac Ahmed Mahallesinde bulunmaktadır[621].

Arab Mescid-i Şerifi: 23. 04. 1744 tarihli bir belgede Bu mescidin cemaati çok olduğundan ikinci bir imama ihtiyaç olduğu arzedilmiş ve yevmî 2 akça vazife almak üzere Eyüb adlı bir kişi imam-ı sani olmuştur[622].

Arasta Çarşısı Mescidi: Arasta Sukunda da bir mescid-i şerif bina olunmuş ve burada görev yapanlar da beratla vazife ifa etmekte idiler[623].

Hacı Evtal Mahallesi Mescidi: Bu mescidin de bir para vakfı bulunmakta ve Muharrem 1141'de yapılan muhasebesinde 15 kişide 100 kuruş parası olup, bu paradan 17 kuruşu iki gayri müslimde bulunmaktadır[624].

Zülâlî Efendi Mescidi: Karahisâr-ı Sâhib'de vaki Zülal Efendi'nin bina eylediği mescidde, 03. 02. 1726 tarihinde yevmi 1 akça vazife ile müezzin ve yine yevmi 1 akça vazife ile kayyım olan Mustafa vefat edip hizmetler boş kaldığından bu vazifeye müstahak olan bir diğer kişi müezzin ve kayyım olarak Karahisâr-ı Sâhib Naibi Mevlana Yahya'nın arzıyla tayin olunmuştur[625].

Abdülgazi Mescidi: Bu mescid Sofular Mahallesinde bulunmakta idi camiin aynı zamanda bir vakfı olup bu mescidde imam olarak da Molla Abdullah b. İbrahim görev yapmakta idi[626].

Hacı Nasuh Mescidi: İmaret Mahallesi'nden vefat eden Ahmed b. Safer, sağlığında terikesinden verilmek üzere Hacı Nasuh Mescidinde imam olanlara 15 kuruş vakfetmiştir[627].

---

[620] ***AŞS***, 542, 64 b.
[621] ***AŞS***, 536, 43 a. Bu mescidde günlük 1 cüz okunmak üzere cüzhanlık vakfı bulunmaktadır. Yine mescidin imam ve müezzine meşruta para vakıf bulunmakta ve bunun da mütevellisi olmadığından Halil Halife günlük 1 akça vazife ile mütevelli olarak tayin edilmiştir.
[622] ***AŞS***, 543, 24 a.
[623] ***AŞS***, 538, 32 b.
[624] ***AŞS***, 537, 33 b.
[625] ***AŞS***, 536, 43 a.
[626] ***AŞS***, 538, 89 a.
[627] ***AŞS***, 540, 33 b.

Molla Bahşi Mahallesi Mescidi: Bir belgede bu mahallede de bir mescid olduğu ancak ismi belli olmadığından (mahalle-i mezburede vaki mescid-i şerif olarak geçmekte olduğundan) bu ismi verdik. Sözkonusu belge bir menzil anlaşmazlığı ile ilgilidir. Bahse konu olan menzilin bir tarafından da mahallenin mescidi bulunmaktadır[628].

Müftü Hanı Mescidi: Müftü Hanının'da da bir mescid bulunmakta ve burada İshak Fakih Evkafı'ndan yevmi 2 akçe vazife ile imam olan Ahmed ibn Mehmed Efendi hüsn-i rızasıyla vazifeden Molla Mehmed ibn Hüseyin lehine ferağat etmiştir[629].

Köylerde bulunan Camiler:

Hüsrev Paşa Cami-i Şerifi

Bu cami Karahisâr-ı Sâhib Barçınlı kazası sınırları içerisindedir. Burası Hanı, hamamı ve cami ile birlikte bir külliye halindedir. Hakkında daha fazla bilgi Hanlar bahsinde verilmiştir[630]. Bu camiin ve vakfının XIX yüzyılın ortalarında da faal durumda olduğu ancak, evlâd-ı vâkıfdan camide görev yapacak ehil kimse olarak sâdece vefat eden Mustafa'nın oğlu Halil kalıp bunun liva meclisinde yapılan tahkikatta imamet işini yapmaya ehil ve camiin cemaatinin de tercihleri olduğundan bu görevin adı geçene verilmesi için Karahisâr-ı Sâhib Nâibi Çavuş-zâde Mehmed Efendi ilâm göndermiştir. Mehmed Efendi'nin ilamının ekinde de liva meclisinin mazbatası yer almaktadır. Evkâf Nezâreti'nden çıkan karar mezbûr Halil Halîfe'ye imâmetin beratla verilmesi yönünde olup berat için arz edilmiş ve 10 Rebiülevvel 1261/18 Mart 1845 tarihinde de berat kararı çıkmıştır[631].

Yukarı Tandırı Karyesi Camii: Bu köyde bir cami bulunmakta ve camiin vakfına ait paradan günlük 1 akça vazife ile Hatiblik kadrosu mevcuttur. Burada görev yapan Halil Efendi b. Hasan hüsn-i rızasıyla hatiplik görevini Mustafa Halife'ye fariğ olmuş ve ona berat verilmiştir[632].

Kalecik-i Kebîr Karyesi Camii: Karahisâr-ı Sâhib toplumunda halkın gerek dini yönden ve gerekse diğer yönden bilgilendirilmesi işine ehemmiyet veriliyordu. Hatta bu iş sadece şehir merkezinde değil köylerde bile dikkatle üzerinde durulan bir mesele idi. Nitekim Kalecik-i Kebîr Karyesinde bulunan camide Cuma günleri Cuma namazından sonra vaaz u nasihat verilmekte idi. Bu görevin ifa edilebilmesi için de bir vakıf kurulmuş ve günlük 5 akça vazife ihdas edilmiştir. Bu vazife ile vaiz/nasıh olan İbrahim ölüp görevi vâkıfın neslinden olmayan Mustafa, haksız

---

[628] *AŞS*, 541, 25 b.
[629] *AŞS*, 541, 13 a.
[630] *AŞS*, 534, 43 a.
[631] ***BOA, CE.***, no. 9346.
[632] *AŞS*, 538, 7 b.

olarak kendi üzerine berat ettirmişti. Yapılan şikayet üzerine Mustafa ref olunup vazife İbrahim'in sulbi oğlu Mehmed'e tevcih edilmiş ve eline berat verilmiştir[633]. Bu camie ait vakfın 1-10 08. 1154/11-20. 10. 1741 tarihlerinde nazırı olan Derviş Ebûbekir zayi olan beratını yeniletmiştir[634]. Bir başka belgede ise bu camiin yakınında bulunan çeşmenin de para vakfı bulunmakta idi[635].

İsmail Karyesi Mescidi: Burada bulunan mescidde ber-vech-i hasbi İmam olan Mevlüd vefat ettiğinde oğlu küçük olduğundan ecanibden İbrahim'e tevcih olunmuştur. Ancak adı geçen nâ-ehil olduğundan ref edilip görev Halil Halife'ye verilmiştir[636]. Bir başka belgede ise yine İbrahim Halife adlı imamı hüsn-i rızasıyla görevini Osman Halife ibn-i Ahmed'e bıraktığından söz edilmektedir[637].

Çıkrık Karyesi Camii: Bu köyde de bir cami bulunmaktadır. 11-20 Şevval 1133/04. 08. 1721 tarihinde Ancak bir vakfının ve imamının olmadığından camide görev yapmak üzere imamı köylülerin aralarında para toplayarak tuttukları anlaşılmaktadır[638].

Mihail Karyesi Mescidi: Bu köyde de bir mescid bulunmakta idi. 1722 yılının mart ayı sonlarında bu mescidin bir imamı olmadığından Memi isimli kişiye bu görev tevcih edilmiş ve kendisine berat verilmiştir[639].

Karaağaç Mescidi: Karahisâr-ı Sâhib'de Karaağaç Mescidi diye bilinen mescidin bir vakfı olup mütevellisi olmadığından bu iş için uygun olan Halil Halife'nin yevmi 2 akça vazife ile vazife ile mütevelli tayin edildiğine dair 21-30. 12. 1147/13. 05. 1735 tarihinde berat çıkmıştır[640].

Kurddığı Karyesi Camii: Gedik Ahmed Paşa Evkâfı karyelerinden olup burada bulunan camiin hitabet vazifesi de adı geçen vakıf tarafından karşılanmaktadır. 27 Receb 1142 tarihli belgede bu camide yevmî 3 akça ile hitabet vazifesini ifa eden Mustafa Halife hüsn-i rızasıyla görevini oğlu Hasan halife'ye bırakmıştır[641].

Bolvadin'de Lala Sinan Paşa Camii: Adından da anlaşılacağı üzere Lala Sinan Paşa tarafından yaptırılmıştır. Lala Sinan Paşa bina ettiği bu camie bir de vakıf kurmuş ve vakfın tevliyetini de evlâda meşrûta yapmıştır. Buna göre cami vakfının yönetimini kendi soyundan

[633] *AŞS*, 540, 13 a.
[634] *AŞS*, 542, 14 a.
[635] *AŞS*, 536, 43 b.
[636] *AŞS*, 541, 67 a.
[637] *AŞS*, 545, 14 a.
[638] *AŞS*, 534, 4 a.
[639] *AŞS*, 535, 6 a.
[640] *AŞS*, 539, 64 b.
[641] ***BOA***, ***CE.***, 2931.

gelen kişiler yapacaktır. Bu kaide gereğince evlâd-ı vâkıfdan Hüseyin Bey mütevellî olup tevliyeti icabınca vakfın gelirlerini vakfiyesinde belirtilen yerlere harcayıp kimsenin dahli icab etmez iken, mürûr-ı eyyâm ile vâkıfın vakf için bina eylediği dükkanlardan ekserisini bazı kişiler tagallüben zabt ve bazısını da mülk olmak üzere fuzulî zabt ettiklerini Bolvadin Mahkemesi'nde ifade etmesi ile mahkemeye çağırlan Bolvadin ulemâ ve sulehâsının şahitlikleri ile vakfın akarları ve adı geçenin mütevellîliği sabit olduğundan camie ait vakıf dükkanların Anadolu Muhasebesi'ne kaydedilmesi için kadı tarafından ilam yazılmıştır. Bunun üzerine yapılan incelemede vakfın Anadolu Muhasebesi'nde kaydının olmadığı ancak vakıf defterinde kayıtlı olduğu anlaşıldığından Anadolu Muhasebesi'ne kayd olunması için 26 Şaban 1136/19. 05. 1724 tarihinde buyruldu verilmiştir[642].

Gerek Karahisâr-ı Sâhib şehrinin merkezinde ve gerekse köylerinde bunlardan başka da cami ve mescidler vardır. Ama biz incelediğimiz dönemde belegelerde herhangi bir sebeple yer almış olanlarını vermeye çalıştık. Eğer hepsini incelemeye çalışırsak konumuzun sınırlarını çok aşmış oluruz. Bu sebeple bu kadarla iktifa ediyoruz.

c- Medreseler

Medreseler Osmanlı'da ilk eğitimden başlayarak yüksek eğitime kadar eğitimin yapıldığı kurumlardır. En önemli ve yüksek medreseler tabiatı ile İstanbul'da bulunuyorlardı. Taşradaki medreseler de bulundukları şehrin büyüklüğüne, burada ders veren müderrislerin bilgisine göre kısımlara ayrılıyordu. Bu bağlamda Karahisâr-ı Sâhib'de birçok medrese bulunuyordu. Biz araştırdığımız dönemde belgelere yansıdığı kadarı ile bu medreseler hakkında bilgi vermeye çalışacağız[643].

Karahisâr-ı Sâhib'de Medrese deyince araştırma dönemimizde ilk akla gelen Gedik Ahmed Paşa Külliyesinde bulunan medresedir.

Bu medresede görev yapanlardan birisi de Süleyman adlı kişidir. Ancak Darü's-Sa‘âde Ağası ve Harameyn Evkâfı Nazırı olan Beşir Ağa'nın verdiği arza göre Süleyman'ın kendisi bu işe ehil olmadığı üstelik işini de oğlu Abdullah'a fariğ olmuştur. Fakat Abdullah ise ceheleden birisidir. Bu sebeple adı geçenin müderrislikten alınıp ulemâdan olup 10 seneden fazla bir zamandır ücretsiz ders veren diğer Abdullah adlı kişinin (Karahisâr-ı Sâhib Kadısının da arzı ile)

---

642 ***BOA***, ***İbnü'l-Emîn, Ensâb***, 695.

643 Karahisâr-ı Sâhib'in medreseleri ile ilgili olarak bkz. Gönçer, ***age.,*** II, s. 82 vd. ; Yusuf İlgar, Afyonkarahisâr'da Eğitim-Öğretim; ***Kütük II***, Afyon 2001, s. 213-255.

müderris tayin edilmesinin daha uygun olacağını bildirmesi üzerine adı geçen Abdullah'ın ref`inden diğer Abdullah'a günlük 40 akça almak üzere berat verilmiştir[644].

Alaca Medrese: 17 Muharrem 1139/12. 09. 1726 tarihli bir belgede "medîne-i mezbûre hâricinde Alaca Medrese Vakfı"ndan bahsedilmektedir. [645] Buna göre bu Umur Bey Medresesi olarak bilinen medreseden farklı bir medrese olmalıdır. Zira Umur Bey Medresesi için diğer adı Umur Bey diye bahsedilmektedir[646]. Bir ferman kaydında *"...nefs-i Karahisâr civârında vâki' arâzîde âharın alâkası olmayup ve dahl îcâb etmez iken kasaba-i mezbûrede vâki' Alaca Medresesi Vakfı'nın Mütevellîsi mîrî arâzîye hılâf-ı emr ve defter müdâhale ve mahsûlâtın ahz idüb ..."* diye Alaca Medrese'nin bu kez de şehir içinde olduğundan bahsedilmektedir[647].

Alaca Medrese'nin Mütevellileri 29 Temmuz 1738 tarihinde Osman, Halil, Eyüb ve Mustafa veledan-ı Ayşe Hatun isimli dört kardeştir. Bunlar ellerinde olan beratlarını zayi ettiklerinden anılan tarihte beratlarını yeniletmişlerdir[648].

20 Ekim 1747 tarihli bir belgede ise Alaca Medrese'de müderrislik yapan Mustafa veledeş Divân-ı Hümâyûn'a arz-ı hal ederek hüsn-i rızası ile müderrisliği eş-Şeyh Abdullah ibn-i eş-Şeyh Mehmed'e bırakmıştır. Bu tarihten sonra Şeyh Abdullah Alaca Medresesi'nde müderrislik görevini yürütümüştür[649].

Karahisâr-ı Sâhib'deki medreselerde yabancı insanların müsafiren sakin olduğu da gözlenmektedir. Bir belgede aslen "...Adala Kazası ahalisinden olup Karahisâr-ı Sâhib'de vâki' medresede müsafiren sakin olan Molla Mustafa b. İbrahim..." adlı kişi mahkemeye gelerek Emine bint-i Mahmud isimli kadını bir ev meselesi yüzünde dava etmiştir. Belgedeki ifadeye göre Molla Mustafa'nın misafirliği en azından 7 ay sürmüştür. Buna göre Molla Mustafa bu medresede ders veren birisi olmalıdır. Belgede Molla Mustafa'nın ne iş yaptığı ile ilgili oalarak ve medresenin adına dair de bir açıklık yoktur[650].

Bir diğer medrese olarak Nalbandoğlu Medresesi diyebileceğimiz bir medreseden daha bahsetmek mümkündür. Ancak bu medrese hakkında da pek fazla bir bilgiye sahip değiliz. Medresenin varlığına delalet eden şey ise Sultan Divanî evlâdından ve evkâfının Mütevellîyesi olan Kerime Hanım'ın bir arz-ı halindeki ifadelerdir. Kerime Hanım arz-ı hâlinde gallesi Sultan

---

[644] ***AŞS***, 535, 50 b.
[645] ***AŞS***, 536, 43 b.
[646] Burada Yusuf İlgar'ın sözlü ifadesi var. Ayrıca Gönçer'e bak; Atabek'de bu isimle bir medrese yer almamıştır.
[647] ***AŞS***, 538, 25 b.
[648] ***AŞS***, 541, 53 a.
[649] ***AŞS***, 545, 5 a.
[650] ***AŞS***, 540, 43 a.

Dîvânî Mehmed Efendi'nin evlâtına meşrûta vakfa ait olan Hammam-ı Kadı Paşa diye bilinen hamamın arsasının aslen azîz-i müşarün-ileyhin zaviyesine mukataalu olduğu ve başkası tarafından müdahale icab etmez iken, Nalbantoğlu diye birisi ortaya çıkıp hammâm-ı mezbûr bizim medresemiz tarafına mukataalıdır diyerek müdahale ettiğini bildirmiştir. Bu ifadelerden Nalbantoğullarına ait bir medrese olduğu ancak bunun yerinin, büyüklüğünün ne olduğu kaç öğrencinin tahsil gördüğü hakkında bir bilgiye ulaşmak mümkün görünmemektedir[651]. Bunlardan başke Karahisâr-ı Sâhib'de bulunan medreseler ise şunlardır:

Belgelerde bu dönemde eğitim vermeye devam ettiğini tespit ettiğimiz bir diğer merese de Bolvadin kazası merkezinde bulunan Haniçi'ndeki (nefs-i handa) Sultan Alaeddin Medresesidir. 20 Şaban 1138/22 Nisan 1726 tarihli hükümde belirtildiğinde göre bu medresede beratla müderris olan Seyyid Ali'nin gözlerine hastalık arız olması ile vakfın mütevellisi elinden vazifesini almışlardır. Bunun üzerine Seyyid Ali arz-ı hal sunup vazifesinin iadesini istemiştir. Yapılan tedkikatta vazifenin Seyyid Ali'nin üzerinde olduğu, medresenin masraflarının karşılanması için 12.381 akça geliri olan İncilibükü karyesinin medresenin vakıf karyesi olduğu zikredilmektedir. Bu medrese Çay'da bulunan Sultan Alaeddin Medresesidir[652].

d- Muallimhâne ve Mektebler

Muallimhaneler Osmanlı devrin eğitim sisteminde medreselerin bir alt kademesini oluşturmakta idi. Karahisâr-ı Sâhib'teki mekteblerden birisi Receb Efendi'nin eğitim verdiği mektebdir. Receb Efendi Hacc-ı Şerife gidüb gelinceye kadar Molla Mehmed Efendi'yi kendi yerine kaymakam nasb etmiştir. Molla Mehmed hem mekteb halifeliğine bakacak ve hem de Receb Efendi'nin diğer işlerini takib edecekti[653]. Muallim Receb Efendi'nin oğlu daha sonra Karahisâr-ı Sâhib'de bir medrese açacaktır[654].

Cami-i Cedid Mektebi: Bir diğer mekteb Cami-i Cedid Mektebidir. Bu mektebin de diğer eğitim müesseseleri gibi bir vakfı bulunmakta idi. Bu vakfa Aslen Rumeli'nin Üsküb Sancağı'nın Kırçova Kasabası sakinlerinden olup Hacc'dan gelir iken hastalanıp Hacı İbrahim'in odasında müsafiren sakin iken vefat eden Hacı İbrahim b. Yusuf, sağlığında Cami-i Cedid

---

[651] ***AŞS***, 539, 37 a.
[652] ***BOA***, KK, 2497, s. 45, hk. 2; Bu medrese için bkz. M. Zahit Yıldırım, "Sultan Alaeddin Medresesi Hakkında Tarihi Belgeler", ***V. Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri***, 13-14 Nisan 2000, Afyonkarahisar 2000, s. 72-84.
[653] ***AŞS***, 535, 68 b.
[654] Bkz. İlgar, ***agm.*** s. 218.

Mektebi Vakfı'na 40 kuruş vakfetmiş ve bu paranın murabahasını ise bu mektebde hoca olanlara şart koşmuştur[655].

Hacı Abdi Muallimhânesi: 10. 12. 1145/23. 04. 1733 tarihinde İsmail b. el-Hac Hüseyin adlı kişi Hacı Abdi Mektebi Vakfı'nın muallim ve mütevellisi olan es-Seyyid Abdullah b. Es-Seyyid Süleyman'ın vekili es-Seyyid Mehmed b. Es-Seyyid Süleyman mahzarında üzerine dava ve takrir-i kelam edip, ceddi merhum el-Hac Abdi'nin, çarşıda vakfettiği iki dükkan ve 15 esedi kuruşu vakf ve mekteb-i şerif muallimine şart edip, lakin mütevelliye teslim edilmeden ölmesiyle İmam-ı Azam'ın fetvasına göre vakıfın gerçekleşmediğini dolayısıyla mülkiyetine almak istediğini ifade eder. Mütevelli ise, İmam Ebu Yusuf ve İmam Ahmed fetvasına göre vakfın şartının yerine geldiğini iddia etmesi ile zikredilen dükkan ile 15 esedi kuruşun mektebin vakfına dahil olduğuna karar verilmiştir[656].

Bir başka belgede ise el-Hâc Abdi Muallimhânesi'nin ber-vech-i hasbî beratlı mütevellîsi olan es-Seyyid Mehmed Halife'nin elinden bu görevi alan ahardan Hüseyin'in ref olunarak tekrar es-Seyyid Mehmed Halife'nin Mütevelli tayin edildiği görülmektedir[657]. Diğer bir belgede ise Hacı Abdi Mektebi'nin tevliyeti evlâda meşrûta iken ecânibden Mehmed isimli kişi hılâf-ı şart-ı vâkıf kendi üzerine berat ettirip, evlâd-ı vâkıfdan ve erbâb-ı istihkakdan Hüseyin'e gadr ettiği bildirildiğinden 12 Ağustos 1743 tarihinde Mehmed ref olunup mütevellîlik Hüseyin'e verilmiştir[658]. Fakat anlaşılan odur ki bu berat da meşru bir şekilde alınmamışdır. Zira bundan yaklaşık iki sene sonraki bir berat kaydında, aslında El-Hâc Abdi Mektebi'nin vâkıfı mektebi bina eyleyip vakfettiği zaman mütevellîlik için bir şart belirtmemiş ve bu hizmet mektebde muallimlik edenlerce hasbî olarak yürütüle gelmektedir. El-Hâc Abdi Mektebi Evkâfı Mütevelliliğinin evlâda meşrûta ve kendisinin de evlâd-ı vâkıfdan olduğuna dâir aldığı tevliyet beratın usûlüne uygun olmadığı ehl-i vukûfça haber verildiğinden Mehmed de 24 Mart 1745 tarihinde mütevellîlikten azledilerek mektebde muallim olan Halil Halife ibn-i İbrahim mütevellî olarak tayin edilmiş ve kendisine berat verilmiştir[659].

Hacı Mustafa Mektebi: Sinan Paşa mahallesinde Hacı Mustafa'nın yaptığı mektebin beratla mütevelliyesi olan Zeliha bint-i Hacı Osman adlı kişi vekili aracılığıyla Ali Halife adlı kişiyi dava edip mektebin Arpacılar Çarşısında olan bir adet ekmekçi dükkanını fuzuli zabt

[655] ***AŞS***, 538, 54 a.
[656] ***AŞS***, 539, 12 a.
[657] ***AŞS***, 541, 24 a.
[658] ***AŞS***, 542, 77 a.
[659] ***AŞS***, 543, 48 a.

ettiğini iddia edip mekteb için el çektirilmesini istemiştir. Zikredilen dükkanın mekteb vakfı tarafından 40-50 senedir kullanılıdığının belirtilmesi bu mektebin en azından 1770'lerin başından beri eğitim vermekte olduğunu göstermektedir. Zira bahse konu belgenin tarihi 07. 06. 1720'dir[660].

Karaman Mahallesi Mektebi: Zilkade ortaları 1133/Eylül başları 1721 tarihli bir ev satışı hüccetinde satış mevzuu olan evin sınırları belirtilirken bir tarafında mekteb olduğu belirtilmektedir. Bu da Karaman mahallesinde de bir mektebin varlığının delilidir. Ancak bu mektebin görevlileri, öğrencileri ve büyüklüğü hakkında bir bilgi mevcut değildir[661]. belgelerden anlaşılan odur ki Karahisâr-ı Sâhib'in hemen hemen her mahallesinde eğitim veren bir mekteb bulunmaktadır.

e- Tekke ve Zaviyeler

Tekke ve Zaviyeler İslâm Tarihinde herhangi bir tarikata mensup dervişlerin, bir şeyhin idaresinde topluca yaşadıkları, gelip geçen yolculara bedava yiyecek, içecek ve yatacak yer temin ettikleri ve gerek yerleşim yerlerinde ve gerekse yol güzergahlarında ıssız yerlerde bulunan bina topluluklarına verilen isimdir[662]. Tekke ve Zaviyeler Osmanlı Devleti'nde aynı görevi gelişerek ve daha da yayılarak ifa etmişlerdir. Osmanlı'nın daha kuruluşunda Selçuklu ve Beylikler dönemindeki uygulamalardan da yararlanılarak tekke ve zaviyelerin yaygınlaşmasına önem verilmiştir. Bunun bir göstergesi olarak ilk Osmanlı vekayinameleri olan Oruç Bey, Aşıkpaşa ve Neşrî gibi eserlerde ilk dönemlerde açılan zaviyeler ve bunlara tahsis edilen arazilerden bahseden bilgilerle doludur[663].

Bu teşkilâtın yaygınlığı ve gördüğü fonksiyon, tarihi süreçteki değişiklikler oldukça geniş bir edğerlendirmeyi zorunlu kılar. Ancak biz bunu derinliğine inceleyecek olur isek konumuzu oldukça aşmış oluruz. Bu sebeple biz dönemimizde Karahisâr-ı Sâhib Sancağı'nda bulunan

---

[660] ***AŞS***, 534, 8 a-b.
[661] ***AŞS***, 534, 22 b.
[662] A. Yaşar Ocak-Süreyya Farûkî, "Zâviye", ***İA***, C. XIII., s. 468-476; Ömer Lütfi Barkan, "Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskan ve Kolonizasyon Metodu Olarak vakıflar ve Temlikler I İstila devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler", ***Vakıflar Dergisi***, C. II, Ankara 1942, s. 279-353; Mustafa Karazeybek, "Afyonkarahisar Vakıfları", ***Kütük II***, Afyon 2001, s. 257-292.
[663] Orhan Gazi'nin Geyikli Baba'nın dervişleri için arazi tahsis etmesi ile ilgili ***Aşıkpaşaoğlu Tarihi***, s. 45-46; Neşrî, ***age,*** s. 167-171; Ö. L. Barkan ilk padişahların yeni kurulmakta olan devletin maddi ve manevi olarak sağlam temellere oturtulması için buna kendilerini zorunlu hissettiklerini söylemektedir. Bkz. Ömer Lütfi Barkan, ***Türkiye'de Toprak Meselesi Toplu Eserler 1***, Gözlem Yayınları, İstanbul 1980, s. 151.

zaviyeler, bunlarda görev yapan zaiyedar ve mütevelliler ile bunların problemlerinden bahsetmeye çalışacağız.

Karahisâr-ı Sâhib Mevlevîhânesi: Karahisâr-ı Sâhib'de bulunan mevlevîhâne ile ilgili olarak çok sayıda araştırma yapılmıştır[664]. Biz burada kendi dönemimize ait durumun ortaya koymaya çalışacağız.

Karahisâr-ı Sâhib'de bulunan zaviyelerin başında Mevlevîhâne ile alakalı Divânî Mehmed Efendi Vakfı ve Zaviyesi gelmektedir. Belgelerde umumiyetle Divânî Mehmed Efendi Vakfı[665] isimiyle geçmekte ise de Mevlevîhâne Vakfı, Hazret-i Divane Efendi Vakfı, Dîvâne Mehmed Efendi Zaviyesi Vakfı, Sultan Dîvânî Mehmed Efendi Zâviyesi Vakfı[666], Celâleddin Rûmî Zâviyesi[667] vs. adlarla anıldığı da vakidir. İncelediğimiz dönemde bu zaviye ile ilgili belgelerde geçen hususlar; vakfın arsasına müdahale edilmesi sebebiyle zaviye ve evkâfın mütevellîyesi bulunan Kerime Hanım Nalbantoğlu isimli birisi ile mürafaa olunmak istemesi[668], zaviye ve vakfa ait köylerin reayasına subaşıların yaptığı zulümlerin önlenmesi ve en önemlisi de mevlevîhâneye post-nîşîn tayinidir.

Mevlevîhâne ile ilgili olarak dönemimize ait ilk bilgi 3 Şaban 1132 tarihli bir buyruldudur. Bu buyrulduda Evlâd-ı Vakıfdan olup vakfın mütevelliyesi olan Kerime Hatun, vakfın beratlı Nazırı ve Şeyhi olan Şeyh Ebubekir'i vekil tayin ederek vakfın musakkafatından olan Büyük ve Küçük Kalecik, Karaarslan ve Çukur Karyelerinde olan aşar-ı şer'iyye, rüsûm-ı örfiyyesini toplayıp tahsil etmek, mâl-ı cizyesini almak üzere göndermiştir. Buyrulduda önceki vekilin Şeyh Ebubekir'e müdahale ettirilmemesi de tenbih edilmektedir[669].

İkinci belge ise Karahisâr-ı Sâhib Mevlevîhânesi'ne yapılan post-nişinlik görevlendirmesidir. Bu görevlendirme Mevlevîliğin Merkezi olan Konya'daki Mevlevîhânenin Post-nîşînliğini yapan es-Seyyid el-Hâc Mehmed Arif Çelebi gönderdiği bir mektupla Abbas

---

[664] Bunlardan bazıları şunlardır: Yusuf İlgar, ***Afyonkarahisar'da Mevlevîlik,***, Afyon 1992; Yusuf İlgar, "Afyonkarahisar Mevlevîhânesi", ***Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi***, S. 2 (II. Milletlerarası Osmanlı Devletinde Mevlevîhâneler Kongresi), Konya 1996, s. 107-140; ***Sultan Dîvânî ve Afyonkarahisar'da Mevlevîlik***, AKÜ. Yayını, Afyon 2002. Bu eserde Sultan Divani Mehmet Çelebi ve Eserleri; Afyonkarahisar'da Mevlevîlik, Afyonkarahisar mevlevîhânesi, Mevlevîhânede post-nîşînlik etmiş şahsiyetler ve meşhur mevlevîler ile Mevlevîhânenin vakıflarına dair teferruatlı ve işin ehli kişilerce yapılmış çalışmalar yer almaktadır.

[665] ***AŞS***, 539, 37 a; 545, 31 b.

[666] Mustafa Karazeybek, "Karahisâr-ı Sâhib Sancağı'nda Mevlevî Vakıfları", ***Sultan Dîvânî ve Afyonkarahisar'da Mevlevîlik***, Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayını, Afyon 2002, s. 298.

[667] ***AŞS***, 542, 3 a.

[668] ***AŞS***, 539, 37 a.

[669] ***AŞS***, 534, 32 b; Bir başka belgede ise aynı köylerden Kalecik Köyünün Vakıf Mufassal Tahririnden bilgiler aktarılarak Mevlevîhâne Vakfına ait olduğu belirtilmektedir. Bkz. Aynı defter 36 b-37 a; TKKKA. TD., ***575 Numaralı Evkâf Defteri***, vr. 3 a, 6 b, 13 b, 15 b, 22 a.

Dede'yi Karahisâr-ı Sâhib Mevlevîhânesi Post-nîşîni/şeyhi olarak tayin etmiştir. Mektupta Mevlevîhâne'de yapılması gereken faaliyetlerden bahsetmektedir ki bunlar, Kur'ân-ı Kerîm ve Mesnevî okutmak, Kur'ân ve Mesnevîye uyulması, mevelevîhânede mukabeleler düzenlenmesi, dervişlere ve misafirlere tarikat adabına göre davranılması bildirilmektedir[670].

Mevlevîhâne ile ilgili bir diğer belgede de yine yukarıda bahsedilen vakıf köyleri ile ilgilidir. Bu belgede Kalecik-i Kebir ve Sağir ve Karaarslan karyeleri ahalisi vilayet merkezine arz-ı hal yazarak köylerinde buluna karye subaşılarının kendilerinde kanunlara aykırı olarak bedava yem ve yiyecek aldıklarından bunun önlenmesi hususunda Karahisâr-ı Sâhib kadısı, kethüdâyerleri, yeniçeri serdarı, ayan-ı vilayet ve iş erlerine buyruldu gönderilmiştir[671].

Cenkçi Zaviyesi: Cenkçi Zaviyesi Karahisâr-ı Sâhib'de bulunmaktadır. Bu zaviyeye ait Tekkeler Karyesinde iki çiftlik arazi vardır. 8. 03. 1150/05. 07. 1737 tarihli bir belgeye göre bu tarihteki zaviyedarı ve mütevellîsi Mahmud Efendi b. Abdullah Efendi'dir[672].

Ahi Satılmış Zaviyesi: Kırhisar Nahiyesi'nin Çakır Karyesinde bulunmaktadır. 21-30. 07. 1135/26. 04. 1723 tarihinde adı geçen zaviyede zaviyedar olan Ebubekir vefat ettiğinden yevmi 1 akça vazife Murad Halife zaviyedar olmuştur[673].

Ahi Selçuk Zaviyesi: Ahiler Karyesinde bulunmaktadır. 21-30. 07. 1143/07. 02. 1731 tarihinde Ahi Selçuk Zaviyesi'nde zaviyedar olan Yusuf vefat ettiğinden zâviyedarlık Receb Halife'ye tevcih edilmiştir[674]. Bir başka belgede de 21-30 S. 1159/14-23. 03. 1746 tarihinde Ahi Selçuk Zaviyesi'nin evlâda meşrûta olan zaviyedarlığı Şeyh Abdülaziz b. Eş-Şeyh Abdülkadir b. Eş-Şeyh Mustafa'nın fevtinden yevmi 1 akça vazife ile kardeşi Şeyh Abdülhalim b. Eş-Şeyh Abdülkadir b. Eş-Şeyh Mustafa'ya tevcih edilmiştir[675].

Ahi Sarval Zaviyesi: Mahallî olarak Ahiler Defter-i Mevkûfât'ta ise Ortaviran Karyesi olarak bilinen karyede bulunmaktadır. Bununla ilgili olan belgeler ise zamanla köyde zaviyeye ve sipahilere ait arazinin sınırlarının karışması nedeniyle bu sınırların belirlenmesi için yapılan keşif ve taksimi ile ilgilidir[676].

Şeyh İlyas Zaviyesi: Salar karyesinde bulunmaktadır. Bu zaviyenin zaviyedarlığı hususunda 2-11 Mart 1727 tarihlerinde ihtilaf vuku bulmuştur. Zaviyedarlık evlada meşruta olup

---

[670] ***AŞS***, 535, 2 b.
[671] ***AŞS***, 537, 38 b.
[672] ***AŞS***, 541, 26 a.
[673] ***AŞS***, 535, 56 b.
[674] ***AŞS***, 538, 16 a.
[675] ***AŞS***, 545, 8 a.
[676] ***AŞS***, 545, 16 a-b.

Hasan ve Muslu ile birlikte Halil ve İbrahim adlı kardeşlere intikal etmiş iken Halil ve İbrahim sadece kendi üzerlerine berat ettirdiklerinden Hasan ve Muslu kardeşler durumu Karahisâr-ı Sâhib Kadısına şikayet etmişler, onun da arzı ile tekrar Hasan ve Musli ile Halil ve İbrahim kardeşlere berat olunmuştur[677].

1146 senesi Zilhiccesinin sonlarında (1734 Mayıs sonu-Nisan başları) Birçok vakıf mezraa ve karye ile birlikte Şeyh İlyas Zaviyesi'nin de mütevellisi olmadığından Halil Halife'ye tevcih olunmuştur[678].

Merdan Dede Zaviyesi: Deper Karyesinde bulunmaktadır. Tekkenin 5 Ekim 1722 tarihinde yevmi 2 akça vazife ile Zaviyedarı ve ber-vech-i hasbi Mütevellisi olan Hüseyin Dede mahkemede halen zaviye-i mezburenin zaviyedarlığı ve tevliyeti askeri[679] beratıyla kendisi üzerinde olup dahl olunmak icab etmez iken, ahardan bazı kişilerin dahl ve taarruzdan geri kalmadıklarını, elinde olan askeri beratın mahalline kayd ve yedine Maliye tarafından berat verilmesi hususunda istida eylemesi ve Karahisâr-ı Sâhib Naibi Mevlana Yahya'nın da arz etmesiyle adı geçen zaviyedarlığın yevmi 2 akça vazife ile Hüseyin Dede'ye etevcih edildiği anlaşılmaktadır[680].

Bir başka belgede ise Karahisâr-ı Sâhib muzâfatından Deper Karyesi'nde Merdan Dede Zaviyesi tevliyeti ve zaviyedarlığı öşr ve mahsûlü ile evlâdiyet ve meşrûtiyet üzere Hüseyin Dede ve kardeşi Hasan Dede ber-vech-i iştirâkler iken mezbûr Hüseyin Dede fevt olub nısf tevliyet ve nısf zaviyedarlık hissesi mahlul olduğundan mahlul olan kısmının da 11-20. 01. 1150 tarihli beratla Hasan Dede'ye verildiğini tespit ettik[681].

Ahi İsmail Zaviyesi: Bu vakfın zâviyedârlığı evlâdının ebnâsına (oğlan çocuklarına) meşrûtadır. Ahi İsmail Zaviyesinin Mihail Karyesi'nde 200 dönüm arazisi vardır. Ayrıca Susuz Karyesi'nin de yarısı yine aynı vakfa aittir. Abdülhay Efendi ve Yahya Efendi isimli kardeşler bu zaviyenin zaviyedarlığına evlâd-ı vâkıfdan olmaları hasebiyle müştereken mutasarrıftırlar. Ancak Yahya Efendi Mihail karyesindeki 200 dönümlük arazinin gelirini müstakillen almakta, Abdülhay Efendi ise Susuz Karyesi'ndeki vakıf arazisine tasarruf etmektedir. Fakat aralarında anlaşmazlık vardır. Bir belgede Karahisâr-ı Sâhib Naibi Yahya Efendi'nin arzından bu husus

---

[677] ***AŞS***, 536, 31 b.
[678] ***AŞS***, 539, 22 b.
[679] Askeri tabiri burada bilfiil askerlik ifade etmemektedir. Osmanlı'da askerî deyimi çok geniş bir kesimi içine almaktadır. Geniş bilgi için bkz. Ömer Lütfi Barkan, ***Edirne Askerî Kassamı'na Ait Tereke Defterleri (1545-1659). I***, TTK, Belgeler Dergisi, C. III, S. 5-6, Ankara 1966, s.
[680] ***AŞS***, 535, 43 b.
[681] ***AŞS***, 541, 29 b.

açıkça anlaşılmaktadır. Buna göre Abdülhay Efendi kendi hissesine kanaat etmeyip zaviyedarlığı bütün olarak kendi üstüne berat ettirmiştir. Yahya Efendi de bunun iptal edilip tekrar ber-vech-i iştirâk tevcihini istemiştir[682].

1 Mart 1731 tarihli bir belgeye göre bu zâviyenin zâviyedarlığına evlâdiyet ve meşrûtiyet üzere ber-vech-i iştirâk mutasarrıfı olan Yahya Efendi ile Abdülhay Efendi müştereken zaviyedarlar iken bahsi geçen tarihte Abdülhay Efendi vefat ettiğinden zaviyedarlığın diğer yarısı da Karahisâr-ı Sâhib Naibi Hasan'ın 28 Şubat 1731 tarihli arzı ile Yahye Efendi'ye müstakıllen berat olunmuştur[683]. Ancak 10 Eylül 1731 tarihli bir diğer belgede ise Abdülhay Efendi'nin çocukları olan Mehmed, Mustafa ve Ali mahkemeye müracaat ederek babaları ile müştereken mutasarrıf olan amcaları Yahya Efendi'nin kendi hissesine kanaat etmeyerek zaviyedarlığın babalarından kendilerine intikal eden nısf hisseyi de üzerine berat ettirdiğini, kendilerinin bu suretle mağdur olduklarını bildirmişlerdir. Bunun üzerine yapılan muhakeme neticesinde Yahya Efendi Susuz'da olan tasarruftan men edilerek nısf hisse Susuz Karyesi Abdülhay'ın adı geçen çocuklarına verilmiştir[684]. Fakat daha sonra kardeşlerden Ali ölmüş ve bu sırada Yahya Efendi de Mehmed ve Mustafa'ya tekrar münazaa ederek "zaviyedarlık nöbetinin kendisine ait olduğunu söyleyip yine müstakil olarak tasarruf etmek istemiş ise de Karahisâr-ı Sâhib Kadısı Seyfullah'ın arzı ile zaviyedarlığın yarısı Yahya'nın ve diğer yarısı da Mehmed ve Mustafa'nın tasarruflarında olmak üzere 15 Rebiülahır 1144/16 Ekim 1731'de tekrar berat çıkmıştır[685].

Ahi İsmail Zaviyesinin Zaviyedarlığı ile ilgili anlaşmazlıklar burada son bulmamıştır. Yaklaşık 5 sene sonra Yahya Efendi vefat edince zaviyedarlık ile ilgili tekrar niza çıkmıştır. Abdülhay'ın çocukları Mehmed ve Mustafa Divan-ı Hümayun'a arz-ı hal sunarak vefat eden amcaları Yahya'nın kızının zaviyedarlıka müdahale ettiğini, halbuki Zaviye'nin kurucusu olan Ahi İsmail'den beri bu zaviyenin zaviyedarı olarak kız evladdan hiçbir görevli olmadığını (nisvan mutasarrıfına girmediği), dolayısıyla amcaları mahlulünden zaviyedarlığın bütün hissesinin kendilerine verilmesi gerektiğini bildirmişler ve bu konuda yapılan tahkikat neticesinde durumun bu yönde olduğunun ortaya çıkmasıyla 19 Ramazan 1148/1 Şubat 1736 tarihinden geçerli olmak üzere müstakil olarak Mehmed ve Mustafa'ya berat verilmiştir[686].

---

[682] ***BOA., AE., III. Ahmed,*** 9513.
[683] ***BOA, CE.***, 30643.
[684] ***AŞS***, 538, 18 b-19 a.
[685] ***AŞS***, 538, 24 a-b.
[686] ***AŞS***, 540, 20 a.

Dönemimizde yer alan belgelerden birsi 5. Ramazan 1155/02. 11. 1742 tarihinde gönderilen bir berattır. Bu berattaki bilgilere göre zaviyede mütevelli ve zaviyedar olan Mehmed vefat ettiğinden bu görevin oğlu Mehmed'e verilmesi için Karahisâr-ı Sâhib Naibi Fazlı-zâde Ahmed arz göndermiştir. Bu arz gereğince de oğul Mehmed babasının yerine mütevelli ve zaviyedar olmuştur[687].

A'mâ Süleyman Vakfı Zaviyesi: Karahisâr-ı Sâhib'e bağlı Manastır Karyesinde bulunan A'mâ Süleyman Vakfı Zaviyesinin ber-vech-i şitirâk zaviyedar ve mütevellisi olan İsa ve Hüseyin bilâ veled vefât ettiklerinden hisselerinin ulemâdan Ahmed'e tevcih edildiği görülmektedir[688]. Evlâda meşrûta olarak kurulan vakıfların vakfiyelerinde vâkıfın nesli ınkırâz olunca umûmiyetle görev ve cihetlerin zamanın hakimi tarafından ulemâdan ve sulehâdan bir kişiye verilmesi şart koşulmaktadır.

Karaca Ahmed Sultan Tekyesi: Karahisâr-ı Sâhib Sancağı'nda bulunan en eski zaviyelerden birisidir. İncelediğimiz dönemde zaviye olarak fonksiyonunu icrâ etmektedir. Bu sebeple de halktan sadaka ve nezr olarak yardım görmektedir. Aşağıda Çoban Emre Zaviyesi'nde görüleceği gibi adet-i ağnâm rüsûmuna nizam verilmesi çerçevesinde bu zaviyeden de vergi alınması sözkonusu olunca Divân-ı hümâyûna müracaat etmişler ve daha öncedene mevcut olan muafiyetlerinin devamı yönünde ferman sadır olmuştur[689].

Çoban Emre Zaviyesi: Zaviyelerden bir diğeri de Çoban Emre Zaviyesi'dir. Bu zaviyenin en azından Fatih Sultan Mehmed devrinden beri mevcut olduğu ve incelediğimiz dönemde de aktif olarak hizmet vereye devam ettiği anlaşılmaktadır. Burada zaviyedar olan Süleyman arz-ı hal yazarak Kırhisar nahiyesine bağlı Çoban Emre Karyesinde vaki Çoban Emre Zaviyesinin berat-ı âlîşân ile zaviyedarı olup zâviye-i mezbûr fukaralarına aid olan mezraaya başkalarının bilâ-sened müdahalesi gerekmez iken ehl-i örf taifesinden ve subaşılardan bazıları hılâf-ı şer'-i şerîf ve bilâ sened müdahale ettiklerini bildirmiştir. Bunların vaki müdahalelerinin men'i için emr-i şerîf istediğinde arz-ı hal üzerine verilen derkenarlardan bu zaviye ile ilgili olarak dipnotta verilen bilgileri buluyoruz[690].

---

[687] ***AŞS***, 542, 46 b.
[688] ***AŞS***, 542, 64 b.
[689] ***AŞS***, 534, 30 b; ***BOA***., ***MAD***, 9904.
[690] "*Zaviyedarlık-ı Vakf-ı Zaviye-i Emre Sultan der-kazâ-i Karahisâr-ı Sâhib. Râfi' (Berat taşıyan) Süleyman gelüp zâviye-i mezbûrenin yevmî 1 akça vazîfe ile evlâdiyet ve meşrûtiyet üzere zâviyedârlığı yedinden akdemce kendüye tevcîh olunub sene sitte ve aşara ve mi'e ve elf Rebîü'l-evvelinin 4. gününden berü ammim (amcam) Sultan Ahmed Han berâtıyla üzerinde olmağla mûcebince tecdîd ve tevcîh olunup nişân-ı hümâyûn verilmişdir. Fermân sultanımdır (7* Ramazan *1144/)".* Bu kayıt verilen arz-ı halin 3 Muharrem 1144/07. 07. 1731 tarihinde muameleye

Çoban Emre Zaviyesi sonraki yıllarda da hizmet vermeye devam etmiştir. Ancak bu zaviyenin bir Bektâşî zaviyesi olduğu anlaşılmaktadır. Önceki kayıttan 53 sene sonra vuku bulan bu kayıtta da evkaf defterindeki Fatih devri ve sonrası ile ilgili kayıt aynen çıkarılmıştır. Fakat burada hasıl bilgileri daha fazla görünmektedir. Bir başka deyişle önceki bu vakfın vergileri ile ilgili verilen hınta (300 akça), şa'îr (240 akça) ve adet-i ağnam vergisi (5 akça) toplamı 545 akça iken yekünde 750 akça yazılmıştır. Sonrakinde ise yekün yine 750 akçadır. Ancak sonrakinde buğday ve arpa ile ilgili rakamlar aynı olmakla birlikte mahlut geliri olarak 160 akça, öşr-i bostan 12 akça, tapu-yı zemîn 15 akça resm-i çift, bennâk ve mücerred 172 akça olmak üzere yekün olarak yine 750 akça yazılıdır. Ancak sonraki bu rakamları topladığımızda 899 akça etmektedir. Bu kez evlâd-ı vâkıf 22 nefer ve vakıf re'âyası 18 nefer olarak yer almıştır.

Bu bilgilere göre Çoban Emre Zaviyesi'nin ikinci bir vakıf karyesi daha vardır. Saruca Karyesi bu ikinci karye olmalıdır. Bu karyenin tâ Sultan II. Mehmed devrinden başlayarak II. Bâyezîd ve Yavuz Sultan Selim dönmlerindeki kayıtları da gözlerimizin önüne gelmektedir. Bu

---

konulması üzerine çıkarılan derkenardır. Zaviyenin Anadolu Muhasebesi'nden kaydı olup olmadığı da sorulmuş, ilgili büro görevlisi *"Anadolu Muhasebesinde kaydı bulunmamışdır. Ferman sultanımıdır"* diye belirtmiştir. Evkâf Defterinde ise siyakatla şu derkenar çıkarılmıştır: *"Nâhiye-i Kırhisâr, der-livâ-i Karahisâr-ı Sâhib, Karye-i Çoban Emre, tâbi'-i Kırhisâr. Mezkûr karye kadîmden Sultan Mehmed Han berâtıyla Emre Beyoğlu Seydi mutasarrıf iken mensûh olup tımara virilmişdir. 4000 akça mezraasıyla mezkûr zâviyenin evlâdı Hızır'a tımara virilmiş. Ba'dehü padişâhımız e'azze'llâhü ensârahü hazretleri vakf-ı mezkûru mukarrer dutub evlâdından Derviş Hacı Bayram ve Hasan'a ber-vech-i iştirâk virilüb el-ân mutasarrıflardır deyü kayd olunmuş. Der-Defter-i Köhne. Hâliyâ pâdişâhımız medde zılluhü hazretleri berât-ı hümâyûnuyla Musa ve Balı Seydi ve İbrahim Seydi ve Hasan Seydi ve Mustafa Seydi ve Paşa Balı mutasarrıfdır deyü mukayyed. Der-Defter-i Atîk".* Buna göre bu zâviye tâ Fatih Sultan Mehmed zamanında kurulmuştur. Daha sonra Fatih'in bilindiği üzere vakıfları tımara çevirdiği genel uygulamasından bu zaviye de etkilenmiş, sonradan tekrar vakfa çevrilmiştir. Bu vakfın kaydının çıkarıldığı tarihte evlâd-ı vâkıftan 22 neferi ve reaya olarak da 18 neferi mevcuttur. Belgede bu derkenarlar üzerine *"hılâf-ı şer'-i şerîf ve muğâyir-i kânûn ve defter taaddi olunmaya"* diye buyruldu çıkmıştır. Aynı belge üzerinde yer alan diğer bir derkenârda ise şunlar yazılıdır: "*Nâhiye-i Kırhisâr, der-livâ-i Karahisâr-ı Sâhib, Karye-i Saruca Emre, tâbi'-i M. Karye-i mezkûre Hurremşah Çiftliği dimekle ma'rûf çiftlik kadîmden vakf olub merhûm Sultan Bâyezîd Han (ts) berâtıyla Hasan ve Şeyh Safâ mutasarrıf iken fevt olub oğulları Ramazan ve Hüseyin ve Paşa nâm kimesnelere merhûm Sultan Selim Han (ts) berâtıyla sadaka olunub mutasarrıflar iken mezkûr Ramazan padişâhımız medde zılluhü hazretlerinden tecdîd-i berât idüb tasarruf ider. Ve Hüseyin ve Paşa tecdîd-i berât itdirmeyüb köhne berât ile mutasarrıflar olmağın Defter-i Cedîd'e kayd olundu deyü mukayyed. Der-Defter-i Atîk"* şeklinde kayıtlıdır. . Zâviyedâr neferen 21 vakıf re'âyâsı da 18 nefer olarak kayıtlıdır.

Hasıl olarak ise şunlar vardır:

Hınta müd 2 kurûş 240	Şa'îr müd 2 kuruş 160	Mahlût müd 2 kurûş 160	Öşr-i bahçe 15	Öşr-i bostan 12	Tapu-yı zemîn 20	Resm-i çift bennâk mücerred 84

Yekûn 741 kuruş . *BOA, CE.*, 1754. Bu kayıtlar 1575 tarihli ve 575 numaralı Evkâf Defteri'nden çıkarılmıştır. Bkz. TKKKA, no. *575 Numaralı Evkâf Defteri*, vr. 18 b.

vakfın bir Bektâşî vakfı olduğu ve Hacı Bektâş-ı Velî torunlarından bazı kişilerin Karahisâr-ı Sâhib'de yaşadığı anlaşılmaktadır[691].

Bu zaviyenin Bektâşîlik Tarikatı'na ait olduğu Kamil Kepeci tasnifindeki bir belgeden daha açık olarak ortaya çıkmaktadır. Evâmir-i Maliye Kalemindeki bu belgedeki ifadelerden zaviyenin ta Fatih Sultan Mehmed zamanında mevcut olduğu anlaşılmaktadır[692]. Bektaşîlik tarikatına mensup olan bu zaviyeye halkın verdiği sadaka ve nezirlerden olan koyunlardan vergi taleb olunmaması için ferman sadır olmuştur. Bu husus için ferman çıkarttıklarına göre vakfa sadaka ve nezir olarak gelen koyun ve diğer hayvanlar büyük bir yekün tutuyor olmalıydı.

Çerçi Turgud Baba Zaviyesi: Bir diğer zaviye de Çerçi Turgud[693] Baba Zaviyesidir. Bu zaviyenin ne zaman kurulduğu ile ilgili bilgimiz mevcut değildir. Ancak incelediğimiz dönemde tespit ettiğimiz bir belgeye göre bu zaviyenin günlük 12 vazife ile mütevellîlik ve zaviyedarlık maaşı vardı. Bu görevi kardeşi Ayşe ile birlikte yapan evlâd-ı vâkıfdan Halil isimli kişi mahkemeye gelerek kız kardeşi Ayşe'nin kendi hissesini yabancıdan birisi olan Musa adlı kişiye kendi oğlum diyerek feragat etmiştir. [694]. Çerçi Turgud Baba Zaviyesi Vakfı'nın bir Saraçhânesi vardır[695].

---

[691] ***BOA, CE.***, 1755.

[692] "Karahisâr Kâdîsına Hüküm ki; Bektâşî dervişânından Karahisâr-ı Sâhib Kazâsı'na tâbi Çoban Emre Zâviyesi dervişân ve tekye-nîşîn fukarâları Dîvân-ı Hümâyûn'uma arz-ı hâl idüb sadaka ve nüzürden gelüb zâviye-i mezkûrenin dervişân ta'âmiyeleri içün olan koyunlarından resm taleb olunu gelmiş değil iken bu sene âdet-i ağnâm tahsîldârları resm talebiyle rencîde eylediklerin bildirüb civârlarında olan Karaca Ahmed kaddese sırrahü'l-âzîzin Tekyesi fukarâsının sadaka ve nüzürden gelen koyunlarından âdet-i ağnâm rüsûmu taleb olunmamak üzere emr-i şerîfim virilmekle tekye-i mezbûrenin nezr koyunlarından dahi âdet-i ağnâm talebiyle rencîde itdirilmemek bâbında emr-i şerîfim rica eyledikleri ecilden...***BOA***. ***KK. Evâmir-i Mâliye Kalemi***, 2489, s. 84.

[693] Kelimenin yazılışı belgelerde birkaç farklı şekilde yazılmıştır. Bazılarında "Tı, vav, ra, ğayn, vav ve dal" ile bazılarında sie "Dal, vav, ra, ğayn, vav ve dal" ile yazılmıştır. ***BOA***, ***CE.,*** 3551'de her iki şekil ile Şer'iye Sicilinde ise ikinci şekilde yazılıdır. Bkz. ***AŞS***, 540, 43 b. 575 Numaralı Mufassal Evkâf Defteri'nde ise "Çerçi Turud" olarak yazılmıştır. Bkz. TKKKA. TD., ***575 Numaralı Tahrir Defteri***, vr. 18 a-b. Son kaynak en eski kayıt olmasına rağmen burada da bir hata olabileceğini düşüncesiyle "Çerçi Turgud" olarak okumayı daha uygun bulduk.

[694] Halil'in müracaatı üzerine Karahisâr-ı Sâhib kadısı tarafından Divân-ı Hümâyûn'a gönderilen ilamda şöyle denilmektedir:"...zâviye-i mezbûr ber-mûceb-i şart-ı vâkıf kız karındaşım Ayşe nâm hâtun ile ale'l-iştirâk mutasarrıflar iken mezbûre Ayşe nevbet-i tasarrufun ecânibden Musa halife nâm kimesneye kâziben sulbî oğlu olmak üzere hılâf-ı şart-ı vâkıf kasr-ı yed idüb, ba'dehü mezbûre Ayşe müteveffiye olub tevliyet ve zâviyedarlık ber-mûceb-i şart-ı vâkıf müstakıllen bana intikâl itmiş iken..." diye belirtip Musa'nın müdahalesinin men'i istenmektedir. Kayıtlara müracaat olundukda Musa'nın evlâd-ı vâkıfdan olmayıp zaviyedarlık ve mütevellîliğin müstakil olarak Halil'e kaldığı Şeyhülislam'ın işareti ile Halil'e tevcihi gerektiği emredilmiştir. ***BOA, CE.***, 3551.

[695] ***AŞS***, 540, 43 b.

Hacı İbrahim Zaviyesi: Eyret Karyesindedir. 02. 09. 1731 tarihli belgede Hacı İbrahim Zaviyesi Zaviyedarlığı'na yevmî Yevmi 1 akça vazife ile mütevellîsi olan Ali görevini kendi rızası ile oğlu Mustafa'ya fariğ olmuştur[696].

Şeyh Çoban Zâviyesi: Ayasini Karyesinde bulunan Şeyh Çoban Zaviyesi'nin zaviyedarlığı ve tevliyeti evlada meşruta olub 14. 08. 1731 tarihinde derecede müsavi olan Süleyman ve Mustafa ve diğer Mustafa ve ...oğulları Mehmed ve İbrahim ber-vech-i iştirak mutasarrıflar iken İbrahim nam kimesne müstakillen üzerine berat itdirerek gadr ettiği, ancak adı geçenlerin ellerinde atîk berâtları ve hüccet-i şer'iyyeleri olduğundan tekrar ve ber-vech-i iştirâk üzerlerine berat olunmuştur[697].

Basri Seydi Zaviyesi: Barçınlu Kazası'nın İnlüce Karyesinde bulunan Basri Seydi Zaviyesi evladiyet ve meşrutiyet üzere vakıftır. Müştereken zaviyedarı ve mütevellisi olan Halil ve Abdullah mahkemede, Derviş Murad'ı dava edip, zikredilen zaviyenin zaviyedarlığı ve mütevelliliğinin 300 seneden fazla zamandır beratla ve evladiyet ve meşrutiyet üzere vakfiye senedi üzere kendileri zabt ederlerken, adı geçen Derviş Murad, 1/3 hisse zaviyedar olan Mustafa öldü diye zaviyedarlığın üçte birini kendi üzerine kayd ettirerek müdahale ettirdiği, aslında Mustafa zaviyedar olmayıp ve ölümü de gayri vaki olduğundan ve vakfiye ve senedlere göre de evladiyet ve meşrutiyet üzere tasarruf edilmesi gerektiğinden Derviş Murad'ın müdahale ve murazasının men'ine 02. 10. 1731 tarihinde hükmedilmiştir[698].

Bahşayiş Baba Zaviyesi: Sofular Mahallesindedir. Bu zaviyenin belgede yer alışı şu şekildedir: mahkemeye verilen haber üzerine 10. 12. 1731 tarihinde Bahşayiş Baba Zaviyesi'ne varılıp mahkeme akdedildiğinde zâviyede ismi nâ-malûm gurebâdan bir kişinin ölü olarak bulunup, cesedinde bir yara ve ismi mal ıtlak olunur bir nesnesi dahi olmadığı görüldükten sonra durum mahalle ahalisinden de sorulduğunda ölen kişinin aslında garip bir kişi olup gündüzleri çarşıda dilenerek hayatını sürdürdüğü, geceleri ise burada geçirmekte olduğunu söylemişlerdir[699].

Bu durum zâviyelerin kimsesizlerin yurdu ve barınağı olduğuna dair görüşü doğrulayan bir misaldir.

---

[696] ***AŞS***, 538, 33 a.
[697] ***AŞS***, 538, 37 a.
[698] ***AŞS***, 538, 69 b.
[699] ***AŞS***, 538, 79 a.

Yarenler Sultan Zaviyesi: Karahisâr-ı Sâhib'de bulunan zaviyelerden birisi de Yarenler Sultan Zaviyesidir. Bu zaviye de evlada meşrutadır. Bu zaviyenin kurucusunun kız-erkek evlad ayırımı yapmadığından mıdır? Yoksa erkek evlâdı olmadığından mıdır? bilemiyoruz, inceleme dönemimizdeki peşpeşe iki zaviyedarı ve mütevellisi de kadındır. 11-20 Ramazan 11501-10. 01. 1738 tarihli belgede zaviyenin zaviyedar ve mütevellisi Huri bint-i Ahmed iken kendisi vefat edip yeri ve hizmeti boş kaldığından zaviyedarlık Huri'nin kadeşi Alime bint-i Ahmed'e tevcih edilip eline berat verilmiştir[700].

Sandıklı'da Ahi Bâyezid Zâviyesi: Bu zaviyenin de diğer birçok zaviye gibi ta XVI. yüzyılda mevcut olduğunu tespit edebilmekteyiz. Aslında ismindeki ahi kelimesinden bu zaviyenin kuruluşunun daha önceki yüzyıllara ait olduğunu ve ahiler tarafından kurulduğunu söylemek de mümkündür. Bu zaviye yüzlerce yıl hizmet ifa ettikten sonra incelediğimiz döneme gelindiğinde burada zaviyedar olanlardan bazılarının bu görevi yerine getirmekte ehil kimseler olmadıkları ve zaviyenin gelirlerini kötüye kullandıkları anlaşılmaktadır. Bu sebepledir ki 15. Mart 1720 tarihinde bu zaviyede zaviyedar olan Hüseyin zaviye kurucusunun şartları gereği zaviyede ümmet-i Muhammed'e vaaz u nasihat, tedrîs, ibâdet ve tâat ile meşgul olma ve zaviyenin mahsulatından fukaraya it‘âm şartlarını yerine getirmediği, kendisinin asla okuması olmadığı ve demircilik yaptığından zaviyedarlık görevinin kendisinden alınıp belirtilen şartları yerine getirme hususunda ehil olan Süleyman Efendi ibn-i Mehmed'e verilmiştir[701].

Sincanlı'da Musâ Hacı Vakfı Zâviyesi: Bu zaviyenin XVI. yüzyılda mevcut olduğu anlaşılmaktadır[702]. İncelediğimiz dönemdeki belgelere göre Musa Hacı Zaviyesi faal olan zaviyelerden birisidir. Bu zaviyede zaviyedar olan Hacı Yusuf Ahmed Baba'nın, zaviyenin serbestiyet üzere müsakkafı olan Kara Hasan Karyesine mîr-i mîrân, mîr-livâ, mütesellim ve voyvodaların hiçbir şekilde müdâhele etmemeleri gerekirken Karahisâr-ı Sâhib a‘yânından İsmail Bey isimli erbâb-ı zalemeden ve murâbahacı tâifesinden olup karye-i mezkûr reâyâsını rencîde ve remîde ettiğinden men olunması için emr-i şerîf istemesi üzerine verdiği arzı-hâl üzerine

---

[700] ***AŞS***, 541, 57 a.

[701] ***BOA, CE.***, 1799. Belgede zaviyedar olan kişinin belirtilen şartları yerine getirmek şöyle dursun, bilakis kendisinin vaaz u nasihate ihtiyacı olduğu, okuma yazma bilmediği, ibadet ve taatında kusuru olduğu gerekçesi ile azli gerektiği bildirilmekte ve buna binaen de ehil olan Süleyman Efendi'nin zaviyedar olarak tayinin uygun olacağı belirtilmektedir.

[702] Karazeybek, "Afyonkarahisar'da Zâviyeler", ***Kütük I***, s. 418.

Cemâziyelâhır ortaları 1162/ 28. 05-7. 06. 1749 tarihinde çıkarılan derkenarlardan bu zaviyenin de tâ Fatih Sultan Mehmed devrinden beri faal olduğu anlaşılmaktadır[703].

Sincanlı'da Mustafa Seydi Zaviyesi: Sincanlı'da bulunan bir diğer zaviye ise Mustafa Seydi Zaviyesidir. Bu zaviyenin zaviyedarlığı 20 Rebiülahır 1105/18. 12. 1693 tarihinde bu zaviyede zaviyedar olan Hamza'nın kendi rızası ile el çekmesi üzerine Hüseyin'e tevcih edildiği, onun vefatı üzerine de 25 Muharrem 1154/25. 04. 1741 tarihinde kardeşi Derviş Mehmed'e tevcih edilmiştir[704].

Bilindiği üzere bir kısım tımarlar serbest tımarlar olup bunların toprakları içine ehl-i örf tâifesi denen vali, beylebeyi, sancakbeyi, mütesellim, voyvoda ve subaşı gibi idareciler kanûn gereği olarak giremezlerdi. Burada söz konusu olan vakfın toprakları içine olur olmaz Karahisâr-ı Sâhib Valisi'nce müdahalelerde bulunulduğu anlaşılıyor. Bundan rahatsız olan vakıf mütevellîsi durumu Dîvân-ı Hümâyûn'a şikâyet etmiş ve bunun neticesinde de Anadolu Valisi ile Karahisâr-ı Sâhib nâibine hitâben hüküm gelmiştir. Hükümde Mutasarrıf Abdurrahman Paşa[705]'nın vakıf reayasından gayri kanûnî olarak aldığı paraların kendisinden geri alınarak kimden alınmış ise ona iadesi istenmektedir.

f- Konaklar, Saraylar ve Hanlar

Karahisâr-ı Sâhib'deki konaklama mekanlarını üç kısımda incelemek mümkündür. Bunlardan birincisi ve en yaygın olanı hanlardır. Hanlar bilindiği gibi yolcuların, tüccarların ve yabancıların ücretle konakladıkları yerlerdir.

Bu başlık altında Karahisâr-ı Sâhib'de hanlar ve odalardan başka dışarıdan gelen görevlilerin kaldıkları konakları kastediyoruz. Yüksek dereceli veya makam mevki sahipleri olan görevlilerin sıradan hanlarda kalmadıkları anlaşılıyor. Vergi toplamak için eyâlet merkezinden gelen mübaşirler, adalet fermanı getiren çavuşlar ve sair görevliler bu gibi konaklarda kalıyorlardı. Bu gibi konakların sahipleri ve isimleri şu şekildedir: Serdar-zâde Konağı, Kethüdayeri Hüseyin Ağa Konağı, Kendigelenoğlu Konağı, Abdurrahim Efendi Konağı, Eminü'l-Hac Mehmed Efendi Konağı, Menzilci Molla İsmail Konağı, [706], Mustafa Efendi Konağı[707].

---

[703] ***BOA, CE.***, 7184.
[704] ***BOA, CE.***, 22836
[705] Gönçer, ***age II***, s. 18.
[706] ***AŞS***, 542, 10 a.
[707] ***AŞS***, 543, 56 b.

İkinci konaklama mekanları daha yüksek mevkide olan misafir ve yolcuların konaklaması için yine varlıklı aileler tarafından işletilen konaklardır. Burada makam-mansıp sahibi görevliler konaklıyorlar ve bunların konaklama ücretleri ahali tarafından imdad-ı hazariyye, seferiyye, zahire ve diğer vergi salyanelerine eklenerek ödeniyordu. Yani bu kişiler devlet görevlisi oldukları için kendi ceplerinden konak masrafı vermiyorlardı. Bu çeşit konaklama mekanları içerisine zengin kişilere ait sarayları da dahil edebiliriz.

Üçüncü konaklama merkezleri ise daha mütevazı olan odalardır. Buralarda da hali vakti pek fazla iyi olmayan, bir başka deyişle sosyal ve ekonomik durumu aşağı seviyeye yakın olan kişilerin kaldıkları yerlerdir. Bunlar da işletenleri bakımından yine konak sahiplerine göre daha az varlıklı kişilerin evlerinin bir bölümünü hariciye menzil denilen bir şekle koyarak bu gibi misafirleri belli bir ücret karşılığında yedirip içiriyorlardı. Hatta kişi hastalandığında bakımını bile yaptıkları oluyordu. Nitekim Hac etmek için Rumeli'nin Üsküp Sancağı'nın Kırçova Kasabasından olup Hicaz'a giden Hacı İbrahim b. Yusuf dönüşte hastalanmış ve Karahisâr-ı Sâhib'de böyle bir evin odasında misafir olarak kalmıştır. Hacı İbrahim İmaret Mahallesi'nden yine adı Hacı İbrahim olan oda sahibinin evinde kalmış ve kendisi oldukça ağır bir hastalığa yakalanmış olmalı ki mahkemeye müracaat ederek bir vasıyet hücceti yazdırmıştır[708]. Nitekim bu hücceti yazdırdıktan bir buçuk ay sonra da Hacı İbrahim'in terikesinin kaydı yapılmıştır. Bu demektir ki Hacı İbrahim bu tarihte vefat etmiştir. Terike hüccetinde masraflar arasında hasta olduğu müddette kendisine yapılan masraf olarak 16 kuruş kaydedilmiştir[709]. Bu üç konaklama mekanlarından ayrıca bir de fakir, derviş, dilenci ve kimsesiz yolcuların barındıkları zaviyeleri de ücretsiz konaklama mekanlarından sayabiliriz.

Bir şehirdeki han sayısı o şehrin ticari canlılığına ve önemine işaret eder bu bağlamda Süreyya Faruki XVI. yüzyılda Karahisâr-ı Sâhib Şehri'nin 5-6 hanı olduğu ve Tokat'la birlikte bölgelerarası önemli bir ticaret merkezi olduğunu belirtmektedir[710]. Bu açıdan bakıldığında Karahisâr-ı Sâhib'deki han sayısının XVIII. yüzyılda yukarıdaki sayının iki katına çıktığı görülmektedir.

---

[708] ***AŞS***, 538, 53 a.

[709] Hacı İbrahim Efendi'nin terikesi Hacca giden bir kişinin yanında bulundurması gereken eşyaların neler olduğu hakkında önemli fikir vermesi açısından ve eşyası satıldığında Karahisâr-ı Sâhib Müteselliminin de müşteriler arasında olması kendisinin sosyal ve ekonomik durumu hakkında fikir vermesi bakımından dikkate değer. ***AŞS***, 538, 54 a.

[710] Suraiya Faroqhi, ***Osmanlı'da Kentler ve Kentliler***, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 1994, s. 35-36.

Karahisâr-ı Sâhib'de bulunan hanları kısaca zikretmek gerekirse bunlardan birisi Müftü Hanı'dır. Bu hanın bir mescidi vardır. Burada görev yapan İmam İshak Fakih Evkâfından yevmî 2 akça ücret alarak vazife yapmaktadır[711]. Bunun yanında diğer bazı han da Balık Hanı[712], Mûytâblar Hanı[713], Abdi Hanı[714], Kapan Hanı[715], Gön Pazarı Hanı ve Emrullah Çelebi Hanı[716], Molla Numan Hanı[717], Maksud Çelebi Hanı[718], Issız Han[719] gibi hanlardır. Bir başka han da Taş Han'dır[720].

Hüsrev Paşa Hanı Evkafı. Hüsrev Paşa sabık sadrazamdır. 15 Zilhicce 1132 tarihli bir hüccette bu sadrazamın kurduğu vakfa tahsis ettiği hanla ilgili şu bilgiler yer almaktadır: Karahisâr-ı Sâhib Sancağı'nda Barçınlı Kazasında vaki merhûm Vezir-i Azam-ı sabık Hüsrev Paşa bina eylediği Han ve Cami-i Şerifi Evkafı arazisinin zaman geçmesi sebebi ile hudud ve sınırları muayyen iken bozulup belirsiz olduğundan civar köyler zabitleri bizim karyemiz hududu içindedir diye müdahale ettikleri, bu sebeple vakfa ait arazinin sınırlarının tayini için Seyyid Gazi Kazası ahalisinden ve Karahisâr-ı Sâhib ahalisinden ehl-i vukuftan sorulup sınırlar tekrar tayin edilmiştir[721].

Hanlardan birisi de Ömer Beşe Hanı idi. Burasının Kütahya'dan imdâd-ı seferiyye için gelen baş ağanın adamlarını misafir ettiği anlaşılıyor. Ağanın maiyyetinde kaç kişi olduğunu bilemiyoruz. Ancak iki günlük zahire ücreti (buna yemek, yatmak ve hayvanların yiyecekleri de dahil) 50 kuruş verilmiştir. Daha önceden de belirtildiği üzere dışarıdan herhangi bir resmi görevle gelen görevlilerin iaşe ve ibate masrafları halk tarafından ödeniyordu[722].

Kapusuz Han[723], Kapan Hanı. 1155 senesinde Kapan Hanını işleten kişi İsmail Ağa'dır[724]. Diğer bazı hanlar ise Turunç Ağa Hanı (Hancısı Hüseyin) ve Acem Hanıdır[725].

---

[711] Rebiülevvel ayı sonları 1150 tarihli belgede burada İmam olarak görev yapan Ahmed b. Mehmed Efendi kendi rızasıyla görevini Molla Mehmed b. Hüseyin'e bırakmıştır. Bkz. ***AŞS***, 540, 52 a; 541, 13 a.
[712] ***AŞS***, 540, 47 b; 541, 16 a; 545, 9 b.
[713] ***AŞS***, 536, 13 b.
[714] ***AŞS***, 535, 49 a.
[715] ***AŞS***, 538, 9 a-b.
[716] ***AŞS***, 540, 17 b.
[717] ***AŞS***, 540, 20 b.
[718] ***AŞS***, 534, 4 a.
[719] ***AŞS***, 542, 59 b-60 a.
[720] ***AŞS***, 535, 24 b.
[721] ***AŞS***, 534, 43 a.
[722] ***AŞS***, 541, 42 a.
[723] ***AŞS***, 534, 50 b. .
[724] ***AŞS***, 542, 29 b.
[725] ***AŞS***, 543, 41 b.

g- Hamamlar

Diğer Sosyal tesisler gibi hamamlar da muhtelif vakıflara gelir olarak tahsis edilmiş olup ekseriyeti Karahisâr-ı Sâhib'in merkezinde yer almaktadır. Merkezde bulunan hamamların çoğu da medrese veya camilere yakın olup külliye şeklinde bina edilmiş yapılardır. Çoğunlukla da bu hamamlar külliye ya da vakfı yaptıranın adı ile anılmaktadır.

Hamamlardan birisi Yeni Hamam'dır. Yaptıran Muharrem Efendi'dir. Hamamın kira gelirini önce kendisine ve daha sonra evlâdına ba'de'l-inkırâz kardeşine ve onun çocuklarına meşruta kıldığı vakfa bir mütevelli tayini gerekli görülerek vâkıfın kardeşinin torunlarından Muslu Halife'nin bu iş için ehil ve müstahak olduğu beratta belirtilmektedir[726]. Bir diğer belgede ise Muharrem Efendi Vakfı'na ait olan bu Yeni Hamam'ın mütevellisi olmadığından evlâd-ı vâkıfdan Muslu Efendi günlük 5 akça ile mütevelli tayin olunmuştur[727].

Karahisâr-ı Sâhib'de bulunan hamamlardan diğer bazıları ise Kadı Paşa Hamamı[728], Debbağlar Hamamı[729], El-Hâc Abdi İmareti hamamıdır.

Kazlıgöl Hamamı: Karahisâr-ı Sâhib'de bulunan hamamlardan birisi de Kazlıgöl Hamamı'dır. Bu hamam bilindiği gibi doğal olarak sıcak suyu bulunmaktadır. Belgede geçtiği şekliyle bu hamamın kadınlara hizmet verdiği anlaşılmaktadır[730].

h- Çeşmeler

Karagöz Halil Çeşmesi: İmaret Mahallesinde bulunmakta idi.

Kenan Çeşmesi (el yevm **el-Hac Ahmed Çeşmesi denilmektedir)** İmaret Mahallesinde bulunmakta idi Bu iki çeşmenin yolları bozulduğunda tamir ve termimi için mahalle-i mezbure ahalisinden olup belgenin tarihi itibariyle 20 sene önce vefat eden el-Hac Ahmed Nuri tarafından 15 kuruşluk bir vakıf kurulmuştur. Bu vakfın 01. 03. 1150 tarihine gelindiğinde mütevellisi olmadığından yine İmaret Mahallesinden Hafız Ahmed Efendi mütevelli ve vâkıfın evlâdından Ali b. El-Hâc Mustafa da hasbî nâzır olarak tayin edilmiştir. Zikredilen 15 kuruş rehn-i kavî ve yed-i mütevellî ile istirbâh olunub senevî hâsıl olan 90 para çeşme-i mezburun yollarına sarfa şart olunmuştur[731].

---

[726] ***AŞS***, 541, 16 a.
[727] ***AŞS***, 541, 17 a.
[728] ***AŞS***, 539, 37 a.
[729] ***AŞS***, 539, 41 a; 543, 1 a.
[730] Bir eşkıyabaşı ile ilgili olarak gönderilmiş olan belgede hamamdan şu şekilde bahsedilmektedir: *"...medîne-i mezbûreye 3 sâ'at karîb kurâ beyninde olub kurâ-i mezbûrûn ahâlîsinin nisvânlarına mahsûs Kazlıgöl Hamamı dimekle ma'rûf Ilıca nâm mahalde..."*. bkz. ***AŞS***, 542, 62 b-63 a.
[731] ***AŞS***, 541, 20 b.

İki Lüleli Çeşme

Bir diğer çeşme İki Lüleli çeşmedir. Bu çeşmenin Selçuklular zamanında yapıldığı rivayet edilmektedir[732].

Aydın Bazcın Çeşmesi

Bedrik Mahallesi ile Doğancı Mahallesi arasında bulunan Aydın Bazcın (?) Çeşmesi evkafının yevmi iki akça vazife ile mütevellisi olan Mustafa bin Mehmed vefat edip adı geçen görev boş kaldığından İbrahim bin Mehmed'e tevcihi hususunda berat kaydı. Evasıt-ı R. 1146) 539, 40 a.

Çavuşoğlu Mahallesinin Çeşmesi

Çavuşoğlu Mahallesinin Avarız ve Çeşme Vakfı olan vakıf akçalarının muhasebesi cümle ahali marifetiyle görülüp 1139 senesinden 40 senesi muharremi gurresine gelince ...30 kişide 216 kuruş alacağı vardı (1 Muharrem 1140/18. 08. 1727)[733].

Bedrik Mahallesinin Avarız Vakfı nukudunun zimem defterideki bilgilere göre 20 kişide toplam 348.5 kuruş alacak tespiti yapılmıştır. Ayrıca düşülen bir kayıtta bu miktarın içinde 60 kuruşun mahallenin çeşme akçası olduğu belirtilmiştir (1 M. 1140)[734].

Yukarıpazar Mahallesinin Avarız Vakfı Muhasebesi

Avarız vakfının borçluları 12 kişidir. Ayrıca dört kişide Yukarıpazar Mahallesi'nde bulunan çeşmenin vakfının akçası olduğu kaydedilmiştir. Çeşme akçası 35 kuruş avarız akçası ile birlikte 150 kuruş borç kaydedilmiştir. (1 M. 1140)[735].

Karaman Mahallesi Çeşmesi Vakıf Akçası'nın 6 Ağustos 1728'de yapılan muhasebesi neticesi 37 kişide toplam 310 kuruş parası olduğu tespit edilmiştir. Vakfın parasını işleten borçluların hepsinin de Müslüman olduğu anlaşılmıştır[736].

---

[732] Süleyman Hilmi Gönçer Evliya Çelebi'den naklen verdiği çeşme kitabesini Çelebinin yanlış okuduğunu, doğru tarihin 774/1372 olması gerektiğini ifade etmektedir. Bkz. Gönçer, ***age. I***, s. 344.
[733] ***AŞS***, 536, 27 b.
[734] ***AŞS***, 536, 28 b.
[735] ***AŞS***, 536, 29 a.
[736] ***AŞS***, 536, 33 b.

II. BÖLÜM

KARAHİSAR-I SAHİB SANCAĞI'NIN SOSYAL YAPISI

A- DEMOGRAFİK YAPI

1- Nüfus

Osmanlı Devleti'nde XIX. yüzyılın ikinci yarısından önce yapılan tahrirler, her ne kadar genel nüfusun tespitine yönelik tahrirler değillerse de devletin kendi coğrafyası üzerindeki nüfus imkan ve sürati, nüfusun o coğrafya üzerindeki yayılış ve dağılışı, yer değiştirme imkan ve hızı, artış hızı, yaşlara, cinsiyete ve mesleklerine göre oluşma tarzı, gelir gider durumları, üretim imkanlarının bilinmesi bakımından önemli veriler ihtiva ederler. Bu verilerden hareketle devletin nerede-neyi-nasıl-ne zaman yapabildiği konusunda bir kanaate ulaşmak mümkün olabilmektedir.

Bu itibarla bugünkü kadar teferruatlı ve kesin olmasa da muhtelif Avrupalı devletler daha XI. yüzyıldan başlayarak egemenlikleri altındaki halkın sayımını yapmaya özen göstermişlerdir[737]. Osmanlı Devleti de ilk devirlerden itibaren gerek yeni fethettiği yerlerde ve gerekse elinde olup da önceki tahrir üzerinden 30-40 yıl geçmiş olan sancak ve vilayetlerde tahrirden geri kalmamıştır. Osmanlının yaptığı bu tahrirlerin, keyfiyet, süreklilik ve bugüne ulaşan verileri bakımından diğer devletlerce yapılan tahrirler içerisinde önemli bir yerinin olduğu söylenmelidir. İşte Osmanlı'nın yaptığı bu tahrirlere dayanılarak XV. ve XVI. yüzyıllarda Osmanlı eyâlet, sancak, kaza ve hatta köylerinin nüfusları hakkında tahmini de olsa bir takım rakamlar söyleyebilme imkanı hasıl olmaktadır. Yapılan mufassal tahrirlerde bir bölgenin vergi veren vermeyen, sipahi, ehl-i hıref, reaya, evli, bekar, dul vs. bütün hane reisleri yazılırdı. İşte bu bilgilerden hareket edilerek bir bölgedeki nüfus durumu tespit edilebilirdi. Bu itibarla Tahrir Defterleri[738] bir bölgenin takribi nüfusu ile ilgili en önemli kaynak olarak değerlendirilmelidir. Ancak bu kayıtlara istinaden kesin bir nüfus tespiti yapılması yeterli değildir. Zira bu defterlerdeki bilgiler olsa olsa yazıldıkları tarihten itibaren belli bir süre için nüfus tespiti için kullanılabilir. Ayrıca bu defterler XVI. yüzyıldan sonra tutulmamıştır. XV. ve XVI. yüzyıllarda

---

[737] Ömer Lütfi Barkan, "Tarihi Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi", ***Türkiyât Mecmuası***, S. X, İstanbul 1953, s. 2.

[738] Tahrirlerin tarihi kaynak olarak değeri ve önemi, veri bakımından zenginliği, devletin yapacağı herhangi bir düzenleme için (iskân, vergi tarh ve tevzii, asker yazımı vs.) bu defterlerin sağladığı imkan ve daha birçok bakımdan önemi hakkında bkz. Barkan, "Türkiye'de İmparatorluk Devirlerinin Büyük Nüfus ve Arazi Tahrirleri ve Hâkana Mahsus İstatistik Defterleri (I)", ***İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası***, C. II, S. 1, s. 20-59 ve aynı dergi C. II, S. II, s. 214-247; Layoş Fekete, "Türk Vergi Tahrirleri", ***Belleten***, XI/42, Ankara 1947, s. 299-328, Ömer Lütfi Barkan, ***Tarihi Demografi...***„ s. 1-26; İnalcık, ***835 Numaralı...***, ; Yediyıldız, "Klasik Dönem..., s. 186.

yapılan ve en mükemmel şekli ile günümüze intikal eden tahrirlerin sonraki yüzyıllarda tekrarlanması imkanı da ne yazık ki olmamış, bu tahrirler XX. yüzyılın başlarına kadar kullanılmıştır. Bununla beraber bu tahrirlerdeki verilerin yenilenemediği de bir gerçektir. Zira gerek XVI. yüzyılın sonlarında ve gerekse bu yüzyıldan sonra Osmanlı Devleti'nin muhtelif kesimlerinde çeşitli sebeplerle büyük nüfus hareketleri olmuştur. Aynı sebeplerden bu tahrirlerdeki nüfus istatistiklerinin XVIII. yüzyıl için de geçerli olduğunu söyleyemeyiz.

Bu yüzyılda da her ne kadar önceki şekli ile yapılmamışsa da zaman zaman tahrirler yapılmıştır. Bu tahrirlerde bir sancağın merkez kazasından başlanarak bütün kazalarının ve köylerinin vergi verebilecek durumda ve çağda olan erkek nüfusları önce muafları da dahil olmak üzere yazılmış ve sonra bunlardan çeşitli sebeplerle muaf olanlar çıkartıldıktan sonra kalan haneler vergi haneleri olarak kaydedilmiştir. Bu defterlere Avarız Defterleri denmektedir. Bu defterlerdeki haneler gerçek haneleri göstermezler. Gerçek haneler sancağa göre hatta bazen sancağın kazalarında bile değişebilmektedir. Yani 1 avarız hanesi bazen 3, bazen 5 bazen de 50'ye kadar gerçek haneyi ifade edebilmektedir[739]. Nitekim bizim Karahisâr-ı Sâhib Sancağı ve kazaları için nüfus bakımından esas kaynak olarak kullandığımız 2567 Numaralı Karahisâr-ı Sâhib ve Sultanönü Avarız Defterinde Sandıklı Kazası'nda 1 avarız hanesi 4.5 gerçek haneye; Karamık Kazası'nda ise 3 gerçek haneye tekabül etmektedir. Bununla beraber bu defterlerin nüfus için kullanılırken başka belgelerle de desteklenmesi gerekmektedir.

Belirtilmesi gereken bir diğer husus da Avarız Defterlerine bakarak nüfus ve vergi ile ilgili olarak söylenecek bilgilerin de eksik olacağıdır. Zira avarız hanelerinin dışında piyade ve müsellem çiftliklerinin avarızhaneleri de vardır[740]. Bunların da avarızları ayrı olarak yazılmaktadır. Karahisâr-ı Sâhib'de de yaya ve müsellem çiftlikleri bulunmaktadır ki bunlarda ocak denen her bir piyade ünitesinde, maaşları karşılığı kendilerine tahsis edilen çiftliği tasarruf

---

[739] Yıldırım, "Avarız Defterleri ve...", ***VI. Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu***, s. 581 vd.

[740] Piyade ve Müsellemler bilindiği gibi Osmanlı Devleti'nin ilk devirlerinde askeri gücün en önemli kısmını teşkil ediyordu. Bunlar başlangıçta çoğunlukla gönüllülerden oluşup sefere gittikleri zaman belirli miktarda maaş alıyorlardı. Devletin genişlemesi, ordunun büyümesi ve fetihlerin artmasıyla Osmanlı Ordusunda meydana gelen yapısal değişiklilker neticesi bu sınıf aleyhine bir takım düzenlemeler yapılmış, ordunun esasını kapıkulları oluşturup bunlar daha ziyade geri hizmetlerde, maden, tersane, inşaat, nakliyat vs. hizmetlerde görev yapmaya başlamışlardır. Bunlara yaptıkları hizmetler karşılığı olarak çiftlikler verilmiş ve bu çiftlikler de avarız vergisine tabi tutulmuştur. Bunların yazıldıkları piyade ve müsellem avarız defterleri de mevcuttur. Bu teşkilâtın kuruluşu ve sonraki yüzyıllarda geçirdiği değişiklikler hakkında daha geniş bilgi için bkz. İ. H. Uzunçarşılı, ***Osmanlı Devleti Teşkilâtından Kapıkulu Ocakları I,*** TTK., Ankara 1984, s. 1-2; Emecen, ***XVI. Asırda Manisa...***, s. 142-154; Halime Doğru, ***Osmanlı İmparatorluğunda Yaya-Müsellem-Taycı Teşkilatı (XV-XVI. Yüzyılda Sultanönü Sancağı)***, İstanbul 1990, s. 1-23; Bulduk, ***age.,*** s. 76-88; Turan Gökçe, ***XVI ve XVII. Yüzyıllarda Lâzıkıyye (Denizli) Kazâsı***, TTK. Ankara 2000, s. 266-285; .

edip, hizmetleri mukabili avarız-ı dîvâniyye ve tekâlîf-i örfiyyeden muaf olan askerî statüye tabi bir yaya ve onun yanında kayıtlı belirli sayıda yamak bulunmaktadır[741]. Bu neferler her yıl nöbetleşe olarak 6 ay müddetle sefere giderlerdi. Dolayısıyla nüfusla iligili rakamlarda bunları da göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Ayrıca ele aldığımız dönemde Karahisar-ı Sahib Sancağı'ndaki herbir yerleşim biriminde muaf reayaya dair bilgi bulunması kuvvetle muhtemel olmasına rağmen bunların sayısını tespit etmek mümkün gözükmemektedir[742].

Bu bilgilerden sonra bir yerleşim biriminin, avarız hanesi, piyade ve müsellem avarızı hanesi ve muaf haneler belli bir sistematik dahilinde hesap edilmek suretiyle gerçek hane sayısının, dolayısıyla genel nüfusun tahmini tespiti yapılmalıdır. XVI. Yüzyıl Tahrir Defterleri esas alınarak tahmini gerçek nüfusun hesaplanmasında olduğu gibi ihtiyatlı olmak kaydıyla[743] bir yerleşim biriminin tahrirde belirlenen hane sayısı 5 ile çarpılarak gerçek nüfusun ortaya çıkacağı hesaplanmaktadır[744].

Bazı köylerin boşalması, bazılarının hane sayılarının artması, yine bazılarının hane sayısının ise azalması bu dönemde Karahisâr-ı Sâhib'de nüfus hareketlerinin oldukça fazla olması ile açıklanabilir.

İncelediğimiz belgelerde Karahisâr-ı Sâhib'in nüfusuna dair kesin bir bilgiye ulaşmak mümkün değildir. Ancak avarız, nüzül, imdâd-ı hazariyye ve imdâd-ı seferiyye vergilerinin tevzilerinin yapıldığı belgelerde nüfusla ilgili tahmini de olsa bazı fikirlere ulaşmak mümkündür. Yine zikredilen vergi tevzileri Müslümanların gayri Müslim nüfusa oranı bakımından da çok açık

---

[741] Yamakların sayıları çiftliklerde yaşayanların nüfuslarını, dolayısıyla da çiftliğin bulunduğu köyün nüfusunu bilme açısından önemlidir. Bu sayılar ilk zamanlarda (XV. yüzyıl) Emecen'in tespitine göre 1 ila 8 arasında; Gökçe'nin tespitine göre 1-9; XVI. asırda ise bu sayılar 2-19 ve 4-29 arasında değişmektedir. Emecen'in tespitleri Manisa için ve Gökçe'ninkiler ise Lâzıkıyye içindir. Bkz. Emecen ***age.,*** s. 144; Gökçe, ***age.,*** s. 269; Üçler Bulduk XVI. yüzyıl Karahisâr-ı Sâhib Yaya ve Müsellem Teşkilatı hakkında bilgi vermesine rağmen Karahisâr-ı Sâhib ve nahiyelerinde bulunan çiftliklerdeki yaya ve yamakların sayıları hakkında bilgi vermemektedir.

[742] Mesela, 1528 tarihinli mufassal tahrirde Tac Ahmed Mahallesi'nin muaf dahil hane sayısı 105, vergiye tabi olanları ise 70 hanedir. (Bkz. Latif Daşdemir, ***XVI. Asırda Karahisâr-ı Sâhib Kazası'nın Ekonomik ve Sosyal Yapısı***, İstanbul Üniversitesi, SBE. BYLT., İstanbul 1996, s. 3-8. Daşdemir bu çalışmasında 147 Numaralı Karahisâr-ı Sâhib Mufassal Defteri'nin merkez kaza ve köylerini ihtiva eden kısmını transkribe etmiş ve değerlendirmiştir.) Anlaşılacağı gibi bu tarihlerde yapılan tahrirlerde toplam hane sayısı ile vergiye tabi hane sayısı belirtildiği için muaf hane sayısı tespit etmek mümkün olmaktadır. Ancak çalıştığımız dönemde ise avarız haneleri haricinde ne kadar muaf hane olduğunu tespit edemiyoruz.

[743] Barkan, "Tarihi Demografi Araştırmaları", s. 11-13'de bu usûlün bir ilmî araştırma neticesin bulunmadığını kabul etmektedir.

[744] Bir yerleşim biriminin nüfusunun hesap edilmesinde, bir hanede beş kişinin yaşadığı varsayımından hareketle Tahrir Defterlerinde kayıtlı hane sayısı beş ile çarpılmak suretiyle elde edilen rakam tahmini gerçek nüfus olarak kabul edilmektedir. Biz de belgelerde kayıtlı avarız hanesi, piyade ve müsellem avarızı hanesi ve muaf hanelerde yaşayan nüfusun hesap edilmesinde aynı yolu takip etmeyi tercih ettik.

fikir vermektedir. buna göre Müslümanların Karahisâr-ı Sâhib'de çok açık bir çoğunluğa sahip olduğunu söyleyebiliriz745.

Bu çerçeve dahilinde Karahisâr-ı Sâhib Sancağı'nın nüfusu ile ilgili bilgileri vermeye geçebiliriz.

Tablo 15: 1623 Yılında Karahisâr-ı Sâhib Mahallelerinin Avarız Haneleri

Mahalle adı	Hane s.	Mahalle adı	Hane s.	Mahalle adı	Hane s.
İmaret	9	Hacı Yahya	3	Arab	3
Sinan Paşa	2	Sinan halife	2	Kâhil	2
Tac Ahmed	2	Fakih Paşa	2	Yukarıpazar	1
Akmescid	1. 5	Cami-i Kebîr	1	Burmalı	1
Kasım Paşa	8	Hacı İsmail	1	Hacı Evtal	1
Molla Bahşi	2	Bedrik	2	Karamanlu	2
Hacı Mahmud	3	Ardıç	2	Efecik	1. 5
Çavuş	1. 5	İbik	1	Kubbeli	1
Zaviye	1	Egeste	1. 5	Nasârâ	6
Yahûdi	3	Karakatib	0. 5	Çavuş	muaf
Toplam	**33**		**16**		**18. 5**

1623 yılında Karahisâr-ı Sâhib şehrinin 30 mahallesinin 67.5 avarız hanesi varken çeşitli tarihlerde Hacı Mahmud, Molla Bahşi, Zaviye ve Bedrik mahalleleri ile ilgili olarak yapılan düzenlemelerle 1709 yılına gelindiğinde 64 haneye inmiştir. Tabi bu durum adı geçen mahallelerdeki nüfusun azaldığı anlamına gelmez. Zira bu mahallelerin avarız vergilerindeki eksiltmenin sebepleri mahallenin nüfusunun azalmış olması değil bilakis başka sebeplerdir. Mesela Molla Bahşi Mahallesi'nin mahallede bulunan mekteb ve sebilin masraflarını karşılamak şartı ile avarız miktarı 1 haneden 0. 5'e; Bedrik Mahallesi'nin 2'den 1'e; Hacı Mahmud Mahallesi'nin iki ayrı tarihte olmak üzere önce 3'ten 2'ye daha sonra ise 1'e, Zaviye Mahallesi'nin de 1'den yarıma indirilmiştir. Ayrıca Çavuşbaşı Mahallesi'nin de eskiden beri avarız-ı dîvâniyye ve tekâlîf-i örfiyyeden muaf ve müsellem olduklarına dair ellerinde muaf-nâmeleri olduğundan muaf olarak görünmektedir[746]. Bir diğer husus da Yahudi Mahallesi'nin 1623 yılında 3 avarız

745 ***BOA, KK.*** no. 2567.

[746] ***BOA***, ***KK.*** 2567, vr. 1 b-2 a; Ancak uygulamada bu değişikliklerin bazılarının gerçekleştiği, bazılarının ise gerçekleşmediği veya sonradan tekrar eski haline döndürüldüğü anlaşılmaktadır. Mesela Bedrik Mahallesi'nin avarızı 1 hane olarak, Hacı Mahmud Mahallesi'nin 2, Molla Bahşi Mahallesi'nin 1 ve Zaviye Mahallesi'nin de yarım olarak tahsil edildiği anlaşılmaktadır.

hanesi olmasına karşılık bizim incelediğimiz dönemde bu miktar 1/6'ya yani yarım haneye inmiştir. Diğer mahallelerdeki tenziller muafiyetle alakalı olmasına karşılık bu mahallenin avarız hanesindeki azalmanın nüfusla ilgili olduğunu düşünüyoruz. Diğer bir husus ise yine 1623 yılına ait avarız defterinde Doğancı Mahallesi yer almamasına karşılık sicillerde bu mahalle için yarım avarız hanesi ve 2.5 da nefer tevzii yapılmıştır. Bu durum bizim mahalle ve köylerle ilgili vereceğimiz nüfus sayısında daha fazla sayıda bir nüfusun olduğuna da işaret etmektedir.

Ancak incelediğimiz dönemde Karahisâr-ı Sâhib şehri mahallelerinin avarız hanelerindeki düşüşün devam ettiği de anlaşılmaktadır. Ayrıca Hisarönü ve Çavuşbaşı mahallelerinin avarız hanelerinin olmadığını da görmekteyiz. Dolayısıyla bu iki mahallede kaç hanenin ve bu hanelerde kaç kişinin yaşadığı konusunda bir bilgiye sahip değiliz. Bu bilgiler ışığında sicillerde tespit ettiğimiz hane sayısı ise aşağıdaki gibidir:

Tablo 16: 1720-1750 Tarihlerinde Mahallelerin Avarız Haneleri

Mahalle adı	Hane s.	Mahalle adı	Hane s.	Mahalle adı	Hane s.
İmaret	8	Hacı Yahya	3	Arab	3
Sinan Paşa	1. 5	Sinan Halife	0. 5	Kâhil	2
Tac Ahmed	2	Fakih Paşa	2. 5	Yukarıpazar	3 rub‘
Akmescid	1. 5	Cami-i Kebîr	1	Burmalı	1
Kasım Paşa/Sofular	8	Hacı İsmail	1	Hacı Evtal	1
Molla Bahşi	1	Bedrik	1	Karamanlu	2
Hacı Mahmud	2	Ardıç	2	Efecik	1
Çavuşoğlu	0. 5	İbik	0. 5	Kubbeli	1
Zaviye	0. 5	Egeste	1	Nasârâ	6
Yahûdi	0. 5	Karakatib	0. 5	Doğancı	0. 5
Hisarönü	Muaf	Çavuşbaşı	muaf		
Toplam	**24. 5**		**13**		**18.5 ¼**

Tablodan da görüleceği gibi incelediğimiz dönemde mahallelerin toplam avarız hane sayısında 7.5 hane 3 rub‘luk bir azalma olmuştur. En fazla değişiklik yukarıda da işaret edildiği gibi Yahudi Mahallesi'nde olmuştur[747].

[747] Bu mahallenin nüfusunda tedrîcî bir azalmanın olduğunu söyleyebiliriz. Yahudi Mahallesi'nin 1685'teki hane sayısı ise 1'dir. Yahudilerin ticarete olan düşkünlükleri göz önüne alındığında Karahisâr-ı Sâhib'te bu yüz yıllarda ticari durgunluk veya gerileme söz konusu olabilir. Bkz. ***AŞS***, 554, 79 a. Aynı belgeye göre Nasara Mahallesi'nin avarız hanesinde ise 4'ten 6'ya % 50'lik bir artış söz konusudur. Birbaşka husus da bu belge ile incelediğimiz dönemdeki mahallelerde bulunan nefer/asker sayısı karşılaştırıldığından yarı yarıya hatta daha fazla bir azalma

Tabii olarak mahallelerin ve dolayısıyla Karahisâr-ı Sâhib şehrinin nüfusunu belirlerken sadece bunları göz önünde bulundurmayacağız. Bunun yanında mahallelere askerler/cebelüler de oturmaktadır ki bunların sayısı da hemen hemen avarız hanesi sayısına eşittir. Bunları da ekleyip gerçek hane sayısını ve nüfusunu hesapladığımızda şöyle bir netice elde etmekteyiz:

Tablo 17: Karahisâr-ı Sâhib Mahallelerinin Toplam Hane ve Nüfus Sayısı

Mahalle adı	H. S.	Nüfus	Mahalle adı	H. S.	Nüfus	Mahalle adı	H. S.	Nüfus
İmaret	36. 5	182,5	Hacı Yahya	15. 5	77,5	Arab	15	75
Sinan Paşa	7	35	Sinan Halife	2. 75	17,75	Kâhil	9	45
Tac Ahmed	10. 5	52,5	Fakih Paşa	11. 25	56,25	Yukarıpazar	4	20
Akmescid	8. 5	42,5	Cami-i Kebîr	8	40	Burmalı	5. 5	27,5
Kasım Paşa/Sofular	37	185	Hacı İsmail	4. 5	22,5	Hacı Evtal	5	25
Molla Bahşi	4. 5	22,5	Bedrik	5	25	Karamanlu	13. 5	67,5
Hacı Mahmud	13	65	Ardıç	9	45	Efecik	9	45
Çavuşoğlu	3. 25	16,25	İbik	3. 25	16,25	Kubbeli	6. 5	38,5
Zaviye	2. 25	11,25	Egeste	7	35	Nasârâ	24	96
Yahûdi	2. 25	11,25	Karakatib	5. 75	28,75	Doğancı	4. 75	23,75
Hisarönü	?	-	Çavuşbaşı	?	-			
Toplam	**124. 5**	**622,5**		**72**	**360**		**96. 25**	**481,25**

Yukarıdaki tabloda elde edilen rakamları topladığımızda karşımıza çıkan rakam oldukça düşüktür. 1563 gibi bir rakam elde etmekteyiz. Bunun yanına muafları ve köleleri de kattığımızda yaklaşık olarak 2000 rakamı gibi bir rakam kabul etsek bile bunu izah etmek oldukça güçtür. Zira Karahisâr-ı Sâhib'in XVI. yüzyıldaki nüfusuna dair verilen rakamlar bunun 4-5 katıdır[748]. Bu durumda Karahisâr-ı Sâhib'in nüfusunun oldukça azalmış olduğu hususu gündeme gelmektedir. Acaba gerçekten böyle bir azalma söz konusu mudur? Bize bu konuda ipucu verebilecek başka

olduğu gözlenmektedir. Zira bu belgede yani 1685 tarihinde mahallelerdeki nefer sayısı 108'dir. İncelediğimiz dönemdeki nefer sayısı ise 51'dir. Bu demektir ki aradan geçen 35 senede 57 nefer/asker buradan gitmiş veya askerlik statüsünü kaybetmiştir. Üç aşağı beş yukarı aynı durumun köyler için de geçerli olduğunu söyleyebiliriz.

[748] Latif Daşdemir 1528 tarihi için 8161 tahmini rakamını veriyor. Bkz. Daşdemir, ***age***., s. XXVI; Bulduk ise 1710 nefer, 1102 hane, 100 mücerred ve 359 da muaf hanesi rakamlarını 1528 için; 1572 için ise 2151 hane ve 248 de muaf olmak üzere 2399 rakamlarını vermektedir ki bu da yaklaşık 10000 nüfus demektir. Bkz. ***age.,*** s. 98. Ancak aynı araştırmacının son zamanlarda yayınlanan bir çalışmasında XVIII. yüzyıl için 20. 000 gibi bir rakam vermekte ise de bu avarız defterindeki ifadenin doğru anlaşılmamasından kaynaklanmaktadır. (Latif Daşdemir, "Yerleşim ve Nüfus", ***Kütük I***, s. 262). Zira defterde "Karahisâr-ı Sâhib Kazası avarızı" ifadesi vardır ki bu şehirle birlikte buraya bağlı 120 köyü ifade etmektedir. Kazanın avarız hane sayısı 257.5 la 255 arasında değişmekte ise de şehrin mahallelerindeki avarız hanelerinin toplamı 56-57 hanedir. Bkz. Ekler kısmı, Avarız hane tabloları; Suraiya Faroqhi ise 1550-1600'ler için 7-800 rakamını vermektedir. bkz. Faroqhi, ***Osmanlı'da Kentler...***, s. 377.

belgeler olmalıdır. Bunların başında avarızla ilgili olarak yapılan şikayetler yol gösterici olabilir. Zira nüfus azalıp da vergi aynı kalıyorsa bunun rahatsızlığa sebebiyet vermesi ve geride kalan nüfusun bu vergilerin ağırlığından yakınarak indirilmesini istemeleri gerekecektir. Bu açıdan bakıldığında avarız hususunda bazı şikayetler varsa da yapılan şikayetlerin avarızın yüksekliğinden değil, avarız vergisi toplamaya gelen görevlinin defterde yazılandan fazla ve başka adlarla yani usulsüz olarak para istemesi ile alakalıdır[749].

Öyleyse şehrin nüfusu ile ilgili olarak başka verilerin veya bilgilerin bulunması gerekmektedir. Bunun yanında başka belgelerden de yararlanmak ihtiyacı hasıl olmaktadır. Bu belgeler de mahallelerin avarız vergilerini ödemek için kurulan avarız vakıflarının muhasebe defterleridir. Bu defterleri incelediğimizde bir mahalleye ait avarız vakfından belli bir faizle borç para alan kişilerin sayısının o mahallenin avarız hanesi sayısından hareketle elde ettiğimiz gerçek hane sayısından kat kat fazla olduğu görülmektedir. Mesela Karaman Mahallesi'nin 2 avarız hanesi var. 1 avarız hanesi 4.5 gerçek haneyete kabül ettiğine göre bu mahallede vergi veren 9 gerçek hane vardır. Halbuki bu mahallenin avarız vergisi için vakfedilen 477 kuruş işletilmek üzere mahalle ahalisinden 57 kişiye verilmiştir. Bu durumda Karaman Mahallesinde vergi mükellefi olan 9 hanenin dışında daha fazla hane bulunmakta, dolayısıyla daha fazla nüfus olduğuna delalet etmektedir[750].

I. bölümde idârî taksîmatta tablo olarak verilen kaza ve nahiyelerin idârî yapılanmalarında bir değişiklik olmamakla birlikte mahalle ve köylerin demografik durumlarında zamanla bazı değişmelerin meydana geldiği görülmektedir. Bu kanaate, idârî yapının ana kaynağı durumunda olan avarız defterine çeşitli tarihlerde her bir mahalle ve köyün üzerine konulan şerhlerdeki bilgilerden ulaşmaktayız. Bu şerhlerin tarihleri de defterin yazılış tarihinden 23 yıl sonra başlamaktadır. Bu demektir ki bu süre zarfında demografik yapıda bir değişiklik olmamıştır. Diğer bir deyişle XVII. yüzyılın ortalarından itibaren köylerdeki nüfus çeşitli sebeplerle hareketlenmeye başlamıştır.

---

[749] ***AŞS,*** 536, 5 b. Burada avarız vergisini toplayan görevlinin haksızlık yaparak mugayir-i emr ve defter Konakçı ve Kolcu ve Reside akçası adı altında ziyade akça talebinden bahsedilmektedir. Benzer bir husus için bkz. aynı defterde 38 a, 49 b-50 a; Buna mukabil bir belgede konar-göçer ve avarızdan muaf ve müsellem olan Yeniil Türkmenlerinden avarz vergisi talebinde bulunulduğundan bunun meninden bahsedilmesi idarecilerin usulsüzlükleri olabileceği gibi avarız vergisinin ödenmesinde zorlanıldığına da işaret edebilir. Bkz. ***AŞS,*** 535, 54 b, 55 a.

[750] Daha geniş bilgi ve mahallelerin avarız haneleri ile mahalle avarız vakıflarının paraları ve borçluları için bkz. İktisadi Yapı bölümünde Avarız Vergisi bahsi ve eklerde avarız tabloları.

2567 numaralı defterin ilk tahririnden 88 yıl sonra 18. R. 1120/6. 07. 1708'de Çola-âbâd, 5. Zilhicce 1120/14. 02. 1709'da Sandıklı Kazası'nın, 29 Ra. 1124/05. 05. 1712'de de Karamık Kazası'nın müceddeden tahrirleri için ferman sadır olmuştur. Klasik dönemde tahrirler 25-30 yıl ara ile yapılırdı. Bu da henüz genişlemenin devam etmesi, yeni topraklar kazanılması, iskan siyasetinin bu topraklara yönelik olmak üzere devam etmesi sebebi ile demografik yapıda oldukça fazla değişiklikler yapmayı zorunlu kılıyordu. Bu sebeple XV. ve XVI. yüzyıllarda 20-30 yıl ara ile yapılan tahrirler XVII. yüzyıldan sonra daha uzun sürelerde ve daha farklı bir biçimde cereyan etmeye başlamış ve bu sebepledir ki yeni tahrirlerin arası uzamaya başlamıştır.

Bu bilgilerden sonra Karahisâr-ı Sâhib Kazası'nın köylerinin nüfus bilgilerine göz attığımızda şunları görmekteyiz. Merkeze bağlı köylerin bazılarındaki reaya yerlerini terk edip başka yerlere göç ettiklerinden bunların geride bıraktıkları araziyi başkaları ekip biçmekte, bu sebeple vergisini de bunlar vermektedir. bazı köylerin reayası da yine başka köylere gittiklerinden vergilerinin gittikleri yerlerden alınması gerektiği anlaşılmaktadır.

Karahisâr-ı Sâhib Sancağı'nın geneli ve merkez kazası ile ilgili olarak tespit ettiğimiz bir husus da merkez kaza olan Karahisâr-ı Sâhib'in 1623 yılındaki avarız hanesi sayısı 233, sancağın bütün kazaları toplamı ise 698.5 hanedir. XVIII. yüzyıla gelindiğinde ise bu rakamlar 257.5 ve 677.5 olarak değişmiştir. Böyle olunca iki husus ortaya çıkmaktadır. Birincisi sancağın merkez kazası olan Karahisâr-ı Sâhib şehri ve buraya bağlı köylere sancağın diğer kazalarından bir göç söz konusudur. Zira avarız haneleri sayısında 24.5 hane -ki bu yaklaşık 100 gerçek haneye tekabül etmektedir- artma olmuştur. Bir başka deyişle merkez ve merkeze bağlı köylere belirtilen miktarda bir göç söz konusudur. Diğer bir husus ise sancağın genelinde 21 hanelik bir avarız hanesi azalması vuku bulmuştur. Bu da sancağın hem iç göç ve hem de dış göç verdiğini göstermektedir[751].

Düzenli ve tam nüfus sayımının yapılmadığı Osmanlı döneminde şehirlerin nüfusu için söylenen rakamlar kesin olmayıp çeşitli verilerden hareket ederek elde edilen tahmîni rakamlardır. Bu verilerin başında da o yörenin veya şehrin bütün vergi veren nüfusunun kaydedildiği Tahrir Defterleri gelir. Bir bölgenin öncelikle mufassal tahriri yapılırdı. Bu tahrirde vergi veren vermeyen, sipahi, ehl-i hıref, reaya, evli, bekar, dul vs. bütün vergi verebilecek hane reisleri yazılırdı. İşte bu bilgilerden hareket edilerek ortalama bir aile tespit edilir meselâ bir

[751] ***BOA***, ***KK.*** no. 2567, ayrıca not 1164'teki belgeler.

ailenin anne-baba ve üç çocuktan olduğu varsayılarak hane sayısı beşle çarpılarak o yerin nüfusu bulunur. Buna göre şu şehrin nüfusu şudur denilir. Ancak bu kesin bir nüfus tespiti için yeterli olmadığı açıktır. Ayrıca bu defterler XVI. yüzyıldan sonra tutulmamıştır. Dolayısıyla buralardaki bilgileri XVIII. yüzyıl için kullanmak mümkün değildir. Zira aradan iki asırlık bir zaman geçmiştir.

Bizim incelediğimiz dönemde ise nüfusla ilgili bize bir fikir veren defterler Avarız Defterleri'dir. Bu defterlere baktığımızda XVI. boyunca devam eden ve XVII. Yüzyılın başlarında ancak bitirilebilen Celâlî fetreti sonucu köylerin ve kır iskan merkezlerinin nüfuslarının oldukça azaldığını görmekteyiz. Ülkenin diğer yörelerinde olduğu gibi Karahisâr-ı Sâhib Sancağı köyleri 3 ile 20 hane arasında değişmekte, 30-40 haneli köylere ise oldukça ender rastlanmaktadır. Bu da kırsal bölgelerde emniyetin, mal ve can güvenliğinin XVII. yüzyıl boyunca hâlâ sağlanamadığını düşündürmektedir. Karlofça Antlaşması'ndan sonraki tarihlerde ise köylerin hane sayısında bir artış gözlenmektedir. Bu artış antlaşmanın verdiği nisbî huzur ve emniyetin sağlanması ile izah edilebilir. Ayrıca halkın boşalan köylere tekrar dönmesi için bir takım tedbirler[752] alındığı da belirtilmelidir. 2567 Numaralı Karahisâr-ı Sâhib ve Sultanönü Avarız Defteri'nde kaydedilen 1623 ve 1709 tarihlerinde yapılan tahrirler[753] mukayese edildiği takdirde bu kanaate ulaşmak mümkün olmaktadır. köylerin hane sayısında bir artış gözlenmektedir. Bu artış uzun yıllar geçmesi ile açıklanabilirse de tekrar insanların köyleri doldurmaya başladığı şeklinde de yorumlanabilir. Bizi bu kanaate götüren 2567 numaralı defterdeki bilgilerdir. Defterin ilk yazıldığı tarihteki yerleşim merkezlerinde bulunan hane sayıları ile XVIII. yüzyılın başlarında müceddeden yapılan tahrirde bu farklılık açıkça görülebilmektedir[754].

Belgelerde Karahisâr-ı Sâhib'in nüfusuna dair kesin bir bilgiye ulaşmak mümkün değildir. Ancak avarız, nüzül, imdâd-ı hazariyye ve imdâd-ı seferiyye vergilerinin tevzilerinin yapıldığı belgelerde nüfusla ilgili tahmini de olsa bazı fikirlere ulaşmak mümkündür. Yine bu vergilerin

---

[752] Bu tedbirler daha ziyade göç eden reayanın eski yerlerine döndürülmeleri, özellikle İstanbul'a gelenlerin belli süreler içerisinde tekrar buradan çıkarılması şeklindedir.

[753] 1709 tarihinde yapılan tahrir Karahisâr-ı Sâhib'in Sandıklı, Çola-âbâd ve Karamık kazaları ile ilgili olup yapılan değerlendirme bu üç kazayı kapsamakta ise de genel anlamda hane ve nüfus artışı konusunda bir kanaat vermektedir.

[754] ***BOA***, ***KK.*** no 2567.

tevziinden Müslim gayri Müslim nüfus oranı bakımından bu belgeler bize Müslümanların Karahisâr-ı Sâhib'de ezici bir çoğunlukta olduğunu göstermektedir755.

Tabii olarak son söylediklerimiz Karahisâr-ı Sâhib'in merkezi ve bağlı köylerini içine alan avarız defterindeki avarız hanesi sayısı ve bu sayılara göre sicillerde tevzi edilmiş avarız defterlerine göredir ki burada 2567 numaralı defterdeki bilgiler 1623 yılında tespit edilmiş ve üç kaza için de 1709 yılında da güncelleştirilmiştir. Güncelleştirmede Karahisâr-ı Sâhib'in avarız hanesinde bir değişiklik görünmemektedir. Yani mahalleler ve şehre bağlı köylerin toplam avarız hane sayısı 233. 5'tur. Buna mukabil 1720 ile 1750 arasında gerçekleşen ve sicillerde yer alan avarız tevzilerinde aynı yerlerin avarız hanesi miktarları ise 257.5 ve 1 rub‘ olarak tekrarlanmaktadır. Bu durum 1709 tarihinden sonra incelediğimiz döneme gelinceye kadar Karahisâr-ı Sâhib Kazası genelinde bir nüfus hareketi olduğuna işarettir. Zira 24.5 hanelik bir artış söz konusudur. Bu da yaklaşık 100 gerçek hanelik bir nüfusun başka yerlerden merkeze bağlı köylere göç ettiğini göstermektedir. Zira Şehrin avarız hanesi sayısında ise aynı dönemde 7-8 hanelik bir azalma söz konusudur.

Sancak genelinde düşündüğümüzde ise tersi bir durum görünmektedir. Başlangıçta 698.5 olan sancağın avarız hanesi miktarı 1750'lere doğru 675.5 haneye kadar inmiştir. Bu da Karahisâr-ı Sâhib Sancağı'ndaki nüfus hareketlerinin iki yönlü olduğunu hem merkeze doğru ve hem de taşraya bir göç söz konusudur.

Bir başka şeye de işaret etmek gerekmektedir ki o da şudur. 11. 12. 1735 tarihli bir belgede Hamid Sancağı'nda bulunan Hoyran Kazası'nın 70-80 hane karyesi olduğu ve bunların mutad üzere vergilerini öderlerken birkaç seneden beri kendi köylerini bırakıp diğer kazalara ve Karahisâr-ı Sâhib, Akşehir sancaklarındaki bazı kazalara gidi yerleşmelerinden dolayı burada sadece 10-15 evli 4 köyün kaldığından bahsedilmektedir. Tabii olarak Hoyran Kazası'nın bu köylerinden ne kadar bir nüfusun Karahisâr-ı Sâhib'in kazalarına gelip yerleştiği konusunda bir bilgi belgede mevcut değildir[756].

Aşağıda Sandıklı Kazası ile ilgili olarak verilen tablodaki köyler de ilk tahrirde yer almayıp ikinci tahrirde, yani 1709'daki tahrir-i cedidde yer alan, bir başka ifade ile daha önceden başka bir kazaya bağlı iken Sandıklı Kazası'na bağlanan köylerdir.

Tablo 18: 1032/1623 tarihinde Sandıklı'da olmayıp 1121/1709 tarihinde mevcut olan köyler:

755 ***BOA***, ***KK.*** no. 2567.
[756] ***AŞS***, 540, 23 a.

Karye Adı	Hane	Nüfus	Karye Adı	Hane	Nüfus
Abdi-özü	7	35	Koz-viran-ı Kuyucak	9	45
Dolay-oba	5	25	Menteş Baba	8	40
Eytemir	6	30	Özbek	10	50
Karacaköy	6	30	Taylıca	7	35
Kızık	44	220	Ulufeciyân/Saraçlar	6	30
Kozluca	7	35	Yumru	6	30
Toplam	**75**	**375**		**46**	**230**

Sandıklı'ya bağlanan yeni karye sayısı 12 tane olup, bunlarla gelen toplam hane 121'dir. Buradaki rakam tahmini olmayıp belgedeki kesin rakamdır. Bunların avarız hâneleri toplamı ise 25 etmektedir. Ortalama olarak aldığımızda giden karyelerin hane ortalaması 5. 8'dir. Gelen karyelerin ise hane ortalaması yaklaşık 10. 08 etmektedir. Bu da köylerin nüfusunda yaklaşık olarak % 73 bir artışa tekabül etmektedir.

Tablo 19. Sandıklı'da her iki tahrirde de mevcut olan köylerin hane sayıları ve tahmini nüfusları:

1623			1709		
Karye Adı	Hane[757]	Nüfus	Karye Adı	Hane	Nüfus
Ahur-hisârı	9	45	Ahır-hisârı	12	60
Akça-batrık	3	15	Akça-batrık	6	30
Akça-in	7	35	Akin	9	45
Ak-harım	9	45	Ak-harım	15	75
Ak-viran	3	15	Akça-viran	4	20
Alaca-mescid	7	35	Alaca-mescid	3	15
Ala-göz	5	25	Ala-göz	10	50
Ballık	7	35	Ballık	10	50
Başkara-ağaç	14	70	Baş-ağaç	9	45
Bektaş	13	65	Bektaş	20	100
Bel-Kavak nâm-ı diğer İlme	7	35	Balkavak	11	55
Çaçan-ı Sağîr	5	25	Çaçan-ı Sağîr	4	20
Çay	9	45	Çay	16	80
Çepni	9	45	Çepni	8	40
Çetiklü	4	40	Çeltikli	3	15
Çor-hisâr	5	25	Çor-hisâr	4	20
Çukurca	9	45	Çukurca	4	20
Dere-i Devlethan	4	20	Devlethan	20	100
Dola	9	45	Dola	8	40
Eğdir	9	45	Eğdir	7	35
Eğin-hisârı	14	70	Ekin-Hisarı	13	65

[757] 1623 yılı için verilen bütün gerçek hâne sayıları avarız hânelerine göre tahmini olarak verilmiştir. Ancak 1709 yılı için verilen rakamlar belgede yer alan kesin rakamlardır.

Eymir-hisârı ma'a Hacı Mustafa ve biraderi Ahmed	18	90	Eymir-hisâr	7	35
Güdübez	18	90	Güdübez	12	60
Hırka	6	30	Hırka	8	40
Hocalar	9	45	Hocalar	19	95
Kalandıros	14	70	Kalandıraş	32	160
Kara Sandıklı	18	90	Kara-Sandıklı	8	40
Karaca-viran	7	35	Karaca-viran	7	35
Karapınar	9	45	Karapınar	7	35
Karkı	5	25	Kargı	7	35
Karkın	3	15	Karkın	4	20
Kınık-ı Kebîr	14	70	Kınık	14	70
Kızılcalı	4	20	Kızılca	8	40
Kızılca-viran	9	45	Kızıl-viran	12	60
Kirter	18	90	Kirter	7	35
Koç-hisâr	7	35	Koçhisâr	13	65
Kumral	5	25	Kumral	2	10
Kusura	7	35	Kusura	11	55
Ma'cuncu	4	20	Ma'cuncu	9	45
Mamı	7	35	Mamara/Mamı	7	35
Mengele	4	20	Mengeli	10	50
Meymûn	3	15	Meymûn	5	25
Mezid	9	45	Mezidli	12	60
Ordu	9	45	Ordu	9	45
Örence	7	35	Ortaca	7	35
Resûl	7	35	Resul	8	40
Saltuk Sultan	4	20	Saltık	12	60
Selçik	9	45	Selçik	4	20
Sineklü	4	20	Sineklü	16	80
Sorkun	9	45	Sorkun	17	85
Susuz	5	25	Susuz	9	45
Tavilce	4	20	Tavil	11	55
Taylık	7	35	Taylık	9	45
Todurga	6	30	Dodurga	8	40
Topal	9	45	Topağaç	5	25
Ulu-köy	3	15	Ulu	8	40
Ulu-kuyucak	18	90	Ulu-Kuyucak	12	60
Yaka-kızık	5	25	Yaka-kızık	6	30
Yavaşlar-ı Mehmed	9	45	Yavaşlu (?)	8	40
Toplam	474	2390		566	2830

Tablodaki bilgilere göre köylerin hâneleri miktarı iki tahrir arasında yaklaşık % 25 oranında artmıştır. Buna bağlı olarak köylerin nüfuslarında da o oranda artış olduğunu söylemek mümkündür. Bu artış tabloda dikkat edilirse hane sayısında ve hânesi miktarında köy bazında

kimi yerde % 50'den başlayıp % 250'ye kadar çıkmaktadır. Çok az sayıda köyde azalma olmuştur. Bu azalmaları da o köylerin derbendçi olarak kaydedilmeleri ile veya gerçekten o köylerdeki nüfus azalması ile izah edebiliriz. Buna rağmen genel olarak baktığımızda XVIII. yüzyılın başındaki ortalama köy nüfusunun XVII. yüzyılın ilk çeyreğinin sonlarına oranla en azından % 25 nispetinde arttığını söyleyebiliriz.

Sandıklı'nın mahalleleri ile bağlı köylerinde bulunan re'âyâ toplamı 824 hânedir. Bunlardan 733 hânesi çiftliklerle beraber olan reayadır. Yani ziraat yapan reayadır. 88 hane Şahinci ve çakırcı vardır. Bunlar saray için avcı kuşları arayıp bulurlar ve yetiştirirlerdi. Bunlar bulundukları bölgede Tımarlı avcı statüsünde çalışırlardı[758]. Bunların bu kadar çok sayıda olması birçok bakımdan önemlidir. Bir kere Sandıklı bölgesinin iyi bir av sahası ve avcı kuşların bolca bulunduğu bir merkez olduğunu ifade etmektedir. İkinci olarak bunların askerî sınıfına dahil olmalarıyla bulundukları bölgede güvenlik hususunda da önemli bir ağırlıklarının olduğunu da söyleyebiliriz.

İncelediğimiz dönemde Karahisâr-ı Sâhib'de Şahincibaşı olarak Hacı İbrahim'i görmekteyiz. Şahincibaşı Hacı İbrahim Südde-i Saâdet'e mektup göndererek Karahisâr-ı Sâhib Sancağı'nda ve nahiyesinde Çiftlik-i Hayran Velîler Karye-i Sibsin ve gayriden 350 akça şahin götürücülüğü tımarına mutasarrıf Hacı Mehmed b. Hacı Veli tımarına rağbet etmediğinden ehil, şahin götürücülüğünde usta ve layık olan Ali'ye verilmesini arz etmiştir. Bu arzın uygun görülmesi üzerinde de bu tımar Ali'ye verilip tezkiresinin çıkarılması emredilmiştir[759].

824 hane reaya içinde 3 hane de erbâb-ı tımar ve dua-gûy (dua okuyucu, vakıf görevlisi) vardı. Bunların Sandıklı'nın merkezinde mi? Yoksa köylerinde mi? Köylerde ise hangisinde olduğu belirtilmemiştir.

Sandıklı mahalle ve köylerinin avarız hâneleri sayısı da 183'tür. XVII. yüzyılın ilk çeyreğinde ise buranın avarız hânesi 178'dir.

---

[758] Bkz. Sertoğlu, ***agl.,*** s. 24-25; Pakalın, ***agl.,*** "Atmacacılar", C. I, s. 111; Pakalın, ***agl.,*** "Avcı", C. I, s. 114-115.
[759] ***AŞS***, 542, 52 a.

Sandıklının mahalle ve köylerinin nüfus durumları: İlk tahrirde yani 1623 tarihli yazımda 6 mahallesi varken, ikinci tahrirde 5'e düşmüştür. Halbuki Sandıklı'nın XVI. yüzyılın ilk çeyreğinde 8 mahallesi vardır. Nüfus olarak da daha kalabalık görünmektedir[760].

Hisar Mahallesi: 1623 yılında yapılan tahrire göre Sandıklı'nın Hisar mahallesinin 2 avarız hânesi vardır. Bu da gerçek hane olarak en azından 9 hanenin bulunduğunu göstermektedir. Buradan da klasik hesaplama usulü[761] ile bir hanenin ortalama 5 kişiden oluştuğunu varsayarak bu mahallenin nüfusunun 45 olduğunu buluruz. 1709 yılındaki tahrirde ise Bu mahallenin avarız hânesi 9'a yükselmiştir. Mahallede 40 gerçek hane vardır. Ayrıca da 4 nefer[762] de mütekaid reaya oturmaktadır. Bu durumda nüfusunun 220 civarında olduğunu söyleyebiliriz[763].

Çay Mahallesi: Çay mahallesinin 1623 yılındaki tahrirde 3 avarız hânesi vardır. Gerçek hane olarak 13-15 hanesi ve 65-75 civarında nüfusu vardır. 1079 tarihli tahrirde ise 9 tam ve bir rub‘ avarız hânesi ile 25 gerçek hanesi bulunmaktadır. Bu mahallede oturan mütekaid reaya ise 6 neferdir. Böyle olunca yaklaşık 150 ila 155 kadar nüfusu olmalıdır.

İnce Mahallesi: İnce mahallesinin de 1623 tahririnde 2 avarız hanesi olup gerçek hane olarak 9-10 hanesi olduğunu söyleyebiliriz. Nüfus olarak da 45-50 kişiden ibarettir. 1709 tahririne gelindiğinde ise bu mahallenin gerçek hanesi 26'dır. Avarız hânesi ise 5.5 ve bir çeyrektir. 3 nefer de mütekaid bulunmaktadır.

Cami-i Kebir Mahallesi (Cuma): ilk tahrirde 1.5 avarız hânesi vardır. 6-7 gerçek hanesi olmalıdır. Nüfusu ise 30-35 civarında olmalıdır. XVIII. yüzyılın başlarında ise gerçek hane sayısı 15 olmuştur. Avarız hânesi sayısı ise 3 tam ve bir çeyrektir. Ayrıca 3 nefer de mütekaid reaya oturmaktadır. Böyle olunca 80-90 kişilik bir nüfusu olduğunu kabul edebiliriz.

Çakır Mahallesi: 1623 yılında yapılan tahrirde bu mahallenin 3 avarız hânesi vardır. Bu da gerçek hane olarak 13-15 hanenin bulunduğunu göstermektedir. Böyle olunca 65-75 civarında nüfusunun olduğunu söyleyebiliriz. 1709 yılındaki tahrirde ise Bu mahallenin avarız hânesi 9'a

---

[760] Bu mahalleler: Çay, Cami, Çakır, Mescid-i Halil Bey, İslamoğlu, Kubbelü Mescid, İnce ve Kethüda'dır. Hane sayıları da hem 1623 hem de 1709'daki tahrirlerden çok daha fazladır. Bu da demografik bakımdan bu bölgede oldukça önemli bir düşüş olduğunu göstermektedir. Bkz. ***438 numaralı***...s. 174.

[761] Ö. L. Barkan, Barkan, "***Tarihi Demografi...***", s. 1-26.

[762] Bilindiği gibi mütekaid emekli olmuş kişi demektir. Burada her ne kadar bunların nefer olarak sayıları verilmiş olsa da bunların bekar olarak kaldıklarını düşünmüyoruz. Bir aileleri ve çocukları da olduklarını var sayarak bir nefer mütekaidi bir ali sayıp beş nüfusa sahip olduklarını düşünüyoruz.

[763] ***BOA***, ***KK.*** no. 2567, vr.5 b.

yükselmiştir. Mahallede 40 gerçek hane vardır. Ayrıca da 4 nefer de mütekaid reaya oturmaktadır. Bu durumda nüfusunun 220 civarında olduğunu söyleyebiliriz.

Şehr-kırlu Mahallesi: 1623 tarihinde 2 avarız hânesi varken sonradan bir hane daha tahmil edilmiştir. Böylece 3 hane olmuştur. Bu da bu mahallenin bu tarihteki hane sayısının arttığına işaret olabilir. Gerçek hane olarak 13-15 hanesi ve 65-75 civarında da nüfusu olmalıdır. Ancak XVIII. yüzyıla gelindiğinde bu mahalle boşalmış olmalıdır ki 1709 tarihindeki tahrirde yer almamıştır.

Dikkat edilirse, ilk tahrirde mahallelerin hane ve nüfuslarının daha az olduğu, buna mukabil ikinci tahrirde gözle görülür bir artışın meydana geldiği görülecektir. Sandıklı kasabasını meydana getiren altı mahallenin ilk tahrirdeki tahmini nüfusu 340-360 civarındadır. İkinci tahrire gelindiğinde mütekaid reayalarla birlikte 166 hanesi ve 830 civarında bir nüfusu vardır. Ayrıca bir mahallenin de ikinci tahrirde yer almadığını düşünürsek nüfusun iki katında da fazla arttığını görmekteyiz.

İncelediğimiz döneme ait Karahisâr-ı Sâhib şer‘iyye sicillerinde Sandıklı'nın mahallelerinden sadece Çakır Mahallesi ile ilgili bir kayda rastladık[764]. Diğer mahallelere ait herhangi bir bilgiye rastlayamadık. Diğer arşiv belgelerinde de yukarıdaki bilgileri bulabildik. Bu nedenle Sandıklı'nın mahalleleri hakkında bu kadar bilgi ile iktifa ediyoruz.

Köylerle ilgili bilgilere gelince: Yukarıdaki tablolarda Sandıklı'nın XVII. yüzyılın başlarındaki köyleri ile XVIII. yüzyıldaki köylerinin mevcut olan ve olmayanları, hane ve reaya sayıları, avarız hâneleri hakkında gerekli bilgiler verildi. Her bir köy hakkında ayrıntılı bilgi vermeye girmemiz çalışmamızı oldukça genişleteceğinden burada kısaca incelediğimiz sicillerde geçen köy isimlerinden bahsetmeyi zaruri görüyoruz.

Kozluca nâm-ı diğer Işık Ali Baba: Bu köyde 20 hanelik reaya yaşamaktadır. Bunlardan 11 hanesi sadattandır. Bir imam ve bir de zaviyedar vardır. Kalan 7 hane reaya ise mütekaittir. Bu köy yol güzergahında olması hasebiyle Derbentçi olarak kaydedilmiştir[765].

---

[764] Çakır Mahallesi ile ilgili bu belge, bir terikenin mirasçılar arasında paylaşılamaması üzerine taraflardan birinin Divan-ı Hümayun'a arz-ı hal sunması ve bunun üzerine bunların muhakemelerinin Karahisâr-ı Sâhib'de görülüp fasl edilmesi ile ilgili bir ferman kaydıdır. Bkz. ***AŞS***, 537, 12 a-b.

[765] ***BOA***, ***KK.,*** no. 2567, vr. 9 a.

Kalos-ı Sandıklı: Bu köyde Mehmet ve Mustafa isimli iki kardeşin 94026 akçalık bir zeametleri vardır. Bu da köyün zirai bakımdan oldukça verimli bir yer olduğuna işaret sayılabilir[766].

Boş Sandıklı: Burada da ber-vech-i iştirak Mustafa ve Ömer'in 94020 akçalık zeametleri olup zeametlerinde 15 kılıç cem olduğundan Şehr-âbâd Nahiyesine bağlı Kırka Karyesinde rağbet etmedikleri bir kılıcı, Karahisâr-ı Sâhib Alaybeyi Arslan Ali'nin ilamı ile Erzurum Valisi ve Tebriz seraskeri Ali Paşa tarafından İbrahim adlı kişiye tevcih olunup tahvil hükmü verilmiştir[767]. Yine Kır-ı Sandıklı isimli köyde de 89026 akçalık bir zeamet vardır. Bu zeamete de Arzuman'ın oğulları Mustafa ve Mehmed adlı kişilerin mutasarrıf oldukları, bunların zeametlerinde de bir araya getirilmesi kanunen mümkün olmayan sayıda kılıcın birikmesiyle rağbet etmedikleri Kırhisar nahiyesine bağlı Çakırsu karyesindeki bir kılıcının Ömer'e tevcih edildiği anlaşılmaktadır[768]. Sandıklı'nın karyeleri içinden Zeamet bulunan bir diğer karye de Resul karyesidir. Bir karyede zeamet bulunması demek o karyede Muvazzaf bir subay ya da dergah-ı ali gediklisi bulunduğuna delalettir.

Eymir-hisarı, Mahmarı, Ballık, Bilecik, Kızılağıl, Emirsarı, Mihal karyeleri de küçük çapta tımarların olduğu karyelerdir[769]. Sandıklı Karyesi[770], Bey Karyesi[771], Elce Karyesi de Sandıklı Kazasına bağlı karyelerdendir[772].

Azizlü ve Receblü cemaatleri Uşak Kazası'nda olduklarından Sandıklı Kadısı Abdülhay'ın arzı ile oraya ilhak olunmuşlardır. Yine Sincanlı'da sakin olan Kozluca cemaati tahrir-i cedidde Sandıklı'ya kayd olunmuştur. Yine Sincanlı'da sakin olan Hacılu cemaati Dazkırı Kazası'na ve Sincanlı'da yazılı olup Şeyhlü'de olan Arkıllu cemaati de Dazkırı Kazası'na ilhak olunmuştur. Yine Sandıklı'da olan Akça cemaati perakendesinin Eşme Kazası'nda olduğu kayıtlıdır. Şuhud Kazası'na tabi olan Yeni-Serin Karyesi reayasının başka karyede olduğu kaydedilmiş, ancak hangi karyede olduğu belirtilmemiştir.

---

[766] ***AŞS***, 539, 48 b.
[767] ***AŞS***, 538, 58 b.
[768] ***AŞS***, 538, 58 b-59 a.
[769] ***AŞS***, 539, 71 a.
[770] ***AŞS***, 535, 61 a; 537, 10 b.
[771] ***AŞS***, 537, 1 a.
[772] ***AŞS***, 537, 7 b.

a- Müslim Unsur

Belgelerdeki kayıtlardan Karahisâr-ı Sâhib Sancağı'nın ve bu arada merkez kaza olan Karahisâr-ı Sâhib şehrinin çok büyük bir ekseriyetini Müslümanların oluşturduğu anlaşılmaktadır. Sancağın merkezi olan Karahisâr-ı Sâhib şehrinin mahallelerine yapılan avarız, imdad-ı hazariyye/seferiyye, zahire vergisi, nakliye hayvanı, menzil vergisi ve sair vergi tevzilerinde toplam 31 mahallenin adı geçmektedir. Bunlardan yalnızca 2 tanesi gayri müslim mahallesi, diğerleri ise Müslümanların sakin oldukları mahallelerdir. Bu durum Müslüman nüfus hakkında çok açık bir fikir vermektedir. Her ne kadar 29 Müslüman mahallesinden bazılarının içinde gayri müslimlerin de yaşadıklarını söylemek mümkünse de gayri müslim nüfusun Müslüman nüfusa göre oldukça az olduğunu söylemek fazla iddialı bir hüküm olmaz. Zira nüfus için temel olarak alınabilecek olan avarız vergisi tevzilerindeki avarız hanesi sayısına baktığımızda Karahisâr-ı Sâhib şehri ve bağlı köyleri ile birlikte toplam mevcut avarız hane sayısı 160-170 arasında değişirken bu miktarın içinden yalnızca 6.5 avarız hanesi gayri müslim hanesidir. Bu durumda takrîben 720-765 gerçek haneden 29. 25 gerçek gayri müslim hanesi ve nüfus olarak da yine tahmîni 3600-3825 kişiden yaklaşık 146 kişinin gayri müslim diğerlerinin müslüman olduğu söylenebilir. 2567 numaralı Avarız Defteri'nde kaydedilen Karahisâr-ı Sâhib'in kazalarından Sandıklı, Karamık ve Çola-âbâd Kazalarının 1623 ve 1709 tarihlerinde yapılan tahrirleri esas alınarak bu kazalardaki Müslüman nüfus, genel nüfus ve bu nüfusun hareketliliği hakkında bir kanaate ulaşmak mümkündür. 1709 tarihinde sayılan bu üç kaza dışındaki kazaların tahriri yapılmadığından onların nüfusları hakkında kesin bir hükme varmak mümkün değildir. Bahsi geçen kazalar dışında kalan diğer kazalarda tahririn yapılmaması demografik yapıda ciddî ve tahriri gerektirecek bir değişikliğin olmadığını göstermektedir[773].

b- Gayr-ı Müslim Unsur

Bazı belgelerde gayri müslimlerin isimlerine de tesadüf edilmektedir. XVI. yüzyılda ikisi Hıristiyan ve biri Yahudi olmak üzere toplam üç gayri müslim mahallesi varken XVIII. yüzyılda gayri müslimlerle meskun mahalle olarak bir Nasara Mahallesi ve bir de Yahudi Mahallesi

[773] Karahisâr-ı Sâhib'in sancağının kazalarınca Anadolu Valilerine verilen imdad-ı hazariyye ve seferiyyeler için bkz. ***AŞS***, 537, 39 b; ***AŞS***, 533, 4 b; ***AŞS***, 538, 18 a; ***AŞS***, 542, 33 b; ***AŞS***, 542, 59 a; ***AŞS***, 543, 40 b; ***AŞS***, 544, 41 a; yine Anadolu Valisine Karahisâr-ı Sâhib'in mahalle ve köylerince verilen imdadiyyeler için bkz. ***AŞS***, 534, 16 a; ***AŞS***, 534, 26 a; ***AŞS***, 535, 22 a; ***AŞS***, 537, 16 a; ***AŞS***, 537, 17 b-18 a, 31 a; ***AŞS***, 533, 8 a; 17 a-b; ***AŞS***, 539, 8 b, 19 b, 53 a, 56 a; ***AŞS***, 540, 7 b a. Avarız tevzileri, menzil beygiri ve valilere verilen zahire baha vergileri için de çok sayıda belge vardır. Ancak bunları tek tek zikretmeye gerek görmedik.

bulunmaktadır. Fakat zaman zaman bazı belgelerde Yahudi mahallesi zikredilmesine rağmen sosyal hayatta sanki Yahudiler yokmuş gibi görünmektedir. Zira bu dine mensup olan halkla ilgili olarak sicillerdeki mahkeme kayıtlarında ne bir dava, ne alıveriş ve ne de nikah ve ölüm kayıtlarına tesadüf edilmektedir. Buna rağmen Bu devirde Karahisâr-ı Sâhib'de Yahudilerin olmadığını söylemek doğru olmaz. Zira her yıl toplanan cizye vergisi zikredilirken genel bir ifade ile de olsa *"...Memâlik-i mahrûsemde vâki' tavâyif-i ehl-i zimmetden Yehûd ve Nasârânın re'slerine madrûbe olan cizyeler..."* tabiri kullanılarak Yahudilerin varlığından da bahsedilmektedir[774]. Karahisâr-ı Sâhib'e gönderilen cizye berâtlarında yer alan *"Memâlik-i Mahrûsem'de vâki' ..."* ifâdesinden yahudilerin varlığı söz konusu olmaktadır. Ayrıca her sene cizyedar tarafından cizye vergisi tahsilinin cizye berâtları doğrultusunda yapılmasından da Karahisâr-ı Sâhib'de Yahudilerin mevcudiyeti anlaşılmaktadır. Avarız tevzilerinde de Yahudi mahallesinin 0.5 hane avarızı vardır. Bu da yaklaşık olarak 2. 5-3 gerçek hane olduğu anlamına gelmektedir. Avarız tevziini esas alırsak Karahisâr-ı Sâhib'de takrîben 12-15 Yahudi nüfusunun olduğunu söylemek mümkündür.

Karahisâr-ı Sâhib Sancağı genelinde yaşayan gayri müslimlerin sayılarının ne kadar olduğunu belirlemek her nekadar mümkün görünmese de yaklaşık bir sayı vermek imkan dahilindedir. Bunu da Karahisâr-ı Sâhib'de her yıl toplanan cizye evrakı sayısından anlayabiliriz. Cizye cibayeti ile ilgili sicillerde yer alan belgelere baktığımızda yıldan yıla değişmekle birlikte Karahisâr-ı Sâhib Sancağı'nda cizye vermeye müstahak 350 ila 565 arasında değişen rakamlarda cizye veren gayri müslim reaya olduğunu görmekteyiz. Cizyenin çocuklar, kadınlar, yaşlılar ve hastalardan alınmadığı da göz önüne alınırsa burada yaşayan gayri müslim nüfusun bu rakamların iki katı olduğunu söylemek mümkündür[775].

Karahisâr-ı Sâhib'in bazı köylerinde de gayri müslim reayanın yaşadığı anlaşılmaktadır. Aziziye Karyesi böyle karyelerden birisidir. Belgedeki ifadeye göre bu karyenin vaki olan avarızının her 100 kuruşundan 90'ını Müslümanlar, 10 kuruşunu ise gayri müslimler

---

[774] Birçok fermanda bu husus aynen şu şekilde geçmektedir: *"...Memâlik-i mahrûsemde vâki' tavâyif-i ehl-i zimmetden Yehûd ve Nasârânın re'slerine madrûbe olan cizyeler..."* buna benzer çok sayıda ferman vardır. Bu fermanlar her sene cizye cibayeti yapılacağı zaman cizyedarın eline verilmekte ve cizyedar da bu fermanda belirtilen şartlar muvacehesinde cizyeleri toplamakta idi. Bkz. ***AŞS***, 535, 42 b-43 a-b; ***536***, 17 a-b; ***538***, 27 a-28 a, 39 b-40 a; ***539***, 49 b-50 a; ***541***, 24 a-25 a.

[775] bkz. ***AŞS***, 538, 27 b-28 a-b; ***AŞS***, 543, 3 b-4 a; ***AŞS***, 539, 50 a-b; ***AŞS***, 545, 47 b.

ödeyeceklerdir. Ayrıca belgedeki bilgilere göre gayri müslimlerin maddi durumlarının daha iyi olduğu söylenebilir[776].

Bunlardan başka Ermeni-Rum vatandaşlar ile Müslümanlar arasındaki bazı anlaşmazlıkların, yine gayri müslimlerin kendileri içindeki problemlerinin halli için Şer'î mahkemeye baş vurdukları görülmektedir ki bu da önemli bir husustur. Mesela bir gayri müslim kadın evlenmek için şer'î mahkemeye müracaat etmiş, kadı da bunun evlenmesine mani bir durum yok ise kimsenin kendisine müdahale etmemesi hususunda Nasara Mahallesi Papasına ikaz yazısı yazmıştır[777]. Diğer bir olay da Tac Ahmed Mahallesi'nden olup vefat eden David veled-i Evannes'in mirasçıları olan eşi Maryem bint-i Köpek ile küçük oğulları Arton ve Osib ve kızları Manşak ve Maryem ve Anna ve Sitka terikenin tahriri için kadıya müracaat etmişler ve şer'î taksime göre terikenin paylaştırılması yapılmıştır[778]. Bu husus Müslim-gayri Müslim ayırdımı yapılmaksızın karar verildiğini göstermesi bakımından dikkate değer.

Mahkemeye intikal eden davalardan Gayri Müslimlerin davalarının Müslümanların davalarına oranlandığında da sayı bakımından oldukça az olduklarını göstermektedir. Bu her ne kadar nüfus konusunda bir kanaat edinmemize yardımcı olmazsa da bu vatandaşların kendi aralarında çok iyi anlaştıkları anlamına da gelmez. Zira gayri müslimler çoğu zaman birbirleri ile olan davalarını kendi aralarında, cemaat başları veya papazları vasıtasıyla çözüme ulaştırıyorlardı. Fakat bazen de ilginç denebilecek olaylar şer'î mahkemeye intikal edebiliyordu. Meseleâ Ardıç Mahallesi'nde oturan Haçador veled-i Hobcan mahkemede, oğlunun hanımı olan Nazlı bint-i Kivork isimli kadın mahzarında ikrâr-ıtâm ve takrîr-i kelam edip, adı geçen Nazlı'nın, oğlu Kivork'un zevcesi olduğu, ancak oğlunun ticaret için diyar-ı ahara giderken Dinar Kasabası'nda önlerine eşkıya çıkıp öldürdüğünü beş-altı kişinin gelip haber vermesiyle artık Nazlı'nın oğlunun hanımı olmadığından evini terk etmesi için mahkemeden tenbih olunmasını istemiştir. Davalıya sorulduğunda durumu ikrar etmesiyle mahkeme kararı ile Nazlı kayınpederinin evini terk etmiştir[779].

Gayri müslim unsurlardan Yahudilerle ilgili olarak söyleyebileceğimiz hususlardan birisinin de Râv akçası denen ve II. Mehmet zamanında Yahudilerin bir hahama ya da lidere

---

[776] ***BOA***. ***KK.*** no. 2498, s. 117, hk. 3.
[777] ***AŞS***, 542, 0 b.
[778] ***AŞS***: 537, 35 a, benzer bir olay için bkz. ***AŞS***, 538, 50 a.
[779] ***AŞS***: 540, 21 a.

sahip olma hakkı[780] karşılığı alınan verginin Karahisâr-ı Sâhib'de alındığına dair bir kayda rastlamadık.

Gayri Müslim unsurlara mensup tüccarların kendi aralarında iyi anlaştıkları, fakat aralarında Müslim tüccar görmek istemediklerini anlıyoruz. Bir belgede Acem Hasan adlı bir tüccar, Anadolu Eyâletine şu mealde bir arz-ı hal yazmıştır: Bu fakir ehl-i tüccâr taifesinden olup bundan önce Karahisâr-ı Sâhib'de Abdi Ağa Hanı'nda oturup kimseye bir zararı yok iken aynı handa kalan Acem Hacı Salih, Acem Abdullah, Acem keferesinden Yazıcı Minas Ağcan isimli zimmilerin kendisine adavet ve mücerred hasedle aramızda Müslüman tüccar istemezüz diye han sahibine varup adam getirip şütûm-ı galîze ile şetm etdirdiklerini, odada olan mallarını dışarı atarak 300 kuruşluk malına zarar verdiklerini" bildirmiş ve bir mübaşir tayin olunarak bunlarla Divan-ı Anadolu'da mürafaa olunmak istediğini arzetmiştir. Bunun üzerine Anadolu Valisi de (25 Rebîülâhır 1133/22 Şubat 1721 tarihinde) Karahisâr-ı Sâhib Mutasarrıfına hitaben bir buyruldu yazarak tayin olunan mübaşir marifetiyle mahkemeye sevkedip iddia edilen hususlar sabit olursa gereğinin yapılmasını ve akabinde de adı geçenlerin Divan-ı Anadolu'ya ihzarlarını emretmiştir[781]. Fakat 4 Cemaziyelevvel 1133/2 Mart 1721 tarihli bir başka buyruldu ile bu husus için görevlendirilen mübaşire hitaben gönderilen bir başka buyrulduda ise bu iddianın şirret ve lağv-ı mahz olduğunu Karahisâr-ı Sâhib kadısının ilam ettiğini bildirerek 30 kuruşluk mübaşiriye alarak geri dönmesi istenmiştir[782].

2- Kölelik ve Cariyelik Müessesesi

Ele aldığımız dönemde Osmanlı toplumunda olduğu gibi Karahisâr-ı Sâhib Sancağı'nda da köle ve cariyelerin bulunduğunu görmekteyiz. Elimizdeki belgelerde köle ve cariyelerle ilgili hukukun uygulanışına dair de açık ve kesin bilgiler edinebilmekteyiz. 1 Muharrem 1150/30 Nisan 1737 tarihli bir belgede Molla Bahşi Mahallesi'nden olup vefat eden Hacı İbrahim Çelebi'nin mirasçıları arasında cariyesinden doğacak çocuk için de miras taksimi yapılmıştır[783]. Nitekim Hacı İbrahim Çelebi ibn-i Halil Efendi isimli kişinin mirasçıları olarak *"...Zevce-i menkûha-i metrûukesi Sabiha bint-i el-Hac İsmail, validesi Hadice bint-i Ahmed, sağire kızları Âlime, Rahime ve Fatıma ile Devlet isimli câriyesinden doğacak olan çocuğu da"* zikredilmektedir[784].

[780] Emecen, ***XVI. Asırda Manisa Kazası***, TTK., Ankara 1989, s. 63.
[781] ***AŞS***, 534, 38 a.
[782] ***AŞS***, 534, 38 b.
[783] ***AŞS***, 541, 27 b.
[784] ***AŞS***, 541, 26 b-27 a.

Cariye olan kadın efendisinin çocuğunu doğurursa buna ümmü veled denirdi[785]Buradan Devlet isimli cariye kadının efendisinden hamile kalmış olduğu ve bu sebeple kendisinden doğacak çocuğa miras paylaşımı yapıldığı anlaşılmaktadır. Çocuk doğduktan sonra cariye de hür olacaktır. Nitekim konunun ifade edildiği tarihten yaklaşık 2.5 ay sonra dünyaya gelen çocuğun kız olması sebebiyle 11 Ra. 1150/8 Temmuz 1737 tarihinde tekrar miras paylaşımı yapılmıştır. Bu hukuki uygulamanın belirttiğimiz davada uygulandığı görülmektedir. Köle ve cariye ticareti de devletlearası hukukun bir gereği olarak Osmanlı toplumunda bir müessese olarak mevcuttu.

Gerek miras hukuku gerekse köle ve cariye ticareti ile ilgili belgelerde mevcudiyetini gördüğümüz köle ve cariyelerden Müslüman asıllı olanların İranla yapılan sulh anlaşması gereği yasaklanmaşı olması ayrıcca kayda değer bir husustur. Bununla ilgili olarak oldukça tafsilatlı fermanlar yayınlanmıştır. Bunlardan Evail-i Receb 1149/04. 11. 1736 tarihli bir fermanda, *"...Fî-mâ ba'd Memâlik-i Mahrûsemde Acem üserâsından müslimiyyü'n-neseb olanların bey' u şirâları men'-i küllî ile men' ve def' olunmak üzere tenbîh-i hümâyûnum olmuş idi..."*[786] denilerek bu konuda daha önceden sadır olan fermana işaret edilmektedir. Bu fermanda gerek Memleketlerine dönecek İranlı Müslüman esirlerin dönüşleri esnasında ve gerekse İstanbul'da İran ikamet elçisi olarak kalacak olan Abdülbaki Han'ın maiyyetinde bulunanların her türlü haklarına dikkat edilmesi, bunun Nadir Şah'la varılan anlaşma gereği İran'da esir olan Müslümanların salıverilmeleri için de şart olduğuna işaret edilerek bu konuda herkesin dikkat ve ihtimam içinde olması emredilmektedir. Konu ile ilgili Anadolu Valisinin buyruldusunda da Acem esirlerin alınıp satılmalarının yasaklandığı ve serbest bırakılmaları gerektiğine dair fetva verildiği ve bunun gereği olarak da hatt-ı hümâyûn sadır olduğu halde Karahisâr-ı Sâhib'de sakin olan Haydar Ahmed Bey'in Sivrihisar taraflarında iki adet Acem cariyesi olduğu, bundan başka Arzuman-zâde isimli kişiye bir esir sattığı ve yine adı geçen Ahmed Bey'in Ayaş tarafına bir Acem gulâmı sattığının haberleri alındığı ifade edilmektedir. Karahisâr-ı Sâhib Kadısı ve Müteselliminе gönderilen bu buyrulduda durumun teftiş edilerek eğer bu alış-verişlerin hatt-ı hümâyundan sonra

---

[785] Cariye olan kadın efendisinin çocuğunu doğurursa kendisi hür olur, doğan çocuk ise babasının mirasına hak kazanırdı ki bu şekilde çocuk sahibi olan kadına fıkıhta ümm-i veled denilirdi. Bkz. Mehmet Erdoğan, ***Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü,*** İstanbul 1998, s. 470; Kolelik ve Cariyelik kavramı hakkında geniş bilgi ve bunların İslam'a göre hukukî statüleri, efendileri ile münasebetleri ve Osmanlı tatbikatı hakkında bkz. Ahmet Akgündüz, "Bir Aile ve Hizmet Müessesesi Olarak Osmanlı'da Harem", ***Türkler***, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, C. X, s. 315-347.

[786] ***ASS***, 541, 6 b-7 a.

yapıldığı sabit olursa adı geçenin Kalebend edilerek durumun olduğu gibi bildirilmesi istenmektedir[787].

Sadıka adlı bir kadın arz-ı hal yazarak Karahisâr-ı Sâhib'de Emir Receb Adlı bir kişinin kendisini satıp oğlunu alıkoyduğunu bildirerek oğlunun iadesini istemiştir. Bunun üzerine Anadolu Eyâletinden 07. 08. 1149 tarihinde buyruldu yazılarak adı geçen kadının oğlunun Emir Receb'den alınarak mübaşire teslim edilip Kütahya'ya göndermeleri Karahisâr-ı Sâhib Kadısı ve Mütesellimden istenmiştir. Bunlar da 07. 08. 1149 tarihinde verdikleri cevapta "sabî-i mezbûru es-Seyyid Receb'in bir sene önce bir kişiye sattığı ancak bunda mevcud olmağla mübaşir marifetiyle getirdip Kütahya'dan gelen mübaşire teslim olunduğu ifade edilmiştir[788].

3- Müslim- Gayri Müslim İlişkileri

Karahisâr-ı Sâhib toplumunda müslim unsurla gayri müslim unsur arasındaki ilişkiler normal komşuluk ilişkileri çerçevesinde cereyan etmekte idi. Birbirleri ile gerek emlak alış verişi gerekse borç alıp verme, sosyal teşekküllere birlikte iştirak etme gibi fiilleri gerçekleştiriyorlardı. Ama bazen bu ilişkilerden dolayı mahkemeye çıkıp haklarını aradıkları da vaki idi. Bir belgede buna benzer şöyle bir olay misal olarak zikredilebilir: Karahisâr-ı Sâhib sakinlerinden el-Hac Eyüb adlı kişi Divan-ı Anadolu'ya arz-ı hal yazarak yine Karahisâr-ı Sâhib'de sakin Ohan isimli zimmiyi şikayet eder ve kendisinin zimmetinde 700 kuruş alacağı olup bunu talep ettiğinde olayın mahkemeye intikal eder ve iddia sabit olup Ohan'ın borcunu ödemesi için haber verilmişken yine Karahisâr'da sâkin zaleme ve mütegallibe yerliden nâib olan Yahya Efendi damadı Seyyid Halil o vakit naib olup zimmî-i mesfûr sahip çıkup kendisine: -bir miktarını ahz eyledim. Kalanını dahi 20 güne kadar teslim ederim. Benim zimmetimdedir. Zimmiden taleb eyleme diyeyerek ödemeyi geciktirmiş ve iddia sahibini oyalamıştır. Daha sonra Eyüb hakkını tekrar talep ettiğinde ise adı geçenin kendisini haksız yere hapse attırmıştır. Ayrıca cevr ve eziyet etmekten de geri durmamıştır. Eyüb durumu İstanbul'a bildirmesiyle Şeyhülislamdan fetva ve Divandan da ferman sadır olmuştur. Eyüp ferman ve fetvayı göstererek Divân-ı Anadolu'ya tekrar müracaat etmesi üzerine buradan mübaşir tayin olunup hakkının alınması hususunda Karahisâr-ı Sâhib Mutasarrıfı Ömer Paşa ve mezbûr Kadıya hitaben gönderilen buyruldu ile

[787] Buradan anlaşılan odur ki Haydar Ahmed Bey bir esir tüccarıdır. ***AŞS***, 541, 8 a.
[788] ***AŞS***, 541, 8 a.

birlikte tayin olunan mübaşir marifetiyle sadır olan ferman gereğince bunların muhakeme edilmeleri istenmiştir[789].

Bir başka misal ise Müslüman bir kişinin gayri müslimden satın aldığı evi oğluna geri satması olayıdır. Bu olayda da Karakatip Mahallesi'nden es-Seyyid Ahmed Çelebi ibn-i es-Seyyid İbrahim isimli kişi mahkemede Agob veled-i Artun isimli zimmî muvâcehesinde şöyle ikrar ve itirafta bulunur: Bundan önce Agob'un babası Artun'dan aynı mahallede 85 kuruşa satın aldığı iki katlı, bahçesinde meyveli ve meyvesiz ağaçları olan evi tekrar Artun'un oğlu Agop'a rayiç fi'l-vakt (geçerli rayiç-vaktin rayici) 86 kuruşa satmıştır. Es-Seyyid Ahmed Çelebi eve sadece 1 kuruşluk bir zam yapmıştır[790]. Neden böyle bir satış vuku bulmuştur üzerinde düşünmeye değer.

Bir başka belgede ise Nasârâ Mahallesinden Toros ve Agop adlı iki kardeş Hark-ı Kebir Vakfı'nın mütevellîsi İmam Abdurrahim Efendi'den 200 kuruş borç alıyorlar. Bu borca karşılık olarak da kendi evlerini rehin göstermişler ve ödeme zamanı geldiğinde borçlarını ödeyememeleri üzerine de bu evin satışı gerçekleşmiştir[791]. Özellikle gayri Müslimlerden çok sayıda kişilerin Müslüman vakıflarında borç para aldıkları ve bununla ticaret yaptıkları görülmektedir[792].

Asıl önemli husus da Müslim gayri Müslim imtizacı olmasıdır. Bununla ilgili olarak çok sayıda belge vardır. Biraz önce de söylediğimiz gibi sadece Gayri Müslimlerle meskun olan bir tane mahalle varken, Müslümanların oturdukları mahallelerde de gayri Müslimlerin yaşadıklarını görmekteyiz. Gayri Müslimlerin Müslüman mahallelerinde mülk edinebildikleri, yine birbirleriyle her türlü alış verişte bulundukları anlaşılmaktadır. Hatta gayri müslimler avarız vakıflarına para vakfetmekte, bunlardan borç para alabilmekte idiler. Bu da Müslümanlarla ortak sosyal teşebbüslere girişebildiklerini göstermektedir[793].

---

[789] Burada geçen Yahya Efendi ile ilgili olarak naibler bahsine bakılabilir. *AŞS*, 542, 19 a.

[790] Bu mahalle Müslüman mahallesidir. Ama görüldüğü gibi gayri müslim de oturmaktadır. Satışa konu olan evin komşularından birisi Müslüman Demirci İbrahim ikisi ise gayri müslim olan Mırad ve Topal Bogos'tur. olaya şahitlik edenlerin hepsi de müslümandır. *AŞS*, 542, 36 a.

[791] *AŞS*, 538, 75 a.

[792] *AŞS*, 537, 26 b-27 a, 28 a, 29 a, 31 a, 33 b, .

[793] *AŞS*, 538, 54 b'de Nasara Mahallesi'nden Bedos veled-i Ohan Zaviye Mahallesi'nden Hasan b. İbrahim adlı Müslüman kişiden Nasara Mahallesi'ne bitişik olan evini 85 satın almış ve bu evin bir miktar arsası Zaviye Mahallesi sınırları içerisinde bulunmaktadır (evin satışı için ***aynı defter***in vr. 90 b'ye bkz.) . Bundan dolayı kendisinden bilahare avarız vergisi talep olunmasın diye Zaviye Mahallesi Avarız Vakfı'na 10 kuruş para vermiştir 02. 08. 1732 tarihindeki bu olayın olduğu tarihte Zaviye Mahallesi'nin avarız hanesi miktarı 0.5 hanedir (***aynı defter*** 5 a). Bu tarihten bir sene önceki yılın hane başına isabet eden avarız vergisi miktarı 16.5 kuruştur.

4- İhtidâ Hareketleri

Osmanlı toplumunda ihtida konusu öteden beri merak edilen bir husustur. Ancak bu konuda yeterince araştıma yapılmış değildir. Bu konuyu derinlğine işleyen bir araştırma olarak Osman Çetin tarafından Bursa'daki ihtidalar üzerine yapılan bir çalışmadan bahsetmek mümkündür[794]. Ancak bizim incelediğimiz 30 yıllık dönemde Karahisâr-ı Sâhib şehrinde bu konuda fazla bir örnek bulmak mümkün olmamıştır. Direk olarak ihtida ile alakalı üç belge tespit edebildik.

Bunların ilkinde İbrahim b. Abdullah adlı kişi mahkemeye gelerek Abdi Ağa Hanı'nda mütemekkin olan acem Mırat adlı zimmi ile seneliği 15 kuruşa olmak üzere 5 yıllık hizmet sözleşmesi yaptığı, ancak bu arada kendisinin ihtida etmesi ile adı geçen zimminin beş yıllık hizmeti karşılığı olan parayı vermeyip gadr ettiğini bildirmiştir.

İkincisinde ise Aslen Konya şehrinden olub medine-i Karahisâr'da İslama gelüb ismi Mehmed tesmiye olunub Müfti-zade (?) İbrahim'in oğlu Çelebi Efendi hıdmetine verilmişdir. 11 Cemâziyelevvel 1144/10. 11. 1731 tarihli bu olayda ise ihtida eden kişi de hizmetçi olarak verilmiştir.

Son ihtida olayı diret olarak ihtidayı değil de ihtida eden kişinin oğlunun mahkemeye müracaatından anlaşılmaktadır. Belgede Doğanlar Mahallesi'nden Mığırdıç veled-i Evannes mahkemeye baş vurarak babasının 7 sene önce ihtida ettiği, kendisinin ise bu esnada 17 yaşında bulunduğu halde bazı ashâb-ı ağrazın kendisine taarruzdan geri durmadıklarını şikayet etmiş ve yaşının zikredilen tarihte 17 olduğunun onaylanmasını ve eline sakk verilmesini istemiştir. Bunun üzerine ehl-i vukufa sorulduğunda mahkemede hazır bulunan Hacı Mehmed b. Mustafa ve Abdülkadir b. İbrahim, Mığırdıç'ın, babası Evannes'in Müslüman olduğunda kendisinin 17

Zaviye Mahallesi Avarız Vakfı'nın 5 yıl önce (18. 08. 1727'de yapılan muhasebesinde 21 kişide 315 kuruş alacağı kaydedilmiştir. Bunlardan da ikisi zimmidir (**537**, 29 a). bu durumda eklenen 10 kuruşla bilebildiğimiz kadarı ile vakfın parası 325 kuruş olmuştur. Mahallenin bir yıllık avarız vergisi miktarı ise 1731 yılı için 8. 25 kuruştur. 325 kuruş kanuni olarak murabahaya verildiğinde getireceği para % 10'la bile verilmiş olsa 32.5 kuruştur. Bu da mahallenin payına düşen miktarın dört katıdır. Bu demektir ki mahallenin payına düşen avarız vergisi ödendikten sonra vakfa yılda yaklaşık 24. -25 kuruş para kalmaktadır. Konunun başına dönersek aslında Bedos'un verdiği 10 kuruş'a mahallelinin ihtiyacı yoktur. Bu mahallede oturanlar çoğunlukla muaf kimselerdir. Vergi verenler için ise para vakfı kurulmuş ve vakfın yeterli hatta fazladan sermayesi mevcuttur. Buna rağmen o bu parayı vermekten kaçınmamış ve mahalleli ile birlikte hareket etmiştir.

[794] Bu çalışmasında Osman Çetin Bursa'da 437 yıllık dönemi incelemiştir. Bu dönem içerisinde sicillere yansıyan direk veya dolaylı 835 ihtida olayı tespit etmiştir. Bu da yıla bölündüğünde ortalama olarak yılda 2 kişi bile etmemektedir. Buradan da ihtida olaylarının sanıldığı gibi çok fazla olmadığını göstermektedir. Bkz. Osman Çetin, ***Sicillere Göre Bursa'da İhtida Hareketleri ve Sosyal Sonuçları (1472-1909)***, TTK, Ankara 1999, s. 3.

yaşında bulunduğunu tasdik etmişlerdir[795]. Buradan anlaşılan o ki muhtemelen iki kesimden de kendisine bir takım kınamalar olmaktadır. Bu sebeple Mıgırdıç yaşının küçük olduğunu, babasının Müslüman olduğu esnada kendisinin ona etki edecek durumda olmadığını mahkemeye onaylatmak zorunda kalmıştır. Zira bu yaşlar İslâm hukukuna göre şâbb-ı emred sayılmaktadır[796].

Ancak bunların haricinde bazı kimselerin mülkiyetlerinde bulunan köleleri de sayar isek bu sayı biraz daha artacaktır. Nitekim daha önce de zikredildiği gibi Karahisâr-ı Sâhib Valisi el-Hac Ali Paşa'nın azad ettiği Rus asıllı kölesi Yusuf gibi müslüman olmuş köleleri bu sınıfa dahil edersek Karahisâr-ı Sâhib'deki ihtida eden kişilerin sayısında bir hayli ortış olacaktır. Bununla beraber bu artış toplumda bir yekün teşkil edecek nitelikte de görünmemektedir.

5- Karahisâr-ı Sâhib'deki Acem Reayası

Karahisâr-ı Sâhib şehrinin sosyal yapısın meydana getiren unsurlardan birisi de İran kökenli kişilerdir. Bunların içinde müslüman olanları olduğu gibi gayri müslim olanları da vardır. İran kökenli gayri müslimlerin ekseriyetini de belgelerde geçtiği şekliyle Erâmine-i Acem taifesi oluşturmaktadır.

Karahisâr-ı Sâhib'de bulunan Acemler umumiyetle ticaret için buraya gelip yerleşmiş görünmektedirler. Ancak İranla olan münasebetleri de hâlâ sürmektedir[797].

B- AİLE

Aile bütün milletlerin özünü oluşturan, onun sağlamlığı veya çürümüşlüğü milletlerin yücelmesine veya çöküşüne sebep olabilecek en temel unsurdur. Ailenin tarifi konusunda değişik alanlara mensup ilim adamlarınca birçok tarif yapılmıştır. Biz burada bunu tartışacak değiliz. Ama en genel tabiri ile aile ana-baba, çocuklar ve yakın akrabalardan meydana gelen sosyal ve ekonomik topluluğa verilen isimdir[798].

Biz burada geniş bir şekilde Türk ve Müslüman ailesi hakkında detaylı bilgi vermeyeceğiz[799]. İncelediğimiz döneme ait sicillerde menzil satış hüccetleri, nikah ve boşanma hüccetleri, ölen kişinin mirasçılarını ve geride bıraktığı bütün mal varlığını gösteren terike

---

[795] *AŞS*, 535, 49 a; *AŞS*, 538, 96 b; *AŞS*, 540, 4 b.

[796] 17-18 yaşlar erkek için şabb-ı emred vasfını kazanmak için yeter bir sebeptir. Genç erkek çocuk demektir. Ancak hakim nazarında akil ve baliğdir. Kendi ehliyetini kullanabilir. *AŞS*, 538, 83 b.

[797] *AŞS*, 545, 15 b;

[798] Birsen Gökçe, "Aile ve Aile Tipleri Üzerine Bir İnceleme", ***Aile Yazıları I, Temel Kavramlar Yapı ve Tarihi Süreç***, Derleyen Beylü Dikeçligil-Ahmet Çiğdem, Ankara 1990, s. 207-

[799] Bu hususlar ilgili olarak hazırlanmış çok sayıda çalışmalardan kısa bir bibliyografya olarak söz etmek gerekirse şu çalışmaları zikredebiliriz: Gül Akyılmaz, "Osmanlı Aile Hukukunda Kadın", ***Türkler***, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, C. X, s. 365-374; Abdurrahman Kurt, ***Bursa Sicillerine Göre Osmanlı Ailesi***, Bursa 1998.

hüccetlerinden hareketle XVIII. yüzyılın ilk yarısında Karahisâr-ı Sâhib'de yaşayan ailelerin içinde yaşadıkları evler, burada yaşayanların kullandıkları eşyalar, aile fertlerinin giyim ve kuşamı hakkında bilgi vermeye çalışacağız[800].

Öncelikle Ailenin içinde yaşadığı evden bahsetmek gerekirse belgelere baktığımızda Karahisâr-ı Sâhib'deki ailelerin yaşadığı evlerin bir ya da iki katlı olduğu, bazılarında meyveli ve meyvesiz ağaçlardan oluşan küçük veya büyük bir bahçe, çardak, akarsu-çeşme veya kuyu suyu bulunduğu, helası, bahçesi olmayan evlerde ise umumiyetle bir avlusunun olduğu anlaşılmaktadır[801].

Nişan ve Düğünler

Türk geleneklerine göre bir ailenin kurulabilmesi için atılacak ilk adım evlenecek erkeğin ailesinin bir gelin adayı araması ile başlar. Aileler beğendikleri bir kızın ailesine giderek kızlarını Allah'ın emri peygamberin kavli ile oğullarına eş olarak almak istediklerini ifade ederler. Eğer kızın ailesi ve kız bunu uygun bulurlarsa söz kesilmiş olur. Böyle ce nişanlılık dönemi başlamış olur. İlk zamanlardan beri Türk adetlerinde çocukların daha beşikte iken nişanlanmaları usulü de vardır. Bunun için kızın beşiğinin kenarına bir işaret konur. Buna beşik kertmesi denir. Bu olay Dede Korkut hikayelerinde de geçmektedir. Düğünde kız için ailesine bir miktar para ödenir. Buna "kalın" denir [802].

Karahisâr-ı Sâhib'de ise bir aile kurulacakken uygulanan gelenekler biraz daha kendine has özellikler göstermektedir. Öncelikle evlenme çağına gelmiş oğlan veya delikanlı ya evlenme arzu ve hissini ortaya kor veya bu hissini tavır ve davranışları ile ebeveynine belli eder. Bunun akabinde oğlanın annesi yanına en yakınlarından bir veya iki kadın alarak Perşembe günü kendilerine denk olabilecek ailelerin kızlarını görmeye çıkarlar. Muhtemelen de daha önceden belirledikleri bir ailenin evine ziyaret maksadı ile girerler. Burada kız görünürse ondan bir bardak su istenir. Suyun getirilip içilmesi de ayır bir merasimdir. Özellikle bu husus uzatılır ve kızın durumu süzülür. Su içilirken kız ayakta bekler. Boşaldıktan sonra bardağı alan kız gider. Hane sahibi bunu anlar ve gelenlere şeker-kahve ikram etmez. Eğer durum biliniyorsa ve kızı vermek istemiyorlarsa kız gelen misafirlere görünmez.

---

[800] Burada kullandığımız siciller hakkında kaynaklar ve araştırma metodu bahsinde gerekli bilgileri verdik.

[801] Evlerin müştemilatı ile ilgili olarak bkz. Fiziki yapı içerisinde evler tablosu.

[802] Mehmet Eröz, "Evlenme ve Düğün Töreni İle İlgili Türk Gelenekleri", ***Aile Yazıları 4 Evlilik Kurumu ve İlişkileri***, Derleyen Beylü Dikeçligil-Ahmet Çiğdem, II. Baskı, Ankara 1991, s. 302; Başlık veya ağırlık da denen kalın hakkında farklı bir değerlendirme için bkz. Nermin Erdentuğ, "Yeryüzünde İnsan Toplumlarında "Başlık" ", ***Aile Yazıları 4 Evlilik Kurumu ve İlişkileri***, Derleyen Beylü Dikeçligil-Ahmet Çiğdem, II. Baskı, Ankara 1991, s. 307.

Bu şekilde istenecek kız belirlendikten sonra tekrar kızı istemek için yine bir iki kadın tekrar gider ve oğullarının durumundan, mesleğinden, yiğitliğinden bahsederek kızlarını oğullarına istediklerini söyler. Fakat kızın annesi müsbet veya menfi bir cevap vermez ve düşüneceklerini söyler. Üçüncü gelişte ya nasibinizi başka yerde arayın ya da Allah takdir buyurmuşsa onun emri yerine getirilir gibi bir cevap verilir. Birinci cevap hayır anlamında, ikincisi ise evet demektir. Bu söz alındıktan sonra oğlan babası yanına uygun birkaç kişiyi alarak pazartesi veya Perşembe günü önceden de haber vermek şartı ile kız babasının evine veya uygun bir yere giderler. Buraya gelmiş olanlar durumu bilmekle beraber birisi "Buraya niçin toplandık? der. Bir diğer ise .... nın kızını ...nın oğluna Allah'ın emir ve Peygamber'in kavliyle muhill ve münâsib görülüyor der. Bu esnada daha birçok merasim icra edildikten sonra kıza bir takım takılar takılarak nişan yapılmış olur[803].

1- Evlenme Nikah

Nikah: Lügatte cinsel ilişki, ergenlik, evlenmek anlamlarına gelir. Evlenmek; kasten mülk-i mut'ayı ifade eden bir akittir ve bu akitle eşler arasında bir takım haklar ve vazifeler doğar, birbirlerinden meşrû surette yararlanmaları caiz olur[804].

Osmanlı aile hukuku, İslâm aile hukukunun yaklaşık 600 senelik bir tatbikatıdır. Bu itibarla nikahın İslâm hukukundaki yeri ve öneminin tespiti çok ehemmiyetlidir.

İslâm Hukukunda önemli bir mani olmadığı sürece bekar bir kızla bekar bir erkeğin evlenmesi dini bir vecibe olarak görülüp, evlilikle meydana gelen aile de kutsal ve dokunulmaz kabul edilmiştir. Ailenin teşekkül edebilmesi için evlenmenin, evlenmenin oluşabilmesi için de nikah akdi denilen hukuki sözleşmenin yapılması şarttır. İslâm hukukuna göre de nikah, "erkeğin şer'an nikahına mâni bulunmayan bir kadından istifâde etmesini helâl kılan akiddir"805. Nikâhın rüknü îcâb ve kabûldür. Akid esnâsında şâhitlerin bulunması, tarafların evlenmeğe razı ve ehil

---

[803] Atabek, ***Afyon Vilâyeti Tarihçesi***, s. 228-229. Atabek'den özetleyerek aldığımız bu pasajlar her ne kadar 19. yüzyılın başları için verilmiş olsa da sosyal alışkanlıklar, gelenek ve göreneklerdeki değişmelerin yavaş geliştiği gerçeğini gözönüne aldığımızda, o günkü sosyal şartların en azından Karahisâr-ı Sâhib için fazla değişmediği düşüncesiyle XVIII. yüzyıl için de geçerli olabileceğini, dolayısıyla incelediğimiz dönemdeki kız bulma, isteme ve düğün adetlerinin benzer olduğunu düşünüyoruz.

[804] Ömer Nasuhi Bilmen, ***Hukuku İslamiyye ve Istılahât-ı Fıkhiyye Kamusu***, İstanbul 1976, C. II, s. 5; Erdoğan, ***Fıkıh ...***, s. 369.

805 İbn-i Abidin, ***Reddü'l-Muhtâr Ale'd-Dürri'l-Muhtâr***, (Çev. Ahmet Davudoğlu), İstanbul 1983, C. V, s. 247; Mustafa Uysal, ***İzahlı Mülteka'l-Ebhur Tercümesi***, Konya 1984, s. 324 vd.

olmaları, evlenmelerine mâni bir durum olmaması, nikahın muvakkat yapılmaması şarttır. Nikah aleni olmalı, şâhitlerin hür, âkıl ve bâliğ olmaları lazımdır806.

İslâm Hukukunda nikah, esas itibariyle tarafların ve şahitlerin iştirakiyle akdedilen medenî bir akittir. Geçerli olabilmesi için de resmî bir görevlinin veya bir din adamının huzurunda akdedilmesi gerekli değildir. İslâm hukukunun nikahın gerçekleşmesi için belirlediği şarların yerine getirildiği her akit sahih ve muteberdir.

İslâm hukukunun bu hükümlerinden hareketle ta ilk dönemlerden itibaren nikah akitleri rast gele yapılmamış, bu muamelenin hukuki yönünü ve doğuracağı neticeleri bilen ve önüne gelen evlilikte bunun gerçekleşip gerçekleşmediğini kontrol eden bir meslek adamının huzurunda yapılmasına itina gösterilmiştir[807]. Nikah akdinin huzurunda yapıldığı bu kişi bazen bir hakim, bazen onun naibi, bazen de özellikle bu işlere bakan bir çeşit noter gibi hakim kontrolünde bir kişidir. Bu kişinin nikah merasimine iştiraki, hem nikah akdinin gerçekleşip gerçekleşmediğini kontrol, hem de nikah akdinin diğer akitler karşısındaki önemini ortaya koymuştur.

Tarihi olarak bakıldığında, Osmanlılardan önce, kadıların dışında bu işi yapan bir görevlinin bulunduğu, Osmanlıların da kendilerinden önceki uygulamaları alarak devam ettirdiklerini görmekteyiz[808].

İslâm dininde hukuki hükümlerle dini hükümler çoğu kere bir iç-içelik arzederler. Mesela nikahın şartlarından birisini ihmal ederek evlenen kimse, sadece hukuken fasit bir evlilik yapmış olmakla kalmaz. Aynı zamanda geçerli bir şekilde aralarında evlilik bağı olmadan, kendisine yabancı bir kimseyle evlilik ilişkisi içersinde olacağı için, dinen de günahkar olur. İşte yapılan hukuki muamelenin eksik ve geçersiz olması yanında, dinen de günahkar olmak endişesi, muhtemelen İslam'ın ilk devirlerinden beri nikahların bir hukukçunun kontrolü altında yapılmasını bir ihtiyaç olarak hissettirmiştir.

Osmanlı döneminde yapılan evliliklerin büyük bir çoğunluğu Şer‘iyye Sicillerine kaydedilirdi. Fakat sicillere kaydedilen nikahların toplumda meydana gelen evlenmelerin yüzde olarak kaçına tekabül ettiğini belirtmek imkansızdır. Buna rağmen sayıları yirmi binleri aşan şer‘iyye sicillerinde binlerce nikah akdi hücceti bulmak mümkündür.

---

806 Mustafa Uysal, ***age.,*** s. 325 vd. ; Abdülvahhap Hallâf, ***İslâm Hukuk Felsefesi***, (Çev. Hüseyin Atay), Ankara 1985, s. 251.

807 Joseph Schacht, "Nikah", ***İA***, C. IX, s. 258 vd.

808 Mehmet Akif Aydın, ***İslâm ve Osmanlı Hukuku Araştırmaları***, İz Yayıncılık, İstanbul 1996, s. 11.

Netice olarak Osmanlı Devletinde nikah akitlerinin belirli bir bölümünün mahkemelerde kıyıldığı, bu işlemin yapılabilmesi için de evlenecek tarafların ya bizzat kendileri veya vekilleri aracılığıyla mahkemeye başvurmakta oldukları bilinmektedir. Bu başvurunun akabinde hakim bu kişilerin evlenme ehliyetine sahip olup olmadıklarını, aralarında evlenmeye mani bir hal bulunup bulunmadığını araştırarak şartlar yerine gelmişse nikahı kıyarak mahkeme defterine kaydetmekte idi.

Muhtelif sebeplerden dolayı kadıya başvuramayan çiftlerin nikahlarını kadı değil, fakat onun kontrolünde bu işi bilen kişiler kıymakta idiler. Nikahın mahkemede kıyılmadığı durumlarda bu vazife çoğunlukla bir din adamı yahut mahalle imamı tarafından kıyılmakta idi. Fakat bu kişiler her istenen nikahı kıymazlar, çiftler bulundukları yerin mahkemesinde nikah için gerekli izni alıp nikahı kıyacak kişiye hitaben bir izinname getirdiklerinde bu vazifeyi yerine getirirlerdi[809].

Sicillerde yer alan nikah hüccetleri değerlendirildiği zaman mahkemenin bu prensiplere uyduğu görülmektedir. Evlenecek kız veya erkek, hür irâdelerini kullanarak, kendileri ve aileleri anlaştıktan sonra mahkemeye gelerek şahitlerin huzurunda nikah akitlerinin yapılmasını isterlerdi. Mahkeme bu isteği değerlendirdikten sonra şer‘î ve örfî hukuka mugâyir bir durum yoksa nikah akitlerini yaparak sonuca ait nikah hüccetini Şer‘iyye siciline kaydeder ve bir suretini de ilgililere verirdi810. Belgelerde tespit ettiğimiz hüccetlerin bazılarında, nikahları yapılacak kişiler bizzat kadıya gelerek nikahlarının yapılmasını istemişler, bazılarında ise birisi veya ikisi birden vekilleri aracılığıyla nikahlanmışlardır. Mesela Kumardaş Karyesinden bikr ve baliğa bir kız yanında hiç kimsesi olmadan meclis-i şer‘a gelmiş ve Sofular Mahallesi'nden Hasan b. Mehmed isimli gençin kendisinin talibi olduğunu kendisinin de belirlenmiş mehr-i muaccel ve müeccel ile onunla evlenmek istediğini belirtmiştir. Kadı da mahkemede hazır bulunan şahitlerin huzurunda bunların nikahlarını akdetmiştir. Bu olay Karahisâr-ı Sâhib'de normal olarak bir evlenme olayının nasıl gerçekleştiğini göstermesi bakımından da önemli bir delildir[811].

---

[809] Aydın, ***İslâm ve Osmanlı ...***, s. 14. .

810 Rıfat Özdemir, "Tokat'da Ailenin Sosyo-Ekonomik Yapısı 1771-1810", ***Türk Tarihinde ve Kültüründe Tokat Sempozyumu Bildirileri 2-6 Temmuz 1986***, Ankara 1987, s. 103.

[811] Belgde kızın mahkemeye yalnız başına geldiği açıkça zikredilmektedir. Ancak daha sonra mahkemeye gelen kardeşinin ifadelerinden baba ve annelerinin ölmüş olması kızın tek başına bu kararı vermesine neden olmuş olabilir. Yine de bu şekilde mahkemede hiçbir zorlukla karşılaşmaması uygulamadaki serbestiyeti göstermektedir. Olayın daha iyi anlaşılabilmesi için son kısmındaki klişe ifadeler hariç belgeyi aynen veriyoruz: *"Medine-i Karahisâr-ı Sâhib Kazasına tabi Kumardaş nam karye sakinelerinden işbu baisetü'l-kitab Fatıma bint-i Mustafa*

a- Her iki tarafın da nikah için bizzat başvuruda bulunduğu belgeler:

1- Bolvadin sâkinelerinden Enzele bint-i Balı isimli bakire kız, kendi hüsn-i rızasıyla talibi olan Hasan Bey b. Kara Mehmed'e 1000 dirhem fıdda (gümüş) mehr-i müeccel tesmiyeleriyle akd-ı nikah olunmuştur[812].

2- Sofular Mahallesinden Deli Satı adlı kadının yemin ederek nikahlandığı[813].

3- Akmescid Mahallesinden Ayşe bint-i Süleyman isimli hatun 1000 akça mehr-i müeccel ile Veli b. Düğüncüye akd-ı nikah olduğu[814].

4- Mihail Karyesinden Kara Memiş'in kız karındaşı meclis-i şer'de zevcine 41,5 kuruş 2 sümüne akd olunduğu[815].

5- Aslen Sincanlı Kazasından Karaca-viran Karyesinden Emine bint-i Ali adlı hatun mahkemede Ali Bey adlı kişi mahzarında Allah'ın emri ve Peygamber'in şer'i üzere nefsini 2000 dirhem gümüşün yarısı muaccel ve yarısı müeccel olmak üzere akd eylediği[816].

6- Nasara Mahallesinin papazına gönderilen bir belgede aşağıda belirtildiği gibi evlenecek olan kadının nikahına müdahale edilmemesi istenmiştir.

"Mahalle-i Nasara Papası, inha olunur ki,

Mahalleniz mütemekkinelerinden Marta bint-i Evak nam nasraniyyenin mani-i şer'iyyesi yok ise ayin-i batılanız üzere akdına kimesne dahl ve taarruz etmeye[817].

7- Sinan Paşa mahallesinden ...Bint-i Mehmed nam hatun Egeste mahallesinden Yağcı Mahmud b. Hatır'a (?) 3000 akça mehr-i müeccel tesmiyesiyle akd olundu[818].

---

*isimli bikr baliğa bi-nefsiha meclis-i şer'-i lazimü't-tevkirde Sofular Mahallesi sükkanından mezburenin talibi Hasan b. Mehmed nam şabb-ı emred mahzarında ve zeyl-i vesikada mezkurü'l-esami müslimin huzurunda ikrar-ı tamm ve tabir-i ani'l-meram idüb mezbur Hasan talibim olmağla 1000 dirhem gümüş mehr-i müeccel ve bir kumaş kaftan ve 1 entari, 1 tarpuş, 1 çenber, 1 çetban, 1 çift mest papuç, 1 dolama sim kuşak ve 5.5 miskal incü kafes mehr-i muaccel üzerine nefsimi tezevvüc eyledim. Ol dahi tezvic eyledi dedikde mezbur Hasan dahi mezbureyi kelimat-ı meşruhasında tasdik idüb akd-ı nikah olundukdan sonra mezbure Fatıma'nın er karındaşı Halil nam kimesne meclis-i şer'de mezbure Fatıma mahzarında ikrar-ı tam idüb mezbure Fatıma karyemizden akd-ı nikah için bu tarafa geldikde babamız murisimiz müteveffa Mustafa Beşe ve anamız müteveffiye Zahide bint-i Bayram nam kimesnelerden bize intikal iden mal-ı mevrusumuzdan bir mıkdar ma'lumü'l-ism ve'l-cism eşya getirdi. Deyü dava sadedinde iken beynimize muslihun tavassutu ile mezburenin getürdüği eşya meclis-i şer'a ihzar ve lede'l-ma'lumin takvim olundukda mezbure Fatıma'ya babası müteveffa Mustafa Beşe'den ve anası müteveffiye Zahide'den intikal iden hisse-i şer'iyyesinden noksan olmağla kendinin getürdiği eşyadan ma-ada kendüye 1 saban kara sığır ineği ve 1 kilim dahi virüb ol dahi ahz ve kabul ve istiyfa-yı hakk idüb birbirimizin zimmetlerini ibra-i amm ile ibra ve ıskat-ı hakk eyledik. Ba'de'l-yevm husûs-ı mezbûre müteallıka her kangımızdan da'vâ ve nizâ' sadır olur ise lede'l-hükkâm mesmû'a olmasun dedikde ..." **AŞS**, 540, 19 b.*

[812] ***AŞS***, 537, 1 a.
[813] ***AŞS***, 539, 1 a.
[814] ***AŞS***, 5395, 70 a.
[815] ***AŞS***, 542, 0 b.
[816] ***AŞS***, 541, 47 b.
[817] ***AŞS***, 542, 0 b.

8- Arab Mescid mahallesinden bikr-i baliğa ve mürahika olan Aliye binti Hasan nefsini Kürkçü Halil oğlu Ahmed'e tezvic eyledim dediği .... mehir belirtilmemiştir[819].

9- Fakih Paşa mahallesinden Fatıma bint-i İbrahim adlı kız, 22 Şevval 1146 tarihinde mahkemede, 45 kuruş mehr-i müeccel, iki entari ve bir kaftan vs. ile Süleyman b. Mahmud'a vardığına dair hüccet[820].

10- Karahisâr-ı Sâhib mahallatından ...Zeliha bint-i Mehmed adlı kızın Kayadibi Karyesinden Ali b. Mehmed'e 5 bin akça mehr-i müeccel tesmiyesiyle nikahlandığı[821].

11- Egeste Mahallesinden Ayşe isimli bakire ve akıl baliğ olmuş kız nefsini bin dirhem gümüş (Nısfı mehr-i müeccel nısfı ise muaccel olmak üzere) üzerine Eyyüb b. El-Hac Salih adlı kişiye tezvic ettiği[822].

b- Bir veya iki tarafın da vekil aracılığıyla nikahlanmak için başvuruda bulundukları belgeler:

1- el-Hac Yahya mahallesinden Fatıma bint-i Mustafa isimli bikr baliğa, Karahisâr-ı Sâhib Naibinin Emini Mehmed Ağa'yı huzur-ı şer'de vekil tayin ettiğine şahit Süleyman ve eniştesi Mustafa şahadetleriyle Mehmed Ağa'ya 100 kuruş mehrle akd olunup nısfı mü'eccel ve nısf-ı aharı mu'accel ve Süleyman Bey'in 16 kuruşunu eda etmek üzere akd olunduğu[823].

2- Arab-mescidi mahallesinden Aliye bint-i Hasan adlı bikr baliğa mürahika tarafından akd-ı enkihaya vekil olub vekalet-i zat-ı mezbureyi arifan es-Seyyid Timurcu Mustafa ibn-i Ali ve Nalçacı Salih bin İbrahim şahitlikleriyle sabit Ahmed Bey b. Hasan mahkemeye gelip, es-Seyyid Ahmed Bey ibn-i Halil tarafından dahi vekili olan Şamdan-zade Halil bin Şeyh Mehmed Efendi mahzarında 25 bin akça mehrin nısfı muaccel ve nısfı müeccel olmak üzere mezbur Ahmed Bey müvekkilesini mezbur Seyyid Molla Ahmed'e akd-ı enkiha eylediği[824]

3- İmaret Mahallesinden Cafer b. İbrahim, mahkemede Barçınlı Kazasına tabi Yozkat Karyesinden Raziye bint-i İbrahim adlı bikrin (yani bekar kızın) mani-i şer'iyyesi olmayıp Mustafa b. Abdülvahhab'a nikah olunsun demiştir[825].

---

[818] ***AŞS***, 536, 59 a.
[819] ***AŞS***, 541, 4 a.
[820] ***AŞS***, 539, 20 b.
[821] ***AŞS***, 535, 2 b.
[822] ***AŞS***, 542, 1 b.
[823] ***AŞS***, 541, 1 b.
[824] ***AŞS***, 541, 45 a.
[825] ***AŞS***, 536, 1 b.

4- Karahisar-ı Sahib'e bağlı Hass-ı Çakır köyünden Ayşe bint-i Hüseyin adlı hanım dayısı Molla Mehmed bin Abdulbaki vekaletiyle 1000 dirhem gümüşün nısfı muaccel ve diğer nısfı ise mü'eccel olmak üzere belirlenen mehir karşılığında İsmail'e akd olunmuştur[826].

5- Cami-i Kebir Mahallesinden Şehir Zarar adlı kişinin oğluna, Çakır Karyesinden bir kadının otuz kuruşa akdedildiği[827].

Nikah kayıtları sicillere yazılırken umumiyetle şu şekilde kaydedilmektedir: "Medîne-i Karahisâr-ı Sâhib'de vâki‘ Fakih Paşa Mahallesinde sâkine Fâtıma bint-i İbrahim nâm hatun meclis-i şer‘a gelüp ben nefsimi bin yüz kırk altı senesinin mâh-ı Şevvâli'l-mükerremin 22. günü 45 kuruş mehr-i müeccel ve Sakız hantalisi entari ve bir Sakız hantalisi kaftan ve bir zincirli kaftan, bir papuç, bir terpûş üzere Süleyman b. Mahmud'a tezvîc eyledim dedikde"[828]. Bazen de şu şekildeki nikah hüccetlerini görmek mümkündür:

En-nâkih Ahmed Ağa bin Ali bin Hacı Hüseyin, an-mahalle-i İmaret Asâle — Ve'l-menkûhatü'l-bâkiretü'l-bâliğa eş-Şerîfe Hadice bint-i el-A‘mâ es-Settâr Mehmed an-mahalleti'l-mezbûre. Hazarat bi-nefsihâ bi'l-asâle

El-Mehrü'l-mü’ecceli'l-müsemmâ Dirhem 1000 Yalnız bin dirhem gümüş mü’eccel ve muaccel olmak üzere

Kad vaka‘a fi'l-yevmi'l-hâmis min-şehri zi'l-ka‘deti'ş-şerîfe. Li-sene seb‘a ve hamsîn ve mi’e ve elf.

Bâlâda mezkûrü'l-ism Ahmed menkûhası olan mezbûre Hadice'ye küfüvvâtı zeyl-i rakîmde mestûrü'l-esâmî kimesneler babası mezbûr A‘mâ muvâcehesinde hüsn-i hâlini ve vücûh ile küfüvv olduğunu alâ-tarîkı'ş-şahâde haber verdikleri kayd şüd. Fî 5 Zilkade 1157.

Süleyman Halife bin Ömer An-mahalleti'l-mezbûre — Mustafa Bey bin İsmail An-mahalleti'l-mezbûre — Süleyman bin Receb An-mahalleti'l-mezbûre — Halil bin İbrahim An-mahalleti'l-mezbûre

Mehmed bin İsmail — İbrahim bin Mehmed — Şaban bin Mehmed — Sa‘lebci Ali b. İvaz — İsmail bin Mehmed[829]

Bu şekilde vaki olan nikah kayıtları pek fazla değildir. Bu durum evlenen kişilerin sosyal durumları ile ilgili olmalıdır. Zira İmaret mahallesi maddi ve kültürel açıdan sosyal durumu yüksek olan kişilerin oturduğu bir yerdir. Damat ve gelinin birbirlerine denkliklerinin zikredilmesi, bu kadar fazla sayıda şahidin bulunması bunu ispat etmektedir.

İlgimizi çeken bir bilgi de bir terike kaydından tespit ettiğimiz şu husustur: Cami-i Kebir Mahallesi'nde sakine iken vefat eden Hakime bint-i Molla Mustafa'nın mirasçıları zevci

[826] ***AŞS***, 539, 20 b.
[827] ***AŞS***, 539, 1 b.
[828] Bu nikahın şahitliği Kınık Köyünden Oruç ve Büryan-zade'nin tevabiinden İbrahim isimli kişiler yapmıştır. Ancak ilginç olan bir husus hüccetin üzerine şu şerh düşülmüştür: "Ve babası İbrahim Çelebi meclis-i şer‘a gelüp mezbûreyi redd ittim deyü bu mahalle kayd şüd". Buradan da Fatıma'nın bu evlilik için babasının rızasını almadığını anlıyoruz. Bkz. ***AŞS***, 539, 20 b.
[829] ***AŞS***, 543, 32 b.

Süleyman Çelebi b. Veli, sağîr oğlu Mehmed b. Osman Çelebi ve küçük kızları Tayyibe ve Ayşe'dir. Bunlardan dikkat edilirse kadının oğlu olarak zikredilen küçük Mehmed'in babası, kadın öldüğü zaman kocası olan Süleyman Çelebi değildir. Çocuğun babasının ismi Osman olarak zikredilmiştir. Bu durumda Hakime adlı kadın Süleyman'la evlenmeden önce Osman ile evli idi. Ondan Mehmed adlı bir çocuğu oldu ve bu çocuğu varken dul bir kimse olarak ikinci defa Süleyman Çelebi ile evlendi. Terikesinden bu kadının zengin birisi olduğu anlaşılmaktadır. Zira bolca takı eşyası ve altın parası vardır[830]. Bunlardan da anlaşılacağı gibi sosyal hayatta bugün de olduğu gibi gerek erkek ve gerekse kadınlar herhangi bir sebeple eşlerinden ayrıldıklarında tekrar evlilik yapıyorlardı. Karahisâr-ı Sâhib'de bu tür evliliklerin yapıldığını terikelerdeki çeşitli bilgilerden dolaylı olarak öğrenebiliyoruz [tms1].

Açıklama [tms1]: Buna bir başka misal de yine İmaret Mahallesi'den olup vefat eden Raziye bint-i Halil isimli kadındır. Bu kadın da vefat ettiğinde geride kocası Mehmed, oğlu Hasan ve kızları Fatma ile Ayşe'yi bırakmıştır. Fakat miras paylaşılmadan önce Ayşe de vefat etmiş annenin mirası Ayşe hayatta imiş gibi paylaştırıldıktan sonra hissesine düşen 44 kuruş babası Mehmed'e verilmiştir. Eğer Hasan ve Fatma Mehmed'in çocukları olsa, bir diğer ifade ile Hasan, Fatma ve Ayşe ana-baba bir kardeş olmuş olsa idi öldüğünde?????

2- Mehir

İslâm Hukukuna göre, evlenme muamelesinde kocanın kadına vermeyi taahhüt ettiği nikah bedeline mehir denir. Mehir kadının dinen hakkıdır. İsterse ondan vaz geçebilir. İsterse bir kısmını veya tamamını bağışlayabilir. Yani mehir vermeden de nikah yapılabilir831. Mehrin peşin olarak ödenmesine "mehr-i mu'accel", nikahtan sonra herhangi bir zamanda veya en sonunda koca öldüğünde terikeden verilmesine "mehr-i mü'eccel"832 denir. Buradaki nikahtan sonra tabirinde kapalılık vardır. Bu sonralık bir gün sonrasını ifade edebildiği gibi, bir hafta, bir ay, bir yıl hatta ölüm veya boşanma zamanında verilmesini de içine alır. Eğer koca belirlenen mehri vermeden ölürse kadın bu hakkını kocasının terikesi mirasçılar arasında paylaştırılmadan önce alır833.

Mehr-i mü'eccel ya da mehr-i mu'accel olarak ev, bağ, bahçe, canlı hayvan, ev eşyası veyahut nakit para verilebilirdi[834]. Mehr-i mu'accel ya da müeccel tespitinin para cinsinden belirlendiğinde bazen akça, bazen kuruş, bazen de belli bir ağırlıkta gümüş olarak yapıldığını görüyoruz. Tespit edilen mehir miktarlarının günün şartlarına göre bir ev alacak kadar olduğunu

---

830 *AŞS*, 535, 20 a.

831 el-Hac Mehmed Zihni Efendi, ***Nimeti'l-İslâm***, İstanbul tarihsiz, s. 742.

832 Osman Keskioğlu, ***Fıkıh Tarihi ve İslâm Hukuku***, İstanbul, 1979, s. 227.

833 Nitekim belgelerde ölen kadının mehrinin kocasından alınıp terikeye katıldığı, kocası ölen kadınların da mehirlerini kocalarının terikeleri paylaştırılmadan aldıklarına dair çok sayıda belge vardır. Meselâ bir belgede koca zevcesine mehr-i müeccelini vermeden ölmüş, zevce de öldüğünde terikesi arasında "mehr-i mü'eccel der-zimmet-i zevci'l-merhûm Hasan 40 kuruş" olarak zikredilmiştir. *AŞS*, 540, 24 b; bir başka belgede ise mehr-i müeccelini vermeden ölen kocanın terikesindeki borçları arasında eşinin mehri müecceli olarak 66 kuruş 1 zolota zikredilmiştir. Bkz. *AŞS*, 540, 24 a; yine terikeden verilen bir mehir 10 kuruştur. *AŞS*, 540, 18 b. Bu konuda çok sayıda belge vardır. Ancak bu kadar misalle iktifa ediyoruz.

834. *AŞS*, 540, 22 a'da zevceye 100 kuruşluk mehr-i müeccel için 100 kuruş değerinde bir evin kocası hayatta iken verildiği kaydedilmiştir.

görüyoruz. En az mehir olarak tespit ettiğimiz rakam 5 kuruş ve evlerle ilgili yaptığımız tespitte de en düşük ev fiyatının 5 kuruş olduğunu görüyoruz. Tabii olarak bu düşü miktarlı mehir ve evler köyde oturanlar için sözkonusudur.

Yaptığımız tespitlere göre bu dönemdeki Karahisâr-ı Sâhib sicillerinde nikah akdi ve mehirle ilgili olarak çok sayıda belge vardır.

Nikah akdi ve mehirle ilgili olan bu hüccetlerde, mehir miktarları farklılıklar göstermektedir ki bu da tabii bir durumdur. Zira insanların sosyal durumları, gelir seviyeleri, köyde ya da şehirde yaşamaları gibi sebepler yüzünden farklı farklıdır. Bu hususdaki temel ölçünün tespitinde, ailelerin maddi durumları ile genel örf ve teamüllerin etkin olduğunu söyleyebiliriz. Bu miktarlar mehr-i mu'accelde en az 5 kuruş ile bin kuruş; mehr-i müeccelde ise yine ? 4 kuruş[835] ile ???? 1000 kuruş arasında değişmektedir. Bazen mehir miktarı dirhem/gümüş olarak da verilmektedir. Bu durumda da mehir miktarı bin dirhemle 20 bin dirhem arasında değişmektedir. Bazen de dirhem yerine akça tabiri kullanılmaktadır[836]. Bunun yarısı muaccel ve diğer yarısı da müeccel olarak zikredilmektedir. Her ne olursa olsun verilen mehrin mutlaka o günkü geçim şartları çerçevesinde fonksiyonel olduğunu söyleyebiliriz. Mesela bir belgede vefat eden bir kadının terikesi arasında kendi mülkü olarak zikredilen bir ev ile mehr-i müeccelini karşılaştırmak bu dönemde verilen mehirlerin ne işe yaradığını göstermesi açısından oldukça açık fikir vermektedir. Söz konusu kadın Corca-i Sağîr karyesindendir. Toplam terikesinin değeri 132.5 kuruştur. Bunun 40 kuruşu mehr-i müecceli ve 15 kuruşu da karye-i mezburede mülk menzil olarak kaydedilmiştir. Her ne kadar köyde de olsa bir ev evdir ve kadının mehir olarak kocasından alacağı olan 40 kuruşun yaklaşık 1/3 ü kadardır. Bu da bu dönemde kadınlara verilen mehrin kadının işine yarayacak kadar bir alım gücü olduğunu göstermektedir[837].

Bir genelleme yapmak gerekirse mehirlerin ekseriyetinin 62.5 kuruş ile 125 kuruş arasında değiştiğini söyleyebiliriz.

Şayet taraflar şahitler huzurunda mehir miktarını belirlememişlerse veya bunu gerektiği anda ispatlayamıyorlarsa bu durumda vilayet ahalisinin re'yine baş vurulduğu da görülmektedir. Mesela Seydi Gazi Karyesi'nde sakin iken vefat eden Osman b. Ali'nin eşi Rabia'ya olan mehr-i müeccel borcu "cümle ahalî-i vilâyet şahadetleriyle" 83 kuruş 3 sümün olarak belirlenmiştir.

---

[835] ***ASS***, 543, 53 a; Karacaviran Karyesinden olup vefat eden Hacı Nebi'nin terikesinden geride kalan eşine 5 kuruş mehr-i müeccel borcu olduğu kaydedilmiştir. ***ASS***, 537, 16 b; 535, 18 b'de Ayşe isimli bir kadın öldüğünde kocasının zimmetinde 4 kuruş mehr-i müecceli olduğu kaydedilmiştir.

[836] ***ASS***, 543, 27 b.

[837] ***ASS***, 543, 24 a.

Ancak Osman'ın toplam 57 kuruş değerinde olan terikesi yazılıp satılarak masraflar çıkarıldıktan sonra geriye sadece 49 kuruş kaldığından kalan bu miktar Rabia'ya verilmiştir[838].

Mehir miktarının artışı için iki kuşak arasındaki mehir miktarlarına bakmak gerekir. Elimizde böyle bir örnek vardır. Olayda baba ölmüş ve eşine mehr-i müeccel olarak 83 kuruş 4 sümün borcu olduğu terikenin ihracat kısmımda belirtilmiştir. Babanın terikesi paylaştırılmadan önce oğlunun biri de vefat edip onun geride hamile eşi, çocukları ve annesi kalmıştır. Babadan sonra ölen oğulun toplam terikesi 258 kuruştur. Bu paradan 253 kuruş 11 sümünü babasından kalan hisse ve 5 kuruş ise kendi zati malıdır. Bunun eşine olan mehr-i müeccel borcu ise 125 kuruştur[839].

Mehir hususunda söylenebilecek bir diğer husus da bazen kadınlar mehirlerini çeşitli sebeplerle kocalarından alamamakta ve bunun ödenmesi kocalarının ölmesi ile oğullarına kalabilmekte idi. Böyle bir duruda oğul da babası için anasına mehri ödeyememiş ise bu onun malından alınabilmekte idi. Nitekim bir belgede Sofular Mahallesi'nden vefat eden İbrahim b. İsmail'in mirası eşi Rukiye, anası Hatice ve kızı Asiye'ye kalmıştır. İbrahim'in 60 kuruşluk evden başka bir malı yoktur. Bu da satılıp 20 kuruşu Anası Hadice'nin oğlu zimmetinde mehr olmak üzere iddia edip sulhen Hadice'ye ve diğer 40 kuruş da eşi Rukiye'ye mehir alacağı olarak verilmiştir. Kızına ise hiçbir şey kalmamıştır[840].

Belgelerdeki bilgilere göre mehrin şartı yerine getirilmeden nikah akdinin gerçekleşmediğini görmekteyiz. "...köyünden ile mehr-i mu'accel ve mehr-i müeccel miktarları belirlenerek nikahlanmış olmalarına rağmen zevciyet görevini yerine getirmediğinden kocası tarafından dava edilmiştir. Mahkeme de zevcin belirlenen mehri vermediği tespit olunduğundan tespit edilen mehri aldıktan sonra kendisini kocasına teslim etmesi tenbih olunmuştur.

Mehir bahsinde yer alması gereken bir husus da "ağırlık" denen kalındır. Bunun normal evlenme ve nikahlanmalarda yer almadığı, olağan üstü durumlarda bir çözüm olarak kullanıldığını söyleyebiliriz. Zira nikah hüccetlerinin hepsinde de iki tarafın gerek aslen ve gerekse vekaleten rızaları ve belirlenen bir mehir miktarı sonucunda evlilik gerçekleşmektedir. Kalınla ilgili olarak ise şöyle bir olay tespit etmiş bulunuyoruz: Çavdarlı Karyesinden Halil b. Mustafa adlı kişi mahkemede, Kahil Mahallesi ahalisinden el-Hac Mustafa mahzarında ikrar-ı tamm ve takrîr-i kelâm edip merkûm el-Hâc Mustafa kebîr oğlu Hasan ile karyemize koyun

[838] ***AŞS***, 537, 12 b.
[839] ***AŞS***, 536, 13 b.
[840] ***AŞS***, 538, 69 b.

kırkmağa gelip ben mezbûr Hacı Mustafa'nın koyununu kırkarken oğlu mezbûr Hasan sağîre kızım Kezban'ı bir odaya koyup vat‘ etmekle bekaretini izale eylemesi sebebiyle bundan önce defalarca dava edip aralarında münâza‘ât-ı kesîre ve muhâsemât-ı ekîde vâkı‘a olduğu daha sonra kızının Hasan'la nikahlanıp araya sulhçular girerek 100 kuruş ağırlık üzerine sulh akdi yapıldığı ve kendisinin de bu sebeple davadan vaz geçtiğini ve hasmının zimmetini ibra ettiğini belirtmiştir[841]. Burada görüldüğü gibi nikah olayı bir mecburiyet olarak tezahür etmiş ve belirlenen ağırlık da bunun bir neticesi olmuştur.

3- Evliliğe İzin ve Kadının Tercih Hakkı

Evlenmek: Bir kadın ve bir erkeğin toplumun temel çekirdeğini oluşturan aile yuvasını kurmak için bir araya gelmeleri, nikahlanmaları demektir. İslam'a göre bu işlemin geçerli olabilmesi için resmi bir görevlinin veya bir din adamının huzurunda yapılması mecburi değildir. Nikahın gerçekleşmesi için iki tarafın rızası ve bu rızaya şahitlik eden iki erkeğin bulunması yeterlidir. Ancak evlenme neticesi evlenen kişiler arasında çok önemli hukuki neticeler ortaya çıktığından ve nikahın önemi ve toplumsal hayattaki tesirleri sebebiyle çok erken dönemlerden beri nikah akdinin hukuki yönlerini bilen bir kişi huzurunda yapılmasına itina gösterilmiştir. Bu kişi de umumiyetle bir kadı veya onun temsilcisi olan resmi bir görevli olmuştur. Buna bağlı olarak umumiyetle bu nikah akitleri çoğu zaman kayıtlara geçirilmiştir[842].

Karahisâr-ı Sâhib Sancağı'nda da gerek şehir merkezinde ve gerekse köylerde olan evliliklerin birçoğu resmi görevliler huzurunda akdedilmiş ve sicillere kaydedilmiştir. Bu meyanda incelediğimiz 30 yıllık dönemde sicillerde yer almış nikah hüccetlerinin sayısı ...

4- Çok Eşlilik-Teaddüd-i Zevcât

Teaddüd-i zevcât diğer bir ifade ile birden fazla kadınla evlilik konusu öteden beri oryantalistlerin ve onların etkisinde kalan yerli bazı insanların tenkitlerine hedef olmuş ve olmaktadır. Kuran'daki teaddüd-i zevcât ayetine getirilen yorum ve eleştirileri İslâm hukuku ile ilgili yorumlara girmeden Osmanlı toplumunda aynı hukukun bir müsaade ve tanıdığı hak olarak yer almış uygulamaların Karahisâr-ı Sâhib'deki yansımalarına değinmeye çalışacağız.

Birden fazla kadınla evlenme hususu İslâm kültüründe, bu arada Osmanlı toplumunda en çok tenkid edilen hususlardan biri olmuştur. Bazılarına göre adeta bu İslam'ın zayıf karnıdır ve

---

[841] ***AŞS***, 545, 29 a.

[842] M. Akif Aydın, ***İslam-Osmanlı Aile Hukuku***, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayını, İstanbul 1985, s. 85; Hayreddin Karaman, ***Mukayeseli İslâm Hukuku***, İstanbul 1982, s. 236.

hep bu cepheden yüklenmeye çalışırlar. Oysa uygulamalara baktığımızda gerçekte çok eşlilik müessesesinin sanılanın aksine pek de fazla yaygın olmadığı görülmektedir[843].

Bu durum Karahisâr-ı Sâhib Sosyal yapısı için de geçerlidir. Terikelerden tespit ettiğimiz evli 130 erkekten 112 tanesinin bir eşi vardır. 18 tanesinin 2 ve sadece bir tanesinin de 3 eşi vardır. O da köyde oturmaktadır[844]. Bunları yüzdeye vurduğumuzda ise şu değerleri elde ederiz: tek eşli olanlar % 86. 1; 2 eşli olanlar % 13. 8 ve üç eşli olanlar ise % 0. 7 etmektedir. Bu durum da belirttiğimiz gibi çok evliliğin incelediğimiz dönemde sosyal hayatta çok rastlanan bir vaka olmadığını göstermektedir[845].

5- Boşanma

Talak lügatte boşanma, nikahlı kadını serbest bırakma anlamına gelmektedir846. Istılahta ise şer'î yönden nikahla sabit olan bağı kaldırmaktır847. İslamiyet boşamayı hoş karılamamakla beraber, aile hayatı bir eziyet ve işkence haline geldiği zaman bu işlemi zarureten mübah kabul etmiştir848. İslâm Hukukunda boşanmanın çok çeşitli şekilleri vardırb "Bâ'in Talak" denilen kesin boşamayı işaret eden boşama şekli de onlardan biridir.

Talak çeşitlerinden biri de "Talâk-ı Fâr"dır[849].....Bu şekilde bir boşanmada koca öldüğü zaman iddet bitse de kadına kocası öldüğünde miras kalabiliyordu[850].

İncelediğimiz dönemde de çok sayıda boşanma/talak hücceti vuku bulmuştur. Bu boşanmaların sebepleri de çok farklı olabilmekte idi. Bunlardan birisinde günümüzde de yaygın olan şiddetli geçimsizlik diyebileceğimiz hususu ki o zamanki tabiri eşlerin arasında "hüsn-i zindegane olmaması" şeklinde belgelerde yer almıştır851. Belgedeki ifadeye göre Mihail karyesinden Fatıma bint-i İbrahim kardeşi Ahmed'i vekil tayin ederek mahkemede, zevc-i mutallakı Süleyman b. Hasan mahzarında şöyle ikrar edip, *mezbur Süleyman müvekkilinin zevci olup aralarında hüsn-i zindegane olmadığından tatlik ettiği ve zimmetinde mütekarrer ve ma'kud-ı aleyh olan 20 kuruş*

---

[843] Said Öztürk, "Osmanlı'da Çok Evlilik", ***Türkler***, Yeni Türkiye Yayını, Ankara 2002, C. X, s. 375 vd.
[844] bkz. Eklerde terikeler tablosu.
[845] Aynı durum hemen hemen XVIII. yüzyıl ortalarında Antep'te de görülmektedir. Tek eşlilik oranı burada % 85, 2 evli olanların oranı % 12 ve 3 eşli alanların oranı da % 3'tür. Bkz. Galip Eken, "XVIII. Yüzyıl Ortalarında Antep'de Aile", ***OTAM***, S. 11, s. 117.
846 Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Lügat, Ankara 1982, s, 1230.
847 Erdoğan, ***Fıkıh ve ...***, s. 434.
848 Ömer Nasuhi Bilmen, ***Hukuku İslamiyye ve Istılahât-ı Fıkhiyye Kamusu***, İstanbul 1976, C. II, s. 171-175.
[849] Talâk-ı Fâr: fıkıhta kocanın ölüm hastalığı anında karısını mirastan mahrum bırakmak için baş vurduğu boşanma şeklidir. Bkz. Bilmen, ***age.,*** C. II, s. 177.
[850] ***AŞS***, 545, 28 b.
851 ***AŞS***, 538, 71 a, 73 a.

*mehr-i müeccelini, iddet-i nafaka ve süknasını bi't-tamam ahz ve kabz idüb mezburun zimmetinde bir akça ve bir habbesi kalmadığı*nı bildirerek birbirlerinin zimmetlerini ibra etmişlerdir. Burada iki tarafın da boşanmayı kabul edip aralarındaki hukuki bağların tamamen koparılıp birbirlerinden herhangi bir haklarının kalmadığını ifade etmektedirler.

Bir başka belgede ise boşanmak için kadın mahkemeye baş vurmuştur.[852]. İslâm hukukunda taraflar, nikah esnasında veya daha sonra karı-koca hakim huzurunda bazı şartlar belirleyerek birbirlerini boşayabiliyorlardı. Burada da bilinenin aksine kadın müracaat ederek kocasının yazılı olarak verdiği sözde durmadığını iddia ve ispat etmesiyle kocasından boşanmıştır.

İnsanlar haklarını –vekalet bahsinde de açıkladığımız gibi- tayin ettikleri vekiller aracılığıyla da arayabiliyorlardı. Hatta başka bir beldede olsalar bile bu durum haklarını aramasına mani değildi. Bu durum birbirlerinden boşanmak isteyen eşler için de geçerli idi[853].

Boşanma şekillerinden bir diğeri olan "Hul'", boşanmanın kadın tarafından istenip hakimin de uygun görmesiyle gerçekleşen boşanma şeklidir. Hukukî tarifi şöyledir: Hul' nikahdan ayrılmaktır. Zevcinin boşaması için kadının mal ile kendini feda etmesidir[854]. İncelediğimiz dönemde boşanmalara baktığımızda bu şekilde olan talakların bir hayli fazla olduğunu görüyoruz. Bundan Karahisâr-ı Sâhib'deki kadınların ya hürriyetlerine oldukça düşkün olduklarını, ya da kocalarının onlara bir hayli eziyet ettiklerini neticesini çıkarabiliriz.

Bu şekilde boşanmaya bir başka misal de şudur: *"Hacı Mahmud mahallesinden Derviş Mehmed b. Hüseyin Beşe nam kimesne .... Vekil olub mezburun babası merkum Hüseyin Beşe meclis-i şer'-i şerif-i enverde*

---

[852] Boşanma sebebi de ilginçtir. *"Hacı Yahya Mahallesinden Leylek-zade Mehmed Efendi'nin büyük kızı Aliye, mahkemede zevc-i mutallakı Ama Hacı Ali b. Ömer'i dava edip, adı geçenin kendisinin eşi olup ancak kendi halinde durmayıp daima tezvir ve davalar ile kendisini ve nice kişiyi ehl-i örfe asılsız haberler (hılaf-ı inha) ile tecrim itdirüb kiraren ve miraren taraf-ı şer'den tazir ve tenbih olunmuş iken mütenebbih dahi olmayup amırı'l-emr 1142 senesi Saferinde mahkemede bir daha kimesneden asaleten ve vekaleten hılaf-ı inha Devlet-i Aliyye tarafına ve Kütahya tarafına ve vüzera-i izam ve beylerbeyileri ve mütesellimler ve sair ehl-i örf taraflarına teşekki ider ise talak-i selaseye şart eyledi. Ve minval-i muharrer üzere hüccet olunub ba'de zalik mezbur Hacı Ali yine durmayub vüzeraya hılaf-ı inha nice kimesnelerden arz-ı hal birle teşekki eyledi. Şart-ı mezburun vukuuyla talak-ı selase ile mutallaka olmuş iken bana zevciyet muamelesi etmek murad ider. Sual olunub muceb-i şer'i"*sini istediğinde. Davalıya sorulduğunda cevabında şart-ı mezburu ikrar vukuunu inkar etmesiyle, davacıdan iddiasına beyyine taleb olundukda şahitlerle iddiasını ispat etmesi üzerine vukuu-ı talaka hükm olunduğu anlaşılmaktadır. ***AŞS***, 538, 73 a.

[853] İşte buna güzel bir misal: *"Aslen Anadolu Vilayeti Beypazarı kasabasından olup halen Kütahya'da müteehhilen sakin olan Ahmed Beşe ibn-i Abdullah b. Hasan tarafından hul'-ı atiye vekili olan Mehmed Beşe ibn-i Hızır vekaletiyle Karahisâr-ı Sâhib mahallâtından Sofular mahallesi sakinelerinden Esma bint-i Ramazan isimli hatun mahzarında ikrar ve takrir-i kelam idüb, adı geçen Esma'nın müvekkilinin zevcesi olduğu ve aralarında hüsn-i muaşeretleri olmadığından mezbûre mehr-i müeccel ve müennet-i nafaka ve süknasından ferağat üzere muhâla'aya talib olmağın kendisi de vekaleti hasebiyle hul'-ı mezburu kabul idüb birbirlerinin zimmetlerini ibra ettikleri"* tespit edilmiştir ***AŞS***, 538, 73 a.

[854] Uysal, ***İzahlı ...***, C. II, s. 110.

mezbur Derviş, Razıye bint-i Hızır nam hatun mahzarında bi'l-vekale ikrar ve takrir-i kelam idüb mezbure Raziye'nin oğlu Derviş Mehmed'in zevcesi olup aralarından hüsn-i zindegane olmamağla mezbure muhalaaya talibe olub 20 kuruş mehr-i müeccelinden ve iddet-i nafaka ve süknasından ferağat idüb kendisi de ber-vech-i muharrer hul'-ı mezburu kabul ve merasimini edaya taahhüd eylediği"[855] anlaşılmaktadır. Yine bir başka belgede de şu kişiler hul' ile boşanmışlardır: Burmalı mahallesinden Emine bint-i Abdülcelil vekili Ahmed Çelebi ibn-i İbrahim aracılığıyla zevc-i muhâlı'ı Hacı Abdi ibn-i Hacı Süleyman mahzarında ikrar ve takrir-i kelam idüb zevci ile aralarında hüsn-i muaşeretleri olmamağla müvekkilesi hul'a talibe olup 10 kuruş mehr-i müecceli mukabelesinde 1.5 kile hınta ve bir cedîd gömlek, bir münakkaş bohça, ve 1 kuruş alup nafaka ve süknasından feragat idüb bu şekilde boşanmaya razı olduğu, mezbur Hacı Abdi de hul'-ı mezburu kabul eylediği...[856] Hul' şeklinde bir boşanma da yine Karahisâr-ı Sâhib'in Muttalib karyesinden bir kadının yaptığı boşanmadır. Bu örnekte de kadın kocasında olan 7 kuruş mehr-i müeccel hakkını, kocasına olan vereceğine takas etmiştir[857].

Bir başka misal ise yine Hacı Mahmud mahallesinden Alime bint-i Şeyh Mehmed nam hatun, tarafından hul'-ı âti'l-beyana vekil olub vekaleti zat-ı mezbureyi bi'l-marifeti'ş-şer'iyye arifan olan Hasan Efendi b. Abdullatif ve İsmail b. Hacı Ali isimli kimesneler şahadetleriyle sabit olan sulb-i kebir oğlu Abdullah b. Ebulkasım nam kimesne mahkemede Abdullah b. Himmet mahzarında bi'l-vekale takrir eder ki mezburun zimmetinde mütekarrer ve ma'kûd-ı aleyh olan 30 kuruş mehr-i müeccelinden ve nafakadan ve karz olarak verdiği 30 kuruştan fariğa olub mezbur Abdullah'ın zimmetlerini ibra ve ıskat eyledi[858] diye beyanda bulundukları anlaşılmaktadır.

Kethüdayeri Mahmud Bey, mahkemeye gelip Ali Beyoğlu Hüseyin isimli kişi zevcesiyle hüsn-i zindeganesi olmadığı, hüsn-i zindeganesinde ve hin-i mürafaada iktiza ederse mürafaaya getirmeye taahhüd ettiği[859] anlaşılmaktadır. Burada Kethüdayeri Mahmud'un Alibeyoğlu Hüseyin adına mahkemeye gelmesi onun amiri olması hasbiyledir. Osmanlıda Askeri sınıfa mensup kişileri kadı ve diğer kolluk kuvvetleri mahkemeye getirmeye yetkili değildi. Böyle kişilerin muhakemeleri icap ettiğinde komutanları olan Kethüdayeri bunları mahkemeye ihzar ederdi[860]. Nitekim burada da Kethüdayeri Mahmud gerektiği zaman Hüseyin'i mürafaaya getirmeye taahhüt etmiştir.

---

[855] ***AŞS***, 538, 79 a.
[856] ***AŞS***, 538, 89 a.
[857] ***AŞS***, 539, 1 a.
[858] ***AŞS***, 536, 58 a
[859] ***AŞS***, 542, 1 b.
[860] Bu hususla ilgili olarak da zaman zaman ilgili idareciler arasında anlaşmazlık olduğundan dolayı sık sık merkezden uyarılar gelirdi. Bkz. ***AŞS***, 535, 27 b; 540 43 b. Ayrıca bkz. "kethüdayeriliği Müessesesi ve Kethüdayerleri" konusu.

Vekaletle boşanmaya bir başka misal de şunu verebiliriz: Hacı Mahmud mahallesinden Alime bint-i Şeyh Mehmed nam hatun, tarafından oğlu Abdullah b. Ebulkasım'ı vekil tayin ederek, mahkemede zevci Abdullah b. Himmet mahzarında, bi'l-vekâle[861] takrir eder ki, mezburun zimmetinde mütekarrer ve ma'kûd-ı aleyh olan 30 kuruş mehr-i müeccelinden ve nafakadan ve karz olarak verdiği 30 kuruştan fariğa olub mezbur Abdullah'ın zimmetlerini ibra ve ıskat eyleyerek boşanmışlardır[862].

Bu dönemdeki boşanma sebeplerinden biri de innîn idi[863]. Bir belgede kadın kocasının kendisine cinsi münasebette bulunamadığını ve aralarında hüsn-i zindegane olmadığını belirtip kadıdan kendisini boşamasını istemiştir. Kadı da zevceyi haklı bulup boşanma talebini kabul etmiştir[864].

Bir başka boşanma davasında ise yine *"Karahisâr-ı Sâhib sakinelerinden Hadice bint-i Hüseyin adlı kadın mahkemede medîne-i mezbûreye tabi Ayazin Karyesinden zevc-i muhalı'ı Ali b. Balı mahzarında ikrar.... İdüb mezbur Ali zevcim olub beynimizde hüsn-i zindegane olmamağla muhalaaya talibe olduğu hasebiyle mezburun zimmetinde mütekarrer ve ma'kud-ı aleyh olan 500 dirhem mehr-i müeccelimden ve iddet-i nafaka ve me'ünet-i süknasından ve mehr-i müeccel olmak üzere esvabından ve eğer hamli zahir olur ise ba'de'l-vilade 2.5 yaşına kadar nafakasından ve sair hukuk-ı zevciyete müteallıka amme-i da'vadan ferağat eylemek üzere mezbur Ali ile muhalaa olub zevci mezburu Ali de bu hul'u kabul ettiği"* kadın kadıya müracaat ederek boşanma talep etmiş ve kadı da bu talep doğrultusunda boşanma kararını onaylamıştır. Duruma göre taraflar daha önceden boşanmışlar ve bunun hakim huzurunda tasdiki için bu hüccetin verilmesini istemişlerdir[865].

Sofular Mahallesinden Ümmühani isimli kadın talak-ı bayin[866] ile boşanmıştır[867].

---

[861] Vekil tayin etmenin usulleri konusunda Vekalet bahsine bak.

[862] ***AŞS***, 536, 58 a.

[863] İnnîn'in kelime manası puluç, gevşek demektir. Aynı zamanda cinse organı mevcut olduğu halde cinsî münasebette bulunamayan, iktidarsız olan erkeğe de innîn denir. Bkz. ***El-Kâmûsü'l-Müsâlîyyi (Arabiyyi-Türkîyyi),*** (Haz. İsmet Yolcu), Ankara 1996, s. 527: Erdoğan, ***Fıkıh ve ...***, s. 199; Uysal, ***İzahlı ...***, C. II, s. 134 vd. ; İbn Rüşd, ***Bidayetü'l-Müctehid***, (Terc. Ahmet Meylani), İstanbul 1991, C. II, s. 478.

[864] ***AŞS***, 538, 6 b.

[865] ***AŞS***, 540, 44 b.

[866] Üç talak hakkının bir seferde veya peş peşe kullanılması sonucu gerçekleşen talaktır. Evlilik kesin olarak sona erer. Bu talak mehr-i müeccelin hemen ödenmesini gerektirir. Bkz. Uysal, ***İzahlı ...***, C. II, s. 42 vd.

[867] *"Ali b.... Meclis-i şer'de zevcesi işbu baisetül-kitab Ümmühani bint-i Cafer nam hatun tarafından muhalaa-i atiyetü'l-beyanı ikrar ve tasdika vekil olup vekalet-i zat-ı mezbureyi ...Arifan olan Osman Beşe b. Satılmış ve İbrahim Beşe b. İbn Mehmed tarifleriyle muarrefe olan es-Seyyid receb beşe ibn Mustafa mahzarında ikrar ve takrir-i kelam idüb işbu zevcem mezbure Ümmühani'ye zimmetimde mütekarrer olan mehr-i müecceli ve nafaka-i iddeti içün bir camus ineği ve 8 keyl buğday ile mezbure ...müfarekata talibe olub ben dahi bir camus ve 8 keyl buğdayı kendüye def ve teslim eyleyüb ol dahi kabz ve tesellüm eyledikde mezbure Ümmühani talak-ı bayin ile tatlik eyle..."*. ***AŞS***, 539, 23 b.

Bir başka belgede de bu sefer boşanmayı erkek istemiş ve karısının, 3 aylık nafaka, mehir ve zevciyete ait bütün hukukları karşılığında kendisinin zimmetini ibra etmesiyle boşamıştır. Bu hususa ait belgedeki ifadeler yaklaşık olarak şu şekildedir: *İmaret Mahallesinden Mustafa b. Mahmud nikahlı zevcesi Emine bint-i Abdullah isimli hatunu 3 aylık nafakasından ve 24 kuruş mehrinden ve zevciyete müteallık cemi deavi ve muhasematdan mezbur Mustafa'nın ibra idüb mezbur Mustafa dahi hul' eylediği bu mahalle kayd olundu* [868]

Yukarıdakine benzer bir boşanma da şu şekildedir: *"Sinan Paşa mahallesinden Kamerşah bint-i Hacı Mustafa mahkemede, zevc-i muhalı'ı Ömer Bey ibn-i Mehmed Bey mahzarında, adı geçenin zevci olup aralarında hüsn-i muaşeretleri olmadığından kendisi boşanmaya talip olduğu için eşinin zimmetinde mütekarrer ve ma'kud-ı aleyh olan 25 kuruş mehr-i müecceli ile iddet-i nafaka ve süknasından da feragat ettiği ayrıca 25 kuruş de üste eski kocasına teslim edip boşanmayı karşılıklı olarak kabul ettikleri"*[869]

Deper Karyesinden Ayşe bint-i İbrahim adlı hatun mahkemede zevc-i muhâlı'ı Yunus b. Nuh mahzarında ikrar ve takrir-i kelam idüb, mezbur zevci olup beynlerinde hüsn-i zindeganemiz olmamağla muhala'aya talibe olduğu hasebiyle mezburun zimmetinde mütekarrer ve ma'kud-ı aleyh olan 1000 dirhem gümüş mehr-i müeccelinden ve iddet-i nafaka ve süknasından feragat eyleyerek ve zevcinin de bu şekilde boşanmayı kabul ettiğini belirterek boşanmışlardır[870]. Burada da kadın boşanmaya talip olmuş, fakat bunun neticesinde de kocasında olan mehir, nafaka ve mesken haklarından feragat etmek durumunda kalmıştır.

Bir diğer davada ise eşler arasındaki hüsn-i zindeganî olmaması hasebiyle her iki taraf da boşanmaya talip olmuşlar, koca da karısının haklarını vererek boşanmışlardır[871].

Karaman mahallesinden Ayşe bint-i Mustafa, mahkemede, zevci Ahmed b. Ali mahzarında ikrar ve takrir-i kelam idüb, aralarında hüsn-i zindeganeleri olmadığından kendisinin muhala'aya talibe olduğu, bu sebeple zimmetinde mütekarrer mehr-i müeccel 1000 dirhem gümüş, nafaka ve süknasından ferağat ederek boşanmaya razı olduğu. Zevcinin de bunu kabul ettiğini tespit etmekteyiz[872].

İnsanlar bu dönemde de ailesinin geçimlerini sağlamak üzere gerektiğinde gurbete gitmek durumunda kalıyorlardı. Ancak anlaşılan o ki Karahisâr-ı Sâhib kadınları kocalarının evlerinden uzun süre uzaklaşmalarını istemiyorlardı. Bu sebepten dolayı kocaları kendilerinin nafaka ve

---

[868] ***AŞS***, 541, 50 a.
[869] ***AŞS***, 538, 73 b.
[870] ***AŞS***, 538, 94 a.
[871] Bu olayda ki kişiler de Kahil mahallesinden Gaybi Dede ibn-i Süleyman ile Emiş bint-i İbrahim'dir. Bkz. ***AŞS***, 535, 2 b.
[872] ***AŞS***, 538, 94 b.

giyim ihtiyaçları için çalışmak üzere gittiklerinde 1 ay içinde dönmezse kendisinin boş olmasını isteyebilmekte idiler. Bu hususla ilgili bir belge aynen şöyledir: *"Sofular mahallesinden İsmail b. İbrahim nikahlı eşi Şerife Emine bint-i Mehmed Çelebi mahzarında ikrar ve takrir-i kelam idüb, mezbûrenin halen taht-ı nikahında olup lakin nafaka ve kisve ve süknasını görmek zarureti olduğu, bunun için diyar-ı ahara gitmek istediğini ancak eşinin buna razı olmadığını belirtip kendisi de şarta razı olup şöyle şart eylediğini ikrar etmiştir: tarih-i kitabdan 30 gün tamamında eğer gelüb nafaka ve süknasını görmez isem benden boş olsun. Dediği kaydolunmuştur"*[873]. Yine benzer bir belge de aynı mahalle sakini olan bir çift arasında cereyan etmiştir. Fakat buradaki fark kocanın henüz gerdeğe girmeden gurbete gitmeye kalkışmasıdır: *Sofular mahallesinden Neslihan bint-i Kani Dede isimli hatun mahkemede zevc-i gayri medhûlün-bihası olan Arab Kara Ali ibn-i Abdullah mahzarında ikrar-ı tamm ve tabir-i ani'l-meram idüb mezbur Kara Ali b. Abdullah bundan akdem 5 kuruş mehr-i müeccel ile beni akd-ı nikah eylemiş idi. Lakin mezbur Kara Ali kable'd-duhul diyar-ı ahara gitmek murad eyledikde ben dahi muhala'aya talibe olub mehrimden feragat eyledim. Ol dahi beni minval-i muharrer üzere tatlik eyledi dedikde mukırra-ı mezbûre Neslihan'ın sadır olan takririn vicahen tasdik ve şifahen tahkik itmesiyle bu vesika ketb olundu*[874]. Benzer bir başka davada ise yine Sofular mahallesinden Rukıyye bint-i Mustafa adlı kadın mahkemede şöyle iddia etmiştir: *"Bir sene mukaddem Cemaziye'l-Ula'nın 15. günü Eşi gaib-i ani'l-meclis Arab Hacı Mehmed diyar-ı ahara gitmek istediğinde "eğer bir sene tamamına değin gelmez ise zevcem Rukıyye boş olsun" diye Müslümanların huzurunda şart eyledi dediği ve şahitlerin de kendisini bu sözlerinde tasdik ettikleri*[875].

Bir başka boşanma da şu şekilde cereyan etmiştir: Eyret Karyesinde Eşe bint-i Hacı Derviş, zevci Mehmed b. Mustafa ile nafaka-i iddetini ve me'ûnet-i süknâsını çekmek üzere müsavat üzere taahhüt eylediği kayıtlıdır[876]. Bu belgede de yine boşanmak için müracaat eden kadındır.

Boşanma şekillerinden biri de kocanın herhangi bir sebeple başka diyara gidip orada ölmesidir. Böyle durumlarda geride kalan kadın mahkemeye başvuruyor ve kocasının öldüğünü iddia ediyordu. Kadı da bunun üzerine kocasının öldüğüne dair bir delil istemekte idi[877]. Eğer bu delil ibraz edilebilirse kadı kadını boşayıp başkası ile evlenmesine izin vermekte idi. Ayrıca bu durumda olan kadın fetva da alabilmekte idi. İşte bu şekilde cereyan etmiş bir talak davası: Başçeşme mahallesinde sakine Emine binti Mehmed adlı kadın mahkemeye gelip İran seferinde İbrahim nam zevc-i nakibim fevt olup fevt olduğu İçilli el-Hac Mehmed Ağa ihbar edip fetva

[873] ***AŞS***, 538, 74 a.
[874] ***AŞS***, 538, 84 a.
[875] ***AŞS***, 538, 74 b.
[876] ***AŞS***, 542, 1 b.
[877] İbn Rüşd, ***Bidayetü'l-Müctehid***, C. II, s. 480.

mucibince kendisini başkasına tezvîce izin istediği izin ve bu iznin verildiği[878]. Aynı şekilde yine bir başka kadın kocası başka memlekette öldüğü için kadıdan kendisini kocasından boşamasını istemiştir[879].

Bir başka boşanma davasında da yine taraflar mahkemeye gelerek aralarında hüsn-i zindegane olmadığından kendi rızalarıyla boşanmak istedikleri anlaşılmaktadır: İmaret mahallesinden Ahmed b. Hüseyin mahkemeye gelüb takrir eyledi ki bu ana değin zevcem ile geçinüb bir yerde sakin olur idik. El-haletü hazihi ba'de'l-yevm me'ünet-i süknasından ve 3 ay 10 gün iddet-i nafakasından zevciyete müteallıka dava ve nizaımız yokdur dedikleri[880]

Belgelerden de anlaşılacağı gibi bu dönemde boşanma sebepleri arasında zikredilen hususlar şunlardır: Hüsn-i zindegâne olmaması, kocanın geçim kaygısı ile karısını bırakıp başka diyara gitmesi, askerlik nedeniyle seferde şehit düşme, innîn, nezrdir.

Bu dönemde boşanma hususunda söylenmesi gereken iki önemli husus daha vardır. Bunlardan birincisi bazı kanun tanımaz ve yaramaz kişilerin bir araya gelerek bir kadını ayartmaları ve onu kocasının boşadığını iddia ederek başkası ile evlenmeye teşvik veya mecbur edip gerek eski gerekse yeni kocasından zorla ya da gönüllü olarak mal temin etmeye çalışmalarıdır. Buna benzer bir olayda koca başka bir diyara gitmiştir. İki yalancı şahit bularak kocanın öldüğünü iddia edip kadının başkası ile evlendirilmesini istemişlerdir. Burada kadının da olaya rızasının olduğu anlaşılmaktadır[881].

---

[878] ***AŞS***, 541, 1 b.
[879] ***AŞS***, 540, 1 a.
[880] ***AŞS***, 541, 84 b.
[881] Buna benzer bir olayda Karahisâr-ı Sâhib ahalisinden Osman Divan-ı Anadolu'ya arz-ı hal yazarak kendisi evinden uzakta kaldığında *"...helâlimiz olan hatun kendi halinde olmayıp fahişeliği sebebiyle malımıza tama' eyleyüb dostlarına haber ve bu kullarını katl eylemek içün hanemizi Kasabalı İbrahim Beşe ve Hacı Musa ve bazı rüfekâlarıyla hânemizi basup bu kullarını kaçırub ma'lûmü'l-mıkdâr defter mûcebince malımızı gâret eylediklerinde bu kulları dahi biraz zaman sonra gelüb da'vâya sülûk eylediğimizde mahalleye bu gûne yaramaz hâtunu niçün bizlere alıverdiniz deyü, niçün yaramazları mahallenizden tutarsınız deyü da'vâ eylediğimizde merkûm mahalleliler kendilerin kabahatleri olmak takarrübiylebâsır-ı mukaddem eyleyüb yine bu kullarına cumhûr ile kaçırub bizler gitdikten sonra bizleri öldü deyü helalimizi iki yalan şahidi getürüb ahara virüb bu kullarına küllî gadr itmeleriyle ...mübaşir tayin olunub hasmlarımız olan...mahalleleri ve hatun-ı merkûmeyi ele getirüb..."* muhakeme olunmak istemiştir. Bunun üzerine Anadolu Diva'nından buyruldu gönderilerek adı geçenin muhakeme edilmesi eğer Karahisâr-ı Sâhib'de muhakeme mümkün olmaz ise Divan-ı Anadolu'ya gönderilmeleri istenmiştir. Karahisâr-ı Sâhib Kadısı bu buyrulduya cevap olarak gönderdiği arzda ise olayı özetle şöyle bildirmiştir: *"...sahib-i Arz-ı Hal Osman b. Abdullah'ın hasmı medîne-i Karahisâr sakinlerinden el-Hac Ferah ile zevcesi Neslihan bint-i Hızır mahkemeye ihzar ve mahzarında mezbûre Neslihan benim zevce-i menkûha-i medhûlün-biham olub 1.5 sene mukaddem diyâr-ı aharda bulunmağla işbu mezbûr el-Hac Ferah nikâh-ı fâsid ile mezbûre Neslihan'ı kendüye tezvîc idüb halen zevciyet mu'âmelesi iderler deyü da'vâ ve ba'de's-su'âl mezbûre Neslihan arzuhal sahibinin zevce-i medhûlün-bihâsı olduğunu ikrâr lâkin târîh-i kitâbdan 1.5 sene mukaddem müdde'î-i mezbûr Osman Kütahya'dan bana boş kağıdı gönderüb bâyinen tatlîk ben dahi ba'de's-sübût Şuhud Kasabası'ndan Resul nâm kimesneye nefsimi tezvîc ve ba'dehü andan dahi muhâla'a olub işbu meclisde hazır*

İkinci husus ise böyle bir olayda ne kadının ne de kocasının rızası olmadan yine kocanın ağzından karısını boşadığına dair bir kağıd uydurup kadıya giderek bahse konu olan kadının boş olduğunu iddia edip başkası ile evlendirilmesine izin istemişler kadı da ibraz edilen delile göre kadını başkası ile evlendirmek istemişlerdir[882].

6- Nafaka ve Kisve-baha

Nafaka lügatte; "yiyecek parası, geçimlik, birinin geçindirmek zorunda olduğu kimselere mahkeme kararı ile bağlanan aylık" anlamına gelir883. Başka bir tarife göre ise nafaka "beslenme, giyim kuşam ve barınma ihtiyaçları ile (sağlık giderleri gibi) bunlara tabi olan şeylerden ibarettir"[884]. Nafaka yiyecek, giyecek, mesken ve ilaç bedelleridir. İslâm hukukuna göre nafakanın gerçekleşmesi için bazı şartlar gereklidir. Bunlar sırasıyla: a- evlilik sahih olmalıdır. b- zevce kocasının istifade edeceği durumda olmalıdır. Nafaka miktarı günün şartlarına göre değişebilir885. Nitekim belgelerde bazı kişiler nafakalarının artırılması için talepte bulunmuşlar, hakim de bu talebi yerinde bularak nafakayı arttırmıştır886. Koca, karısının ve çocuklarının nafakasını vermekten kaçınırsa hakim onun malına el koyabilir887.

Nafaka; yevmiye (günlük) veya şehriye (aylık) olarak ya da yıllık olarak "Nafaka ve kisve-bahâ" adı ile takdir edilip, babası veya anası malından kullanmak üzere, vasîye izin verildiğine dair "nafaka ve kisve-bahâ hücceti şer'iyyesi" vasînin eline verilirdi. Nitekim bu hususla ilgili olarak da çok sayıda belge vardır.

---

olan el-Hac Ferah isimli kişi beni kendine akd-ı nikâh idüb...def'-i meşrûhu talakıisbatdan acize olup tahlîfe râğıba oldukda iddia sahibi Osman yemin edince nikâh-ı sânîni fesâdına binaen mezbûr Neslihan'ı mezbûr el-Hac Ferah'dan tefrîk ve ba'de inkızâi'l-idde zevc-i evveline teslîmi..." 3 S. 1158/6 Mart 1745. ***AŞS***, 543, 43 b-44 a.

882 Bu belgede Neslihan adlı kadın şöyle arz-ı hal etmiştir: *"...Nefs-i Karahisâr sâkinlerinden olub câriyelerinin ehli taşrada iken yine mahalle-i mezbûre sâkinlerinden el-Hac Musa ve oğlu Abdurrahman ve Boyalıcalı el-Hac Hüseyin ve Mütevellî el-Hâc Ali isimli kişiler kendü hallerinde olmayup hevalarına tâbi' Eyret Ağası Osman ve Gebeceler'den el-Hâc Hüseyin ve Hacı Süleyman ve mahalle imamıyla ittifâk ve ittihâd idüb bu câriyelerine senin ehlin sana boşluk kağıdı yollamış deyü sahte bir kağıd ile bu câriyelerini âhar adama celb-i mâl kuvvetiyle tezvîc idüb ve yedimde olan eşyalarımı cebren ahz itmeleriyle mezkûrları bu cariyelerine zulm-i ta'addîsi olmağla. . mübaşir ta'yîn buyrulup adı geçenlerin mübaşir marifetiyle yakalanarak Divan-ı Anadolu'ya ihzar olunub muhakeme ve icrâ-yı hakk olunmak"* istemiştir. Bunun üzerine Karahisâr-ı Sâhib Kadısı ve Mütesellimine hitaben gönderilen buyruldu ile tayin olunan mübaşir marifetiyle adı geçenlerin her halü karda yakalanarak Divan-ı Anadolu'ya gönderilmeleri istenmiştir. Buyruldu 13 S. 1158(16 Mart 1745)'de gönderilmiş vusul tarihi ise 17 safer'dir. ***AŞS***, 543, 45 a.

883 Devellioğlu, ***agl.,*** s. 952.

884 Erdoğan, ***age.,*** s. 359.

885 Karaman, ***agl.,*** s. 348.

886 ***AŞS***, 540, 44 a.

887 Mehmed Zihni, ***age.,*** s. 762.

Belgelerde gerek eşlerin, kocalarının malından nafaka talepleri, gerekse yetim kalan çocukların, ana-babalarından kendilerine intikal eden mallarından kendileri için sarf edilmek üzere vasileri tarafından nafaka talep olunması üzerine hakimlerce günün şartlarına göre takdir edilmiş çok sayıda nafaka hücceti mevcuttur.

Mesela bir belgede, kocası ölen kadın hakimden kendi terbiyesi altında bulunan kızı için nafaka talebinde bulunması üzerine hakim de küçük kıza günlük 6 akça nafaka ve kisve baha takdir etmiştir888. Bir diğer belgede ise Karahisâr-ı Sâhib'in Efecik mahallesinden Hadice bint-i Mehmed Çelebi adlı hatun, mahkemede damadı Mahmud b. Ahmed adlı kişiyi dava edip, Mahmud'un, ölen Kızı Raziye'nin kocası olup, mahkemede hazır olan küçük Rahime'nin de babası olduğu, çocuğun hakk-ı hadınesi olmak itibariyle babasından nafaka talep ettiği halde kendisinin bundan kaçındığını iddia etmesi ile hakimin Rahime için babası üzerine yevmi ikişer akça nafaka tayin etmiştir[889].

Bir başka belgede ise mecnûne bir kadın için tayin edilen vasi tarafından nafaka talebinde bulunulmuştur. Bununla ilgili belge ise özet olarak şöyledir: Sofular mahallesinden Emine bint-i Hacı Mehmed isimli hatun mecnune olup, es-Seyyid Mehmed Efendi isimli kişi mahkemece kendisine vasi olarak tayin olunduğu, zikri geçen vasi mecnune Emine için nafaka tayin edilmesini isteyince de hakim, günlük 12 akça nafaka takdir etmiştir[890]. Ancak mecnûne kadının ne kadar malı olduğu, durumu ve ailesi hakkında bu belgede bilgi mevcut değildir. Belgeye göre yevmî 12 akça nafaka tayin olunduğuna göre kendisinin yeterli miktarda malı var demektir. Nitekim bu nafaka hüccetinin verildiği tarihten 12 gün önceki tarihli bir başka belgede mecnûne Emine'nin kardeşinin vefatı sebebiyle düzenlenen terike hüccetinde ağabeyinden kendisine 780 kuruş miras kaldığı anlaşılmaktadır[891]. Bu nakit para 31200 para ve 93600 akçaya tekabül etmektedir. Günlük 12 akça nafaka tayin edildiğine göre mecnûneye 260 ay veya 21 sene 8 ay

888 Harmanlı Karyesinden vefat eden Receb b.... in zevcesi mahkemede kocası Receb'den olma ve kendisinden doğma ve hakk-ı hadane ile hadınası olduğu kızı Ümmühan'ın nafakaya ihtiyacı olduğundan nafaka takdirini istemiştir. Hakim de yevmi 6 akça nafaka tayin etmiştir. Tespit edilen bu nafaka miktarı savaşa giden bir askere verilen günlük ücrete tekabül etmektedir ki bu miktar bir kız çocuğu için oldukça iyi sayılabilecek bir miktardır. Bu durumda kıza babasından oldukça iyi bir miras kalmıştır denilebilir. Bkz. ***AŞS***, 538, 94 a.

889 ***AŞS***, 538, 14 b. Bu miktar bir önceki nafakada tespit edilen 6 akçaya göre oldukça düşük bir miktar gibi görünmektedir. Ancak bunun sebebi nafakayı verecek kişinin mali ve sosyal durumu, günün ekonomik şartları ve sair sebeplerle izah edilebilir. Ayrıca 2 akça aylık olarak 60 akça o da 3 akça bir para hesabıyla 20 para o da yarım kuruş etmektedir ki bu miktar yani bu nafakanın tespiti tarihinden yaklaşık bir sene sonra 1 kuruşa bir arı kovanı, bir kile buğday, yaklaşık 1 kıyye bakır alınabilmekte idi. Bkz. ***AŞS***, 538, 53 a. Yine aynı tarihlerde 1 kıyye koyun eti 12, keçi eti 8, sığır eti 6 akça idi. Bkz. ***AŞS***, 538, 96 a.

890 ***AŞS***, 540, 16 a.

891 ***AŞS***, 540, 18 b.

yetecek kadar malı var demektir. Ayrıca bu paranın % 15 yıllık kanuni faiz üzerinden işletmeye verilebileceğini de hesap edersek mecnune kadına ömür boyunca yetecek kadar parasının olduğunu düşünebiliriz. Ayrıca olaya bir başka noktadan da bakmak gerekirse daha önce belirttiğimiz nafaka miktarları bir kız çocuğu için 2 akça diğer için de 6 akça idi. 12 akça büyük de olsa yine de fazla bir miktar olarak düşünülebilir. Ancak bu kadın mecnune olduğu için kendisinin bakımı zor olsa gerek ki böyle fazlaca miktarda nafaka tespit edilmiştir.

Mihail Karyesinden vefat eden Mehmed b. Abdullah'ın zevcesi Satı bint-i Ali adlı hatun mahkemede, adı geçenin firaşından olup kendinden doğma ve halen bi-hakkı'l-hadane hadınası olduğu sağire kızı Satı'nın nafakaya eşedd-i ihtiyaç ile muhtac olduğundan babasından ırs-ı şer'î ile intikal eden malından adı geçen sabiye nafaka takdirini istediğinde hakim, yevmi 5 akça nafaka ve kisve baha farz ve takdir etmiştir[892]. Ancak Satı'ya babasından ne kadar miras kaldığını bilemiyoruz. Zira babasının terike hücceti kaydedilmemiştir. Bununla beraber kendisinin köyde yaşıyor olması, günülük tayin edilen 5 akçanın diğer kişilere tayin edilen nafaka miktarları da göz önüne alındığında vasat ve yeterli bir miktar olduğunu söyleyebiliriz.

Başka bir nafaka hüccetinde ise "Tac Ahmed mahallesinden fevt olan Bayram b. İvaz'ın küçük kızı Fatıma'nın vasisi ve hakk-ı hadane[893] ile hadınası olan annesi Ümmühan bint-i Molla Mehmed'in talebiyle hakim tarafından, babasından küçük Fatıma'ya ırs-ı şer'î ile intikal eden malından olmak üzere günlük 6 akça nafaka tayin edilmiştir"[894].

Zaviye mahallesinden fevt olan es-Seyyid Mehmed Ağa ibn-i Ahmed Ağa'nın küçük çocukları es-Seyyid Derviş Mehmed, es-Seyyid Abdurrahman, es-Seyyid Abdülahad ve sağire kızı Şemsi Mahi'nin mahkeme tarafından tayin edilmiş vasileri olan Yusuf Bey ibn-i Siyavuş mahkemeye müracaat ederek isimleri geçen çocukların nafakaya ihtiyaçları olduğunu belirtip miktar-ı kifaye nafaka takdirini istemesi üzerine hakim de her birine babalarından kendilerine intikal eden mallarından 15'er akça para ve beher ay için 1.5 keyl-i İstanbulî unu 01. 09. 1148/14. 01. 1736 tarihinde nafaka olarak takdir ve tayin etmiştir[895]. Bu çocukların babaları olan es-Seyyid Mehmed Ağa 19. 08. 1148/03. 01. 1736 tarihinden önce vefat etmiştir[896]. Zira zikrettiğimiz tarihte kendisinin terike tespiti yapılmıştır. Bu tespit sırasında da Yusuf Bey çocukların vasileri

---

[892] ***AŞS***, 538, 71 b.
[893] Hakk-ı Hadâne: Annesi ölüp kendi işlerini göremeyecek durumda olan çocuğa, yetkili bir kişinin bakması ve onun terbiyesini üstlenmesi hakkı. Bkz. Erdoğan, ***age.,*** s. 129-130.
[894] ***AŞS***, 538, 76 a.
[895] ***AŞS***, 540, 11 b.
[896] ***AŞS***, 540, 8 b-9 a-b.

olarak tayin olunmuş bulunmaktadır[897]. Vasi Yusuf Bey 01. 01. 1149/11. 05. 1736 tarihinde mahkemeye müracaat ederek vasileri bulunduğu çocuklardan "es-Seyyid Derviş Mehmed, es-Seyyid Abdurrahman erbâb-ı tımardan olup maiyyetlerinde çalışan tevabi ve levahıkları bulunduğundan daha önceden takdir edilen günlük 15 akça ve ayda 1.5 kile unun yetmediğini" bildirmiştir. Bunun üzerine hakim de parada bir değişiklik yapmamış sadece aylık olarak verilen 1.5 kile un miktarını 2 kileye çıkarmıştır[898].

Yukarıda zikredilen çocuklara takdir ve tayin edilen nafaka miktarına baktığımızda diğerlerinden oldukça fazla olduğunu görürüz. Yani bir çocuk için 2-6 akça arasında değişen günlük nafaka miktarı burada en yüksek rakamın 2.5 katıdır. Ancak çocukların nafakalarının yetmediğini belirtip artırılmasını isteyen vasi Yusuf Bey'in müracaatından anlaşılıyor ki bu 15 akça ve aylık 1.5 kile olan nafaka sadece çocuklara harcanmamaktadır. Çocuklar, babaları tımar erbabından olması hasebiyle ondan kalan tımar gelirlerinin istihsalinde adam istihdam etmekteler ve bu işte çalışanların da yiyecek ve diğer ihtiyaçları onların nafakalarından karşılanmaktadır. Bu sebeple yüksek bir nafaka takdiri söz konusudur. Nitekim vasi Yusuf Bey, önceden belirlenen nafakanın yetmediğini, artırılmasını istediğinde hakim de parayı yeterli bulup un miktarını ise çocuk başına aylık 1.5 kileden 2 kileye çıkarmıştır. Bir kile unun değeri bu dönemde 1 kuruş olarak hesaplanırsa önce ayda 1.5 kuruş, artıştan sonra da 2 kuruş günlük 15 akçalık nakitten ayrı olarak çocuklara nafaka verilmektedir. Akça olarak verileni de kuruşa çevirdiğimizde toplam olarak es-Seyyid Mehmed Ağa'nın çocuklarına ayda yaklaşık 5 ila 5.5 kuruş nafaka verilmekte idi.

Nafaka ile ilgili bir başka belgede de "Döğer Karyesinden fevt olan Mehmed Bey b. Çavuş adlı müteveffanın kebire kızı Hadice'ye beher yevm 12'şer akça maa velediha (çocuğuyla beraber) nafaka takdir olunup Muhzır Mehmed'e teslim" edildiği kayıtlıdır[899]. Belge çok kısa olması hasebiyle fazla bilgi yoktur. Mehmed Bey kimdir? Ne iş yapmakta idi? Bunlar belli değildir. Başka çocukları ya da yakın akrabası olsa idi mutlaka zikredilmesi gerekirdi. Kendisinin terike hücceti de defterde mevcut değildir. Bu sebeple hakkında fazla bilgi bulamadık. Fakat belgede Mehmed Bey diye anılması ve babasının da Çavuş olması kendisinin askeri takımından

[897] Terike hüccetinden anlaşılan odur ki Vasi olarak tayin edilen Yusuf Bey es-Seyyid Mehmed Ağa'nın kethüdasıdır. Nitekim terikedeki mal, mülk, eşya ve para sayılırken "Kethüda Yusuf zimmetinde 660 kuruş olduğu, bunun da sağ akça hesabı ile 495 kuruş ettiği kayıtlıdır. Bkz. ***AŞS***, 540, 9 a.
[898] ***AŞS***, 540, 44 a.
[899] ***AŞS***, 541, 48 a.

bir kişi olduğunu akla getirmektedir. Böyle olduğu içindir ki kızına ve onun küçük çocuğuna nafaka bağlanıp muhzıra teslim edilmiştir.

İmaret Mahallesi'nden fevt olan Molla Hüseyin b. Molla Yakub'un küçük oğulları Yakup ve Süleyman ve sağire kızı Fatıma'nın kanuni vasileri olan müteveffanın annesi ve çocukların nineleri İsmihan bint-i Memi, mahkemede vasisi olduğu çocukların libas ve nafakaya ihtiyaçları olduğundan babalarından intikal eden mal-ı mevruslarından miktar-ı kifaye nafaka takdir edilmesini istemiştir. Hakim de bunun üzerine çocuklardan her birine yevmi 7'şer akça nafaka takdir etmiştir[900]. İlk bakışta Molla Hüseyin b. Molla Yakub'un çocuklarına takdir edilen nafaka miktarının ortalamanın az da olsa üzerinde olduğu görünmektedir. Bu da adı geçen kişinin sosyal ve mali durumunun iyi olduğuna işarettir. Zaten kendisinin terike tespitinin yapıldığı hüccete baktığımızda bunu kolaylıkla görürüz. Zira Molla Hüseyin b. Molla Yakub kendisi esnaftır ve iki tane dükkanı vardır. Bunlardan birisi ağdacı dükkanı diğeri de arasta başında bulunan bir dükkandır[901].

Çocuklara nafaka takdiri ile ilgili bir diğer belgede ise "Arabmescidi Mahallesin sakinlerinden iken ölen Hacı Nebi b. Veli'nin küçük kızları Ümmühan ve Kezban'a mahkemece vasi tayin edilen küçük kızların anaları Emine[902], mahkemeye müracaat edip çocukların nafakaya şiddetle ihtiyacı olduğunu belirterek nafaka takdir olunmasını istemiştir. Bunun üzerine hakim de çocuklara babalarından intikal eden mallarından olmak üzere yevmi 4'er akça nafaka farz ve takdir etmiştir[903]. Bu takdir edilen nafaka ise ortalamanın biraz altındadır. Bunun sebebi de yine ölen kişinin mali durumu ile ilgilidir. Hacı Nebi vefat ettiğinde menkul terike olarak fazla bir şey bırakmamıştır. Bunun üzerine de çocukların vasileri ve anaları hakime müracaat ederek akardan sadece "Erkmen Karyesinde vaki yarım hisse değirmen kaldığını ve küçüklerin de nafakaya şiddetle ihtiyaçları olduğundan bu değirmenin satışına izin istemiştir. İzin verilince de yarım hisse değirmen müzayedeye çıkarılıp 45 kuruşa Bayram Beşe'ye satılmıştır[904].

Buraya kadar olan bilgiler çocuklara tayin olunan nafaka ile ilgili idi. Şimdi bir de çeşitli sebeplerden dolayı eşlerin nafaka istemeleri ve onlara nafaka bağlanması hususunu inceleyelim.

Sofular Mahallesinden sakinelerinden Havva bint-i İbrahim mahkemede şöyle ikrar ve takrir-i kelam eder: "Zevcim Hacı Mustafa 2.5 senedir ticaretine gidüb beni ve abd-i memlûkü

[900] ***AŞS***, 538, 68 b.
[901] ***AŞS***, 538, 66 a-b.
[902] Vasilik hücceti için bkz. ***AŞS***, 540, 28 a.
[903] ***AŞS***, 540, 31 b.
[904] ***AŞS***, 540, 36 a.

Osman'ı bila nafaka terk edip benim ve abd-i mezburun nafakaya eşedd-i ihtiyaç ile muhtaçlar olduğumuz ecilden taraf-ı şer'den kifayet mıkdarı nafaka takdir olunması matlubumdur dedikde mezbure Havva'ya yemin teklif olundukda o da bir senelik nafakadan ziyade bir şey bırakmadı ve bir kimesneye havale dahi itmedi deyü yemin itmeğin" hakim, mezbure ile kölesi Osman'a yevmi 20 akça nafaka tayin etmiştir[905]. Görüldüğü gibi insanlar eski devirler de ticaret veya başka bir sebeple memleketini terk edip başka diyarlara gitmekte idi. Ancak giderken evinin mümkün mertebe ihtiyaçlarını karşılayıp öyle gitmekte idi. Belgedeki ifadeye göre ticaret için giden Hacı Mustafa da evinin bir senelik ihtiyacını temin etmiş, öyle gitmiştir. Fakat aradan 2.5 sene geçmesine rağmen dönmeyince eşi de mahkemeye müracaat ederek durumu bildirmiş ve kendilerine kanuni olarak nafaka tayin edilmesini istemiştir. Kanuni icaplar yerine getirilerek zevceye ve köleye günlük 20 kuruş nafaka bağlanmıştır.

Bazen de çocukların anne ya da babaları ölüp geride onlara en yakın akraba olarak nine ya da dedeleri kalabiliyordu. Böyle bir durumda da öncelikle çocukların babalarının anne ya da babaları vasiliğe tayin edilirlerdi. Bazen bunlardan ikisi de mevcut bulunmalarına rağmen çocuklara bakmak istemeyebilirlerdi. İşte böyle bir duruma da misal olarak aşağıdaki olayı zikredebiliriz:

Karahisâr-ı Sâhib'in Yukarıpazar Mahallesinden Raziye bint-i Mevlüd isimli hatun mahkemeye gelip takrir-i kelam etmiştir ki, mahalle-i mezbure sakinelerinden iken müteveffiye olan oğlum Hacı Eyyüb b Molla Şaban'ın zevcesi Aliye bint-i el-Hac Süleyman'ın sulbiyye-i sağire kızları Havva ve Emine nam sağirelerin hakk-ı hadaneleri anasının anası Fatıma bint-i el-Hac İbrahim nam hatunun olub lakin mezbure Fatıma çocuklara rağbet etmeyip halen sağiretan-ı mezburetan benim hacr ve terbiyemde olub nafaka ve kisveye eşedd-i ihtiyaç ile muhtaçlar olmalarıyla sağiretan-ı mezburetana kıbel-i şer'den kadr-ı maruf nafaka ve kisve-baha farz ve takdir olunmak matlubumdur dedikde canib-i şer'den çocuklara annelerinden intikal eden mallarından harcanmak üzere günlük 25'er akça farz ve takdir buyurulmuştur[906]. Burada Raziye adlı kadın, gelini ölüp çocukların hakk-ı hadanesi oğlunun kayınvalidesi olan Fatıma Hatun'da olmasına rağmen onun çocuklara rağbet etmediğini belirterek hakk-ı hadanenin kendisine geçtiğini, buna dayanarak çocuklara analarından kalan mallarından nafaka takdir edilmesini

[905] ***AŞS***, 538, 92 b.
[906] ***AŞS***, 537, 16 a.

istemiştir. Hakim de yukarıda zikredilen her biri için günlük olarak 25 akçayı takdir etmiştir (18. 05. 1141/19. 12. 1728).

Arabmescidi Mahallesinden fevt olan Hacı Cafer b. Mehmed'in küçük kızı Zeyneb'in kıbel-i şer'den tayin edilmiş vasisi olan karındaşı Molla Eyüb, mahkemede vasisi olduğu küçük kardeşinin nafaka ve kisveye ihtiyacı olduğundan nafaka tespit edilmesini talep etmiş, hakim de günlük 6 akça farz ve takdir etmiştir[907].

Kalecik Karyesi'nden Mustafa b. Hacı Mehmed mahkemede zevce-i muhâlı'ı Zeliha bint-i İsa isimli hatun mahzarında ikrar ve takrir-i kelâm edip, boşandıktan sonra Kezban isminde bir kızları olduğu, beher yevm sağire içün 3 akça nafaka takdir edilip ve kendisi de kabul eyledikten sonra sağire-i mezbure bi-emrillahi teala vefat ederse Zeliha'dan davacı olmayacağına dair hakim huzurunda söz vermiştir[908].

Nafaka bedeli kâdînın takdîrine, sosyal ve iktisadî hayattaki değişme ve gelişmelere bağlı olarak arttırılıp eksiltilebilmekte idi. Belgelerde bu hususla ilgili olarak da hayli misaller vardır. Zaviye Mahallesinden fevt olan es-Seyyid Mehmed Ağa ibn-i Ahmed Ağa'nın küçük çocukları es-Seyyid Derviş Mehmed ve es-Seyyid Abdurrahman ve es-Seyyid Abdülahad ve sağire kızı Şemsi Mahi'ye, vasileri Yusuf Bey ibn-i Siyavuş'un isteği üzerine daha önceden tayin her birine günlük 15'er akça nakit para ve aylık birer buçuk keyl-i İstanbulî unun yine vasilerinin kifayet etmediğini bildirmesiyle para aynı kalmak şartı ile aylık un miktarını yarım kile artırmıştır909.

Belgelerde tayin edilen nafaka miktarları günlük 2 akça ile 25 akça arasında değişmektedir. Bu değişmede sosyal şartlar, iktisadi durum, nafakayı ödeyecek kişinin maddi durum da rol oynamakta idi.

7- Vesâyet

Lügatte; bir yetim veya akılca zayıf, hasta olan bir kimsenin malını idare eden kimseye vasî denilir910. Istılahta ise; bir kimsenin mallarına veya çocuklarının işlerine tasarruf etmek üzere kanunen tayin edilen kimsedir. Taşıdığı sıfata da "vesâyet" denir911.

İslâm hukukuna göre bir kimsenin vasî olabilmesi için âkıl, bâliğ, hür, müstakîm ve tasarrufunda tüm yetkilerini kullanmaya hâiz olmalıdır. Çocukların vasîleri babalar, sahih cedler,

---

907 ***AŞS***, 540, 38 a.
908 ***AŞS***, 541, 52 a.
909 ***AŞS***, 540, 11 b.
910 Erdoğan, ***age.,*** s. 477; Devellioğlu ***agl.,*** s. 1368.
911 Özdemir, ***agm.,*** s. 438.

bunlardan hiç biri bulunmazsa hakimin nasb ve tayin ettiği kişiler olabilir912. Hakimler de umumiyetle çocukların ana-baba, dede-nineleri ile bunların olmadığı durumlarda amcaları vasi olarak tayin etmişlerdir.

Vasî çocuk nâmına her türlü, alış-satış, kiralama akidlerini yapabilir. Ancak hibe gibi tasarruflarda bulunamaz. Vasî-i mansûb (hâkimin tayin ettiği vasî) yaptığı işten dolayı ücret alabilir913. Hakim gerekli görürse vasînin üzerine onu kontrol maksadıyla bir nâzır da tayin edebilir. Nitekim belgelerde bu duruma da rastlamaktayız914.

Tac Ahmed Mahallesi'nde sâkin iken vefât eden Bayram b. İvaz'ın küçük kızı Fatıma'ya babasından intikal eden malını korumak için anası Ümmühan bint-i Molla Mehmed hakim tarafından vasi tayin edilmiştir[915]

Arab Mahallesi'nde otururken vefât eden el-Hac Ahmed'in küçük oğluna, babasından kalan mallarını korumak ve işlerini görmek üzere, çocuğun annesi Aliye bint-i Mustafa hakim tarafından vasiyye tayin edilmiştir[916].

Akmescid Mahallesi'nden fevt olan el-Hac Selim b. Abdullah'ın sağir oğlu İbrahim'e babasından kalan malını korumak üzere anası Raziye bint-i Şaban taraf-ı şer'den vasi olarak tayin olunmuştur[917].

Zaviye Mahallesi'nde sakin iken vefat eden es-Seyyid Mehmed Ağa ibn-i Ahmed'in sağir oğulları es-Seyyid Derviş Mehmed, es-Seyyid Abdurrahman ve es-Seyyid Abdülahad ile sağire kızı Şemsi Mahi'ye babalarından kalan mallarını korumak ve işlerini tesviye etmek üzere mahkemece Yusuf Bey ibn-i Siyavuş vasi tayin edildiği[918].

Karahisâr-ı Sâhib ahalisinden olup bundan akdem İran seferinde fevt olan Mehterbaşı Hasan'ın küçük oğlu Süleyman ve küçük kızı Ümmühan'a babalarından kalan mallarını hıfz ve umurlarını görmek üzere bir vasi tayini kanunen gerekli olduğundan müteveffanın zevcesi ve çocukların valideleri Ayşe bint-i Sinan hakim tarafından vasi olarak tayin edilmiştir[919].

Sofular Mahallesi'nden fevt olan Cafer Bey ibn-i Yusuf'un küçük oğulları Ebubekir ve Mehmed'e babalarından kalan mallarını korumak ve işlerini görmek üzere Hacı Yahya

912 Bilmen, ***age.,*** s. 179-180.
913 Keskioğlu ***age.,*** s. 179.
914 ***AŞS***, 535, 16 b; 539, 75 a; 540, 4 a, 25 a.
915 ***AŞS***, 538, 76 a.
916 ***AŞS***, 539, 24 a.
917 ***AŞS***, 538, 93 a.
918 ***AŞS***, 540, 7 a.
919 ***AŞS***, 538, 89 a.

Mahallesi'nden el-Hacı Mahmud b. Hüseyin mukîm, müstakim ve dindar ve her veçhile vesayet uhdesinden gelmeğe kadir olduğunu *sikatü sahîhatü'l-kelimât*ın[920] haber vermeleriyle mahkemece vasi olarak tayin olunduğu[921].

Molla Yahya Mahallesi'nde sakin iken ölen Himmet ibn Nasreddin'in hasran vârisi ve zevcesi Ümmügülsüm bint-i Hacı Halil ile oğlu Halil'e ait olup, Ümmügülsüm'ün durumu müsait olduğundan mahkemece küçük Halil'e vasi olarak nasb ve tayin olunmuştur[922].

Bayat Karyesi'nden fevt olan Yusuf b. İvaz'ın sağir karındaşı Musa'ya ağabeyi Yusuf'tan kalan malını hıfz ve hırâset ve ahvâlini terbiye ve umûrunu tesviye için bir vasi nasbı lazım ve mühim olduğundan hakim tarafından müteveffâ-yı mezbûrun mu'tak-zadesi Ahmed Ağa sâlih ve mütedeyyin ve vesayet uhdesinden gelmeğe kâdir olduğunu sikât-ı ahâlî-i karyenin haber vermesiyle hakim tarafından vasi nasb ve tayin edildiği[923].

Aslen Karahisâr-ı Sâhib'li olup İstanbul'da müsafiren sakin iken fevt olan Halil b. Kani Dede'nin veraseti kız karındaşları sağire Ayşe ve mecnûne Neslihan ve ammi-zadesi Abdullah'a münhasıra olup mezbûretân Ayşe ve Neslihan'a müteveffâ-yı mezbûrdan ve babaları Kani Dede'den intikal eden mallarını korumak için bir vasiye ihtiyaç olduğu, bunun için taraf-ı şer'den mezburetanın hâleteleri Havva bint-i Mustafa'nın vasi olarak tayin olunduğu, onun da bu görevi kabul ettiği anlaşılmıştır[924].

İmaret Mahallesi sâkinlerinden olup, Şark seferinde fevt olan Mustafa Bey ibn-i İsa'nın sağir oğlu Halil'e babasından ırs-ı şer'i ile kalan mallarını korumak için sağîr-i mezburun anası Ayşe bint-i Abdullah'ın bu görevi yerine getirmeye muktedir olduğunu doğru sözlü (sika) kişilerin haber vermesiyle hakim tarafından vasi olarak tayin edilmiştir[925].

Çavuşoğlu Mahallesi'nden olup İran Seferinde şehiden fevt olan Muslu Bey ibn-i Şaban'ın sağir oğulları Süleyman ve Mehmed'e babalarından ırs-ı şer'î ile intikal eden hisse-i ırsiyyelerini korumak, ahvallerini terbiye ve işlerini görmek için bir vasi nasbı gerekli olduğundan, üzerlerine anaları Ayşe'nin vasi ve tayin olunup o da vesayet-i kabul ve merasimin edaya taahhüt ettikten sonra mezbûre Ayşe Hatun vesayet-i merkûmenin her umûrunu bi-nefsihâ rü'yeti hadd-i imkanda

[920] Doğru sözlü, dini bütün kişiler.
[921] ***AŞS***, 538, 91 b.
[922] ***AŞS***, 541, 1 a.
[923] ***AŞS***, 538, 78 a-b.
[924] ***AŞS***, 538, 92 b.
[925] ***AŞS***, 538, 82 b-83 a.

olmadığı zâhir olduğundan yine onun üzerine de hasbi olarak Ahmed Bey ibn-i Hacı Hanifi nazır tayin edilmiştir[926].

Ayvalu Karyesinden olup diyar-ı Acem'de vefat eden Yusuf Bey b. Mustafa'nın sağire kızları Ayşe ve Kerime'ye babalarından kalan mallarını korumak üzere küçük kızların valideleri olan Rahime hakim tarafından vasi olarak tayin olunmuştur[927].

Yukarıpazar Mahallesi sâkinelerinden olup vefat eden Aliye bint-i el-Hacı Süleyman'ın küçük kızı Havva'ya anasından intikal eden malını korumak ve ahvâlini terbiye ve umûrunu tesviye için babası ve velisi olan Hacı Eyyüb b. Şaban hakim tarafından vasi nasb ve tayin edilmiştir[928].

Karahisâr-ı Sâhib muzafatından Göynük Karyesinden fevt olan Abdullah Bölükbaşı ibn-i Hacı Mustafa'nın sağir oğulları Mustafa ve Ali ile sağire kızları Emine, Havva ve Fatıma'ya babalarından ırs-ı şer‘î ile intikal eden hisse-i ırsiyyelerini hıfz ve hırâset ve ahvâllerini terbiye ve umûrlarını tesviye için bir vasi nasbı lazım ve mühim olduğundan, doğru sözlü kişilerin haber vermeleriyle mahkeme tarafından Halil Bölükbaşı ibn-i Mustafa vasi olarak tayin olunduğu. Vasi tayini terikenin yazımından hemen bir gün sonra yapılmıştır[929].

Karahisâr-ı Sâhib muzâfâtından Muttalib Karyesinde fevt olan İsa b. Muharrem'in mirasının zevcesi Hadice bint-i İvaz ile küçük çocukları oğlu Mustafa ve kızı Şehriban'a ait olup, her birinin şer‘an isabet eden hisse-i şer‘iyyeleri zahir ve sabit olduktan sonra çocukların mallarını korumak ve işlerini görmek üzere valideleri Hadice bint-i İvaz'ın hakim tarafından vasi olarak tayin olunduğu anlaşılmıştır[930].

Kubelü mahallesinden olub müteveffiye olan Ümmü bint-i Mustafa'nın sulbiyye kızı Neslihan bint-i Hasan'a, babası Hasan ve anasından kalan mallarını hıfz ve umurunu rüyet etmek üzere bir vasi nasbı gerekli olduğu, sağire-i mezburenin ammisi Salih Çelebi ibn-i Hüseyin'i sika kişilerin ihbarlarıyla hakim vasi olarak tayin etmiş, üzerine de Hacı İbrahim Efendi ibn-i Hacı Şaban'ı hasbi olarak nazır tayin etmiştir[931]. Daha önce de ifade edildiği gibi hakim gerekli gördüğünde vasinin üzerine onu kontrol amacıyla bir nazır tayin edebiliyordu. Burada da bu yönde karar vermiştir.

---

[926] ***AŞS***, 538, 86 a.
[927] ***AŞS***, 538, 83 a.
[928] ***AŞS***, 538, 74 a.
[929] ***AŞS***, 540, 39 a.
[930] ***AŞS***, 540, 31 b.
[931] ***AŞS***, 540, 50 b.

Kalecik-i kebir Karyesi'nden fevt olan Hasan b. Mustafa'nın büyük oğlu Mehmed, cünûn-ı mutbık[932] ile mecnun olup kendisini korumaya, mallarını tasarrufa ve menfaatlerini korumaya kâdir olmayıp kendisine bir vasi tayini gerektiğini ahali-i karyeden sözüne güvenilir kişiler haber verdiğinden kendisine taraf-ı şer'den anası Ayşe bint-i Halil'in vasi tayin olunmuştur[933].

İmaret Mahallesi'nden Molla Hüseyin b. Yakub'un küçük oğulları Yakub ve Süleyman ile küçük kızı Fatıma'ya babalarından intikal eden hisse-i şer'iyyelerini hıfz ve hıraset ve ahvâllerini terbiye ve umurlarını rü'yet için yetimlerin ceddeleri ve müteveffanın anası İsmihan bint-i Memi saliha ve müstakime ve vesayet uhdesinden gelmeğe kadire olduğundan hakim tarafından vasi olarak tayin olunmuştur[934].

Sofular Mahallesi'nden vefat eden İvaz b. Satılmış'ın küçük oğlu Ali ve küçük kızları Fatıma ve Emine'ye babalarından intikal eden hisse-i şer'iyyelerini hıfz ve hıraset ve ahvâllerini terbiye ve umurlarını rü'yet için müteveffanın zevcesi ve çocukların anaları Kerime bint-i Murad'ın saliha, müstakim ve vesayet uhdesinden gelmeğe muktedire olduğunu mahallenin doğru sözlü ahalisi haber vermesiyle mahkemece vasi tayin olunmuştur. Onu kontrol için de çocukların amcaları Molla Mehmed'in nazır olarak tayin edilmiştir[935].

İmaret Mahallesi'nden sakin iken vefat eden Salih b. Abdullah'ın küçük oğlu Ahmed'e babasından intikal eden emvâlini zabt, ahvâlini hıfz ve tesviye-i umuruna dedesi Yusuf Halife'nin taraf-ı şer'den vasi olarak tayin olunmuştur[936].

Aynı dönem içerisinde gayri müslimlerin de gerektiğinde yetim çocukların mallarını ve durumlarını muhafaza için şer'î mahkemeye müracaat edip onun tayin ettiği vasîye bu kabîl çocukları teslim ediyorlardı. Buna misal olarak da şunu zikredebiliriz: Nasârâ Mahallesi'nde sakin iken hâlik olan Asvador veled-i Sidanlı'nın küçük oğlu Kivork ve küçük kızları Horissima ve Sara'ya babalarından ırs-ı şer'î ile intikal eden mallarını korumak üzere çocukların anaları Debreso taraf-ı şer'den vasi tayin edilmiştir[937].

Dikkat edilirse vasilikle ilgili durumları şu şekilde sıralamak mümkündür:

Baba vefat edip geride çocuk veya çocuklar kaldığında umumiyetle anneler vasi olarak tayin edilmiştir.

---

[932] Cünûn-ı Mutbık: Bir insanın bir yıl ve daha uzun süreli akıl hastalığına yakalanması demektir. Bkz. Mehmet Erdoğan, ***age.,*** s. 63.
[933] ***AŞS***, 538, 7 a.
[934] ***AŞS***, 538, 66 a.
[935] ***AŞS***, 538, 61 b.
[936] ***AŞS***, 541, 20 b.
[937] ***AŞS***, 538, 50 b.

Anne vefat edip geride baba kalmışsa yine baba da çocuğa velî ve vasî olarak tayin edilmiştir. İkisinin de olmadığı durumlarda duruma göre dede veya nineler vasi olarak tayin edilmiştir. Bunların da bulunmadığı zamanlarda amca veya teyze (hâlete) vasi olarak tayin edilmiştir. Bazen küçük çocuklara ağabeylerinin de vasi olarak tayin edildiği görülüyordu.

Zaman zaman hakimin takdiri gereği vasi anne de olsa üzerine bir nazır görevlendirilmiştir. Bazen de vasi kendisi nazır tayin edilmesini isteyebilmekte idi. Bu da herhangi bir şüpheye mahal vermemek için olmalı.

İran savaşlarının sosyal hayatta büyük etkisi vardı. Nitekim burada da üç ailenin birer ferdi bu savaşlarda vefat etmiş ve çocukları yetim kalmıştır. Bunlardan birisi Mehterbaşı gibi Ordu'da önemli bir görevi olan subaydır. Diğeri de en azında bir zaim olmalıdır ki Mustafa Bey diye belgede zikredilmiştir.

Gayri müslim çocukları da devletin koruması altında bulunuyordu. Bunlardan yetim kalanlar olduğunda hakim yine o topluluğun gösterdiği uygun birini vasi olarak görevlendiriyordu.

Bir diğer husus da azatlı kölenin oğlu da durumu uygun olduğundan sahibinin küçük kardeşi üzerine vasi olarak tayin edilmiştir. Bu da Karahisâr-ı Sâhib toplumunun bu gibi insanlarla diğer hür insanlar arasında bir fark gözetmediğinin, onlara ayrı bir gözle bakmadığının bir delili olarak zikredilebilir. Azat edilen kölenin, herhangi bir kısıtlamaya maruz kalmadan toplumdaki yerini aldığını bu örneğe dayanarak söyleyebiliriz.

Vasilikte vasinin durumunun sürekli kontrol altında bulundurulduğunu da biliyoruz. Gerektiğinde vasinin kusuru veya hıyaneti görülürse azledilip yerine başkası da tayin edilebiliyordu. Nitekim 21 aralık 1748 tarihli bir vesayet hüccetinde Hacı Yahya Mahallesi sakinlerinden olup vefat eden Acem Oruç b Abdullah'ın küçük çocuklarının vasisi olan Acem Veli b. Veli vesayet işinde ihmal ve tekasülü sebebi ile hıyanet ve sakameti görüldüğünden ve kendisi de bunu kabul edip görevi bırakmak istediğinden azledilerek yerine yine Acem olan Hasan b Mehmed adlı kişi vasi tayin edilmiş ve önceki vasinin muhasebesi de yapılmıştır[938].

[938] ***AŞS***, 545, 53 a.

8- Vekâlet

Vekâlet; lügatte başkasının işini görmeye memur olmak, başkasını kendi yerine geçirme, birinin yerini tutma anlamlarına gelmektedir939. Salâhiyet ve yetkilerini başka birisine vermek ve o kişinin birisinin namına iş görmesi de vekâlet demektir. Yine vekâlet işi bir başkasına tefvîz etmek, onu bu işte kendi yerine koymaktır. Vekâlet îcâb ve kabûlle tamam olur. Akitten doğan hukuk müvekkile aittir. Vekîlin tasarruf ehli olması lâzımdır. Vekîl, müvekkili nâmına hareket eder. Hibe, nikah, âriyet, rehin, vedîa, karz, sirkat, şirket, mudârebe, alım-satım ve icârede gibi muamelelerde vekâlet yapılabilir. Vekîlin şart koşulan hususlara riâyet etmesi şarttır. Vekâlet umûmî veya husûsî olabilir. Ücret şart koşulursa vekîle ücret verilir940. İncelediğimiz döneme ait olan şer'iyye sicillerindeki vekâlet hüccetlerinin çok değişik konuları vardır.

Hacı Evtal Mahallesinden Havva bint-i el-Hac Eyyüb Halife isimli bekar kız, tarafından zikri ati hususta ikrar ve ita-i hüccete vekil olup, vekâleti Molla Ahmed b. Şaban Halife ve Molla İbrahim bin Hacı Mustafa şahadetleriyle sabit olan, el-Hac Mürsel b. Mürsel Efendi mahkemede Havva'nın babası el-Hac Eyyüb mahzarında vekâleten ikrâr ve takrir-i kelâm edip, mezbûre Havvâ'nın daha önceden fevt olan validesi Aliye bint-i el-Hac Süleyman'dan intikal eden gerek mehir ve gerekse diğer hisse-i şer'iyyesi olan 130 kuruşu babasının elinden aldığı ve zimmetini kendisi vekaletiyle ibra ettiğini belirttikten sonra müvekkilesinin zikredilen 130 kuruşu yine vekili aracılığıyla babasına hibe ettiğini ve tarafların birbirlerinin zimmetlerini bu ve diğer bütün hususlar için ibra ettiklerini ifade etmiştir[941].

Burmalu Mahallesinden Neslihan, merhum olan ebveyninin tasarrufunda ve Çepni Karyesinde 4 dönüm tarlanın hakk-ı tapusundan vazgeçtiğini belgelemek için eşi Süleyman b. Hüseyin'i vekil olarak tayin etmiştir [942].

Karahisâr-ı Sâhib Kethüdayerliği uhdesinde olan Murtaza'nın (?), bu iş için yerine vekil olarak el-Hac Mehmed'i tayin ettiği, Karahisâr-ı Sâhib'deki kadı ve diğer idarecilere adı geçen Mehmed'i bu işte istihdam etmeleri ve buradaki altı bölük yoldaşları ile kul oğullarının umur ve hususlarında adı geçen kişiyi zabit bilerek işlerini onun bilgisi dahilinde yürütmeleri isteğini belirten hüccet[943]. Bu belgede Kethüdayerlik makamı vekaleten başkasına devredilmiştir.

939 Keskioğlu ***agl.,*** s. 179.
940 Develliođlu ***agl.,*** s. 1375.
[941] ***AŞS***, 541, 75 b.
[942] ***AŞS***, 541, 84 b.
[943] ***AŞS***, 539, 47 a.

1152 senesine mahsub olmak üzere fermanla istenen 157 mehar mekari (seferlerde nakliye işinde kullanılan) develerinin üzerine, yine fermanla mübaşir tayin olunan Mustafa Ağa bir başka fermanla Rikab Kaymakamı Ahmed Paşa'nın maiyyetine tayin olunduğundan yerine kendi tabii olan Salih'i vekil tayin etmiştir [944]. Buradaki vekalet idarî bir işin başka bir görevliye bırakılmasıdır.

Bir başka vekalet belgesinde ise nefs-i Karahisâr ve Sandıklı Kazalarında bulunan Hoyran Yörükleri taifelerinin resm-i bennak[945]lerini tahsile mültezim olan Teke Sancağından Bucaklı Çelebi-zade Mehmed Ağa, 1149/1737 senesi resm-i bennakini ahz içün Hasan Ağa b. Veli isimli kişiyi Abdullah Ağa b. El-Hac Derviş ve Mehmed b. El-Hac Ahmed şahadetleriyle vekil tayin idüb o da yine medine-i mezburede sakin Kadem Mehmed Beşe'yi zikredilen husus için mahkemede vekil tayin etmiştir[946]. Görüldüğü gibi burada vekil de kendisine başka birini aynı husus için vekil tayin etmiştir.

Mütevellilik için vekil tayini, Sinan Halife Mahallesi mütemekkinlerinden ve Gedik Ahmed Paşa Cami-i Şerifi'nin Mütevelliyesi olan Emine bint-i Abdullah, kendisinin, Vakfın işlerini görmek için İstanbul'a gidip gelmeye kudreti olmadığından kendisine bir vekil lazım olup İstanbul'da el-Hac Salih Ağa'yı vekil tayin edip ancak adı geçen kişiyi Karahisar-ı Sahib'de olan diğer işlerinden azletmiştir[947].

Kazlıgöl Mukataası tarafından vekil olan Süleyman Bey ve hademesinden Ahmed adlı kişiler mahkemeye gelip Safer ayının 26. günü adı geçen mukataaya tabi olan Eytemür Karyesi yakınlarındaki çayırı belgenin yazıldığı gün, Eytemür Karyesi ahalileri hayvanları ile otlatarak zarar verdiklerinden vekil de *"ben çayırı bu hali ile zabtetmem"* demiştir[948]. Burada Kazlıgöl mukataası hükmi bir kişilik olup, onu temsilen vekil tayin edilen kişi vekaleten köylülerin zararlarını gerekçe göstererek adı geçen çayırla ilgili hususlardan mesul tutulmamak için bu hücceti vermiştir.

Vekalet müessesesinin sosyal hayatta zaman zaman suistimal edildiğini de görüyoruz. Kendisine birkaç yalancı şahit bulan kişi emeline ulaşmak için mahkemeyi yanıltmaya çalışabilmiştir. Karahisâr-ı Sâhib'in İnegazi Karyesi'nden bakire ve baliğa olan Elif bint-i

---

[944] ***AŞS***, 541, 65 a-b.
[945] Osmanlı'da evlenerek mücerredlik'ten kurtulan kişinin ödediği çift vergisi. Bkz. Midhat Sertoğlu, ***agl.,*** s. 75; Halil İnalcık, "Osmanlılarda Raiyyet Rüsûmu", ***Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi***, Eren Yayıncılık, İstanbul 1996, s. 44-46.
[946] ***AŞS***, 541, 60 b.
[947] ***AŞS***, 539, 2 a.
[948] ***AŞS***, 539, 1 b.

Mehmed aynı köyden Ahmed b. Selim'i kendisini zorla almak istediğinden dolayı dava ettiğinde, adı geçeninin kendisinin nikahlısı olduğunu, adı geçenin kendisi ile nikahlanmak için vekil tayin ettiğini iddia etmişse de bunun aslı olmadığı anlaşılmıştır[949].

9- Kadının Sosyal Hayattaki Yeri

Umumiyetle Osmanlı Devri Türk kadının sosyal hayatta yerinin olmadığı söylene gelmiştir. Kadın evine hapsedilmiştir. Kendi işini kendisi göremez. Hiçbir hakkı yoktur gibi bir takım sübjektif görüşler hep dile getirilmiş durmuştur. Ancak bu görüşlerin tarihi bir temele oturmadığı, belgelere dayanmadığı yaptığımız incelemeler neticesinde ortaya çıkmıştır. Bunu en azından Karahisâr-ı Sâhib Sancağı'nda Kadının günlük hayattaki yeri konusunda böyle olmadığını söyleyebiliriz[950]. Zira belgelerdeki bilgilere göre Karahisâr-ı Sâhib'teki kadınlar evinin işini yaptığı gibi, dükkan sahibi olabilmekte, kendi çevresinde ticaret yapalimekte, tarlada eşinin yanında çalışmakta, mal mülk sahibi olabilmekte, nikah, boşanma ve diğer işleri için hakimin huzuruna çıkabilmekte idi. Hatta gerektiğinde kendisinin haklarını aramak için Anadolu Valisine, daha da önemli Divan-ı Hümâyûn'a kadar arz-ı hal sunabilmekte idi. Kadınların sunduğu bu arz-ı haller neticesinde de ilgili idareciler tarafından iddiaların araştırılması için mübaşirler gönderilip tahkikatlar yaptırılmakta, bazen suçlular İstanbul'a kadar götürülüp orada muhakemesi yapılmakta konu ile ilgili olarak Şeyhülislamın fetvası gerekiyorsa bu da alınabilmekte idi.

---

[949] ***AŞS***, 540, 21 b. İnegazi Karyesi'nden Elif bint-i Mehmed adlı bikr baliğanın zatı marifet-i şer'iyye ilie muarrefe olduktan sonra mahkemede yine aynı karyeden Ahmed b. Selim isimli kişi mahzarında dava ve tasvir-i müddea idüb mezbur Ahmed'in bende vechen mine'l-vücuh alaka medhali yok iken beni fuzuli almak murad ider. Sual olunub müdahalesi def' olunmak matlubumdur dedikde ğıbbe's-sual mezbur Ahmed cevaba tasaddi idüb bakire-i mezbure benim menkuhamdır. Bundan akdem haliya Müfti Mehmed Efendi'nin oğlu Molla Abdurrahman'ı karye-i mezburede vekil idüb badehü bu tarafa gelüp müfti efendinin odasında 1000 dirhem mehr-i müeccel ile akd-ı nikah olundu. Ol vechile müdahale ederim dedikde. Mezbur Elif iade-i kelam idüb ben kimesneyi vekil itmedim. Haber ve agahım yokdur deyü defi'le cevab idicek mezbur Ahmed'den vekalet-i mezbure sübutuna beyyine taleb olundukda karye-i mezbureden Veli b. Yusuf meclis-i şer'a gelüb istişhad olundukda fi'l-hakika mezbur Elif bint-i Mehmed benim yanımda Müfti Efendinin oğlu Molla Abdurrahman'ı akd-ı nikaha vekil eyledi deyü şahadet sadedinde iken karye-i mezburede el-yevm imam olan osman Efendi ve Süleyman bin İsmail ve es-Seyyid Hüseyin b. Mehmed ve Hasan b. Sefer ve Hacı Musa b. Satılmış ve Ömer b. Abdüşşekür ve Ahmed Beşe ibn Himmet ve Mustafa b. Hasan ve Abdi b. Receb ve Safer oğlu Yusuf ve Ahmed b. Mehmed ve Hasan b. Seydi ve Halil b. Hasan ve sair malumü'l-esami ve mahsurü'l-eşhas kimesneler meclis-i şer'a hazıran olub istıntak olunduklarında mezbur Ahmed'in davası müzevir ve şahadet eden Veli b. Yusuf şahid-i zurdur. Deyü herbirleri bil-muvacehe ala-tarikı'ş-şahade haber vermeleriyle müdde'î-i ....

[950] Nitekim son zamanlarda yapılan ve objektif verilere dayanılarak ortaya konan çalışmalardan da bu hususun Osmanlı toplumun geneli için de doğru olduğu anlaşılmaktadır. Bkz. Faruki, ***Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam...***, s. 126-127.

Bir belgede Şerife Rabia isimli hatun Rikâb-ı Hümâyûn'a arz-ı hal edip, zevci Karahisâr-ı Sâhib sâkinlerinden ve sipâhî zümresinden Mahmud isimli kişi ile bundan önce 1150 (birler hanesi boş bırakılmış. 1737-1738'li yıllar) senesinde muhâla'a olduğunda eşinden gereken nikah parası 500 kuruştan buna sadece 50 kuruş verip cebren ve kerhen zimmetini ibra ettirdiği, yine babasından kendisine irsen intikal eden 500 kuruşluk evin yarısına da fuzuli el koyup ancak 30 kuruş ve mutasarrıf olduğu bir adet dükkanı da zorla zabt ederek kendisine gadr ettiğini bildirmiştir. Bunun üzerine Karahisâr-ı Sâhib Kadısı ve Kütahya Mütesellimine ferman gönderilerek adı geçen kişinin amiri olan kethüdayeri marifetiyle mahkemeye ihzar edilip tekraren muhakeme edilmeleri istenmiştir[951]. Burada kadının kendi hakkını aramak için tâ Dîvân-ı Hümâyûn'a kadar arz-ı hal sunabilmesi ve bununla ilgili ferman çıkması şahsın ve özellikle de bir kadının kendi hakkını aramasını ifade etmesi bakımından önemlidir. Ayrıca padişahın da bu konuya önem verdiğinin bir göstergesidir. Yani teba arasında hukukun kullanılmasına imkan verilmektedir. Ayrıca bu ferman üzerine Anadolu Mütesellimi Hüseyin de Sipâhî Mahmud'un her hâl ü karda yakalanıp Kütahya'da muhakeme olunmak üzere tayin olunan mübaşire teslim edilmesi için Karahisâr-ı Sâhib Kadısına, burada bulunan zâbitâna, ayân ve iş erlerine Şevval ayında buyruldu göndermiştir[952].

Karahisâr-ı Sâhib'de kadınlar ekonomik ve sosyal hayatta yer alabilmekte idiler. Bununla ilgili olarak belgelerde çok ve çeşitli misaller bulmak mümkündür. Bunun bir örneği müstakil debbağhâne sâhibi bir kadının olmasıdır. Buna göre Kahil Mahallesinde sakin Alime binti- Hacı Ahmed isimli kadın vefat ettiğinde geride kalan kocası Süleyman b. Ali ve kız kardeşleri Hatice ve Rabi'ya kalan terikesi arasında 155 kuruşluk bir debbağhâne vardır. Bu durum Alime Hatun'un doğrudan veya dolaylı olarak bu meslekle iştigal ettiğini göstermektedir. Ayrıca diğer eşyaları içinde de tekstil ürünü olan bez vs. ile bakır kapların çok fazla olması bunların da ticaretini yaptığını düşündürmektedir. Alime Hatun'u ticaretle uğraşmaya iten bir sebep de çocuğunun bulunmaması olduğu düşünülebilir. Zira mirasçıları sadece üç kişi olup kocası Süleyman ile iki kız kardeşi Hatice ve Rabia'dır[953].

---

[951] Ferman Receb ayının sonları 1155 tarihinde sadır olmuştur. Bkz. ***AŞS***, 47 a-b.

[952] ***AŞS***, 542, 47 b. Bu olayda kadının "Şerife" unvanına sahip olması, sipahi gibi askeri zümreden birisi ile evli olması, kocasının el koyduğu belirtilen ev ve dükkan hisselerinden hali vakti ve sosyal konumu iyi birisi olduğuna delil teşkil etmektedir. Fakat bu demek değildir ki sadece durumu iyi olanlar haklarını arayıp diğerleri arayamıyorlar. Sade vatandaşların da haklarını aradıklarına dair pek çok misal vardır.

[953] ***AŞS***, 538, 77 b.

Günümüzde önemli bir problem olarak görülen ailede eşyanın paylaşımı konusunu göz önüne aldığımızda incelediğimiz dönemde ailede bugünkü kastedilen gibi olmasa da bir mal ayrılığı prensibinin olduğunu söyleyebiliriz. Zira terikelere baktığımızda ölen kişilerin cinsiyetine göre özellikle karı-kocadan her biri için- malik oldukları eşyanın tür ve cinsi bakımından bir farklılık göze çarpmaktadır. Erkek eşyaları içerisinde –ölenin yaşamış olduğu mahallin durumuna göre- daha çok evin geçimi denilebilecek şeyler erkek eşyaları olarak (köyde ise ev, küçük ve büyük baş hayvanlar, ziraat aletleri, tahıl vs. şehirde ise ev, bahçe, dükkan, gedik vs.); kadınlarınkinde ise daha çok yine kadınların kullandıkları giyecek, takı, süs, çeyiz eşyaları olduğunu görürüz. Bunun yanında bazen dükkan, boyahane, vs. gibi akarata sahip olan kadınlar da vardır. Burada söylemek istediğimiz esas husus bir ailede olan bütün malların o ailenin reisi olarak kabul edilen baba ya da kocaya ait olmadığı, yani ailede bulunan her ferdin şahsi eşya ve mallarının olduğudur.

10- Çocuk ve Çocuk Hakları

Çocuk her toplumda olduğu gibi İslâm toplumunda da neslin devamının garantisi olarak sosyal hayattaki önemli yerini almıştır. Çocuk haklarına İslâm hukuku en üst düzeyde yer vermiştir. Çocuğun anne veya babası öldüğünde onun geleceğinin ve mallarının garanti altına alınması için bir vasi tayini zorunlu görülmüştür. Bu Osmanlı toplumu için de geçerli bir hususdur. Karahisâr-ı Sâhib'de de gerek anadan, gerek babadan ve gerekse her ikisinden de yetim kalan çocuklar öncelikle baba veya annelerinin vesayetine verilmişlerdir. Bunlar yok ise daha iyi bakılacağı düşüncesi ile en yakın akrabaya (nine-dede) daha da olmaz ise devletin kontrolünde bakabilecek bir kişiye emanet edilerek mahkemece çocuğun ihtiyaçları için nafaka tespiti cihetine gidilmiştir[954].

Anne veya babaya verilen çocuklarla ilgili belgelerde çok sayıda örnek vardır. Ancak son söylediğimiz anne ve babası olmayan çocuklarla ilgili enteresan bir örnek vardır. Bu misalde kocası ölen kadın bir çocuğu ile dul kalmıştır. Doğal olarak başka birisi ile evlenmek istemiş ve evlenmiştir de. Ancak ikinci kocası çocuktan dolayı kadına huzursuzluk çıkarmıştır. Bunun üzerinde kadın da çocuğu mahkemeye getirip bırakmak zorunda kalmıştır. Mahkeme ise çocuğu Mahkemede Muhzır olarak görevli olan Mehmed'e teslim edip günlük 2 akça nafaka takdir etmiştir[955].

[954] ***AŞS***, 538, 14 a, 76 a, 94 a; ***AŞS***, 539, 59 b; ***AŞS***, 540, 11 b.
[955] ***AŞS***, 545, 2 a.

C- MİRAS VE TERİKE

1- Verâset

Lügatte, vârislik, mîrâsçılık, mîrâsta hak kazana anlamına gelmektedir. Ölen bir şahsın dünyada kalan mal ve haklarının (terike), vârislere, yani kendisine miras düşen şahıslara kalmasına verâset denir. Mirasçı olmak için ölenle arada akrabalık bağı kurulmalıdır.

İslami hükümlerin geçerli olduğu Osmanlı hukuk sisteminde veraset hususu da bu hükümlere göre düzenleniyordu. Bir kişi vefat ettiğinde geride kalan bütün varlığı eşi, çocukları, ana-baba, kardeş, torunlar ve dede-nine gibi en yakın akrabalarına sırasına göre intikal ediyordu. Eğer ölen kişinin hiçbir kimsesi yok ise o durumda bütün mal varlığı Beytülmal'a kalıyordu. Şayet sadece eşi olursa onun hissesi ayrıldıktan sonra geri kalan kısmı yine Beytülmal'a ait oluyordu. Bu kurallar Karahisâr-ı Sâhib'de incelediğimiz dönemde aynen uygulanmıştır. Bu uygulamlar zaman zaman gönderilen fermanlarla da hatırlatılma ve kontrol edilme ihtiyacı duyulmuştur[956]. Kimsesiz veya sadece karısı veya kocası olduğu halde vefat eden birçok kimsenin eğer eşleri varsa hisseleri verildikten sonra, yoksa tamamen terikeye el konulup masraflar çıkıldıktan sonra kalan kısım Beytülmal'a gelir kaydedilmiştir[957] Bu husus sadece Karahisâr-ı Sâhib'te oturanlar için değil ticaret, seyahat veya herhangi bir sebeple burada iken vefat eden kişiler için de söz konusudur. Mesela aslen Kastamonu'nun Taşkapu Mahallesi'nden olup esir tüccarlığı yapan Esirci es-Seyyid Hüseyin Çelebi ibn-i Receb b. Abdullah Uşşak'da vefat ettiğinde yanında bulunan bir Acem cariyesine Beytülmal tarafından el konulup müzayede ile 90 kuruşa satılmıştır[958]. Beytülmal eminleri görevlerini yapmakta ihmal göstermedikleri anlaşılmaktadır. Mesela bir belgede Karahisâr-ı Sâhib'de Beytülmal Emini olan Osman Ağa ibn-i Bayram adlı kişi, Sofular Mahallesi'nden Mustafa b. İvaz'ı dava ederek adı geçenin zevcesi olan Fatıma bint-i Mehmed'in malı olan bir evin yarı hissesinin veraseten kocasına diğer yarısının da başka mirasçısı olmaması hasebiyle Beytülmal'a ait olduğunu, alır verilmesini istemiştir. Davalı

---

[956] ***AŞS***, 543, 25 a.

[957] ***AŞS***, 543, 73 a. Burada varissiz olarak ölüp mirasına el konulan bir kişinin sonradan varisleri ortaya çıkmış ve verasetlerini ıspat ederek mirası almaya hak kazanmışlardır; ***AŞS***, 545, 5 b'de ise ölen Akmescid Mahallesi'nden vefat eden Ümmügülsüm isimli kadının kocası el-Hac Ahmed b. Ramazan'dan başka kimsesi olmadığından eşine isabet eden hisseden fazlası Beytülmal'a kalmıştır. Yine aynı mahalleden Çadırcı-zade Hasan Çelebi'nin de vefat ettiğinden hanımı Eşe bint-i Veli'den başka kimsesi olmaması sebebiyle kalan malı Beytülmal için alıkonulmuştur. ***AŞS***, 533, 6 a, diğer benzer hususlar için bkz. ***AŞS***, 540, 15 b.

[958] ***AŞS***, 538, 73 b.

ise şahitlerle iki yıl önce 40 kuruş karşılığında kendisine satıp parasını da hibe ettiğini ıspat etmesi üzerine Beytülmal Emini davadan men edilmiştir[959].

Aynı kural gayri müslimler için söz konusu olduğunda da aynen geçerlidir. Yani gayri müslimlerden de bir kişi varissiz olarak ölmüş olursa terikesine Beytülmal tarafından el konulurdu[960].

Verasetle ilgili olarak söyleyebileceğimiz bir diğer husus da ölenlerin terikeleri arasında ev, dükkan, bahçe gibi gayri menkuller olmasına karşılık tarla olarak kullanılan arazilerin olmamasıdır. Bu da henüz kişilerin özel mülkiyetlerinde olan tarlaların olmadığıdır.

Öncelikle incelediğimiz döneme ait terike kayıtlarından genel olarak bahsetmek gerekirse tespit ettiğimiz toplam 215 terike kaydından 162'sini erkeklere ait terikeler, 53 tanesini de kadınlara ait olanları oluşturmaktadır. Erkeklere ait olan 9 terike kaydındaki bahis konusu kişiler aslen Karahisâr-ı Sâhib'li olmayıp misafirlik, yolculuk, hac, askerlik, ticaret veya başka sebeplerle Karahisâr-ı Sâhib'e gelip burada iken ölmelerinden dolayı kayıtlara girmiş olan kişiler oluşturmaktadırlar. Bunların aileleri, çoluk-cocukları hakkında yeterli bilgi olmadığından değerlendirme dışı tutacağız. Geriye kalan 153 erkekten 4 tanesi çocuk, 6 tanesi bekar ve 8 tanesi de dul olarak vefat etmişlerdir. Geriye kalanları ise öldüklerinde geride eşleri, çocukları veya en azından bir yakın akrabası bulunmaktadır.

Karahisâr-ı Sâhib toplumundaki ailelerin ekonomik durumlarını, günlük hayatta kullandıkları eşyaları, giyim kuşamlarını, kültürel durumlarını, ailelerin geçimlerini sağlamak için yaptığı işler ve sanatları, üretim tarz ve tekniklerini belgelerdeki terikelere bakarak tespit etmek mümkündür. Söz gelişi aşağıdaki şu eşyaları terikelerden tespit edebiliyoruz: Hatayî kaftan, sîm kemer kuşak, sırma şeridli cübbe, müsta'mel cübbe kürk, gömlek, münakkaş yemeni çenber, entari, münakkaş zenne donu, boğası entari, kutnu entari, dırâyî zubun, uçkur, dırâyî endâze, câr kuşak, ipekli peştamal boğası, boğası entari, kumaş zubun, boğası cübbe, serpûş, Altınoluk kaftan, kumaş kaplı sincab kürk, müstamel Şâmî alca entari, müstamel Şâmî alca kaftan, Sakız kuşağı, müstamel Ankara kuşağı (gayri müslim erkek terikesi içerisinde), müstamel Londra çakşır, köhne velense, müstamel sadr kaliçesi, şeyhlü bağısısı. Bunlara ait örnekleri daha da çoğaltmak mümkündür.

---

[959] ***AŞS***, 540, 54 a.

[960] ***AŞS***, 539, 29 a. Elpirek Karyesi'nden vefat eden Nikola'nın mirasçısı olmadığından terikesi Beytülmal'a kalmıştır. Nikola'nın terikesindeki eşya ve mallarından muhtemelen bu köyde çoban olar yaşadığı anlaşılmaktadır. 114 kuruşluk terikeden 60 kuruş masraf çıkarılmış ve kalan 54 kuruş Beytülmal için alınmıştır.

Terikelerden tespit ettiğimiz ve Karahisâr-ı Sâhib'de günlük hayatta insanların kullandıkları kumaş çeşitlerinden bazıları ise Çarşab, kumaş bohça, peştamal, peşkir, sofra peşkiri, Londrayin çuka endazedir.

Terike taksiminde kadıların çok dikkatli çalıştıkları anlaşılmaktadır. Kullandıkları herbir kelimenin teknik bir önemi vardır. Söz gelişi bir kişinin birden fazla mirasçısı varsa o durumda kullanılan kelime "münhasır/a", eğer sadece bir tane ve o da mirasın tümünü almaya müstahak ise o zaman da "hasran varisi" ifadeleri kullanılmaktadır. Mesela bir belgede İmaret Mahallesi'nde vefat eden Raziye bint-i Ahmed Ağa isimli kadının mirasçılarının *"zevci Ömer Çelebi b. Mehmed ile sulbi sağir oğlu diğer Mehmed ve sabiyye Ayşe'ye münhasıra"* olduğu belirtilip, taksimden önce Ayşe'nin de vefat ettiği ve onun mirasının da *"hasran varisi babası Ömer Çelebi"*ye ait olduğu hüccetin başında kaydedilmiştir. Bir erkek ve bir kız olmak üzere iki kardeş olduğu halde ve bunlardan kız kardeş olan Ayşe vefat edince mirasının *"hasran varisi babası ...'e*" ait olduğu şeklinde kaydedilmiştir[961]. Benzer bir başka örnekte ise yine İmaret Mahallesi'nden Raziye bint-i Halil isimli kadın vefat etmiş ve mirasçıları olarak zevci Mehmed b. Hatır, oğlu Hasan ve kızları Fatma ve Ayşe olarak belirlenmiştir. Taksimden önce kızlardan birisi ölüp onun mirasının ise sadece babasına ait olduğu zikredilmiştir. Mirasın taksiminde de ölen kızın payı sadece babasına ait olduğu için onun hissesine eklenmiştir. Burada şöyle bir soru akla gelebilir. Kızın bir erkek ve bir de kız kardeşi vardı. Onlara neden bir pay verilmedi? Bunun sebebi ölen kız ile zikerdilen kardeşlerinin anaları aynı babaları ayrıdır. Ölen kızın babası Mehmed olduğundan bütün mirası ona verilmiştir[962].

Terikelerden insanları yaptıkları ticaret çeşitleri, ürettikleri sanayi malları, o şehirde bulunan çarşılar, dükkanlar ve diğer meslek çeşitleri açıklıkla öğrenilebilmektedir. Bu bilgiler için aşağıda verdiğimiz Fakih Paşa Mahallesi'nden olup Hacc'a giderken vefat eden Ahmed Ağa ibn-i el-Hac Mehmed isimli kişinin terikesi çok güzel bir misal teşkil etmektedir.

---

[961] bu durumda ölen Ayşe ile Mehmed Raziye'den doğmadırlar. Ancak kardeşi Mehmed'e miras düşmediğine göre Ayşenin babası Ömer Çelebi, Mehmed'in babası ise Raziye'nin önceki kocası olmalıdır. Nitekim Ahmed'in vasiliğine mahkemece dayısı İbrahim Çelebi tayin olunmuştur. ***AŞS***, 537, 13 a.

[962] ***AŞS***, 537, 18 a. Bununla beraber inceleme dönemimizin başlarına ait defterlerde gerek imla ve ifade yönünden ve gerekse yazıların stili bakımından oldukça çok eksiklik, kapalılık ve bozukluk vardır. Defterlerin numaraları olarak zikretmek gerekirse 533 ile 539 numaralı defterleri örnek verebiliriz. Daha sonraki yıllarda tutulmuş olan defterlerde gerek ifadeler ve gerekse yazı giderek düzelmekte, hatta belgelerin yanlarına dikine bir cümle halinde özetleri konmaktadır.

Mahalle-i mz. de vaki dahiliye menzil 250 krş	Mahalle-i mz. de vaki hariciye menzil 450 krş	Uzunçarşu'da fevkânî Kahvehane tahtında dükkan 4 ad. 800 krş		Attarlar Suku'nda vaki dükkan 1 ad. 350 krş
Attarlar Suku'nda vaki terzi dükkanı 1 ad. 150 krş	Solak-zâde Kahvehânesi kurbünde vaki dükkan 100 krş	Yine Kahvehân kurbünde vaki dükkan 1 ad. 80 krş		Attarlar Suku'nda vaki köşe dükkanı 1 ad. 150 krş
Yine Attarlar Suku'nda vaki dükkan 2 ad. 450 krş	Taş Han kurbünde Berber dükkanı 1 ad. 80	Sabunhâne 1 ad. 80	Bakkallar Sûku'nda vâki‘ dükkan 1 ad. 250 krş	Yine Bakkallar Sûku'nda vâki‘ dükkan 1 ad. 250 krş
Abdest-hâne kurbünde vâki‘ Kebapçı dükkanı 1 ad. 400 krş	Yemişçiler Sûku'nda vâki‘ dükkan 1 ad. 150 krş	Kadı Değirmeni'nde ¼ hisse 150 krş.	Sülün'de Naib Değirmeni'nde 1/2 hisse 150 krş	
Deper'de bahçe, akar suyu ile 250 kuruş	Mahalle-i mz. de vaki furun nısf hisse 80 krş.	Zimem-i nâsda bâ-defter 762 krş. 8 sümün	Karamık'da keyl-i Karahisârî buğday 35 ad.	Yine Karamık'da şa‘ir keyl 15 ad.
Akviran isimli karyede buğday 50	Karye-i mezûrede şa‘ir kile 25	Deper Karyesi'nde Daloğlu şa‘ir 79	Şehirde Emrullah'da şa‘ir 82	Arab Muslusu'dan hınta 37 kile
Arab Velisi'nde hınta 19 kile	Mezbûr Veli'de şa‘ir 20 kile	Arab Muslusu'dan şa‘ir 5 kile	Daloğlu'ndan şa‘ir 22 kile	Der –anbar kile 2
Yekûn hınta 222 kuruş 112	Yekûn şa‘ir 169 kuşur 55	Karamık'da Abdunnebi'de emanet camus çifti 35 krş	Mezburda Kara sığır öküzü 1 ad. 5 krş	Mezburda camus danası 3 ad. 9 krş
Merkeb 3 ad. 10 krş	Akviran'da Hacı Araboğlu'nda araba 1 ad., buğday kile 3 ad., şa‘ir kile 3 7 krş	Karamık'da Hacı nasuh oğlu'nda keçi ve koyun 169	Karamık'da Hasan Köle keçi107 ad.	Akviran'da İvaz'da koyun 58 ad.
Karamık'da Şaban'dakoyun 2 ad.	Yekûn koyun ve keçi 336 350 krş.	Akviran'da Mehmed eli ile 13 krş	Tüfenk 4 ad. 20 krş.	Sim kılıç 2 ad. Sîm külünk 1 ad. 15 krş
Dükkan icaresinden baki kalan 29 krş.5 sümün	Yine dükkan icaresinden 4 aylık 58 krş.	Yasdık 10 ad. 5 krş	Döşek beledî 1 ad. 2 krş	Çılkafa kürk 1 ad. 15 krş.
Yorgan 3 ad. 4.5 krş.	Yanbolu Kebesi 2 ad. 1.5 krş.	Kilim zili 2 ad. 5 krş.	Hadice nâm cariye 1 ad. 150 krş	İstanbul'da Ali Paşa Hanı'nda 1/3 oda hissesi 50 krş.
Sarı Mehmed'in teslim eylediği 81 krş. 10 smn.	Şehirde ve deper'de saman 70 araba 35 krş	Evân-ı Nuhâsiyye 55 kıyya 55 krş.	Kebir kazgan 1 ad. 20	Kılıflı kebe 1 ad. 1 krş.
Oda döşemesi 1 ad. 1.5 krş	Sim raht ve hançer ve bıçak 27 krş.	Tesbih kehribar 1 ad., kalem 1, ferman 1 ad. 5 krş.	...tabanca 1 ad. 10 krş	Köhne Haleb kesmesi 10 ad. 3 krş.
Köhne çuka kesme 1 ad. 4 krş	Yük örtüsü 1 ad. 2 krş.	Köhne makreme kuşak 1 ad. 2 krş	Köhne . . aba 1 ad. 8 krş.	Yapağı kaftan, entari 5 krş.
Sarık, ... 24 krş.	Akciran nâm karyede Çiftlik 5 krş.	Hırdavât-ı hâne 5 krş.	**Cem‘an yekûn 6686.5 krş**	

Minhe'l- _____ ihrâcât

Resm-i kısmet 95 krş	Kâtibiye eminiye 10 krş	Mehr-i mü'eccel zevce-i mezbûre 333 krş 4 smn.	Deyn-i müsbet zevce-i mezbûre 330 krş
Bâ-hüccet deyn-i müsbet tatar Mehmed Ağa 250 krş	Düyûn-ı müteferrika 40 krş		

Sahhu'l-_____ bâkî

2- Miras ve Terikenin Taksimi

Terike taksiminde ölen kişinin geride kalan ve mirasa hak kazanan kişiler içerisinde kadın ve hamile olanlar varsa bunların doğacak çocuklarına da İslâm hukuku gereği pay ayrılmakta idi. Bununla ilgili birçok misal verebiliriz. Ancak enteresan bir olay tespit ettik ki o da şudur. İmaret Mahallesi'nden olup vefat eden Hacı Ahmed Ağa bin Ali Bey adlı kişinin mirasçıları eşi Rahime bint-i Ahmed Efendi, oğulları Ali, kızları Kerime ve İsmihan'dır. Miras bunlar arasında 3 Ocak 1727 tarihinde taksim edilir. Fakat daha sonra küçük olan oğul Ali de vefat edip bunun mirasçıları ise annesi Rahime, kız kardeşleri Kerime ve İsmihan ile amcası Hüseyin'dir. Küçük Ali'nin mirası bunlar arasında paylaştırıldıktan sonra kız kardeşlerden Kerime de vefat eder ve bunun mirasçıları ise kız kardeşi İsmihan, annesi Rahime, amcası Hüseyin ve annesinin doğuracağı bebektir. Görüleceği gibi ilk iki taksimde doğacak çocuktan bahsedilmemekte 3. ölüm olayında annenin hamile olduğundan hamline de miras payı ayrılmaktadır. İkinci ve üçüncü ölümlerin birinciden ne kadar sonra olduğu anlaşılmamaktadır. Zira bunların tarihleri verilmemiştir. Buradan şu ortaya çıkmaktadır ki Ahmed Ağa'nın eşi olan Rahime, Ahmed Ağa öldüğünde hamile olduğunu bilmemekte veya bunu ıspatlayamamaktadır. Ancak üçüncü ölüm olayında bu husus ortaya çıktığına göre aradan birkaç ay zaman geçmiş olmalıdır. Bir diğer husus da Ahmed Ağa vefat ettiğinde erkek evladı olduğu için ailenin birinci derece üyelerine miras taksimi yapılmış, fakat tek erkek evlat olan Ali vefat edince ailede birinci derecede erkek üye kalmadığından amcaya da miras hissesi taksimi yapılmıştır[963].

Mirasçılar gerekli gördüklerinde terike tahririne itiraz edebiliyorlardı. Yine vereselerin hespi de büyük akıl ve baliğ olmuşlar ise terikenin tahririne gerek duymayıp aralarında anlaşarak terikeyi paylaşabilirlerdi. Ancak aralarında anlaşmazlık çıkması muhtemel olursa o zaman terikenin mahkemece yazılması için kadıya müracaat ederlerdi. Fakat verese içinde en azından bir çocuk, deli veya terikenin yazımı anında o mahalde olmayan birisi var ise mutlaka terikenin

[963] *ASS*, 536, 14 b-15 a.

hakim tarafından yazılıp kayıtlarak geçirilmesi gerekirdi. Böyle durumlarda da hakkını kullanamıycak durumda olan kişi/ veya kişiler için hakim uygun birini vasi veya kayyım tayin ederdi[964].

3- Vâris ve Vâris Çeşitleri

Varis ölen bir kişinin terikesinde pay sahibi olan kişiler demektir. Bunlar da ölen kişiye akrabalık derecelerine göre kısımlara ayrılırlar. Varislerin çeşitlerini şöylece sırlayabiliriz:

1- Belli pay sahibi olanlar (ashâbü'l-ferâiz). Bunların içerisine koca, karı, baba, babanın babası (yukarıya doğru devam eder), ana, babanın anası, anabir kardeşler, kız, oğulun kızı, oğlulun oğlu...kızı, öz kız kardeş, bababir kardeşler.

2- Kan hısımlığından asabe olanlar. Asabelik iki şekilde olmaktadır: Birincisi bi-nefsihi asabe. Bunlara ölen ile aralarına kadın girmeyen erkek hısımlar dahildir. Bundan kasıt da sadece kadın tarafından hısım olmayıp mutlak olarak erkek tarafından hısım olmaktır. Mesela baba ve babanın babası ölen kişiye erkek yoluyla bağlanan hısımdır. Ana, kadın olduğu için, ananın babası araya kadın girdiği için asabe değildir. Bu kısma girenleri daha müşahhas olarak belirtmek gerekirse oğullar (ve bunların aşağı doğru olan füruuu); baba, babanın babası, babanın babasının ...babası; baba tarafından erkek kardeşler ve bunların çocukları ile dedenin fürûu yani amcalar ve erkek çocuklarıdır[965].

İkinci asabelik durumu ise bi-gayrihi asabeliktir. Bir başka ifade ile başka biri sebebiyle asabe olmaktır. Yukarıdaki asabelikte kişi asabe olmak için bir başka kimseye muhtaç değildi. Burada ise yalnız başına bulunduğunda asabe olmayıp ashâb-ı feraizden olan hısımların asabe olması söz konusudur. Bunlar erkek kardeşleri ile birlikte bulununca asabe olurlar ve duruma göre terikenin ya tamamını veya kalanını ikili birli bölüşürler. Mesela ölünün kızı, erkek kardeşi bulunmadığında, ashâb-ı feraizden olup belirli hissesini alır. Halbuki erkek kardeşi ile ile beraber bulununca "bi-gayrihi asabe" olur[966].

3- Âzâd etme sebebiyle asabe olanlar.

4- Redden (artanı tekrar almadan) istifade eden birinci maddedeki mirasçılar.

5- İlk iki numaradaki hısımlar dışında kalan zevi'l-erhâm hısımlar.

6- Mukaveleli mirasçı (mevle'l-muvâlât).

7- İkrar yoluyla nesebi sabit olan hısımlar.

---

[964] ***AŞS***, 538 63 a. Ayrıca "Vesayet" konusunda bu hususta ayrıntılı bilgi vardır.
[965] Hayreddin Karaman, ***Anahatlarıyla İslâm Hukuku 2 Hususi Hukuk***, Ensar neşr. İstanbul 1990, s. 200 vd.
[966] ***age.,*** s. 203.

8- üçte birden fazla vasiyete muhatab olan mûsâ-leh

9- Beytülmal[967].

4- Devletin mirasçılığı (Beytü'l-Mâl)

Devlet kimsesiz olarak ölen kişilerin geride bıraktıkları mallarını tespit eder gerekli işlemleri yaptıktan sonra bunları Beytülmal'a emaneten alır ve sonradan kimseleri çıkmazsa, gelir olarak kaydederdi. Bazen de böyle kimsesiz ölen kişilerin sonradan mirasçıları ortaya çıkar ve murislerinin miraslarını iddia eder ve alırlardı. Nitekim incelediğimiz dönemde Karahisâr-ı Sâhib'de de bu tür olaylara rastlıyoruz. Bir belgede Karahisâr-ı Sâhib'de Balık Hanı'nda murissiz olarak ölen Mehmed Beşe b. Abdullah isimli kişinin mirası tespit edilip satılmış ve resmi vergiler alındıktan sonra kalan kısmı Beytülmal'a teslim edilmiştir. Bilahare belgenin altına düşülen kayıtta Mehmed'in kardeşleri Ali ve Mustafa adlı kişiler ortaya çıkmışlar ve mirasçılıklarını ispat ettiklerinden Mehmed'in Beytülmal'a teslim edilen mirasını almışlardır[968].

5- Ailelerin Ekonomik Durumu

Karahisâr-ı Sâhib'de bulunan ailelerin ekonomik durumlarını belirlemek için öncelikle dönemin Osmanlı toplumunun genel yapısına bakmak gerekir. Bu tarihlerde toplumun zengin, orta ve fakir halli sınıfları diyebileceğimiz kişleri belirlerken ölçü ne idi? Elbette ki bir insanın iktisadi durumu tayin etmek için onun yediğine, içtiğine, giydiğine, oturduğu evine, kullandığı eşyalarına kısaca günlük hayatta kullandığı/ihtiyaç duyduğu eşyalarına bakmak gerekir.

Sözgelişi fakir ve orta tabakanın giyim eşyası olarak kullandığı aba ve kebe adlı yünlü kumaşları orta ve yüksek tabakaya mensup insanlar mesken ve mefruşat işlerinde kullanıyorlardı[969]. Yani zenginlerin yerlere serdiği bir kumaş cinsi fakirler için pekala elbise olabiliyordu. Karahisâr-ı Sâhib'te de insanların kullandıkları eşyalarına bakarak onların sosyo-ekonomik durumları hakkında bilgi sahibi olmamız mümkün olmaktadır. Bunun için bakmamız gereken belgeler ise ekseriyetle terikeler, karı-kocanın düğün/boşanma sırasında birbirlerine alıp-verdikleri eşyalardan vb. çıkarabiliriz.

Zengin sayılabilecek bir kadın olan Şerife Ayşe bint-i es-Seyyid el-Hac İlyas isimli kadın bir seyyid ile evli olması sebebiyle de olsa gerek öldüğünde 800 kuruştan fazla miras bırakmıştır. Eşyaları arasında iki tane haffaf dükkanından yarımşar hisse ki 150 ve 110 kuruş olmak üzere

---

[967] ***age***, s. 181 vd.
[968] ***AŞS***, 540 16 a.
[969] Mehmet Genç, ***Devlet ve Ekonomi***, İstanbul 2000, s. 238.

260 kuruş etmektedir. Ayrıca altun bilezik ve takısı, inci kafesi, altun boğasısı, altun küpe ve tılsımı vardır. Nakit olarak ise 4 adet Eşrefi altunu vardır ki 10 kuruş değerindedir[970].

Şerife Ayşe Hanım'ın terkesi içinde İpekli kumaş çeşitlerinden diba, hatâyî, atlas ve keneviz gibi kumaşlar da bulunmaktadır.

D- İSİMLER VE UNVANLAR

1- Erkek İsimleri

Karahisar-ı Sahib'de İncelediğimiz dönemde yaşamış olan Müslümanların isimlerine baktığımızda üç tür isim görürüz. Birincisi ve erkek isimleri olarak en çok kullanılanı Mehmed, Mustafa, Ahmed, Bekir, Ömer, Osman, Ali, Hasan, Hüseyin, Abdullah gibi Hz. Peygamber'in isimleri başta olmak üzere büyük sahabilerin ve ehl-i beytin isimleridir. Ayrıca Süleyman, Musa, İsa, İbrahim, Davud gibi peygamber isimleri de çokça kullanılan isimler arasındadır.

İkinci tür isimler ise Türkçe isimlerdir. Bunlara misal olarak da Bayram, Beşe, Şahin, Ayvaz, Duman, Doğan, Arslan b. Bayram gibi isimleri verebiliriz.

Üçüncü tür isimler ise Farsça veya Arapça kelimelerle türetilmiş isimlerdir. Bunlara örnek olarak da Bayrakdar Mustafa, Devlethan-zade Eyüb gibi isimler zikredilebilir.

Mahmud Karyeli Çekersiz oğlu Hacı Mustafa (Çim ile yazılı), Hacı Hüseyin, Şam Ali Beşeoğlu Mehmed, Vaizzadenin Ahmed Çelebi, Kumardaşlı Mustafa oğlu Halil, Issızca Karahisarlı Hacı Osman, Bavurdu'da sakin Yörük Hızır, Yörük Musa, Issızca Karahisarlı Hacı Abdioğlu, Issızca Karahisarlı Maden oğlu Hacı Mustafa, Çobanlarlı Mevlüd, Düzağaçlı Receb, Sarraç Ebubekir, Sibsinli Mehmed, Susuzlu Veli Beşeoğlu, Çakır karyeli Hacı Davud oğlu, Kum Mehmed Beşe, Derici Yusuf, Issızca Karahisarlı Hatiboğlu. Bu isimler Hacı Yahya Mahallesi'nden vefat eden el-Hac Ahmed b. El-Hac Mustafa'nın alacaklı olduğu kişilerdir. Kendisinin evi Karahisâr-ı Sâhib en pahalı evlerinden birisidir[971].

2- Kadın İsimleri

Kadın isimleri için de aynı şeyi söylemek mümkündür. Yani Ayşe, Hadice, Amine, Zeynep, gibi Hz. Peygamber'in hanımlarının isimleri, Fatıma, Rukıyye, Ümmügülsüm gib Hz. Peygamberin kızlarının isimleri, Meryem, Asiye gibi peygamber annesi isimleri en çok kullanılanlar arasındadır.

---

[970] ***AŞS***, 535 12 b-13 a.
[971] ***AŞS***, 545, 58 b-59 a.

Kadın isimlerinde en çok kullanılan isimlerden bazıları da islami motifli bir isimler Türkçe "han" unvanı ile birleşik olarak kullanılanlardır. Bunlara misal olarak da Ümmühan, Neslihan, İsmihan gibi isimleri zikredebiliriz. Bunların yanında Rahime, Raziye, Kezban, Havva, Satı gibi isimler de sıkça kullanılan isimlerdendir.

Kadın isimlerinden bir diğer şekli de bazı isimlerin kısaltılmış olarak kullanılmasıdır. Buna misal olarak da Fatma'da Fatı, Ayşe'den Eşe, Emine'den Emiş gibi isimleri gösterebiliriz.

3- Zimmî İsimleri

Yani, Astmad, Yahşi, Kazgancı Minas, Ohan veled-i Avedik,

Zimmilerin Türk isimlerini de kullandıkları görülmektedir. Mesela Kürkçü Bayram oğlu Artun (545, 58 b), Şahin veled-i Altun, Sultan, Abdaloğlu kefere, Papasoğlu İvaz, Mıgırdıç Papas yeğenleri, Eskici Karaoğlanoğlu zimmî, Eskici Karakaş kefere, Doğancı mahallesinden zimmî Eymir; Ohannes zimmî, İslambollu Kiçi kefere (537, 28 a),

4- Unvanlar ve Lâkaplar

Karahisâr-ı Sâhib sosyal hayatında insanların en fazla itibar ettiği lakap veya unvanın başında "Hacı" ya da "el-Hâc" unvanıdır. Bu unvan bir yandan dînî bir anlam taşır ken aynı zamanda zenginliğin bir göstergesi de sayılabilir. Zira o günkü şartlar göz önüne alındığında aylarca süren ve deve sırtında veya yaya olarak gidilebilen bir yolun meşakkati ancak belli bir sosyal refah seviyesini yakalamayı gerektirir. Ayrıca hacca gidebilmek için bellir bir zenginlik seviyesinde olmak da fıkhî yönden gerekli bir şarttır. Yani dince zengin sayılmayan bir kişinin hacca gitmesi de şart koşulmamıştır.

Çok kullanılan lâkap şekillerinden biri de bilhassa erkek isimleri ile birlikte kullanılan bazı hayvan isimleridir. Mesela Tilkioğlu Hüseyin, Mandaoğlu Halil'i sayabiliriz. Lakaplandırmalarda bazen insanların giyim-kuşamları, bedeni arazları da etkili olmaktadır. Mesela Kavukubüyük oğlu Ali, Mumcu Altıparmakoğlu Sinan, Şişmanzadenin İsmail Ağa, Köse Ahmed, Kara Ali oğlu Mehmed, Hacı Budakoğlu, Çakaloğlan, Kabasakal Ahmed Çelebi, Deperli Kör Hüseyin gibi[972].

Bir diğer lakaplandırma usulü de kişinin kendisi veya babasının yaptığı mesleğin ismi ile olan usuldür. Bu çeşit lakaplar Karahisâr-ı Sâhib'de oldukça fazla kullanılmıştır. Bunlardan bazılarını şöylece zikredebiliriz: Yazıcıoğlu Mustafa, Kassab Hasan, Kürkçü Halil, Nalbandoğlu,

[972] ***AŞS***, 537, 25 b-26 a.

Kasabbaşızade Ali Ağa, Nakilci el-Hac Mehmed, Kirişçi Osman Beşe, Debbağ Muharrem b. Receb, Dellalbaşı Halil.

E- DAVALAR

1- Niza, Yaralama ve Öldürme

İncelediğimiz dönemde Karahisâr-ı Sâhib'deki insanlar arasında birçok niza, yaralama ve öldürme olayları da vuku bulmuştur. Gerek mağdurların yakınları ve gerekse devlet görevlileri bunların cezalandırılmaları için girişimlerde bulunmuşlardır. Bazen de sadece olayın tespiti ile yetinilmiş görünmektedir.

Niza olayları çok çeşitli sebeplerle vukua gelebilmekte idi. Bunlardan birisi bir mütegallibe/ayanın yaptığı haksızlıkla ilgilidir. Turunç Mustafa Ağa diye bilinen kişi, Seyyid Mustafa'nın cedlerinin uzun seneler tasarruf edip kendisinin de 19 seneden beri mutasarrıf olduğu zeametinin harap karyesi gelirine civarındaki zeamete mutasarrıf olması hasebiyle 1140 senesinden beri zabt edip öşr ve resmini alması üzerine Seyyid Mustafa durumu İstanbul'a bildirmiş ve mahallinde kanuni muamelenin yapılması hususunda ferman sadır olmuştur. Ferman gereği yapılan muhakemede Turunç Mustafa fuzuli zabt ettiğini ikrar etmekle birlikte tekrar şirrete saparak "benim zeametim dahilindedir" diye emr-i şerif çıkattırmış ve müdahaleye devam etmiştir. Seyyid Mustafa'nın olayın tekrar mahallinde muhakeme olunması için ferman çıkarttırması ile Turunç Mustafa yüzleşmeden kaçınarak gaybet etmiştir. Bunun üzerine olaya bilgisi olan 60 nefer yaşlı ve ihtiyar kimseden istihbar olunduğunda sınırları "şarkî tarafı Kadımürsel karyesi gediği ve Çeşmeözü ve Hanyeri, garbi tarafı Akçal ve Atgediği" ile çevrili yerler harap olan Aluca Karyesi toprağından olduğuna ve Seyyid Mustafa'nın da 19 seneden fazla bir zamandan beri nizasız olarak öşür ve resmini aldığı, ondan öncekilerin de aynı şekilde nizasız olara mutasarrıf olduklarına şahitlik etmeleriyle Turunç Mustafa'nın müdhalesinin men‘ine dair Seyyid Mustafa'ya hüccet vermiştir. Ancak Turunç Mustafa ne önceki muhakeme ve hüccete ve ne de fermanlara itibar etmeyip müdahaleye devam ettiğinden tekraren bir ferman daha sadır olmuştur[973]. Karahisâr-ı Sâhib ahalisi arasında nizalaşma konuları çok ve çeşitlidir. Bazen nizalaşmanın neticesi ölümle de bitmiştir. Mesela Karahisâr-ı Sâhib'in Bayatçık Karyesinden İsmail Ağa ibn-i Halil mahkemede, köy civarında bulunan sahipsiz çayıra kendi kardeşinin oğlu

[973]Burada bir ayanın mahkemenin verdiği hüccetleri ve sadır olan fermanları kale almayıp zorbalığını icra etmeye kalkışmasını görmekteyiz. ***AŞS***, 538, 12 b-13 a.

Eyüb'ün gittiği, aynı yere aslen Kütahyalı Dok (?) Arslan Karyesinden Oruç bin Mehmed adlı kişinin de gelmesiyle aralarında niza çıkıp, Oruç'un yeğeni Mehmed'i yaralayarak ölümüne sebep olduğunu bildirip keşfinin yapılmasını istemiştir. Yapılan keşif sonucunda durumun anlatıldığı gibi olduğu anlaşılmıştır[974].

Mesela Sofular Mahallesinden El-Hac Ahmed b. Mehmed, damadı İsmail ile annesi Emine'nin kızı Ümmühan'ı soyarak vücudunu taş ve odunla darb ettiklerini iddia etmi, yapılan keşif sonucunda olayın doğruluğu anlaşılmıştır[975].

Bir başka yaralama olayında ise Aliceli Karyesinden Süleyman b. Veli, kardeşi Ali b. Veli'yi dava edip, adı geçenin kendisini büyük sopa ile derp edip bir dişini ihraç ettiğini iddia edip şahitlerle iddiasını ispat etmesi ile Ali'ye mucebi ile diyetine hükm edilmiştir[976]. Fakat diyet olarak ne verileceği belgede belirtilmemiştir.

Kubeli Mahallesinden Mustafa b. Abdullah, mahkemede aynı mahalleden es-Seyyid Süleyman Çelebi b. Es-Seyyid Yusuf'u dava edip adı geçenin 18 Muharrem 1144/22 Temmuz 1731 tarihinde ata binili olarak yolda giderken küçük oğlu Abdullah' basdırıb sol ayağı baldırının kemiğini kırması sebebiyle yatalak olduğunu iddia etmiş, davalıya sorulduğunda ise olayı doğrulayıp kazaen olduğunu itiraf etmiştir[977].

2- Hırsızlık ve Gasb

Nerede bir toplum var ise orada mutlaka toplumsal problemler mevcuttur. Bu problemlerin nedeni, çeşidi, çözümü de o toplumda geçerli olan hukuk, ahlak ve geleneklerin sağlamlığı ve herkese eşit olarak uygulanması nispetinde kolaylaşacaktır. İncelediğimiz dönemde Karahisâr-ı Sâhib'de diğer birçok sosyal problemlerde olduğu gibi hırsızlık olayları da vuku bulmuştur. Bunların çeşitleri, çalınan malların evsafı vs. hususlar da insanların sosyal durumları ile ilgili olarak değişiklik göstermektedir. Söz gelişi köyde yaşayan insanların yaptığı hırsızlıklar mal, davar çalma, buğday, arpa vs. gibi tahıl, bazen de para olabilmektedir. Bazen bir sipahinin tımar beratı da hırsızlık konusu olabilmektedir. Böyle bir olayda mağdur olan Mustafa beratını yeniletmek zorunda kalmıştır[978]. Burada birçok husus ortaya çıkmaktadır.

---

[974] ***AŞS***, 537, 47 a.
[975] ***AŞS***, 539, 22 a.
[976] ***AŞS***, 538, 3 a.
[977] ***AŞS***, 538, 12 b.
[978] Olay özetle şöyle meydana gelmiştir: Kırhisar Nahiyesi'ne bağlı Çiftlik-i Hoca ve Karye-i Dudger ve gayriden 3700 akça mensuh tımara berat ile mutasarrıf olan Mustafa elindeki tezkiresini berat ettirmesi için dayısı Ömer'e verir. O da berat ettirir. Berat Ömer'in sandığında iken, oğlu diğer Mustafa çalar ve Sâlih b. Ömer adlı kişiye 150 kuruşa satar.5 ay adı geçen Mustafa Kütahya, Hüdavendigar ve Karahisâr-ı Sâhib sancaklarında aratır ama

Birinci olarak bir tımarın el değiştirdiğinde değerinin beratta belirtilenden en azından 4-5 kat daha fazlasına alıcı bulabildiğidir.

İkinci olarak insanlar pây-ı tahtta olan işlerini yaptırmak için zaman zaman başkalarını vekil olarak tayin edebiliyorlardı. Bu olayda gerçi mahkeme ile sabit olmuş bir vekalet söz konusu değil ama bir akrabaya (İstanbul'da oturan) tezkiresini berat ettirmek için teslim etme söz konusudur.

Üçüncü olarak Mustafa'nın tezkiresini berat ettirmek için verme sebebi anlaşılamamıştır. Cülûs olamaz, zira III. Ahmet henüz tahttadır. Zayi olsa belgede bahsedilmesi gerekirdi. Kayıp veya zayi de olmamalı. Zira belgede *"beratla mutasarrıf olduğu"* diye beratının olduğundan bahsediliyor.

Dördüncü olarak berat sâhibi Mustafa dayısının oğlu olması hasebiyle diğer Mustafa'dan davacı olmamış olmalı ki onun bu hırsızlıktan dolayı mahkemece cezalandırıldığına dair bir kayıt yoktur.

3- Zina

İncelediğimiz 30 yıllık dönemde Karahisâr-ı Sâhib kazası dahilinde kayıtlara geçen zina davası veya iddiası ile ilgili belge sayısı altı tanedir. Ayrıca bir tane de Sandıklı'da eşkıyalık yapan bazı kimselerin suçları sayılırken fiil-i şenî lafzı kullanılmaktadır. Bununla birlikte yedi tane olay söz konusu olmaktadır.

Bu iddialardan birisi Karamık kazasının Karacaviran Karyesi'nden Hasan b. Kalender'in iddiasıdır. Buna göre Hasan aynı köyden Mehmed b. Osman, Musa b. Mevlüd ve Kör Oruç b. Veysel'i, 12 Şevval 1144/7 Nisan 1732 tarihinde,Şahbaz isimli cariyesini kına gecesi yatsıdan sonra evinden çıkarıp fiil-i şenia icra edip üzerinde olan eşyalarını da garet ettiklerini Karahisâr-ı Sâhib mahkemesine şikayet etmiştir. Davalılar ise suçu inkar etmişler, Hasan da iddiasına delil getiremediğinden davadan redd edilmiştir[979].

Sandıklı kazasında eşkıyalıkla ilgili olarak gönderilen bir fermanda, fermana konu olan şakilerin suçları sayılırken *"...Kara İvaz ve oğulları Ebubekir ve Süleyman ve kayını Ömer ve karındaşı İbrahim eşkıyadan olub daima Müslümanların emval ve erzakını nehb ü garet ve ehl-i*

---

beratını ele geçiremez. Bunun özerine tımarının tekrar kendisine ibkâ olunması için Dayısı Ömer ile Kasım Paşa mahkemesinde Nâib Mevlânâ Mustafa huzurunda muhakeme olunduklarında Ömer, Üsküdar'da sakin olduğu evde sandığın içinde ken çalındığını ikrar etmesiyle Salih'e olan satışın kanunsuz olduğu anlaşılır ve tımar 10 Ağustos 1741 tarihinden geçerli olmak üzere tekrar Mustafa'ya ibkâ olunur. ***AŞS***, 542, 11 a.

[979] ***AŞS***, 533, 14 a.

ıyallerine taarruz ve nicelerinin bakire kızlarına fi'l-i şeni' kasd..."[980] şeklinde bir ifade kullanılmıştır. Diğer altı belgenin tasnife tabi tuttuğumuzda bir tanesi fiil-i şeni iddiası ile dava açma (538, 92 a), bir diğeri Çobanlar Karyesi'nden Hacı İbrahim, aynı köyden Torun isimli kişinin kölesi benim kızıma fiil-i şeni için su-i kasd eylemişler diye kendi oğlu Mehmed, Sarı Süleyman ve Mehmed ve Durmuş isimli kişiler köleyi yakalayarak darb etmişler ve birkaç yerinden yaraladıklarını ifade ederek şikayette bulunmuştur. Bunun üzerine Anadolu Kaymakamı Karahisâr-ı Sâhib Kadısına gönderdiği buyruldu ile kölenin, köleyi dövenlerin, kızın ve köyde olaya vukufu olanların mahkemeye celb edilerek kanuna uygun olarak durumun tespit edilip gerekli muamelenin yapılmasını istemiştir 539, 71 b).

Yine bir belgede Mehmed b. Ayvaz ve Yusuf b. Hasan isimli kişiler mahkemede Anbanaz'dan şehre gelen Kınık'dan Suhte Bey Beyoğlu Hüseyin ve Deli Mustafa oğlu Hüseyin'in bir fiil-i şeni ettiklerini ifade etmişlerdir[981].

Diğer bir olayda ise Sülün Karyesi'nden Tozman Kara'yı, aynı köyden bazı hâtunlar "beni zina eyledi" diye da'vâ ettiklerinde, davalı olayı inkâr etmesi üzerine, durum karye ahalîsinden ve başka doğru sözlü kimselerden suâl ve teftîş olundukda, bu misillü birkaç sabıkası olduğu ortaya çıkması üzerine, adı geçen Tozman Kara bundan sonra böyle işler işlemeyip, kimseyi de rencide etmeyeceğine dair söz verip eğer sözünde durmaz ise Hark Vakfı'na 500 kuruş deynim olsun deyü nezr etmişve kendisine vakfın mütevellîsini vekil tayin etmiştir[982].

Görüldüğü gibi zina iddiası ile açılan davalardan sadece bir tanesinin kesin olmamakla birlikte sübut bulduğu ve bunun neticesinde de suçlunun nezre bağlandığı anlaşılmaktadır.

4- Müteferrik

Mütferrik konularlar ilgili olarak aşağıdaki örnekleri zikretmeyi uygun gördük.

1 Cemaziyelahır 1155/2 Ağustos 1742 tarihinde gönderilen bir buyruldunun gönderilme sebebi olan arzuhalden bahsetmek gerekir. Hüseyin isimli birisi Dîvân-ı Anadolu'ya arz-ı hal yazarak şöyle şikayette bulunmuştur: "Karahisâr Kazâsına tâbi Ayasini isimli karyeye gelüp müsafir olduğumda karye-i mezbûre ahâlîleri bir atımı darben urup öldürdüler. Ve konak dahi vermediler. Her birimizi kaçup perakendeye düşürdüler. Ve akabinde de sulh edelim dediler. Sulh olmadım. Küllî gadr olmuştur. Bu sebeple mübaşir tayin edilip karye-i mezbur ahalilerini huzur-ı âlîlerine ihzar ve hakkımız şer'an ihkak-ı hakk ve icrâ olunmak isterim demiştir. Bunun üzerine

[980] ***AŞS***, 537, 7 b.
[981] ***AŞS***, 533, 15 b.
[982] ***AŞS***, 545, 1 a.

Kütahya Mütesellimi olan Mustafa tarafından Karahisâr-ı Sâhib Kadısına ve ayân-ı vilayet iş erlerine şu buyruldu gönderilmiştir: sahib-i arz-ı halin iddiası vaki ise derûn-ı arz-ı hâlde mestûr karye ahâlîleri tayîn olunan mübaşir marifetiyle mahallinde mahkemeye ihzar edilerek mürafaa olunmaları. ba'de's-sübût şer'an ne teveccüh ederse hakkı tahsil olunması, neticenin bildirilmesi aksi halde yani eğer Karahisâr'da bu iş halledilemez ise bu köylülerin mübaşir marifetiyle eyâlet merkezine yani Dîvân-ı Anadolu'ya gönderilip konun Kütahya naibi huzurunda muhakeme edileceğini bildirmiştir[983].

Bir diğer olay da zaman zaman hicri ayların tespiti ile ilgili hüccetlerin sicillerde kayıtlı olmasıdır. Bilindiği gibi Ramazan orucu ve bayramı, Kurban bayramı gibi hususlar önemli idi. Bunların ne zaman başlayıp bittiği o günkü şartlarda ancak gözle tespit olunmakta idi. Bu sebeple bu tespitler de zaman zaman sicillerde yer almıştır. İşte onlardan birisi de 1155 senesi Şabanının 1. günün tespiti ile ilgilidir. Bu tür hüccetlere başlarken şöyle bir ifade kullanılmaktadır: "Hukûku'llah'da sebk-ı da'vâ şart olmadığına biâen işbu 1155 senesi mâ-ı Şa'bân-ı Şerîfi'in gurresi (1) Cumaertesi günü olup mâh-ı mezbûru Cumaertesi gurûba karîb ra'ye'l-ayn gördüm deyü şahâdet eden Mütevellî-i esbak Hüseyin Çelebi ibn el-Hac Abdi ve İmaret Hamamı huddâmı Peynici Mehmed b. Ahmed'in şahadetleriyle mâh-ı mezbûrun gurresi Cumaertesi günü olduğu kayd şüd. 25 Şaban 1155/24 Ekim 1742[984]. Fakat enteresan olanı bu durumun 25 gün sonra sicile kaydolunmuş olmasıdır. Neden hemen gördükleri gün ya da ertesi günü kayıt ettirmemişlerdir? Anlaşılamadı.

Dirlik sahiplerinin dirliklerini kendileri işletmeyip başkalarına vermeleri zaman zaman burada üretim yapan reayanın zarar ve gadre uğramasına sebep olabiliyordu. Mesela 27. Zilhicce 1155 tarihli bir ilamda sahib-i arz kendisi Hass-ı Çakır Karyesi sipahisi dirliğini işletmeyip Mehmed Ağa adlı birisine iltizama verir. Mehmed Ağa da burada ziraatçılık yapan iki kardeş Ali ve Mehmed'in vefatlarıyla kardeşleri Ayşe'ye geçmesi gereken hakk-ı tapuyu aynı köyden Osman ve kardeşleri mültezim Mehmed Ağa'ya giderek Ayşe'nin bu haktan ferağat ettiğini söyleyip kendilerine verilmesini istemişler o da Ayşe'nin kendisini dinlemeden bunlara inanarak senet vermiştir. Ancak Ayşe vekili aracılığıyla mahkemeye müracaat edip bu olayda mağdur oluğunu belirtmesi üzerine yapılan muhakeme sonunda Ayşe'nin iddiası sabit görülüp hakkı kendisine teslim edilmiştir[985].

---

[983] ***AŞS***, 542, 42 a.
[984] ***AŞS***, 542, 45 a.
[985] ***AŞS***, 542, 52 b.

F- VAKIF HİZMETLERİ

Vakıflar İslâm Hukukunda önemli bir yer tutar. Sosyal ve iktisadi yönden İslam tarihi boyunca kurulan vakıfların çok önemli fonksiyonlar icra ettiği bilinmektedir. Bu durum Osmanlılar için de caridir. Osmanlılar döneminde kurulan vakıflarla ilgili olarak bir hayli çalışma yapılmıştır. Bizim konumuz sadece Karahisâr-ı Sâhib'de incelediğimiz dönemdeki vakıflardır. Bu sebeple devletin genelinde kurulan ve dönemimiz dışındaki vakıflardan bahsetmeyeceğiz.

İslâm Hukukunda vakıf, bir malın ebedî olarak bir gayeye tahsis edilmesidir. Medenî hukukta ise ebedîlik vasfı yoktur. Yani yeni hukukta bir gayri menkul veya menkul az veya çok uzun bir zaman için vakfolunabilir. Evvelki hukuka göre ise vakıf daimidir. Amme hizmetleri daimiyet hassası ile muttasıf olduğundan İslâm hukukçularının hareket noktaları ilmen daha uygundur[986].

Karahisâr-ı Sâhib'de incelediğimiz dönemde kurulmuş olan vakıfları üç ana başlık altında incelemek mümkündür. Bunlar hayrî vakıflar ki sosyal amaçlı vakıflar olarak da tarif edebiliriz. İkincisi avarız vakıfları. Bunlar da yine sosyal vakıflar arasında sayılabilir amacı sadece bir mahallenin avarız vergilerinin ödenmesinde mahalle ahalisine kolaylık sağlamak üzere kurulmuştur. Üçüncüsü ise aile vakıflarıdır. Bu vakıflarda da hedeflenen şey ise vâkıfın kendi neslinin ekonomik geleceğini garanti altına almaktır. Bu itibarlu bu tür vakıflara evlatlık vakıflar da denilmektedir[987].

Hayrî vakıf olarak kurulan avarız vakıfları ile camilerin çeşitli ihtiyaçları için kurulan vakıflar zaman zaman halka kanuni faiz dahilinde para verip işletiyorlardı. Bu muameleler sırasında elbette birtakım garantiler alıyorlardı. Bunun neticesi olarak zaman zaman borçlular aldıkları parayı ödeyemez duruma gelirler ise bu garantiler devreye sokuluyordu. Bu cümleden olmak üzere vakıfların ev, dükkan vs. gibi gayri menkul sahibi olması da mümkün olabiliyordu[988].

---

[986] Şakir Berkî, "Türkiye'de İmparatorluk ve Cumhuriyet Devrindeki Vakıf Çeşitleri", ***Vakıflar Dergisi,*** Vakıflar Genel Müdürlüğü, Ankara 19??, C. IX, s. 2.

[987] Karahisâr-ı Sâhib'de kurulan vakıfların ekseriyetinin özellikle büyük vakıfların bu cinsten olduğunu söylemek mümkündür. Gedik Ahmed Paşa Evkafı, Sultan Dîvânî Mehmed Çelebi Evkafı, Şeyh Abdurrahim Mısrî ve Kasım Paşa Evkafı bu kabilden vakıflardır.

[988] ***AŞS***, 538, 72 b-73 a b, 75 a.

1- Hayrî ve Şer'î Vakıflar

Hayrî ve Şer'î vakıfların amacı tamamen Allah rızası için kurulmuş olan vakıflardır. Bunların başında geliri Mekke ve Medîne'de çeşitli cihetlere harcanmak üzere kurulmuş olan Haremeyn vakıfları gelmektedir. Yine Çeşme, köprü, mekteb, medrese, cami gibi sosyal ihtiyaçlara yönelik olarak kurulmuş gayri menkul vakıfları, Kur'ân veya Kur'ân'dan bazı surelerin belirli gün veya kandillerde okunması gibi cüzhânlık veya devirhânlık vakıflar da bu meyanda zikredilebilir. Bunların hizmete açık tutulmasını veya hizmetin devamını sağlamak için çeşitli gelirler tahsis edilir ya da para vakfı yapılırdı. Vakfın büyüklüğüne göre de mütevelli, nâzır ve diğer yöneticiler tayin edilebilirdi.

Bir camide okunmak üzere yapılmış cüzhânlık (buna eczahanlık da denilmektedir) ve devirhanlık vakıflarına bir misal olarak Fele-zâde Süleyman Çavuş'un yaptırdığı camide günlük 1.5 akça cüzhanlık ve 1 akça da devirhanlık vakfını zikredebiliriz. Bu vakıfda cüzhan ve devirhan olan Ahmed Efendi vefat ettiğinden görev oğlu diğer Ahmed Efendi'ye tevcih edilmiştir[989].

Hayrî işler için ayrılmış vakıflara ekleyebileceğimiz bir husus da bazı kişilerin çeşitli sosyal amacı olan hizmetler için miraslarından para vasıyet etmeleridir. Böyle bir vasıyette el-Hac Yahya Mahallesi sakinlerinden iken vefat eden el-Hac Ahmed b. El-Hac Mustafa Karahisâr-ı Sâhib şehrine bağlı Çapak kaldırımı tamirine 700 kuruş, kendi kapısı önünde bulunan kaldırımın tamirine 100 ve Sincanlı Kazası'na tabi Karaarslan karyesi'nde bulunan çeşmenin su yolu tamirine de 200 kuruş olmak üzere 1000 kuruş vasıyet etmiştir ki bu büyük bir paradır. Bu parayı sağlığında vasii muhtar tayin ettiği kişi ilgili yerlere sarfetmiştir[990].

Hayri vakıflara örnek olarak verebileceğimiz bir husus da bazı kişilerin camilerde bazı kitapların okunması için para vakfetmeleridir. Böyle bir vakıf olayı 27 Ş. 1133/22. 06. 1721 tarihinde vuku bulmuştur. Anılan tarihten önce vefat eden İmaret Mahallesi ahalisinden el-Hac Ömer Ağa oğlu Osman Ağa Cami-i Kebirde haftada iki gün Sûre-i Mülk tilavetine 40 kuruş ve Muhammediye adlı kitabın yine haftada 2 gün okunmasına da 20 kuruş olmak üzere toplam 60 kuruş vasıyet etmiştir[991].

Hark-ı Kebîr Vakfı: Karahisâr-ı Sâhib'te sulama ve bahçecilik sözkonusu olduğunda, Hark-ı Kebîr Vakfını zikretmeden geçmek olmaz. Zira Hark-ı Kebîr Vakfı tâ XVI. yüzyılın ortalarında kurulmuş olan ve Karahisâr-ı Sâhib şehri içerisinde akmakta olan çeşmelerin sularını

---

[989] ***BOA***, ***AE., III. Ahmed,*** 11252.
[990] ***AŞS***, 545, 59 a.
[991] ***AŞS***, 534, 19 a-b.

bir kanalda toplayıp bahçelerde ve özellikle evlerin bahçelerinde sullamada kullanılan su harkının yollarının bakım ve tamiri için kurulmuş bir vakıftır. Zamanla bu vakfa yapılan vasıyetler neticesinde vakfın finans gücünün çok önemli bir hale geldiği ve tabiri caizse Karahisâr-ı Sâhib yöneticilerinin finansörü durumuna geldiğini görüyoruz. Bu vakıfla ilgili olark çok sayıda belge mevcuttur. Hatta kuruluşundan itibaren son devirlere kadar önemli bir araştırma konusu olabilir. Ama biz burada kendi araştırma dönemimizle ilgili olan belgeler üzerinde duracağız.

Hark-ı Kebir'in ilk defa kurulması Vezir-i Azam Ali Paşa tarafından olmuştur. Bu husus 6 Numaralı Mühimme Defterinde 1313 numaralı hükümde yer almaktadır. Zikredilen hükümde Vezir-i Azam Ali Paşa'nın Karahisar'a getirtilmesini emrettiği Hark Suyolu levazımını taşımak üzere arabalar istendiği, bu arabaların kira ile tedarik olunması hususunda Karahisar beyine 1 Zilhicce 972/29 06. 1565 tarihinde hüküm yazılmıştır[992].

Bu vakfın başlangıçta akar olarak bir gayri menkûlü yoktu. Buna mukabil gelirini oluşturan şey vakfedilmiş paralardı. Bu paraların miktarı o kadar fazla idi ki bir defasında vakfın mütevellisi bir yıllık gelirinden vakıf için üç tane dükkan alabilmişti[993]. Bir başka belgede ise vakfın mütevellîliğini yapan kişinin muhasebesi görüldüğünde mütevellînin tespit edilen zimmetinin miktarı 9444 kuruştu. Vakfın bütün para varlığının tam olarak ne kadar olduğunu tespit edemedik.

Böyle olunca bu vakfın yönetiminin nasıl yapıldığı sorusu önem kazanmaktadır. Bununla ilgili bir belge sorumuzu açıkça cevaplamaktadır. Bu belgeye göre vakfın yönetimi her sene yenilenmektedir. Karahisâr-ı Sâhib şehrinin ileri gelenleri olan ulema, sulehâ, meşâyih-i kirâm, ayân ve reâyâ hepsi biraraya gelerek içlerinden güvendikleri birini mütevelli olarak seçip bunun vakfı yönetmesini sağlamakta idiler. Seçtikleri mütevellinin denetimini ise hepsi birlikte yapmakta idiler. Yani vakfın sadece bir mütevellisi bulunmakta, bunun haricinde normalde vakıflarda olması mümkün olan nazır ve kâtip kadroları bulunmamakta idi. Bir senenin sonunda bu kişinin yaptığı harcamalar ve aldığı bütün gelirler hesap edilip muhasebesi görülerek ertesi yıl tekrar bir başkasını mütevelli seçiyorlardı. Nitekim 1144 (1731 Ağustos'unun başları) senesi muharreminin sonlarında gönderilen fermanda bu husus açıkça yer almıştır. Ancak daha önceden bu şekilde yönetilirken, zikredilen tarihe gelindiğinde, Karahisâr-ı Sâhib'te Müftü olan İsmail

---

[992] Bkz. ***6 Numaralı Mühimme Defteri (972/1564-1565) Özet-Transkripsiyon-İndeks II***, ***BOA***, Ankara 1994, hk. 1313.

[993] ***AŞS***, 538, 14 a. İslâm hukuku çerçevesinden alınan bu gayri menkuller daha sonra tekrar satılmıştır. Yine bir başka belgede ise vakfa ait bir başka dükkanın varlığından söz edilmektedir Bununla ilgili olarak bkz. ***AŞS***, 538, 82 a.

Efendi ile Mehmed Efendi isimli kişiler, vakıfta günlük 10'ar akça vazife ile bir nazır ve bir de katip kadrosu ihdas etmişler ve bu şekilde vakfın parasını yemeye başlamışlardır. Bu durum naib tarafından padişaha arzedilince bu kişilerin ihdas ettikleri görevler ref ve kendileri de bundan azl edilmişlerdir[994]. Ancak bundan sonra vakfın gelirlerinin artması bu vakfa bir mütevellî tayinini zorunlu kılmıştır. Bu sebeple sonraki senelerde bir mütevelli tayin edilmiş ve bunların muhasebeleri de yapılarak gerekli hallerde mütevellilerin azledilip yerlerine yeni kişilerin görevlendirilmesine devam edilmiştir.

Biraz önce de işaret edildiği gibi Hark-ı Kebîr Vakfı para yönünden oldukça iyi durumda idi. Vilayet için yapılan masrafların büyük bir kısmı sonradan ahaliden tahsil edilip tekrar vakfa verilmek üzere bu vakfın parasından karşılanıyordu. Ayrıca vakfın paralarının enflasyondan zarar görmemesi için kanunlar dahilinde murabahaya verilip işletiliyordu. Fakat bazen bu paralardan bir kısmının geri dönmediği de mümkün olabiliyordu. Vakıf mütevellisi böyle zamanlarda mahkemeye başvurarak alacaklıdan vakfın parasını almaya çalışırdı. Nitekim 23. 05. 1134/10. 03. 1722 tarihli bir belgede Vakfın Mütevellîsi olan eş-Şeyh Abdurrahim Efendi mahkemede İmaret Mahallesi sakinleriden iken vefat eden İbrahim Beşe'nin zevcesinden vakıf parası olarak 19 kuruş talep etmiş ise de mirasçıların bu parayı vermemeleri üzerine olay mahkemeye intikal etmiştir. Mahkemede Mütevelli Şeyh Abdurrahim Efendi iddiasını ispat ettiğinden davalılar parayı ödemekle yükümlü tutulmuşlardır[995].

Bundan on sene sonrasının tarihini taşıyan bir başka belgede ise yine mütevelli Abdurrahim Efendi'dir ve Hân-ı Cedîd yakınlarında vakfa ait üç dükkanı harabe olmasından ve getirisi giderlerini karşılayamaması sebebiyle Karahisâr-ı Sâhib ayanından ve Karahisâr-ı Sâhib ile Kütahya'da mütesellimlik yapan (bu satış işlemi sırasında ise mahkemede muhzır olan) Hacı Ahmet Paşa-zâde Mustafa Bey'e satmıştır. Satılan bu dükkanları Abdurrahim Efendi daha önceden vakfın nûkûd-ı mevkûfesinin geliri ile almıştır[996]. Ayrıca 1144 senesinde Anadolu Valisi için tevzi edilen imdad-ı seferiyye vergisi içerisinde vilayet masraflarına mütevelli eliyle harcanan 550 kuruş da ilave edilmiştir[997]. Demek ki bu vakfın oldukça fazla miktarda parası bulunuyordu.

---

[994] ***AŞS***, 538, 20 a.
[995] ***AŞS***, 535, 2 a.
[996] ***AŞS***, 538, 14 a.
[997] ***AŞS***, 538, 17 a.

Karahisar-ı Sahib'in Kışlacık Karyesinden iken 17 Zilkade 1146/20 Nisan 1734 tarihinde vefat eden İvaz'ın terikesi borçlarını karşılayacak kadar değildir. Bu sebeple terikesi borçlular arasında borç miktarlarına göre paylaştırıldığında Hark- Kebir Vakfı'nın alacağına karşılık 1.5 guruş isabet etmiştir. Vakfın alacağının miktarı belgede belirtilmemiştir[998]. 16 Şaban 1147/10 Ocak 1735 tarihli bir salyane defterinde ise vilayet masralarına 139.5 kuruş harcandığından bu paranın mürasele ile Hark Mütevellisi el-Hac Mehmed Efendi'ye ödendiği belirtilmektedir[999]. Yine aynı senenin 1 Zilkadesindeki bir başka tevzide ise mütevellîye mürasele ile 162.5 kuruş verildiği kayıtlıdır[1000]. Bir başka belgede ise Sofular Mahallesinden olup 1144 senesi Safer ayı (1731 Ağustosu) sonlarında vefat eden Hüseyin b. Bayram'ın Hark-ı Kebir Vakfı'na 19 kuruş borcu olduğu anlaşılmaktadır[1001].

Bir menzil satışı hüccetinden bu vakfın gayri müslimlere de borç para verdiği anlaşılmaktadır. Buna göre Nasârâ Mahallesinden Toros ve kardeşi, 1 Cemaziyelevvel 1144/31 Ekim 1731 tarihinde mahkemede vakfın mütevellisi olan İmam Abdurrahim Efendi muvacehesinde kendisinden vakıf malı olarak 200 kuruş istikraz ettikleri, ancak bunu ödemeye güçleri olmadığından kendi mülkleri olan evi vakıf adına mütevelliye satarak 200 kuruşluk borçlarına takas etmişlerdir. Adı geçen iki kardeş vakfa sattıkları bu evi daha sonra mütevelliden seneliği 20 kuruşa kiralamışlar ve bu kiraları için de anaları Zahal bint-i Kirekor kendilerine kefil olmuştur[1002].

1148 senesinde sefere gönderilmek üzere toplanan deve paralarının tevzi edildiği defterde yine Hark-ı Kebîr Vakfı Mütevellisi elinde olan harcama belgesi gereği olarak 162.5 kuruş eklenmiştir[1003]. 1149 senesindeki menzil ücretinin tevzi edildiği diğer bir belgede ise yine Hark-ı Kebîr mütevellisi olan Hacı Musa Çelebi'nin mürasele ile vilayet için 679 kuruş harcadığı, bununda menzil salyanesine eklendiği belirtilmektedir[1004]. Yine aynı yıl içerisindeki bir başka tevzide ise aynı mütevelli tarafından vilayet için kadı müraselesiyle harcanan 758 kuruşun ilave edildiğini de görüyoruz[1005]. Hacı Musa Çelebi 1150 yılına gelindiğinde mütevelliliği bırakmış görünmektedir. Zira 1150 senesi Rebiülahır ayı sonları tarihli bir belgede bu kez Hark-ı Kebîr

[998] ***AŞS***, 539, 39 a.
[999] ***AŞS***, 539, 53 a.
[1000] ***AŞS***, 539, 57 b-58 a.
[1001] ***AŞS***, 538, 67 a-b.
[1002] ***AŞS***, 538, 75 a.
[1003] ***AŞS***, 539, 57 b.
[1004] ***AŞS***, 540, 56 b.
[1005] ***AŞS***, 541, 9 b-11 a.

Mütevellîsi olarak Osman Beşe'nin ismi geçmektedir. İmdâd-ı Seferiyye tevzii ile alakalı olan bu belgede adı geçen mütevellî tarafından değişik yerlere ile toplam 794 kuruş ödendiğine dair mürasele verilmiştir. Ödenen bu paralar da Karahisâr-ı Sâhib Mutasarrıfının 2640 kuruş olan imdâd-ı seferiyyesi ile birlikte mahalle ve köylere tevzi edilmiştir. Sabık mütevelli Hacı Musa Çelebi'nin zimmetinde de 69 kuruş olduğu belirtilmektedir. [1006]

Hernekadar yukarıda vakfın gayri menkul akarı olmadığından bahsedilse de bir belgede Arasta Çarşısında bir dükkanı olduğu anlaşılmaktadır[1007].

1 Muharrem 1149/11 Mayıs 1736 tarihinde muhasebesi görülen Mütevelli Hacı İbrahim'in 9444 kuruş zimmeti çıkmıştır. Bu sebeple kendisi mütevellîlikten azledilmiştir. Bunun yerinde mütevellî olarak Hacı Musa tayin edilmiştir [1008]. Burada Hacı İbrahim'in zimmeti olarak görülen bu meblağ oldukça yüklü bir miktardır. Ancak yaklaşık 9 ay sonra kaydedilen bir başka belgede ise (26 Ş. 1149) Bu kişi yine mütevelli olarak görülmektedir. Burada vilayet masrafları arasında Hark-ı Kebîr Mütevellîsi Hacı İbrahim'e 465.5 kuruş verileceği zikredilmiştir[1009].

1 Cemaziyelevvel 1149 tarihli bir diğer belgede Hacı Musa'ya mürasele elindeki gereği 679 kuruş verileceği kayıtlıdır[1010].

Bütün bu belgelerden görüleceği gibi Hark-ı Kebîr Vakfı'nın mütevellîleri Karahisâr-ı Sâhib Kadısı veya naibinin gönderdiği mürasele ile vilayet masrafları için harcama yapıyor, bu müraseleleri saklayarak vilayet masraflarının tevzi edildiği defterlerde ibraz ederek bunların karşılığını yine vakıf için alıyordu. Buna göre Hark-ı Kebîr Vakfı Karahisâr-ı Sâhib yöneticilerinin acil durumlar için kullandıkları çok önemli bir finans kaynağı idi. Bunu daha açık olarak 15 C. 1151 tarihli bir belgeden görebilmekteyiz. Buna göre bu tarihte Hakr-ı Kebîr'in mütevellîsi olan Osman Bey'in mürasele ile yaptığı harcamalar şunlardır:

Harcanan Kuruş	Harcanma yeri
030	Taksit içingelen Mübaşir İsmail Bey'e
040	Sekbanbaşına, Sandıklı ve Şuhud ahâlîlerine gönderilen adamlara
059	Menzilci Ahmed Bey'e
013	Sandıklı'ya gönderilen sâî ve baruta
172	Kurşun, barut ve sekban ve sair masraf
041	Menzilci Ahmed Bey'e

[1006] ***AŞS***, 541, 30 b.
[1007] ***AŞS***, 538, 82 b.
[1008] ***AŞS***, 540, 2 a.
[1009] ***AŞS***, 540, 7 b-8 a.
[1010] ***AŞS***, 540, 56 b-57 a.

010	İsticâle gelen Çukadar Hamza'ya
007	Sandıklı'ya tayin olunan bayrağa
020	Efecik Mahallesi kuyusunun tamirine
070	Bazı masraflar
110	Menzilci Ahmed Bey'e
520	Kütahya Mütesellimi Ömer Ağa'ya
012	Çavuşlar kethüdasına
050	Arslan Ali Ağa hânesine teftîş içün giden kapucubaşıya
008	Avarız kesri
010	Hamid Sancağından gelen hazine masarıfına
015	Avarızcının han kirasına
020	Tatar ağasına deve isti'câlî için
299,5	Köyler kesri ve bazı vilayet masrafları için
006	Türkmen hususu için buyruldu getiren adama ca Arabkızı isimli kadının kirasına
030	Müfettiş Ahmed Paşa'nın gelen çukadarına
005	Mirza Paşa'nın Ekmek akçası için
005	Taksit için İsmail Bey'e
056	Köylerin kesrinden Mütesellim Ağaya[1011]
1608,5	

Yukarıda da görüldüğü gibi acil durumlar için Hark-ı Kebîr Vakfı sanki bir hazır nakid müessesesi olarak kullanılmaktadır.

Hark-ı Kebîr'in 1155 senesi sonlarındaki Mütevellîsi Hüseyin Çelebi isimli birisidir. Fakat bu kişi azledilmiştir. Bunun azledilmesiyle yerine geçen Ali'ye devredilen ve önceki mütevellinin kadı mürâselesiyle vilayet masraflarına harcadığı paranın miktarı da 1888.5 kuruştur ki bu da oldukça fazla bir meblağdır. Bununla birlikte yine mürasele ile çeşitli yerlere verilen toplam para miktarı 3458.5 kuruşa ulaşmaktadır. Harcama kalemleri içerisinde Karahisâr-ı Sâhib valisinin kapı halkı için verilen bazı zahire paraları, sekban başı tayin olunan bir kişi için beş aylı ücret, 1000 süvariye başbuğ tayin olunan Timur Süleyman Paşa Karahisâr-ı Sâhib'e geldiğinde alınan 200 kile arpa için 200 kuruş vs. de yer almaktadır[1012].

1156 senesi zahire tevziinde Hark-ı Kebîr Vakfı'nın vilayette olan 1619.5 kuruşu da eklenmiştir[1013].

[1011] ***AŞS***, 541, 60 a.

[1012] Yapılan muhasebe sonucunda sabık mütevelli tarafından vilayet için harcandığı tespit edilen paraların miktarı 2719 kuruşa ulaşmaktadır. Bu para yeni Mütevellî Ali'ye teslim edilmiştir. ***AŞS***, 542, 50 a ve 85 a, Timur Süleyman Paşa için bkz. 542, 36 b.

[1013] ***AŞS***, 542, 69 b.

13 Cemaziyelula1159/2 Haziran 1746 tarihli bir belgede Hark-ı Kebîr Mütevellîsi Ali'nin görevi bırakıp yerine Molla Mehmed'in Mütevelli olduğunu anlıyoruz. Bu belgeye göre sabık Mütevelli Ali'nin vilayet üzerinde 2418,5 kuruş alacağı olduğu kayıtlıdır. Yeni mütevelli Molla Mehmed'in ise iki mürasele ile toplam 732,5 kuruş alacağı vardır[1014]. Böylece bir yıl içinde Hark-ı Kebîr Vakfından toplam 3151 kuruş paranın kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Hayrî vakıflardan birisi de Dâru'l-Kurrâ Câmi'inde Cuma günü halka va'z u nasîhat etmek üzere vakfedilmiş para vakfıdır. Bu vakfın amacı sadece Allah'ın rızasını gözetmektir. Zira insanların ilim ehlince irşad edilmeleri ve bilgilendirilmeleri için kurulmuştur. Bu vakfın kim tarafından kurulduğunu ve kaç kuruşluk parası olduğunu tespit edemedik. Ancak bir belgede vakfın parasından asl-ı mâl ve murabaha olmak üzere Kara Mehmed adlı kişide parası olduğu, bunun 55 kuruşu karşılığında muhtelif eşya ve hayvan alınıp, kalan 40 kuruş için de bir saat satın alındığı anlaşılmaktadır[1015].

Aynı camide yine Pazartesi günleri için de va'z u nasihat etmek üzere bir başka para vakfı mevcuttur. Bu vakfın hem görevlisi, yani vakfın amacı olan vaaz verme işini yürüten ve hem de mütevellisi olan eş-Şeyh Halil b. Hasan 11-20 Zilhicce 1150 (1738 Nisan'ı başlarında) tarihinden önce vefat etmiştir. Bu sebeple vaizlik, mütevellîlik ve nazırlık cihetleri boş kaldığından bu görevlere ehil ve müstahak olan ulemadan Ahmed Efendi tayin edilmiştir[1016].

2- Avarız Vakıfları

Avarız vakıfları mahalle ve köylerde avarız vergilerinin kolayca ödenmesi için varlıklı olan kişiler tarafından kurulan vakıflardır. Belgelerde bu vakıfları özellikler mahallelerde bulunan yaşlı ve müsinn hayır sever kişilerce kurulduğu belirtilmektedir. Bu vakıfların bilhassa Karahisâr-ı Sâhib mahallelerinde çok yaygın olduğu hemen hemen her mahallenin bir avarız vakfı olduğu ve bu vakfın sermayesinden elde edilen yıllık gelirin de o yılki avarız ve nüzül vergisi miktarını karşıladığı hatta kat kat geçtiği anlaşılmaktadır.

Avarız vakıflarına vakfedilen paralar öncelikle mahalle ahalisine vakıf mütevellisi tarafından sağlam kefil veya rehinler alınarak işletmeye verilirdi. İşleten kişiler de bunun yıllık kanuni faizini ki ekseriyetle bu miktar alınan borcun % 15'i gibi bir rakamdı vadesi sonunda mütevelliye öderlerdi. Eğer vakfın parasına talep olmaz veya başka mahalle veya köylerde daha garantili talipliler olursa onlara da verilebilirdi. Nitekim belgelerde avarız vakıflarına borçlu olan

[1014] ***AŞS***, 544, 28 a.
[1015] ***AŞS***, 541, 47 b.
[1016] ***AŞS***, 541, 49 b.

kişilerin ekseriyetle vakfın ait olduğu mahalle ahalisinden olduğu, ama bunun yanında başka mahalle veya köylerdeki kişilere de borç para verildiği görülmektedir[1017].

Mahalle avarız vakıflarının isimlerini, vakfedilen para miktarlarını, bu paraların kimlere borç olarak verildiğini 1727 Ağustosu'nun ortalarında ferman gereği yapılan muhasebelerinden açıkça görmekteyiz. Bu hususun daha iyi anlaşılabilmesi için bir tablo halinde aşağıda veriyoruz.

Vakıf Adı	Mahallenin Avarız miktarı	Avarız Vakfının Para miktarı (kuruş)	Borçlu sayısı	Belge no
Akmescid	1. 5	729	51	537, 25 b
Arab	3	370	36	537, 27 a
Ardıç	2	1051. 5	49	537, 28 a
Bedrik	1	319	30	537, 28 b
Burmalı	1	Belli değil	Belli değil	537, 3 a
Cami-i Kebîr	1	1026. 5	58	537, 29 b-30 a
Çavuşoğlu (çeşme ile birlikte)	0. 5	216	30	537, 27 b
Doğancı	0. 5	246	26	537, 29 a
Efecik	1	233	20	537, 28 a
Egeste	1	313	41	537, 29 a
Fakih Paşa	2	626 krş 12 para	31	537, 27 b
Hacı Evtal	1	169. 5	19	537, 26 b
Hacı İsmail	1	231 kr. 3 smn	19	537, 29 b
Hacı Mahmud	2	385	34	537, 29 b
Hacı Yahya	3	305	20	537, 30 a
İbik	0. 5	43. 5	9	537, 27 b
İmaret	8	1290	97	537, 30 a
Kahil	2	15[1018]	1	536, 24 a
Karakatip	0. 5	199	19	537, 28 a
Karaman	2	477 kr. 9 smn	57	537, 28 b
Kubelü	1	348. 5	20	537, 28 b

[1017] ***AŞS***, 537, 24 a-30 b.

[1018] Bu vakfın muhasebesi diğerleri ile yapılmamıştır. Başka bir yerde de rastlamadık Bu sebeple vakfın ne kadar sermayesi olduğunu bilmiyoruz. . Ancak bir terike kaydından ölen kişinin vakfa 15 kuruş borcu olduğu ve bunun terikesinden ödendiği anlaşılmaktadır. Bkz. ***AŞS***, 533, 7 b. Ayrıca vakfın yevmiye 2 akça ile mütevellisi de bulunmaktadır. ***AŞS***, 536, 24 a. Aynı şekilde Burmalı Mahallesi avarızının muhasebesi yapılmamıştır. Ancak bu mahallenin de bir avarız vakfı olup yevmiye 2 akça vazife ile mütevellisi olduğunu tespit ettik. Bkz. ***AŞS***, 537, 3 a.

Molla Bahşi	1	746. 5	59	537, 27 a
Nasara	6	780	76	537, 26 b-27 a
Sinan Paşa	1. 5	105	15	537, 27 b
Sofular	8	878	98	537, 30 a
Tac Ahmed	2	5	1[1019]	540, 24 a
Yukarıpazar	¼ . 3	115	12	537, 29 a
Zaviye	0. 5	315	21	537, 29 b
Toplam	**56. 25 hane**	**11. 548**	**949**	

Tablo incelendiğinde bazı mahallelerin avarız vakıflarının sermayesi olan para mahallenin avarız hanesi sayısından kat kat fazla olduğu anlaşılacaktır. Yine bu amaçla vakfedilen para miktarı oldukça fazla bir yekün tutmaktadır. Sadece mahallelerin yıllık avarız vergilerinin mahalle ahalisine külfet getirmeden ödenebilmesi için hayır sahipleri 11. 548 kuruş vakfetmişlerdir. Bu para sadece mahallelerin avarızları için vakfedilen ve piyasaya sürülen paradır. Bu paralardan yararlanmak isteyen kişilerin sayısı ise 949 kişidir. Bu da avarız vakıflarının ne kadar yaygın ve önemli bir iktisadi ve sosyal müessese olduğunu göstermektedir.

Avarız vakıflardan para alan kişilerin sosyal durumlarına baktığımızda bunların ekserisinin esnaf, tüccar, çiftçi vs. gibi mutlaka bir işi olan şahıslar olduğu görülmektedir. Bu da bu vakıfların bugünkü anlamda bir banka fonksiyonu gördüğünü söyleyebiliriz.

Bu vakıfların muhasebe defterleri ve diğer belgeleri üzerinde yapılacak daha detaylı bilgiler aynı zamanda o mahallede oturan insanların meslekleri, sosyal durumları, vs. hakkında da önemli bilgiler verecektir.

Aynı şekilde köylerin de avarız vakıfları bulunuyordu. Fakat bunlara ait fazla bir belge ve bilgi yoktur. Sadece dört köyün avarız vakfı olduğunu tespit edebildik. Bunlar Çobanlar, Sülün, Deper ve Çapak Karyeleridir. Çobanlar Karyesi'nin avarız vakfının 42 kuruş sermayesi olduğu görülmektedir[1020]. Sülün ve Deper karyelerinin avarız vakıfları olduğunu da yine dolaylı olarak birer terike hüccetinden tespit ettik[1021]. Çapak Karyesi'nde de bir avarız vakfı olup bu vakfa Karaman Mahallesi sakinlerinden çiftçi Veli b. Mehmed'in 5 kuruş borcu olduğu kendisi vefat ettiğinde terikesinin tahririnden anlaşılmıştır. Yine aynı kişinin Karaman Mahallesi avarız vakfına ise 3 kuruş borcu vardır[1022].

[1019] Tac Ahmed Mahallesi Avarız Vakfı'nın da sermayesini tespit edemedik. Kahil Mahallesi'ninki gibi bir terike hüccetinden bu mahallenin de bir avarız vakfı olduğunu tespit ettik. Bkz. ***AŞS***, 540, 24 a.

[1020] ***AŞS***, 537, 31 a.

[1021] ***AŞS***, 540, 2 a ve 49 a.

[1022] ***AŞS***, 538, 65 a-b.

Görüldüğü gibi avarız vakıfları toplumda gerek iktisadi ve gerekse sosyal bakımdan önemli birçok fayda sağlıyordu. Hem maddi durumu zayıf olan mahalle ahalisinin vergilerinin bir külfet haline gelmesi önlenmiş oluyor, onların hayatların bir rahatlama sağlıyor hem de ticaret yapmak isteyen kişilere sermaye tedarik etmiş oluyordu. Böylece İslâm'ın sosyal adalet ve paranın belli ellerde birikmesinin önüne geçilmiş oluyordu. Yine bu kadar paranın piyasada dolaşması Karahisâr-ı Sâhib Sancağında oldukça fazla miktarda maddî akışın sağlandığı, öyle ki bu sebepten dolayı burada bir darphane kurulmasına neden olduğunu da söyleyebiliriz[*].

3- Aile Vakıfları (Evlatlık Vakıflar)

Vakıf kuranların bir amacı da kendi nesillerinin maddi ihtiyaçlarının karşılanması idi. Bu sebeple kurdukları vakıfların yöneticiliğini ve bunlara tahsis ettikleri gelirleri, öncelikle kendi evladına hasretmekte idiler. Tabii olarak bu husus tartışma konusu olmuştur. Bunların amaçlarının şer'î kaidelere uygun olmadığı iddia edilmiştir.

Gedik Ahmed Paşa İmareti Evkâfı: Karahisâr-ı Sâhib Aile vakıflarından birisi belki de en önemlisi Gedik Ahmed Paşa'nın kurmuş olduğu ve kendi adını taşıyan imaret vakfıdır. Bu vakfın kuruluş tarihinden itibaren günümüze gelinceye kadar çok önemli hizmetleri olmuştur. Bu sebeple de çeşitli şekillerde bu vakıfla ilgili belgeler günümüze aksetmiştir. Gedik Ahmed Paşa Evkâfı iki tür vakıf olarak da değerlendirilebilir. Zira hem burada hayır için insanlara günlük yemek pişirilmekte ve hem de yönetiminde vâkıfın evlâdı görev almaktadır.

Gedik Ahmed Paşa Evkâfı tam bir külliye şeklindedir. Bunun müştemilâtı arasında cami, medrese, hamam, imaret gibi unsurlar yer almaktadır. Bir belgede bu külliyeye ait hamamın hizmetçisi olan Peynirci Mehmed b. Ahmed rü'yet-i hilalle ilgili olarak şahitlik yapmıştır[1023].

Gedik Ahmed Paşa Evkâfı ile ilgili olan bu belgelerin birinde aslen Karahisâr-ı Sâhib sakinlerinden Alime bint-i Mehmed Ağa ve Fatıma ve Alime bint-i Halil isimli kadınlar taraflarından vekil olarak İbrahim Efendi ibn-i Hacı İsa mahkemede, müvekkilelerinin cedd-i a'lâsı vezîr-i sâbık Gedik Ahmed Paşa'nın Ezine-i Lazkıye'de evlâd-ı evlâd ve evlâdlarına vakf ve şart eylediği Saray karyesini 1147 senesini karye-i mezbûre sükkânından Hacı Halil, Küçük Hacı Mehmed ve Zeynel Beşe'ye vakfın berat-ı şerifle mütevelliyesi olan müvekkilelerinin valideleri Emine Hanım bint-i Abdullah Ağa karye-i merkûmeyi râyic-i fi'l-vakt 300 kuruşa iltizâm idüp bedel-i iltizâmdan 230 kuruşunu ahz ve kalan 70 kuruş için mühürlü temessükleriyle üzerlerinde

[*] Bu konuda bkz. s. 324'de "Para" bahsi.
[1023] ***AŞS***, 542, 45 a.

kaldığı, Hacı Halil, Küçük Hacı Mehmed'in vefat ettiği, kendisinin de Zeynel Beşe'den istediğinde vermekte imtina ettiğinden alı verilmesini istemiştir. Zeynel Beşe'ye sorulduğunda o da iddiaları doğrulaması üzerine 70 kuruşu ödemek üzere Zeynel Beşe'ye tenbih olunmuştur[1024].

1740'lı yılların sonlarına yaklaşıldığında Gedik Ahmed Paşa evkâfının yönediminde bir başı boşluk olduğu anlaşılmaktadır. Zira bir belgede Dârü's-Sa'âde Ağası Beşir Ağa'nın Divân-ı Hümâyûn'a arz-ı hal sunarak nezâreti altında olan bu vakıfda sâkin talebe-i ulûm ve sâir fukara mahkemeye gidip vakıfda yemek pişmediğini uzun müddettir bu hususun muattal kaldığını ifade ettiklerini belirtmiştir. Bu müracaat üzerine Karahisâr-ı Sâhib Naibi bulunan Seyyid Yunus durumu bir arzla bildirerek vakıfta yemek pişirilmeme sebebinin araştırılmaya muhtaç olduğunu anlatmıştır. Bu itibarla bir mübaşir tayin olunarak vakfın köy, mezrafaa ve müsakkafatının (gelirlerinin) her ne ise yazılması, vakıfta gelirleri olanların ellerindeki belgelerine bakılarak durumun tespiti ve gereğinin yapılması için ferman sadır olmuş ve aynı zamanda da Sadrazam Ali Paşa'nın buyruldusu gelmiştir[1025]. Ancak bu tahkikatın yapılıp yapılmadığı, yapıldı ise neticesinin ne olduğu belli değildir.

Dîvânî Mehmed Efendi Vakfı: Karahisâr-ı Sâhib'de bulunan vakıfların gelir ve mürtezikası açısından en büyük olan vakıflardandır. Mevlânâ Celaleddin ahfâdından Sultan Dîvânî Mehmed Efendi tarafından kurulmuştur. Büyük bir külliye şeklindedir. Mevlevîhâne, Cami, medrese, hamam ve sair müştemilatı olan bir vakıftır. Buna bağlı olarak çok sayıda köyü ve arazisi yani geliri bulunmaktadır.

İncelediğimiz dönemde vakıfın mütevelliliğini Kerime Hanım yapmaktadır. Daha önceki bölümlerde çeşitli vesilelerle vakıftan ve Mütevellîyesi Kerime Hanım'dan bahsedildi. Kerime Hanım 1745'de vefat ettiğinden yine evlâd-ı vâkıfdan ve en yaşlı ve en erşedi olan Şerife Havvâ Hanım 02. 12. 1745 tarihinde Mütevelliye olarak tayin edilmiştir[1026].

G- SİYASÎ VE ASKERÎ OLAYLARIN SOSYAL HAYATA ETKİLERİ

Gerek İran, gerek Avusturya-Macaristan ve gerekse Rusya seferlerinin bu dönemde hemen her sene vuku bulması halkı iktisaden zayıflattığı kadar moral yönden de oldukça yıpratmıştı. Zira seferlerin bu kadar sık olması halktan her yıl için daha ağır vergilerin toplanmasına, cephedeki asker sayısının sürekli artırılma ihtiyacı daha çok sayıda kişinin askere

[1024] ***AŞS***, 542, 37 a.
[1025] ***AŞS***, 544, 16 b.
[1026] ***AŞS***, 543, 69 b.

alınmasına bu ise zirai ve iktisadi gücün azalmasına yol açıyordu. Buna bir de eşkıyalık olayları eklenince durum daha da vahim bir hal alıyordu. Sözgelimi 1738-39 yıllarında devlet bir taraftan Avusturya ve Rusya ile Rumeli'de savaşırken bir taraftan da Denizli çevresinde isyan eden ve etrafına kısa zamanda binlerce kişiyi toplayıp 4-5 yıl gibi bir süre birçok paşanın sefere gitmesini engelleyen Sarı Beyoğlu Mustafa ile uğraşıyordu. Bu kişinin Karahisâr-ı Sâhib'e yakın bir coğrafyada olması ve uzun süre yakalanamaması Karahisâr-ı Sâhib'i de etkilemiştir. Bir defasında Honos Kalesinde bulunan Sarı Beyoğlu'nu kuşatan askerler için Karahisâr-ı Sâhib'den 2000 keyl-i İstanbuli şair ve 1000 keyl-i İstanbuli un satın alınmıştır. Satın alınan bu zahirenin parası ve taşıttırılması işi de yine Karahisâr-ı Sâhib Sancağı ahalisinin üzerine yüklenmiştir. Aşağıdaki tabloda her bir kazaya isabet eden zahire miktarı görülmektedir[1027].

Sarı Beyoğlunu takipte olan asker için Karahisâr-ı Sâhib'den gönderilen arpa ve unun kazalara tevzii

Karahisâr-ı Sâhib		**Sandıklı**		**Şuhud**	
Şa'îr	Dakîk	Şa'îr	Dakîk	Şa'îr	Dakîk
480	240	440	220	290	145
Sincanlı		**Bolvadin**		**Hanbarçınlı**	
210	105	100	50	100	50
Nevâhî-i Barçınlı		**Karamık**		**Çola-âbâd**	
100	50	90	45	70	35
Çay				**Yekûn**	
120	60			2000	1000

1- Osmanlı-Avusturya Seferleri

incelediğimiz dönemde Osmanlı Devleti Avusturyalılarla da savaş halinde bulunmuştur. Bu sebeple Rumeli'deki kale ve hudutların takviyesi ve cepheye asker gönderilmesi için bütün Anadolu'ya olduğu gibi Karahisâr-ı Sâhib'e de emirler gelmiştir. Bu bağlamda Karahisâr-ı Sâhib eyalet askerlerinin Vidin ve Niş kalelerinin tamir, tahkim ve korunmasında görev aldıklarını tespit ettik[1028]. Nitekim 1737 tarihindeki Avusturya Seferi sırasında Karahisâr-ı Sâhib Mutasarrıfı Tuz Mehmed Paşa'nın da kapısı halkı ile birlikte sefere iştirak etmiştir[1029].

[1027] Bu tevzi 9 Ramazan 1151/20 Aralık 1738'de yapılmıştır ***AŞS***, 541, 70 a; Ayrıca bundan yaklaşık 1.5 ay sonra Sarı Beyoğlu'nu tenkile görevli askerlerin başbuğu olan Aydın Muhhassılı Ahmed Paşa tekrar 1000 kile arpa ve 500 kile un satın alınıp gönderilmesi için 28 Şevval 1151 tarihinde Karahisâr-ı Sâhib kadısına ve mütesellimine buyruldu göndermiştir. ***AŞS***, 541, 78 a.

[1028] ***AŞS***, 537, 41 a.

[1029] ***AŞS***, 541, 34 b; sefer için bkz. Uzunçarşılı, ***Osmanlı Tarihi***, IV, s. 262.

Gerek eyalet askeri olarak ve gerekse Karahisâr-ı Sâhib Valisi'nin maiyyetinde olmak üzere Karahisâr-ı Sâhib ahalisinden yüzlerce kişi Avusturya seferlerine katılmış olduğu muhakkak olmakla birlikte bunlarla ilgili açık bir kayda rastlamadık. Yani sefere katıldıktan sonra geri dönenlerle veya orada şehit düşenlerle ilgili bir kayıt incelediğimiz dönemde mevcut değildir.

2- Osmanlı-İran Seferleri

İncelediğimiz dönemde sıkça vuku bulan İran seferleri genelde devleti özelde ise Karahisâr-ı Sâhib'i oldukça etkilemiştir. Hele hele Karahisâr-ı Sâhib'in İran Seferleri için ordunun geçtiği menzil üzerinde bulunması bu etkinin ağırlığını daha fazla arttırmıştır. Hem sefere görevli paşaların buradan geçerken kapu halkları için gerekli zahirelerin temini, hem ordunun savaşa giderken menzillerdeki ihtiyaçların karşılanması ve hem de ordu seferde iken sürekli zahire, nakliye hayvanı ve cephede savaşmak üzere asker taleplerinin gelmesi Karahisâr-ı Sâhib'in sosyal ve ekonomik durumunu oldukça sarsmakta idi. Her ne kadar malzemelerin satın alınması ekonomik hayat bir canlılık getirmekte ise de sonuçta bu malzemelerin alınabilmesi için gerekli olan para yine halkın kesesinden çıkıyordu. İşte bu sebeple halk ekonomik yönden oldukça zor durumda kalıyordu.

İran seferleri nedeniyle ordunun menzili üzerinde olan yolların temizlenmesi, köprülerin tamir ve bakımını yöre ahalisi yapmakta olduğundan bu da halka ek bir külfet getiriyordu. Nitekim 7 Cemaziyelahır 1156/29 Temmuz 1743 tarihinde bu konuda Seyyidgazi ile Bolvadin arasında oturan ahaliye ferman gönderilmiştir[1030].

İran seferlerinin uzun yıllar devam etmesi, Sadrazam Damad İbrahim Paşa'nın zevk ve eğlenceye dalması halkta aleyhine bir kampanya oluşmasına sebep olmuş ve en nihayetinde hem kendisi idam edilmiş ve hem de III. Ahmed tahttan inip yerine I. Mahmud geçmiştir.

İran seferleri sırasında gerek ordunun ve gerekse elçi heyetlerinin geçeceği güzergah üzerindeki menzillerde askere ve gelçi heyetlerine gerekli olan zahire ve yiyeceğin bulundurulması çok önemli bir hususdu. Bu hususun zamanında yerine getirilip ordunun gecikmesine ve elçi heyetinin darlık çekmesine fırsat verilmemesi için aylarca önceden bölgedeki bütün kadılar, mütesellimler, yeniçeri serdarları, kethüdayerleri ve diğer ilgililere hitaben fermanlar gönderilirdi. Bu cümleden olmak üzere İran'a gidecek olan elçi heyetinin ihtiyaçları

[1030] ***AŞS***, 542, 68 a.

için gerekli zahirenin tedariki hususunda 4-13 kasım 1736 tarihinde Anadolu Valisine kendi hududu içerisindeki menzillerde gerekli zahirenin tedariki hususunda ferman gönderilmiştir[1031].

Bolvadin menziline bir kerede gönderilen şu malzemeler bu konuda oldukça açık fikir vermektedir: 9 Cemaziyelahır 1156/31 Temmuz 1743 tarihinde İran tarafına yapılması kararlaştırılan sefer için Bolvadin Menzili'ne götürülecek 3400 Keyl-i İslambuli şa'îr; beher keyl-i Karahisârî 16. 5'ar tümen olmak üzere 460 keyl-i İslambuli dakik harcı; 50 keyl-i İslambuli dakik-i hass; beher keyl-i Karahîsârî 2'şer kuruş olmak üzere ve 800 kantar saman; 110 araba hatab, 60 araba giyâh, 150 vukıyye kömür mübayaası için gelen ferman mucebince bu malzemenin ücreti ve menzil ücreti, Aydın muhassılına verilen zahire vs. masrafı, ve diğer bazı vilayet harcamalarının mahalle ve köylere tevzii yapılmıştır[1032].

İran sınırındaki askerin takviye ve teksiri bağlamında Karahisâr-ı Sâhib Valisi Seyyid Mehmed Paşa da 1156 senesi muharreminin sonlarında (17-26 Mart 1743) fermanla Erzurum Seraskeri Ahmed Paşa'nın maiyyetinde 150 nefer kapı halkı ile hazır bulunmak üzere görevlendirilmiştir[1033]. Hemen peşinden de Karahisâr-ı Sâhib Sancağı'ndaki kadılar, ve ayan-ı vilayete gönderilen fermanda Seyyid Mehmed Paşa'nın Erzurum'a gideceği belirtilerek kendisinin sefer hazırlıklarına dayanak olmak üzere 1156 senesi imdad-ı seferiyyesinin 22 kese akça olmak üzere (11. 000 kuruş) def'aten tahsil edilip tarafına teslim edilmesi emredilmiştir[1034]. Sefer çok önemli olduğundan imdad-ı seferiyyeler bir defada tahsil ediliyordu. Buna mukabil imdad-ı hazariyyenin iki, bazen üç-dört taksit halinde tahsil edildiği de vaki idi. Bu durumun yani sefer sebebi ile toplanan imdad-ı seferiyyenin bir defada tahsil edilmesi halkın iktisadi gücünü oldukça olumsuz olarak etkilediğini söyleyebiliriz.

Devlet bu sıralarda asker ve iktisâdî bakımdan o derece zor durumda idi ki 1743 senesinde Nadir Şah'ın Irak tarafına vaki tecavüzleri üzerine cephede yeteri kadar asker bulundurabilmek için Ankara, Çal, Karahisâr-ı Sâhib, Sandıklı'daki bazı ayanlardan bile yardım istemek zorunda kalmıştır. Bunlardan silahlı adamlarla cepheye katılmalarını isterken de dînî motifleri bolca kullanmıştır[1035].

[1031] ***BOA***, ***MD***, 144, s. 65, hk. 2.
[1032] ***AŞS***, 542, 68 b-70 b.
[1033] ***AŞS***, 542, 55 b.
[1034] ***AŞS***, 542, 55 b-56 a.
[1035] ***AŞS***, 542, 79 b-80 a; Gence'de bulunan Vezir Mustafa Paşa'nın maiyyetindeki askerin takviyesi için Anadolu'nun her üç kolundan yazılacak askerlere de bir sene hizmetten sonra tezkire verilmesi kararlaştırılmıştı. ***BOA***. ***MD***. 135, s. 153; 1730 Temmuzun ortalarında Bağdad tarafının takviyesi için bkz. ***BOA***. ***MD***. 136, s. 104.

İran seferleri Karahisâr-ı Sâhib'teki halkı hayatına çok çeşitli biçimlerde aksetmiştir. Bunlar ya sefere gidip orada muharebe sırasında ya da daha sonra vefat edenlerin terikelerinin kayıtlara geçirilmesi, bunların çocuklarına vasi tayini, mallarının idaresi yahut da bunlara ait tımarların kanuni olmayan çeşitli şekillerde başkaları tarafından zabtedilmesi ve daha sonra gerçek sahibinin ortaya çıkması üzerine ortaya çıkmıştır[1036].

3- Osmanlı-Rus Seferleri

Araştırma dönemimizin başında Ruslarla sulh halinde bulunmaktayız. Zira Ruslarla olan 1711 Prut Savaşı sonrasında Ruslar her nekadar muahede şartlarına uymakta gecikmişlerse de Osmanlı Devleti'nin savaşa kararlı olduğunun anlaşılması üzerine şartlara uymuşlar ve 1736 yılına kadar ruslarla sulh dönemi yaşanmıştır[1037].

Ancak Ruslarla olan bu sulh hali sürekli olmayacaktır. Şark cephesinde İranla olan anlaşmalardan sonra 1730'lu yılların ortalarına doğru gelindiğinde tekrar Ruslarla Osmanlı Devleti arasında ihtilaflar çıkacak ve onlara karşı harbe girmeye mecbur kalacaktır. Bunun neticesinde de bütün Rumeli ve Anadolu'daki eyâlet ve sancak yöneticileri ile birlikte bunların kapıları halkı, eyâlet ve sancakların zeamet ve tımar askerleri (kısaca eyâlet askerleri) sefere çağrılacaktır[1038].

Belgelerde Rus seferler ile ilgili olarak zikredilen hususlar öncelikle Rusların, "Ümmet-i Muhammed'in ve Dîn-i Mübîn'in düşmanı olduğu zikredilerek halkın bu sefere katılması teşvik edilmektedir[1039].

Ruslarla olan savaşlar sebebiyle her iki taraftan da esirler alınıyor ve bunlar köle olarak her iki ülkede de kullanılıyordu. Zaman zaman da bu esirlerin mübadelesi sözkonusu olmuştur.

4- Askere Alma ve Askerin Cepheye Nakli Meselesi

Cepheye gidecek asker için öncelikle her vilayet ve sancaktan fermanla bayraklar açılır ve görevli kişiler bu bayrakların altına gelen askerleri yazarlardı. Bu bayrakların birer bayraktarı olurdu. Bunların masraflarını da şehir halkının karşıladığı görülmektedir. Söz gelişi 1146 senesinde Karahisâr-ı Sâhib'de açılan bayraklar için yapılacak masraf 296.5 kuruş olarak hesaplanmış ve 31 mahalleye hallerine göre tevzi edilmiştir[1040].

[1036] ***AŞS***, 538, 95 a.
[1037] Uzunçarşılı, ***Osmanlı Tarihi***, IV, s. 91-92, 250 vd.
[1038] ***BOA***. ***MD***. 142, s. 42-43.
[1039] ***AŞS***, 539, 31 a; ***AŞS***, 540, 46 a; ***AŞS***, 541, 10 a, 541, 12 a-b, 13 b; 37 a, 40 a, 42 a-43 b.
[1040] Burada fazla yer kaplayacağı gerekçesiyle mahallelere tevziini tablo olarak vermedik. Ancak şunu söyleyebiliriz ki bu tevzide de diğer vergilerde olan sıralamaya dikkat edilmiştir. ***AŞS***, 539, 39 b.

Cephede bulunan askeri takviye için zaman zaman Anadolu ve Rumeli'de bulunan eyâlet ve sancaklara ferman ve buyruldular gönderilerek tekrar asker yazımı yaptırılır ve bir sürücünün komutanlığında bunlar cepheye gönderilirdi. Mesela bir keresinde Erzurum seraskeri olan Ahmed Paşa'nın maiyyetinde bulunmak üzere Anadolu'dan Erzurum'a kadar yol üzerindeki kadılar, kethüdayerleri, yeniçeri serdarları ayan-ı vilayet ve iş erlerine ferman gönderilerek buralardan 1000 nefer levendat yazılması istenmiş ve yazılacak bu askerin sürülüp cepheye götürülmesi işi ile ilgili olarak da sabık Aksaray Mutasarrıfı olan Timur Süleyman Paşa başbuğ olarak tayin olunmuştu[1041]. Ayrıca cepheye gönderilecek bu 1000 nefer askerin yol esnasındaki iaşe ve ibatesi de önemli bir husus olduğundan bunun için de bir mübaşir tayin olunmuş ve kendisine yeterli miktarda nakid sağlanmıştı. İlgili idarecilere gönderilen bu fermanda cepheye gönderilecek levendatın konup-göçtükleri menzillerde kendilerine verilecek günlük zahireleri miri fiyatı üzerinden verilip ücretinin ise görevli mübaşir yedinden alınacağı bu sebeple istenen zahirenin zamanında ilgili yerlerde hazır bulundurulması istenmektedir.

5- Cephedeki Askere Lojistik Destek

Cephede bulunan askerin zahire, cephane ve mühimmat tedariki en önemli hususlardandı. Bunun için çeşitli yollar kullanılırdı.

Cephedeki askere zahire nakli için zaman zaman vilayetlerden ve sancaklardan deve ve katırlar istenmekte idi. Karahisâr-ı Sâhib Sancağı'ndan da bu hususta defalarca deve ve katır istenmiştir. Bunlar bazen aynî olarak bazen de nakdî olarak toplanıp ordunun kullanımına sunulmak üzere gönderilmiştir. Fakat bazen bu hususlara tayin edilen görevlilerin kendilerine emanet edilen devleri yerine ulaştırmadıkları, yani görevlerini layıkı ile yapmadıklarını da görüyoruz. Bunlardan birisinde Karahisâr-ı Sâhib Sancağı'ndan Dergâh-ı Âlî gediklisi Mehmed'in mübaşirliği marifetiyle 100 adet devenin çıkarılıp gönderilmesi söz konusu olmuştu. Bu yüz deveden 6 adeti Çay Kazasının hissesine isabet etmiş, kaza ahalisi de bu 6 deveyi âlât ve pusatlarıyla mükemmel olarak tedarik etmiş ve Karahisâr-ı Sâhib sâkinlerinden Şuca‘oğlu Ali isimli kişiye, Sivas'tan zahire yükleyip Erzurum'a götürmek üzere teslim edilmişti. Bu kişiye de yine Karahisâr-ı Sâhib sakinlerinden es-Seyyid Halil Efendi ve Aydın taraflarından katır ve beygir mekarisine memur yine Karahisar sakinlerinden Gedikli Ali adli kişiler mahkemede kefil

[1041] ***AŞS***, 542, 36 b.

olmuşlardı. Ne var ki Şuca'oğlu Ali kendisine teslim edilen bu develeri Sivas'ta satıp ortadan kaybolmuştu[1042].

6- Siyasî ve Askerî Olayların Sosyal Hayat Üzerindeki Etkileri

Şüphesiz Savaşlar ve askeri olayların Osmanlı toplumunu bu yüz yılda çok olumsuz yönde etkilediği herkesin malumudur. Ancak bu olayların yerel bir bölgede nelere yol açtığı, ne gibi değişiklikler getirdiği, toplum hayatından neleri götürdüğü araştırılmaya değer. Bilindiği gibi Osmanlı Ordusu genel anlamda iki tür askerden oluşmakta idi. Birincisi Kapıkulu denilen yeniçeri sınıfı idi ki bunlar devamlı askeri sınıfı oluşturmakta idi. Bu günkü anlamda muvazzaf askeri sınıf olarak değerlendirebiliriz. Diğeri ise eyâlet askerleri denilen tımarlı sipahilerdi. Araştırma dönemimizden önceki yıllarda başlayan savaşlar nedeniyle Karahisâr-ı Sâhib Sancağı eyâlet askerleri Belgrad muhafazasına memur ve tayin olunmuşlardı. Bir kayıttan burada görevlendirilen askerlerden bazılarının Belgrad yerine Temeşvar'a gitmeyi tercih ettiklerini görüyoruz. Bolvadinli olup 34036 akçalık zeamete mutasarrıf olan Seyfi Ahmed, Kırhisar Nahiyesinden 11144 akça tımara tasarruf eden Mehmed ve yine Kayırhisar Nahiyesinden 44896 akça zeamete mutasarrıf olan Hüseyin sancakları askeri Belgrad yerine Temeşvar'a gitmeyi istemişlerdir[1043].

Savaşa gidip savaş esnasında yaralanan askerler emekliye ayrılırlardı. Bunların ellerinde olan tımarlarına dokunulmazdı. Ancak zaman zaman olabilecek usulsüzlük ve yolsuzlukların önlenmesi için mütekaidler de dahil olmak üzere tımarlı sipahilerin yoklamaları yapılırdı. Nitekim bir kayıttan Sandıklı'ya bağlı Menkli Karyesi'nden Erdoğdu Serdengeçdi tekaüd olmuştur. Yapılan yoklamada mutasarrıf olduğu tımarına ve tekaüdlüğüne zarar gelmemesi için arzuhal vermiştir. Bunun üzerine kendisinin bir gözünün zafra illeti ile muzdarip olduğu, ayrıca ayağı da kurşun ile iki yerden vurulup yaralandığından binip-inmeğe iktidarı olmadığına dair ordu-yı hümayun tabibi Mevlânâ Mehmed ve Çavuşbaşı Ahmed'in bildirmesiyle kaydına şerh verilmiştir[1044].

[1042] Erzurum'da Ordu'dan 7. C. 1155 tarihinde gönderilen fermanda Ali'nin buldurulup kendisinden bu 6 devenin ücretinin tahsili, olmazsa kefillerinden tahsil edilip Ordu Hazinesine teslim edilmesi de bildirilmekte idi. Bu hususla ilgili olarak Eyâlet merkezinden de buyruldu gelmiş ve adı geçen Ali ile kefillerinden bu paralar alındıktan sonra kendilerinin Kütahya kalesinde kalebend olunmaları bildirilmektedir. Bkz. ***AŞS***, 542, 42 b.

[1043] ***BOA***., ***KK.*** no. 515, s. 65.

[1044] ***BOA***, ***KK.*** no. 515, s. 141. Bu belgenin tarihi 4 B. 1129/13. 06. 1717'dir. Öyleyse Erdoğdu Serdengeçti Avusturya-Macaristan muharebelerinde yaralanmış olmalıdır.

Eyalet askerinden olup rütbe sahibi olanların çeşitli sebeplerle seferden affedilebildikleri görülmektedir. Bu durum şüphesiz kendilerine bir avantaj sağlıyor olmalı idi. Zira sefer esnasında sancakta bulunan gerek yeniçeri ve gerekse eyâlet askeri tümden sefere gidiyordu. Geride kalan bu nüfuzlu kişiler hele hele ayandan olup önemli görevler de üstlenmişler ise bu görevin kendilerine kazandırdığı avantajı iyi kullandıklarını söyleyebiliriz. Seferlerden defalarca muaf olan bir Dergah-ı Ali Çavuşu olan Abdülbaki Ağa bu konuda özel bir örnek teşkil etmektedir. Kendisinin 25. Zilkade 1129/30 Ocak 1717'de 1130 senesi avarız vergilerini toplamak üzere seferden affedilmiştir[1045]. Bu hususta bir diğer örnek ise Kızılağıl Köyü'nden 34868 akça zeamete mutasarrıf olan Çavuşlardan Mehmed'dir. Çavuş mehmed de aynı yılın Hamidili (Isparta) ve Teke (Antalya) sancakları avarızlarını toplamakla görevlendirildiğinden seferden muaf olmuştur[1046].

Yine bir belgede Şuhud Nahiyesi'nin Gölcük nâm-ı diğer Haydarlu Karyesinden on bin akça tımara mutasarrıf olan Hasan Revan seferinde ölmüştür. Kendi oğlu ise çürük ve bî-hâsıl olduğundan bu tımara rağbet etmemiştir. Bunun üzerine Karahisâr-ı Sâhib Miralayı tımarın Hüseyin isimli sipahiye verilmesini arz etmiştir[1047].

Bu konuda zikredebileceğimiz hususların başında 1723'lerde başlayıp ara ara kesilse de 1750'lerin ortalarına kadar İran'la olan savaşlar, barış görüşmeleri ve anlaşmalar neticesi toplumda olan bazı davranışların pâ-yı tahttan takibatına uğramasıdır. Bunların başında da yapılan muahedeler gereği her iki tarafta da esirlerin erkek ve kadın olsun satışının yasaklanması hususudur. Özellikle Acemli olup Müslüman olduğu bilinen kişilerin esir ve cariye olarak satışı kesinlikle yasaklanmıştır. Ancak fiili hayatta halkın bu değişikliğe henüz hazır olmadığını birçok olaydan anlıyoruz[1048].

7- Eşkıya Hareketleri ve Aşiretlerin İskânı

Eşkıyalık olayları tarihi boyunca Osmanlı Devletinin uğraştığı en büyük problemlerin başında gelmiştir. Özellikle XVI. yüzyıldan başlayıp XVII ve XVIII yüzyıl boyunca aralıklarla

---

[1045] ***BOA***, ***KK.*** no. 515, s. 149. Kendisi daha önce de 1716 tarihindeki seferden kardeşi Ebubekir ile birlikte muaf sayılmışlardır.
[1046] ***BOA***, ***KK.*** no. 515, s. 149.
[1047] ***BOA***, ***İEA.***, no. 4625.
[1048] Söz gelişi Şuhudlu Hüseyin Bey b. Safer adlı kişi Acem'den bir gulam getirip yine Acemli Ermeni olup Isparta'da Acem Hanı'nda sakin ve Karahisâr-ı Sâhib'de ise müsafiren sakin olan Emircan veled-i Karabet'e satmıştır. Bkz. ***AŞS***, 540, 53 a; Yine esir tüccarlığı yapan aslen Kastamonu'nun Taşkapu Mahallesi'nden Esirci es-Seyyid Hüseyin Çelebi ibn-i Receb b. Abdullah Uşşak'da vefat ettiğinde yanında bulunan bir Acem cariyesi Karahisâr-ı Sâhib'de Beytülmal eminine teslim edilmiştir. ***AŞS***, 538, 73 b.

devam eden bu olaylar zaman zaman devletin otoritesini sarsacak boyutlara ulaşmıştır. Bilhassa devletin bütün paşalarının ve askerlerinin doğuda ve batıda savaşlarla meşgul iken ortaya çıkıp bazen de ihmallerle büyüyen eşkıya hareketleri, bizim araştırma dönemimizde de oldukça etkili olmuştur. Bunların başında da Sarı Beyoğlu Mustafa denen şaki gelmektedir. Bu eşkıya üzerinde ayrıntılı olarak durmak gerekmektedir. Zira devleti hem İran ve hem de Avusturya-Rusya seferlerinin olduğu bir dönemde senelerce uğraştırmış ve cephedeki askerin gücünün azalmasına sebep olmuştur.

Eşkıyalıkla bir ölçüde bağlantılı ve yine devleti sürekli uğraştıran bir diğer önemli problem de konar-göçer aşiretler ve bunların iskanları hususudur. Aşiretler ya yaylak ve kışlak arasında gidip gelirken güzergahları üzerindeki yerli ahaliye, mallarına, tarla, bağ ve bahçelerine gerek sürüleri ile ve gerekse kendileri zarar veriyorlar ya da çeşitli sebeplerle bir başka yere iskan edildiklerinde orada tavattun etmeyip tekrar eski vatanlarına veya başka yerlere dönüyorlar ve buralarda da yine eşkıyalıktan geri durmuyorlardı[1049].

Osmanlı Devleti eşkıya hususunda üç temel yol takip etmiştir. Birincisi önceki olaylardan da ders alarak eşkıyanın faaliyet imkanı bulduğu bahar mevsimlerinin başlangıcında bütün ülke çapında emir ve hükümler yayımlayarak ilgili idarecileri bunlar konusunda uyanık tutmaya çalışmak. İkincisi ise isyan halinde olan eşkıya toplulukları ile ilgili olarak da eşkıyanın faaliyet içinde olduğu bölgenin idarecisini görevlendirip gerektiği zaman bunun emrine yakın bölgedeki diğer görevlileri destek olarak vermek. Üçüncü olarak da eşkıya olayları yoğunlaşıp özellikle Anadolu'nun her tarafında yaygınlaştığında ve diğer bazı hususlar da eklenerek Anadolu'da bulunan vali ya da mutasarrıflardan birisi Anadolu Müfettişi olarak görevlendirilip bütün Anadolu'da bu hususta tam yetkili kılınırdı[1050].

Özellikle Mühimme Defterlerine baktığımızda her yıl bahar mevsimi yaklaştığında "...mevsim-i bahâr hulûl idüb ağaçlar yapraklanub eşkıyâ dağlarda yaslanacak zaman olmağla..." diye başlayan yüzlerce emir görmek mümkündür. Bu emirlerde en üst rütbelisinden en ast rütbede olana kadar idarecilerin eşkıya konusunda gerekli tedbirleri almaları, tecessüs ve taharriyatta bulunup eşkıyanın bir iken iki, iki iken üç olmalarına meydan vermeden

---

[1049] Osmanlı Devleti'nde aşiretlerin iskanı hususunda birçok önemli çalışmalardan ikisi hakkında daha önce bilgi verilmişti ki bunlar Cengiz Orhonlu ve Yusuf Halaçoğlu'nun çalışmalarıdır (Bkz. dipnot 72. Bizim burada yapmak istediğimiz şey eşkıyalık hareketleri ve iskan siyasetini genel olarak ele almak değil, bu hususların incelediğimiz dönemde Karahisâr-ı Sâhib Sancağı'na ne şekilde yansıdığını tespit etmeye çalışmaktır.

[1050] Mesela 6 Muharrem 1146 tarihinde Anadolu Müfettişi tayin edilen İsmail Paşa Kütahya'ya ve bu arada Karahisâr-ı Sâhib'e de uğramış, idarecileri bu hususlarda ikaz etmiş ve kendisinin maiyyetinde bulunan askerleri için erzak talep etmiştir. Bkz. ***AŞS***, 539, 21 a,

yakalanmaları istenmektedir. Gerekirse bu hususta yakın kaza ve sancak idarecileri ile haberleşilip yardımlaşmaları da tenbih edilmektedir[1051].

Eşkıyalık hareketleri deyince her yıl Mekke'ye gönderilen Surre-i Hümayun ve bununla birlikte giden hacıların yöl güvenlikleri de Osmanlı Devleti için en önemli hususlardan birisi idi. Bunun için de her sene hac mevsimi gelmeden önce veya Surre-i Hümayun yola çıkacağı esnada güzergahtaki bütün idarecilere hitaben fermanlar çıkartılır, gerek surrenin ve gerekse huccâc-ı müslimînin emin ve salim olarak vilayetten vilayete, sancaktan sancağa ve kazadan kazaya birbirlerine teslim edilmeleri hususunda uyarılırlardı[1052].

Karahisâr-ı Sâhib ahalisinin bölgeye iskan edilen aşiretler hakkındaki düşünceleri nedir sorusu bu hususun anlaşılmasında önemli bir sorudur. Belgelere baktığımızda ahalinin iskan edilen aşiretlerden ve konar-göçerlerden oldukça dertli oldukları, bunların bölgelerine iskan edilmemelerini istediklerini görüyoruz. Sözgelimi bir belgede Sandıklı, Dazkırı ve Keçiborlu Kazalarının ahalileri kazalarının mahkemelerine giderek bu aşiretlerin kendi arazi, bahçe ve ziraatlerine zarar verdiklerinden kendi kazalarına iskan edilmemeleri için ferman istemişlerdir[1053].

Sosyal hayattaki en önemli problemlerden biri de konar-göçer aşiretlerin yaylaya gelip gittikleri esnada yol üzerinde ahâlînin ziraatlerine, bağ bahçe ve bostanlarına, mal ve canlarına yaptıkları zararlardır. Bilindiği gibi Osmanlı'da toplumun önemli bir kesimini de yerleşik hayata henüz geçmemiş Türkmen ve Yörük aşiretleri oluşturuyordu. Bunlar kışa doğru güney sahillerine iniyorlar, ilkbaharla birlikte, Antalya, Aydın vs. sahillerden başlayarak tâ Ankara'ya kadar yaylayarı dolaşıyorlardı. Bunlar binlerce kişilik nüfusları ve yine binlerle ifade edilebilen sürüleri ile birlikte yer değiştirdiklerinden bu değişiklikler esnasında birçok problemlerin çıkmasına sebep oluyorlardı. Bununla ilgili olarak yüzyıllar boyunca binlerce belge kaydedilmiştir. XVIII. yüzyıla geldiğimizde de bu durum değişmemiştir. Bir belgede Karahisâr-ı Sâhib Kazası ahalisi özet olarak şöyle bir arz-ı hâl vermişlerdir: Bahar günlerinde Aydın sahillerinde olan Türkmân ve

---

[1051] Burada önce Mühimme Defterlerindeki hükümleri verip, ***BOA***. ***MD***, 129, s. 281, hk. 2, s. 307, hk. 2; ***MD,*** 130, s. 47-48, hk. 2; ***MD***, 132, s. 200, hk. 1; ***MD***, 136, s. 374-375, hk. 1; ***MD***, 140, s. 324, hk. 1; ***MD***, 142, s. 78, hk. 2; ***MD***, 145, s. 395-396, hk. 2; ***MD***, 147, s. 103, hk. 1; arkasından bu hükümlerin Karahisâr-ı Sâhib mahkeme sicillerine yansıyanlarından bazılarını zikretmeyi uygun bulduk. Bkz. ***AŞS***, 535, 4 b-5 a, 46 a, 59 b-60 a; 536, 21 a-22 a, 44 a, 48 a; 539, 11 b-12 a, 15 a, 21 a, 22 a, 30 a, 37 b, 44 a, 51 a, 66 b, 67 b-68 a.

[1052] ***BOA***. ***MD***, 129, 14; ***MD***, 131, s. 165; ***MD***, 132, s. 216; ***MD***, 133, s. 109, 112; ***MD***, 134, s. 340; ***MD***, 135, s. 248-249; ***MD***, 137; s. 10-12; ***MD***, 138, s. 400-401; ***MD***, 139, s. 51; ***MD***, 140, s. 280; ***MD***, 144, s. 57, 87; ***MD***, 147, s. 263; ***MD***, 150, s. 97-98; ***MD***, 151, s. 330; ***MD***, 152, s. 200; ***MD***, 153, s. 47; ***MD***, 154, s. 61-63.

[1053] ***BOA***. ***MD***, 129, s. 160, 240, 286-287. Bu hususta benzer çok sayıda ferman yayınlanmıştır. ***BOA***. ***MD***, 130, s. 8, 22, 59-60; ***MD***, 134, 60-61, 64, 133-135, 138-140, 175-176, 325; ***MD***, 141, 71; ***MD***, 147, 102.

Yörükân tâifeleri devâb ve mevâşîleri ile kazamıza gelip, gece-gündüz köylerimizi basıp mallarını yağma edip, mallarını sürüp götürdükleri, hayvanları ile ziraatlerini yedirip çiğnettikleri, bu sebeple rahatlarının bütün bütün kaçtığını ifade etmişlerdir. Bunun önlenmesi için Karahisâr-ı Sâhib Sancağı Mutasarrıfı Ömer Paşa'nın piyâde bölükbaşılar tayin ederek bu Türkmen ve Yörüklerin yaptıkları zararların önlendiğini, yine yanı şekilde bölükbaşılar tayin edilmesi gerektiğini söylemişlerdir. Bunun üzerine Anadolu Valisi'nden Karahisâr-ı Sâhib Mutasarrıfına hitaben:"bölükbaşıların tayini için buyruldu gelmiştir[1054].

Uzunçarşılı Sarı Beyoğlu'nu hükümete hizmet ederek şımaran bir ayan olarak görmekte ve onunla ilgili olarak şu bilgileri vermektedir: "Aydın taraflarında bulunan Sarı Beyoğlu, ordunun İran ve Rusya-Avusturya seferlerinde meşgul olmasından istifade ile ferman dinlemez olmuş üzerine sevk edilen Rakka Valisi vezir Ahmed Paşa'nın gelmesi üzerine kaçarak Honaz Kalesi'ne sığınmıştı. Ahmed Paşa bunu kalede muhasara etmiş ise de bir gece ansızın gafil bulunan Ahmed Paşa kuvvetleri üzerine baskın yapıp Ahmed Paşa'yı bozmuş ve bu hal bütün bütün onun cüretini arttırmıştır (1151 H. /1738 M.).

Sarı Beyoğlu işi ehemmiyet kesbedince rikâb-ı hümâyûn yani sadaret kaymakamı Ahmed Paşa o tarafa gönderilmiştir. Şehela Ahmed Paşa Alaşehir'e geldikten sonra maiyyetindeki kumandanlarla görüşüp doğrudan doğruya Sarı Beyoğlu üzerine gitmeden evvel bunun kolu kanadı olan Birgi kazasının Bademiye nahiyesinden Kara Ali oğlu ve Kelez'de Geyik oğlu Abdullah ve Aydın'da Bıyıklı Kadı oğlu Musa gibi kuvvetli mütegallibeleri geride bırakmayarak evvela onları tenkil ettikten sonra Honaz üzerine gitmiştir. Honaz'da tutunamayacağını anlayan Sarı Beyoğlu oradan başka tarafa kaçmış ise de nihayet yakalanarak katlolunmuştur (1152 H. / 1739 Mayıs)"[1055].

Sarı Beyoğlu'nun olayı bu kadar kısa zamanda olup bitmemiş ve yaklaşık beş altı yıl devleti uğraştırmıştır. Bununla ilgili olan belgeleri Çağatay Uluçay yayınlamıştır[1056]. Ancak biz Sarı Beyoğlu'nun şahsiyeti ve yaptıkları üzerinde durmayıp bu isyanın bastırılması esnasındaki

---

[1054] ***AŞS***, 542, 32 a.

[1055] Uzunçarşılı, ***Osmanlı Tarihi***, C. IV, I. Bölüm, s. 318-319; Özkaya, ***Osmanlı İmparatorluğunda Ayanlık***, s. 72, 154; Yuzo Nagata, ***Tarihte Âyânlar Karaosmanoğulları Üzerinde Bir İnceleme***, TTK, Ankara 1997, s. 26, 31, 57.

[1056] Bu çalışmasında Çağatay Uluçay sadece Mühimme Defterlerinde Sarı Beyoğlu ile ilgili olarak yer almış hükümlerin bugünkü harflere transkripsiyonunu yapmıştır. Belgelerle ilgili ya da Sarı Beyoğlu Mustafa'nın şahsiyeti ile ilgili herhangi bir değerlendirmede bulunmamıştır. Bkz. Çağatay Uluçay, ***18 ve 19. Yüzyıllarda Saruhan'da Eşkıyalık ve Halk Hareketleri***, İstanbul 1955, s. 147-191.

faaliyetlerin Karahisâr-ı Sâhib'in İdari, Sosyal ve Ekonomik hayatına yansıması üzerinde duracağız.

Eşkıyalık hareketleri hususunda üzerinde durulması gereken bir diğer konu da Karahisâr-ı Sâhib'deki eşkıyalık olaylarıdır. İncelediğimiz dönemde yukarıda anlatılanların dışında birçok eşkıya olayları vukua gelmiş ve bunların çoğunluğu takip edilerek gerekli cezalarının verilmesi için mahkemelere ve bazen de Anadolu Divanı'na çıkarılmışlardır.

Sarı Beyoğlu İsyanının Karahisâr-ı Sâhib Sancağı'na üç şekilde yansıma yaptığını tespit etmekteyiz. Bunlar idari, sosyal ve ekonomik yansımalar veya etkilenme denebilir.

İdari yöndeki yansıması, bu isyanın sürmesi ve isyancıların sayılarının artması neticesinde Karahisâr-ı Sâhib'de bulunan İdareciler (vali, mütesellim, kadı, kethüdayeri, yeniçeri serdarı, ayan-ı vilayet ve diğer görevliler) gerek eşkıya başının ele geçirilmesi için görevlendirilen Ahmed Paşa'nın maiyyetine katılmak ve gerekse bu hususla ilgili alınması gerekli tedbirler konusunda sık sık uyarılmışlardır. İdarecilerin bu hususlar için uğraşmak zorunda kalmaları diğer işlerin bilhassa sefer işlerinin aksamasına da neden olmuştur[1057].

Sosyal yönden yansıması ise bu isyanın bastırılması için bölgeden asker toplanması, Sarı Beyoğlu'nun aslında isyana kalkışmadan önce devletin bir görevlisi olması ve bazı kişilerin yanlış tutumlarının neticesi olarak isyan etmesi Karahisâr-ı Sâhib sosyal hayatını da menfi yönden etkilemiştir. Söz gelimi Karahisâr-ı Sâhib 32 mahallesinden toplam 99 nefer sekban bu mesele için Sandıklı taraflarına gönderilmiştir[1058]. Hatta Karahisâr-ı Sâhib ve civardaki sancaklarda bulunan idarecilerin kifayet etmemesi üzerine Canik Sancağı Muhassılı Okçu Ömer üç bin adamı ile bu husus için görevlendirilmiş, o da bu sebeple gelip Karahisâr-ı Sâhib'de 6 gün kalmıştır. Bu kadar bir kuvvetle gelip kalması elbette Karahisâr-ı Sâhib sosyal ve iktisadi hayatında önemli bir takım tesirler icra etmiştir[1059].

Bunların başında da halktan istenen zahire ve diğer yardımlar sebebiyle halkın ekonomik yönden zaafa uğraması gelmektedir. Bununla birlikte istenen bu zahire ve yemlerin bir kısımının

---

[1057] ***AŞS***, 540, 7 a, 22 b; 23 b, 27 a, 28 b, 35 b; 541, 33 a. Konu ile ilgili ferman, buyruldu ve mektupların sayısı bir hayli fazladır. Ayrıca ***AŞS***, 541, 33 a'da Karahisâr-ı Sâhib ve kazalarındaki ayanlardan olan Çavuş-zadeler ve el-Hac Baki-zadeler, Ahmed Paşa-oğlu Mustafa Bey, Deli Ömer Paşa oğlu ve Sandıklı Kazasında Seyyid Abdurrahman Efendi, Denizlili Aygır-oğlu, Sivrihisarlı el-Hac Ali Ağa, Bozanlı el-Hac Ömer Ağa isimli kişilere 17 C. 1150/11. 10. 1737 tarihinde adı geçen şakinin yakalanması hususunda yardım etmeleri için Divan-ı Anadolu'dan buyruldu gönderilmiştir.

[1058] ***AŞS***, 541, 44 a.

[1059] ***AŞS***, 541, 54 b.

para ile temin edilmesi, yine askerler için çadır, çerge vs. ihtiyaçların buradan ücretle sağlanması da ekonomiye bir canlılık getirdiğini de söyleyebiliriz[1060].

Karahisâr-ı Sâhib, Bolvadin, Barçın, Nevâhî- Barçınlı kazâlarının kadıları ve naiblerine, önceden mübaşir tayin olunan Ebubekir'e ve Karahisâr-ı Sâhib mütesellimine gönderilen bir fermanda

Eşkıyalık hareketleri devletin başını oldukça çok ağrıtmıştır. Devlet bunun için zaman zaman katı tedbirler almıştır. Bu tedbirlerin başta geleni de eşkıyayı yakalayanın onun at ve silahlarına sahip olacağı bildirilerek halkın eşkıyaya karşı birlik olması teşvik edilmiştir. Böyle durumlarda sadece eşkıyanın kesik başının İstanbul'a gönderilmesi ile iktifa edilmektedir[1061].

[1060] ***AŞS***, 541, 34 a, 61 a, 63 a, 65 b.
[1061] ***AŞS***, 542, 56 b-57 a.

III. BÖLÜM

KARAHİSAR-I SAHİB'İN İKTİSADİ YAPISI

Osmanlı Devleti'nin klasik döneminde bugünkü anlamı ile bir iktisat politikasından bahsetmek mümkün değildir. Zira ihtiva ettiği ilkeler, hedefleri ve devlet teşkilâtında özellikle bu hususla görevli organların varlığı bakımından da bu böyledir. Devlet, birçok iktisâdî fonksiyon icra etmekte, bu fonksiyonları icra ederken çeşitli hedefler tespit etmekte idi. Ancak tespit edilen bu hedefler hiçbir zaman sadece iktisadî bir mahiyet göstermezdi. Bu hedefin içerisinde siyâsî, dînî, askerî, idârî veya mali düşüncelerle iç-içelik sözkonusu olurdu. Bunun bir göstergesi de iktisâdî kararları alan veya uygulayan organların devlet teşkilâtı içerisinde fonksiyonları itibariyle tamamen iktisat dışı alanlarda görevli olan birimler olmasıdır. Mesela Kadıasker, Kadı, Defterdar, Darphane Nazırı, Gümrük Emini, Divan Beylikçisi, İhtisab Ağası vs. gibi görevlilerin başka fonksiyonları arasına yayılmış olan iktisadî karar alma yetkileri, bunlardan elde edilen bir tür yan ürün niteliğinde idi[1062]. Bir başka deyişle Tanzimata kadar bir ekonomi-iktisat-ticaret nezareti ya da bakanlığı gib ekonominin tek bir merkezden yönetimi söz konusu değildir. Bu devletin mali işlerle uğraşmadığı anlamına gelmez. Devletin teşkilâtında iktisatla ilgili organların olmadığının en açık görüntüsü, iktisâtla ilgili kararlar alan, alınan bu kararları uygulayan organların devlet bürokrasisi içindeki fonsiyonları itibariyle tamamen iktisatla alakası olmayan organlar olmasıdır. İktisadi kararlar kadıasker, kadı, defterdar, darphâne nâzırı, gümrük emini, divân beylikçisi vb. Görevlilerin başka icrai fonksiyonları arasına dağıtılmış yan ürün mesabesinde idi.

Mâmafih Osmanlı sisteminde, iktisâdî olay, iktisadî fonksiyonlar ve bu fonksiyonları icra etmekle görevli ihtisaslaşmış kadrolar henüz teşekkül etmemiş olmakla beraber, Osmanlı toplumunun da diğer toplumlar gibi bir iktisadî hayatı vardı. Devlet faaliyetleri ise bu hayatı az veya çok etkileyen yönleri bulunuyordu.

9 Cemaziyelahır 1156/31 Temmuz 1743 tarihinde İran tarafına yapılması muhakkak olan sefer için Bolvadin Menziline götürülecek 3400 Keyl-i İslambuli şa'îr; beher keyl-i Karahisârî 16. 5'ar tümen olmak üzere 460 keyl-i İslambuli dakik harcı; 50 keyl-i İslambuli dakik-i hass; beher keyl-i Karahîsârî 2'şer kuruş olmak üzere ve 800 kantar saman; 110 araba hatab, 60 araba giyâh, 150 vukıyye kömür mübayaası için gelen ferman mucebince bu malzemenin ücreti ve

[1062] Genç, ***Devlet ve Ekonomi***, s. 43-44.

menzil ücreti, Aydın muhassılına verilen zahire vs. masrafı, ve diğer bazı vilayet harcamalarının mahalle ve köylere tevzii yapılmıştı.

Yapılan tevzide önceki zahire tevzilerine göre zahire ücretleri ve diğer harcamaların mahalle ve köylere dağıtımında bir farklılık göze çarpmaktadır. Mahallelere önceden olduğu gibi bu zahire ve diğer masrafların dağıtımı nakdî olarak yapılmış ve bu şekilde tahsil edilmiştir. Ancak köylere geldiğimizde durum farklıdır. Bir kere bu zahire tevzii bütün köylere yapılmamıştır. İmdad-ı hazariyye/seferiyye, zahire, nakliye hayvanı, avarız ve nüzül gibi vergiler merkeze bağlı en az 62 en çok da 102 köye dağıtılırken bu sefer toplam 65 köye dağıtılmıştır. Bunlar Issızca, Süleymanlı, Çobanlar, Kalecik-i kebîr, Eyret, Döğer, Mihail, Hass-ı Çakır, Erkmen, Ayvalı, Karacaviran, İsmail, Sülün, Osman, Anbanas, Karaağaç, Susuz, Salar, Corca-i Kebîr, Corca-i Sağîr, Karaarslan, Deper, Kışlacık, Sarık, Elpirek, Gebeceler, Ayasini, Bey, İnaz, Çalışlar, Harmanlı, Halımoğru, Bozöyük, Dinar, Eytemür, Bostanlı, Kayaviran ve Kunduzlu .... . Mahallelerle birlikte köylere tevzi edilen toplam miktar 6659.5 kuruştur. Bu miktarın yarısı mahallelere ve diğer yarısı da zikredilen bu 65 köye tevzi edilmiştir. Köylerin bazılarından ise nakit alınmıştır. Bunlar ise Kalecik-i Sağîr ve Olucak 25 kuruş, Doğanlar ise 10 kuruştur.

Bu köyleri iktisadi durumlarına göre 6 gruba ayırabiliriz:

1- Bu gruba dahil köylerin hisselerine 120'şer kuruş düşmüştür. Bunlardan Issızca, Süleymanlı, Çobanlar, Kalecik-i kebîr, Eyret, Döğer, Mihail, Hass-ı Çakır'ın hisseleri mukabilinde 15 keyl hınta ve 80 keyl şa‘îr vermişlerdir. Kalecik-i Kebîr ise akça olarak vermiş ve bu köyün hissesi Hacı Hasan'a havale olunmuştur.

2- Bu gruba dahil köylerin hisselerine 100'şer kuruş düşmüştür. Bunlardan Erkmen, Ayvalı, Karacaviran, İsmail, Sülün, Osman karyeleri hisseleri karşılığı olarak 22.5 keyl un ve 40 keyl şair vermişlerdir. Osman Köyü ise sadece akça olarak ödemiştir.

3- Bu grubtaki köylerin hisselerine ise 70 kuruş isabet etmiştir. Bu köyler Anbanas, Karaağaç, Susuz, Salar, Corca-i Kebîr, Corca-i Sağîr'dir. Bunlar da hisseleri karşılığı olarak 7.5 keyl dakik ve 40 keyl şair vermişlerdir.

4- Bu gruptaki dahil köylerin hisselerine ise 50 kuruş isabet etmiştir. Bu köyler de Karaarslan, Deper, Kışlacık, Sarık, Elpirek, Gebeceler, Ayasini, Bey, İnaz'dır. Bu köylerden ise sadece deper payına düşeni akça olarak vermiş diğer köyler de 3 keyl dakik ve 32 keyl şair vermişlerdir.

5- Bu guruba dahil olan köyler de Çalışlar, Harmanlı, Halımoğru, Bozöyük, Dinar, Eytemür, Bostanlı'dır. Bunlar da hisselerini aynî olarak ve 3.5 keyl ve 2 ölçek dakik ile 20 keyl şair olarak ödemişlerdir.

6- Son olarak Kayaviran ve Kunduzlu Köyleri'nin hisselerine 25'er kuruş isabet etmiş olup bunlar da yanî olarak ve 1.5 keyl dakik ile 16 keyl şair vermişlerdir[1063].

Her vergi türünde tahsil edilen vergi miktarına göre ençok vergi veren köylerin değişilik gösterdiğini ifade etmemiz gerekir. Mesela bir valiye veya sefer sebebei ile toplanan zahire vergisinde en önde olan köylerle nakliye ve menziller için gerekli hayvan tevziindeki sıralamalar değişmektedir. Bununla beraber Issızca, Sülümenli ve Çobanlar karyeleri her zaman ilk başta gelmektedirler. Bu da bu köylerin gerek hayvancılık ve gerekse tarım yönünden diğerlerine göre daha çok üretim yaptıkları, nüfuslarının fazla olduğu anlamına gelmektedir.

A- DOĞAL KAYNAKLAR VE İŞ KOLLARI

1- Tarım, Hayvancılık ve Ormancılık

Osmanlı Devleti'nin temeli zirai üretime dayanıyordu. Bu zirai üretimin yapıldığı yerlere çiftlik deniliyordu ki bu bir çift öküzle işlenebilecek bir araziyi ifade etmekte idi. Bu sebeple devlet belli bir ekonomik ve sosyal düzeni kurablimek için araziyi kontrol etmek durumunda idi. Bunun için de temel olarak çiftliklere bölünen araziler reayaya tapu karşılığı veriliyor ve bu arazinin boş kalmaması için gerekli tedbirleri alıyordu. Alınan tedbirler sayesindedir ki üretim sisteminin temelini meydana getiren küçük köylü işletmeleri çeşitli problemlere rağmen ta 20. yüzla kadar devam edebilmiştir[1064].

Karahisâr-ı Sâhib'de çalıştığımız dönemde bazı bostan bitkilerinin muhtemelen kış mevsininden önce yeni yıla hazırlık olarak bahçeye dikildiği anlaşılmaktadır. Zira 2 Şubat 1732 tarihli bir belgedeki kayıtlara göre Kışlacık Karyesi'nden ölen bir kişinin terikesi arasında "bahçelerde mezrû‘ soğan kuruş 40" şeklinde bir bilgi tespit ettik. Buna göre kış ortasında bu işin ekilmesi çok zor olduğuna göre muhtemelen güz mevsiminde bu ekim yapılmış olmalıdır[1065].

Karahisâr-ı Sâhib Sancağı büyük ve küçük baş hayvan yetiştiriciliğinin önemli merkezlerinden birisidir. Bu tespit bizim incelediğimiz dönem için de geçerlidir. Bu dönemde gerek ordunun zahire ve mühimmat nakli için gereken deve, katır ve manda ihtiyacı için buradan istenen hayvan miktarlarından ve gerekse adet-i ağnam denen koyun vergisi için yine bu bölgede

---

[1063] Bu tevzi için bkz. tablo ??; ayrıca belge için bkz. ***AŞS***, 542, 69 a-70 a-b.
[1064] Halil İnalcık, ***Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi***, Eren Yayıncılık, İstanbul 1996, s. 4 vd.
[1065] ***AŞS***, 538, 84 b.

yapılan tespitlerden anlıyoruz. Adet-i ağnamla ilgibi bir fermanda şu ifadeler yer almaktadır: "...Eyâlet-i Anadolu'da vâki‘ Karahisâr-ı Sâhib Sancağı'nda vâki‘ kasabât ve kurâda sâkin ve mutavattın olan ahâlî ve raiyyetin keçi ve koyunları gâyet vefret ve kesret üzere olmağla sâir mahallerde alınan rüsûmâta mukâyese ile bunlardan dahi mîrî içün resm-i ağnâm tahsîli lâzım gelir iken mutlaka adem-i vukûf ile mensâ olmaktan nâşî..."[1066]. Bu ifadelerden sancak dahilindeki ahali ve reayanın ellerinde çok sayıda koyun ve keçileri olup bunlardan ilgili memurların vukufsuzlukları sebebi ile vergi alınmadığı, belgenin devamında bu verginin hangi şartlarda alınması gerektiği anlatılmaktadır.

1720 yılında yapılan bir tespitte Karahisâr-ı Sâhib kasabasında ve köylerinde merkezden görevlendirilen mübaşir marifetiyle yapılan koyun, kuzu, keçi ve oğlak tadadı neticesinde şu bilgilerin elde edildiğini görüyoruz:

Tablo 16: Karahisâr-ı Sâhib Sancağı'nda bulunan küçük baş hayvan sayısı

Adet	
07000	Nefs-i Kasabada mevcûd bulunan koyun, kuzu, keçi ve oğlak gerek reayada ve gerek askerî vesair
70050	Cemi‘ mu‘âf ve gayri muaf kazâ-i mezkûrun köylerinde olan koyun ve keçi, oğlak, kuzu miktarı
22370	Kazâ-i mezbûrda mevcûd bulunan çoban taifelerinin koyun, kuzu, keçi ve oğlakları
20580	Aydın tarafından ahar sancakdan iştira idüb vilayetlerine giderken kaza-i mezbûr toprağında sayılmış olan koyun, kuzu, keçi ve oğlak
12370	Kazâ-i mezbûrda, kasabada ve köylerinde bulunan sâdât-ı kirâm, sipâh, yeniçeri ve sair sef...askeri yedlerinde nefsleri içün besledikleri 150'şerden ziyade olan koyun ve keçi ...sayısı
132370	Yüz otuz iki bin üç yüz yetmiş (muaflar çıkarılmadan)
012370	Sadatât-ı kirâm ve askerî içün ihracı lâzım gelen
120000	Sahhu'l-bâkî koyun, kuzu, keçi ve oğlak mîrî içün tahsîli lazım gelen resm-i âdet-i gulâmiye bir yük yirmi altı bin akçadır.
026600	
002410	Resm-i âdet-i ağıl
149010	Cem‘ yekûn bir yük kırk dokuz bin on akçadır[1067]

Karahisâr-ı Sâhib'de büyük ve küçük baş hayvan yetiştirildiğine dair bilgiler bu üretimin büyük miktarlarda olduğuna delalet etmektedir. Ancak kümes hayvanlarına ait bilgiler yeteri kadar yoktur. Her nekadar bazı belgelerde bunların yetiştirildiğini gösterse de ne derece yaygın

[1066] ***AŞS***, 534, 27 b-28 a.
[1067] ***AŞS***, 534, 28 a.

olduğunu kestiremiyoruz. Bir belgede Vali'nin kapısı halkı için ...kadar tavuk alındığından[1068] ve bir terike kaydından ise yine ölen kişinin malları arasında 100 adet tavuğu olduğundan bahsedilmektedir[1069].

2-Ticaret

Karahisâr-ı Sâhib'in ticari hayatının ta XVI. yüzyıldan itibaren oldukça hareketli olduğunu biliyoruz. Bu hareketliliği en önemil muharriki de vakıflarca işletilen ticaret mekanları idi. Bunların başında bedestenler, kervansaraylar, pazarlar ve ekseriyeti ile de esnaflar geliyordu. Ticaretin büyük bölümü pazarlar ve pazarlara yakın yerlerde kurulan dükkanlarda gerçekleşiyordu [1070]. Ayrıca Karahisâr-ı Sâhib'in doğu-batı ve kuzey-güney ana yol güzergahı üzerinde bulunması da buranın her dönemde ticaret açısından önemli bir merkez olmasını sağlamıştır. Aynı hareketliliğin araştırdığımız dönem için de geçerli olduğunu söyleyebiliriz.

Ticaret erbabı içerisinde dergâh-ı âlî gediklilerinin de yer aldığını söyleyebiliriz. Zira bir zahire listesinde Karahisâr-ı Sâhib mutasarrifi için dergâh-ı âlî gediklüsü Mustafa Ağa'dan 50 kile arpa alınmıştır[1071].

Valiler zaman zaman daireleri halkı için Karahisâr-ı Sâhib kazasından erzak talebinde bulunmakta idiler. Bunlar bu taleplerinde hangi erzaktan ne kadar istediklerini bir defter halinde yazdırırlar ve birisini görevlendirirlerdi. Bu görevlinin eline bu defterle beraber bir de buyruldu verilerek işin en kısa sürede hallini isterlerdi. İşte bu kabil bir istekle ilgili olarak 23 Şevval 1155/20 Aralık 1742 tarihinde Karahisâr-ı Sâhib siciline kaydolunmuş buyruldu neticesi olarak Karahisâr-ı Sâhib'den es-Seyyid Paşa'ya aşağıda tablo halinde gösterilen erzak verilmiştir.

Tablo 17: Karahisâr-ı Sâhib Valisine Verilen 3 Günlük Erzakın Cins ve Miktarı

Şaîr 40 kile-i Karahisarî	Pirinç 80 kıyye	Koyun eti 80 kıyye	Sade yağ 30 kıyye	Nan-ı Azîz 300 çift	Asel (bal) 20 kıyye
Nohud 20 kıyye	Soğan 30 kıyye	Tavuk 10 adet	Yumurta 100 adet	Peynir 0.5 kıyye	Hatab (odun) 10 araba
Saman10 araba	Bal mumu 2 kıyye	Yağ mumu 6 kıyye	Kişniş 2 kıyye	Üzüm 20 kıyye	Darçın 50 dirhem[1072]

[1068] ***AŞS,*** 536, 14 a.
[1069] ***AŞS,*** 544, 21 a.
[1070] Mustafa Karazeybek, "1575 Tarihli Vakıf Tahrir Defterine Göre Afyonkarahisar Ticaret Mahalleri", ***V. Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri,*** Afyonkarahisar Belediyesi Yayını, Afyon 2000**,** s. 57-71; ayrıca 1531 tarihinde Manisa'da 88 hane olan Yahudi nüfusundan üç hanenin 1575 tarihinde Afyonkarahisar'a gitmesi burada ticari yönden bir cazibe merkezi oluştuğuna hamletmek hatalı bir değerlendirme olmasa gerektir. Bkz. Feridun Emecen; ***age.,*** s. 63.
[1071] ***AŞS***, 542, 85 a.
[1072] ***AŞS***, 542, 46 b-47 a

Yukarıdaki tabloyu vermemizin sebebi sık sık ahaliden bu şekilde zahire istenmesi ahalinin

3- Madencilik

Osmanlı Devleti Fatih Sultan Mehmed devrinin sonlarına gelindiğinde Anadolu ve Rumeli'de bulunan maden ocaklarının bulunduğu bölgeleri tümü ile ele geçirmiş bulunuyordu. Böyle olunca bu madenlerin işletilmesi Cihan Devleti olmak isteyen Osmanlı için önemli bir hususstu. Madenlerin işletilmesi ne kadar önemli ise buralarda çalışacak reayanın seçilmesi de o derece önemli idi. Bu sebeple gerekli düzenlemeler yapılarak uygulamaya konulmuştur. Bu işlerin aksamadan yürütülmesi için periyodik bir biçimde mâden kanunnâmeleri yayınlanmıştır.

Osmanlı'da madenler mukataa şekline getirilerek buralar birer nazır ya da mültezim tayin ediliyor ve işletilmesine büyük önem veriliyordu. Her alanda olduğu gibi maden mülkiyeti konusunda da devlet genelde İslâm hukukuna, özelde İse Hanefi Mezhebi'nin görüşlerine uygun düzenlemelr yapılıyordu[1073].

Maden denince araştırdığımız dönemde Karahisâr-ı Sâhib'de belgelerde rastladığımız hususlar barutun hammaddesi olan güherçile[1074] ve sicillerde konu olmuş gümüş madenidir. Bunlardan güherçilenin Karahisâr-ı Sâhib coğrafyasında üretilmekte olup İstanbul'da bulunan Baruthâne[1075]'nin ihtiyacı olan hammaddenin önemli bir kısmının buradan sağlandığını söyleyebiliriz. Ancak bu maddenin nerelerde, hangi şartlarda ve nasıl çıkarıldığına dair bilgi edinemedik. Tespit ettiğimiz bilgiler daha çok burada üretilen güherçile hammaddesinin İstanbul'da Baruthâne nazırı tarafından gönderilen mübaşire, belirlenen narha göre teslimi, bu maddenin yabancılara satılmaması ve ihtikara (karaborsa) yol açacak davranışlardan kaçınılması ile ilgilidir.

[1073] Maden ocaklarının korunması, madenlerde istihdam ve organizasyon, işletme şekilleri, buralarda işçi olarak çalışacakların tayini, madenin üretim ve eritme teknikleri vs. hususlarda daha geniş bilgi için bkz. Mustafa Altunbay, "Klasik Dönemde Osmanlı'da Madencilik", ***Türkler***, C. X, s. 791-801.

[1074] Güherçile doğada külçe halinde bulunan ve barutun hammaddesi olarak kullanılan bir maddedir.

[1075] Baruthâne Osmanlı Devlet Teşkilatında orduda kullanılan ateşli silahların barut ihtiyacını karşılayan müessese demektir. İlk olarak İstanbul'da kurulmuştur. Daha sonraları da değişik zamanlarda devletin sınırlarının genişlemesine paralel olarak Gelibolu, Selanik, İznik, Bağdat, Budin, Temeşvar, Mısır ve Bor'da baruthaneler kurulmuştur. Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. İbrahim Sezgin, "Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Baruthâneler ve Barut İmalatı", ***Türkler***, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 145-150, Zafer Gölen her ne kadar Osmanlı'da ilk baruthânenin Gelibolu'da kurulduğunu yazıyorsa da İbrahim Sezgin'in verdiği bilgiler bize daha doğru gelmektedir. Zira ordu merkezde olup bunun temel ihtiyacı olan barut üretim merkezinin hayli uzak bir mesafede olması akla pek uygun düşmemektedir. Bkz. Zafer Gölen, "Osmanlı Barut Üretim Merkezi: Baruthane-i Âmire", ***Türkler***, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 136-144.

26. 06. 1719 tarihli bir hükümde Baruthâne Nâzırı Ahmed İstanbul baruthanesinde üretilcek siyah barut alımı için Karahisâr-ı Sâhib Sancağı ve kazalarına Osman, Hacı Hasan ve Kara Mustafa isimli adamları gönderdiği, bunlarında rayic fiyata göre güherçile imal edenlere parasını dağıttıkları halde üreticilerden bazılarının aldıkları para karşılığında güherçile verip bazalarının da vermediklerini, güherçile vermeyenlerden aldıkları paranın tahsili Anadolu Valisi ve Karahisâr-ı Sâhib Mutasarrıfından istenmiştir[1076].

Gümüş madeni ile ilgili olan hususlar ise belgelerde bundan daha az yer almaktadır. Ancak bu belgeler birçok bakımdan önemli görünmektedir. 19 Zilhicce 1133/10 Ekim 1721 tarihi ile sadır olan bir fermanda 1126/1714-15 yılında Sandıklı Naibi olan Mustafa Der-saadet'e bir arz göndererek Sandıklı ile Şeyhlü Kazaları arasında bir yerde maden çıktığı haberi üzerine, madenin keyfiyetini tahkik için bir adam gönderir ve gönderilen adamın yaptığı araştırmaya göre madenin emsallerinden daha iyi olduğunu haber verir. Bunun üzerine madenin durumunun daha açık bir şekilde ortaya konulması için İstanbul'dan mübaşir görevlendirilir. Mübaşir yanına Sandıklı naibini de alarak madenin çıktığı bildirilen yere gidip ne şekilde ve ne kadar masraf ve maliyetle çıkarılabileceğinin tespitini yapmak için madenin numunesinin alınması ve eğer imal edildiğinde buraya yapılacak yatırım gelecek görevlilerin ihtiyaçlarının karşılanması gibi külfetler, memleketimize bir zarar ve halel gelir endişesi ile çıkan madenin verimsizliğini vs. söyleyerek gizlenmemesi[1077], bunun için düzmece raporlar gönderilmemesi bilhassa istenmiştir. Durumun etraflıca tahkik edilip gerekli bilgilerin sağlıklı bir şekilde gönderilmesi Anadolu Valisine, Karahisâr-ı Sâhib, Sandıklı ve Şeyhlü Kadılarına ayrı ayrı emredilmiştir[1078]. Aynı husus aradan 8 ay gibi bir süre geçtikten sonra Anadolu valisinin bir buyruldusu ile olay tekrar gündeme gelmiştir. 21 Receb 1134/6 Mayıs 1722'de Anadolu Valisi Sandıklı, Karahisâr-ı Sâhib ve Şeyhlü kadıları ile ayan-ı vilayet iş erlerine gönderdiği bu buyrulduda, yine aynı hususlardan bahsederek numûnesi alınan bu madenin diğer madenlerden daha iyi bir durumda olduğunun haber verildiğinden bu hususla ilgili olarak hem kendisine ve hem de adı geçen kadılara hitaben ferman sadır olduğunu ifade edip, kendisi tarafından da bu husus için bir mübaşir tayin olunmuştur.

[1076] ***BOA***, ***İEA.***, no. 4782.

[1077] Bilindiği gibi Osmanlı devlet bir çok hizmeti vergi karşılığı olarak reayadan aynî olarak almaktadır. Bu sebeple eğer burada bir maden çıkarsa bu madenin işletilmesi için öncelikle bir emin tayin edilmesi gerekir. Bunun yanında daha başka ustalar ve diğer işçi vs. görevliler buraya gelecek ve bunların yiyecek ve diğer ihtiyaçları bölge halkı tarafından karşılanacaktır. Bu da halk için ek bir külfet demektir. Bu sebeple eğer maden gerçekten varsa saklanmaması için tenbihte bulunulmuştur.

[1078] Aynı konu ile ilgili olarak Sadrazam'ın mektubunun da geldiği sicilde kayıtlıdır. ***AŞS***, 535, 32 b.

Ancak maden haberini veren Sandıklı Naibi Seyyid Mustafa vefat etmiştir. Bu sebeple vali, maden olayına bilgisi olup, aslında maden cevherini bulan Sandıklı muhzırlarından olan kişinin halen Sandıklı'da olduğu, kendisinin buldurularak madenin bulunduğu yere varılması ve gerekli incelemenin yapılmasını istemiştir. Yine madenin bulunduğu yerin idarî olarak hangi kazanın sınırları dahilinde olduğu mübaşirler ve adı geçen kişiler ile belirlenmesi, madenin üretimine başlandığında vilayetilerine halel gelir mülahazasıyla ortaya çıkarılmaması için gizlenme kaydına düşülmemesi istenmektedir. Ancak burada dikkati çeken husus Anadolu valisinin buyruldusunun fermanın sadır oluş tarihinden yaklaşık 8 ay gibi uzun bir süre geçtikten sonra gönderilmesi ilginçtir. Zira fermanın İstanbul'dan Kütahya ve Karahisâr-ı Sâhib'e gelmesi sadır olduktan itibaren en fazla 10 gün sürer. Bu durum olayın ciddiye alınmadığının bir göstergesidir[1079].

Anadolu valisi üç kazanın kadılarına gönderdiği yukarıdaki buyruldusundan 9 gün sonra ikinci bir buyrulduyu da Karahisâr-ı Sâhib Mutasarrıfı Mısırlı Mehmed Paşa, Karahisâr-ı Sâhib kadısı, kethüdayeri, yeniçeri serdarı ve ayan-ı vilayet iş erlerine hitaben göndermiştir. Bu buyrulduda da yine fermana atıf yapılıp bu bununla birlikte gönderilen mübaşirin, madenin numûnesini alıp İstanbul'a götürmesi gerekirken üç aydır maden bulunduğu rivayet edilen bölgenin civarında kaza kaza gezip temin olunması mümkün olmayan taleplerle ahaliyi rencide ettiğinin kendisine bildirildiğinden elinde olan emr-i âlî gereğince ahaliye zulmetmekten men olunmasını ve emr olunduğu üzere madenin numûnesini bir an önce alarak İstanbul'a getirmesi için gereğinin yapılmasını istemiştir[1080]. Anadolu Valisi Osman Paşa bu buyruldudan bir gün sonra bu kez sadece Karahisâr-ı Sâhib Mutasarrıfı Mehmed Paşa ile Karahisâr-ı Sâhib kadısına hitaben son bir buyruldu daha göndermiştir. Osman Paşa'nın bu son buyruldusunda ise maden numûnesinin ne şekilde alınacağı teferruatıyla anlatılmaktadır. Buna göre madenin numûnesinin alınması için bu hususta ehliyeti olan kişiler ile madenin bulunduğu yere varılıp bir fırın inşa olunması ve fırının alabildiği kadar içerisine maden cevherinin konulup gerekli işlemin yapıldıktan sonra bu cevherden elde edilen saf gümüş, kurşun ve bakır miktarlarının cevhere göre miktarının belirlenmesi, yine bu madenden alınacak bir miktar cevherin de İstanbul'a aynı

[1079] ***AŞS***, 535, 33 a. Nitekim daha sonra aynı konu ile ilgili olarak 25 Zilkade 1147 tarihinde sadır olan fermanın Karahisâr-ı Sâhib siciline kayıt tarihi 3 Zilhicce 1147'dir. Yani ferman sadır olduğunun 9 günü Karahisâr-ı Sâhib Mahkeme Siciline kaydedilmiştir. Bu da o günkü şartlarda menzil teşkilâtının ve posta tatarlarının hızını göstermesi bakımından önemli bir tespittir.

[1080] ***AŞS***, 535, 34 a.

işlemlere tabi tutulmak üzere gönderilmesi, elde edilen saf madenlerin maliyetinin neye baliğ olduğunun belirlenmesi istenmektedir[1081].

Ancak araştırmalarımız neticesinde henüz bu madenin gerçekten var olup olmadığı, var ise işletilip işletilmediği ile ilgili bilgi ve belgelere ulaşamadık. Zira bundan sonraki tarihlere ait sicillerde bu konuda –1147 tarihli bir kayıt istisna edilirse- başka bir kayda rastlayamadık. Ancak Osmanlı Arşiv'inde yaptığımız araştırmalar sonucunda bu işin neticesine dair bir belgeye ulaşabildik[1082]. Bu Maliyeden Müdevver Defterler katalogu içerisinde rastladığımız bir ahkam defteridir. Bu defterdeki hüküm de Karahisâr-ı Sâhib mütesellimi ile Şuhud kadısına hitaben gönderilmiştir. Hükmün gönderilme sebebi ise daha önce izah etmeye çalıştığımız gümüş madenin çıkarılıp işletilmesi ile ilgili olarak görevlendirilen mübaşirin bu işle uğraşacak yerde işi savsaklayıp halkın sırtından geçinmeye çalışmasıdır. Halk bu durumdan bıkmış olduğundan durumlarını arz-ı hal ile Divân-ı Hümâyûn'a bildirmişlerdir. Şuhud Kazası reaya fukarasının arzuhallerinden belirttiklerine göre Şuhud, Sultandağı ve Şeyhlü kazalarında çıkacak maden için mübaşir tayin edilen Mustafa isimli kişiye maden-i mezkûru işlettirilmesi için eline hükm-i şerif verildiği ve bu emirde reâyâ fukarasına zulm ü taaddî ve hiçbir şekilde rencide ettirilmemek çok açık bir şekilde belirtilmişken aradan seneler geçmesine rağmen halen madenin üzerinde olup emr-i şerifte belirtilen hususlara riayet etmeyerek halka zulmetmekte olduğu bildirildiğinden bunun önlenmesi için emr istemişlerdir. Bunun üzerine Hazine-i Amire'deki Baş muhasebe Defterlerine bakıldığında Kütahya Eyâletinde Karahisâr-ı Sâhib, Sandıklı ve Şeyhlü kazaları arasında çıkan gümüş ve bakır madenlerini zabt için Mustafa'nın eline verilen emir ile mahalline gitmiştir. Ancak yapılan kontrollerde Karahisâr-ı Sâhib ve Şeyhlü kazalarında maden olmadığı anlaşıldığı, fakat Sandıklı Kazasında vaki Şuhud, Sultandağı ve Simav civarlarında gümüş ve bakır madenleri olduğu anlaşılmıştır. Adı geçen Mustafa bu madenleri kendi malı ile işletip üreteceği maldan 1/5'ini taraf-ı mîrîye vereceği, işlettirilen amelenin ücretlerinin kendisi üzerine olup bu husus için devlet tarafından bir akça istememek şartı ile maden ihracı işi kendisine verilmiştir. Bu şekilde Karahisâr-ı Sâhib ve Şeyhlü kazalarında maden olmayıp ancak Sandıklı, Sultandağı ve Simav (?) taraflarında olan dağlarda maden olduğu haber verildiğinden adı geçen Seyyid Mustafa mahalline varıp zikr olunan yerlerde maden olması muhtemel yerlerde kendi malı ile madeni işletip devletten bir akça talep etmemesi, üretilen madenden beşte birini devlete

[1081] ***AŞS***, 535, aynı yer.
[1082] ***BOA***, ***MAD, 3598***, s. 374, hk. 1.

vermesi, işçi ücretlerinin kendisi üzerine ait olmak üzere işletip reayaya zulm ve taaddi etmemesi için hüküm gönderilmiştir[1083]. Bundan sonra madenin çıkarılıp çıkarılmadığı ile ilgili olarak hemen takip eden günler, aylar ve hatta yıllarda ne gibi işlemler yapıldığını bilemiyoruz. Tâ ki 1147 yılına kadar. 25 Zilkade 1147 tarihinde yani aradan 13 sene gibi uzun bir zaman geçtikten sonra Karahisâr-ı Sâhib ve Sandıklı kadıları, Karahisâr-ı Sâhib mütesellimi ve Dersaadet'ten mübaşir tayin edilen kişiye hitaben gönderilen bir fermanda şöyle denilmektedir: Karahisâr-ı Sâhib ve Sandıklı civarında vaki mahallerde zer ü sîm cevherleri olduğu bi'l-mu'âyene müşâhede eyleyen sikâtü sahîhatü'l-kelimât (doğru sözlü kişiler) haber vermeleriyle zikr olunan yerlerde olan maden cevherlerinin keyfiyet ve numûnesinin ma'lûm-ı hümâyûn olmak muktezi olduğundan Gümüşhâne madencilerinin ustalarından iki ustanın Dersaadet'e gönderildiği, bunların zikredilen maden cevherlerinin durumun tahkik etmek üzere görevlendirildikleri; mübaşirin, adı geçen ustalar ile zikredilen yere varıp maden cevheri olduğu zannedilen yerler kazılarak bir miktar cevher çıkartılıp bu madenci ustaları vasıtasıyla gereği gibi numûnesinin alınması, alınan numûnenin hangi mahallin cevherlerinden olduğu (kalitesinin belirlenmesi) vs. bütün teferruatı ile tespit edilmesi ayrıca, bir miktar numûnenin de alınarak madenciler ile birlikte İstanbul'a gönderilmesi; Karahisâr-ı Sâhib ve Sandıklı kadıları ile Karahisâr-ı Sâhib mütesellimi ve ayan-ı vilayet iş erlerinin de gerek cevherin alınmasına ve gerekse alınan cevherin eritilip saf metal haline getirilmesi işinde gereken malzemelerin tedarikinde bu görevlilere yardımcı olmaları istenmiştir[1084]. Daha sonradan Sultandağları'nda gümüşlü kurşun madenlerinin tespit edilmesi Osmanlı zamanında yapılan bu araştırmaların ve verilen bilgilerin doğruluğunu göstermesi açısından oldukça önemlidir[1085].

Yukarıda incelemeye çalıştığımız belgelerde geçen altın, gümüş, bakır ve kurşun haricinde Karahisâr-ı Sâhib coğrafyasında üretildiğini öğrendiğimiz diğer bir yer altı zenginliği ise güherçiledir. Devlet-i Aliyye'nin diğer bölgelerinde olduğu gibi Karahisâr-ı Sâhib ve civarında üretilen güherçile de belli şartlar dahilinde şahıslara ürettirilip üretilen güherçileyi satın alarak İstanbul Baruthanesi'ne götürmeye yetkili kişilere teslim edilmekte idi. Güherçileyi satın alanlar Baruthâne nâzırının adına bu işi yaparlardı. Ellerinde onun verdiği bir senetle iş görürlerdi ve güherçilenin parasını ondan alırlardı. Fakat XVIII. yüzyılda diğer iktisadi mallarda olduğu gibi güherçilenin de devlete satılması pek kar getirmiyordu. Bu sebeple bu işle uğraşanlar ellerinden

[1083] ***BOA***, ***MAD, 3598***, aynı yer.
[1084] ***AŞS***, 539, 62 a.
[1085] Atabek***, Afyon Vilayeti Tarihçesi***, s. 31.

geldiği kadar ürettikleri veya satın aldıkları güherçileyi saklayıp, özellikle Avrupalı tüccarlara satmaya çalışırlardı. Bu sebeple incelediğimiz dönemdeki bu hususla alakalı belgelerin ekseriyeti güherçilenin üretildikten sonraki safhaları ile ilgilidir. Bu da ekseriyetle bu işle uğraşanların yolsuzluk yapmaları sebebiyledir[1086]. Bu yolsuzlukların başta geleni ise güherçilenin gizli yerlerde barut haline dönüştürülerek ziyade paha ile harbî kefereye satılmasıdır[1087].

Yine aynı belgelerden öğrendiğimize göre bu civarlarda yılda 50. 000 vukıyye miktarı güherçile üretilebiliyordu. Bu miktar baruthânede kullanılan güherçilenin yüzde birinden fazladır. Zira bir yılda 4. 500 kantar üretmek için 1721-23 yıllarında 133. 059 kantar güherçile satın alınmıştı[1088].

Belgelerden öğrendiğimize göre Karahisâr-ı Sâhib sancağı dahilinde çıkarılan güherçilenin tamamen Baruthane Eminliği tarafından tespit edilen narh üzerinden1089 satın alındığını tespit etmekteyiz1090. Ancak zaman zaman bu güherçileyi almakla görevlendirilen vekiller ile güherçile üreten kişiler arasında birtakım anlaşmazlıklar çıktığı1091, bazen de muhtekirlik yapan kişilerin ortaya çıkarak devletin tayin ettiği narhtan fazla para ile üreticilerin elindeki güherçileyi alarak iskelelere naklettikleri1092, yine devletten peşin para alarak baruthane için güherçile satın alınması hususunda görevlendirilen kişilerin devletin parası ile aldıkları güherçileyi gizledikleri1093, bazı kişilerin ürettikleri güherçileyi kendi ocaklarında tabh ederek gizlice sattıkları anlaşılmaktadır1094. Yine güherçile kaçakçılığı yapanların takip edilip kalebend edilmesi de fermanlarda sıkça dile getirilen bir hususdur1095. Bütün bu belgelerden de görüleceği üzere Karahisâr-ı Sâhib sancağı devletin Baruthanesinin hammaddesi olan güherçilenin üretimi ve temini hususunda çok önemli bir paya sahipti. Karahisâr-ı Sâhib dışında Anadolu'dan güherçile elde edilen yerler olarak belgelerde şu yer isimleri zikredilmektedir: Anadolu eyâletinde Sivrihisar, Günyüzü, Teke, Konya, Kasaba ve Şuhud[1096].

[1086] ***AŞS***, 539, 13 b.
[1087] ***AŞS***, 539, 17 b.
[1088] Bu durumda Karahisâr-ı Sâhib'de temin edilen güherçileyi kantara çevirdiğimizde yaklaşık 1136 kantar etmektedir. Bkz. Zafer Gölen, ***agm.,*** dipnot 33.
1089 ***AŞS***, 535, 1 b.
1090 ***AŞS***, 535, 26 b, 31 a.
1091 ***AŞS***, 535, 31 a.
1092 ***AŞS***, 538, 44 b.
1093 ***AŞS***, 539, 13 b.
1094 ***AŞS***, 539, 17 b, 51 a, 60 b.
1095 ***AŞS***, 539, 60 b.
[1096] Madencilik başlığında zikredilen belgeler.

Dersaadet Baruthanesinin ihtiyacı olan güherçile ne şekilde karşılanmakta idi? Belgelere göre bunun ekseriyeti Anadolu tarafında bulunan madenlerden, bir kısmı yine Anadolu'da vaki mukataalardan ocaklık suretiyle ve kalan kısmı da diğer bazı mahallerde cem ve tahsil olunan güherçileden elde edilmekte idi[1097]. Buralarda çeşitli kişilerce istihsal edilen güherçile Baruthane Nazırının görevlendirdiği ve eline yeterli miktarda nakit verilen bir adam tarafından satın alınmakta idi. Bu adama da eyâletlerin valileri, mütesellimleri, voyvodalar, kethüdayerleri, ve yeniçeri serdarları gerekli yardımı yapmakla yükümlü idiler. Satın alınan bütün güherçilenin tek müşterisi devlet idi. Devlet bu işle görevli olan kişilere ve güherçile imal eden üreticilere güherçilenin bir dirhemini dahi başka kişilere satmama konusunda daima ikaz edile gelmişlerdi[1098]. Fakat bütün bu uyarılara rağmen devletin diğer bölgelerinde olduğu gibi Karahisâr-ı Sâhib'de de güherçile temini hususunda birtakım yolsuzluklar yapıldığı anlaşılmaktadır. Nitekim 5 Zilhicce 1135/5 Eylül 1723 tarihli bir belgede 6000 vukıyyelik bir güherçile alımında Seyyid Yahya adlı kişi baruthanenin vekili olarak Abdulkadir Ağa ile bir anlaşma yapmış ve parasını da verdiği halde Abdülkadir'in vefat etmesi ile varisleri Seyyid Yahya'dan tekrar para istemişlerdir[1099]. Bir diğer belgede ise güherçile hususunda Karahisâr-ı Sâhib ahalisinden bazılarının muhtekirlik yaptığından bunların men edilmeleri için ferman gönderilmiştir[1100]. Fakat bu fermanların istenen neticeyi vermediği anlaşılmaktadır. Zira 23 Receb 1147/18 Aralık 1734 tarihli bir belgede yine Baruthane Nazırı el-Hac Süleyman'ın arzında Karahisâr-ı Sâhib ve Sivrihisar taraflarında üretilen güherçileden 3000 vukıyye satın almak üzere 1147/1734 senesi için Hacı Yusuf, Hacı Bektaş ve Salih isimli kişleri görevlendirmiş, ancak bunlar gerekli hizmeti yapmayıp *"şirrete salik"* olup güherçileyi kendi menfaatleri için başka yerlere sattıklarından kendilerine verilen paranın adı geçenlerden tahsil edilmesi için ferman gönderilmiştir[1101]. Fakat aradan sekiz sene geçtikten sonra (11 Rebiülevvel 1155/ 15 Mayıs 1742) kaydedilmiş bir hüccet belgesinden muhtekirlik ve yolsuzluklarla ilgili gönderilen fermanların nihayet netice verdiğini de tespit edebiliyoruz. Belgeye göre Karahisâr-ı Sâhib'de güherçile işi ile uğraşan Otpazarı Şeyhi Veli Efendi-zade Molla Mehmed güherçileden, Köse Ahmed oğlu ancak

---

[1097] ***AŞS***, 539, 17 b.
[1098] ***AŞS***, 539, 18 b.
[1099] ***AŞS***, 535, 26 b.
[1100] Belgede muhtekirlik yapanların isimleri şunlardır: Köse Mehmed ve İplikçi Ali İvaz, Kürkçü Halil, Satılmış Kara Hacı Mustafa oğlu. ***AŞS***, 538, 44 b.
[1101] ***AŞS***, 539, 51 b, Benzer hususlar için bkz. aynı defter 13 b, 17 b, 60 b; ***AŞS***, 540, 34 b, 35 a; ***AŞS***, 541, 64 b-65 a.

ham tabh itmeye taahhüd idüb mükerrer etmemekten, Hacı Mustafa oğlu İsmail gerek tabhından ve gerek bey şirasından el çektim diye hüccet vermişlerdir[1102].

Tespit ettiğimiz bir belgede Karahisâr-ı Sâhib sâkinlerinden Hacı Yusuf b. Hacı Hüseyin, Bektaş ibn-i Hacı Mustafa, Ali Beşe ibn-i Mustafa mahkemeye müracaat edip birbirlerine kefil oldukları ve bunlara da ayrıca Hacı Hüseyin ve Hacı Mustafa isimli kişiler kefil olduktan sonra adı geçen Yusuf, Hacı Bektaş ve Ali Beşe, 1736 tarihinde Barut-hâne Nazırı olan el-Hâc Salih Ağanın vekili ve çukadarı olan Ahmed Ağa ve Karahisâr-ı Sâhib sâkinlerinden Zaim Mustafa Ağa mahzarlarında, devletin ihtiyacı olan yirmi bin vukıyye güherçileyi belirtilen zamanda tedarik edeceklerini taahhüt etmişlerdir1103.

Bütün bunlardan ordunun temel ihtiyaç maddelerinden biri olan barutun hammaddesi güherçile teminin incelediğimiz dönemde Karahisâr-ı Sâhib sancağında birtakım usulsüzlüklerin yapıldığı anlaşılmaktadır. Fakat devlet geç de olsa bunların hakkında gerekli muameleleri yapmıştır.

Şab Üretimi ve Ticâreti

Şab madeni önemli bir sanayi hammaddesi idi. Bu madde osmanlı sınırları içerisinde başlıca üç merkezde üretilmekte idi. Bunlar Kütahya-Gediz, Karahisâr-ı Şarkî ve Marûniye. Devlet buralarda üretilen şab madeninin coğrafi hususlar, uzaklık/yakınlık da dikkate alınarak belli bölgelerde tüketilmesini kararlaştırmıştı. Buna göre Karahisâr-ı Şarkî'de çıkarılan şab Tokat ve Haleb'in doğusunda kalan bölgede; Gediz Şab'ı İç ve Batı Anadolu'da; Marûniye Şabı ise İstanbul, Balkanlar ve Akdeniz sahasında tüketilmesini kararlaştırmıştır. Aksine davranış ve tüketimlere izin vermemiştir[1104].

Uygulamaya baktığımızda ise alınan tedbirlere rağmen bu konuda istenilen gerçekleşmemiştir. Zira belgelerdeki bilgilere göre şabhânelerde deveci ve işçi olarak çalışan bazı kişilerin şabı çalarak bu madeni almaya yetkili kılınmış eminlere sattığı anlaşılmaktadır. 15. Şaban 1135/20 Mayıs 1723 tarihinde sadır olub 1156/1743'te Karahisâr-ı Sâhib mahkemesindeki sicile kaydedilen fermanda, Kütahya Sancağı'nda bulunan Gedüs Şabhânesi Mukâta'ası'nın mâlikâne mutasarrıfı Manorta Yahudi Dîvân-ı Hümâyûn'a arz-ı hâl ederek şabhânede çalışan ba'zı deveciler ve re'âyâ şab çalıp gidip başka kazalarda biz eminden aldık diyerek sattıkları, bu

[1102] ***AŞS***, 542, 0 b.
1103 ***AŞS***, 540, 42 b.
[1104] Altunbay, ***agm.,*** s. 797.

vesile ile miri mala ve şart-ı iltizama mugayir davrandıklarını şikayet ettiğinden bunun men'i istenmektedir[1105].

4-Diğer İş Kolları

Ziraat, bahçecilik ve sulama

Karahisâr-ı Sâhib Sancağ coğrafi konumu itibariyle bol ve sürekli akarsuların bulunduğu bir mevki değildi. Yağışların da mevsimlere göre düzensiz oluşu, yaz aylarının umumiyetle kurak geçmesi bölge halkının sık sık kuraklık ve kıtlıklarla karşılaşmasına neden oluyordu. Özellikle tarım ve hayvancılığa dayalı bir ekonomiye sahip olan sancakta bu nedenle mevcut bulunan küçük akarsular zaman zaman bu suların aktığı güzergahta bulunan köyler arasında kavgalara ve nizalara sebep oluyordu. Bundan dolayı köylülerin ihtilafları gidermek için mahkemeye gittikleri de vaki idi. Bu durum yalnız Karahisâr-ı Sâhib'de değil Anadolu'nun genelinde de aynı idi[1106]. Karahisâr-ı Sâhib'de ise Kalecik Köyünden çıkıp Ayvalu, Sülün, Salar ve Sarık Köyleri toprağından geçerek Karahisâr-ı Sâhib ovasına dökülen su hakkında adı geçen köyler birbirleri ile mahkemelik olmuşlardı. Buna göre Şehr-âbâd nahiyesine bağlı Ayvalu Karyesi sakinleri Divan-ı Hümâyûn'a arz-ı hal yazarak 150 seneden fazla bir zamandan beri gerek değirmenlerini döndürdükleri, gerek bahçe ve bostanlarını suladıkları ve gerekse içtikleri bu sudan faydalanmalarına Sülün ve Salar Karyeleri ahalilerinin mani olduklarını vaki olan bu müdahalelerinin men edilmesini istemişlerdi[1107].

Karahisâr-ı Sâhib şehri ise kurulduğu alan itibariyle bol su kaynağından mahrum bir yerde idi. Yani şehrin içinden geçen ırmak, çay dere gibi bir akarsu mevcut değildi. Hatta içme suyu ihtiyacı da kimi şehrin eteğinde kurulu bulunduğu dağdan, kimi de tâ Selçuklular devrinde km. lerce uzaklardan getirilen çeşmelerle sağlanıyordu. Hal böyle olunca bu suların idareli kullanılması ve çeşmelerin akaklarının zayi edilmemesi gerekiyordu. İşte çeşmelerden akan bütün bu sular bir hark şeklinde birbirlerine irtibatlandırılarak Hark-ı Kebîr denilen bir su şebekesi kurulmuş ve şehirde bulunan bahçe ve bostanlar bu çeşmelerin suları ile sulanmıştır. Bu işe o kadar önem verilmiştir ki gerek harkın yapımı ve gerekse sonradan olabilecek tamiratları için para vakfı kurulmuştur[1108]. İşte bu şekilde boşa akıtılmayıp değerlendirilen çeşme suları Karahisâr-ı Sâhib şehrinin hem sosyal hayatında hem de iktisadi hayatında yüzyıllar boyunca çok

---

[1105] ***AŞS***, 535, 33 b.
[1106] XVI. yüzyılda Hamit Sancağı'ndaki benzeri nizalaşmalar için bkz. Arıkan, ***age.,*** s. 102-103.
[1107] ***AŞS,*** 535, 36 b-37 a.
[1108] Hark-ı Kebîr Vakfı ile ilgili olarak daha önce vakıflar bahsinde duruldu. Bu sebeple burada kısaca bahsettik.

önemli bir yere sahip olmuştur. Bu çeşme suları sosyal ve ekonomik hayatta o kadar önemli idi ki zaman zaman kişileri birbirleri ile ya da çeşme vakfı mütevellilerini yine çeşmenin ayağı altında olup buradan gelen su ile bahçesini sulamak durumunda olan kişilerle mahkemede karşı karşıya getirebiliyordu. Böyle bir olay da Ardıç Mahallesi'nden Rahime bint-i Yakub ile Murad Beşe ibn-i İsmail isimli kişiler mahkemede, daha önceden Ardıç Mahallesi Vakfının Mütevellisi olan Abdullah Efendi'yi dava edip, merkum Abdullah Efendi tevliyeti esnâsında civarlarında vaki cereyan iden çeşmenin ayağından kendi evlerine seksen seneden mütecaviz cereyan iden suyu men idüb külli gadr ettiğini bildirmişlerdir. Davalıdan durumun sorularak suyun mecra-yı kadimine cereyanını istediklerinde; Hakim de davalıya surduğunda o da mütevelli olduğu zaman vakf-ı mezburun çeşmesi suyunu dava ve vakfın olduğunu isbat ettiğini belirtmiştir. Bu sebeple suyun önceki aktığı yere akmasını önledim dediğinde hakim onun bu ikrarına dayanarak suyun vakfa ait olsa da bu kadar zamandır yararlanıp, sonradan yararlandığı, yani su yolunun sonradan açıldığı sabit olmadıkça vakıf görevlisinin suyu kesemiyeceği şeklinde *"muceb-i ikrarihi Su vakfın dahi olduğu halde cereyan eylediği mecrası muhdes olduğu sabit olmadıkça mecra-yı ahara icrasına mesağ-ı şer'i olmadığı ecilden mecra-yı kadiminden tahvil itmeyüb "el-kadimü şerikün ala-kademihi fehvasınca ma-i mezburu mecra-yı kadiminden kemakan ibkasına tenbih birle"* mütevellîyi suyu önceki yoluna akıtması hususunda tenbih etmiştir[1109].

Karahisâr-ı Sâhib'de bu şekilde bir su meselesi de köyler arasında da cereyan etmiştir. Çobanluca, Bayat ve Çebni Karyeleri mahkemeye müracaat ederek, Sincanlı Kazası sınırları içerisinde Ahır Dağı'ndan çıkıp geçtiği yerlerdeki derelerle birleşerek "müctema' bir nehr-i azîm olup" akarak Elpirek, Çobanluca ve İsmail Karyeleri hududlarından geçtiği, eskiden beri bu köyler bu nehir üzerine taş bendler tutarak kendi çayır ve ekili tarlalarını suladıkları ancak iki seneden beri Elpirek Karyesi kavi bent yaparak ve İsmail Karyesi de nehrin yolunu değiştirerek kendilerine su gelmesine izin vermediklerini bildirmişlerdir. Yapılan keşf ve ibraz edilen deliller neticesinde suyun eski mecrasında akıtılması gerektiğine karar verilmiştir[1110].

Sanayi

Sanayi': Karahisâr-ı Sâhib'te sanayi deyince bu dönemde akla gelen sanatlar sabunculuk, boyacılık, dericilik, terzilik, nalbantçılık, demircilik gibi sanatlardır. Bunlar bu dönemde mevcut olan sanayi dallarıdır.

[1109] ***AŞS***, 538, 53 b.
[1110] ***AŞS***, 535, 12 a.

Değirmenler de sanayi arasında sayılır. Bunların işleyiş tarzına göre sürekli akarsu veya sel, yağmur kar suları ile işlediği anlaşılabilmektedir[1111]. Karahisâr-ı Sâhib'de çok sayıda değirmen olduğu, bunların zaman zaman çeşitli sebeplerle el değiştirdiği, bazılarının da vakıfların akarları arasında olduğu anlaşılmaktadır[1112].

Bu sanayi dallarından sabunculuk mesleğinin icrâ edildiği sabunhâneler Karahisâr-ı Sâhib'in Sandıklı Kazasında mevcut olup buranın işletilmesi 1155 senesinde Hâssa Ser-bâzergânı Ahmed'in uhdesinde bulunuyordu. Ancak kendisi buraya gitmeyip bu sabunhanelerle birlikte Karahisâr-ı Sâhib Buğday pazarı keyyallığı, nefs-i Şuhud'da vaki Kazlıgöl Mukataasının 1155 senesi gelirlerinin toplanmasını Hacı İbrahim isimli kişiye 1950 kuruşa iltizam etmişti[1113].

Çadırcılık, çergecilik ve tüfenkçilik bilhassa askeri ihtiyaçlar için yapılan mesleklerden idi[1114].

B- MESLEK GRUPLARI

Günlük hayatta insanların çok çeşitli ihtiyaçları olmaktadır. Bu ihtiyaçların karşılanması için çeşitli gruplar tarafından üretim yapılmaktadır. Üretilen mal ve hizmete göre bunu üretenlerin de birer sınıflanmaya gittiği bilinmektedir. Osmanlı şehir hayatında ve üretimde esnaf grupları çok önemli bir unsur olarak mevcut bulunmaktadır. Esnaf deyince genel anlamda kasaba ve şehirlerde çeşitli hizmet ve malların üretimi ile ilgili bir iş kolunda uzmanlaşmış olarak çalışan meslekî grup olarak tarif edilmektedir. Bu bağlamda Karahisâr-ı Sâhib'deki esnaf grupları, bunların varsa teşkilatları ve üretim alanları gibi konular incelenecektir.

Esnaf kelimesi Arapça "snf" kökünden çoğul bir isimdir. Sınıf kelimesinin bu gün kazandığı anlama rağmen Osmanlı'da esnaf deyince, meslekî grup yani lonca anlaşılmakta idi. Bu sebeple esnaf grup grup ayrılmış zanaatkâr/san'atkâr anlamına gelmektedir. Şehirdeki üretimi büyük oranda, bir grup halinde bulunan esnaf gerçekleştirmektedir[1115].

Karahisâr-ı Sâhib çarşısında icra edilen bazı meslekler ve bu mesleklerde çalışanlardan tespit edebildiklerimizi şöylece sıralayabiliriz: Habbaz (ekmekçi) taifesinden Cebecioğlu Halil,

---

[1111] Arıkan, ***age.,*** s. 113.

[1112] Karahisâr-ı Sâhib'de değirmen bulunan yerlerden bazıları şunlardır: Ayvalı karyesi ***AŞS***, 535, 32 a, 36 b-37 a; ***AŞS***, 540, 38 a-b; Halımoğru karyesi ***AŞS***, 538, 15 b; İsmail karyesinde vakıf değirmen ***AŞS***, 538, 45 b; Erkmen karyesi ***AŞS***, 538, 53 a, 540, 36 b; Sülün karyesi ***AŞS***, 540, 2 a; Kışlacık karyesi ***AŞS***, 540, 38 a-b; Issızcakarahisâr karyesi ***AŞS***, 541, 26 a; Karahisâr-ı Sâhib yakınlarındaki bir değirmen için bkz. ***AŞS***, 541, 9 a

[1113] ***AŞS***, 542, 52 a.

[1114] ***AŞS***, 541, 6 b.

[1115] Muhiddi Tuş, ***Sosyal ve Ekonomik Açıdan Konya***, Konya 2001, s. 184.

Kassab taifesinden Mehmed Çelebi es-Seyyid Kasım, Bakkal taifesinden es-Seyyid Halil, Debbağ taifesinden Ahibaba Hacı Ahmed, Papuççu taifesinden Mehmed Çelebi, Hayyat taifesinden Kabasakal Ahmed Çelebi, Timurcu taifesinden Hacı Yusuf, Muytaf taifesinden İsmail Beşe, Keçeci taifesinden Hacı Mehmed, Na'bland taifesinden es-Seyyid Ahmed Çelebi, Çukacı Ali Beşe[1116].

Karahisâr-ı Sâhib'de bulunan diğer bazı esnaf gruplarını da şöylece zikredebiliriz: Şirgun işleyen hacibler, mahzenciler, dükkancılar, kassablar, kürkçüler, kuyumcular, çadırcılar, tüfekçiler, papuççular[1117].

Karahisâr-ı Sâhib'de mahzen sahiplerinin isimlerini de şu şekilde tespit ettik: Büyük Hacı Mustafa, Ebezade Hacı Mustafa, Hacı İsmail, Seyyid Ahmed Çelebi, Seyyid Abdullah Çelebi, Hacı Şaban, Hacı Mürsel, Abdullah Beşe, Hacı Mehmed, Sarac Osman Beşe ve Hacı Ali (hissedar), Donbalcıoğlu, Hacı Ahmed Kara, Karaoruçzade, Hacı Davud, Hacı ahmed Amuca (hissedar), Vaizzade (hissedar), Başçızade, Hacı Ramazan, Bakkal Hacı Ali, Çobanoğlu, Felezade Ali Çelebi, Şeftali Hacı Mustafa, Keçeci Ali, Hır Ahmed, Timurcu Hacı Ebubekir, Kantrancızade İbrahim Çelebi.

Şu kişiler de dükkan sahipleridir: Hac ıHüseyin, Hacı ibrahim Çelebi, Suhte Hacı İbrahim, Hacı Abdurrahman, Marulcuzade, Sopaoğlu, Etmekçi Dede, Etmekçi (?) Ömer dükkanı, Hacı Hamza oğlu Mehmed Beşe, EbubekirBeşe, Hacı Hüseyin, Hacı Eyüb, Molla İbrahim ve Bazarbaşıoğlu[1118].

1- Bakkallar

Karahisâr-ı Sâhib'de bakkallık yapan esnaf şu malları satmakta idi: Ağda, armut, badem, bal, pestil, elma, erik kurusu, fındık, havenk (?), helva, helva, iğde, incir, kına, kızılcık kurusu, kil, kuru kaysı, leblebi, nişasta, pekmez, peynir, pirinç, sabun, sarımsak, soğan, susam, susam yağı, tahin, tuz, üzüm, yağ, zerdali kurusu[1119].

Bakkallar bu maddeleri mevsimine göre taze ve kuru olmak üzere satmakta idiler. Bu malların kendi aralarında da birçok çeşitleri vardı. Mesela helvanın çeşitleri şunlardı: Tel helva, kaba helva, tahin helvası, kağıt helvası, Ramazan helvası. Karahisâr-ı Sâhib çarşısındaki bakkallarda satılan peynir çeşitleri arasında ise şunları sayabiliriz: Alçak peynir, çiğ peynir,

[1116] ***AŞS***, 540, 44 b. Belgede zikredilen esnaf grupları Karahisâr-ı Sâhib Mutasarrıfı Mirza Ali Paşa'nın kapısı halkı ve sair ihtiyaçları için alış-verişte bulunduğu gruplardır.
[1117] ***AŞS***, 538, 96 b; ***AŞS***, 539, 65 b; ***AŞS***, 541, 6 b; ***AŞS***, 540, 17 b, 46 a-b; ***AŞS***, 537, 27 a.
[1118] ***AŞS***, 5382, 96 a.
[1119] ***AŞS***, 542, 94 b.

Karaman Peyniri, kuru peynir, taze peynir, taze yağlı peynir, tulum (tuluk olarak da geçmekte) peyniri, yağsız peynir.

Üzüm çeşitleri ise şunlardı: Kara üzüm, kuru üzüm, kızıl üzüm, pak kuru üzüm, taze üzüm, üzüm turşusu.

İncir nevileri: Ak incir, lob incir, sarı incir.

Yağ fiyatları: Bir belgede (07. 08. 1149 tarihinde) Anadolu valisi tarafından Karahisâr-ı Sâhib'de 300 batman yağı 450 kuruşa almak için Mustafa Ağa mübaşir olarak görevlendirilmiştir[1120].

2- Kasaplar

Kassaplık bilindiği gibi halkın temel gıda maddelerinden olan et ve et ürünlerini satan kişilere verilen isimdir. Karahisâr-ı Sâhib'de hayvancılık çok rağbette olan bir üretim tarzı idi. Buna bağlı olarak kassaplık da yaygın idi. Ancak her önüne gelen kasap dükkanı açamaz idi. Kassap dükkanı açabilmek için esnaf şeyhinden izin almak gerekirdi (?).

Bir belgede 1144/1731-32 tarihinde Karahisâr-ı Sâhib'de 20 kadar bulunduğu kayıtlıdır. Bu kasaplar şunlardır: Es-Seyyid Salih, Kanlıoğlu Mahmud, Sürmeli İbrahim, Hacı Halil oğlu İsmail, Hacı Halil, Halil Beşe, Yusuf Beşe, Bedeloğlu Mehmed, Oğlu İbrahim Beşe, Kassab Tahsin, Receb Bey oğlu Mehmed, Kör Hüseyin, Mandaoğlu Halil, Abidoğlu Süleyman, Hacı Dedeoğlu Mehmed, es-Seyyid Hacı Kasım, Mustafa Bey, İvaz Bey oğlu Mustafa, Aksazlıoğlu İbrahim, Murtaza Beşe, Haydar, Deli Ahmed[1121].

Başçeşme Mahallesi'nden Küçük Abdullah diye bilinen kasap bundan sonra kasaplıktan ferağat ettim diye 20 Rebiülahır 1151/6 Ağustos 1738 tarihinde taahhüt etmiş ve bu durum hüccet olarak sicile kaydolunmuştur[1122].

3- Debbağlar

Karahisâr-ı Sâhib'de debbağlık sanatı önemli bir yer tutmakta idi. Bu sanatla iştigal eden çok sayıda sanatkar vardı. Debbağlar sanatlarını Debbağhâne denen ve bir nevi fabrika diyebileceğimiz iş merkezinde icra etmekte idiler. Yani şehirde bunların dükkanları bir arada bulunmakta idi. Hatta bir Debbağlar Sokağı ve bu sokakta Debbağlar Hamamı vardı[1123].

[1120] ***AŞS,*** 541, 8 b.
[1121] ***AŞS***, 5382, 96 a.
[1122] ***AŞS,*** 541, 4 a.
[1123] ***AŞS,*** 539, 41 a.

Debbağhaneler birçok kimsenin bir arada çalıştığı ve ayrı ayrı odalaradan oluşan büyük iş yerleri şeklinde olabildiği gibi sadece bir kişinin çalıştığı küçük dükkanlar da vardı.

Belgelere göre Karahisâr-ı Sâhib'de çok sayıda debbağhâne olduğunu söyleyebiliriz. Bunlardan birisi Alime bint-i Hacı Ahmed isimli kadına aittir. Bununla ilgili aşağıda gerekli bilgi verilmiştir. Diğeri ise kime ait olduğunu tespit edemediğimiz İki lüleli isimli debbağhanedir. Bu debbağhâne ile ilgili olarak fazla bir bilgiye sahip değiliz. Sadece burada çalışmakta olan bir debbağ ustasının, yanında bulunan şakirdi ile debbağhâne önünde odun keserken balta ile şakirdinin parmaklarını yaralaması sebebiyle ilgili bir hüccet kaydında olay mahallini belirtirken debbağhanenin ismi zikredilmektedir[1124].

Karahisâr-ı Sâhib'deki debbağların kullandıkları aletler ve teknikler konusunda incelediğimiz döneme ait kaynaklarda sadece şunlardan bahsedilmektedir: debbağ tezgahı, balta, dişli demir balta, bıçak[1125]. Ancak bir eserde daha sonraki dönemlerle ilgili olarak değerli bilgiler bulunmaktadır[1126].

Osmanlıda esnaflık yapmanın belli şartları ve kuralları vardı. Her hangi mesleği öğrenip icra etmek isteyen kişi o meslekte ehil olan ustaların yanına girer ve usta-çırak işikisi çerçevesinden sanatı öğrenir ve o sanatın şeyhinden ustalık yapabileceğine dair izin aldıktan sonra dükkan açabilirdi. Bu kurallara uymayan kişiler dükkan açıp o meslek mensuplarının işlerine müdahale edecek olurlar ise ilgili mesleğin mensupları tarafından önce kadıya şikayet edilir, eğer problem çözülmezse Divan-ı Hümâyun'a bildirilir ve orada gerekli hüküm verilirdi. Nitekim 1-10 Zilhicce 1147/23 Nisan-2. Mayıs. 1735 tarihlerinde sadır olan bir fermanda Karahisâr-ı Sâhib'de bulunan Kürkçü Esnafının kethüdası, bu meslekten bazı ustalar ile yine kürkçülük yapan bazı kişiler Divan-ı Hümayun'a arz-ı hal sunarak dışarıdan gelen kürkçülerin gelip Karahisâr-ı Sâhib'de kürk satarak kendi sanatlarına müdahale edip kar ve kisblerine zarar verdiklerini, bunların önlenmelerini istemişlerdi. Karahisâr-ı Sâhib Naibine ve Mütesellimine hitaben gönderilen fermanda durumun araştırılarak eğer vaki ise esnafın işlerine yapılan müdahalenin ortadan kaldırılması emredilmiştir[1127].

[1124] ***AŞS,*** 540, 5 a.
[1125] ***AŞS,*** 540, 33 b. Debbağların mesleki aletlerine ve tekniklerine dair belgelerde fazla ayrıntı yoktur.
[1126] Bu eser her ne kadar 20. yüzyılın başlarına ait bilgileri ihtiva ediyorsa da debbağlıkla ilgili olarak verdiği bilgiler geneldir ve XVIII. yüzyıldan bu zamana fazla bir değişiklik olmamış olmalıdır. Bkz. Atabek, ***Afyon Vilayeti Tarihçesi***, s. 212 vd.
[1127] Bkz. ***AŞS,*** 539, 65 b.

Benzer bir olay da yukarıdakinden 8 yıl sonra vuku bulmuştu. Bu olayda ise debbağların mesleklerine başkalarının müdahale ettiklerinden şikayet edip hariçten kendi mesleklerine el atan bu kişilerin men edilmelerini istemişlerdi. Buna dair bir ferman bize çok önemli bilgiler vermektedir. Buna göre Karahisâr-ı Sâhib'de vaki Debbağ esnâfı Südde-i Saadet'e arzuhal edip şöyle demişlerdi: Bazı kişilerin debbağlıkta alakaları olmayup bunların sanatlarına istinaden varıp hizmet ettikleri [1128]

Karahisâr-ı Sâhib'de bulunan debbağ esnafının müşterileri arasında Karahisâr-ı Sâhib Valileri de bulunmakta idi. Valiler hem kendilerinin hem de kapu halkının ayakkabı ve sair ihtiyaçlarını bunlardan temin eder karşılığında da ücretini verirlerdi. Bir keresinde Vali Mirza Paşa'nın Kethüdası es-Seyyid Osman Efendi debbağlar da dahil bütün çarşı esnafından paşanın kendilerine borçları olmadığına dair hüccet almıştı[1129].

Karahisâr-ı Sâhib'de bulunan debbağlar zaman zaman para vakıflarından işlerini düzeltmek veya geliştirmek için borç veya faizle para almakta idiler. Nitekim bazı avarız vakıflarının muhasebe defterlerinde zikredilen borçlular arasında debbağlar da vardı[1130].

Debbağcılıkla uğraşanlardan birisi 1 Zilhicce 1148 tarihinden önce vefat eden Ahmed b. Safer'dir. Ahmed'in terikesi arasında Debbağhâne gediği ile bir debbağ odası vardı ki gediğin fiyatı 30, odanın ki ise 25 kuruştu. Kendisi bu sanatla iştigal ettiğinden yine terikesi arasındaki eşyaların birçoğu dericilikle ilgili malzemeler, debbağ tezgahı ve derilerden oluşmakta idi[1131]. Bir diğer derici esnafı ise Sofular Mahallesi'nden İvaz b. Satılmış'tır. Bu kişi de Ahmed'den dört sene önce (11 Safer 1144/14 Ağustos 1731) vefat emiştir. Bunun terikesi arasında da 120 camus gönü ile 102 kara sığır gönü vardır. Ayrıca yine Debbağhâne'de bir odası vardır. Yine kendi tasarrufunda olan Debbağhâne gediğinin değeri de 30 kuruş etmektedir[1132].

Belgelerde debbağ esnafının belli bir yerde olduğu anlaşılsa da gerek dükkanlarının ve gerekse burada çalışan usta ve işçilerin sayıları konusunda bir bilgi mevcut değildir.

[1128] *"...medîne-i Karahisâr-ı Sâhib'de vaki debbağ esnafı Südde-i Sa'âdet'e arz-ı hal idüb bazı kimesnelerin debbağlıkda alakası olmayıp bunların san'atlarına istinaden varub hıdmet idüb Kethüda ve Yiğitbaşılarımarifetiyle paşka çıkup tekmîl-i san'at itmeyüb hâm-dest iken medîne-i mezbûrede vâki' Gön Bazarı'na varub bunlara mahsus olan gön ve deri alub bunlara muzayaka virdüklerinden mâ-adâ bunların san'atlarına karışub beynlerinde ihtilâle bâ'is oldukların bildirüb ol makûlerin men' olunub bunların san'atlarına karışmamak..."* Bkz. ***AŞS,*** 542, 52 b.

[1129] Bu esnaf taifesinin içinde Habbâz, Kassâb, Bakkâl, Papuççu, Hayyât, Demirci, Muytâf, Keçeci, Nalbant, Çuhacı temsilcileri zikredilmektedir. Bkz. ***AŞS,*** 540, 44 b.

[1130] ***AŞS,*** 537, 29 b.

[1131] ***AŞS,*** 540, 33 b.

[1132] ***AŞS,*** 538, 62 a.

Karahisâr-ı Sâhib'de müstakil debbağhâne sâhibi bir kadının olması sosyal ve ekonomik hayatta kadınların yerini göstermesi bakımından oldukça önemlidir. Kahil Mahallesi'nde sakin iken vefat eden Alime binti- Hacı Ahmed isimli kadın vefat ettiğinde geride kalan kocası Süleyman b. Ali ve kız kardeşleri Hatice ve Rabi'ya kalan terikesi arasında 155 kuruşluk bir debbağhâne vardır. Bu durum Alime Hatun'un direk veya dolaylı olarak bu meslekle iştigal ettiğini göstermektedir[1133]. Buna göre en azından bu debbağhânede 6 oda olmalıdır. Zira bir debbağhanede bulunan bir odanın değeri 25 kuruş olduğuna göre Alime Hatun'un debbağhânesinde 6 odanın olduğunu söyleyebiliriz. Yani burada en azından 6 debbağ çalışıyor demektir.

Bir diğer debbağ da 20 Zilkade 1148/1 Nisan 1736'da vefat eden Tac Ahmed Mahallesi sakinlerinden Debbağ Muharrem'dir. Muharrem'in varisleri eşi Ayşe bint-i Hanefi, küçük oğlu Mehmed ve küçük kızı Ayşe'dir. Bu kişinin de yine debbağhanede 25 kuruşluk gedik hissesi ve nısf debbağhâne odası hissesi 25 kuruş olmak üzere debbağlıkla ilgili hakkı vardır. Ancak kendisinin terikesi arasında bunun dışında bu mesleğe ait ne deri malzeme ve ne de deri işleme aletleri yer almamaktadır. Bu da kendisinin belki de bu işi bırakmış olabileceğini akla getirmektedir. Muharrem'in terikesi miktarı 146.5 kuruştur. Masraflar ve borçları çıktıktan sonra varisler arasında paylaştırılan miktar 63.5 kuruştur[1134].

Debbağ esnâfından birisi de Sofular Mahallesi'nden olup 4 Şevval 1148/16 Şubat 1736 tarihinden önce ölen Ali Çelebi ibn-i Hacı Mehmed'dir. Hacı Mehmed'in kendi çocuğu yoktur. Mirasçıları eşi Meryem bint-i Hüseyin, li-ebeveyn kız karındaşı Emine ve kardeşi oğlu İbrahim b. Bayram'dır. Bu kişi sağlığında oldukça zengin sayılabilecek bir maddiyata sahiptir. Terikesi arasında gedik tabir olunan 3 aded debbağhane odası ki değeri 70 kuruş, yine ½ hisse debbağ odası 15 kuruş, mahallesinde ev, boş arsa, 44.5 zer-i Mahbûb, 23 Zincirli, 12 Tuğralı, 90 Venedik, 11 Macar, 234.5 Fındık, 10 Tunus altını vardır. Yine çeşitli kişilerde alacak parası vardır ki bunların birisinin adı da debbağ Mustafa'dır. Ali Çelebi'nin çelebi sıfatından da kendisinin en azından Kur'an okumayı bildiğini anlıyoruz. Zira eşyaları içinde başta zikredileni bir En'âm-ı Şerîftir. Bunun yanında sosyal durum olarak maddi açıdan kendisi oldukça iyi durumdadır. Sadece mesleğiyle uğraşmaktadır. Mesleğinden kazandığı paraları altına ve gayri menkule yatırmıştır. Ziraat ve bahçecilik vs. ile uğraşmamaktadır. Eşyaları ev eşyası daha

[1133] ***AŞS***, 538, 77 b.
[1134] ***AŞS***, 540, 27 a.

ayrıntılı olarak söylemek gerekirse mutfak eşyası, döşeme kilim vs. tabanca, tüfek, kılıç, bıçaktır. Toplam terikesi miktarı 1633.5 kuruş olup bundan masraf ve vergiler düşüldükten sonra geride kalanlara paylaştırılan miktar 1560 kuruştur[1135].

Bir diğer Debbağhâne de Baba Cafer Debbağhanesidir. Bu debbağhanenin kaç odası vardır bilemiyoruz. Ancak bir begelede burada bir gediğin 20 kuruş olduğu kayıtlıdır[1136].

4- Demirciler

Demircilik günün şartlarına göre oldukça gözde olan mesleklerden birisidir. Askerlerin ihtiyaçları olan demir aletleri üretmekte idiler. Ayrıca nalbantların kullandıkları nal ve mıhları, zirai aletlerden olan saban demiri, orak, tırpan ve kağnı arabalarının gerekli parçalarını demirciler üretmekte idi. Ayrıca bunlar maden eritme işi ile de uğraştıkları anlaşılıyor. Bir belgede Yakup Paşa, İbrahim Paşa ve Ali Paşalar sefere giderken Karahisâr-ı Sâhib'de konaklamışlar ve bunların ihtiyaçları için Hacı Hüseyin adlı kişiye 30 kuruş kâl akçası verildiği görülmektedir. Kâl maden eritme işi demektir. Hacı Hüseyin'in bu ücret karşılığı olarak hangi işi yaptığı belgeden anlaşılamamaktadır[1137]. Ancak bunun kurşun dökümü işi olabileceğini tahmin ediyoruz.

5- Nalbantlar

Motorlu araçların henüz olmadığı, bütün nakliye, taşıma, ziraat vs işlerinin at, katır ve sığır cinsinden hayvanlar vasıtasıyla yapıldığı bu çağda nalbantlık elbette önemli ve elzem bir meslekti. Karahisâr-ı Sâhib'de de bu meslekten insanların bulunduğunu, bunların kullandıkları eşyaların fiyatlarının gelişi güzel ve serbest bırakılmayıp narh listelerinde hemen her sene yer almasından anlıyoruz[1138]. Ayrıca Süvari gerek askerlerin atlarının ve gerekse sefer için gerekli diğer mühimmat, zahire ve cephanenin taşınmasında kullanılan at, deve, katır, öküz ve manda gibi hayvanların nallanmaları için de orduda nalbantlara şiddetle ihtiyaç vardı.

6- Kahveciler

Kahveciler deyince bir bugünkü bildiğimiz anlamda çay ve kahve içilen mekanlar, bir de kahve maddesinin döğülerek satıldığı ayrı ayrı yerler anlaşılmamalıdır. Bu dönemde henüz kahvenin değirmenin olmadığı, kahvenin dövülerek ezildiği ve böylece satıldığı anlaşılmaktadır.

İmaret Mahallesinden oturur iken vefat eden Kahveci Yusuf'un bu mesleği ile ilgili olarak terikesi içinde bulunan eşyalar şunlardır: sahan, tepsi, kahve tepsisi, kahve ibriği, tava, sağîr

---

[1135] *AŞS*, 540, 18 b.
[1136] *AŞS*, 545, 61 a.
[1137] *AŞS*, 541, 53 b.
[1138] Narh tablolarına bak.

kahve ibriği, sac ayak, kütahya fincanı. Bu eşyaların sayılarının fazla olmasından aslında Yusuf'un hem kahve dövüp sattığı ve hem de aynı zamanda kahve işlettiğini söyleyebiliriz. Yani henüz bugünkü gibi bir ayırım olduğunu söylemek mümkün görünmemektedir[1139].

7- Terziler

Karahisâr-ı Sâhib Sâhib'de güçlü bir terzi esnafı vardı. Bunlar da diğer esnaflar gibi kendi aralarında bir dayanışma örneği göstermekte idiler. Herhangi bir problemleri olduğunda topluca mahkemeye gidip çözülmesi için gerekli girişimlerde bulunuyorlardı. Bu bağlamda bir belgede Acem tüccarlarının hazır esbab getirip mahalle mahalle, köy köy gezdirmeleri kendilerinin işlerine zarar verdiğini belirterek şikayet etmişlerdi. Bunun üzerine Karahisâr-ı Sâhib Naibi Yahya Efendi'ye hitaben bir ferman sadır olmuş ve bu gibilerin men edilmeleri emredilmiştir[1140]. Fermanda acem atifesinin kadınlarla alış-veriş yamak devamlı yaptıkları bir iş olarak görülmekte ve hoş karşılanmamaktadır.

8- Çeşmeciler

Karahisâr-ı Sâhib'de her mahallede bir çeşmenin olduğunu görüyoruz. Bunu bu çeşmelerin tamir ve bakımı için vakfedilmiş para vakıflardan kolayca çıkarabiliyoruz. Tabii olarak bu kadar çeşme olunca bunların bakım onarımı, yeni çeşmelerin yapımı da doğal olarak bu

Biçimlendirilmiş: Madde İşaretleri ve Numaralandırma

Biçimlendirilmiş: Madde İşaretleri ve Numaralandırma

[1139] ***ASS***, 545, 16 a.

[1140] ***ASS***, 534, 46 a. 1-10 Şaban 1133/27 Mayıs 1721 tarihli bu fermanda şöyle denilmektedir: *". . Karahisâr-ı Sâhib'de Naibü'ş-Şer' olan mevlânâ zîde ilmuhu, Tevkî'-i refî'-i hümâyûn vâsıl olucak ma'lûm ola ki Karahisâr-ı Sâhib Kazâsı Nâibi zîde ilmuhu sen Südde-i Saadet'ime mektûb gönderüb Karahisâr-ı Sâhib'de sâkin Derzi tâifesi meclis-i şer'-i şerîfe varub kadîmü'l-eyyâmdan berü Acem tâife derziler esnâfı sanâyi'ine karışmayub kendülere mahsûs metâ' ve eşyâları fürûht ide gelmişler iken kanâ'at itmeyüp kadîme muğâyir Derziler esnâbına (?) karışub kâr-ı kisblerine küllî ğadr ve hayf ve san'atları muhtell ve müşevveş olmasına bâ'is ve esnâf-ı mezbûre tâifesinden bazıları dahi dükkânlarında kâr u kisb itmeğe kanâ'at itmeyüp taîfe-i mezbûre gibi kazâlarda karye be-karye mahalle be-mahalle esbâb ve eşyâ gezdürüb hılâf-ı şer'-i şerîf ve mugâyir-i kânûn-ı kadîm nisâ tâifesiyle bey' ve şirâ âdet-i müstemirreleri olduğundan ahvâlleri diğer-gûn ve perişân olmağla gerek Acem tâifesi mezbûrların ve gerek esnâf-ı mezbûreden olan mezbûrun hılâf-ı şer'-i şerîf ve kadîme muğâyir bir vechile olan taaddîleri men' ve def' olunmak bâbında vâki' hâli hükm-i hümâyûnum mûcebince virilmek recâsına ilhâhlarıyla arz eyledüğin ecilden vech-i meşrûh üzere Acem tâifesi kasabada tüccâr tâifesine mahsûs hanlarda ve dükkanlarda oturub bey' u şirâ idüb kurâ be-kurâ gezmeyüb ibâdullahın evlâd ve iyâllerine ihtilâl (?) ve ihtilâl itmemek üzere emrim olmuşdur . buyurdum ki bu bâbda sâdır olan emrim üzere amel idüb dahi husûs-ı mezbûra tamam takayyüd idüb göresin.... . mezbûrlara muhkem tenbîh ve te'kîd eyleyesin. Vech-i meşrûh üzere tüccâr tâifesine mahsûs hanlarda ve dükkanlarda oturdub kendülere mahsûs eşyâyı bey' u şirâ idüb bunların san'atlarına karışmayup kurâ be-kurâ gezmeyüp ibâdullahın evlâd iyâllerini ihtilâl itmeyeler. Gerek Acem taifesinden ve gerek esnâf-ı mezbûreden olan ol vechile taaddilerin men'' ve def' eyleyesin. Ba'de'l-yevm eslemeyüp yine vech-i meşrûh üzere taaddi ve tecâvüz sadedinde olur ise her birlerini ism ve resmleriyle yazup Der-i Devlet-medâr'ıma arz ve i'lâm eyleyesin ki ba'dehü haklarında fermânım ne vechile sâdır olur ise mûcebiyle amel oluna. Hılâf-ı şer'-i şerîf emr-i hümâyûnuma muğâyir kimesneye iş itdirmeyüp husûs-ı mezbûr içün bir dahi emrim şikâyet olunub emr-i âhar varmalu eylemeysiz. Şöyle bilesin alâmet-i şerîfe itimad kılasın. Fî evâil-i şehr-i Şa'bân sene 1133"*.

işle uğraşan birilerinin olmasını zorunlu kılıyordu. Bu sebeple çeşmecilik diye bir meslek olduğunu ve bunun o kadar doğru bir tespit ki bu işle uğraşan kişiye Çeşmeci lakabı verildiğini görüyoruz[1141].

C- PARA-FİAT

Osmanlı Devleti ilk kurulup genişlemeye başladığı dönemlerde, çağdaşı olan diğer devletlerle karşılaştırıldığında, mükemmel ve adaletli bir sistem vücuda getirmişti. Bunun temelinde yatan sebep ise kaynağını İslâm hukukundan alması idi. Zira İslâm insan hayatında adaletin mülkün temeli olduğunu kabul ediyordu. Diğer alanlarda olduğu gibi ekonomik alanda da bilhassa ticarette fiyatların oluşması satıcı-alıcı tercihlerine bırakılıyor, temel ilke olarak alış verişte iki tarafın rızasını getiriyordu[1142]. Bu itibarla İslâm Hukukunun gelişmeye kapalı olduğu görüşü bizce yanlıştır. Çeşitli alanlara ait bilinen yüzlerce yıllık olumsuz tecrübeler ise onun insanlar tarafından yanlış uygulanması neticesidir. Bununla beraber Osmanlı Devleti'nin bu anlamda diğer İslâm devletlerinden oldukça farklı bir yere oturduğunu kabul etmek gerekmektedir. Zira ticaret ve piyasadaki nakit akışının devam ettirilmesinde Osmanlı Devleti çok daha müdahaleci bir tutum izlemiştir. Gerektiğinde pazardaki mallara narh koymuş, paraların ayarlarını kontrol için sürekli fermanlar yayınlayarak tağşişlerin önüne geçmeye çalışmıştır[1143]. Osmanlı Devleti bir noktada buna zorunlu idi. Çünkü özellikle Venedikli tüccarlar Osmanlı piyasasındaki sağlam akçaları toplayıp Avrupa'ya götürüyor, orada tekrar eritip içerisindeki değerli maden miktarlarını azaltarak yeni paralar darp ettikten sonra tekrar Osmanlı ülkesine sokuyordu. Bu durum tabii olarak Osmanlı iktisadi düzeninin bozulmasına yol açıyordu.

Ekonomik hayatta tedavülde olan paranın değeri konusunda devletin müdahalesi olan alanlarla serbest piyasa kurallarının geçerli olduğu alanlarda bir miktar farklılık olduğu görülmektedir. Bilhassa bu husus devletin avarız ve cizye vergilerini toplarken daha açık olarak ortaya çıkmaktadır. Devlet bu vergileri toplarken 110 akçayı 1 kuruş karşılığı olarak kabul ederken, piyasada oluşan rakamlarda 1 kuruşun karşılığı 120 akçadır. Devletin bu dönemdeki müdahalelerini de bir noktada makul karşılamak gerekir. Zira fiyatlarda olduğu gibi para

---

[1141] Yaralama davası ve bu davadan sulhla ilgili bir hüccet belgesinde sanıklardan birisi için "Çeşmeci oğlu Halil" denilerek kimlik tespiti yapılmaktadır. Bkz. ***AŞS***, 540, 37 a.

[1142] Bu serbestlik anlayışı eşya fiyatlarında olduğu gibi Para-sikke tedavülünde bile geçerli idi. Şevket Pamuk Paranın Tarihi adlı eserinde İslâm devletlerinin çoğunun bu anlayışta olduğunu belirtiyor. Bkz. Şevket Pamuk, ***Paranın Tarihi***, 2. Baskı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2000, s. 7.

[1143] Pamuk, ***age.,*** s. 15.

hareketlerinde de özellikle yerli ve yabancı gayri müslim tüccarların Osmanlı sikkeleri üzerindeki spekülasyonlarını düşündüğümüzde bu düşünce daha da haklılık kazanmış olur.

İncelediğimiz dönemde devletin zaman zaman mağşuş para, kırkık para ve züyûf akça gibi isimlerle piyasaya çıkan ve piyasadaki sağlam paranın yerini alan sahte paraların ayıklanması, bu konuda istikrarın sağlanması ve sahtekarlığın önüne geçmek için sikkelere ayar verilmesi konusunda müdahalelerde bulunduğunu da tespit etmiş bulunuyoruz. 30 yıllık dönem içerisinde bu düzenlemeler en azından altı kerre vuku bulmuş görünmektedir. Bunlardan birincisi Hicrî 1133 senesinin sonlarında vukubulmuştur (02. 09. 1721). Bu düzenlemede şu hususlara dikkat çekilmiştir:

İnsanlar arasında tedavül eden para cinslerinin tek ve sağlam bir şekilde dolaşmasının gerekliliği devletin en önemli ve lüzumlu işinden olduğu; bunun nizam-ı alem ve inti'âş-ı benî âdem olduğu halde tedavülde olan para cinslerinden bazılarının gerçek değerlerinden fazlasına çıkması insanların zararlarını ve üzüntülerini neticelendirdiği bu ise sosyal ve ekonomik düzenin bozulmasına sebebiyet verdiği ifade edilmektedir.

Bu sebeple piyasada dolaşan gerek sikke-i hümâyûn ile meskûk olan sikkeler ve gerekse kefere sikkelerinin belirlenen değerlerinden fazla rayici men olunduğu, bunların fermanda belirtildiği üzere alınıp verilmesi için bundan önce de defaatle evamir-i aliyyeler çıktığı halde, erbâb-ı sarf makûlesi ile sarrâf tâifesi bundalrdan mütenebbih olmadığı, bunlara fırsat verilmemesi için herkesin idareleri altında bulunan yerlerde Zencirli ve Müdevver Tuğralu İslambol Altunu 390 akça, Zencirli Mısır Altunu 330 akçaya, Tuğralu Mısır Altunu 315 akçaya, Zolota-i cedîd 90 akçaya, tuğralu cedîd kuruş 120 akçaya, kefere sikkesiyle madrûb 8.5 dirhem 1 denk gelenpolye kuruş 186 akçaya, Venedik Yaldızlı Altını375 akçaya, Engerüs ve Macar Altunları 360 akçaya, 8.5 dirhem 1 denk gelen polye kuruş 173 akçaya, 9 dirhem gelen kara kuruş 181 akçaya, 7 dirhem 2.5 kırat gelen Tokad 137 akçaya, 8.5 dirhem glene Esedî kuruş 144 akçaya, 2 dirhem gelen Lipor-i kebîr 24 akçaya, 1 dirhem gelen Lipor-i sağir 10 akçaya 6 dirhem gelen zolta-i atîk 88 akçaya rayiç ve cari olması ve bu miktardan bir akça ziyadeye alınıp verilmemesi istenmektedir[1144].

Görüldüğü gibi bu fermandaki esas belirtilen husus paranın piyasadaki değeri ile ilgilidir. 1723 yılı mayısının ilk yarısında yayınlanan bir fermanda ise dikkat çekilen husus daha ziyade

[1144] ***AŞS***, 534, 24 b-25 a. Bu belgeden iki yıl önce çıkan bir fermanda da aynı değerlerin ifade edildiği görülmektedir. Bkz. ***MD***, 129, s. 144.

paranın bi-zatihi kendisi ile ilgilidir. Yani yukarıda cins ve ağırlıklarını verdiğimiz paraların ağırılıklarında olan değişmelerle ilgilidir. Bu durumda zikredilen tarihlerde sarraf ve kalpazanların daha fazla faaliyette oldukları anlamına gelmektedir[1145].

1728 yılında yapılan düzenlemede ise paraların ağırlıklarında bir değişme olmaz iken bazı altın fiyatlarında değişme vardır. Bu da İran'la yapılan beş yıllık savaşların ekonomiye verdiği zaafiyetin bir neticesi olmalıdır. Bu dönemde değeri artan paralar macar ve venedik altınlarıdır. 360 akça olan Engürüs ve Macar altını 385 akçaya, 375 akça olan Venedik altını 385 akçaya çıkmıştır. Yine piyasaya Cedîd Sülüs isimli 45 akça değerinde yeni bir para arz edilmiştir[1146].

Paralarla ilgili 4. düzenleme 7 Aralık 1734 tarihinde olmuştur. Bu düzenlemede de yine piyasada tedavülde olan paranın belirlenenden para ila alınıp satıldığından bahsedilmektedir[1147] Aynı yıl içerisinde (hicrî olarak 1147 senesinde/M. 04. 04. 1735) ikinci bir para fermanı daha söz konusu olmuştur. Bu ferman doğrudan Kütahya, Karahisâr-ı Sâhib, Teke, Hamid ve Aydın sancaklarındaki para piyasası ile ilgilidir. Fermanda belirtildiğine göre bu sancaklarda piyasada sağ akça olmayıp bütün alış-verişin züyûf para ile yapıldığından tücaarlar ve ahalinin muzdarip olduğu bu sebeple buralardaki paranın tebdîli için Darbhâne'den 7. 500 kuruşluk bir hazinenin gönderildiği, ilgili yerlerde durumun halka ilan edilerek ellerindeki züyuf paraların değiştirilmesi istenmektedir[1148].

1736 yılında yapılan düzenleme ise öncekilere göre daha sınırlı bir düzenlemedir[1149].

Piyasada Tedavülde olan paralar, ağırlıkları ve değerleri

Paranın adı	**1719**	**1721**	**1723**	**1728**	**1734**	**1736**			
Zencirli, Müdevver ve Tuğralu İstanbul Altunu	390	390	390	400	400				
Zer-i Mahbûb						330			
Cedîd İstanbul Altunu						440			
Tuğralu İstanbul Altunu				360	360				
Zencirli Mısır Altunu	330	330	330	330	330	110 para			
Tuğralu Mısır Altunu	315	315	315	315		105 para			
Zenciriksiz Mısır Altunu					315				
(Venedik) Yaldız Altını	375	375	375	385	375				
Engerüs ve Macar Altunları	360	360	360	380	360				

[1145] ***AŞS***, 535, 58 a-b.
[1146] ***AŞS***, 537, 33 a-b.
[1147] ***AŞS***, 539, 52 a.
[1148] ***AŞS***, 539, 59 b-60 a.
[1149] ***AŞS***, 540, 19 a.

Zolota-i cedîd	90	90	90	90	90	30 para			
Tuğralu cedîd kuruş	120	120	120/60/30	120	120				
Kuruş	40 p					40 para			
Sağ 40 para	1 kr.		1 kuruş			1 kuruş			
Cedîd Akça 120	1 kr.								
Polye kuruş 85. dr 1 dn Kefere sikkesi ile mad.	186	186	186	186	186				
Polye kuruş 8.5 dirhem	173	173		173	173				
Kara kuruş 9 dirhem	181	181	181	181	181				
Folye (?) kuruş 7 drh. 1 denk			173						
Tokad 7 dir. 2.5 kırat	137	137		137	137				
Esedî kuruş (Atik) 8.5 dir.	144	144	144	144	144				
Lipor-i kebîr 2 dirhem	24	24	24	24	24				
Lipor-i kebîr 1 dirhem	10	10	10	10	10				
Zolota-i atîk	88	88	88	88	88				
Cedîd sülüs				45	45				
Rub‘					30				

Para-fiyat konusunu üç ana başlık altında incelemenin daha doğru olacağını düşünüyoruz. Bunlar sırasıyla alım-satımda ya da alış-verişte malların karşılığında verilen paranın bizzat kendisinin bu süreçteki seyri, tedavülde olan paralar ve alım gücü; ikincisi gayri-menkul fiyatları, ev, dükkan, bağ, bahçe, tarla gibi taşınmazlar; son olarak da çarşı-pazarda insaların günlük ihtiyaçlarında kullandıkları eşyaların, yiyecek-içecek; giyecek eşyası, mutfak eşyası vb. gibi eşyanın fiyatını belirlemeye çalışacağız.

1- Para

Para konusuna başlarken en başta söylenmesi gereken bir husus Osmanlı Devleti'nin geniş coğrafyası düşünüldüğünde belli merkezlerde devletin darphane kurmasıdır. Devlet, piyasadaki paranın ayar ve değerini tanzim ve muhafaza; hazinenin seferler sebebi ile veya piyasadaki para arzını belirli bir düzeyde tutmak gayesi ile uzak mesafelere nakledilirken o günkü şartlar gereği olabilecek her türlü saldırılara karşı tedbir olarak bunu zorunlu olarak görmüştür. Bu nedenle Rumeli'de, Anadolu'da, Bosna'dan Tebriz'e, Moldova'dan San‘a ve Aden'e, Tiflis'ten Tunus ve Cezayir'e kadar birçok merkezde darphaneler kurulmuş ve buralarda Osmanlı sikkeleri basılmıştır. İşte bu merkezlerden birisi de Karahisâr'dır. Ancak Karahisâr-ı Sâhib'deki bu darphanenin ne zaman ve hangi padişah döneminde kurulduğunu ve faaliyet gösterdiğini henüz

tespit edemedik[1150]. Özel şahsa ait bir belgede bu kanatimizi daha da güçlendiren bir bilgiyi tespit ettik. Belgeden öğrendiğimize göre 13 Mart 1889 tarihinde Karahisâr-ı Sâhib'de kurulan bir ticaret ortaklığında sermaye olarak ortaya konan 34 altından 3 tanesi "Sandıklı Altını"dır. Belgedeki diğer altın çeşitleri ise Metroviçe, İstanbul ve Hurşid altınıdır. Bu da darbhânenin büyük bir ihtimalle Sandıklı'da olduğu intibaını veriyor[1151].

XVIII. yüzyılda tedavülde olan bazı sikkelerin isimleri şöyledir. Zer-i mahbûb, Zer-i İstanbul, Fındık Altını, Eşrefî, Onluk, Zolta, Kuruş, Para gibi. Karahisâr-ı Sâhib'de halkın elinde olan altın, gümüş ve diğer paralar ise şunlardır: Fındık, Şerifi, Tokat, Venedik[1152],

Bunların darbedildikleri yerler, cinsleri, tarihleri ve ağırlıklarını daha iyi anlaşılabilmesi için bir tablo olarak vermeyi daha uygun görüyoruz:

Paranın adı	**Darb Yeri**	**Cinsi**	**Tarihi**	**Ağırlığı**
Zer-i Mahbûb	İstanbul	Altın	1703-1730	2. 60 gr.
Zer-i İstanbul	İstanbul	Altın	1703-1730	3. 50 gr.
Fındık	İstanbul	Altın	1754-1757	10. 35 gr.
Fındık	İstanbul	Altın	1757-1774	3. 40 gr.
Eşrefî	İzmir	Altın	1695-1703	3. 30 gr.
Eşrefî	Revan	Altın	1703-1730	3. 10 gr.
Cedîd Eşrefî	Ordu-yı Hümâyûn	Altın	16951703	3. 40 gr.
Kuruş	İstanbul	Gümüş	1687-1691	19. 40 gr
Para	İstanbul	Gümüş	1754	0. 52 gr
Onluk	Tiflis	Gümüş	1703-1730	5. 35 gr
Kuruş	İstanbul	Gümüş	1687-1691	19. 40 gr
Çifte Zolta	İstanbul	Gümüş	1757-1774	28. 50 gr. [1153]

[1150] Şennur Şentürk ve Brian Johnson tarafından hazırlanıp Yapı Kredi Bankası Kültür Merkezi'nce 1995'te basılan "Saltanat ve İki Yüzü" Yazı ve Tuğra isimli sikke koleksiyonunun IV. Cildinin sonuna konulmuş ve Osmanlı Paraları Koleksiyonunda bulunan paraların basıldıkları yerleri gösteren haritada Karahisâr'a da yer verilmiştir. Dolayısıyla bu koleksiyonda Karahisâr-ı Sâhib'de basılmış paralar da vardır. Ancak bu paralara katalogda yer yerilmemiştir. Dolayısıyla Karahisâr-ı Sâhib'de darb edilen paraların tarihini ve hangi padişah zamanında olduğunu bilemiyoruz. Bkz. ***"Saltanat ve İki Yüzü" Yazı ve Tuğra***, (Haz. Şennur Şentürk ve Brian Johnson) İstanbul 1995, C. IV. Harita.

[1151] ***Eczacı İbrahim Nurata Aile Arşivi***.

[1152] ***AŞS***, 540, 32 a.

[1153] ***"Saltanat ve İki Yüzü" Yazı ve Tuğra***, (Haz. Şennur Şentürk ve Brian Johnson) İstanbul 1995, s. 82-101.

Yukarıda verdiğimiz sikkelerin dışında daha başka paralar da vardır. Ayrıca paraların basılış tarihleri bizim incelediğimiz dönemin sonrasına ait olsa da aynı isimle piyasada dolaşan paralar incelediğimiz dönemde de vardı. Zira Osmanlı'da aynı isim kullanılan paraların değişik padişahlar döneminde darbedildiği görülmektedir. Biz bu dönemde Karahisâr-ı Sâhib'de halkın elinde dolaşımda olan paralara da örnekler vermek istiyoruz.

1133 senesinde Altun ve sikke için gelen ferman[1154].

Karahisâr-ı Sâhib'de tedavülde bulunan altın para çeşitleri çok fazladır. Bunu Sofular Mahallesinden olup 4. L. 1148/16 Şubat 1736'da ölen Ali Çelebi ibn-i Hacı Mehmed'in terikesinde açıkça görmekteyiz. Bunun terikesi arasında çıkan altın çeşitleri şunlardır: Zer-i Mahbûb, Zincirli, Tuğralı, Venedik, Macar, Fındık, Tunus altını[1155].

Sicillerde zaman zaman paralarla ilgili olarak kuruştan sonra sülüs tabiri kullanılmaktadır ki bu tabir Zolotanın[1156] yarısı ve Esedî Kuruşun da 1/3 üdür. Yani bir sülüs kuruşun üçte biri demektir. Rub' kuruşun dörtte biri (¼) ve sümün de yine kuruşun sekizde biri (1/8) demektir[1157].

Paraya nizam verilmesi çerçevesinde XVIII. Asrın başlarında çıkarılan paralar sırasıyla şunlardır: 1703'de Tuğralı, 1713'te Zincirli, 1716'da Fındık ve 1729'da Zer-i Mahbûbdur.

Darp-hâne kâr esasına göre çalışan bir devlet işletmesi idi. Devlet paraların kurları ile oynayarak gelir elde etme yoluna gitmiştir.

Osmanlı'da kullanılan en küçük para birimi akçadır. Bundan sonra giderek büyüyen para ve kuruştur. Tanzimattan sonra ise lira deyimi de kullanılmaya başlamıştır. Değerlerini ise şöylece sıralamak mümkündür:

1 akça = 1 akça

1 para = 3 akça[1158]

1 kuruş = 40 para = 120 akça

1 Lira = 100 kuruş = 4000 para= 12000 akça

[1154] ***AŞS***, 534, 24 b-25 a.

[1155] ***AŞS***, 540, 18 b.

[1156] Zolota: Aslı lehçe bir kelime olup bu memlekete ait olan ve 90 akçaya tekâbül eden gümüş sikkeye verilen ad. Bu para Osmanlı sınırları içerisinde I. Abdülhamit devrine kadar tedavülde kalmıştır. Midhat Sertoğlu, ***agl.,*** s. 378.

[1157] Tabakoğlu, ***Gerileme Dönemine ...***, s. 282.

[1158] Bir araştırmacı 1769'da 1 akçanın 40 para olduğunu zikretmektedir ki bu oldukça hatalı bir tespittir. Zira hiçbir dönemde akça paradan daha değerli olmamıştır. Burada belki de araştırmacı akça yerine kuruş demek istemiş olmalıdır. Zira önceki cümlelerinde kuruşun seyri ile ilgili bilgiler vermektedir. bkz. Yılmaz Karadeniz, "Amasya'da Fiyatlar (1764-1770)", ***OTAM***, S. 11, Ankara 200, s. 261.

Yukarıda verdiğimiz değerler genel ve ideal olan değerlerdir. Ancak uygulamada devletin bu değerleri zaman zaman arttırdığı veya eksilttiği olurdu. Mesela incelediğimiz dönemde özellikle avarız ve cizye vergilerinin tahsilinde 110 akça 1 kuruş olarak kabul edilmekte idi.

2- Eşya Fiyatları

Fiyatlar deyince buna sosyal hayatta kullanılan bütün eşyalar, gerek ticaret gerekse askeri malzeme için kullanılan hayvanlar ve sair şeyler girmektedir. Ancak burada günlük hayatta kullanılan eşyalardan önce Karahisâr-ı Sâhib'de ev fiyatlarından bahsetmek istiyoruz.

İncelediğimiz 30 yıllık dönemde 120 ev alış verişe veya el değiştirmeye konu olmuştur. Bunlardan dört tanesi menzil arsasıdır. 11 tanesinde ise dava nedeniyle el değiştirme olayı vuku bulmuştur. Kalan 105 belgede ise evler iki tarafın da rızaları ile satışa konu olmuşlardır. Bu dönemde 34 mahallesi olan Karahisâr-ı Sâhib şehrinden 27 mahallede ev satışı olmuş, 7 mahallede ise böyle bir alış veriş olmamıştır. Evlerin ençok satıldığı mahalleler sırasıyla Sofular (17), İmaret (13) ve Nasarâ'dır (9). Bu üç mahallede el değiştiren ev sayısı toplam 39'dur. Bu da bu mahallelerin daha gözde ve sosyal durumu orta ve daha yüksek diyebileceğimiz ailelerden oluştuğuna işaret olmalıdır. Ençok ev satılan diğer ikinci bir mahalle grubu da Cami-i Kebîr (8), Karaman (7) ve Tâc Ahmed (6)'dir. Bu mahallelerde de toplam 21 ev satılmıştır. Kalanlar ise şöylece sıralanmaktadır: 5 ev satılan mahalleler: Akmescid, Burmalı, Hacı Mahmud ve Hacı Yahya; 4 ev satılan mahalle Fakih Paşa ve Kahil; 3 ev satılan mahalleler Arabmescidi, Egeste, Sinan Paşa'dır. 2 tane ev satılan mahalleler: Zaviye, Yukarıpazar, Molla Bahşi, Kubeli, Hacı İsmail, Doğancılar ve Ardıç'tır. Karakatip, Eskiyeni Mahalle (Eskiyeni hamam), Hacı (?), Efecik, Çavuşoğlu mahallelerinde de 1 tane ev satılmıştır.

Şehrin satışa konu olan en ucuz evi 15 kuruş ile Hacı Mahmud Mahallesi'ndedir. En pahalı ya da değeri en yüksek evi ise 1300 kuruş ile Tâc Ahmed Mahallesindedir. Bununla beraber mahallelerde sosyal ve ekonomik bir ayırımlaşma olduğunu söylemek pek kolay gözükmemektedir. Zira meselâ Akmescid Mahallesinde 20 kuruşluk ev olabildiği gibi 400-500 kuruşluk ev de bulunmaktadır. Yine başka bir mahalleyi misal vermek gerekirse Arabmescidi Mahallesinde 18 kuruşluk ta, 180 kuruşluk ta olmak üzere evler vardır. Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür.

İmaret ve Sofular Mahalleleri şehrin nüfus olarak en kalabalık ve iktisadi ve kültürel durumu daha yüksek olanlarının oturduğu mahallelerdir. İmaret Mahallesinde oturanların

isimlerinde çelebi sanının bulunması burada Mevlana soyundan gelen kimselerin de oturduğunu, hacı unvanının bulunması ise en azında belli bir refah seviyesinde olduğunu göstermektedir.

Ortalama bir ev fiyatının 50-150 kuruş arasında değiştiğini, çoğunluğun evinin kıymetinin bu civarlarda olduğunu söylemek mümkündür. 110 evden fiyatları söylediğimiz değerler arasında olan ev sayısı 48'dir. Değeri 50 kuruşun altında olan 23 ev var. Yine değeri 200 kuruş ve üzeri olan ev sayısı da 25'tir. Bunlardan iki tanesinin değeri 1300 kuruş, 3 tanesinin değeri 600 kuruş ve üzeri, 2 tane de 500 kuruşluk ev vardır[1159].

Burda şöyle bir hususa da temas etmek gerek. Kadınlara verilen mehir miktarı ile neler alınabilirdi? Yada ödenen mehirler gerçek anlamda bir değer ifade ediyor muydu? Yoksa gelişi güzel tespit edilmiş rakamlar mıydı? Gerek muaccel ve gerekse müeccel mehirleri bu açıdan ev fiyatları ile mukayese ettiğimizde en düşük bir mehirle kadının kendi başını sokabileceği bir ev alabildiğini görmekteyiz.

Hayvan fiyatlarına gelince:

Özellikle seferlerin sık vuku bulduğu 1740'lı yıllarda bir devenin fiyatı 48 kuruşla 60 kuruş arasında değişmekte idi[1160].

Bir yük odunun fiyatı 13 paradır. Anadolu kaymakamı Karahisâr-ı Sâhib'e geldiğinde 120 yük odun verilmiştir. Birim fiyat olarak da 13 para belirtilmiştir[1161].

3- Karahisâr-ı Sâhib'de Kullanılan Kumaşlar

Karahisâr-ı Sâhib İktisadi hayatında kullanılan kumaş çeşitlerine baktığımızda çok çeşitli olduğunu görürüz. Kullanılan kumaşların isimlerinden bunların hangi şehir ve ülkelerden geldiklerini, dolayısıyla Karahisâr-ı Sâhib ticari hayatında yer alan esnafın kimlerle ve hangi milletten insanlarla ticaret yaptıklarını da anlamamız mümkünüdür. Bunların başına İngiltere, Fransa Felemenk (Hollanda) vs. yi sayabiliriz. Osmanlı şehirlerinden ise Milas Bezi[1162], Bursa İpeklisi gibi kumaşların kullanıldığı da görülmektedir.

[1159] Evlerin fiyatları ve müştemilatı hakkında ekler kısmında 1 nolu eke bak.

[1160] *AŞS*, 543, 35 b ve 542, 29 b. Bir keresinde sefer için istenen devenin beheri 50 kuruşa ihale olunmuşken sonradan 48 kuruş da iltizam edecek birisinin ortaya çıktığı anlaşılıyor.

[1161] *AŞS*, 543, 67 a.

[1162] *AŞS*, 537, 17 a.

4- Narh Uygulaması

İslâm dininde emeğinin karşılığını alan kişi, bu emeğini harcarken sınırlamaya tabi tutulmuştur. Kurân-ı Kerîm'de birçok ayet lüks tüketim ve israfı men etmektedir[1163]. Harcama esnasında gösteriş yerine insanın asli ihtiyaçlarının karşılanması esas kabul edilmiştir. Bunların dışında kalan bütün mallar ve kazançlara 1/40 oranında zekat vergisi konulmuştur. Zekat zenginin malında fakirin alması gereken hakkıdır. Bunu alırken devlet aracı olacaktır. Zekatla sadece iktisadi hayatla ilgili değil sosyal hayatla ilgili de birtakım düzenlemeler getirerek insanlar arasında yardımlaşma ve dayanışma duygusunun gelişmesini amaçlamıştır. Bu şekilde insanın daha çok alıcı değil verici yönünü ortaya çıkarmayı amaçlamıştır. Böylece İslâm ekonomisi birbiriyle rekabet eden değil dayanışma ve yardımlaşma anlayışının ön planda olduğu bir toplum meydana getirmeyi hedefler. Üretim konusunda ise İslâm arz yönlü, yani üretime dayalı bir sistemdir. Bu sebeple insanların her türlü ihtiyaçlarına cevap verecek her sahada üretim yapılmasına izin verir ve bunu teşvik eder[1164]. Bundan sonra üretilen malların piyasaya ulaşması önem arz etmektedir. Bu husus için de ticarete büyük önem verilmiş, Hz. Peygamber tarafından ticaret övülmüş, tüccar ve esnafın meşrû ölçüler içerisinde ticaret yapmaları sürekli teşvik görmüştür.

İşte böyle bir ortamda yani bir taraftan tüketici diğer taraftan üreticinin ürettiği malını piyasaya arz etmesi fiyatların nasıl oluşacağı sorusunu gündeme getirmektedir. İslâm hukuku bu konuda her iki tarafın rızası ile olan alış-verişi helal saymıştır. Bunun dışında devletin veya çeşitli art niyetli kişi/kişilerin piyasaya müdahalesini hoş karşılamamıştır. Yani devletin tüketici lehine, çok kazanmak isteyen tüccarların da kendi kazançlarını artırmak için fiyatlarla oynamasına izin verilmemiştir. Nitekim Hz. Peygamber fiyatların suni olarak artmasının önüne geçmek için tedbir alınmasını emretmiştir[1165]. İşte buna bağlı olarak Osmanlı Devleti'nde de narh uygulamasına geçilmiştir. Osmanlı'da padişahlar konunun üzerinde önemle durarak kanunnameler çıkarmışlar[1166], sadrazamlar piyasayı kontrol ederek narhın uygulanıp-uygulanmadığını tespit

---

[1163] ***Kurân-ı Kerîm***, 6/141, 7/31, 17/26-28.

[1164] Temel Öztürk, "Osmanlılarda Narh Sistemi", ***Türkler***, C. X, s. 861.

[1165] Ali Şafak-Hayreddin Karaman, ***İslâm Hukukuna Göre Alış Veriş'te Vade Farkı ve Kâr Haddi***, İslamî İlimler Araştırma Vakfı Yayını, İstanbul 1987, (soru-cevap kısmı) s. 230; Hayreddin Karaman, ***Günlük Hayatımızda Helâller ve Haramlar***, İstanbul 1987, s. 79; Mübahat S. Kütükoğlu, ***Osmanlılarda Narh Müessesesi ve 1640 Tarihli Narh Defteri***, Enderun Kitabevi, İstanbul 1983, s. 3-4.

[1166] Kanûnî sultan Süleyman zamanına ait bir kanunnâmeye göre zirâî mahsuller için senede üç kez fiyatbelirlenirdi. Bunlar "hîn-ı kabz, kıst ve âhır-ı sene'dir. Bkz. Ö. L. Barkan, "Türkiye'de İmparatorluk Devirlerinin Büyük

etmişlerdir. Ayrıca Şeyhülislamlar da narh konusunda fetvalar yayınlamışlardır. Bu cümleden olmak üzere adlî yönden önemli görevler üstlenen kadılar bilhassa taşrada narh tespit komisyonunun başkanı tayin edilerek bunun uygulanmasını ve denetlenmesini sağlamada önemli rol üstlenmişlerdir[1167].

Narha ait meseleleri izah ederken Hezarfen Hüseyin Efendi şu gerekçeleri ileri sürmektedir: Her hakimin halkın işleri ile alakalı olan küçük işlere dikkat edip, günlük narhın gereği gibi uygulanmasına dikkat etmesi gerekir. Bunu yaparken de padişahın ve vezirlerin kendisine yardımcı olmaları gerekir. Aksi halde kadı bunu tek başına yapamaz. Böyle olunca da alış-veriş yapan esnaf ve tüccar taifesi istediği gibi alıp satar. Bu durum ekonomik ve sosyal nizamın bozulmasına yol açar. Sermaye devletin hizmetine ve sefere yaramayan çeşitli kişilerin eline geçer. Devletin ihtiyacı hasıl olduğunda bunlardan yararlanamayacağı veya daha pahalı bir maliyetle faydalanacağı için düzen bozulup düşmanın işine yarar, İslâm askerine ise zarar verir hale gelir. İşte bu sebeplerden dolayı bütün idareciler tespit edilen günlük narhın uygulanmasına azami dikkat göstermeleri gerekir[1168].

Bazı araştırmacılara göre Osmanlı Devleti'nde narh tespiti iki şekilde kendine uygulama alanı bulabilmekte idi. 1- Olağan haller, 2- Olağanüstü haller. Olağan hallerde narhlar ilk kuzu kesimi yapılacağı (Rûz-ı Hızır) günden birkaç gün önce ete narh konulurdu. İlk ve sonbaharda da süt ve süt mamullerine konulacak narhın tespiti yapılırdı[1169]. Ancak bu görüşü şöye telif etmek sanırız daha isabetli olacaktır. Narhlar istisnaları olmakla birlikte senede iki kez tespit edilir. Bu tespitler ilkbaharda ve sonbaharda vukubulur. Bunların kesin olarak şu tarihte tespit edildiğini söylemek doğru olmaz. Zira belgelere baktığımızda 30 yıllık dönemde senenin Ekim ve Kasım ayları hariç diğer 10 ayında narh tespitinin yapıldığını görüyoruz. Daha da açıkçası ihtiyaç

Nüfus ve Arazi Tahrirleri ve Hâkana Mahsus İstatistik Defterleri (I)", ***İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası***, C. II, S. 1, s. 43.

[1167] Kütükoğlu, ***age.,*** s. 4-8; Temel Öztürk, ***agm.,*** s. 862.

[1168] Sevim İlgürel, ***Hezarfen ....,*** s. 248.

[1169] Kütükoğlu, ***age.,*** s. 9-12; Temel Öztürk, ***agm.,*** s. 862-863; Şevket Pamuk Osmanlı'da narh uygulamasının sürekli olduğu kanaatinde değildir. Ona göre devlet gerekli olmadıkça piyasaya fiyatlar konusunda müdahale etmemiştir. Narh listelerinin düzenli olarak hazırlandığı tarihler umumiyetle para piyasalarındaki darlık, kıtlık, parasal istikrarsızlık ve olağanüstü karışıklık zamanlarında hazırlanmıştır. Buna karşılık istikrarlı dönemlerde 20-30 yıllık süreler boyunca narh listeleri hazırlanmamıştır. En çok narh listesi hazırlanılan tarihler olarak da. 1585-1640 ile1785-1840 tarihleri arasını vermektedir. Pamuk, ***age***., s. 16. Halbuki bizim incelediğimiz dönemde de ara sıra karışıklıklar ve bazen de istikrarlı dönemler olmasına rağmen Karahisâr-ı Sâhib hemen hemen her sene, bazen de senede iki defa narh listesi tespiti yapılmıştır.

duyulduğunda bir senede dört defa bile narh tespiti yapıldığını tespit ediyoruz[1170]. Aşağıda tablo olarak bir yıl içerisinde yapılmış 4 narh tespitini örnek olarak veriyoruz:

Tablo 18: 1742 Yılında Karahisâr-ı Sâhib'de Yapılan Narh Tespitleri

Eşya İsmi	**1742**[1171]	**1742**[1172]	**1742**[1173]	**1743**[1174]	**Eşya İsmi**	**1742**	**1742**	**1742**	**1743**
Lahm-ı ganem	24 a	15	15/16	18	Tahin helvası	40		-	
Lahm-ı mağaz	-	-	12/14	16	Lob incir	20		12	
Lahm-ı bakar-ı inek	12 a	12	6/8	8	Sarı incir	-	-	8	
Öküz lahm ve camus	8 a	7	6		Kuru kaysı	24		-	
Çarşu ekmeği	75-80 d		65/80		Zerdali kurusu	12		-	
Mahalle ekmeği	90 d.		75/90		Erik kurusu	9		-	
Has dakîk	8 a		8		Has hına	20		20	
Çavdarlı dakîk	7 a		7		Kum hına	12		15	
Çörek	35 d		35		Fındık	24		-	
Kâhî	25 d.		25		Hınnab iğdesi	12		-	
Mum	44 a	4	36/40		Kil	3		2	3
Pirinç-i Mısır	22 a		18		Tuz	2		2	
Pirinç-i Beypazarı	20 a		15	20	Kuru soğan	4		2	
Kuru üzüm pak	8 a	-	7	7	Nişasta	24		24	
Ağda	9 a		8/9		Kuru sarımsak	12		8	
Revğan-ı sâde	54 a		50	48	Kuru kızılcık	8		6	
Şirğun	54 a		54/48	54	Bestil	16		12	
Asel-i Sahil	28 a		10		Elma (?) Islah	6		-	
Asel-i sâfî	45 a				Don yağı		2	32	
Sabun-ı Trablusî	55 a		66		Çiğ peynir	-	-	24	12
Sabun-ı İzmir	44 a		44		Yörük peyniri	-	-		10
Sabun-ı Kirt	50 a		50		Tuluk peynir	-	-	10	16
Pekmez	8 a		7		Taze üzüm	4			
Tahin	43 a		43		Kabak			1.5 k. 1 a	
Kızıl üzüm	12 a		12		Hıyar (4 aded)			1	
Leblebi	13 a		12		Patlıcan (7 aded)	-	-	1	
Tel helva	42 a		-		Kavun dirhem 30			1	
Kaba helva	32 a		-		Karpuz			1	
Nohud	10 a		10		Mumcuya verilecek y				

[1170] ***AŞS***, **534**, 4 a: 23 Eylül 1720; **534**, 56 a: 9 Ocak 1721; **535**, 69 a: 24 Haziran 1722; **535**, 30 b: 1 Haziran 1723: **536**, 59 a; 14 Mayıs 1726; **536**, 13 b: 1 Mayıs 1727; **537**, 1 a: 13 Ocak 1728; **537**, 11 a: 31 Mayıs 1728; **538**, 95 b: 29 Aralık 1731; **540**, 55 a: 14 Ocak 1736; **540**, 55 b: 27 Ağustos 1736; **541**, 7 b: 4 Aralık 1736; **541**, 83 b: 9 Nisan 1737; **541**, 50 b: 9 Nisan 1739; **542**, 94 b: 7 Ocak 1742; **542**, 23 a: 7 Mart 1742; **542**, 23 a: 24 Temmuz 1742; **542**, 41 b-42 a, : 19 Ağustos 1742; **542**, 23 a: 24 Şubat 1743; **542**, 67 a: 19 Temmuz 1743; **542**, 67 a: 15 Ocak 1744; **543**, 23 b-24 a: 9 Mayıs 1744; **543**, 61 a: 20 Temmuz 1745.

[1171] ***AŞS***, 542, 23 a, 7 Mart 1742.

[1172] ***AŞS***, 542, 23 a, 2 Temmuz 1742.

[1173] ***AŞS***, 542, 41 b-42 a, 19 Ağustos 1742.

[1174] ***AŞS***, 542, 23 a, 24 Şubat 1743.

Görüldüğü gibi bir sene 4 defa narh tespiti yapılmıştır (Miladi olarak iki yıl gibi görünse de bu tespitler hicrî 1 Muharrem ile 30 Zilhicce 1155 senesi içerisinde gerçekleşmiştir). Ancak dikkat edilirse bu dört tespitten ikisinde fiyat ayarlaması yapılan mal sayısı çok fazla, diğer ikisinde ise çok azdır. Bunun da sebebi mevsimlere göre olan ihtiyaçlardır. Yaz aylarında piyasaya çıkan sebze ve diğer bazı ihtiyaç mallarının bollaşması ile bunlarda yeni bir fiyat ayarlaması gerekli olmasıdır.

Narh uygulaması tüketiciyi korumak için alınan bir tedbirdir. Narh mamul mallara konulmaktadır. Ancak devletin stratejik maddeleri arasında olan güherçile için de belli bir narh tespit edildiği[1175] ve üretilen güherçilenin Baruthane nazırının görevlendirdiği eminler vasıtası ile mültezimlerden satın alınırdı[1176].

Tespit edilen narhlar ile Karahisâr-ı Sâhib Valilerinin kapıları halkı için satın alınan erzakın fiyatları arasında bir fark olmadığı anlaşılmaktadır. 12. Zilkade 1155/7 Ocak 1743 tarihli bir belgede Karahisâr-ı Sâhib Mutasarrıfına 30 vukıyye revgan-ı sade 13.5 kuruştan verilmiştir. Her ne kadar belgede beher kıyyesi 18 akça olarak görünüyorsa da verilen toplam para 13.5 kuruş olduğuna göre bu miktarı akça cinsine çevirip 30'a böldüğümüzde karşımıza 48 kuruş çıkmaktadır. Bu da yine yanı yıl içinde uygulanan resmî narhla uygunluk göstermektedir[1177].

Osmanlı toplumunda halkın psikolojisin tutmak için olsa gerek ki ekmek fiyatlarındaki ayarlamalar parasında değil gramajında yapılmıştır. Ekmeğe zam yapmak gerektiğinde dirhem olarak belirlenen ağırlığı düşürülmüş, tersine ucuzlatılması gerektiğinde ise gramajı artırılmıştır.

Karahisâr-ı Sâhib şehrinde iki çeşit ekmek satılmakta idi. Bunlardan birisi çarşıdaki fırıncılar tarafından yapılıp satılan ekmek ki bunun kalitesi daha iyidir. Diğer ise mahalle ekmeği diye isimlendirilen ve fiyatı çarşı ekmeğinden biraz daha ucuz olan ekmektir. Yukarıda belirttiğimiz fiyat ayarlamaları ile ilgili husus burası için de geçerli idi. Özellikle incelediğimiz dönemde ekmek fiyatları daima 1 akça olarak belirlenmiştir[1178].

[1175] Bkz. *AŞS*, 535, 1 b

[1176] Zaman zaman bu usulde sapmalar olsa da ekseriyetle cari olan metod bu idi. Sapmalar özellikle yabancı tüccarların sahillere gelerek daha pahalı fiyatla Osmanlı ülkesinden bu tür hammadde teminine çalıştıkları zaman oluyordu. Üreticiler ve mültezimler daha fazla kazanç sağlamak maksadı ile ellerindeki güherçileyi sakladıkları da özellikle araştırdığımız dönemde sıkça vuku bulan hadiselerdendi. Bkz. *AŞS*, 535, 26 b; 538, 44 b; 539, 13 b, 17 b, 18 a, 51 a, 60 b; 540, 34 b.

[1177] *AŞS*, 542, 50 a; aynı defterin 23 a varağındaki narh listesinde de revğan-ı sadenin vukıyyesinin narhı 48 akçadır.

[1178] Bunun sadece bir istisnası vardır ki bunda da gramaj olarak 1 akçalık ekmek iki katına çıkarılıp 2 akçadan satılmıştır. Fakat bu uygulama kısa bir süre için olmalı ki diğer tespitlerde tekrar 1 akça olarak tespit etmiş buluyoruz. 270 dirhemlik çarşı ekmeğinin ve 290 dirhemlik mahalle ekmeğinin 2 akçaya satıldığı bu istisnai durum *AŞS*, 533, 22 a'da yer almaktadır. Belgenin yanına tarih konulmamıştır. Önceki belgenin tarihi ise 1143'ün başlarıdır. Yani 1730 senesinin temuzuna denk gelmektedir.

Burada ekmekle ilgili olarak yaptığımız bir tespiti de belirtmek isteriz ki o da şudur: 20 Zilkade 1158/13. 12. 1745 tarihinde yapılan genel narh tespitinde 180 dirhemlik çarşı ekmeğinin fiyatı 1 akça iken 19 Ra. 1160/30. 03. 1747 tarihinde sadece ekmek için yapılan bir narh tespiti ile 45 dirhemlik 1 akçaya satılır olmuştur. Bu da yaklaşık 15.5 aylık bir zamanda ekmek fiyatlarında 4 dört katlık bir artış ifade etmektedir. Bunun başta gelen sebepleri Ruslar ve Macarlarla olan savaşlar ve eşkıy hareketleri olmalıdır[1179].

Yiyecek maddeleri içerisinde geçen bir madde de Kahve-i Efrencî'dir. Fiyatı hakkında bilgiye sahip değiliz. Ancak Anadolu Kaymakamı Karahisâr-ı Sâhib'e geldiğinde kendisine 80 kuruşluk verilmiştir. Miktarı belli değildir[1180].

1736'da vefat eden III. Ahmed zamanında İstanbul'da gıda fiyatları için [1181]

İncelediğimiz dönemde Karahisâr-ı Sâhib Çarşı ve pazarlarında satılan malların nasıl bir fiyat seyri takip ettiğini ortaya koymak için bu döneme ait bütün sicillerdeki narh tespitlerini tablo haline getirdik. Bu değişikliklerin daha kolay izlenebilmesi ve değerlendirilebilmesi için bu tabloyu aynen vermeyi uygun buluyoruz. Ancak söz konusu dönem 30 yıl ve her yıl da da en azından iki defa narh tespiti olduğundan hepsini bir arada göstermek imkanı olmadığından iki bölüm halinde vermek zorunda kaldık.

D-VERGİLER

Osmanlı'da vatandaştan toplanan vergileri üç gurupta toplamak mümkündür:

1- Şer'î vergiler. Şer'î vergiler bilinen şekli ile belli bir miktarda zenginliği olan kişinin malının 1/40'i ya da % 2.5'unu zekat olarak vermesidir. Bu müslümanlara has bir vergidir. Gayri müslimler ise şer'î vergi olarak cizye ve haraç verirler.

2- Raiyyet Rüsûmu denen ve sipahiye verilen vergilerdir ki bunlar çift resmi; caba, kara ve mücerred resimleri; bennâk resmi; dönüm ve tütün resimleri gibi vergilerden oluşmaktadır[1182].

3- Avarız vergileri. Devletin zorunlu hallerde geçici olarak koyduğu, fakat zamanla devamlı halen gelen verilerdir. Bu verginin içine birçok şey girer. Vergi ayni veya nakdî olarak, bazen de bedenen (hizmet olarak) alınabilir[1183].

[1179] *AŞS*, 544, 5 b, 10 a.
[1180] *AŞS*, 543, 67 a.
[1181] Şemdani-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi, ***Mür'i't-Tevârîh***, (Yay. Münir Aktepe), İstanbul 1976, s. 44-45'e bakılıp aynı dönemdeki Karahisâr-ı Sâhib fiyatları ile mukayese yapılacak.
[1182] Bu vergiler hususunda geniş bilgi için bkz. İnalcık, ***Toplum ve Ekonomi...***, s. 31-65.
[1183] Avarız vergileri konusunda bkz. Yıldırım, agm. ***VI. Afyonkarahisar Araştırmaları....***

Devlet her hangi bir sebeple vatandaşlarından birine bu vergilerden muafiyet tanıyacağı zaman ilk önce üçüncü sırada bulunan muafiyet vergilerinden mükellefliği kaldırır. Daha sonra raiyyet rüsumundan ve en son olarak da şer'î vergilerden. Tabi en az rastlanan muafiyet hususu şer'î vergilerle ilgili muafiyetlerdir[1184]. Bununla berâber bütün bu vergilerden muaf olanlar da mevcuttu. Evliyâ Çelebi'nin verdiği bilgiye göre Gümüşhâne ahâlîsinin tümü gümüş işlemek şartı ile bütün vergilerden muaf tutulmuştu[1185].

Vergi bir devletin ayakta kalabilmesi için vatandaşından almak zorunda olduğu gelir kaynağıdır. Devlet halktan vergi toplarken adil olmalı ve aldığı vergiler halkın gücünü aşmamalıdır. Çünkü vergi aldığı halkı dayanılması güç vergilerle devlet yorarsa kendi kendisinin altını oymuş olur. Osmanlı Devletinde de bu ilkeden hareket edilerek vergiler halka adaletli ve onların ödeyebilecekleri bir oranda tevzi edilmesine çalışılmıştır. Bu meyanda vergi tevzileri yapılırken resmi görevlilerin yanında halkın ileri gelenleri demek olan ayan, ahali ve diğer halk önderlerinin hazır bulunmalarına dikkat edilirdi. Nitekim hemen hemen bütün imdad-ı hazariyye/seferiyye, avarız, nüzül, zahire vs bütün vergi tevzilerinde verginin hangi çeşit olduğu zikredilip hangi tarihe ait olduğu belirtildikten sonra "...defteridir ki cümle ayân-ı vilâyet ve sükkân-ı memleket ve kurâ ahâlîleri marifetiyle ve marifet-i şer'le tevzî' ve taksîm..." olunduğu belirtilirdi. Bunu görmek için sicillerde bulunan bu tür vergi tevzi defterlerine bakmak yeterlidir.

Seferlerin olmadığı ilk seneler ile hemen hemen her sene seferlerin vuku bulduğu 1725 sonrası toplanan vergi miktarları arasında bir fark var mıydı? Elbette seferler vukuunda halktan toplanan vergi miktarları da artmakta idi. Şayet sefer esnasında devleti uzun süre uğraştıran eşkıyalık hareketleri de vuku bulmuşsa böyle zamanlarda devletin maddi ihtiyacı bir kat daha artmakta idi. Tabii olarak bu artış halka daha fazla vergi olarak yansımakta idi. Böyle zamanlarda halkın yükü oldukça ağırlaşmakta altından kalkılamaz bir hal almakta idi. Mesela diğer vergiler hariç olmak üzere Sarı Beyoğlu Mustafa adlı eşkıyanın tenkili için görevlendirilen mutasarrıflarından biri olan Canik Muhassılı Ömer Ağa'ya Karahisâr-ı Sâhib'de konakladığı esnada (20 Cemaziyelevvel 1151/4 Ekim 1738) verilen zahire parası ile yine aynı meyanda Kütahya Mütesellimi ile Karahisâr-ı Sâhib Mütesellimine verilen zahirenin toplam karşılığı 23 kese akça etmekte idi. Bu miktar Karahisâr-ı Sâhib Kazasının mahalle ve köylerine eşit olarak

[1184] Şer'î vergilerden muaf olan raeaya doğal olarak raiyyet rüsumundan ve avarızdan da muaf olmuş olurdu. Ancak bu şekil muafiyet pek fazla görülmezdi. Geniş bilgi için bkz. İnalcık, ***age.,*** s. 52 vd.

[1185] Evliyâ Çelebi, ***Tam Metin Seyahatname***, Sâd. Tevfik Temelkuran-Necati Aktaş, C. II, İstanbul 1986, s. 645 (Mustafa Altunbay'dan naklen).

paylaştırılmıştı. Fakat bu eşit paylaşım sadece belirlenen miktarın ikiye bölünüp paylaştırılmasıdır. Yoksa mahalle ve köylere yapılan tevzi her mahalle ya da köyün reaya sayısına, iktisadi durumuna göre yapılmakta idi. Nitekim mahallelerden İmaret, Sofular ve Nasara mahalleleri 792'şer kuruşla en fazla, İbik mahallesi ise 18 kuruş 24 para ile en az zahire vergisi için para ödeyen mahalledir. Köylerde ise Hass-ı Çakır köyü 468 kuruş 4 para ile en fazla Çobanlar ise 4 kuruşla en az zahire parası veren köydür[1186]. Hass-ı Çakır Karyeleri ahalîleri 1135/1722-1723 senesinde tahsil edilen iki imdad-ı hazariyye vergisi tevziine itiraz ederek "ayağımız ziyadedir diye niza edip ahar tevcih noksan olsa gerekdir. On kuruşta 2 kuruş noksan olsa gerektir" demişlerdir[1187].

Şer'î ve örfî vergiler içerisinde zikredilmemesine rağmen Karahisâr-ı Sâhib özellikle 1140'lı yıllardan sonra toplanmaya başlayan bir vergi türü de akça başı vergisidir. Bu vergi imdad-ı seferiyye veya hazariyyeye eklenip halktan tahsil edilme yolunca gidilirdi. Nitekim 1145 senesinde Anadolu Valisi için önce iki taksit halinde hazariyye olarak tahsil edilip sonradan seferiyyeye çevrilen vergi tevziinde önceden toplanan hazariyyenin seferiyyeye takas edilip kalan kısmı ile birlikte 400 kuruş da akça başı vergisi eklenmiştir[1188].

Aşağıda üzerinde ayrıntılı olarak duracağımız imdad-ı seferiyye/hazariyye, avarız, menzil, cizye vs gibi vergilerin haricinde Karahisâr-ı Sâhib ahâlîsi bir zaman zaman Anadolu'da teftiş için görevlendirilen paşalara ve bunların maiyyetine de vergi mahiyetinde para ödemek durumunda kalıyordu. Bu vergilerin miktarı da imdad-ı hazariyye/seferiyyeden geri kalmıyordu. Nitekim 1144 senesinde Anadolu Müfettişi tayin edilen Ahmed Paşa'ya teftiş için Karahisâr-ı Sâhib'e geldiğinde verilen para miktarı 3920 kuruştur. Bu paranın içerisinde oldukça çok dikkat çekici hususlar vardır. Onun için bu harcama listesini aynen vermeyi uygun buluyoruz:

Defter oldur ki

İşbu 1144 senesi şehr-i Rebî'ül-ûlâda devletlü semahatlü merhametlü Anadolu Müfettişi Ahmed Paşa Hazretlerinin Kütahya'ya ve bu tarafa teveccühlerinde karşu varılup def' olundukda olan masârıfdır. Zikr olunur. Fi'l-yevmi'l-hâdî aşara min-şehr-i Rebî'i'l-âhır. Li-sene erba'a ve erba'în ve mi'e ve elf.

Harcanan Para	Harcanma yeri
1150	Devletlü semahatlü paşa hazretlerine verilen kuruş
0150	Harc-ı bâb kuruş
0500	Kütahya mütesellimi Receb Ağa'ya ve kethüda Beye kuruş
0200	Silahşor Ömer Ağa'ya mübâşiriye kuruş

[1186] ***AŞS***, 541, 57 b-58 a.
[1187] ***AŞS***, 535, 14 b, 16 a.
[1188] ***AŞS***, 539, 8 b.

2000	
0030	Paşanın ve mütesellim dîvân efendilere kuruş
0040	Mîr-i ahûrlara verilen kuruş
0008	Sarraflara sarrâfiye verilen kuruş
0020	Receb Ağa'nın tarafından gelen çukadara
0008,5	Ali'nin üç defa Kütahya'ya varmak için
0002	Bu taraftan irsâl olunan para noksânı
2108. 5	
0100	Ma'rûf olan akça karz olunup verilen ribhi
2208. 5	
0084	Kütahya'da hediye verilen sarık 10 aded
0032	Kütahya'da hediye verilen kumaş 3 aded
0049	Kütahya'da hediye verilen Karahisar raht 19 aded
0006	Kütahya'da hediye verilen asel şem' 5 kıyye
0010	Kütahya'da hediye verilen şeker 10 kıyye
0025	Kütahya'da hediye verilen kahve 10 kıyye
2414. 5	
0350	Paşaya ve kethüdaya ve Receb Ağa'ya at birer re's
0008	Atlara çul ve kantarma ve yedeklçilere verilen kuruş
0143. 5	Kütahya'da çavuşlara ve çukadarlara ve sair masraf
3916	
0020	Bu tarafda mübaşir kalan levendâta verilen kuruş
0040	Hazinedar İbrahim Ağa'ya akça teslimi için
0005	Altun başı verilen kuruş
0002. 5	Cem' olan hazîneye bekçi akçası kuruş
0006	İsti'câle gelen çukadara verilen kuruş
0004	Çukadâr-ı mezbûra menzil beygiri re's 2
2993. 5	
0007. 5	Levendât-ı mezbûra bir gecelik konak harcı
0004	Hazineye verilen menzil re's 3 aded
0008	Arab çukadara ve çavuşa menzil beygiri 4 re's
0001	Küsbeler ve sepet kirasına kuruş
3014	
0010. 5	Abdullah Paşa hazretlerinin ağalarına menzil
0003. 5	Bir odalı çukadar menzil
0010	İsti'câle mukaddem gelen çukadara verilen kuruş
0013	Hass-ı Çakırlar ve Olucak karyelerinden kesr
0010	Bekir Paşa'da beygir zararı
0005	Çavuşbaşı Mahallesinin arpa zararı
3066	
0100	Paşa hazretlerine verilen akça başı
0400	Vilâyetin 6 aylık menzilci ücreti
0100	Mütesellim Abdullah Ağa'ya ikrâm olunan kuruş
0030	Serdâr-ı sâbık İbrahim Ağa'ya konak için
0224	Harc-ı mahkeme ve kâtibiye ve huddâmiye ve muhzırlara kuruş
3920	Yalnız üç bin dokuz yüz yirmi kuruşa baliğ olup işbu varakanın zahrına tevzi olunmuştur[1189].

Yukarıda bahsettiğimiz para Karahisâr-ı Sâhib şehrinin mahalleleri ile merkeze bağlı köylere yarı yarıya paylaştırılmıştır[1190]. Fakat araştırma dönemimizin sonlarına yaklaştıkça halkın

[1189] ***AŞS***, 538, 22 a.
[1190] ***AŞS***, 538, 22 b-23 a.

özellikle kırsal kesimdeki halkın büyük bir sıkıntı içerisinde olduğu anlaşılmaktadır. Zira daha önceleri çoğu defa toplanan vergiler yarı yarıya paylaştırılırken bahsedilen dönemlerde ağırlığın şehirlilerin aleyhine arttığını görmekteyiz[1191].

Karahisâr-ı Sâhib'te toplanan vergilerden birisi de tımar bedeliyyesidir. Ancak bu hususta bahsetmeden önce tımar teşkilâtı hakkında genel bazı bilgiler vermek gerekmektedir. Osmanlı Askeri teşkilâtında Tımarlı sipahilerin ayrı bir teşkilâtı vardır. Bu teşkilâtın da kendine has sancakları bulunmakta idi. Anadolu eyâletindeki tımar sancakları Kütahya, Aydın, Saruhan, Alaiye, Teke, Karahisâr-ı Sâhib, Sultanönü ve Kastamonu sancaklarından oluşmakta idi. Bu sancaklar diğer idarî teşkilâttaki sancaklardan daha geniş sınırlara sahipti. Mesela idarî teşkilâtta Kütahya'ya bağlı olan Şeyhlü Kazası tımar teşkilâtında Karahisâr-ı Sâhib'e bağlı idi.

XVI. yüzyıldan itibaren bu teşkilâtta da birtakım değişmeler olmuştur. Bu tarihten itibaren herhangi bir sebeple boşalan tımar dirlikleri yeni bir uygulama ile Mensuhat Sancağı adı altında kurulan bir teşkilâta bağlanmış ve Mensuhat Alaybeyisi tayin edilen kişi aracılığıyla idare edilmeye başlanmıştır. İşte bu cümleden olmak üzere 1. Şaban 1134/16 Mayıs 1722'de yukarıda saydığımız sancaklarda bulunan kazaların kadılarına gönderilen bir hükümde bu sancaklarda züema ve erbab-ı tımar bedeliyyesi toplamının 6 yük 46411 akça ettiği anlaşılmaktadır. Ancak belgede Karahisâr-ı Sâhib'in tımar bedeliyyesinin ne kadar olduğu belli değildir[1192].

1- İmdâd-ı Hazariyye ve İmdâd-ı Seferiyye

İmdâd-ı Hazariyye vergisinin bir diğer adı da havâss-ı vüzerâdır. Vezirler, harplerde kanun gereği cebelü götürmekle mükellef idiler. Bunlar ya devlet merkezinde Kaptanpaşalık, Yeniçeri Ağalığı, Defterdarlık, Kubbe vezirliği gibi hizmetlerde bulunurlar ya da eyâlet ve sancaklarda vali/mutasarrıf olarak görev yaparlardı. İşte bunların rütbelerine göre yıllık has gelirleri için belli eyâlet ya da sancaklardan vergi toplanırdı. Buna ilk zamanlar havass-ı vüzera denmiştir. Bu usuller XVIII. yüzyıla gelindiğinde kaldırılmıştır. Bunun yerine sefer olmadığı zamanlarda İmdad-ı Hazariyye sefer zamanlarında ise İmdad-ı Seferiyye vergisi konmuştur[1193]. İmdad-ı Hazariyye vergisi ilk zamanlar bir defada tahsil edilirken zamanla ahalinin iktisadi durumu da göz önüne alınarak taksitler halinde toplanmaya başlamıştır.

[1191] 1730 ve sonraki yıllar için bkz. imdad-ı hazariyye ve seferiyye, zahire ve avarız tablolarına ve burada verilen belgelere bakılabilir.

[1192] ***BOA***. ***Mad, 9909***, s. 321-322.

[1193] Sertoğlu, ***agl.,*** s. 145-146; İpşirli, ***agm***, C. I, s. 173; Mübahat Kütükoğlu, "Osmanlı İktisadi Yapısı", ***Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi***, (Editör: Ekmeleddin İhsanoğlu), (IRCICA), İstanbul 1994, C. I, s. 541.

Konulan bu vergiler tevzi edilirken elbette mahalle ve köylerin nüfusu ve iktisadi durumu gibi hususlara dikkat ediliyor ve adaletli bir dağıtım yapılmaya gayret ediliyordu. Tevziler yapıldıktan sonra kayıtlara geçirildiği de vaki idi. Mesela 1133 senesi martı ibtidasında Karahisâr-ı Sâhib Mutasarrıfı Ali Paşa'ya verilmesi gereken I. Taksitin kayıt tarihi Cemaziyelahır ayının sonlarıdır. Bu tarih miladi 1721 senesinin insan ayının 17'si ile 26'sına denk gelmektedir. Yani yaklaşık 1. 5-2 ay önce toplanan imdad-ı hazariyyenin kaydı bu kadar zaman sonra yapılmıştır[1194].

İmdadiyye vergisinin çıkışı XVII. yüzyılın sonlarıdır[1195]. Muhtemelen daha önce de olduğu gibi XVIII. yüzyılda da imdad-ı hazariyyenin toplanması hususunda bir takım aksaklıklar vuku buluyordu. Nitekim bu aksaklıkların giderilmesi için de Anadolu ve Rumeli'deki bütün eyâlet ve sancak yöneticilerine ve diğer ilgili idarecilere bu verginin ne şekilde toplanacağı hususunda fermanlar gönderilmiştir[1196].

İmdâd-ı hazariyye vergisi tahsil edilirken bir de gerek vali ya da mutasarrıf için kapı harcı denen harc-ı bâb ile vergiyi teslim almaya gelen mübaşir için mübaşiriye denen fazladan paralar talep edilirdi. Bu paralar imdadiyyenin üzerine ilave edilerek toplanırdı. Bu vergi taksitler halinde toplanırken zikredilen harçlar son taksite eklenirdi. Nitekim 1140 yılında vukubulan Anadolu Eyâleti imdad-ı hazariyyesi iki taksit halinde toplanmış ve ilk taksitteki tevzide harc-ı bâb ve mübaşiriye yer almamıştır[1197]. Hicri senenin 11. ayı olan Zilkade ortalarında yapılan ikinci taksit tevziinde ise buna ek olarak toplam on kazaya 450 kuruş harc-ı bâb ve mübaşiriye eklenmiştir[1198]. Dikkati çeken bir başka husus ise 2160 kuruş olan imdad-ı hazariyye iki tevzide de kazalara kendi büyüklüklerine göre tevzi edilmişken toplamlarda birinde 1080. 5, ikincisinde 1079 olarak yer almıştır (bizim yaptığımız toplamada her ikisi de 1080.5 olarak çıkmıştır[1199].

1154/1741 tarihinde Karahisâr-ı Sâhib'de önce İmdad-ı Hazariyye vergisi toplanmış ancak Mutasarrıf Hamis-zâde Ömer Paşa İran hududunda görevlendirilince bu vergi İmdad-ı Seferiyyeye çevrilerek aradaki farkın toplanması için ferman gönderilmiştir[1200]. İmdad-ı Hazariyye seferiyyeye göre oldukça düşük görünmektedir. Zira 11. 003 kuruş olarak tahsil edilen

[1194] ***AŞS***, 534, 13 a.
[1195] Tabakoğlu, ***Gerileme ...***, s. 154.
[1196] ***BOA***. ***MD***, 130, s. 101-104.
[1197] ***AŞS***, 537, 1 b.
[1198] ***AŞS***, 537, 14 a.
[1199] Bkz. ***AŞS***, 537, 1 b ve 14 a.
[1200] ***AŞS***, 542, 9 a.

İmdad-ı Seferiyyenin 1666 kuruşu İmdad-ı Hazariyye olarak kaydedilmiştir. Geri kalan 9338 kuruş ise seferden dolayı eklenen kısımdır. Hazar zamanındaki vergi ile sefer zamanındaki vergi arasında yaklaşık 5.5 katlık bir fark vardır. Yani halk normal zamanda 1 kuruş imdadiyye verirken sefer zamanında bu 6.5 kuruşa çıkmaktadır. Bu da halkın ne derece ağır bir yük altında olduğunu göstermektedir.

İmdâd-ı hazariyye vergisi def'aten alınabildiği gibi, iki taksit halinde alındığı da vaki' idi. Nitekim 8. 12. 1140 tarihli bir belgede Anadolu Valiliği kendisinde ibkâ olunan Ali Paşa(?)'nın I. Taksitinin toplanıp II. Taksitinin tahsil zamanı geldiğini bildiren bu sebeple verginin tevziini isteyen Anadolu kaymakamının buyruldusu gelmiştir[1201].

Vergiler tevzi ve tahsil edildikten sonra bunların tahsil edilip gönderildiğine dair hüccetlerin bir sureti mahalli sicillere kaydolunur, bir diğer suret de ilgili makamlara gönderilirdi. Eğer herhangi bir sebeple bu vergilerin tahsilinde bir eksiklik zuhur ederse bunun sebebi de yine ilgili idarecilerden sorularak bilgi istenirdi. Nitekim bir belgede Karahisâr-ı Sâhib kazalarından bazılarının Anadolu Valisine verilmesi gereken İmdad-ı seferiyyelerinin tam olarak tahsil olunmadığı, bunlara ait senetlerin gelmediğinin anlaşılması üzerine Anadolu Mütesellimi Karahisâr-ı Sâhib Sancağı'ndaki kadılar, kethüdayerleri, yeniçeri serdarları, voyvodalar ve ayan-ı vilayetten bunun sebebini sormuştur[1202].

Devlet bazen ahaliden fazla aldığı hazariyye vergilerini iade ettiği de olmuştur. Söz gelişi 1132 senesinde Anadolu valisine verilecek imdâd-ı hazariyye 150 kese akça olup bu meblağ eyâletin geneline tevzi olunduğunda Karahisâr-ı Sâhib Sancağı'nın payına 870 kuruş isabet etmiştir. Bu para tahsil olunduktan sonra bir ferman gelmiş ve buna göre bu sene için imdad-ı hazariyyeye zamm olunan 25 kese akçadan Karahisâr-ı Sâhib Sancağı'nın hissesine 500 kuruş isabet ettiği bu fermanda belirtildiğinden tahsil olunan 870 kuruştan fazla olan 370 kuruş tekrar kazalara iade edilmesi kararlaştırılmıştır[1203].

[1201] ***AŞS***, 537, 14 a

[1202] Bununla ilgili olarak mütesellimin gönderdiği buyrultuda şöyle denilmektedir: "...Livâ-i mezbûrun kıbel-i şer'den verilen memhûr pusula mûcebince sehmine isâbet eden seferiyye malı tamamen tahsil olunmayup noksan tahsil olunmağla üç kaza ahalisi zimmetlerinde baki kalmıştır deyü ihbâr olunmağla. Zikr olunan kazalar zimmetlerinde ne vechile baki kalmıştır? Ve vechi nedir? Henüz ma'lûmumuz olmamağla her kangı kaza ise sıhhati tahrîr ve ukûbetlerini müş'ir senedâtlarıyla Dîvân-ı Anadolu'ya irsâl ve îsâl eyleyesiz. Veyahud senedâtları olmadığı sûretde sehmlerine isâbet iden mâl-ı seferiyyelerini bir an evvel ve bir saat akdem bî-kusûr tamâmen yerlü yerinden tahsîl.... " ***AŞS***, 542, 36 a.

[1203] ***AŞS***, 534, 1 b.

Eyaletlerin paşa sancakları hariç diğer bütün sancakların ahalisi iki türlü imdad-ı hazariyye ya da seferiyye öderdi. Birincisi kendi sancaklarının mutasarrıfı olan paşa için, diğeri de eyâlet valisi içindir. Niteki Karahisâr-ı Sâhib ahalisi de hem Karahisâr-ı Sâhib Valisi ve hem de Anadolu Valisi için bu vergileri ödemiştir. Bu durum halkın üzerindeki vergi yükünün artması anlamına geliyordu.

Anadolu valisine ödenecek olan vergi kanunla ve merkzeden belirleniyordu. Belirlenen bu verginin ödenmesi için önce ferman sadır oluyor, bunun peşinden de buyruldu geliyordu. Gerek ferman ve gerekse buyruldu ilgili kazanın mahkemesinde vilayet ayanı ve ahalinin ileri gelenleri huzurunda okunuyor ve sicile de kaydolunuyordu. Yine Karahisâr-ı Sâhib Valisine ödenecek imdadiyye de kanunla belirleniyor ve belirlenen bu para sancağın kazaları arasında nüfus, gelir durumu, reayanın durumu vs. göz önünde bulundurularak hak ve adl üzere tevzi ediliyordu[1204].

İmdâd-ı Seferiyye vergileri ve diğer gelirler zaman zaman sık aralıklarla vuku bulan seferlerin giderlerini karşılayamaz olmuştur. Böyle durumlarda devlet çeşitli ek kaynak sağlama yoluna gitmiştir. Bunlardan birisi de mâlikâne olarak verilen mukataaların mukâtaât muaccelelerinden belli bir para toplanmasıdır. Buna göre bu tür mukataat muaccelelerinin her 1000 kuruşundan 3 cebelü ve her bir cebelü için de 50 kuruş alınması kararlaştırılmıştır. Bu bağlamda Karahisâr-ı Sâhib Sancağı'nda 1930 kuruş muaccelesi olan beş mukataadan 289.5 kuruş tahsil edilmiştir. Bu mukâtaalar ve malikane olarak uhdesinde bulunan kişiler şunlardır:[1205]

Mukâta'a-i Tahmis-i Kahve-i Karahisâr-ı Sâhib der-uhde-i Abdullah Ağa mâlikâne Muaccelen Kuruş 500 bedel kuruş 75	Mukâta'a-i Hâshâ-i Kızılca Olucak der-uhde-i Mustafa Ağa mâlikâne Muaccelen Kuruş 200 bedel kuruş 30	Mukâta'a-i Çiftlik-i Ömer Bâyezîd der-uhde-i Seyyid Ali ber-vech-i mâlikâne Muaccelen Kuruş 130 bedel kuruş 19. 5
Mukâta'a-i Aded-i Ağnâm-ı Karahisâr-ı Sâhib der-uhde-i Abdulbâkî Ağa nısf hisse Muaccelen Kuruş 1000 bedel kuruş 150	Mukâta'a-i Karye-i Kör (?) ve tevâbi'ihâ der-uhde-i Ali ber-vech-i mâlikâne Muaccelen Kuruş 100 bedel kuruş 15	Yekûn mu'accelen Kuruş 1930 bedel kuruş 289. 5

[1204] 30 yıl boyunca gerek Anadolu Valisi ve gerekse Karahisâr-ı Sâhib Valisi için Karahisâr-ı Sâhib Sancağı ve kazaları ile merkez kazaya bağlı köylerden toplanan imdadiyyeleri belgelerde yer aldığı ölçüde tespit edip ayrıntılı birer tablo halinde verdik. Bkz. Ekler bölümü.

[1205] ***AŞS***, 542, 38 b.

Bütün sancak geneline bakıldığında toplam yaklaşık 2000 kuruşluk bir mukataat muaccelesi dolayısıyla da 300 kuruşluk yani 6 cebelüyü donatacak kadar bir kaynak temin edilmiş görünmektedir.

Devlet özellikle XVIII. yüzyılın ortalarına doğru hem doğuda ve hem de batı ve kuzeyde İran, Avusturya-Macaristan ve Rusya'ya karşı bazen biri ile bazen de ikisi ile birlikte harp yapmak durumunda kalınca iktisadi yönden oldukça bitap düşmüş ve halktan aldığı klasik vergiler yetmez olunca bir de yardım alma yoluna gitmiştir[1206].

İmdâd-ı Hazariyye ve Seferiyyeler ile ilgili bazı açıklamalar yapmak konunun daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır.

Adı geçen vergiler hem sancak valisi ve hem de sancağın bağlı bulunduğu eyâletin valisi için ayrı ayrı tahsil edildiğinden bunların ayrı ayrı tablolar halinde verilmesi daha uygun olacaktır. Bu tabloları verirken de Karahisâr-ı Sâhib Sancağı'nın kazalarına toptan yapılan tevzilerin verilerini en önce verdik. Arkasından Karahisâr-ı Sâhib'in mahallelerine yapılan tevziler ve en son olarak da yine merkez kazaya bağlı köylere yapılan tevzileri verdik. Ancak her üç kısım için her yıl yapılan tevzileri tespit etme imkanımız olmadı. Zira bunlara ait veriler günümüze ulaşmamıştı. Bu sebeple her üç kısım tablolar içerisinde de bazı yıllar görünmeyecektir.

Karahisâr-ı Sâhib Kazası hariç olmak üzere kazalara yapılan toptan tevziler haricinde bunların mahalle ve köylerine yapılan tevzilerle ilgili bir verinin olmayışı bunlarla ilgili bilgi vermemizi mümkün kılmadı.

Tevziler yapılırken temel olarak alınan para birimi kuruştur. Kesirler ise bazen para bazen de akça olarak yazılmıştır. Bu sebeple kesirleri kuruştan ayırmak için noktalı virgül kullandık. Noktalı virgülden sonraki rakamın yanında a var ise akça, p var ise para demektir.

Tablolaştırmaya Anadolu Valisi için verilen imdadiyyelerden başladık. Daha sonra ise Karahisâr-ı Sâhib Valisi için verilen imdadiyyeleri verdik. Tablolar yıl yıl incelendiğinde herhangi bir yerleşim biriminin bir yıl içerisinde verdiği miktar ve çalışma dönemimizin başlangıcından sonuna kadar verdiği vergileri ve bunların yıldan yıla artış seyrini takip etmek mümkün olmaktadır. Bu da savaşların gerek iktisadi hayat ve gerekse sosyal hayat üzerindeki etkisini belirlemede bizlere önemli fikirler vermektedir.

[1206] Bkz. "Siyasi ve Askeri Olayların Sosyal Hayata Etkileri" başlığı ve alt başlıkları.

Karahisâr-ı Sâhib'in kazalarına Anadolu Valisine verilen İmdad-ı Hazariyye ve Seferiyyeler için yapılan toplam 20 tevzi tespit ettik. Bunlardan sadece bir tanesi yapılan tevziin fazla olarak gerçekleşmesi nedeniyle kazalara iade edilecek fazlaların tevziidir. Bu da 5 Şevval 1132/9 Ağustos 1720 tarihinde gerçekleşmiştir. Tabloda 1. sütun. Aynı yıl içerisinde yapılan bir diğer tevzide ise daha önceden eyâletten 100 kese olarak toplanıp valinin masraflarına yetmediğinden 50 kese ilave sebebiyle toplanmıştır. Tabloda 2. sütun. Üçüncü sütundaki tevzi ise Ağustos 1722'de Anadolu Valisine verilen imdad-ı hazariyyenin ikinci taksitidir. Kazaların toplamı 1085.5 olarak yazılmışken yanına yazı ile 1068.5 kuruş yazılmıştır. Dördüncü sütunda yer alan tevzi ise 1723 senesi Ekim/Kasım aylarında 5687 kuruş olarak sancağa tevzi edilen seferiyye parasıdır. Beşinci sütundaki tevzi ise yine bir hazariyye tevziidir. Karahisâr-ı Sâhib kadısının isteği üzerine Kütahya kadısının mahkeme sicilinden çıkarıp gönderdiği surettir. 18. 8. 1727 tarihinde gönderilmiştir. Kütahya kadısının "Karahisâr Sancağı'ndan Mütesellim Ağa imdâdiyye nâmıyla bundan ziyade şey talep etmemek gerek" ifadesini kullanması dikkat çekicidir. Ancak yine de önceki mütesellime verilen ikram hatırlatılarak bunların da ikramiye ümid edeceklerini hatırlatmaktan da geri durmamıştır. Bu aslında bir tevzi değil Karahisâr-ı Sâhib Kazası'na isabet eden hazariyyenin ne kadar olduğunu öğrenmek için istenmiş bir belgedir. Nitekim bir sonraki sütunda bu rakamlara bazı ilaveler yapılarak tevzi edildiği görülmektedir.

Altıncı sütunda biraz önce de belirtildiği gibi tespit edilen hazariyyenin I. Taksitinin üzerine harc-ı bab ve mübaşiriyye, mahkeme vs. ücretlerinin de eklenerek yapılan tevziidir. Tevzi 14. Aralık 1727 tarihinde yapılmıştır. Zamlarla birlikte toplam miktar 1421.5 kuruş etmektedir (***AŞS***. 537, 5 b). Fakat enteresan olan bir husus vardır ki o da bir başka belgede bu sene için Anadolu Eyâleti'nin Mustafa Paşa'da ibka olunup kendisinin de sefer hizmetinde olduğundan imdadiyyenin seferiyye olarak toplanması fermanla emredilmektedir. Ancak belgeyi biraz dikkatle incelediğimizde paşanın sefer hizmetinde olduğu, fakat ahalinin de sık vuku bulan seferler nedeni ile iktisadi yönden zorda oldukları bilindiğinden paşanın imdâd-ı hazariyyesiyle kanaat edip imdad-ı seferiyye talebinde bulunmaması da bildirilmektedir . ***AŞS***. 537, 4 b).

7. Sütunda yapılan tevzi 1140 yılının ikinci taksiti olup 1728 yılı Ağustosunun ortalarında tevzi edilmiştir. Bu rakamların içerisinde harc-ı bâb ve mübâşiriyye bulunmaktadır. Bu taksitin toplanması için Şevval ayı ortalarında (Mayıs 1728 sonları) ferman sadır olup beraberinde 8 Zilkade 1140/15 Haziran 1728 tarihinde de buyruldu gelmiştir (***AŞS***. 537, 14 a).

Sekizinci sütundaki rakamlar 1141/1729 yılının İmdad-ı Hazariyye birinci Taksitidir. 1141 senesi hazariyye olarak ve iki taksit halinde tahsil edilmiştir. Bu belgeye göre birinci taksit toplanmış ve ikincisinin de toplanması istenmektedir. Belge 1 Muharrem 1142 (26 Temmuz 1729) tarihli olduğuna göre tahsili bir sonraki yıla kalmış demektir (***AŞS***. 537, 38 b, 39 b).

1142/1730 yılına ait olmak üzere kazalara toptan yapılan tevzi belgelerde yer almamıştır. Ancak mahalle ve köylere yapılan tevziler mevcut olduğundan bu verginin aynı yıl için de hazariyye olarak ve iki taksit halinde toplandığını göstermektedir. ***AŞS***. 533, 4 b.

1143/1731 yılında kazalara yapılan tevzi ise bir önceki yıla göre oldukça artmış görünmektedir (***AŞS***. 543, 10 b).

Her yıl tahsil edilen imdâd-ı hazariyye ve seferiyye vergilerinin istattistiki rakamları hakkında daha ayrıntılı bilgi için Ekler kısmında imdadiyye tablolarına bakılabilir.

2- Avarız ve Nüzül Vergisi

Avarız, ârız ya da ârıza kelimesinin çoğulu olup[1207]. Osmanlı mâlî sisteminde ihtiyaç halinde toplanan vergi olarak bilinmektedir. Avarızdan Beylikler ve İlhanlılardan bahseden kaynaklarda bahsedilmesi, bu verginin Osmanlı Devleti öncesinde de var olduğunun işaretidir[1208]. Ayrıca avarız vergisinin benzer şekillerine Avrupa'nın feodalite zamanlarında da rastlandığı bu alanda çalışan araştırmacılarca ortaya konulmuştur[1209].

Avarızın en geniş tarifini şöylece yapmak mümkündür: Devletin harp gibi zorunlu hallerde ihtiyaç duyduğu her türlü nakdî, aynî ve bedenî hizmeti almasıdır. Diğer bir deyişle toplanması resmi görevlilere ve hizmet sahiplerince kendi hesaplarına toplanan vergiler dışında olağanüstü hallerde divanın teklifi üzerine padişahın fermanı ile toplanan vergilere "avarız-ı dîvâniyye" denilmekte idi[1210].

Avarız, Osmanlı Devleti'nin ilk zamanlarında ihtiyaç duyuldukça toplanan, XVII. asırdan sonra ise sürekli halen gelen örfi bir vergidir. Aslında buna vergiler demeti demek daha uygun olacaktır. Bu vergi demetinin içerisine şu hususlar girmekte idi: Donanma için kürek yapmak,

---

[1207] Şemsettin Sâmi, ***Kâmûs-ı Türkî***, Der-saadet 1317, s. 921.

[1208] Avarız vergisinin Selçuklular devrinde –XII. asırda- mevcut olup Osmanlılarda da I. Murad zamanında toplandığına dair bkz. Cengiz Orhonlu, ***Osmanlı İmparatorluğu'nda Derbent Teşkilatı***, Eren Yayınları, İstanbul 1990, s. 57, not 117; Barkan, "Avarız", ***İA***, s. 14.

[1209] Barkan, ***aynı yer***.

[1210] Barkan, ***agm.*** . s. 14; Feridun Emecen, "Kayacık Avarız defteri", ***Tarih Enstitüsü Dergisi Prof. Tayyip Gökbilgin Hatıra Sayısı***, İ. Ü. Yayını, İstanbul 1982, s. 159; Mehmet Ali Ünal, "1056/1646 Tarihli Avarız Defterine Göre 17. Yüzyıl Ortalarında Harput" ***Belleten***, LI/199, Nisan 1987**,** s. 119.

kürekçi vermek, ordu hayvanları için ot, saman, zahire vermek; kale, köprü ve yol tamirlerinde bedenen çalışmak vs. XVI. yüzyıldan itibaren bu hizmetler mukabili olarak, halktan belli bir miktar para alınmağa başlanmıştı. Bu paraya da avarız akçası denilmekte idi. Buna karşılık aynî olarak verilen mükellefiyetler de tamamen ortadan kalkmış değildi. Devlet gerekli gördüğünde bu vergileri aynî, icabında da nakdi vergi olarak alabilmekte idi. Bu şekildeki vergilere ise nüzül denmekte idi. XVI. yüzyılın sonlarından itibaren önce avarız akçası, daha sonra da nüzül akçası sürekli hale gelmiştir[1211]. . XVIII. yüzyıla gelindiğinde avarız ve nüzül vergisi için ayrı ayrı fermanlar gönderilip, her biri için ayrı ayrı hesaplamalar yapılsa da bu iki verginin tahsili tek elden ve aynı anda yapılırdı. XVII. yüzyıldaki hane başına alınan avarız ve nüzül akçasının miktarı XVIII. yüzyıla göre daha düşüktü. Bu vergiler XVII. yüzyılda yerleşim birimlerine ayrı ayrı tevzi edilirken XVIII. yüzyılda devlet bunların tahsili için ayrı ferman göndermiş fakat uygulamada her ikisi bir anda tevzi edilmiştir.

Avarız vergisi veren mükelleflerin nasıl tespit edildiği de konumuzun iyi anlaşılması bakımından cevaplandırılması gereken bir sorudur. Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan başlayarak klasik devrin (XV. asır ortalarından XVI. asrın) sonlarına kadar devlet, gelir kaynaklarının tespiti amacıyla fetih, padişah değişikliği gibi nedenler ya da aradan uzun bir zaman geçmesi sebebiyle 10, 20, 30 senede bir reaya tahriri yapıyordu. Bu tahrirlere tapu tahriri denmekte idi. Bu tahrirlerde avarız, nüzül ve sürsat vergisine tabi olan hanelerin yanında diğer bütün şer'î ve örfi vergi mükellefleri de tespit ediliyordu[1212]. XVII. yüzyıldan müstakil olarak avarız verebilecek mükelleflerin tespiti için tahrirler yapılıp, defterler tutulmaya başlanmıştır[1213].

[1211] Bruce Mc. Gowan, "Osmanlı Avarız ve Nüzül Teşekkülü", ***VIII. Türk tarih Kongresi Ankara 11-15 Ekim 1976 Kongreye Sunulan Bildiriler***, s. 1327.

[1212] XVI. yüzyılın sonlarına kadar olan bu tahrirlere geleneksel tahrir denirdi. Burada tahriri yapılan sancağın merkezinden başlayarak kaza, nahiye, köy ve mezraaları bütün birimleri ile, çayır otlak, değirmen, bağ bahçe vs. yazılırdı. XVI. yüzyıl sonlarından itibaren ise devlet teşkilâtındaki genişlemeler ve değişmeler sebebi ile klasik yazımlarda vergi konusu olan her çeşit kaynak için ayrı bir defter tutulmaya başlandı ki buna da yeni tahrir geleneği denilmektedir. Bu usulde yapılmış defterler şunlardır: Avarız Hane Defterleri, Mukataa Defterleri, Cizye Muhasebesi Defterleri, Tımar Tevcih ve Yoklama defterleri, Evkaf Tahrir/Yoklama Defterleri, Nüfus Yoklama Defterleri, Vilayet muhasebe Defterleri, Mevacib Defterleri, tahrir-i Emlak ve Nüfus Defterleri ve temettuat Defterleri gibi. Daha geniş bilgi için bkz. Mustafa Öztürk, "1616 Tarihli Halep avarız hâne Defteri", ***Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi OTAM***, Ankara 1997, s. 249-294; Ayrıca Avarız Defterleri'nin tahrir defterlerinin yerini alması ile ilgili olarak bkz. Bruce Mc Gowan, ***a. g. m.*** . s. 1330.

[1213] Emecen, ***age.,*** s. 123-124; Emecen, ***agm.,*** s. 169; İşbilir, ***agm.,*** C. X, s. 151-158; Bu defterler üzerinde yapılan bazı çalışmalar için bkz. Feridun Emecen, ***agm.,*** s. 159-170. Daha önce ismi zikredilen bu defter 1646 tarihli olup Girit Seferi sırasında tanzim edilmiştir; Rifat Özdemir, "Avarız ve Gerçek-Hâne Sayılarının Demografik Tahminlerde Kullanılması Üzerine Bazı Bilgiler", ***X. Türk Tarih Kongresi (Ankara 22-26 Eylül 1986)***, C. IV. Ankara 1993, s. 1581-1613. Rifat Özdemir'in bu çalışması ise isminden de anlaşılacağı üzere Avarız hâne-gerçek hane karşılaştırması ve bunun demografide kullanılması üzerinedir. Bkz. ***agm.,*** s. 1582 vd. ; Tahrirlerin şekil

XVI. asırda, avarız vergisi henüz sürekli hale gelmediği zamanlarda, reaya üzerine tevzii yapılırken, ahalinin iktisadi durumu dikkate alınarak kadılarca bir tasnife tabi tutulmakta ve bu vergiyi ödeyecek olan mükellefler a'lâ, evsat ve ednâ olmak üzere üç sınıfa ayrılmakta idiler. Yapılan tevziler de bu taksime göre olup ahali belirlenen bu üç sınıftan hangisine giriyorlar ise hallerine göre avarız vergisi tahsil edildiği bilinmektedir[1214]. Osmanlı tahrir defterlerinde nüfus, "avarız hânesi ve "gayr-ı ez-avârız" olmak üzere iki kısma ayrılırdı. Avarız hânesi denildiğinde vergilendirilmiş ya da vergi verebilecek durumda olan haneleri ifade ederdi. Avarızın dışında kalanlar ise şunlardır: Derbendçilik, tuzculuk, madencilik, celeplik, şahincilik gibi muayyen bir hizmetle yükümlü tutulmuş olanlar; kadı, naip, sipahi, muhassıl, müderris gibi resmî görevliler; imam, hatip, müezzin, zaviyedar, şeyh, seyyid gibi din adamları; körlük, delilik, düşkünlük, sakatlık gibi herhangi bir bedeni ve aklî kusuru olanlar.

Devlet tespit edilip defterlere kaydolunan avarız vergilerini her yıl merkezden görevlendirdiği mübaşirler aracılığıyla tahsil ederdi. Sicillerde Avarızcı ağa diye kaydedilen bu görevli kendisine merkezde verilen ve mevkûfât defterlerinden çıkarılmış bulunan ilgili sancağın ya da kazanın avarız hanelerini tek tek gösteren defter suretini mahkemede bulunan kadı ve diğer görevlilerin hazır olduğu bir meclis huzurunda açar ve bunun içinde çıkan avarız fermanı sicile kaydolunurdu.

1133 senesi Karahisâr-ı Sâhib Kazasının mahalle ve köylerinin avarız hâne vergisi yekûnu şu şekildedir: Mahallelerin 56. 5, köylerin ki 117.5 ve bir rub olmak üzere toplam 173 ve 1 rub' hanedir. Nefer ve piyade hanesi sayısı ise mahallelerin 51, köylerin 203.5 toplamı 256. 5. Mahallelerde piyade hanesi bulunmamaktadır. Piyadeler sadece köylerdedir. Hatta sadece piyadelerin oturduğu köyler de mevcuttur. Bunlarla ilgili ayrıntılı rakamlar avarız hane tablosundadır (Tablo ???) [1215].

1135 senesi avarız hane vergisinde Karahisâr-ı Sâhib Kazasına bağlı köylerin toplam avarız hanesi 118.5 ve mahallelerin ki ise 56.5 hanedir böylece toplamı 175 hane olur. Yine ayın yıla ait köylerin nefer toplamı 203. 5, mahallelerin ki ise 51'dir. Bunların toplamı da 254.5 nefer etmektedir[1216].

---

değiştirmesi için bkz. Mehmet Ali Ünal, ***agm.,*** s. 119-129; Mustafa Öztürk, ***agm.*** . 249-252; 1715'te Mora'nın istirdadından sonra o zaman mevkûfâtçı olup sonradan Vezir-i azam olan İbrahim Paşa'nın Mora Tahririni yaptığını Uzunçarşılı Osmanlı Tarihinde kaydediyor. Bkz. Uzunçarşılı, ***Osmanlı Tarihi***, C. IV, II Kısım, s. 311.

[1214] Barkan, ***agm.,*** s. 15; Emecen, ***age.,*** s. 72.

[1215] ***AŞS***, 534, 10 b-11 a.

[1216] ***AŞS***, 535, 13 b-14 a.

Avarız vergisi toplanırken daha önceden tespit edilmiş olan avarız haneleri dikkate alınırdı. Zamanla bu hane sayısında fiili olarak değişiklik olsa bile devlet Mevkufat Defterleri'ndeki bu sayılara itibar eder ve avarız vergisi mükellefi olup da zamanla yerini terk eden hanelerin vergisini de tahsil ederdi[1217]. Tabii olarak bunun nasıl tahsil edildiği sorulabilir? Bir yerleşim biriminde belirlenen avarız hane sayısında değişme olduğu zaman yani bir veya daha fazla reaya başka yere gittiğinde geride kalanlar onun arazisini işlerler ve vergilerini de öderlerdi. Bunun için avarız tevzilerinde nâ-mevcudu mevcûduna zamm edilerek toplanması yoluna gidilirdi. Sözgelimi Karahisâr-ı Sâhib Sancağı'nın 1143 senesindeki avarız tevzi defterinde şöyle denilmektedir: Defter gereğince sancağın 257.5 1 rub avarız hânesi olup bunlardan 170 tam ve 1 rub‘ hanesi mevcuttur. Her bir haneye 500 akça miri için ve 50 akça da vergiyi toplayan mübaşire maişet olmak üzere 550 akça düşmektedir. Bu da 110 akça 1 kuruş olmak üzere 2. 287 kuruş ettiği; yine bedel-i nüzül hanesi de 257 tam ve 1.5 rub‘ hane olmak üzere beher haneye menzil vergisi olarak 600 akça ve 30 akça vergiyi toplayan için maişetle birlikte bunun toplamı da 1480 kuruş etmektedir. Buna göre hane başına ödenmesi gereken vergi miktarının 17 kuruş 9 para olduğu belirtilmekte ve bunun tahsili istenmektedir[1218]. Hane başına alınan 500 akçalık avarız ve 600 akçalık nüzül bedelleri ve bunlarla birlikte verilen maişet akçaları zamanla değişikliğe uğramamaktadır. Bütün avarız tevzilerinde bunu görmek mümkündür.

1149 senesinde mevcut olmayanları da mevcut olan 170 haneye eklendiğinde hane başına avarız ve bedel-i nüzül vergisinin miktarı 16 kuruş 24 para düşmektedir[1219].

1155 yılı için tevzi edilen avarız ve nüzül vergisi salyanesinde daha öncekilere göre bir farklılık göze çarpmaktadır. Önceki tevzilerde avarız bedeli olara hane başına 500 akça mal-ı miri ve 50 akça maişet; nüzül için ise 600 akça mâl-ı mîri ve 30 akça maişet alınırken bu kez tam tersi

---

[1217] Nitekim Karahisâr-ı Sâhib Kazası'nın 1720-1750 tarihleri arasında avarız hanesi sayısı mevkufat defterleri gereğince 257.5 ile 254.5 arasında değişmete olmasına rağmen mevcut hane sayısı 175-162 arasında değişmektedir. Bu durum oldukça önemli bir hususa işaret etmektedir. Bu tarihlerde avarız vergisi mükelleflerinden yaklaşık 1/3 'i yerlerini terketmiş, geride kalanlar bunların vergilerini de ödemek durumunda kalmışlardır.

[1218] ***AŞS***, 533, 9 b-10 b; ***BOA MAD***, 3026, s. 43. 1141 tarihine ait bu defterde de Karahisâr-ı Sâhib Kazası'nın bedel-i nüzül ve avarız hanesi miktarının aynı olduğu görülmektedir. Aynı bilgileri ; ***MAD***, 2420, s. 128-129***;*** ***MAD***, 3045, s. 43; ***MAD***, 3047, s. 45; ***MAD***, 3151, s. 155-157; ***MAD***, 3210, s. 44-45; ***MAD***, 3212, s. 45; ***MAD***, 3357, s. 43; ***MAD***, 3481, s. 63-64; ***MAD***, 3822, s. 136; ***MAD***, 5042, s. 41; ***MAD***, 10308, s. 85-86; Bedel-i nüzül ve avarız vergilerinin tevzii XVII. yüzyılda ayrı ayrı yapılırken bizim incelediğimiz dönemde bu iki verginin tevzii bir arada yapıldığı gibi bunların yanına nefer (cebelü bedeliyeleri) ile piyade neferlerinin avarızları da eklenerek hepsi bir arada tevzi edilmiştir. Bkz. Ekler kısmı Avarız tabloları.

[1219] ***AŞS***, 534, 49 b.

şeklinde yazılmıştır. Ayrıca bu seneki avarız hanesi sayısında da bir düşüş söz konusudur. Bu sene için belirlenen hane sayısı 255.5 nısf rub'dur. Bu yıl için bedel-i mütekaidin akçası ise 30000 akçadır[1220].

Dikkati çeken bir husus Karahisâr-ı Sâhib'de avarız vergisini vermekte olan mevcut avarız hanesi sayısının periyodik bir şekilde azalma gösterdiğidir[1221].

1157 senesi avarızının tahsilinde aşağıdaki mahalle ve köylerden Avarız vergisi tahsiline gelen görevli tarafından avarız vergisinin tahsil edilmediği görülmüştür. Bunlar İbik Mahallesinin bir çeyrek avarız hanesi ve 1 neferi; Karacaviran Karyesinin yarımşar hane ve neferi; Yarımca Karyesinin ¼ hanesi; Kumardaş ve Sarıkavak Köylerinin yarımşar haneleri; Tekkeler'in ¼ hanesi ile 9 neferi olmak üzere toplam 1.5 hane ve 1 ¼ avarız hanesi ile 10,5 neferdir. Yine Hacıbeyli Karyesinden 6 ve Çavuşbaşı'dan 4 kuruş olmak üzere 10 kuruşluk imdadiyye de tahsil edilmeden kalmıştır. Bunların toplamı ise sonraki tevzide verilmek üzere 57 kuruş 5 paradır[1222].

İfade edildiği gibi 13. 04. 1056/28. 05. 1646 tarihinde yapılan ilk şerh Molla Bahşi Mahallesi ile ilgilidir. Bu kayda göre adı geçen mahalle mekteb ve sebil olduğundan 2 olan avarız hânesi 1'e indirilmiştir. Bu da mahallede bulunan mekteb ve sebilin masraflarını bu mahallenin karşıladığını, bir başka ifade ile avarız hane vergisi olarak verecekleri miktarın yarısını mektebe ve sebile harcamaları için avarız hane vergisi miktarının yarıya indirildiğini göstermektedir[1223]. Yine aynı senenin 20 Zilkadesinde (27. 12. 1646) Burmalı Mahallesi'nin 2 olan avarız hânesi 1'e[1224] ve Zaviye Mahallesi'nin de 1 olan avarız hânesi yarıma[1225] indirilmiştir. Çavuşbaşı nâm-ı diğer Otpazarı Mahallesi ise avarız-ı dîvaniyye ve tekâlîf-i örfiyyeden muaf ve müsellem olduklarına dair ellerinde muaf-nâmeleri olduğundan defter-i cedide de muaf olarak kaydedilmişlerdir[1226]. Karahisâr-ı Sâhib'in mahallelerine yapılan avarız vergisi tevzilerinde zaten Çavuşbaşı ve Hisarönü mahallelerine tevzi yapılmamıştır. Bu mahallelerin sadece imdad-ı hazariyye ve seferiyye vergilerine katıldığı belgelerde yer almıştır[1227].

[1220] Bu rakamlar merkez kaza olan Karahisâr-ı Sâhib içindir. ***AŞS***, 542, 26 b.

[1221] Avarız vergilerindeki yıldan yıla olan değişiklikleri tek tek tespit amacı ile her yıl yapılan avarız tevzilerini sicillerde tek tek edip tablo haline getirdik. Bkz. Ekler bölümü, avarız tabloları.

[1222] ***AŞS***, 543, 7 a.

[1223] ***BOA***, ***KK.*** no. 2567, vr. 1 b.

[1224] ***Aynı yer***

[1225] ***BOA***, ***KK.*** no. 2567, s. 2 a.

[1226] ***Aynı yer***

[1227] **AŞS**, 534, 10 b-12 a; 48 b-49 a; 535, 13 b-14 a; 537, 14 b-15 a. Bütün diğer avarız tevzilerinde durum aynı şekildedir.

3- Aşâr-ı Miriyye

Aşârın kelime manası onda birler demektir. Öşr kelimesinin çoğuludur. Şer'an mahsulden alınan vergi için kullanılır. Adından da anlaşılacağı gibi onda 1/10 olarak alınması gerekirken yerine ve zamanına göre değişik miktarlarda alınır olmuştur. 1/8, 1/5 gibi[1228].

Karahisâr-ı Sâhib Sancağı tımar nizamı ile idare edilen sancaklardandı. Bilindiği gibi tımar sistemi ise tımar, zeamet ve has olmak üzere üç kısımdan oluşuyordu. Karahisâr-ı Sâhib'de bu üç kısıma ait işletmelerden de mevcuttu.

Tımar sistemi yine ihtiva ettiği şekle göre de üç bölümden oluşmakta idi. Bunlar Eşkinci tımarı (mülk tımar), mustahfız tımar ve hizmet tımarı olmak üzere.

Eşkinci tımarı: Tımar sisteminin en büyük kısmını teşkil ederdi. Bunlara sipahi tımarı da denilmekte idi. Bu tımarlara tasarruf eden sipahiler sefer zamanlarında alaybeyilerinin bayrağı altında sefere eşerlerdi. Yanlarında da tımarlarının gelirine göre cebelü (asker) getirmek mecburiyetleri vardı. Sefere gelmedikleri yıllarda ise vergi hasılatı devlet tarafından alınırdı. Sipâhîler kendilerine verilmiş dirliklerinin gelirini birisine iltizama verebilirlerdi[1229].

Mustahfız tımarı: Kale mustahfızlarına verilen tımardır.

Hizmet tımarı ise sınır boylarında bulunan bazı camilerin imam ve hatipliğine, bazı saray hizmetlerine mahsustu[1230]. Karahisâr-ı Sâhib Sancağı'nda ilk iki tımar çeşidine ait tımarlar mevcuttu.

Tımar sistemindeki toprakların vergilendirme usûlü şu şekilde olmakta idi: Toprağın rakabesi (mülkiyeti) devlete, kullanım hakkı ise reayaya aitti. Reayanın idaresi, işletmeye nezaret ve üretilen maldan alınan vergilerin tahsili ise sahib-i arz denen ve çoğunlukla sipahi olan dirlik sahipleri tarafından yapılmakta idi. Bunların denetlenmesi ise kadıların görevleri arasında idi. Her çiftçi ailesinin işlettiği toprak parçası bir ya da yarım çiftlik olarak çiftçinin ödemekle yükümlü olduğu vergi matrahını oluştururdu. Bu çiftliklerin yüzölçümleri ise toprağın verimine göre büyüyüp küçülebiliyordu. Çiftçilerin kullanımına verilen bu toprakların mülkiyeti devlete ait olduğundan satış, hibe gibi yollarla ellerinden çıkaramazlardı. Belgelerde satışa konu olan şey sadece toprağın kullanım hakkının satışı idi. Reaya öldüğünde çiftlik parçalanmadan bir bütün olarak oğullarına geçerdi.

[1228] Sertoğlu, ***agl.,*** s. 274, 286; Kütükoğlu, ***agm***, s. 531.
[1229] ***AŞS***, 542, 52 b.
[1230] Tabakoğlu, ***Gerileme ...***, s. 50.

İşte reayanın tasarrufunda olan bu toprakta elde ettiği ürünlerin karşılığı olarak dirlik sahibine birtakım vergiler ödemekle yükümlü idi. Bu vergileri kısaca şu şekilde sıralayabiliriz:

Resm-i Çift: Bir çiftlik yer için yılda bir defa alınırdı. Yarım çiftlik için ise bunun yarısı alınırdı. Yerleşik reayanın topraklarında ziraatla uğraşan konar-göçerler de bu vergiyi öderler, ancak bunlar kendileri ihya ettikleri topraklar için daha az vergi öderlerdi. Bu çift vergisinin miktarı da çiftliklerin yüz ölçümleri gibi bölgeden bölgeye değişiklik göstermekte idi[1231].

Resm-i Çift bozan: Devlet normal olarak toprakların işletilmesini isterdi. Fazla çalışmak isteyen çiftçiler teşvik edilir, buna mukabil toprağı boş bırakanlar için ise bazı müeyyideler getirilmişti. İşte bunun gereği olarak tasarrufuna verilmiş olan toprağı üç sene üst üste boş bırakan bir reayanın elinden bu toprak alınır başkasına verilirdi. Eğer reaya başka mesleklere geçmek için toprağını terk etmiş ise bu durumda dirlik sahibi reayadan çift bozan veyahut leventlik akçası denen bir tazminat alırdı.

Resm-i Zemin ve Resm-i Dönüm: Yerleşik veya konar-göçer reayanın çiftlik statüsündeki topraklarının dışında kalan topraklar için ödediği vergilerdir. Bunun miktarı da dönümüne ve verimine göre senelik ve maktu olarak sahib-i arza verilirdi[1232].

Resm-i Tapu: Bina yapılarak veya harman yeri olarak kullanılan ve zirai faaliyetlerin dışında kalan miri topraklardan alınan vergidir. Sonralara bedel-i öşr, mukataa-i zemin veya icare-i zemin de denilmiştir.

Resm-i Asiyab: sipahinin dirliği içerisinde işletilen değirmenlerden alınan vergidir. Değirmen bütün bir yıl işliyorsa 60, 6 ay çalışıyorsa 30 ve üç ay işliyorsa 15 akça olarak alınırdı.

Bu tarım ürünlerinin dışında bağ ve bahçe ürünlerinden de birtakım vergiler alınmakta idi. Bunlar da üzüm bağlarından alınan resm-i bağ; pekmezden alınan resm-i şıra; meyve bahçelerinde meyvenin olgunlaştığı mevsimde resm-i bağçe veya resm-i fevâkıh; kavun, karpuz gibi bostan mahsullerinden alınana resm-i bostan denilirdi. Bunlar ticaret için üretildiğinde vergilendirilirdi. Yoksa sadece evine yetecek kadar üretim yapanlardan bu vergiler tahsil edilmezdi. Yine bunların dışında diğer bazı vergiler daha vardı: Pamuktan alınana resm-i penbe, ipekten alınana resm-i harîr, çayırdan alınana resm-i giyah ya da resm-i çayır, balık tutup satanlardan resm-i ağ, arıcılık yapanlardan da resm-i kovan[1233] veya resm-i kevvâre.

[1231] İnalcık, ***Osmanlı İmparatorluğu ...***, s. 31 vd.
[1232] Tabakoğlu, ***Gerileme döneminde...***, s. 54.
[1233] Bu vergiyi Mithat Sertoğlu Tekâlif-i Örfiyyeden saymaktadır. Bkz. Sertoğlu, ***agl.,*** s. 190. M. Kütükoğlu ise öşür arasında zikretmiştir. Kütükoğlu, ***agm.,*** s. 531-533.

Karahisâr-ı Sâhib Sancağı'na baktığımızda yukarıda saydığımız bütün vergi çeşitlerinin hemen hepsinin uygulama alanı bulduğunu görüyoruz.

Tımar sisteminin sayı ve miktar bakımından ikini sırada gelen kategorisi zeamet denen orta boydaki işletmelerdi. Bunlar 20. 000 akça ile 99. 000 akçaya kadar geliri olan işletmelerdir. Zeamet tasarruf eden zaimler devletin önemli memurları arasında yer almakta idi. Bunların mutasarrıf oldukları zeametlerindeki vergileri kendileri toplar ehl-i örf taifesinin bunlara karışması, hatta bunların topraklarına girmeleri bile yasaktı. Zeametleri tasarruf edenlerin bir kısmı mahallin ileri gelen kişileri olduğu gibi bir kısmı da devlet merkezinde görev yapan memurlardı. Bunlar divanda çavuşluk yapan çavuşlar, müteferrika ve divan katipleri de olabilirdi. Bilindiği gibi XVIII. yüzyıl yoğun olarak bu sistemde de bozulmanın olduğu bir devirdir. Kastamonu kadısına gönderilen bir fermanda şöyle denilmektedir: Nişan verilen Dergâh-ı Âlî müteferrikalarından Ali Südde-i Saadet'e arz-ı hal yazarak beratla mutasarrıf olduğu zeameti karyelerinden Kastamonu Kazasına tabi Karasu karyesi ile tevabii karyeleri icmallu zeamet karyelerinden olup bu makule icmallu zeamet karyeleri serbest olmak kanun olduğundan buralarda meydana gelen cürm-i cinâyet, resm-i arûsâne, kul ve cariye müjdegânesi ve sâir bâd-ı hevâlarına mîr-i mîrân, mîr-livâ ve sâir örf taifesi taraflarından bir vechle dahl olunmak icap etmediği halde ehl-i örf tarafından kanuna aykırı olarak icmallü zeameti karyelerinin vaki olan cürm-i cinayet, resm-i arûsâne, kul ve cariye müjdegânesi ve sâir bad-ı hevâlarına müdahale ve reaya fukarasına cevr ü taaddi olunduğunu bildirmiştir. Bu konuda kânûn-ı kadîme uygun olarak hükm-i hümâyûn istemesi üzerine "imdi icmallü zeâmet karyeleri serbest olmak kânûn-ı mukarrerdir. Haricden dahl olunmak kat'â caiz değildir. Buyurdum ki.... " diye hüküm verilmiş ve bu hükmün bir sureti de Karahisâr-ı Sâhib Sancağı'na gönderilmiş ve buranın mahkeme siciline kaydettirilmiştir. Bu da aynı kanunsuz muamelelerin burada da görüldüğü, bunların tekrar vuku bulmaması için bu ferman gönderilmiştir[1234].

Yukarıda saydığımız vergi çeşitlerinin hemen hepsinin mukataa mutasarrıfları veya onların iltizama verdiği mültezimler tarafından toplanabileceğini gösteren bilgiler mevcuttur. Bu bağlamda Karahisâr-ı Sâhib Sancağı'nda nefs-i Şuhud Nahiyesinde vaki Kazlıgöl Mukataası ve tevabii karyeleri toprağında olan çiftlik, Karahisâr-ı Sâhib merkezinde olan Buğday Pazarı, Sandıklı'da vaki Sabunhâneler ve tevabii mukataaları 1155 yılında Hassa Ser-bâzergânı Ahmed'in üzerindedir. Ahmed bu mukataaların 1155 senesinde bu mukataalar ve köylerinde vukubulan

[1234] ***AŞS***, 542, 39 a.

aşâr-ı şer‘iyye ve rüsûmât-ı örfiyye, bâd-ı hevâ, cürm-i cinâyet, resm-i arûsâne, resm-i küvvâre, tapu-yı zemîn, beytülmâl-i âmme ve hâssa, mâl-ı gâib, ve mâl-ı mefkûd, yava, kaçkun, kul ve câriye müjdegânesi gibi vergilerini toplamak üzere Hacı İbrahim'i mültezim tayin etmiştir[1235].

4 Gümrük Rüsûmu

İncelediğimiz dönemde Osmanlı Devleti'nin toplam ihracatı ithalatından fazla idi. Bunda II. Viyana bozgununu takibeden yıllarda İran'la olan savaşlar nedeni ile kapanan doğu sınırlarına karşılık 1718'deki Pasarofça antlaşması ile Osmanlı-Avusturya ticari ilişkilerindeki tıkanıklığın giderilmesi önemli bir rol oynamıştı. Batılı devletler olan bu ticari ilikşilerde aradaki farkın natik olarak ödenmesi Türkiye'de yabancı paraların bol miktarda tedavülde bulunmasını sağlamıştır[1236]. Bu şekilde ticaretin canlanması ülkede gümrük gelirlerinin artasını da sağlamaktadır.

Karahisâr-ı Sâhib de İran'dan Avrupa'ya olan ticaret yolunun üzerinde olması -ki bu yolun sonu İzmir'de bitiyordu- Gümrük vergileri önemli bir gelir kaynağı idi. Bu yol iki taraflı çalışıyor gerek Hind tarafından gelen eşyalar ve gerekse Rum tarafından gelen eşyaların gümrüklerinin nerelerde alınacağı kanunla belirlenmişti. Ayrıca Osmanlı Devleti'nde bir gümrük birliği olmayıp iç gümrükler sistemi vardı[1237]. Bu cümleden olmak üzere İzmir'den Konya'ya kadar olan yol üzerindeki ticari eşyadan gümrük resmi alma yetkisi İzmir Gümrük Eminliğine ait bulunuyordu.

Gümrüklerin bu şekilde ayrı ayrı yerlerde alınması birtakım usulsüzlükleri de beraberinde getiriyordu. Nitekim İzmir Gümrük Emini Yeğin Mehmed'in Divan-ı Hümâyun'a arz-ı hal sunarak İzmir'den Koya'ya kadar olan yol üzerindeki kadılara bir ferman gönderilmesini sağlamıştır. Fermandaki bilgilere göre Şam, Haleb, Ruha, Mardin, Musul, Diyarbekir, Erzurum, Sivas, Tokad, Amasya, Hamid kazalarında ve sair vilayetlerden gelen Boğası, çit, astar, destar ve sair emtia-i Rumî ve Hindî eşyadan gereken rüsum ve gümrüğü İzmir'de ahz ve kabz ve cem' ve tahsil oluna geldiği, lakin bu malların son zamanlarda İzmir'e gelmeyip taşra kazalara perakende olan emtia ve eşyanın rüsum ve gümrükleri kadimden bu ana değin İzmir Gümrüğü tarafından tayin olunub, nefs-i Konya'ya kadar olan yolda, sağında ve solundaki kasaba ve köylerde gelip geçen parça eminleri marifetiyle ve ferman gereği olarak bulundukları mahallerde alınıp ve ellerine eda tezkireleri verilip kendilerine bir türlü muhalefet olunduğu vaki değil iken bazı kişiler

---

[1235] ***AŞS***, 542, 52 a.

[1236] Tabakoğlu, ***Türk İktisat Tarihi*****,** s. 247-255.

[1237] Gümrük, sınırlarda mallardan alınan vergi demektir. İç gümrük ve dış gümrük diye iki şekilde alınmakta idi. Batıda sanayi toplumuna geçilmesi ile iç gümrükler tamamen kaldırılmışken Osmanlı'da 20. yüzyıla kadar devam etmiştir. Bkz. Kütükoğlu, "Osmanlı İktisadi Yapısı", ***Osmanlı Devleti ve...***, s. 583; Faruki, ***Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam...***, s. 51.

"sizin yedinizde olan emr-i şerif yalnız Hind parçasınadır. Eşya-i Rumi'den boğası, çit, astar, destar da alakanız yoktur" diye mani olup devlete gadr etmeleri sebebiyle zikr olunan vilayetlerden çıkan boğası, çit, astar, destar ve sair eşya-i mahlut-ı Rumî ve Şamî ve Halebî ve Hindîdir, İzmir'e gelmeyip taşrada perakende olub kalanlardan nefs-i Konya'ya varınca tarik-ı caddenin sağ ve solunda bulunan kazaların kasaba ve köylerinde perakende olan zikredilen eşyanın bulunduğu mahalde gereken gümrük resimleri parça eminleri yediyle ahz ve kabz ve cem ve tahsil olunub eğer edada taallül ider olur ise eşyalarını İzmir'e nakl ve İzmir'de gümrükleri tahsil olunma istenmektedir[1238]. Böyle bir fermanın gelmesi Karahisâr-ı Sâhib'de de benzeri hususların vuku bulduğunu göstermektedir. Nitekim benzer bir usulsüz uygulama duhan gümrüğü için sözkonusu olmuştur. Kütahya Eyaleti'nin Duhan Gümrüğü Mukataası malikane olarak uhdesinde olan Seyyid Rüstem Divân-ı Hümâyûn'a arz-ı hal sunup, bu eyalete duhan tüccarlarının satmak için getirdikleri tütünlerinin gereken gümrüklerini kanuni vekilleri vasıtası ile tahsil etmek istediğinde başka sancaklardan usulsüz olarak aldıkları tezkireleri ibraz edip bizim elimizde tezkiremiz vardır diyerek gümrük vergisini ödemekten kaçındıklarını, bu hususun giderilmesini istemiştir. Bunun üzerine kayıtlara müracaat olunduğunda Kütahya, Karahisâr-ı Sâhib, Sultanönü ve Hamidili sancaklarının duhan gümrüğü mukataasının adı geçen Seyyid Rüstem ve Seyyid Mustafa'nın malikane olarak uhdesinde olduğu ve tütünlerin kalitesine göre ne kadar gümrük alınacağının belirlendiği artık kimsenin müdahale etmemesi için ferman sadır olmuştur[1239].

Karahisâr-ı Sâhib'de bulunan parça gümrüğü kolcularının yolsuzluk yaptıklarına dair bir belgede Yalvaçlıların müracaatı üzerine sadır olan bir fermandır. Bu fermanda belirtildiğine göre Yalvaç'ta üretilip burada miri damga ile damgalanan ve gümrük vergisi burada alınan Yalvaç astarından Karahisâr-ı Sâhib'de bulunan kolcular özellikle İran tüccarlarından fazladan para almayı adet haline getirmişlerdir. Onların böyle yapması Yalvaçlıların gelirlerinin azalmasına neden olduğundan bu usulsüzlüğün önlenmesi için Yalvaç kadısına müracaat etmişler ve o da durumu Divân-ı Hümâyûn'a bildirmiştir. Neticede Karahisâr-ı Sâhib kadısı ve diğer ilgili yerlerin kadıların hitaben ferman sadır olmuştur[1240].

[1238] ***AŞS***, 539, 75 b.

[1239] Bu tarihlerde Osmanlı Devleti topraklarında tütün yetiştirilen merkezler olarak belgede şu isimler zikredilmektedir. Vardar, Yenice-i Vardar, Kırcaali, Kiraz, Cebeliye, İmadiye, Milas. Tütünler bu isimlerle anılmakta ve en kaliteli tütünlerin de Vardar ve yenice-i Vardar'da üretildiği anlaşılmaktadır. Bkz. ***AŞS***, 542, 78 b.

[1240] ***AŞS***, 544, 25 a.

5 Menzil Vergisi

Karahisâr-ı Sâhib Sancağı'ndaki menzil vergisinden bahsetmeden önce burada bulunan menzil teşkilâtından daha da önce Osmanlı'da menzil teşkilâtından bahsetmek gereklidir.

XVIII. yüzyılda menzil teşkilâtının oldukça bozulmuş olduğunu görmekteyiz. Zire belgelere baktığımızda sürekli menzillerin düzensizliğinden ve bunlara müceddeden verilen nizamdan bahsedilmektedir[1241].

XVIII. yüzyılın ortalarına doğru artık menzil teşkilâtındaki beygirler yetmemeye başlamış ve menzile yakın olan kazaların ahalilerinden buralara takviye yapmaları istenmeye başlamıştır. Mesela 1742 Martının ortalarında Karahisâr-ı Sâhib'e gönderilen bir fermanda şark seferine asker yazmak için sürücü tayin olunan Turnacıbaşı el-Hac Ahmed ve maiyyetinde olan 5 çavuş ile bir yazıcı için, Anadolu'nun orta kolundan Erzurum'a kadar yolculukları esnasında güzergahta bulunan kazalardan herbirinin 26 beygiri tedarik etmeleri, beygirlerin teslim edildiğine dair görevliden senet almaları ve bu senetlerin suretleri sicillere kaydolunarak sene başlarında sicil suretleri ile birlikte İstanbul'a gönderilmesi istenmiştir[1242].

Menzil teşkilâtı Osmanlı Devletinde haberleşmeyi sağlayan, gelip giden habercilerin konaklama, binek vs. ihtiyaçlarının karşılanması, gerektiğinde ordunun geçeceği yerlerde tedarik edilen zahire ve mühimmatın saklanması gibi fonksiyonları icar eden bir teşkilâttır. Bu itibarla çok önemlidir. Sayılan görevleri arasında ilk sıradaki habercilerin konaklama ve bunlara menzil beygiri sağlanması işi en önde gelen ve dikkat edilmesi gereken bir hususdu. Devletin siyasi ve iktisadi durumuna göre bu teşkilâtta zaman zaman aksamalar olmakta idi. Özellikle XVIII. yüzyıla gelindiğinde bu aksaklıklar daha da artmıştı. Devlet bu işe yetişemediğinden reayadan faydalanma yoluna gitmekte idi. Bunun bir güzel örneğini Karahisâr-ı Sâhib'de 1133 senesinde görüyoruz[1243].

[1241] ***BOA***, ***MD***, 136, s. 225, hk. 2; ***MD***, 136, s. 266, hk. 2; ***MD***, 136, s. 267, hk. 1; ***MD***, 136, s. 309-310, hk. 2; ***MD***, 139, s. 441, hk. 1; ***MD***, 141, s. 95, hk. 1; ***MD***, 147, s. 123, hk. 1; ***MD***, 147, s. 465, hk. 2.

[1242] ***AŞS***, 542, 25 b.

[1243] *"Karahisâr-ı Sâhib mahallâtlarının ayânlarından Kadı Abdülhay Efendi (Fahru'l-kudât), Mehmed Efendi, Ali Efendi, âyândan el-Hâc Abdülbaki Ağa, Molla-zâde es-Seyyid Mehmed Ağa, Salih Ağa, Mustafa Ağa, Hacı Mustafa bin Hasan Efendi, Hacı Ahmed bin Hacı İsa, diğer Hacı Mustafa bin Ramazan, Hacı Ali bin Hacı Osman, Hacı İsmail bin Hacı Mehmed ve sair mahallelerin ahalileri bi-esrihim (hep birlikte) mahkemede Süleyman Beşe ile kardeşi Mustafa hazır oldukları halde şöyle ikrar ve takrir ettiler: Medîne-i mezbûre tarîk-ı âmm üzerinde olmağla fermân-ı âlî ile mürûr ve ubûr iden ulak tâifesine münâvebe tarîkıyla gelüp mahallât-ı mezbûreden menzil beygiri tedârik olurdu. Lâkin husûs-ı mezkûr küllî asîr olup ve bazı evkâtda serî'an ve âcilen tedâriki dahi mümkin olmamağla taraf-ı devlet-i aliyyeden gelen umûr-ı mühimmenin meks ve te'hîrine ba'is olmağla 1133 senesi mâh-ı Ramazânı gurresinden bir sene tamâmına değin kifayet mıkdârı menzil beygiri beslemek üzere işbu mezbûrân Süleyman ve Mustafa Beşeyi 500 kuruş ücret ile menzilci nasb ve ta'yîn olunup*

Menzillerde kullanılan hayvanların temini çeşitli şekillerde olmakta idi. Ya buraları kiralayan menzilciler bunların paralarını da almak şartı ile satın alırlar, ya da halktan temin edilmeye çalışılırdı. Menzilci sadece menzilin işletilmesinden, burada bulunan hayvanların sürekli kullanıma hazır tutulmasından sorumlu olurdu. Menzillere beygir temini halka yüklendiği zamanlarda, ihtiyaç olan beygirler kaza merkezinde bulunan mahallelere iktisadi güçleri oranında tevzi edilirdi. Bir belgede Karahisâr-ı Sâhib mahallelerinin verdikleri beygir miktarları aşağıda tabloda gösterildiği gibidir:

İmaret 8	Sofular 9	Karaman 6	Nasârâ 10
Hacı Mahmud 6	Cami-i kebîr 4	Akmescid 5	Kahil 5
Arab 5	Hacı Yahya 4	Tac Ahmed 6	Burmalı 4
Doğancı 4	Ardıç 5	Fakih Paşa 3	Efecik 3
Kubbelü 2	Çavuşbaşı 2	Molla Bahşi 2	Karakatip 3
Çavuşoğlu 2	Egeste 3	Bedrik 2	Sinan Paşa 2
Yukarıpazar 2	Hacı Evtal 2	Hacı İsmail 2	Zaviye 2
Hisarönü 2	Sinan Halife 2	İbik 1[1244]	

6 Cizye Vergisi

Cizye kafi gelmek, yeterli olmak, karşılığını vermek, ödemek gibi manalara gelen cezâ kelimesinden türemiş Arapça isimdir. İslâm literatüründe tebaadan olan gayri müslimlerin ödedikleri vergiye, savaş halinde bulunulanlardan ayrı tutmak, mal ve can güvenliklerinin temin edilmesine karşılık sayıldığı için bu isim verilmiştir[1245]. İslâm hukukuna göre bir ehl-i zimmetin cizye ödemekle yükümlü olmasının şartları şunlardır: Akıllı, bâliğ, hür, maddî gücü yerinde ve sağlıklı-iş görmeye muktedir olmak[1246].

Cizyenin hukuki kaynağı Kur'an, Sünnet ve İçtihat ile sabittir. Bu husus cizye berat ve fermanlarında da açıkça zikredilirdi. Cizye şer'î bir vergi olması hasebiyle toplanması ve

---

*meblağ-ı mezkûrun 250 kuruşu ber-vech-i peşin kalanı sene evâsıtında eda etmek şartıyla menzilci tayin ettikleri..."**AŞS***, 534, 19 b.

[1244] ***AŞS***, 536, 58 a.

[1245] Sertoğlu, ***agl.,*** s. 67-68; Pakalın, ***agl.,*** C. I, s. 297-299; Mehmet Erkal, "Cizye", ***DİA***, İstanbul 1993, C. 8, s. 42-44; Kütükoğlu, ***agm.,*** s. 533-34.

[1246] Erkal, ***agmd***., s. 43.

harcanması için Osmanlılarca özel itina gösterilmiştir. Bunun gereği olarak bu verginin tevzii ve tahsili kadıların kontrolü altında yapılmakta idi. Hatta bazen kadılarca da toplandığı ifade edilmektedir[1247].

Cizye, gayri müslim teb'anın ödediği İslâmî bir vergi olup daima naikt olarak alınarak doğrudan merkezî hazineye aktarılırdı. Vergiler içerisinde meşrû vergilerin en önemlisiydi. Dolayısıyla bu vergiden muafiyet ya da cizye vergisinin dirlik olarak verilmesi ender görülen bir hususstu. Bir hıristiyan için bu vergiden muaf olabilmek hemen ancak aktif askerî bir hizmette bulunmak olabilirdi[1248].

Burada cizye vergisinin nasıl tespit edildiği sorusu gündeme gelmektedir. Öncelikle kazalarda bulunan gayri müslim nüfus cizye defterlerine tespit edilirdi. Bunlar gelirlerine göre üç sınıfa ayrılırdı. Zengin olanlar a'lâ, orta halliler evsat ve fakirler ise ednâ olarak isimlendirilir ve buna göre herdir cizye mükellefi için bir evrak hazırlanırdı. Her kazanın cizye evrâkı Maliye Hazinesinde tanzim edilerek torbalara konulur ve bu torbaların ağzı mühürlenerek cizyedarlara teslim edilirdi. Cizyedarlar da gittikleri kazalarda mahkemede kâdî'nın huzûrunda bunu açarlar ve kendilerine verilen beratta belirtilen şarları aynen mahkeme sicillerine kaydettirerek buna göre cizyenin tevzi ve taksimi yapılırdı[1249]. Nitekim bu hususla ilgili belgelerden bunun aynen uygulandığını tespit edebiliyoruz[1250]. Normal olanı cizyenin tahsili Hicri senenin başı olan muharrem ayında yapılırdı. Ancak zamanla devletin mali yapısındaki bozukluklar ve savaşlar sebebiyle bu usul terk edilmiş ve bazen bir sonraki senenin cizyesi bir sene öncesinden tahsil edilir olmuştur. Nitekim bizim inceleme dönemimizde de 1134 senesinin cibâyeti 1133 senesi Recebinde, 1140 senesinin cizyesi 1139 senesi Recebinde, 1148 senesinin cizyesi 1147 senesi Cemaziyelahırı gurresinde vaktinden önce tahsil edilmiştir[1251].

Tanzimatla birlikte bütün reayanın eşitliği kabul edildiğinden 10 Mayıs 1855 tarihli bir fermanla cizye vergisi kaldırılıp gayri müslimlerin de askere alınmaları kabul edilmiştir. Ancak bu karar pek uygulama imkanı bulmadan bunlar için tekrar bir bedel alınmaya devam edilmiştir. 1909 yılında ise bu bedel de kaldırılıp gayri müslimler askere bilfiil alınır olmuştur.

[1247] Halil İnalcık, "Osmanlılarda Cizye", ***DİA***, İstanbul 1993, C. 8, s. 45.
[1248] Halil İnalcık, ***Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi***, İstanbul 2000, s. 107.
[1249] Pakalın, ***aynı yer***, İnalcık, ***age.,*** s. 107.
[1250] Bkz. ***AŞS***, 539, 17 a-b.
[1251] ***AŞS***, 534, 16 b-17 a-b; 536, 17 a-b; 539, 49 b-50 a

Cizye toplayan cizyedarlara devlet tarafından geçim olmak üzere cizye ödeyen üç sınıftan alâ için 10, evsat için 8 ve ednâ için 4 para âidat tahsis edilmiştir[1252]. Cizyedarlar cizyeyi tahsil etmek için kendileri adına tahsildarlar görevlendirirlerdi. Normal olanı bu görevlilerin cizye ile birlikte kendilerine tahsis edilen kadar para almaları iken zamanla birçok usulsüzlükler yaşandı. Bunlar gittikleri yerlerdeki hakimlerle de anlaşarak ahaliden cizyenin yanında mübaşiriye, tahsildâriye, kefilleme ve kolcu hakkı, küşâdiye, ikramiye, caize gibi çeşitli adlar altında fazladan para alarak bunlara zulm ve gadr etmiş oluyorlardı. Sonunda devlet yapılan şikayetleri göz önüne alarak (1246 yılında) bu türlü gayri kanuni alınan her türlü yasaklayıp, buna mukabil cizye vergisinin alasına 2. 5, evsata 1.5 ve ednâya da 1 kuruş zam yaparak tahsil edilen bu zamlardan sırasıyla 2, 1 ve ednadan alınan 1 kuruşun yarısı cizyedarlara maaş olarak bırakılmış ve kalan kısımlarının da Hazineye gönderilmesi istenmiştir[1253].

Karahisâr-ı Sâhib Sancağı'nın cizyesi Kütahya ve Sultanönü sancakları ile birlikte ihale olunurdu. Bu sebeple bu üçünün birden oluşturduğu kaleme Kütahya Cizyesi Kalemi denirdi. Kütahya Kalemini der-uhde eden cizyedar herdir sancakta bulunan cizye vergilerini tahsil için bir başkasını görevlendirirdi. Nitekim bir belgede şu ifade kullanılmaktadır: *"...Kütahya cizyedarı tarafından Karahisâr-ı Sâhib Sancağı'nın cizyesi tahsiline memur .... "*[1254]. Bu belge oldukça önemlidir. Zira önceki fermanlarda cizyeye müstahak olan reayadan bahsederken ehl-i zimmet ve kefere cizyesi...gibi onları aşağılayan bir ifade sürekli kullanılır olmuştur. Ancak 1156 senesinde sadır olmuş olan bu fermanda bu ifadelerin yer almadığı, bunların kullanılmamasına özen gösterildiğini söyleyebiliriz.

Bu belgenin bir başka önemli özelliği ise cizye tahsili usulünde de bir dönüm noktası olabilecek bazı değişiklikleri ihtiva etmesidir. Belgedeki bilgilere göre 1102/1690-1691 tarihinden itibaren başlayarak 1697, 98, 1720 ve en son da 13 Şubat 1744 tarihinde gerek cizye vergisinin miktarı, gerek toplanma şekli ve gerekse paraların ayarı hususunda önemli düzenlemeler yapılmıştır.

Mağşûş ve kalp paraların tespit edilip tedavülden kaldırılması dolayısıyla devletin zarardan korunması için cizyedarlara büyük görev düşmekte idi. Bu sebeple paraya nizam verme çerçevesinde kadılarla beraber cizyedarlara da fermanlar gönderilirdi[1255].

[1252] Pakalın, ***aynı yer.***
[1253] Pakalın, ***agl.,*** C. I, s. 303.
[1254] ***AŞS***, 543, 3 b-4 a.
[1255] ***AŞS***, 538, 11 a.

Cizye beratlarında cizye vergisinin kanûnî kaynağına işaret edilerek şöyle denilmektedir: "Memâlîk-i Mahrûse'de vâki‘ ehl-i zimmetden Yehûd ve Nasârânın şer‘an ru’ûslarına madrûbe olan cizyeleri Beytülmâl-ı Müslîmin'in emvâl-i meşrû‘asından olub..."[1256]. Bu ifâde hemen hemen bütün cizye beratlarında bu şekilde geçmektedir. Ayrıca cizye beratı verilirken berat sahibinin cizye vergisi toplayacağı sanırlar dahilinde a‘lâ, evsat ve ednâ olmak üzere üç sınıf itibariyle kaç kişi olduğu belirtilir. Bunların Herbirini bir cizye evrakı verilerek cizye bohçası denen torbaya konulup içine de cizyedar mührü konulduktan sonra torbanın ağzı mühürlenirdi. Cizyedar gittiği yerdeki kazanın mahkemesine giderek hakimü'l-vakt muvacehesinde mühürlü torbayı açar ve içinde olan mühür ile tatbik mührü basıldıktan sonra mührü yine bir keseye koyarak vilâyet kadısı mühürleyip Der-i sa‘âdet'e gönderirdi. Daha sonra belirtilen mahallin belde ve karyelerinde sâkin ve mevcûd olan yerli, yabancı, gelip geçen ehl-i zimmet ve kefere ve Yehûd ve Erâmine-i Acem taifeleri emred ve mürâhık hükmüne dâhil olub şer‘an cizyeye müstahakk olan gulamları gereği gibi takayyüd ve ihtimam ile araştırılıp bir ferdi hariç ve kağıdsız kalmamak üzere yukarıda belirtildiği şekilde, ahalisi arasında itibar edilen üç sınıf itibariyle hangisine dahil ise o sınftan olduğu kesinleştikten sonra en zayıf olanlarından 1, orta hallilerden 2 ve zenginliği açık olan kişilerden de 4 altın eşrefî cizyeleri alınmaları istenirdi. Ancak bu günlerde Eşrefî altun beşer paraya tedavülde olup tefâvütü olduğundan cizyedarlar sadece kendi menfaatleri içün beratlarımızda altun alınmak tasrîh olunmuşdur diye aynî olarak altun vermekle ehl-i zimmeti zorladıkları, eğer reaya altun bulmakta zorlanıyorsa herdir altun mukâbelesinde 105'er para talep ve tahsil ederek reayaya taaddi ve rencîde ettikleri, bundan böyle bu şekilde davranmayıp beher kuruş 40'ar para olmak üzere alâdan 10 kuruş, evsatdan 5 kuruş ve ednâdan da 2.5 kuruş olmak üzere ecnâs-ı nukûddan hangisi var ise hâlisü'l-ayâr ve tâmmü'l-vezn olduğu râyic olduğu vech üzere almaları istenmektedir. Bu tarihlerde tedavülde olan para cinslerini de beratlarda zikrederek Cizyedarların ahaliden fazla para almalarının engellenmesine çalışılmıştır. Buna göre tedavülde olan altın para cinsleri ve değerleri şöyleydi: Zolota 90 akça, Zinciriklü Macar altunu 110 paraya, Zinciriklü Müdevver İstanbul Altunu 130'ar paraya. Cizyelerin bu şekilde alınıp, haddi- tecâvüz ve taaddi etmemeleri hususunda cizyedarlar tenbih olunurdu. Bu hususlar beratta da zikredildiğinden kadı ve ilgili memurların da bilgisinin olması sağlanarak bunların da cizyedarları kontrol etmeleri sağlanırdı[1257]. Belirtilen şartlara uymayıp ahaliye

[1256] ***AŞS***, 535, 53 b.
[1257] ***AŞS***, 535, 3 b-4 a, 53 b.

zulmedenlere gerekli cezaların verileceği bazen beratlarda zikredilirdi[1258]. Ayrıca cizye âmillerinin yukarıda belirtilen ehl-i zimmet sınıfına dahil olanlarının a'lâsından 12, evsatından 9 ve ednâsından 6 para maîşet, bundan başka herdir cizye evrâkında 1'er para da Cizye Muhâsebesi ve kâtiplerine ücret-i kitâbet tayin olunduğu belirtilir ve bu paranın hesaplarının görüldüğü anda borçlarına mahsup olunurdu.

Memâlik-i Mahrûse'de bulunan evkâf karyelerinde sâkin ehl-i zimmetten selâtîn-i izâm, vüzerâ-yı izâm, mîr-i mîrân ve sâirlerinin hass ve ocaklıklarına ve voyvodalıklarına dahil bâzı esbâba binâen defterde ifrâz ve maktû' olanlar ve gerek râhib ve patrik ve kıssîs ve bir tarîk ile ellerine berât-ı tercümanlık ve mütesellimlik ve muafiyet iddiasından olanlar cümle ref olunmuştur. Yani bunlar da cizye vergisine tabidirler. Fakat kâr ve kisbden düşmüş, açık bir sakatlığı olan, yılın büyük kısmında hasta olan kişiler bu vergiden muaf tutulmakta idiler. Yine küçük çocuklar, kadınlar ve ihtiyarlardan cizye alınması yasak idi.

Ehl-i zimmetten bu vergiyi vermede muhalefet edenler, vergiyi vermemek için gizlenenler, yahut da zengin sınıfına mensup iken orta halli cizye vergisi, yahut da orta halli iken fakir cizyesi ödeyenler tespit edildiği takdirde üzerlerine ödemeleri lazım gelen cizyeleri tahsil edildikten sonra haklarında gerekli kanuni cezalar verilirdi[1259].

Bazen de ala ve evsat cizyeye müstahakk olan reaya daha az cizye vergisi vermek için başka bir vilayet geçerek burada daha düşük bir dereceden cizye ödemeye çalışırdı. Beratlarda bu hususlarda da gerekli hatırlatmalar yapılmıştır.

Ehli-i zimmetin cizye vergisinin ne şekilde toplanacağı, kimlerden ne kadar alınacağı (belgeye bakılacak/ Berat kime verilmiş, hangi şartlarla, kaç tane cizyeye müstahak olan ehl-i zimmet var?) 20 L. 1134 tarihli [1260].

1136 senesine mahsub olmak üzere Kütahya, Karahisâr-ı Sâhib ve Sultanönü sancaklarında vâki' kazâlarda ve kurâlarda sâkin ve mütemekkin ve mürûr u ubûr iden ehl-i zimmet kefere ve Yehûd ve Erâmine-i Acem tâifelerinin bu seneye ait ödemesi gereken cizye miktarı, 230 ala, 2100 evsat ve 750 edna olmak üzere ceman 1900[1261] evrak ile tahsiline 1135

[1258] ***AŞS***, 535, 3 b-4 a.
[1259] ***AŞS***, 535, 3 b-4 a.
[1260] ***AŞS***, 535, 42 b-43 a.
[1261] Burada 1900 olarak yazılmış ama zikredilen rakamların toplamı 3080 adet etmektedir. Bkz. ***AŞS***, 535, 53 b.

senesi Recebi gurresinde başlanacağı, Bu işin Cizyedâr Ömer kefaletiyle oğlu İsmail'e der-uhde ve tefviz olunmuştur[1262].

1138/3. 08. 1726 tarihli bir belgede Karahisâr-ı Sâhib cizyesi malı tahsil edilirken birtakım problemlerle karşılaşıldığı görülmektedir. Zikredilen tarihte Karahisâr-ı Sâhib Kazasında Naibü'ş-Şer‘ olan kişiye gönderilen hükme göre 1139 senesine mahsub olmak üzere, Karahisâr-ı Sâhib Sancağı cizye cibayetine memur olan Kütahyalı Yusuf Bey tarafından tayin olunan Salih isimli kişi, elinde olan berat şartları mucebince ehl-i zimmet reayanın cizyelerini tahsile mübaderet eyleyüp tayin olunandan ziyade akçaların alup ve bazılarını darb-ı şedîd ile darb ve cerh edip zulm ve taaddisinin nihayeti olmadığından kendisinin mahkemeye verildiğinde burada muhakemesinin mümkün olmadığı, zira elinde böyle durumlarda İstanbul'da muhakeme olunmak için emr-i şerîf olduğu anlaşılmıştır. Buna göre bu tür mültezimler ellerine böyle belgeler alarak reayayı bir taraftan rencide etmekte, bir taraftan da reayanın ta İstanbul'a muhakeme için gitmeyeceğini hesap ederek bu takipten kurtulacaklarını düşünmektedirler. Ancak hem reaya şikayet hakkından vazgeçmemiştir ve hem de merkezi otorite böyle suistimalleri önlemek için gerektiğinde ilgili yerlerin idarecilerine bu kişilerin mahallinde muhakeme olunmaları hususunda emirler göndermiştir. İşte bu emir de bu cümledendir[1263].

1140 senesinin cizye cibayeti 1139 senesi Recebinde cibayet olunması için hatt-ı hümayun-ı hümâyun sadır olmuş ve zikredilen seneye mahsub olmak üzere Kütahya, Karahisâr-ı Sâhib, Sultanönü sancaklarında ve tevabii kazalarında ve kuralarında sakin ve mütemekkin ve mevcud olan mürûr ve ubûr eden ehl-i zimmet kefere ve Yehud ve Eramine-i Acem taifesinin üzerlerine lazım gelen ve 1140 senesi cizyeleri 230 a‘la ve 2100 evsat ve 570 edna ki esnâf-ı selâse itibariyle cem‘an 2900 evrak ile sabık cizyedar olan Yusuf'a beratla der-uhde ve tefviz olunmuştur. Adı geçenin gidip 1139 Recebinin 1'inden geçerli olmak üzere zikredilen yerlerdeki cizye gelirlerini toplamaya yetkili kılınmıştır [1264].

Kütahya, Karahisâr-ı Sâhib ve Sultanönü sancakları ehl-i zimmet ve kefere ve Yehud ve Nasara cizyelerinin 1145 yılına ait olanının 1144 senesi Recebi gurresinden cibayet olunacağı, 230 ala, 2200 evsat ve 570 edna ki ceman 3145 aded evrak ile Kemankeş İbrahim'e der-uhde olunduğu anlaşılmaktadır[1265].

[1262] ***Aynı yer***.
[1263] ***BOA***, ***KK.*** no. 2497, s. 60, hk. 1.
[1264] ***AŞS***, 536, 17 a-b.
[1265] ***AŞS***, 538, 27 b-28 a-b.

Bir fermanda belirtildiğine göre Sadrazam Nevşehirli Damad İbrahim Paşa zamanında cizye cibayetini der-uhde eden cizyedarlardan devlet tarafından beratlarında kendilerine tayin edilen maişet akçasında başka "ubûdiyet ve câize" ismi ile akça almakta idiler. Böyle olunca cizyedarlar da bu parayı ehl-i zimmetten tahsil etmeye kalkıştıkları dolayısıyla da bunların durumlarının zorlaştığı bildirildiğinden 1144 ve 1145 seneleri cizyesinin tahsilatı yapılırken bu gibi taleplerin yasaklandığı müteaddit emirlerle bildirildiği halde 44 senesi Kütahya Cizyedarı Yusuf ve 45 senesi Kütahya Cizyedarı Abdullah önceki alışkanlıklarına tabi olarak bazı kaza ve köylere tahammüllerinden ziyade cizye evrakı verdikleri ve önceden alınan ubudiye ve caize misillü haksız akça aldıkları anlaşıldığından bu hususun tahkiki için mübaşir görevlendirilmiştir. Ayrıca Kütahya Cizyesi kalemine bağlı kazaların kadılarına da bu hususta gerekli yardımları yapmaları için ferman gönderilmiştir[1266].

1147/ senesi cizyesi ile ilgili olarak 20 Rebîülûlâ 1147/19 Ağustos 1734 tarihinde sadır olan fermanda ehl-i zimmetten üç sınıf itibariyle a‘lâdan 4, evsattan 2 ve ednâdan 1 Eşrefî altun olmak üzere alına geldiği ancak sâbık Sadrazam Şehid Köprülüzâde Mustafa Paşa'nın sadaretinde cizye evrakı Zahrındaeşrefî altın 80, 85 ve 90'a paraya rayiç olduğu belirtilmekte fakat Eşrefî altın tamamen ma‘dûm 'yok) olduğundan Tuğralu altının râyiç olduğu belirtilmektedir. Belgedeki bilgilere göre 1148 senesi cizye cibayeti 1147 senesi Cemaziyelâhırı gurresinde cibayet olunacağı ve Kütahya, Karahisâr-ı Sâhib ve Sultanönü ve tevabilerinde sakin ve gelip geçenlerin cizyelerini tahsil etmek üzere cizyedar olarak da Dergâh-ı âlî çavuşlarından Kemankeş İbrahim'in görevlendirildiği belirtilmektedir[1267].

1148 senesine mahsub olmak üzere Kütahya ve tevabii cizyesi . buna göre Karahisâr-ı Sâhib'de ala 35, evsat 300 ve ednâ 90 adet olmak üzere toplam 524 adet cizyeye müstahak reaya vardır [1268]. Diğer cizye beratlarında Kütahya, Karahisâr-ı Sâhib ve Sultanönü sancakları cizye evrakı miktarı toptan verildiği halde sadece burada Karahisâr-ı Sâhib'inki ayırd edilmiştir.

1151 senesi cizye vergisi 1150 senesi Rebiülûlânın 1'inde cibayet olunmuştur. Bu senenin cizye evrakı içinde 230 alâ, 2200 evsat ve 670 ednâ olmak üzere toplam 3100 evrâk ile Dergâh-ı Mu‘allâ gediklilerinden olup sabıkan cizyedâr olan Kemankeş İbrahim'e der-uhde olunmuştur[1269].

[1266] ***AŞS***, 538, 39 b-40 a.
[1267] ***AŞS***, 539, 49 b-50 a.
[1268] ***AŞS***, 539, 50 a-b.
[1269] ***AŞS***, 541, 24 a-25 a.

1161 senesinde Kütahya'nın geneli cizyeye müstahak olan 230 ala, 2280 evsat ve 690 ednâ olmak üzere toplam 4000 zimmî olduğu, bunlardan 25 alâ, 300 evsat ve 25'i ednâ olmak üzere toplam 350 tanesinin Karahisâr-ı Sâhib Sancağı'nda bulunduğu görülmektedir. Bu senenin cizye cibayeti ise Ömer'e verilmiştir. Ömer'in kendisi en azından müteferrika rütbesinde birisi olmalıdır. Zira hakkında kullanılan elkab onu göstermektedir (kıdvetü'l-emâsil ve'l-akrân)[1270].

1162/1749 senesine mahsuben gönderilen cizye fermanında Karahisâr-ı Sâhib Sancağı'nda bulunan ehl-i zimmet cizye kağıdı sayısı a'la 40, esat 400 ve 125 de ednâ olmak üzere 565 evraktır[1271]. Bir önceki senede 350 olan cizye evrakı sayısının yaklaşık % 70 artışla 565 olması enteresandır.

Kıbtîler

Karahisâr-ı Sâhib Sancağı'ndaki sosyal sınıflardan birisi de Kıptîlerdir. Kıptî Osmanlı'da Çingenelere verilen bir isimdir. Bunların hem müslim hem de gayri müslim olanları vardır. İnanç bakımından iki ayrı grup olmasına rağmen hukûkî bakımdan denk sayılmışlar ve her gruba da cizye vergisi uygulanmıştır. Ancak diğer gayri müslimlerden daha az vergi alınmıştır. Çingenelerden alınan cizye ve ispençe vergilerinin kayıtları Cizye Muhâsebesi ve Maden Kalemi bürolarınca tutulmakta idi[1272].

Kıbtîler Osmanlı Devleti'nde zimmî reayadan sayılarak bunlardan cizye alınmakta idi. Bunların ekseriyeti Rakka ve Diyarbekir Eyâletlerinde bulunurken cizye vergisini vermemek için eyâlet be-eyalet, kaza be-kaza dolaşıyorlardı. Devlet de bunu bildiğinden bunların bulundukları yerde cizye mallarının tahsili için geniş bir bölgeye emirler göndermekte idi. Bu meyanda 3. Cemaziyelahır 1134/20 Mart 1722 tarihinde Rakka ve Diyabekir valileri; Adana ve Maraş beylerbeyileri; Kars, Tarsus, Malatya sancakları mutasarrıflarına hitaben gönderilen bir fermanda, Haleb ve Beyru'n-firad (?) ve Rumkale kıbtıyan cizyesi maktuunun senevi 148890 akça malı olub Haleb Muhassıllığı aklamından olduğu, bu vergiyi vermekle mükellef olan bu mukataanın reayasından Arabacıyan (?), Kuyumcuyan, Ozan, Abdal, Çamurlu, Gözaçan ve sair suret-i deftere dahil ecnas niceleri Malatya ve Hısn-ı Mansur, Behisni, Maraş, Rakka, Rakka,

---

[1270] ***AŞS***, 545, 7 b-8 a.
[1271] ***AŞS***, 545, 47 b.
[1272] Çingeneler hakkında geniş bilgi için bkz. İsmail Altınöz, "Osmanlı Toplum Yapısı İçinde Çingeneler", **Türkler**, C. X, s. 422-432.

Diyarbekir, Kars, Adana, ve Tarsus kazalarında gezdikleri bildirilerek vech-i meşruh üzere bunlar her ne mahalde bulunursa iktiza iden mâl-ı maktû'ları kendülerden tahsil edilmesi istenmektedir[1273]. Bu belge Karahisâr-ı Sâhib Şer'iye Sicillerine de kayd olunduğuna göre burada da bu taifeden olup cizyeye müstahak olan reaya olması gerekir. Nitekim bu belgeden 12 sene sonra kaydedilen bir başka belgede (20. 01. 1146) Hassa Serbazerganı el-Hac Hüseyin'in, uhdesinde olan Kocaili ve tevabii ve mülhakatından Kütahya, Karahisâr-ı Sâhib ve Sultaönü livalarındaki kıbtiyyan cizyesinin tahsili için temessükü taşıyan kişiye gerekli yardımın yapılması hususunda el-Hac Hüseyin mektup yazmıştır[1274].

Kocaili, Hüdavendigar, Biga, Karesi, Kütahya, Karahisâr-ı Sâhib Sultanönü ve Bolu sancaklarındaki kıbtiyyan cizyesinin 22 Zilhicce 1142 tarihinde Hassa Başbazerganı el-Hacı Hüseyin'in uhdesinde olduğu...[1275].

1143 senesi Hassa Serbazerganı el-Hac Hüseyin'in, uhdesinde olan Kocaili ve tevabii ve mülhakatından Kütahya, Karahisâr-ı Sâhib ve Sultaönü livalarındaki kıbtiyyan cizyesinin tahsili için temessükü taşıyan kişiye gerekli yardımın yapılması hususundaki senedi[1276]. Senet Hassa Serbazerganı el-Hac Hüseyin tarafından verilmiş ve Karahisâr-ı Sâhib bu senedin 20 M. 1144 tarihinde geldiği kaydedilmiştir. Ancak bu işin kime verildiği senette belirtilmemiştir.

Ilgın kazasının Kalaycılar Mahallesinden Hasan, Hüseyin, Yusuf ve diğer Hasan adlı kişiler, babaları Karahisar-ı Sahib'de oturması sebebiyle rüsum-ı raiyyetlerin Ilgın mukataası voyvodasına verirken, Kıpti cizyedarı bunlara siz kıptisiniz diyerek cizye istediğinden bunun araştırılarak önlenmesi hususunda emr-i ali[1277]

[1273] ***AŞS***, 535, 66 b.
[1274] ***AŞS***, 538, 8 a.
[1275] ***AŞS***, 538, 7 b-8 a, 8 b-9 a.
[1276] ***AŞS***, 538, 8 a.
[1277] ***AŞS***, 539, 15 a.

SONUÇ

1720-1750 tarihleri arasındaki idari, sosyal ve ekonomik yapısını incelediğimiz Karahisâr-ı Sâhib Sancağı 10 kadılık bölgesinden meydana gelmekte idi. Bu kazaların sınırlarına baktığımızda bugünkü sınırlarla hemen hemen aynı olduğunu görmekteyiz. Bu da sancağın tespit edilen sınırlarının doğal şartlara uygun olarak belirlendiğini göstermektedir. Kaza sayısının 10'a çıkması, buraya tayin edilen valilerin beylerbeyi payeli olması Karahisâr-ı Sâhib'in, Anadolu Eyâleti'nin önemli bir sancağı konumunda olduğunu göstermektedir.

Karahisâr-ı Sâhib'te Türk ve Müslüman nüfusun iskanına ta ilk dönemlerden itibaren başlanmış ve bunun neticesi olarak incelediğimiz dönemde % 90'lara varan bir nispette Türkleşmiştir. Karahisâr-ı Sâhib demografik yapısını oluşturan ahalinin büyük bir kısmı yerleşik olmasına karşılık bir kısım da konar-geçer teşekküller de mevcuttu. Bunların incelediğimiz dönemde nüfus hareketlerine sebep olduklarını görmekteyiz.

Konar-göçer teşekküller ve 600'den fazla köy ve mesraa yerleşimi ile birlikte Karahisâr-ı Sâhib Sancağı'nda ziraat ve hayvancılık büyük bir canlılık göstermiştir. Tespit ettiğimiz hususlardan birisi de 1720'li yılların başına gelinceye kadar Karahisâr-ı Sâhib Sancağında bulunan küçük baş hayvanlardan ağnâm rüsûmu alınmadığıdır.

Sosyal hayatta vakıfların büyük bir ağırlık ve öneminin olduğu yüzlerce menkul ve gayri menkul vakıftan ve bunların esnafa ve ihtiyaç sahiplerine borç vermelerinden anlaşılmaktadır.

Zaviyelerin gerek kendi ihtiyaçlarını ve gerekse zaviyeye gelenlerin karınlarını doyurmak için koyun sürülerine sahip oldukları ve bu sürülerden 150 adedine kadar olanlarından vergi alınmadığı anlaşılmaktadır. Bundan da daha öceki yüzyıllarda olduğu gibi XVIII. yüzyıl boyunca tekke ve zaviyeler önemli bir sosyal ihtiyacı karşılamakta ve mühim bir fonksiyon icra etmektedir.

Karahisâr-ı Sâhib ahalisinin vergilerin ağırlığından ve çokluğundan ziyade bu vergileri toplamaya gelen görevliler, kadılar, mütesellimler vs. gibi idarecilerden fazla vergi topladıkları şeklinde şikayette bulunmaları bu dönemde toplanan vergilerin fazla ağır olmadığı şeklinde yorumlanabilir.

Osmanlı Devleti'nde "Ayanlık" müessesesinin kuruluşu ve XVII-XVIII. yüzyıllardaki gelişimi incelendiğinde Devletin genelinde olduğu gibi Karahisâr-ı Sâhib'te de bu konuda oldukça büyük mücadele ve çekişmelerin olduğunu, buna bağlı olarak da ahali arasında zaman zaman münaferetleşmenin yaşandığını gözlemyebiliyoruz.

Bulunduğu coğrafi konum itibariyle ekonomik bir canlılık olduğunu, buna bağlı olarak bu sancakta bir darphanenin kurulduğunu da tespit etmiş bulunuyoruz. Gerçi darphanenin kuruluş ve faaliyette olduğu zamanı tespit edememiş olsak ta belgeler burada bir darphane olduğunu işaret etmektedir. Bu konu ayrıca araştırılmaya değer.

EKLER

EK: 1 Karahisâr-ı Sâhib Şehrindeki evlerin bölümleri, değerleri ve mahallelere göre dağılımı

Mh.	Kat Sy.	Oda Sy.	Çardak	Anbar	Bahçe	Hela	Avlu	Çeşm/ Kuyu	Ahır	Samanlık	Fiyatı	Defter No.	Vrk. No	Diğer	
Eskiyeni Mahalle											Hibe	534	2 a		
Kahil	1	2	var	1			var				140	534	5 b	Yetim/nafaka iç	
Arabmescidi											165	534	6 b	Terike	
Tac Ahmed	1	3	var				var				81	534	7 b	Ayrıca bir tava	
Sofular											120	534	10 a	Terike	
Burmalı											300	534	19 a-b	Terike	
İmaret											300	534	20 a	Terike	
Karaman	2						var				40	534	22 b	İlam dava	
Hacı İsmail											250	534	42 a	Dükkanla birlkt	
İmaret											180	534	43 b	Terike	
Cami-i Kebir											250	534	45 b		
Cami-i Kebir	2	3			sofa		var				183	534	45 b		
Sofular	1	3					var				31	534	46 b		
Fakih Paşa	2	2	2 katlı		var	var					130	534	47 a		
Fakih Paşa											250	534	48 a		
Efecik											30	535	11 a	Terike	
Kalecik-i Kebîr											50	535	15 a	Terike	
Hacı Mahmud	2	4					var				150	535	15 b	Fırın ve oda var	
Çavuşoğlu Mh.			var		var		var	akarsu			80	535	16 b		
İmaret											400	535	17 b	sarayın 1/3 terike	
Sofular											200	535	19 a	Terike	
İmaret											100	535	24 a	Terike	
Fakih Paşa											250	535	24 b	Terike dahiliye	
Fakih Paşa											450	535	24 b	hariciye menzili	

İmaret	2	2+1			var		var	akarsu			225	536	2 a		
Karaman											300	536	9 b	Terike	
Cami-i Kebir					Var						130	536	13 b	Terike	
Sinan Paşa											1000	537	3 b	Terike	
Akmescid											170	537	9 b	Terike	
İmaret											300	537	13 a	Terike	
Tac Ahmed	2	2+2					var	akarsu			140	537	19 a	40 krş. eşya ile hibe	
Sofular											150	537	35 b	Terike	
Mh.	**Kat Sy.**	**Oda Sy.**	**Çardak**	**Anbar**	**Bahçe**	**Hela**	**Avlu**	**Çeşm/ Kuyu**	**Ahır**	**Samanlık**	**Fiyatı**	**Defter No.**	**Vrk. No**	**Diğer**	
Tac Ahmed											150	537	35 b	Terike	
Tac Ahmed							var	akarsu			75	537	36 a		
Akmescid	2	2+1	yazlu				var				400	537	36 b	Sofa	
Hacı Yahya	2	2+2			var			Akar su			600	537	36 b	sofa	
Yukarıpazar											60	537	37 a	Terike	
Sofular											120	533	1 b	Terike	
Nasara											200	533	2 b	Terike	
Karaman											250	533	3 a	Terike	
İmaret											250	533	3 b	Terike	
Sofular											250	533	4 a	Terike	
İmaret											90	533	7 a	Terike	
Kahil											300	533	7 b	Terike	
Doğancılar M	1	2					Var				30	533	15 a	40 yıl önc fiyat	
Sofular	1	1	var				var				50	533	22 b-2		
Yukarıpazar	2	2+1					var				200	538	9 a		
Cami-i Kebîr	2	2+1	var	kiler							70	538	10 a	Arsası da var	
Kâhil	2	2					var				hibe	538	15 a		
İmaret											50	538	44 a	Terike çardak	
Nasara	2	2	var				var				350	538	45 a		
Hacı Mahmud	1	2					var		var	var	140	538	45 b		
Hacı Mahmud	2	1+1					var				100	538	57 b		
Hacı Mahmud	2	1+1									15	538	57 b		

Hacı Yahya	2	1+1					var				50	538	46a		
Hacı (???)	1	2	var				var				50	538	46a		
Karaman		1	var					kuyu				538	48a		
Hacı Yahya											60	538	48a		
İmaret	2	1+1					var				110	538	48b		
Sofular	1	3		var			var				70	538	49a		
Nasara											150	538	51b	İlam	
Nasara											85	538	54b	Hüccet	
Karahisâr'da ev											125	538	88b	Terike	
Sofular											70	538	62a		
Mh.	**Kat Sy.**	**Oda Sy.**	**Çardak**	**Anbar**	**Bahçe**	**Hela**	**Avlu**	**Çeşm/Kuyu**	**Ahır**	**Samanlık**	**Fiyatı**	**Defter No.**	**Vrk. No**	**Diğer**	
Burmalı	2	1+1	var				var		var		100	538	62b		
Karaman											30	538	65a	Terike	
İmaret											300	538	66a	Terike	
Ardıç			var								180	538	66b	İlam	
Sofular											40	538	67a	Terike	
Sofular											32	538	67a	Terike	
Egeste											80	538	68b	Menzil arsası	
Egeste											35	538	68b	Menzil arsası	
Sofular	1	2	var				var				60	538	69a		
Sofular											60	538	69b		
Burmalı	1	2					var				50	538	70b		
Doğanlar											63	538	71b	İlam	
Efecik											40	538	72a		
İmaret	2	2+1					var				140	538	72b		
Cami-i Kebir	2	1+1	var				var		var		60	538	72b		
Sofular	1	1							var	var	46	538	73b	Odası harab	

Karaman											28	538	73 b	Boş arsa	
Karaman	1		var				var				21	538	74 a		
Nasara											200	538	75 a		
Tac Ahmed											120	538	76 a	Terike	
Nasara	2	2+1					var				85	538	76 b		
Tac Ahmed	1	1					var				60	538	77 a	Dam (çardak)	
Burmalı	1						var			var	27	538	77 a		
Kâhil											152	538	77 b	Terike	
Tac Ahmed											120	538	78 b	½= 60 kuruş	
Nasara	2	2+1									160	538	79 a-b		
İmaret	1	6					var	Kuyu			155	538	80 a-b		
Cami-i Kebîr											75	538	80 b	Hisseli satış	
Kahil	1	1	var				var				145	538	81 a		
Sofular											13	538	81 b	Terike	
İmaret											35	538	84 b	Terike	
Kahil											100	538	87 b	Terike	
Cami-i Kebîr	2	1+1					var		var		250	538	88 a		
Mh.	**Kat Sy.**	**Oda Sy.**	**Çardak**	**Anbar**	**Bahçe**	**Hela**	**Avlu**	**Çeşm/ Kuyu**	**Ahır**	**Samanlık**	**Fiyatı**	**Defter No.**	**Vrk. No**	**Diğer**	
Sofular		4+?									?	538	89 a	Vakf iddiası	
Nasara	2	2+1	var	sofa		var	var	akarsu	var		500	538	90 a	fırın	
Akmescid	1	2	var								20	538	90 a		
Zaviye	1	1	var								85	538	90 b		
Molla Bahşi	1	2					var				60	538	90 b		
İmaret											65	538	91 a	Terike	
İmaret									1 ahır		25.5	538	91 a		
Akmescid											120	538	92 a	Terike	

Nasara											150	538	93 a	50 krş. 8 miskal inci olarak	
Burmalı											?	538	94 a	İlam fiyat yok	
Akmescid	1	1	var				var				60	538	95 a		
İmaret											50	539	10 b	Terike	
Akmescid	2	3+ 1	1/2sof a		var			akars u			500	539	14 a	Yazlası var	
Sofular											80	539	14 b	Terike ½ hisse	
Fakih Paşa											220	539	16 b	Terike	
Sinan Paşa											54	539	23 a		
Arabmesci di	2	2+ 2									180	539	23 b		
Fakih Paşa											500	539	41 a	Terike	
El-Hac Evtal	2	1+ 1			var						211	539	75 a		
İmaret	1	1	var				var				55	540	2 b		
Zaviye											500	540	8 b	terike/ dah. har.	
Zaviye											100	540	8 b	terike fırın men	
Zaviye	2	2 +?	mutfa k				var				200	540	12 b	Miras ibrası	
Sofular											100	540	18 b	Terike	
Kahil	1	2					var	akars u	var		hibe	540	21 a		
Arabmesci di	2	2									120	540	21 a	Alt kat boş	
Karaman	2	1+ 1	var				var				150	540	21 b	Ceviz ağacı var	
Karaman	1	1	var				var		var		100	540	22 a	Önceki ile takas	
Hacı Yahya	1	1			var		var				100	540	22 a	Terike	
Hacı Yahya	1	1			var		var				60	540	22 a	Terike	
Tac Ahmed											180	540	24 a	Terike	
Sofular	1	3		2 göz			var				53	540	24 a	Ayrıca 1 tüfek	
Hacı Yahya	1	1	var				var	akars u			200	540	25 b		
Mh.	**Kat Sy.**	**Oda Sy.**	**Çardak**	**Anbar**	**Bahçe**	**Hela**	**Avlu**	**Çeşm/ Kuyu**	**Ahır**	**Samanlık**	**Fiyatı**	**Defter No.**	**Vrk. No**	**Diğer**	
Fakih Paşa											180	540	26 a		

Çavuşbaşı											70	540	26 b	Terike	
Tac Ahmed											60	540	27 a	Terike	
Sinan Paşa	1	2	var				var	akarsu			100	540	28 a		
Sofular	1	2	var				var		var		85	540	31 b		
Sofular											50	540	32 a	Terike	
Sofular											100	540	32 b	Terike	
Hacı İsmail	1	1	var					akarsu			100	540	33 a		
İmaret											90	540	33 b	Terike	
İmaret											200	540	34 a		
Hacı Evtal	2	1+1			var		var		var		224	540	34 a	Kaytur ve evber	Harabe
Sofular	2	1+1	var						var		20	540	34 b		
Arabmescidi											250	540	38 a	Terike	
Sofular											120	540	39 b		
İmaret	1	1	var		var		var		var		60	540	40 a		
İmaret											30	540	43 a	İlam	
Karaman									var		300	540	44 a	Terike	
Egeste											70	540	45 b	İlam	
Sofular	2	1+1	var				var				30	540	45 b		
Fakih Paşa											1300	540	46 b	Terike	
Fakih Paşa											100	540	46 b	terike/fırın mnz	
Fakih Paşa											300	540	46 b	Terike/anbar m.	
Fakih Paşa											300	540	47 a	Terike/han m.	
Sofular	1	2					var				60	540	53 b	2 sene önce stş	
Sofular											40	540	54 a l	İlam	
İmaret	1	2	var				var				80	541	4 a	Dam	
El-Hac Yahya											70	541	6 a	Terike	
Sofular											25	541	19 a		
Molla Bahşi											400	541	26 b	Terike	

Molla Bahşi											300	541	26 b	Terike/har.dahil	
İmaret	2	1+1					var	akarsu	var		150	541	51 a		
Sofular												541	55 b	Şuf'a talebi	
Arabmescidi											18	541	59 b	Şuf'a	
Mh.	**Kat Sy.**	**Oda Sy.**	**Çardak**	**Anbar**	**Bahçe**	**Hela**	**Avlu**	**Çeşm/ Kuyu**	**Ahır**	**Samanlık**	**Fiyatı**	**Defter No.**	**Vrk. No**	**Diğer**	
Hacı Evtal	2	2+1	var			var				odunluk	233	541	72 a		
Sinan Paşa	1											542	3 a	Müzayede/şuf ‘a	
Karakatib	2	2+1			var						85	542	36 a		
Ardıç											45	542	97 b		
Cami-i Kebir	1 ?	1									45	543	45 a	Üst katın satışı	
Tac Ahmed	2	3+	dehliz			var	var	çeşme	var	var	1300	543 543	48 b- 49 a		
Kubeli	2	2+2	dehliz	kiler	var	var	var	çeşme		mutfak					
Fakih Paşa				var							500	544	25 b	ter. dah. ve har.	
Fakih Paşa	Anbar evi			var							100	544	25 b	Terike	
Cami-i Kebir	2	2+1					var				91	544	31 a		
Karaman											400	544	31 b	Terike	
El-Hâc Evtal											200	544	42 a	Terike	
Nasara	2	2+1			var		var		var		230	545	1 b	Borç için vakflr	
Kubeli											150	545	5 a		
El-Hâc Yahya											60	545	6 a	Terike	
Cami‘-i Kebîr											200	545	8 a-b	Terike	
İmaret	2	1+1	Bedas ? odası		var	var			var		642	545	8 b		
İmaret	2	1+1			var	var	var				20	545	9 a	Evin bir kısmı	
Molla Bahşi	2	1+1	var		var	var	var				80	545	11 a	Esedî kuruş	
Sofular											50	545	12 a	Terike	
Karaman											600	545	12 a	Mefkud	
Sofular											80	545	12 b	Terike	

El-Hâc Mahmud	1	1	var				var				Hibe	545	13 b		
El-Hâc Fakih											150	545	15 a	Terike	
İmaret											50	545	16 a	Terike	
El-Hâc İsmail											300	545	17 a	Terike	
Nasara											350	545	20 b	Terike	
Cami-i Kebîr											300	545	21 a	Terike	
Sofular											50	545	23 b	Terike	
Sofular											150	545	23 b	Terike	
Cami-i Kebîr	oda										60	545	26 a	Terike	
Fakih Paşa											250	545	26 a	Terike	
Cami-i Kebîr											120	545	27 a	Terike	
Mh.	**Kat Sy.**	**Oda Sy.**	**Çardak**	**Anbar**	**Bahçe**	**Hela**	**Avlu**	**Çeşm/ Kuyu**	**Ahır**	**Samanlık**	**Fiyatı**	**Defter No.**	**Vrk. No**	**Diğer**	
Akmescid	1	2	var			var	var				44.5	545	27 a	Ayrıca 1.5 kyl h	
Fakih Paşa											400	545	27 b	Terike	
Burmalı	2	1+2					var		var		150	545	29 b	İlam	
Ardıç											200	545	30 a	Terike	
Akmescid											110	545	30 a	Terike	
El-Hac Yahya			1								30	545	31 a		
Yukarıpazar	2	2+1	sofa			var	var				250	545	31 b		
İmaret											250	545	41 b	Terike	
Karaman											120	545	42 b	Terike	
İmaret											200	545	42 b	Terike	
Kâhil											1500	545	46 a	ter. dah. ve har.	
Zaviye											170	545	476 a	Terike	
Sofular											100	545	57 b	Terike	
El-Hac Yahya											1400	545	58 b	ter. dah. ve har.	
Burmalı											400	545	61 a	Terike, dah.	

Burmalı											200	545	61 a	terike, har. oda	

Ek: 2 Karahisâr-ı Sâhib Köylerinde bulunan evlerin müştemilâtı, değerleri

Köyler	Kat Sy.	Oda Sy.	Çardak	Anbar	Bahçe	Hela	Avlu	Çeşm/ Kuyu	Ahır	Samanlık	Fiyatı	Defter No.	Vrk. No	Diğer
Aksaz											?	534	5 a	
Mihail		çok		2 göz			var		var	var	80	534	47 b	4 dnm. Bah. ile
Çepni											30	535	6 b	Ev ve oda
Sülümenli											20	535	68 a	Terike
Salar	ev								ağıl		50	533	6 b	Terike
Anbanaz	1	1								1	6	533	13 b	İlam
Anbanaz	1	2								5 göz	8	533	13 b	İlam
Sülün	1	1					var			var	16	538	15 a	
Osman											30	535	7 a	Terike
Halımoğru											40	538	43 b	Terike
Kışlacık											20	538	52 a	
Erkmen											20	538	53 a	Terike
Salar				var							50	538	56 b	
Akcin											25	538	61 a	Terike
Sarık											5	538	82 b	Terike
Ayvalu											15	538	83 a	Terike
Kışlacık											30	538	84 b	
Karaarslan											30	538	88 b	Terike
Mihail											10	538	93 b	Terike
Sibsin											40	539	46 a	Terike
Muttalib											30	540	31 a	Terike
Karaarslan											38	540	41 b	Terike
Deper											20	540	49 a	Terike
Mihail											50	540	51 a	trk.ev+oda+ağıl
Tekkeler											20	545	4 b	ter. dah. ve har.
Harmanlı										hisse ?	8	545	23 b	Terike
Döğer			ağıl						var		25	545	24 a	Terike
Sarık											15	545	24 b	Terike

Çakırlar											60	545	28 a	Terike	
Harmanlı										Çiftl. evi	50	545	46 a	Terike	
Kalecik-i Kebîr								ağıl	var	var	60	545	28 b	Terike	

Ek: 3 Karahisâr-ı Sâhib'te vefat edenlerden kayıtlara geçenlerin sosyal ve iktisadi durumları

Oturduğu yer	Cinsiyeti	Medeni dur.	Çck. Sayısı	Eş Sayısı	Anne	Baba	Diğer Akraba	Mesleği	mehir	Terike mikt.	Deft.	Vr.	Diğer
Arab m. m.	Er	evli	-	2	-	-	-	Kalaycı	83. kr. 4 s. İkisinede	258/117	534	6 b	
Hacı Ahm. M (kütahya)	Er	Evli	1+ hml	1	-	-	-	-	-	460/423	534	7 b	misafir
Sofular	Kadın	Evli	2+4	Var	-	-	-	Ev hanımı	-	212/204	534	10 a	
Kastamonu	Er	Evli	-	1	-	-	-	Asker	-	23/12	534	12 a	Yabancı
Akmescid	Kadın	Evli	-	Var	var	-	1 Kardeşi	E. hnm.	41, 8 s	553/354.5	534	15 a-b	
Burmalı	Er	Evli	1	1	-	-	-	Attar	125	930/764	534	19 a-b	
İmaret	Er	Evli	2+2+H	1	-	-	ölen eşine mhr	Boyacı	200+200	2461/1874.5	534	20 a-b	Kölesi var
Yund Dağı ahalisinden Hac'dan gelirken	Er	?	?	?	?	?	?	?	?	?	534	20 b	?
İmaret	Kadın	Evli	2	1	var	-	-		-	411/388	534	21 a	
Hacı İsmail	Er	Evli	-	-	-	-	1 Amca zadesi	Kahveci	83. 4 s	139/7.5	534	22 b	
Fakih Paşa	Kadın	Evli	1+1	Var	var	var	-	Ev Hanımı	83. 4 s	209/202	534	23 a	
İmaret	Er	Evli	1+2	1	-	-	-	Ayakkabıcı	166	278/83	534	43 b	
Zaviye (Haleb'de gelirken ölen)	Er	Evli	1+1	1	var	-	-	Tüccar	166 8 s+50	432/203	534	43 b	
Sinan Paşa	Er	Evli	1	2	-	-	-	-		330/250	534	44 a	
Cami-i Kebîr (Haleb'de gelirken ölen)	Er	Evli	1+2	1	-	-	Londra kumaş	Tüccar	125	2555.5/1508	534	45 a-b	
Fakih Paşa	Er	Evli	1+3	1	var	-		Tütüncü	80	1274/857	534	48 a	
Kahil	Er	Evli	0+1	1	-	-	Er ve kız kard.	-	41 8 s	121/borç 180	535	7 a	
Hacı Mahmud	Kadın	Evli	2+1	Var	-	-	-	Ev hanımı	12	29.5/26	535	7 b	
Okunamadı	Er	Evli	??	?	?	?	-	Tüccar ?	-	70.5/58.5	535	8 a	
Hacı Mahmud	Kadın	Evli	2+2	Var	Var	-	-	Ev hanımı	333	163/150	535	9 a	
Hacı Mahmud	Er	dul	2+1	-	-	-	-			223.5/166.5	535	9 a	
Okunamadı	Kadın	Evli	??	?	?	?	?			1560.5/1531	535	9 b	
Efecik	Er	Evli	0+2	2	-	-	1 Kız kard	Tahıl tüccarı	20 ve 83 8s	482/439	535	11 a	
Kubelü	Kadın	Evli	3+2	Var	Var	-		Haffaf düknl	166 8 s.	801.5/776	535	12 b-13 a	
Fakih Paşa	Er	Evli	0+1	2	-	Var	-	Papuççu	166, 8+100	588 kr. 8 s/237	535	17 a	
İmaret	Er	Evli	-	1	-	-	1 Er kar	Sipahi	-	583	535	17 b	Harp aletleri
İmaret	Kadın	Evli	3+2	Var	var	-	-	Ev hanımı	60	483/464	535	18 a	
Okunamadı (mh.)	Kadın	Evli	0+1	Var	-	-	1 er 2 kz krd	Ev Hanımı	4 kr. 8 s.	44/41	535	18 b	
Sofular	Er	Evli	-	1	Var	-	1 er krd	Seyyid	83 8 s.	348/234	535	19 a	
Cami-i Kebîr	Kadın	Evli	1+2	Var	-	-	-	Ev hanımı	83 4 s.	403	535	20 a	
Oturduğu yer	**Cinsiyeti**	**Medeni dur.**	**Çck. Sayısı**	**Eş Sayısı**	**Anne**	**Baba**	**Diğer Akraba**	**Mesleği**	**mehir**	**Terike mikt.**	**Deft.**	**Vr.**	**Diğer**
İmaret (Hacc'dan gelirken vefat etmiş)	Er	Evli	2+5	1	-	-	-	Fırıncı/tüccar	83 4 s.	601/478 8 s	535	24 a	
Fakih Paşa (Hacc'dan gelirken vefat etmiş)	Er	Evli	1	1	-	-	-	İşadamı	333 4 s.	6686.55738.5	535	24 b-25 a	12 dükkan, fırını vs
Salar	Er	Bekar	-	-	-	-	1 er, 2 kız	?	-		535	68 b	
İmaret	Kadın	Evli	2+0	Var	-	-	1 Cedde-i a'lâ	Ev hanımı	125	413/386	536	2 b	Zinet eşyası, altın
Karaman	Er	Evli	1+1	1	-	-		Sarraç	250	1817/1492	536	9 b	2 Saraç 1 bakkal d
Cami-i Kebîr	Er	Evli	2+0	1	-	-	-	Boyacı	83 4 s.	792/575 2 s.	536	13 b	U.çarşı Muytab d.
Cami-i Kebîr	Er	Evli	2+1+ H	1	var	-	-	Boyacı oğlu	125	258 11 s./128	536	13 b	
İmaret	Er	Evli	1+2	1	var	-	-	Tüccar-esnaf	-	1198/1101.5	536	14 b	
İmaret	Er	Çocuk	-	-	Var	-	2 kız krd. 1 amca	Çocuk	-	389.5/381	536	15 a	
İmaret	Kız	Çocuk	-	-	var		Hml.+ 1 amca	Çocuk	-	194 11 s./186	536	15 a	
Sinan Paşa	Er	Evli	0+1	1	-	-	1 er kardeş	Rençber-Toc.	100	1474/1283	537	3 b	
Hacı Yahya	Er	Evli	0+1	1	-	-	-	Ulemadan	41 8 s.	1871.5/1280	537	5 b-6 a	
Akmescid	Er	Evli	1+0	1	Var	-	-	Ağdacı	83 4 s.	601/502	537	9 b	
Cami-i Kebîr[1278]	Kadın	Evli	1+2	Var	-	-	-	Ev hanımı	83 4 s.	400/386	537	12 a	

[1278] Aynı terike 535 numaralı defterde 20 a'da da yazılmış

Hacı Mahmud	Kadın	Evli	0+2	Var	Var	-	-	Ev hanımı	83 4 s.	152/144	537	20 b	
İmaret	Kadın	Evli	1+1	Var	-	-	-	Ev hanımı	-	426 4 s./385	537	13 a	
Hacı İsmail	Er	Dul	1+3	-	-	-	-	?	-	63/77	537	15 b	
Yukarıpazar	Kadın	evli	0+2	var	var	-	Bb.nın babası	Ev hanımı	208 kr 1 sl.	544/487.5	538	26 a-b	
İmaret	Kadın	Evli	-	Var	-	-	2 krd. oğlu	Ev hanımı	-	170/162	537	17 a	
İmaret	Kadın	Evli	1+2	var	-	-	-	Ev hanımı	-	243.5/191.5	537	18 a	
İmaret	Kız	Çocuk	-	-	-	Var	1 er kardeş	Çocuk	-	?	537	18 a	
Sofular	Er	Bekar	-	-	Var	-	1 kız kardeş	Asker	-	378.5/356.5	537	35 b	
Tac Ahmed	Er	Evli	2+4	1	-	-	-	Kuyumcu		300.5/274	537	35 b	Gayri Müslim
Sofular	Kadın	Evli	2+1	Var	-	-	-	Ev hanımı	100	228.5/200	537	36 a	
Sofular	Kadın	Evli	2+2	Var	Var	Var	-	Ev hanımı	-	283/274	537	36 b-37 a	
Yukarıpazar	Er	Evli	-	1	-	-	2 kız kardeş	Asker/şehid	83 4 sl.	212/130	537	37 a	
Sofular	Er	Evli	0+2	1	-	-	3 kız krd oğlu	Çiftçi	41 8 s	234/137	533	1 b	
Nasara	Er	Evli	1+0	1	-	-	-	Belli değil		497/481	533	2 b	
Karaman	Er	Evli	5+0	1	-	-	-	Esnaf/Kürkçü	185 sulhen	1730/1435	533	3 a	
İmaret	Er	Evli	1+3	1	-	-	-	Tütüncü	333 4 s	3551 4s/2775	533	3 b	
Oturduğu yer	**Cinsiyeti**	**Medeni dur.**	**Çck. Sayısı**	**Eş Sayısı**	**Anne**	**Baba**	**Diğer Akraba**	**Mesleği**	**mehir**	**Terike mikt.**	**Deft.**	**Vr.**	**Diğer**
Sofular	Er	Evli	2+3	1	-	-	-	Müezzin	291 8 sm	1224.5/876.5	533	4 a	
Akmescid	Er	Evli	-	1	-	-	-	Çadırcı	41 8 sm	181.5/69	533	6 a	
İmaret	Er	Evli	0+2	1	-	-	-	Kalaycı	5	257/208	533	7 a	
Kahil	Er	Evli	1+0	2	-	-	-	Sarraç	58 8 s+41 8 s	529.5/367	533	7 b	
İmaret	Kadın	Evli	0+1	var	-	-	-	Ev hanımı	40	241/232	533	9 a	
Beypazarı Kazası	Er	?	?	?	?	?	?	Misafir	-	12.5	538	39 a	Misafir
İmaret	Kadın	Evli	-	Var	Var	-	1 er 1 kız krd.	Ev hanımı	100	450/427 3 rb	538	44 a	
Hacı Yahya	Kadın	Bekar	-	-	-	-	Er krd. kızı 1	Mesleği yok	-	112/104	538	48 a	
Hacı Yahya (Hac yolunda mhtml gelirken)	Er	Evli	1+0	1	var	-	-	Berber	60	129/235.5	538	49 b	okur yazar 28 kitap
Nasara	Erkek	Evli	1+3	1	-	-	-	Kuyumcu	-	124.5/120	538	50 a	Gayri Müslim
Üsküb/Kırçova (Hac'dan gelirken vefat)	Er	?	?	?	?	?	?	Hacı/Yolcu	-	224.5/162.5	538	54 a	
Sofular	Er	Evli	1+2	1	Var	-	-	Debbağ	40	443/376	538	62 a	Okur yazar
İmaret	Kadın	Bekar	-	-	-	-	2 er krdş oğlu	Yok	-	12.5/8	538	63 a	
Karaman	Er	Evli	1+1	1	-	-	-	Çiftçi	40	123.5/68	538	65 a-b	
İmaret	Er	Evli	2+1	1	Var	-	-	Ağdacı/Dükkan	166 8 s.	2165/1670	538	66 a-b	
Sofular	Er	Evli	1+1	2	-	-	-	Şeyh	-	104/92	538	67 a	
Sofular	Er	Evli	1+0	1	-	-	-	Mesleği yok	41	93/15	538	67 a-b	
Taşkapı (Kastamonu)	Er	?	-	-	-	-	-	Esirci	-	90/69	538	73 b	Acem Cariye
Tac Ahmed	Er	Evli	0+1	1	-	Var	-	Papuççu	125	480/178	538	76 a-b	Okur yazar
Kahil	Kadın	Evli	-	Var	-	-	2 kız kardeş	-	30	550/519	538	77 b	Debbağhanesi var
Hacı Evtal	Er	Evli	-	1	Var	-	Bbsının babası	Asker (?)	10000 akça	31	538	79 b-80 a	Gurbette ölüm
Burmalı	Kadın	Evli	0+2	Var	-	-	2 er kardeş	Ev hanımı	41 krş 1 zl	88/84	538	81 a	
Sofular	Kadın	Evli	-	Var	-	-	-	Ev hanımı	5	34	538	81 b-82 a	
Kayserili Esirci	Er	?	?	?	?	?	?	Esirci	-	828	538	82 a	5 erkek ve 2 k. Esir
İmaret	Er	Evli	1+0	1	-	-	-	Asker	20	120/89	538	84 b	Acem'de ölmüş
Çavuşoğlu (İran Seferinde şehid)	Er	Evli	2+0	1	-	-	-	Sipahi Asker	166	964.5/703	538	86 a-87 a	İran seferi
Kahil	Er	Evli	-	2	-	-	1 er kardeş	Bakkal (?)	166+30	165/148	538	87 b	Terazisi var
Kapan Hanında Misfair (Tokatlı)	Er	?	-	-	-	-	-	Asker	-	60	538	89 b	
İmaret	Kadın	Evli	1+3	Var	-	-	-	Ev hanımı	3	70/64	538	91 a	
Akmescid	Er	Evli	3+1	1	-	-	-	Esnaf/okur-yzr	41	737/669	538	92 a	1 Acem esiri var
İmaret	Er	Evli	0+1	1	-	-	1 kız kardeşi	Bahçıvan	41 8 sm	106/8.5	539	10 b	
Sofular	Er	Evli	2+2	1	-	-	-	Asker (?)	-	225/212	539	14 b	
Oturduğu yer	**Cinsiyeti**	**Medeni dur.**	**Çck. Sayısı**	**Eş Sayısı**	**Anne**	**Baba**	**Diğer Akraba**	**Mesleği**	**mehir**	**Terike mikt.**	**Deft.**	**Vr.**	**Diğer**
Fakih Paşa	Er	Evli	-	1	-	-	1 er amc torun	Sarraç	83 4 sm	281/137	539	16 b	

İmaret	Kadın	Evli	2+2	Var	-	Var	-	Ev hanımı	125	467/466	539	27 a	
Fakih Paşa	Er	Evli	1+1	1	-	-	-	Esnaf/Tabbâh	166	1076.5/967	539	41 a	Okur yazar kitaplar
Egeste	Kadın	Evli	3+0	Var	-	-	-	Ev hanımı	20	101.5/87.5	539	58 b	
Zaviye	Er	Evli	3+1	1	-	-	-	Ağa-Ayan	250	6265/5752	540	8 b-9 b	Okur-yazar
Mirza Paşa sarayı (Urfalı-dilsiz ve hasta)	Er	?	?	?	?	?	?	Asker	_	118/95.5	540	15 b	Kimsesiz
Abdi Kadı Hanı	Er	-	-	-	-	-	-	Türkmen	-	24.5/10	540	15 b	Beytülmal
Sofular	Er	Evli	-	1	-	-	1 kız krd. 1 kr oğ	Debbağ	10	1633.5/1560	540	18 b	Okur yazar
Hacı Yahya	Er	Evli	-	1	-	-	1 kz k. 1 amc oğl	Terzi	100	602/491	540	22 a	Okur yazar
İmaret	Kadın	Evli	-	Var	-	-	2 er kardeş	Ev hanımı	-	996 p/918 p	540	23 b	
Tac Ahmed	Er	Evli	0+1	1	var	-	1 k 1 er kardeş	Çiftçi	66 k 1 zolt	4989 p/31 kr	540	24 a	
Kubeli	Kadın	Dul	0+1	-	-	-	1 kız kardeş	Ev hanımı	40	92.5/75.5	540	24 b-25 a	
Çavuşbaşı	Er	Evli	3+0	1	-	-	-	Papuççu	40	440/368	540	26 b	
Tac Ahmed	Er	Evli	1+1	1	-	-	-	Debbağ	40	136.5/63.5	540	27 a	
Sofular	Er	Evli	2+1	1	-	-	-	?	40	86/	540	32 a	
Sofular	Kadın	Evli	2+1	1	-	-	-	Ev hanımı	40	113/78	540	32 a	
Sofular	Er	Evli	0+1	2	-	-	-	Asker/Sipahi	36 1/ 40 1	439.5/322.5	540	32 b	
İmaret	Er	Evli	0+1	2	-	-	1 kız kardeş	Debbağ	5	257/172	540	33 b	
Arabmescidi	Er	Evli	3+1	1	-	-	-	Demirci	83	1458/1305	540	38 a-b	
Bedrik	Er	Evli	1+0	1	-	-	-	Kalaycı	10	19/5	540	43 a	
Karaman	Kız	Küçük	-	var	-	-	2 k 1 er kardeş	Çocuk	-	435/435	540	44 a	
Fakih Paşa	Er	Evli	0+1	1	-	-	2 kardeş oğlu	Ulema/Naib	1000	7165/3404	540	46 b-47 b	
Mihail	Er	Evli	1+2	1	-	-	-	Sipahi	41 8 smn	751/333	540	51 a	
El-Hac Yahya	Er	Evli	2+2	1	-	-	-	Yağcı/esnaf	-	384.5/364	541	6 a	
Balık Hanı	Er	?	?	?	?	?	?	?	?	4157 a/3096	541	16 a	
Molla Bahşi (Hamile cariyesi var)	Er	Evli	0+3+H	1	Var	-	-	Çelebi/Han sah	333 1 sls	13584.5/ 12318	541	26 b-27 b	
Hacı Yahya	Er	Evli	1+0+H	1	-	-	-	Debbağ	80	1935/1748.5	541	71 a	
Efecik	Er	?	?	?	?	?	?	İmam	_	_	543	61 b	Vakıf muhasbesi
Molla Bahşi	Kadın	Evli	-	Var	Var	-	2 kız kardeş	Ev hanımı	250	2991.5/ 2611.5	543	63 a-b	
Zaviye	Er	Evli	0+1	1	-	-	1 er kardeş	Asker (?)	-	80 (?)/36	543	65 b-66 a	
Hisar mh. (Larende)	Er	Dul	1+3	-	-	-	-	Tüccar	-	116/83	543	73 a	
Akmescid	Kadın	Evli	1+3	var	Var	-	-	Ev hanımı	166 8 smn	642/623	544	11 a	
Oturduğu yer	**Cinsiyeti**	**Medeni dur.**	**Çck. Sayısı**	**Eş Sayısı**	**Anne**	**Baba**	**Diğer Akraba**	**Mesleği**	**mehir**	**Terike mikt.**	**Deft.**	**Vr.**	**Diğer**
İmaret	Kadın	Evli	1+0	Var	Var	Var	-	Ev hanımı	250	774.5/742.5	544	12 a-b	
Fakih Paşa	Er	Evli	2+1	1	-	-	-	Voyvoda	600 ?!) mi	10309/10020	544	25 b-26 b	
Karaman	Er	Evli	-	1	-	-	2 li-eb er kard	Esnaf	-	-	544	31 b-32 a	Yekün yok
Hacı Evtal	Er	Evli	3+2	1	-	-	-	?	83 4 smn	272/22	544	42 a	
Karaman	Er	Bekar	-	-	Var	-	1 er 1 kız kard	Öğrenci	-	4807 p/ 3966 p	545	4 a	İst. Medresede
Kubeli	Er	Evli	2+1	1	-	-	-	Esnaf	125	335/200	545	5 a	Çocukları Seyyid
Kubeli	Kadın	Evli	2+2	Var	-	-	-	Ev hanımı	50	489/469	545	5 a-b	Çocukları Seyyid
Akmescid	Kadın	Evli	-	Var	-	-	-	Ev hanımı	600 akça	7107/6067 a	545	5 b	Sarraç aletleri var
İmaret	Kadın	Evli	2+0	Var	Var	-	-	Ev hanımı	166.65 p	577/500	545	6 a	(paradan krşa çev.)
Hacı Yahya	Er	Evli	1+0	1	-	-	-	Tüccar	21	541	545	6 a-7 a	Acem tüccarı
Cami-i Kebîr	Kadın	Evli	3+1	Var	-	-	-	Ev hanımı	30	595.5/569.5	545	8 a-b	
Balık Hanı (Kütahyalı)	Er	Evli	2+0	1	-	Var	-	Kumaş Tüccarı	-	94/83	545	9 b	Gayri Müslim
Sofular	Er	Evli	2+3	1	-	Var	-	?	40	89/46	545	12 a	
Karaman	Er	Bekar	-	-	-	-	2 er 1 kız krd	-	-	367	545	12 a	Mefkud
Sofular	Er	Evli	3+1	1	-	Var	-	6 sene sn malı zuhur etmiş	166 k 27 p	566.5/352.5	545	12 b	Okur yazar
İmaret	Kadın	Evli	4+0	var	-	-	-	Ev hanımı	1000 p	2248/2111 p	545	14 a	
Çavuşoğlu	Er	Evli	0+5	1	-	-	1 er 1 kız krdş	?	83 k 13 p	106/3.5 kr	545	14 a	
Fakih Paşa	Er	Evli	0+1	1	-	-	1 oğ kz, 1 kz k	Kumaş Tüccar	100	592/430	545	15	Acem Mehmed

İmaret	Er	Evli	2+0+H	1	-	-	-	Kahveci	1707 p	9490/5589 p	545	16 a	
Hacı İsmail	Er	Evli	1+3	1	-	-	-	Otçu	1000 p	16053/3573 p	545	17 a	
Hacı İsmail	Er	Bekar	-	-	-	-	3 k kr, 1 a. oğl	?	1000 (ana)	2250 p	545	17 a	
Hacı İsmail	Kadın	Evli	1+0	Var	Var	-	-	Ev hanımı	125	200.5/288.5	545	18 a	
Arabmescidi	Kadın	Evli	1+1	Var	Var	-	-	Ev hanımı	3333 p	6693/6446 p	545	19 a	
Nasara	Er	Evli	0+2	1	-	-	1 er 2 kız krdş	Terzi (g. müsl)	-	844.5/779.5	545	20 b	Kuruşa çevrildi
Cami-i Kebir (Hac yolunda vefat)	Er	Evli	-	1	-	-	2 er kardeş	Sipahi/Çiftçi	125	2850/2201	545	21 a	
Sofular	Er	Evli	1+1	1	-	-	-	Çiftçi	41.5	123.5/25	545	23 b	
Sofular	Kadın	Evli		Var	Var	-	1 li-üm 1 ebevyn er krdş	Ev hanımı	40	57/53.5	545	23 b	p.dan krş.a çevrldi
Sofular(Hac yolunda vefat)	Er	Evli	2+3	1	-	-	-	Çiftçi	41.5	938.5/865	545	23 b	
Cami-i kebir (İstanbul'da vefat etmiş)	Er	Evli	0+2+H	1	-	-	-	Esnaf	166	732/375.5	545	26 a	
Cami-i kebir	Er	Evli	3+0	1	-	-	-	?	-	212.5/204.5	545	27 a	G. Müslim Acem
Fakih Paşa	Er	Evli	1+1	2	-	-	-	Esnaf/Ağdacı	100+100	6614/6070	545	27 b	Okur yazar
Oturduğu yer	**Cinsiyeti**	**Medeni dur.**	**Çck. Sayısı**	**Eş Sayısı**	**Anne**	**Baba**	**Diğer Akraba**	**Mesleği**	**mehir**	**Terike mikt.**	**Deft.**	**Vr.**	**Diğer**
Burmalı	Kadın	Evli	3+2	Var	-	-	-	Ev hanımı	20	230/210	545	29 b	
Ardıç	Kadın	?	-	-	-	-	2 hala kızı	Ev hanımı	-	274.5/244.5	545	30 a	
Akmescid	Kadın	?	-	-	-	-	-	Ev hanımı	-	103/81	545	30 a	
Karahisâr-ı Sâhib	Er	?	?	?	?	?	?	Vali	-	-	545	38 a-41 a	
İmaret	Er	Evli	2+1	1	-	-	-	Esnaf/Tüccar	-	2057/1974	545	41 b-42 a	Çck.ları seyydi
Çavuşoğlu	Er	Evli	3+1	1	-	-	-	Müezzin	40+83	707/460.5	545	42 a	Kılıç+tabanca+tüfk
Karaman	Er	Evli	4+1	1	-	-	-	Haşhaş Yağcısı	83	480/268	545	42 b	
İmaret	Er	Evli	2+0	1	-	-	-	Semerci Ustası	10	344.5/319.5	545	42 b	
Kahil	Er	Evli	3+3	1	-	-	-	Alemdâr/B.dâr	166+100 Ü	19642/18410	545	46 a-47 a	Ümmü veledi var
Zaviye	Er	Evli	2+4	1		-	-	Kuyumcu	-	251/231	545	47 a	Gayri müslim
Nasara	Kadın	Evli	0+1	Var	Var	Var		Ehl-i san‘at	-	200.5/190	545	47 b	Gayri müslime
Sofular	Er	Evli	2+1	1	-	-	-	Çiftçi	40	350/283	545	57 b-58 a	
Hacı Yahya	Er	Evli	0+1	1	-	-	1 er kardeş	Attar/Esnaf	35	12774/11240	545	58 b-59 a	
Burmalı	Er	Evli	2+1	1	-	-	-	Debbağ mudar	40+40	4778/3808	545	62 a	

Ek 4: Anadolu Valisine Karahisâr-ı Sâhib ve Diğer Kazalar Ahalisince Verilen İmdad-ı Hazariyyeler

Kazalar	1132	1132	1134	1136	1140	1140	1140	1141[1279]	1142[1280]	1143	1144[1281]	1145[1282]	1149[1283]	1151[1284]	1154[1285]	1155[1286]	1156[1287]	1158[12
Karahisâr-ı Sâhib	100	622	263	1396	270	323	373	1396	1396	2163,5	1396	1396 288	1616	1744	1731	1651	1686	168
Sandıklı	80	530 ¼	228	1335	244	297	349	1335	1335	2053,5	1335	1330 274	1547	1668	1609	1609	1614; ¼ 1	161
Şuhud	55	383 ¼	165 ¼	853	162	194	232	853	853	1203,5	853	853 175	988,5	1066,5; 25 a	1028	1028	1031	102
Sincanlı	40	282.5	122	625	119	143	171	625	625	942	625	665 128	723	779; 8 p	753	753	725; 15 p	80
Bolvadin	15	128	57.5[1291]	273	53.5	62	77.5	273	273	534,5	273	273 56	317	340,5; 5 p	329	329	330; 30 p	32
Kazalar	**1132**	**1132**	**1134**	**1136**	**1140**	**1140**	**1140**	**1141**	**1142**	**1143**	**1144**	**1145**	**1149**	**1151**	**1154**	**1155**	**1156**	**1158**
Nevahi-i Barçınlı	15	106.5	46 ¼	227.5	43.5	51.5	61.5	227.5	227.5	308	227.5	227,5 47	262,5	282; 11 p	274,5	274,5	275	274
Karamık	15	87 ¼	37 ¼	193	37.5	44	53.5	193	193	288,5	193	193 41	224	242,5; 6,5 p	249	233	233; 30 p	23
Çay	25	150.5	64 ¼	318.5	60	72	96	318.5	318.5	483	318.5	318,5 66	369	386,5; 17,5 p	384,5	384,5	386	384
Çolaâbâd	10	85	38.5 ¼	193	37.5	44	53.5	193	193	170,5	193	193	224	240,5	233	233	234;	23

[1279] ***AŞS***. 537, 39 b. 1141 senesi hazariyye olarak ve iki taksit halinde tahsil edilmiştir. Bu belgeye göre I. Taksit toplanmış ve ikincisinin de toplanması istenmektedir.

[1280] ***AŞS***. 533, 4 b Bu yıla ait olmak üzere kazalara toptan yapılan tevzi yer almamıştır. Ancak mahalle ve köylere yapılan tevziler mevcut olduğundan bu verginin aynı yıl için de hazariyye olarak ve iki taksit halinde toplandığı anlaşılmıştır.

[1281] ***AŞS***. 538, 18 a.

[1282] Kütahya paşasının imdad-ı seferiyyesidir. Buna 1170 kuruş harc-ı bab ve mübâşiriyye de dahildir. ***AŞS***. 539, 16 a.

[1283] 1149 senesi için Kütahya Valisi Ahmed Paşa'ya verilecek 5686 kuruş ile mübâşiriyye 500 kuruş ve kapı harcı 400 kuruşun kazalara tevzii. Bu yılın tevziinde imdad-ı hazariyye ile birlikte mübâşiriyye ve harc-ı bab da tevzi edilmiştir. İmdad-ı hazariyyenin miktarı yıllara göre değişmemekte, buna mukabil harc-ı bab ve mübaşiriyenin miktarı değişmektedir. Toplam miktarın 901.5 kuruşu mübâşiriyye ve harc-ı bab olarak sancaktan tahsil edilmiştir. Bkz ***AŞS***, 540, 6 b.

[1284] Evasıt-ı C. 1150 tarihili fermanla 1151 senesine mahsuben 15 N. 1150 tarihinde tevzi olunan bu imdad-ı seferiyye Anadolu Valisi Genç Ali Paşa için tahsil edilmiştir. Asl-ı mal 5686, 569'ar kuruş mübâşiriyye ve harcı bâb olmak üzere toplam 6824 kuruş olarak belirlenen meblağa ayrıca yaklaşık 300 kuruşluk bir mübaşiriye eklenmiştir. Bu mübaşiriye imdâd-ı seferiyye pusulasını Kütahya'dan Karahisâr-ı Sâhib'e getiren Başağa Kara Süleyman'a verilmiştir. ***AŞS***, 541, 39 b-40 a, 42 a.

[1285] 1154 senesi için olan bu tevzide devlet mübâşiriyyesi denen bir yeni vergi ile karşılaşmış oluyoruz. Bu vergi sadece merkez kazaya 70 kuruş eklenmiş, diğer kazalardan bu vergi tahsil edilmemiştir. Tevzi 11-20 Ca. 1154 tarihinde yapılmıştır. ***AŞS***, 542, 7 b.

[1286] ***AŞS***. 542, 33 b. Bu sene için Hem Anadolu ve hem de Karahisâr-ı Sâhib Valilerinin imdâd-ı seferiyyelerinden Çola-âbâd kz. Hissesinin ½ ini ahali ve diğer ½ ini de Türkmenler ödemeleri hususunda ferman sadır olmuştur.

[1287] ***AŞS***. 542, 59 a. Sadece Anadolu Valisinin imdâd-ı seferiyye, harc-ı bâb ve mübâşiriyye alınmıştır. Asl-ı mâl-ı seferiyye 5707 kuruş 5 para; mübaşiriye ve harc-ı bâb ise 1142 kuruştur.

[1288] ***AŞS***. 543, 40 b. Sadece Anadolu Val. İmd. seferiyye, harc-ı bâb ve devlet mübâşiriyyesi alınmıştır. Asl-ı mâl-ı seferiyye 5687 kuruş; harc-ı bâb ve mübaşiriye ise 1160 kuruştur.

[1289] 1160 senesine mahsuben Kütahya Valisi için seferiyye şartları üzere Karahisâr-ı Sâhib Snc.dan istenen 2178 krş ve 280 kuruş da devlet mübaşiriyesinin kazalara tevzii. ***AŞS***. 544, 41 a.

[1290] 1160 senesi için Kütahya Valisi Karahisâr-ı Sâhib Snc.dan istenen iki taksit ile İmd. Haz. kazalara tevzii. ***AŞS***. 544, 43 b.

[1291]

																		30 p	
Toplam	**370**		**1085.5**	**5687.**	**1080.5**	**1292.5**	**1567**	**5686**	**5686**	**8570.5**	**5686**	**5687 1170 6857**	**6587,5**	**7090,5 16 p**	**6920**	**6824**	**6849; 5 p**	**684**

Ek 5: 1720-1737 seneleri arasında Anadolu Valisine Karahisâr-ı Sâhib'in Mahallerince Verilen İmdad-ı Hazariyyeler

Mahalleler	**1133** 1292	**1133** 1293	**1134**	**1135** 1294	**1135** 1295	**1141** 1296	**1141** 1297	**1141** 1298	**1142** 1299	**1144** 1300	**1145** 1301	**1146** 1302	**1147** 1303	**1148** 1304	**1149** 1305
İmaret	58.5	119; 8		52.5	39; 4.5	53; 3	71; 4	135.5	116.5	185; 12 p	215; 10 p	257	204,5	150,5	177: 5 a
Sofular	58.5	119; 8		52.5	39; 4.5	53; 3	71; 4	135.5	116.5	185; 12 p	215; 10 p	257	204,5	150,5	177: 5 a
Karaman	29.5	61; 3	35; 3	29	21; 9	25	37	70	61	86; 9 p	107,5	120,5	103; 1,5 s	105; 3 s	86,5: 22 a
Nasarâ	34	65; 5	68;	31	21; 9	30; 3	40	76	65; 5	104.5; 2 p	121,5	135,5	115; 5 s	85; 5 s	100,5
Cami'-i Kebîr	22; 1	42; 9	85; 2	19; 11	14.5; 5	19; 1	26; 11	50	43; 5	71; 2 p	118	84; 1,5 s	64; 7 s	52	61: 2 s
Hacı Mahmud	22	42; 9		19; 11	14.5; 5	13; 5	23.5	33	29.5	46; 2 p	53; 32 p	64; 3 s	51; 3 s	37; 8 s	44: 4.5 s
Akmescid	14; 4.5	27; 9	55; 5	12; 9	9.5; 1	13; 5	17; 2	33	29.5	46; 2 p	53; 32 p	64; 3 s	51; 3 s	37; 8 s	44: 4.5 s
Mahalleler	**1133**	**1133**	**1134**	**1135**	**1135**	**1141**	**1141**	**1141**	**1142**	**1144**	**1145**	**1146**	**1147**	**1148**	**1149**
Kahil	14; 4.5	27; 9		12; 9	9.5; 1	13; 5	17; 2	33	29.5	46; 2 p	53; 32 p	64; 3 s	51; 3 s	37; 8 s	44: 4.5 s
Hacı Yahya	14; 4.5	27; 9	55.5; 5	12; 9	9.5; 1	13; 5	17; 2	33	29.5	46; 2 p	53; 32 p	64; 3 s	51; 3 s	37; 8 s	44: 4.5 s
Tac Ahmed.	14; 4.5	27; 9	55; 4	12; 9	9.5; 1	13; 5	17; 2	33	29.5	46; 2 p	53; 32 p	64; 3 s	51; 3 s	37; 8 s	44: 4.5 s
Burma	12;	25; 2	49;	11; 3	8.5	11; 6	15; 1	29.5	25; 7	39.5;	42;	55,5	40; 2	32,5;	38: 4

[1292] ***AŞS***, 534, 16 a. İmdad-ı Hazariyyenin 1. Taksiti

[1293] ***AŞS***, 534, 26 a. Evâsıt-ı Z. 1133 İmdad-ı Hazariyyenin 2. Taksiti.

[1294] ***AŞS***, 535, 20 b. Evâsıt-ı B. 1135 İmdad-ı Haz. 2. Taksiti.

[1295] ***AŞS***, 535, 22 a. 1 Za. 1135 İmdad-ı Haz. 2. Taksiti.

[1296] ***AŞS***, 537, 16 a. Evail-i Sefer 1141, Kütahya I. Taksiti Perşembe günü tevzi olunmuştur.

[1297] ***AŞS***, 537, 31 b-32 a. Evasıt-ı Cemaziyelevvel/ahır 1141'de Anadolu Eyâleti valisinin II. Taksiti. Normalde bu yıla ait üç taksit var ve her üçünde de ikinci taksit veya iki taksit ile ifadesi geçtiğinden bunları belgelerin tarihlerine göre 1, 2 ve üç olarak sıraladık..

[1298] ***AŞS***, 537, 17 b-18 a. Evasıt-ı Şevval 1141, Kütahya III. Taksit ile beraber Karahisâr-ı Sâhib III. Taksiti ve bazı vilayet masrafları tevzi edil.

[1299] ***AŞS***, 533, 8 a. 1142 İmdad-ı Haz. 2. Taksiti. Bu tevzide Anadolu Valiliğinin II. Taksiti ile birlikte Karahisâr-ı Sâhib taksitinin yarısı da dahil edilmiştir.

[1300] ***AŞS***, 533, 17 a-b. 21-30 Safer 1144. 1396 kuruş olan İmdad-ı seferiyye, mübaşiriye, kapı harcı, çukadara, vilayet masrafları, menzil için zahire küsûratı olan 200 kuruş vs. ile bu miktar mahallelerinki 1357.5 ve köylerinki 1372.5 olmak üzere toplam 2730 kuruşa çıkmıştır.

[1301] ***AŞS***, 539, 8 b. 1145 (evâsıt-ı B.) senesi İmdad-ı Sef. Önceden verilen iki taksit hazariyye takas olunmuştur.

[1302] ***AŞS***. 539, 19 b. Kütahya paşasının imdad-ı seferiyyesidir. Buna 1170 kuruş harc-ı bab ve mübaşiriye de dahildir.

[1303] ***AŞS***, 539, 56 a. 12. Şaban 1147 tarihinde Anadolu Valisi için imd. Seferiyye ile diğer bazı masrafların tevzii. Toplam 3000 kuruş.

[1304] ***AŞS***. 539, 53 b. Bu tevzi 1148 senesine mahsup olmak üzere 1146 16 Şabanında tevzi edilmiştir. İmdad-ı seferiyye ile birlikte bazı vilayet masrafları da tahsil edilmiştir.

[1305] ***AŞS***, 540, 7 b. 26 Şaban 1148 tarihinde 1149 senesi için Anadolu Valisine verilen İmdad-ı Seferiyyenin tevzii. Bu tevzi içerisinde Karahisâr-ı Sâhib Valisinin üç günlük zahire ücreti ile sair bazı vilayet masrafları da tahsil edilmiştir.

lı	10		7.5							2 p	10 p		s	5 a	s
Ardıç	12; 10	25; 2	49; 7.5	11; 3	8.5	11; 6	15; 7	29.5	25; 7	39.5; 2 p	42; 10 p	55,5	44; 11	32,5; 5 a	38: 4 s
Doğancı	12; 10	25; 2	49; 7.5	11; 3	8.5	11; 6	15; 7	29.5	25; 7	39.5; 4 p	42; 10 p	55,5	44; 11	32,5; 5 a	38: 4 s
Fakih Paşa	11.5	23; 8	44; 7.5	10; 2	7.5; 4	10.5	14; 2	28	23	33.5; 4 p	42; 10 p	51; 3 s	40	27,5	31: 10 s
Efecik	11.5	23; 8	44; 7.5	10; 2	7.5; 4	10.5	14; 2	28	23	33.5; 4 p	42	51; 3 s	40	27,5	31: 10 s
Kubeli	11; 7	25; 2	44; 7.5	10; 2	7.5; 4	10.5	14; 2	28	23	33.5; 4 p	42	51; 3 s	40	27,5	31: 10 s
Çavuş başı	8; 10	25; 2	37	7; 9	6; 4	8	10; 7	20; 3	17; 5.5	27; 14 p	32; 32 p	38; 1,5 s	21; 2	25,5	30
Molla Bahşi	8; 9	17; 5	33; 4.5	11; 7	5	6; 8	8; 8	16; 1.5	14; 7	23; 12	26; 1,5	32; 4,5 s	25; 2	19,5; 4 s	23: 4 s
Karakatip	6; 5	11; 7	21	5; 9	4; 4	5; 11	8	15; 3	11.5; 1.5	20.5; 10	21	29; 1,5 s	20	16,5; 5 s	19: 11 s
Bedrik	6; 2	12; 8	23.5; 1.5	5; 9	4; 4	5; 3	8	15; 3	11.5; 1.5	18; 9	21	25	20	14,5; 3	17: 4.5 s
Sinan Paşa	6	12	22; 3	5; 2	3.5; 5	5; 7	7; 3	13; 3	11.5; 1.5	18; 9	21	25	20	14,5; 3	17: 7 s
Egeste	5; 5	10; 9	21	4; 9	3; 7	4; 11	6.5; 5	12.5	11; 4	17	19; 30 p	25	19	13,5; 3 s	16: 2 s
Çavuşoğlu	5; 5	11; 9	18; 2	4; 9	3; 7	4; 11	6.5; 1	12.5	11; 4	17	19; 30 p	23; 8 s	19	13,5; 3 s	16: 2 s
Hacı İsmail	5; 5	10; 9	20	4; 9	3; 7	4; 11	6.5; 1	12.5	11; 4	17	19; 30 p	23; 8 s	19	13,5; 3 s	16: 2 s
Yukarı Pazar	5; 5	10; 9	20	4; 9	3; 7	4; 11	6.5; 1	12.5	11; 4	17	19; 30 p	23; 8 s	19	13,5; 3 s	16: 2 s
Zaviye	5; 2.5	10; 9	20	3; 9	3; 7	4; 11	7.5; 1	12.5	11; 4	17	19; 30 p	23; 8 s	19	12,5	16: 8.5 s
Mahalleler	**1133**	**1133**	**1134**	**1135**	**1135**	**1141**	**1141**	**1141**	**1142**	**1144**	**1145**	**1146**	**1147**	**1148**	**1149**
Hacı Evtal	5; 2	10; 4	19.5	4; 7	3; 7	4; 11	6.5; 1	12.5	11; 4	17	19; 30 p	23; 8 s	19	13,5; 3 s	16: 2 s
Sinan Halife	2	3; 1.5	8	2; 4	1.5; 2	1; 7	1.5; 2	3	2; 5	5.5; 3 p	6; 22 p	7; 9 s	6; 3 s	4,5; 1 s	5: 4.5 s
İbik	1.5	3; 1.5	5; 3	2	1.5; 2	1.5; 1.5	1.5	4; 9	3; 8	5.5; 3 p	6; 22 p	7; 9 s	4	3,5	4: 1.5 s
Toplam	**442**	**890; 9**	**1712.5**	**403**	**300; 8**	**386.5**	**529**	**1000**	**870.5**	**1357.5**	**T. yok**	**t. yok**	**t. yok**	**1121**	**t. yok**

Anadolu Valisi ve Karahisâr-ı Sâhib Mutasarrıfının 1133 senesi 2. taksitleri birlikte tevzi edilmiştir.

Ek 6: 1737 Sonrasında Anadolu Valisine Karahisâr-ı Sâhib Mahallerince Verilen İmdad-ı Hazariyye ve Seferiyyeler

Mahalleler	1151[1306]	1154[1307]	1154[1308]	1155[1309]	1157[1310]	1158[1311]	1159[1312]	1161[1313]	1161[1314]
İmaret	360	372,5	270; 8 p	403,5; 5 a	206: 16 a	550: 10 p	664	508.5; 4	254; 12
Sofular	360	372,5	270	403,5; 5 a	206: 16 a	550: 10 p	664	508.5; 4	254; 12
Nasarâ	204; 4 s	210,5	152,5; 5 p	228	116: 5 a	309,5: 3 p	379	285.5; 8	142.5; 13
Karaman	168	186; 2 p	135	201,5; 2 p	103: 1 p	270: 10 p	337; 6	254; 7	127; 3
Cami‘-i Kebîr	124	117	85	126,5; 10 p	65: 8 a	174: 10 p	213; 16	158.5; 3	79; 11
Hacı Mahmud	90; 0,5 s	93,5	67; 30 p	101; 5 a	51: 55 a	137: 10 p	168	127; 13	63.5; 6
Tac Ahmed.	90; 0,5 s	93,5	67; 30 p	101; 5 a	51: 55 a	137: 10 p	168	127; 13	63.5; 6
Akmescid	90; 0,5 s	93,5	67; 30 p	101; 5 a	51: 55 a	137: 10 p	168	127; 13	63.5; 6
Arabmescidi	90; 0,5 s	93,5	67; 30 p	101; 5 a	51: 55 a	137: 10 p	168 Arabmescidi	127; 13	63.5; 6
Kahil	90; 0,5 s	93,5	67; 30 p	101; 5 a	51: 55 a	137: 10 p	168	127; 13	63.5; 6
Hacı Yahya	90; 0,5 s	93,5	67; 30 p	101; 5 a	51: 55 a	137: 10 p	168	127; 13	63.5; 6
Mahalleler	**1151**	**1154**	**1154**	**1155**	**1157**	**1158**	**1159**	**1161**	**1161**

[1306] ***AŞS***, 541, 39 b-40 a, 42 a. ***AŞS***, 541, 42 a-b. İmdad-ı Seferiyyenin 4 Şevval 1150 tarihinde 1151 senesine mahsuben tevzi olunan bu imdad-ı seferiyyede Anadolu Valisi Genç Ali Paşa ile birlikte Karahisâr-ı Sâhib Valisi'nin de imdâd-ı Seferiyyesi tahsil edilmiştir. Anadolu valisi için toplam 1396 ve Karahisâr-ı Sâhib valisi için 2640 olmak üzere toplam 4036 kuruş ile birlikte mübaşiriye ve harcı bâb vs ile birlikte kaza merkezi için 5250 kuruş yarısı mahalleler ve yarısı da köylere olmak üzere tevzi edilmiştir.

[1307] ***AŞS***, 542, 10 a.Evahır-ı Ra. 1154 tarihinde yapılmıştır. Bu tevzide Anadolu Valisi ile Karahisâr-ı Sâhib Valisinin taksitleri, diğer birçok vilayet masrafları bulunmaktadır. Verilen listeye göre Karahisâr-ı Sâhib'e çok sayıda mübaşir ve görevli gelmiştir. Toplam miktar 5565 kuruş olarak verilmişse de tevzide toplam elde edilecek gelirin 2733 mahalleler ve 2120.5 köyler olmak üzere 4853.5 kuruş olacağı kayıtlıdır.

[1308] ***AŞS***, 542, 7 b.Tevzi 11-20 Ca. 1154 tarihinde yapılmıştır.

[1309] ***AŞS***,542, 30 b.1 Safer 1155 tarihinde yapılan bu tevzide hem Anadolu Valisinin ve hem de Karahisâr-ı Sâhib Valisi'nin imdad-ı seferiyyeleri ile diğer bazı vilayet masrafları vardır. Anadolu Valisinin imdâd-ı seferiyyesi 1833 ve Karahisâr-ı Sâhib Valisininki de 2640 kuruştur. Kalan 783 kuruş ise diğer vilayet masraflarıdır.

[1310] ***AŞS***, 543, 14 a-b.9 Safer 1157 tarihinde Anadolu Valisi sabık vezir-i azam Ahmed Paşa için tevzi edilen bu seferiyye malına ilave olarak bazı vilayet masrafları da bu deftere eklenmiştir.

[1311] ***AŞS***, 543, 42 b-43 a. 3 Safer 1158 tarihinde yapılan bu tevzide 1393 kuruş olan imdad-ı seferiyye yanında 3127.5 zahire bahası ve diğer vilayet masrafları vardır. Bunlarla birlikte toplam miktar 7224 kuruşa ulaşmıştır. Bu da aslında bunun imdad-ı seferiyye tevzii olmaktan çıktığını göstermektedir.

[1312] ***AŞS***, 544, 3 a. 22 Z. 1159 İmdad-ı Seferiyye. Bu tevzideki rakamlarda ; işaretinden sonraki rakamlar para demektir.

[1313] ***AŞS***, 545, 21 b-22 a. Bu tevzideki vergilerin içerisinde Süleyman Paşa'nın 8 aylık teşrifi masrafı, Karahisâr-ı Sâhib Mutasarrıfı Çelik mehmed Paşa'nın 3 günlük zahire masrafı ve Kütahya Valisinin İmdad-ı Hazariyye 1. taksiti ile bazı kaza masraflarını ihtiva etmektedir.

[1314] ***AŞS***, 545, 34 a-b. 15 B. 1161. Bu tevzide 1 Rebiülevvel ile 1 Receb arasındaki vilayet masrafları, Karahisâr-ı Sâhib Mutasarrıfı Çelik Mehmed Paşa'nın 1. Ve 2 ve taksiti, Anadolu Valisinin 2. taksiti ile sair vilayet masraflarını ihtiva etmektedir. Ayrıca bu tevzide Mihail ve Bayat karyeleri iki defa yazılmış görünmektedir. Ancak rakamlar farklıdır. Bu husus bir sonraki senenin Karahisâr-ı Sâhib Valisi imdad-ı hazariyye tevziinde de tekrarlanmıştır (545, 52 b).

Ardıç	77; 8,5 s	82	59,5	88; 10	46: 92 a	122	149; 18	115; 4	57.5; 2
Doğancı	77; 8,5 s	57	59,5	61,5; 10 p	31: 39 p	84,5	103.5	77.5	38.5; 10
Fakih Paşa	65; 8,5 s	71	50,5	77	39: 26 p	105: 4 p	128.5; 9	97.5; 12	48.5; 16
Efecik	65; 8,5 s	71	50,5	77	39: 26 p	105: 4 p	103.5; 9	77.5	38.5; 10
Kubeli	65; 8,5 s	71	50,5	77	39: 26 p	105: 4 p	128.5; 9	97.5; 12	48.5; 10
Çavuşbaşı	61; 0,5 s	57	41; 13 p	61,5; 10 p	30,5	82: 32 p	103.5; 19	77.5	38.5; 10
Molla Bahşi	47; 7 s	57	41; 13 p	61,5; 10 p	26: 52 a	75,5	93	67	33.5
Karakatip	40; 4 s; 1	36; 16 p	26; 26 p	39; 5,5 s	20: 40 a	53: 36 p	66	49.5; 12	24.5; 16
Bedrik	35; 8,5 s	36; 16 p	26; 26 p	39; 5,5	20: 40 a	53: 36 p	66	49.5; 12	24.5; 16
Sinan Paşa	35; 8,5 s	36; 16 p	26; 26 p	39; 5,5	20: 40 a	53: 36 p	66	49.5; 12	24.5; 16
Egeste	33	36; 16 p	26; 26 p	39; 5,5	20: 40 a	53: 36 p	66	49.5; 12	24.5; 16
Zaviye	29; 7	36; 16 p	26; 26 p	39; 5,5	20: 40 a	53: 36 p	66	49.5; 12	24.5; 16
Hacı Evtal	33	36; 16 p	26; 26 p	39; 5,5	20: 40 a	53: 36 p	66	49.5; 12	24.5; 16
Çavuşoğlu	33; 2 s	36	26; 26 p	39; 5,5	20: 40 a	53: 36 p	66	49.5; 12[1315]	24.5; 16
Yukarı Pazar	33; 11 s	36	26; 26 p	39	20: 40 a	53: 36 p	66	49.5; 12	24.5; 16
Hacı İsmail	33	27; 16 p	26; 26 p	29; 2 s	15: 42 a	42	51; 16	37.5	18.5; 10
Sinan Halife	11	11; 8 s	8; 23 p	13; 1	7: 14 a	18,5	22.5	17; 2	8.5
Hisarönü	13	16; 13 p	13; 32 p	17,5; 2 s	8: 28 p	22,5	27.5	21; 14	10.5; 7
İbik	8,5	7	5; 32 p	7; 1 s	3: 18 p	6	7; 14	-	-
Toplam	**2632,5**	**2733**	**2008; 25 p**	**2932,5**	**1498,5**	**3998 32 p**	**4874**	**3666**	**1833**

Anadolu Valisi ve Karahisâr-ı Sâhib Mutasarrıfının 1151 senesi imdâd-ı seferiyyeleri birlikte tevzi edilmiştir.

[1315] İbik Mahallesi ile birlikte

Ek 7: Anadolu Valisine Karahisâr-ı Sâhib Kazasına Bağlı Köylerin Ahalisince Verilen İmdâd-ı Hazariyyeler

Köyler	**1133** 1316	**1133** 1317	**11 34**	**1135** 1318	**1135** 1319	**1140** 1320	**1141** 1321	**1141** 1322	**1142** 1323	**1144** 1324	**1145** 1325	**1146** 1326	**1147** 1327	**1148** 1328	**1149** 1329
Sülümenli	18; 2	34; 8	69	15	11	40; 10	15; 8	21.5	37; 3	55.5; 2 p	59,5; 2 a	75,5	56; 9 s	45	53
Issızca	18; 2	34; 8	69	15	11	40; 10	15; 8	21.5	37; 3	55.5; 2 p	59,5; 2 a	75,5	56; 9 s	45	53
Çobanlar	18; 2	34; 8	69	15	11	40; 10	15; 8	21.5	37; 3	55.5; 2 p	59,5; 2 a	75,5	56; 9 s	45	53
Eyret	14; 2	26; 3	57	12; 8	9	29	11	15; 5.5	26; 8.5	43.5 p	48,5; 54 a	60	46,5	35,5	41: 1 s
Döğer	18; 2	34; 8	60. 5	12; 8	10	29	11	14	24.5	43.5 p	48,5; 54 a	60	46,5	30,5	35,5; 4,5 s
Osman	9; 4	22	31. 5	4	8	25	11	14	23; 8	36; 5 p	46; 38 a	50	44; 1,5 s	30,5	35.5: 4.5 s
Mihail	9; 4	21	39	4; 10	8	26.5	11	14	23; 8	36; 5 p	46; 38 a	50; 2 s	44; 1,5 s	30,5	35.5: 4.5 s
Köyler	**1133**	**1133**	**11 34**	**1135**	**1135**	**1140**	**1141**	**1141**	**1142**	**1144**	**1145**	**1146**	**1147**	**1148**	**1149**
Ayasini	8.5; 2	16; 9.5	34; 8	8; 1	6	21.5	9	11; 3	20; 8	29; 3 p	34; 48 a	40; 7 s	23	24	28: 3 s
Erkmen	8.5; 2	16; 9.5 [1330]	34; 8	8; 1	6	21.5	9	11; 3	20; 8	29; 3 p	34; 48 a	40; 7 s	23	24	28: 3 s

[1316] ***AŞS,*** 534 15 b-16 a Evâsıt-ı C. 1133 İmdad-ı Hazariyye 1. Taksiti Bu tabloda ";" den sonraki rakamlar sümün demektir. Yani bir kuruşun sekizde biri. Mesela noktalı virgülden sonra 2 var ise iki sümün, 4 var ise dört sümün demektir

[1317] ***AŞS,*** 534 26 a-b. Evâsıt-ı Z. 1133 İmdad-ı Hazariyye 1. Taksiti. Bu tevzide Anadolu Valisine ve Karahisâr-ı Sâhib Valisine verilen İmdad-ı Hazariyyelerin ikisi birden tevzi edilmiş. Bu bir istisna olmalıdır. Zira bu tevziler umumiyetle ayrı ayrı yapılmaktadır.

[1318] ***AŞS***, 535, 20 b.Evâsıt-ı B. 1135 İmdad-ı Haz. 2. Taksiti.

[1319] ***AŞS***, 535, 22 a-b. 1 Za. 1135 İmdad-ı Haz. 2. Taksiti.

[1320]

[1321] ***AŞS***, 537, 16 a. Evail-i Sefer 1141, Kütahya II. Taksiti Perşembe günü tevzi olunmuştur.

[1322] ***AŞS***, 537, 31 b-32 a. Evasıt-ı Cemaziyelevvel/ahır 1141'de Anadolu Eyâleti valisinin II. Taksiti. Normalde bu yıla ait üç taksit var ve her üçünde de ikinci taksit veya iki taksit ile ifadesi geçtiğinden bunları belgelerin tarihlerine göre 1, 2 ve üç olarak sıraladık..

[1323] ***AŞS***, 533, 8 a-b. 1142 İmdad-ı Haz. 2. Taksiti. Bu tevzide Anadolu Valiliğinin II. Taksiti ile birlikte Karahisâr-ı Sâhib taksitinin de yarısı da dahil edilmiştir.

[1324] ***AŞS***, 533, 17 a-b. 21-30 Safer 1144. 1396 kuruş olan İmdad-ı seferiyye, mübaşiriye, kapı harcı, çukadara, vilayet masrafları, menzil için zahire küsûratı olan 200 kuruş vs. ile bu miktar mahallelerinki 1357.5 ve köylerinki 1372.5 olmak üzere toplam 2730 kuruşa çıkmıştır.

[1325] ***AŞS***, 539, 8 b-9 a.1145 (evâsıt-ı B.) senesi İmdad-ı Sef. Önceden verilen iki taksit hazariyye takas olunmuştur.

[1326] ***AŞS***. 539, 19 b-20 a.Kütahya paşasının imdad-ı seferiyyesidir. Buna 1170 kuruş harc-ı bab ve mübaşiriye de dahildir.

[1327] ***AŞS***, 539, 56 a. 12. Şaban 1147 tarihinde Anadolu Valisi için imd. Seferiyye ile diğer bazı masrafların tevzii. Toplam 3000 kuruş.

[1328] ***AŞS***. 539, 53 b. Bu tevzi 1148 senesine mahsup olmak üzere 1146 16 Şabanında tevzi edilmiştir. İmdad-ı seferiyye ile birlikte bazı vilayet masraflarıdır.

[1329] ***AŞS***, 540, 8 a. 26 Şaban. 1148 tarihinde 1149 senesi için Anadolu Valisine verilen İmdad-ı Seferiyyenin tevzii.

[1330] Erkmen Bu yılki tevzide iki kere yazılmıştır. Buna mukabil Köprülü tabloda yer almamaktadır. Bu sebeple ikinci defa yazılan Erkmen karyesi rakamlarını Köprülü hanesine ilave ettik.

Çıkrık	4.5	10.5	19		4	19	8.5	9	20; 8	22; 8 p	21; 20 a	31,5	21	24	28: 3
Ayvalu	8.5; 2	16; 9.5	34; 8	8; 1	6	21.5	9	11; 3	20; 8		34; 48 a	40; 7 s	23	24	28: 3 s
Karacaviran	8.5; 2	16; 9.5		8; 1	1	21.5	9	11; 3	20; 8	29; 3 p	34; 48 a	40; 7 s	23	24	28: 3 s
Gazimürsel	8.5; 2	16; 9.5	34; 8	8; 1	6	21.5	9	11; 3	20; 8	29; 3 p	34; 48 a	40; 7 s	27; 2 s	24	28: 3 s
İsmail	8	15	34; 8	7	6	17	7	9	17; 3	23; 11 p	29; 3 a	33,5	27; 7 s	18	21: 7
Sülün	8.5; 2	16; 9.5	34; 8	8; 1	6	21.5	9	11; 3	16; 3	29; 3 p	34; 48 a	40; 7 s	25	16	18.5: 4 s
Salar	8.5; 2	16; 9.5	34; 8	8; 1	6	21.5	9	11; 3	25; 8	29; 3 p	34; 48 a	40; 7 s	23	16	18.5: 4 s
Hacıbeyli	5	10.5	20.5	5	3.5	13; 3	5	7	15	21.5; 8 p	26; 25 a	31,5	25; 3 s	17	20
Sibsin	8	14; 9	30	6	5	16.5	6.5	9; 9	17; 4	23.5; 11 p	25; 18 a	33	24	16	18.5: 4
Anbanas	8	16; 9.5	34; 8	6	5.5	16.5	6.5	8; 9	17; 4	29.5; 4 p	25; 18 a	35	24	17	20
Bey	6; 3	11.5; 1.5	25		4.5		5	8	12; 3	21.5; 8 p	25; 18 a	30,5	24	17	20
Corca-i Sağir	8.5; 2	16; 9.5	34; 8	8; 1	6	12	9	11; 3	13	22; 8 p	24; 18 a	31,5	20	15	17.5: 6 p
Susuz	4; 5	6.5; 4	19	3.5	4	12	5	6.5	12	18; 3 p	21; 30 a	25	20	15	17.5: 6 p
Deper	5; 7	11.5	19	4; 8	4.5	9.5	3	5	8; 1	18.5; 4 p	21; 20 a	26,5	20; 1 s	15	17.5: 6 p
Kışlacık	6; 8	13	17.5	4	3.5	12	5.5	7; 9	13	18.5; 4 p	21; 20 a	22	20; 2 s	15	17.5: 6 p
Bostanlı	6.5	9.5	28.5	6; 1	4	15.5	4.5	6.5	11	20.5; 5	25; 18 a	31,5	24	16	18.5: 4 s
Sarık	5	10	23.5	3.5; 1	4.5	13; 9	5	7	12; 3	18; 3 p	19,5; 42 a	20	18	14	16.5
Hayranbalı	4	9.5		4.5	2	8	2; 3	5	6.5	15.5	18,5; 3 a	21; 3 s	17,5	10	11: 9 s
Elpirek	6; 3	13; 1.5	22	4	4	13; 3	5	7	12	18.5; 4 p	20,5; 50 a	22,5	18	11	12.5: 5.5 s
Köyler	**1133**	**1133**	**1134**	**1135**	**1135**	**1140**	**1141**	**1141**	**1142**	**1144**	**1145**	**1146**	**1147**	**1148**	**1149**
Eymir	7.5	13; 9	34; 8	8; 1	5.5	15.5	7.5	9; 10	13; 3	17; 12 p	21; 20 a	25; 9 s	20	11	12.5: 5.5 s
Dinar	8.5; 2	16; 9.5	34; 8	8; 1	6	15.5	7.5	9; 10	9	27; 12 p	18,5; 3 a	24,5	17,5	16	18.5: 4 s
Kumardaş	5.5	10.5	18	3	3.5	9	4.5	3.5	9	16.5; 2 p	20,5; 50 a	24	18	12	14.5: 3.5 s
Emre Sultan	8	15.5	26.5; 3	4	3.5	9.5	2.5	5	7	17.5; 3 p	15,5; 45 a	25; 3 s	17	9	10.5: 1 s
İnegazi								11; 3		6.5; 1	13; 18 a	10	12,5	10	11,5: 3 s
Halımoğru	4; 1	9		3.5	2.5	5; 2	3; 4.5	2.5	4	14	14,5; 2 a	18,5	13; 9 s	10	11,5: 3 s
Gebeceler	4.5	10	9	3	3	9.5	3	5	7	14	14,5; 2 a	19,5	13; 9 s	11	12: 11.5

															s
Köprülü	8	16; 9.5	30	7.5	5	14	4.5	9; 9	10.5	10; 4 p	11,5; 50	14,5	15	14	16.5
Kayavirran	4.5	4	7	4.5	2.5	7.5	2.5	3.5	6	14	15,5; 45 a	19,5	15	8	9: 5 s
Göynük	3; 5	7	6	1.5; 3	1.5	5.5	2	2.5	5	10; 4 p	10,5; 10 a	15	12	6	11.5: 3 s
Akviran	-	5.5	11	3	2	3	2.5	2.5	5	10; 12 p	11,5; 48 a	Okunamadı	11,5	8	9: 5 s
Bozöyük	4	6.5	15	4	3.5	7	3	5	8	13.5; 5 p	13; 28 a	15	14; 9 s	10	11.5: 3 s
Olucak	5	13	22	3.5	3.5	8	1; 5	4; 3	3	5; 7 p	7,5; 52 a	7	7; 7 s	4	4: 8.5
Harmanlı	3	6	8	2; 4	2.5	7; 8	2	4	6	13; 5 p	15,5; 45 a	21; 4 s	15	11	12: 11 s
Kalecik-i Kebir	7.5	14[1331]	10	7	10	10		-	10	10; 4 s	10	10	10	10	10
Doruklu						5	2.5	Boş	2.5	7; 3 p	7,5; 33 a	11	7; 8 s	12	14: 1.5 s
Işıklar	5	9.5		4	3	9	4.5	4.5	5	10; 4 p	13; 28 a	17,5	10	8	9: 5 s
Doğanlar	8.5; 2	16; 9.5	34; 8	8; 1	6	15.5	6	9; 9	15; 6	23.5; 11 p	29; 13 a	38,5	27; 7 s	13	15: 3.5 s
Leğen	8.5	15	26; 3	4; 8	3.5	6	2	3	4	10; 4 p	13; 28 a	14; 8 s	12	8,5	10
Ulumurad	3.5	9	22	4	1.5	8	4.5	4.5	5	19; 5 p	23; 2 a	28; 3 s	20	11	12: 11 s
Kınık	4; 9	9.5	16	3.5	3	9	3	5	6	10; 4 p	9,5; 3	14,5	9,5	11	12: 11 s
Köyler	**1133**	**1133**	**1134**	**1135**	**1135**	**1140**	**1141**	**1141**	**1142**	**1144**	**1145**	**1146**	**1147**	**1148**	**1149**
Eytemür	4.5	10.5	15.5; 2	4; 7	4.5	12	5.5	6.5	13.5	10; 4 p	7,5; 52 a	11	7,5	8	9: 5 s
Aşağı Tandırı	4.5	11; 9		5.5	2.5	9	4; 5	7	5; 4	7; 9 p	7,5; 52 a	10	7,5	7,5	8: 10 s
Belce	4	5.5	17	3	1.5	3	1.5	3	3	8; 11 p	7,5; 52 a	9	7,5	7	8: 3 s
Ablak	3	7	15.5	3; 4	2	9.5	2.5	5	4	9; 12 p	7,5; 52 a	6; 10,5 s	7,5	7,5	8: 10 s
Gerenbe (?)	-	**4**	9	1.5	1.5	5	2	4	3.5	6.5; 9 p	7,5; 52 a	9,5	7,5	6	7: 1 s
İnaz	2	3; 3		1; 9	1.5	3	1; 1	1.5	2.5	5; 7 p	7,5; 52 a	7	7	5	5.5: 4.5 s
Mutalib	2; 4	4	6	2	1.5	2; 3	1	1.5	2	5; 7 p	7,5; 52 a	7	7,5	5	5.5: 4.5 s
Kunduzlu	-	**2**				3	1	1; 2	3	5; 7 p	7,5; 52 a	Okunamadı	7,5	6	7: 1 s
Bayat	2	4	6	4; 4	1.5	5	1.5	2	3.5	5; 7 p	6,5; 12 a	6,5	6,5	4	4: 8.5 s
Bahçeci	2; 9	2; 4	8	2	2	3	1.5	1.5	3	3; 4	5; 38	7	5	5	5.5:

[1331] Bu tevzide Kalecikler şeklinde ikisi bir arada yazılmıştır. Biz de Kalecik-i Kebir'e yazıp burayı böyle durumlarda boş bıraktık.

k										p	a				4.5 s
Yukarı Tandırı	3; 1	5; 3	10	2	1.5	4; 7	2	3.5	4.5	5; 7 p	7,5; 52 a	6	7,5	6	7: 1 s
Feleli	-	-				4	2.5	2	3; 3	3; 4 p	7; 35 a	11	7,5	11	12: 11 s
Çavdarlı	-	-				3	1	1.5	3	5; 7 p	3,5; 12 a	7	6,5	6	7: 1 s
Akçain	2; 9	5; 3	11	2	3	6	1.5	2.5	3.5	7.5; 3 p	7,5; 52 a	8	7,5	7,5	8: 10 s
Aksaz	1.5	3; 9	5	1.5	1.5	7; 3	1	1.5	2	4; 5 p	5; 35 a	4,5	5; 3 s	4	4.5: 2.5 s
Manastır	2; 9	5; 3	10	2	1.5	4; 2	1.5	2; 3	4	5.5; 7 p	7,5; 52 a	6	5; 3 s	5	5.5: 4.5 s
Çepni	2	4.5	6	2	3	2	1	1.5	2	5; 7 p	5; 35 a	7	5; 3 s	5,5	6: 5.5 s
Gaziler	-	-				2.5	2	1.5	2	3.5; 5 p	4; 28 a	5	5; 3 s	6,5	7: 1 s
Kuletay	-	-				3		1.5	2	3.5; 5 p	5; 35 a	5	5; 3 s	2,5	3
Çakırlar-ı Sağîr	-	-				2; 3	2	2.5	4	2.5; 4 p	2,5; 18	2,5	2,5; 3 s	5	5.5: 4.5 s
Kürt						2		1.5	-	-	-	5	2,5	3	
Çobanlıca	1		3	0.5	0.5		0.5	1	-	1; 2 p	2	1	1	1	1: 2 s
Hass-ı Çakırlar	42	84	140	51.5	31	100	41.5	53.5	88.5	142. 5; 4 p	158, 5; 30 a	109 ?	150	100	117: 8 s
Bolhallı	2; 3	3	6	2	1.5	5; 8	1.5	3	3.5	3; 4 p	7,5; 52 a	7	7,5	Dağılmıştır	
Ortaklar													4	4	
Çukur								-			2,5; 18 a	-	-	-	
Tekkeler								-			-	-	-	-	-
Tatlar	3; 1	3; 9		2	1.5	2; 3	1	1.5	1		-	-	-	-	-
Küreler	-	4	6	4	1.5	5.5	2	2	3; 7		-	-	-	-	-
Çebiş								1; 3			-	-	-	-	-
Baytak (?)	2							-			-	-	-	-	-
Kalecik-i Sağir	-	-	4					-	-		-	-	-	-	-
Karaağaç								-			-	-	-	-	-
Kozluca								-			-	-	-	-	-
Karaarslan	-				Kaleciler ile birlikte			-	-		-	-	-	-	-
Çalışlar								-			-	-	-	-	-
Kiçimurad						3	12	1.5			-	-	-	-	-
Toplam	**450**	**890; 3**		**395**	**309. 5**	**999. 5**	**394**		**871. 5**		**t. yok**	**t. yok**	**t. yok**	**t. yok**	**t. yok**

Ek 8: 1738 yılından sonra Anadolu Valisine Karahisâr-ı Sâhib Kazası'na Bağlı Köylerin Ahalisince Verilen İmdâd-ı Hazariyye ve Seferiyyeler

Köyler	1151[1332]	1154[1333]	1154[1334]	1155[1335]	1157[1336]	1158[1337]	1159[1338]	1161[1339]	1161[1340]
Sülümenli	120	101	73; 9 p	112; 3 s	55: 38 a	152,5: 10 a	190; 8.5 s	175	87.5
Issızca	120	101	73; 9 p	112; 3 s	55: 38 a	152,5: 10 a	190; 8.5 s	175	87.5
Çobanlar	120	101	73; 9 p	112; 3 s	55: 38 a	152,5: 10 a	138; 9.5 s	126	63
Kalecik-i Kebîr(ler)	25	51	38 K. Kebîr	112	55: 38 a	111: 9,5 s	190; 8.5 s	175	87.5
Eyret	82	76	55	84; 4,5 s	41: 53 a	111: 9,5 s	138; 9.5 s	126	63
Mihail	82	76	55	84; 4,5 s	41: 53 a	111: 9,5 s	138; 9.5 s	126	63
Erkmen	62	51	37	56,5; 1,5 s	41: 53 a	111: 9,5 s	138; 9.5 s	126	63
Sülün	41	51	37	56,5; 1,5 s	41: 53 a	111: 9,5 s	138; 9.5 s	82,5	43.5; 10
Hass-ı Çakırlar	210,5	210	152; 10		41: 53 a	111: 9,5 s	138; 9.5 s	126	63
Ayvalu	62	51	37	56,5; 1,5 s	41: 53 a	91: 8,5 s	114; 8.5 s	87.5	43.5; 10
Karacaviran	54	51	37	56,5; 1,5 s	27: 85 a	91: 8,5 s	114; 8.5 s	87.5	43.5; 10
Köyler	**1151**	**1154**	**1154**	**1155**	**1157**	**1158**	**1159**	**1161**	**1161**
İsmail	47,5	51	37	56,5; 1,5 s	27: 85 a	91: 8,5 s	114; 8.5 s	87.5	43.5
Susuz	44,5	51	37	56,5; 1,5	27: 85 a	91: 8,5 s	114; 8.5 s	87.5	43.5; 10

[1332] ***AŞS***, 541, 39 b-40 a, 42 a. ***AŞS***, 541, 42 a-b. İmdad-ı Seferiyyenin 4 Şevval 1150 tarihinde 1151 senesine mahsuben tevzi olunan bu imdad-ı seferiyyede Anadolu Valisi Genç Ali Paşa ile birlikte Karahisâr-ı Sâhib Valisi'nin de imdâd-ı Seferiyyesi tahsil edilmiştir. Anadolu valisi için toplam 1396 ve Karahisâr-ı Sâhib valisi için 2640 olmak üzere toplam 4036 kuruş ile birlikte mübaşiriye ve harcı bâb vs ile birlikte kaza merkezi için 5250 kuruş yarısı mahalleler ve yarısı da köylere olmak üzere tevzi edilmiştir.

[1333] ***AŞS***, 542, 10 a. Evahır-ı Ra. 1154 tarihinde yapılmıştır. Bu tevzide Anadolu Valisi ile Karahisâr-ı Sâhib Valisinin taksitleri, diğer birçok vilayet masrafları bulunmaktadır. Verilen listeye göre Karahisâr-ı Sâhib'e çok sayıda mübaşir ve görevli gelmiştir. Toplam miktar 5565 kuruş olarak verilmişse de tevzide toplam elde eilecek gelirin 2733 mahalleler ve 2120.5 köyler olmak üzere 4853.5 kuruş olacağı kayıtlıdır.

[1334] ***AŞS***, 542, 7 b. Tevzi 11-20 Ca. 1154 tarihinde yapılmıştır.

[1335] ***AŞS***, 542 31 a. Köylerin sonunda kadı tarafından şu ifade yazılmıştır: "Bu defter bâlâda masârıfımızdan ziyâde olduğuna şüphe olunmayıp zira Kalecikler ve Karaarslan karyeleri bâ-buyruldu tahammüllerine göre raddeye vaz‘ olunup bu defter bu miktâra bâliğ oldu. Ancak bu def‘a kabzımız 2256 kuruştur. Bu defter cümle marifetiyle tashîh olmağla ba‘de zaman tevzî‘ olunacak tekâlifler bu defter üzerine tevzîe amel olunmak üzere bu mahalle kayd olundu. Gaflet olunmayup kabzına şüphe olunmaya. 27 Safer. 1155 (Abdullah Karahisâr-ı Sâhib Naibi).

[1336] ***AŞS***, 543, 14 a-b. 9 Safer 1157 tarihinde Anadolu Valisi sabık vezir-i azam Ahmed Paşa için tevzi edilen bu seferiyye malına ilave olarak bazı vilayet masrafları da bu deftere eklenmiştir.

[1337] ***AŞS***, 543, 41 b-42 a. 3 Safer 1158.

[1338] ***AŞS***, 544, 3 a. 22 Z. 1159 İmdad-ı Seferiyye. Bu tablodaki rakamlarda hem para hem de sümün tabiri birlikte kullanıldığından (;) işaretinden sonraki rakamların yanında para için p, sümün için s harfini koyduk.

[1339] ***AŞS***, 545, 21 b-22 a. 1 Ra. 1161 Bu tevzideki vergilerin içerisinde Süleyman Paşa'nın 8 aylık teşrifi masrafı, Karahisâr-ı Sâhib Mutasarrıfı Çelik mehmed Paşa'nın 3 günlük zahire masrafı ve Kütahya Valisinin İmdad-ı Hazariyye 1. taksiti ile bazı kaza masraflarını ihtiva etmektedir.

[1340] ***AŞS***, 545, 34 a-b. 15 B. 1161. Bu tevzide 1 Rebiülevvel ile 1 Receb arasındaki vilayet masrafları, Karahisâr-ı Sâhib Mutasarrıfı Çelik Mehmed Paşa'nın 1. ve 2 ve taksiti, Anadolu Valisinin 2. taksiti ile sair vilayet masraflarını ihtiva etmektedir.

				s					
Corca-i Sağir	44,5	34	24; 24 p	37,5; 4 s	27: 85 a	91: 8,5 s	114; 8.5 s	87.5	43.5; 10
Osman	82	60	55	84; 4,5 s	27: 85 a	91: 8,5 s	114; 8.5 s	87.5	43.5; 10
Karaağaç	-		-	56,5; 1,5 s	18: 27 p	52	65	62; 5	31; 2
Salar	41	31	37	34,5	18: 27 p	52	65	87.5	43.5; 10
Dinar	41	34	24; 24 p	37,5; 4 s	18: 27 p	52	65	35.5	17.5; 10
Eytemür	22	17	12	19	18: 27 p	52	65	62; 5	31; 2
Karaarslan	-	17	12,5	37,5; 4 s	18: 27 p	52	65	62; 5	31; 2
Deper	38	34	24; 24 p	38	22: 45 a	52	65	62; 5	31; 2
Sarık	35	36	24; 24 p	37,5; 4 s	18: 27 p	52	65	62; 5	31; 2
Elpirek	25	34	24; 24 p	37,5; 4 s	18: 27 p	52	65	62; 5	31; 2
Ayasini	62	24	24; 24 p	27,5; 4 s	18: 27 p	52	65	62; 5	31; 2
Gebeceler	26	34	22	37,5; 4 s	27: 27 p	52	65	87.5	43.5; 10
Bozöyük	25	23	17	25,5; 2 s	18: 27 p	52	52	47.5	23; 10
İnaz	15,5	23	17	25,5; 2 s	18: 27 p	52	65	62; 5	31; 2
Kışlacık	38	34	24; 24 p	37,5; 4 s	15: 22 p	42,5 5 a	53; 2s	47.5	23; 10
Çalışlar	-		-	37,5; 4 s	15: 22 p	42,5 5 a	53; 2 s	23.5	11.5; 10
Kozluca	-		-	37,5; 4 s	15: 22 p	42,5 5 a	53; 2 s	47.5	23; 10
Harmanlı	28	23	17	26,5; 3 s	15: 22 p	42,5 5 a	53; 2 s	47.5	23; 10
Halımoğru	24,5	21	17	23,5; 2	15: 22 p	42,5 5 a	53; 2 s	47.5	23; 10
Corca-i Kebir	62	51	37	34,5; 1 s	13: 9 p	40: 45 a	50; 16 p	87.5	43.5; 10
Anbanas	45	51	37	56,5; 1,5 s	13: 33 p	40: 45 a	50; 16 p	87.5	43.5; 10
Kayaviran	21	23	17	25,5; 2 s	11: 30 p	32,5	40; 25 p	-	-
Bey	30	23	17	25,5; 2 s	11: 30 p	32,5	40; 25 p	47.5	23; 10
Kalecik-i Sağîr	-	17	12,5	19	11: 30 p	32,5		35.5	17.5; 10
Akçain	19	17	12	19	11: 30 p	32,5	40; 25 p	35.5	17.5; 10
Kunduzlu	13,5	17	12	19	7: 1 p	20: 10 p	25; 12 p	23.5	11.5; 10
Hacıbeyli	41	23	17	19	7: 1 p	20: 10 p	25; 12 p	16	8
Bostanlı	35	17	12	19	7: 1 p	20: 10 p	25; 12 p	35.5	17.5; 10
Çavdarlı	15,5	17	12	19	7: 1 p	20: 10 p	25; 12 p	35.5	17.5; 10
Yukarı Tandırı	14,5	17	12	19	7: 1 p	20: 10 p	25; 12 p	23.5	11.5; 10
Köyler	**1151**	**1154**	**1154**	**1155**	**1157**	**1158**	**1159**	**1161**	**1161**
Mutalib	12,5	17	12	19	6: 1 p	20: 10 p	25; 12 p	23.5	11.5; 10
Kumardaş	30	8,5	6,5	9,5	6: 4 p	20: 10 p	25; 12 p	23.5	11.5; 10
Kınık	26	8,5 Kınık iki kere yazılmış	6,5		7: 1 p	20: 10 p	25; 12 p	23.5	11.5; 10
Bayat	11	8,5	6,5	9,5	6: 4 p	20: 10 p	25; 12 p	23.5	11.5; 10
Çepni	13,5	8	6,5	9,5	6: 4 p	20: 10 p	25; 12 p	16	8
Aşağı Tandırı	15	8,5	6,5	9,5	6: 4 p	20: 10 p	25; 12 p	16	8
Sibsin	25	8,5	6,5	9,5	6: 4 p	20: 10 p	25; 12 p	23.5	11.5; 10
Doğanlar	38	8	6		8: 16 a	20: 10 p	25; 12 p	16	8
Köprülü		8,5	6,5	9,5	6: 4 p	20: 10 p		10	5
Eymir	10	8,5	6,5	9,5	6: 4 p	20: 10 p	25; 12 p	16	8
Olucak	10	8,5	4,5	9,5	6: 4 p	20: 10 p	25; 12 p	16	8
Işıklar	15		-	8	6: 4 p	20: 10 p	25; 12 p	23.5	11.5; 10
Emre Sultan	22	6	4,5	7	6: 4 p	20: 10 p	25; 12 p	16	8
Gazimürsel	54	34	24; 24 p	32,5; 4 s	-	20: 10 p	25; 12 p	35.5	17.5; 10
Çukur	-	17	12,5	9,5	6: 4 p	15: 10 p	19	-	
Feleli	28	17	12	19	6: 4 p	15: 10 p	12.5	16	8
Tekkeler	-		-	37,5; 4 s	11: 30 p	15: 10 p	19	35.5	17.5; 10

Kuletayı	8	8,5	6,5	7	3,5: 7 a	10	12.5	10	5
Leğen	20,5		-		3,5: 7 a	10	12.5	35.5	17.5; 10
Hayranbalı	24	8,5	6,5	-	3,5: 7 a	10	12.5	10	5
Ulumurad	25		-		3,5: 7 a	10	12.5	16	8
Aksaz	8	8,5	6,5	-	3,5: 7 a	10	12.5	10	5
Bahçecik	10	8,5	6,5	-	3,5: 7 a		-		
Çobanlıca	2	1	-	-	1	2	-	5	5
Göynük	14	8	6,5	9,5	3,5: 7 a	-	-		
Çıkrık	62	34	24; 24 p	32,5; 4 s	-	-	-		
Ablak	15	8,5	6,5	-	-	-			
Gaziler	10				-	-			
İnegazi	24,5		-		-	-			
Gerenbe (?)	16		-		-	-	-		
Manastır	-		-		-	-	-	5	5
Çakırlar-ı Sağîr	20		-		-	-	-		
Akviran	13		-		-	-			
Doruklu	15		-		-	-	-		
Kürt	6,5		-		-	-	-		
Bolhallı	-		-		-	-	-		
Ortaklar	-		-		-	-			
Tatlar	-		-		--	-	-		
Küreler	-		-		-	-	-		
Çebiş	-		-		-	-			
Baytak (?)	-		-		-	-			
Kalecik-i Sağir	-		-		-	-	40; 25 p		
Kiçimurad	-		-		-	-	-		
Toplam	**2632,5**		**t. yok**	**2375**	**2693,5**	**3224**	**4100**		**1877.5**

Ek 9: 1723-1747 tarihleri arasında Karahisâr-ı Sâhib Valisine Karahisâr-ı Sâhib ve Diğer Kazalar Ahalilerince Verilen İmdad-ı Hazariyye ve Seferiyyeler

Kazalar	**1136**	**1140**	**1142**	**1142**	**1143**	**1144**	**1145**	**1152**	**1154**	**1155**	**1160**
Karahisâr-ı Sâhib	440.5	519.5	451	2819.5	2640	2640	451	2800	2189	2800	400
Sandıklı	353.5	438.5	361	2383	2640	2640	361	2800	2279	2800	383: 4 s
Şuhud	250	290	251	1616	1650	1650	251	1749	1399	1749	233: 4 s
Sincanlı	183	210	184; 4	1305	1210	1210	184	1286	1025	1286	166 8 s
Bolvadin	81	-	81	678,5	525	525	81	563	449	563	83: 4 s
Hanbarçınlı	82	93,5	83	549.5	525	525	83	563	449	563	83: 4 s
Nevahi-i Barçınlı	68 8:	77.5	80	407	440	440	70.	466,5	370	466,5	83: 4 s
Çolaâbâd	56 kr. 8:	33	33	218	374	374	33	396	341	396	66: 8 s
Karamık	56 kr. 8:	64	57	394	374	374	57.	396	317 8 p	396	66: 8 s
Çay	94 kr. 4:	107	95; 4	629.5	616	616	95	655	320	655	100
Toplam	**1666 8**	**1833**	**1666; 8**	**11000**	**11000**	**11000**	**1666**	**11670,5**	**9337**	**11670,5**	**1666**

AŞS, 537, 6 b. Bu yılki Karahisâr-ı Sâhib Valisi hazariyyesi üç taksit olarak tahsil edilmiştir. Toplamı 5499 kuruştur. Bu 1140 senesi I. taksitidir. Bu tevzide 104 kuruş Sandıklı'dan Karahisâr-ı Sâhib'e tahmil edilmiştir. Ayrıca Bolvadin menzil olduğundan bu yıllarda imdad-ı hazariyyeden muaf tutulmuştur

AŞS, 533, 5 a. 1142 senesi İmdad-ı Hazariyye I. taksiti.

AŞS, 533. 19 a. Tarih açık olarak yazılmamış. Bir önceki belgenin 1142 olan tarihini bu belge içinde geçerli saydık. Belgenin sonunda fotokopiden kaynaklanan bir bozukluktan dolayı Bolvadin'in hissesi belli değildir. Diğerlerinin toplamını bütün kazalar toplamından çıkarmak suretiyle Bolvadin'in hissesini belirledik.

AŞS, 533, 12 a.1142 İmdad-ı Seferiyye.

AŞS, 538, 10 b. 25 M. 1144 İmdad-ı Seferiyye.

AŞS, 538, 37 a. Ali Paşa'ya 1145 senesi İmdad-ı Hazariyyesi.

AŞS, 541, 66 b. 8 l. 1151 tarihinde Ömer Paşa için 1152 senesine mahsuben imdâd-ı seferiyye tevzii. Toplamın içinde 670.5 kuruş harc-ı bâb ve mübaşiriye de dahildir.

AŞS, 542, 9 a. 1154. Bu yıl için Karahisâr-ı Sâhib Mutasarrıfı'na daha önceden hazariyye olarak toplanan imdâdiyye seferiyyeye çevrilince önceden alınan 1666 kuruş 11000 kuruşluk seferiyyeden çıkarılarak öylece tevzi olunmuştur.

AŞS, 542, 33 b-34 a. 1155

AŞS, 544, 42 a. 30. Ra. 1160/10. 04. 1747'de 1160 senesine mahsûben Karahisâr-ı Sâhib Mutasarrıfı Ebubekir Paşa'ya verilecek imd- haz. iki taksit ile verileceği

Ek 10: 1720-1736 Yılları Arasında Karahisâr-ı Sâhib Valisine Karahisâr-ı Sâhib'in Mahallerince Verilen İmdad-ı Hazariyyeler

Mahalleler	**1133**[1341]	**1133**[1342]	**1133**[1343]	**1134**	**1135**[1344]	**1135**[1345]	**1135**[1346]	**1139**[1347]	**1140**[1348]	**1140**[1349]	**1141**[1350]	**1141**[1351]	**1142**[1352]	**1142**[1353]	**1144**[1354]	**1145**[1355]	**1145**[1356]
İmaret	61; 10	72	134	62; 4.5	45; 9	93; 9	93; 10	207; 2	93.5	91; 5	213; 11	170; 4	135.5	98	219; 40 a	83	81; 1 s
Sofular	61; 10	72	134	62; 4.5	45; 9	93; 9	93; 10	207; 2	93.5	91; 5	213; 11	170; 4	135.5	98	219; 40 a	83	81; 1 s
Karaman	30; 3	35	68; 9	33; 8	26.5; 7	49; 10	93; 10	108; 1	49	47; 9	100	84; 1	70	51; 4.5	103; 31 a	41	40; 1 r
Nasarâ	35; 9	43	73.5	36.5; 1	26.5; 7	55.5; 1.5	55; 11.5	119; 3	53.5	51; 8	123; 7	96	76	55; 6.5	123; 35 a	46.5	46; 5 p
Cami'-i Kebîr	23; 2.5	27; 1	47; 11	33; 4	17	35.5	35; 1	78; 1.5	35	24	82; 8	63; 2	50	36; 6.5	74; 13	32	31; 3 r
Hacı Mahmud	23; 2.5	27; 1	47; 11	33; 4	17	35.5	35; 1	78; 1.5	23.5	23	53	41.5; 5	33	24; 9	54, 74 a	20.5	20; 1 s
Akmescid	15; 1.5	17; 9	31; 2	15	11	22.5	22; 2.5	51; 1.5	23.5	23	53	41.5; 5	33	24; 9	54, 74 a	20.5	20; 1 s
Kahil	15; 1.5	17; 9	31; 2	15	11	22.5	22; 2.5	51; 1.5	23.5	23	53	41.5; 5	33	24; 9	54, 74 a	20.5	20; 1 s
Mahalleler	**1133**	**1133**	**1133**	**1134**	**1135**	**1135**	**1135**	**1139**	**1140**	**1140**	**1141**	**1141**	**1142**	**1142**	**1144**	**1145**	**1145**
Hacı Yahya	15; 1.5	17; 9	31; 1	15	11	22.5	22; 2.5	51; 1.5	23.5	23	53	41.5; 5	33	24; 9	54, 74 a	20.5	20; 1 s
Tac Ahmed	15; 1.5	17; 9	31; 2	15	11	22.5	22; 2.5	51; 1.5	23.5	23	53	41.5; 5	33	24; 9	54, 74 a	20.5	20; 1 s
Burmalı	13; 6.5	15; 9	28; 1.5	13, 5	9.5	20; 8	20; 9	44; 8	20.5	20	46	37; 3.5	29.5	21.5	47; 16a	18	17; 34 p
Ardıç	13; 6.5	15; 9	28; 1.5	13, 5	9.5	20; 8	20; 9	44; 8	20.5	20	46	37; 3.5	29.5	21.5	47; 16a	18	17; 34 p
Doğancı	13; 6.5	15; 9	28; 1.5	13, 5	9.5	20; 8	20; 9	44; 8	20.5	20	46	37; 3.5	29.5	21.5	47; 16a	18	17; 34 p
Fakih Paşa	12; 1.5	14; 1	26.5	11; 10	8.5	18; 2	22; 2.5	41; 3	18.5	18	42; 8	33; 9	28	19; 4	47; 16a	16	15; 35 p

[1341] ***AŞS***, 534. 44 b. II. Taksit. Mutasarrıf el-Hac Ali Paşa'ya verilmiştir.
[1342] ***AŞS***, 534. 13 a . I. Taksit. Mutasarrıf el-Hac Ali Paşa'ya verilmiştir.
[1343] ***AŞS***, 534. 18 b. II. Taksit. Mutasarrıf Şehsüvar-zade Seyyid Mehmed Paşa'ya verilmiştir.
[1344] ***AŞS***, 535. 14 b. İmdad-ı Hazariyye III. Taksit (Safer ortaları).
[1345] ***AŞS***, 535. 15 b. İmdad-ı Hazariyye I. Taksit (Cemaziyelahır ortaları).
[1346] ***AŞS***, 535. 21 a. İmdad-ı Hazariyye II. Taksit (Şevval ortaları).
[1347] ***AŞS***, 536. 8 b. İmdad-ı Seferiyye 1 M. 1139.
[1348] ***AŞS***, 537. 7 a. İmdad-ı Hazariyye I. Taksit 21 Receb 1140 (Ali Paşa'ya).
[1349] ***AŞS***, 537. 13 b. İmdad-ı Hazariyye II. Taksit 22 Şevval 1140 (Ali Paşa'ya).
[1350] ***AŞS***, 537. 4 a. İmdad-ı Seferiyye (el-Hâc Hüseyin Paşa'ya) 1 M. 1141.
[1351] ***AŞS***, 537, 16 b. El-Hac Mustafa Paşa'ya verilen bu hazariyyenin iki taksiti bir arada tevzi edilmiştir.
[1352] ***AŞS***, 533, 4 b. 1142 İmdad-ı Haz. I. Taksiti.
[1353] ***AŞS***, 533, 5 b. 1142 İmdad-ı Haz. II. Taksiti (11-20 Şaban 1142).
[1354] ***AŞS***, 538, 10 b. 25 M. 1144 İmdad-ı Seferiyye.
[1355] ***AŞS***, 538, 37 b. Ali Paşa'ya 1145 senesi İmdad-ı Hazariyyesi I. taksit.
[1356] ***AŞS***, 538, 58 a. Ali Paşa'ya 1 Ca. 1145 tarihinde verilen İmdad-ı Hazariyye II. taksiti

Efecik	12; 1.5	14; 2	26; 6	11; 10	8.5	18; 2	22; 2.5	41; 3	18.5	18	42; 8	33; 9	28	19; 4	43; 88a	16	15; 35 p
Kubeli	13; 6.5	13; 2	28; 1.5	11; 10	8.5	18; 2	18; 2	41; 3	18.5	18	37; 8	33; 9	28	19; 4	38; 73a	12	11; 36 p
Çavuşbaşı	9; 3	11; 9	28; 1.5	10	7.5	15.5	15.5; 1	30; 5.5	14.5	13; 8	31.5	25	20; 3	14; 8.5	32; 32 a	12.5	12; 16 p
Molla Bahşi	9; 2	10; 9	19; 4	9	6.5	14	14; 1	25; 11.5	11.5; 2	11; 5	26; 10	21	16; 1.5	17; 4	27.5; 7 a	10.5	10
Karakatib	5; 11	6; 9	13; 2	7; 2.5	5	10; 3	10; 4	23; 3	10; 4	10; 1	24	17; 4.5	13; 3	9; 8.5	21.5; 1 a	8.5	7; 28 p
Bedrik	6.5	7.5	14; 1	6; 9.5	5	10; 3	10; 4	23; 3	16; 4	8; 11	21	17; 4.5	13; 2	9; 8.5	21.5; 1 a	8	7; 28 p
Sinan Paşa	6; 3	7; 1	13; 1	6; 1.5	4.5	9; 2	9; 6.5	30; 2.5	9; 1.5	8; 7	21	17; 4.5	13; 3	9; 8.5	21.5; 1 a	8	7; 28 p
Egeste	5; 8.5	6; 3.5	12	5; 7.5	4; 2	8; 6.5	8; 7.5	18; 11	8; 8.5	8; 5	19	15; 8	12.5	9.5	20; 9 a	7.5	7; 28 p
Çavuşoğlu	5; 8.5	6; 3.5	13	6	4; 2	8; 6.5	9; 7.5	18; 11	8; 8	1.5; 5.5	19; 7	15; 8	12.5	9.5	20; 9 a	7.5	7; 28 p
Hacı İsmail	5; 8.5	6; 3.5	12	5; 7.5	4; 2	8; 6.5	8; 7.5	18; 11	8; 8	8; 5.5	19; 7	15; 8	12.5	9.5	20; 9 a	7.5	7; 18 p
Yukarıpazar	5; 8.5	6; 3.5	12	5; 7.5	4; 2	8; 6.5	8; 7.5	18; 11	8; 8	8; 5.5	19; 7	15; 8	12.5	9.5	20; 9 a	7.5	7; 18 p
Zaviye	5.5	6; 3.5	12	5; 7.5	4; 2	8; 6.5	8; 7.5	18; 11	8; 8.5	8; 5.5	19; 7	15; 8	12.5	9.5	20; 9 a	7.5	7; 18 p
Mahalleler	**1133**	**1133**	**1133**	**1134**	**1135**	**1135**	**1135**	**1139**	**1140**	**1140**	**1141**	**1141**	**1142**	**1142**	**1144**	**1145**	**1145**
Sinan Halife	2; 9	3; 2	3; 4	2	2	4; 1	4; 2	4.5; 2	2	7	4	3; 9	3	2	6.5; 6 a	2.5	2; 19 p
İbik	1.5	1.5; 3	3; 4	1.5	1.5	4; 1	3; 2	7; 2	2.5; 4	2; 9	7.5	6	4; 9	3	6.5; 6 a	2.5	2; 19 p
Hisarönü	2; 9	3; 2	3; 4	2; 8	2	2; 1	4; 2	7; 2	2.5; 4	2; 9	7.5	6	4; 9	3	6.5; 6 a	2.5	2; 19 p
Toplam	**460.5**	**543**	**995.5**	**454**	**349**	**717**		**1565**	**708**	**674**	**1587**	**1177**	**1000**	**725**	**1612**	**605**	**t. yok**

Ek 11: 1720-1733 yılları arasında Karahisâr-ı Sâhib Valisine Karahisâr-ı Sâhib'in Kurâlarınca Verilen İmdad-ı Hazariyyeler (1)

Köyler	1132 [1357]	1133 [1358]	1133 [1359]	1134	1135 [1360]	1135 [1361]	1135 [1362]	1139 [1363]	1140 [1364]	1140 [1365]	1141 [1366]	1141	1142 [1367]	1142 [1368]	1144 [1369]	1145 [1370]	1145 [1371]
Issızca	18;.2	22	40	20	13	27;2	29;3	61.5	28.5	28	63.5	53.5	40;10	30	64.5	22.5	22.5
Sülümenli	18;2	22	40	20	13	27;2	29;3	61.5	28.5	28	63.5	53.5	40;10	30	64.5	22.5	22.5
Çobanlar	18;2	22	40	20	13	27;2	29;3	61.5	28.5	28	63.5	53.5	40;10	30	64.5	22.5	22.5
Eyret	16;2	19	30	16.5	11	23;2	24.5	43;4	20.5 ; 2.5	19;3	44;10	37;2	29	20;9	50.5 ; 10 a	18.5	18.5
Döğer	14;2	17	40	20	11	23;2	24.5	40;1.5	19;3	19;3	41.5	33;5	29	19;9	50.5 ; 10 a	18.5	17.5
Osman	10;1	10	25	12.5	9	18	18;10	40;1.5	19;3	19;3	41.5	33;5	26.5	19	42; 30 a	17.5	17.5
Mihail	12	12;3	27	12.5	9	18	18;10	40;1.5	19;3	19;3	41.5	33;5	26.5	19	47; 30 a	17.5	18.5
Sülün	9; 2	11	20	10	7	14.5	15;3	31;11.5	15.5	15;3	33; 3	27	21.5	13	47; 30 a	13	13
Salar	9; 2	11	20	10	7	14.5	15;3	31;11.5	15.5	15;3	33; 3	27	21.5	16;4	33.5 ; 40 a	13	13
Corca-i Kebir	9; 2	11	20	10	7	14.5	15;3	31;11.5	15.5	15;3	33; 3	27	21.5	16;4.5	33.5 ; 40 a	13	13
Köyler	**1132**	**1133**	**1133**	**1134**	**1135**	**1135**	**1135**	**1139**	**1140**	**1140**	**1141**	**1141**	**1142**	**1142**	**1144**	**1145**	**1145**
Erkmen	9; 2	11	20	10	7	14.5	15;3	31;11.5	15.5	15;3	33; 3	27	21.5	16;4.5	33.5 ; 40 a	13	13
Ayvalu	9; 2	11	20	10	7	14.5	15;3	31;11.5	15.5	15;3	33; 3	27	21.5	16;4.5	33.5 ; 40 a	13	13
Karacaviran	9; 2	11	20	10	7	14.5	15;3	31;11.5	15.5	15;3	33; 3	27	21.5	16;4.5	33.5 ; 40	13	13

[1357] ***AŞS***, 534, 44 b, Evâhır-ı. Z. 1132. II, taksit Karahisâr-ı Sâhib Mutasarrıfı Ali Paşa'ya verilmiştir.
[1358] ***AŞS***, 534. 13 a. I. Taksit. Evâsıt-ı Şaban 1133'te Mutasarrıf el-Hac Ali Paşa'ya verilmiştir.
[1359] ***AŞS***, 534. 18 b. II. Taksit. Mutasarrıf Şehsüvar-zade Seyyid Mehmed Paşa'ya verilmiştir.
[1360] ***AŞS***, 535. 14 b-15 a. İmdad-ı Hazariyye III. Taksit (Safer ortaları).
[1361] ***AŞS***, 535. 15 b-16 a. İmdad-ı Hazariyye I. Taksit (Cemaziyelahır ortaları).
[1362] ***AŞS***, 535. 21 a-b. İmdad-ı Hazariyye II. Taksit (Şevval ortaları).
[1363] ***AŞS***, 536. 8 b-9 a. İmdad-ı Seferiyye 1 M. 1139.
[1364] ***AŞS***, 537. 7 a. İmdad-ı Hazariyye I. Taksit 21 Receb 1140 (Ali Paşa'ya).
[1365] ***AŞS***, 537. 13 b. İmdad-ı Hazariyye II. Taksit 22 Şevval 1140 (Ali Paşa'ya).
[1366] ***AŞS***, 537. 4 a. İmdad-ı Seferiyye (el-Hâc Hüseyin Paşa'ya) 1 M. 1141.
[1367] ***AŞS***, 533, 4 b-5 a. 1142 İmdad-ı Haz. II. Taksiti.
[1368] ***AŞS***, 533, 5 b-6 a. 1142 İmdad-ı Haz. III. Taksiti (11-20 Şaban 1142).
[1369] ***AŞS***, 538, 11 a. 25 M. 1144 İmdad-ı Seferiyye.
[1370] ***AŞS***, 538, 37 b. Ali Paşa'ya 1145 senesi İmdad-ı Hazariyyesi I. taksiti.
[1371] ***AŞS***, 538, 58 a. Ali Paşa'ya 1 Ca. 1145 tarihinde verilen İmdad-ı Hazariyye II. taksiti

															a		
Gazimürsel	9; 2	11	20	10	7	14.5	15; 3	31; 11.5	15.5	15; 3	33; 3	27	21.5	16; 4.5	33.5; 40 a	13	13
Corca-i Sağir	9; 2	11	20	10	7	14.5	15; 3	31; 11.5	15.5	15; 3	33; 3	20	12; 8	10; 7	25.5; 30 a	9.5	9.5
Çıkrık	4; 6?	6	12	6; 4	3.5	7.5	10; 2	35	13	13	31.5	24	21.5	16; 4.5	25.5; 20 a	8	8
İsmail	8.5	9	18	8.5; 2	6	12.5	15; 3	26	13	13; 9	27	21; 7	17	13; 8.5	27.5	10.5	10.5
Dinar	8.5; 1	11; 1	20	10	7	14.5	15; 3	28; 3	12	13; 5	29.5	18; 8	15.5	13; 8.5	20	7	7
Köprülü	8.5	9.5	17	8.5; 2	6.5	13	13; 3	28; 3	12	11; 10	29.5	21; 7	14	14.5	12	4.5	4.5
Eytemür		5	12	5.5	4	8.5	8; 13	21	9; 10	9; 9	29.5	15; 7	14.5	12; 7.5	14	3	3
Doğanlar	9; 2	11	20	10	7	14.5	15; 3	28; 3	12	11; 9	29.5	21; 7	15.5	12; 7	27.5 Doğancılar	10.5	11.5
Sibsin	9; 2	9.5	17	6	6	12	10	28; 3	12	11; 9	29.5		17	14.5	27.5	9.5	9.5
Anbanas	9; 2	11	20	7	7	6.5	10; 3	28; 3	12	11; 9	29.5	21; 7	17	14.5	20	9.5	9.5
Bey	6; 3	8	13	7	4	9	9; 5	23; 4.5	10	9	24.5	19; 2	18	9; 9	25	9.5	9.5
Susuz	5; 5	6	8	5.5	3	5.5	6	19; 4	9	9	20.5	15; 7	12; 8	9; 7	21	8	8
Sarık	5; 7	7.5	12	7.5	4	9	9	20; 3	10	8; 8	22; 10	16; 9.5	14	9; 9	21	7.5	6.5
Elpirek	6; 3	8	15	5; 9	4	8.5		20; 4	8.5	8; 9	21	16; 9.5	14	9; 9	21.5	7.5	6.5
Deper	5; 7	6.5	13	5; 9	4	8.5	8; 11.5	20; 4	6	5; 10	21	12	9.5	6; 6.5	21.5	8	8
Kışlacık	5; 8	6.5	15	3	3.5	8.5	9.5	21	9; 10	9; 4	22	18; 7	9.5	6.5	21.5	8	8
Emre Sultan	8; 1	8.5	18		4	9	10.5	13	6	4.5	16	12	9.5	7; 10	20.5	8	7
Eymir	9; 2	11	14	10	7	14.5	15; 3	28; 3		13; 9	(eytemür) 22	20; 8	15.5	12; 7	20	8	8
Köyler	**1132**	**1133**	**1133**	**1134**	**1135**	**1135**	**1135**	**1139**	**1140**	**1140**	**1141**	**1141**	**1142**	**1142**	**1144**	**1145**	**1145**
Hacıbeyli	5; 7	6.5	12	6; 4	4.5	9	7; 2	21; 1	10	9; 10	21	16; 9.5	14.5	12.5	25	10	10
Harmanlı	3	3.5	8	3	2	4.5	3.5	17	5	4.5	13	8; 7	7	4; 10	18	6	6
Bostanlı	8.5	9	11	10	7	14.5	15; 3	22	9	8; 3	23	15; 1	15.5	8; 11	25	10.5	10.5
Kumardaş	5; 9	5; 9	12	5; 4	3	6		20	6	6; 9	19	12	9	8	20	7.5	7.5
Kınık	4; 9	6	11	5.5	3	6.5	6; 2	12	5.5	4; 11	14	10	8	5; 5.5	12	4.5	4.5
Işıklar	4; 9	6	11	4.5	3.5	7.5	8; 3	15	8	8	16	6	9	5	14	5	5
Leğen	7; 1	8.5	18	7.5	4	9; 10		12	3	3.5	11	4	6	4	22	5	5

Halımoğru	3; 1	5	10	3.5	2.5	5.5	8; 3	13	6	5; 9	14	12	5.5	3.5	16	5.5	5.5
Gebeceler	4; 1	5	10	3.5	2	5	6; 1	16.5	4	2	12	7.5	9.5	6; 4	16	5.5	5.5
Kayavirran	2	3.5	5	3	2	4	5.5	17.5; 1.5	4.5; 6	4;, 9	18	8; 5	7.5	5	16	6	6
Ablak	2; 5	4.5	8	3.5	2	4.5	5; 1	14.5; 4	7	5; 3	15	12	9	4	15	3	3
Aşağı Tandırı	4; 4	6.5	13	4	2	6	6; 2	15.5; 2.5	8	6; 10	17	16; 9.5	9	4.5	10	3	3
Ulumurad	7	7	8	5.5	3.5	7.5	8; 3	11.5; 5	5	7; 10	13	10;, 9.5	8	8;7	22	8.5	8.5
Bozöyük	4; 7	8	7	4.5	3.5	7	7.5; 4.5	11; 1	5	5; 10	12	12	7	6.5	15	5	5
Hayranbalı	4; 9	5	11	5	3	4	5; 1	13; 2	10; 7	4	12	7	8	5; 4.5	18	7	7
Olucak	6; 1	7	13	6	3	6		12	2.5	2.5	5	4	8	2; 8	15	3	3
Belce	4; 7	5.5	5.5	4.5	3	6.5	7; 1	11; 1	2.5; 7	3	11	6	3	3	10	3	3
Manastır	2; 9	3.5	6	2; 8	23	4.5	5; 1	6.5; 2	3	2.5	7	5;; 5	5	3.5	7	2	2
Göynük	3; 5	4	8	2	1.5	2	3.5	6.5	3; 5	3	7	6	5.5	4.5	13	4	4
Gerenbe						3		3; 8	3.5	3	7	9; 7	5	3	8	3	3
İnaz	2	2.5	4	2; 8	1.5	3	2; 1	3; 3	2	2	4	2; 7	3; 3	2	6	3	3
Mutalib	2; 4	2.5	5	2; 8	1.5	3	3	3; 3	2.5	1; 9	4	3; 2	2; 9	2	6	2.5	2.5
Aksaz	2; 9	2	4	2; 6	1.5	3	3	4	2.5	1; 9	4	3; 2	2; 9	3	6	1.5	1.5
Kunduzlu		2	-		-			2; 5	2.5	2.5	2.5	2; 10	4	okunamıyor	6	3	3
Akviran	2	3.5	6	3; 8	2	4.5	5; 1	8.5; 5	4; 2	4.5	9	6	4	4; 10	12	4.5	4.5
Bolhallı								7; 7	2.5	2.5	7	7; 2.5	5; 8	3	10	2	2
Bayat	1; 5	2	4	1.5	1	2	3; 1	6.5; 2	2.5	2.5	5	4.5	5	2	6	2	2.5
Bahçecik	2; 9	3.5	3	3	1.5	3.5	4; 1	5; 5	3; 1	2.5	5	4.5	3.5	3	6	2	2
Köyler	**1132**	**1133**	**1133**	**1134**	**1135**	**1135**	**1135**	**1139**	**1140**	**1140**	**1141**	**1141**	**1142**	**1142**	**1144**	**1145**	**1145**
Yukarı Tandırı	3; 1	3; 8	6	2; 9	2	4	4; 1	5; 5	2.5	3.5	5; 9.5	2.5; 3	4; 7	3; 9	8	3	3
Çepni	2; 9	3; 3	4.5	3	2	4	3.5; 1	4.5; 4.5	1.5	1.5	4		2.5	2	6	2	2
Çobanlıca	1	1	0.5	0.5	0.5	1	1	1; 5	1	1	1	1	-	-	1	1	1
Hass-ı Çakırlar	45.5	54	95	40	44	72		160; 2	75	72; 3	165; 7	128.5	100	71	168	60	58
Kalecikler	1.5	8	14[1372]	7	7	10		10	5	5	10	-	10	10	10	10	10
Feleli						4		6	3	2	5; 9	4	4	3	-	3	3
Çakırlar-ı Sağir								3; 4	1.5	1	5; 2.5	7.5	2.5	3	2.5	1	1

[1372] Kalecik-i Kebir ve Sağir karyeleri biri hariç bütün tevzilerde Kalecikler olarak ikisi bir arada kaydedilmiştir.

Gaziler									2.5	2	4	3.5	2.5	2.5	4	1.5	1.5
Çavdarlı								4	2.5		2.5	3	3.5	3	6	2.5	2.5
Akçain	2; 9	3.5	6	2.5	1.5	3	3.5	6.5; 2		3	3	6	6	4	9	3	3
Doruklu										5		-	5	2	8	3.5	3.5
Kuletay												-	3	2.5	4	2	2
İnegazi																5	5
Küreler																	1
Karaarslan		1.5			-							-	-	-	-		
Kürt	2				-	-		3	1.5	1; 9	3	-	-	-	-		
Tatlar	3; 1	3.5	4		1.5	3	3.5	4	2.5	1.5	4	2	2; 3	1	-		
Kalecik-i Sağir		3	-		-							-					
Temürlü								2.5			-	-	-	-	-		
Kiçimurad								3	1.5	1.5	3	2.5	-	-	-		
Durkara												-	3	-	-		
Toplam	**418**	**535.5**	**995.5**		**352**	**703**		**1555**	**716**	**682; 3**	**1586.5**	**1188**	**981; 3**	**722.5**		**607**	

1140 yılına ait I. Taksitin mahallelerin toplamı 708 olarak ve köylerin ise 716 olarak yazılmış olmasına rağmen ikisini toplarken 716'şar kuruş olurak yazılıp 1432 kuruş bulunmuştur.

Ek 12: 1145 Senesinden Sonra Karahisâr-ı Sâhib Valisine Karahisâr-ı Sâhib'in Köylerince Verilen İmdad-ı Hazariyye ve Seferiyyeler

Köyler	1146[1373]	1147[1374]	1150[1375]	1156[1376]	1157[1377]	1158[1378]
Issızca	170	67,5	77	120	64,5	123: 38 a
Süleymanlı	170	67,5	77	120	64,5	123: 38 a
Kalecik-i Kebîrr	22,5	10	10	120[1379]	64,5	123: 38 a
Çobanlar	170	67,5	77	120	64,5	90: 47 a
Eyret	135	53; 3 s	68	90	47: 32 p	90: 47 a
Mihail	112	45; 9 s	68	120	47: 32 p	90: 47 a
Erkmen	91; 3 s	36	46,5	90	47: 32 p	90: 47 a
Sülün	91; 3 s	24	27,5	90	47: 32 p	90: 47 a
Hass-ı Çakır(lar)	422,5	150	190	90	47: 32 p	90: 47 a
Ayvalu	91; 3 s	36	46,5	57	31: 15 p	74
Karacaviran	91; 3 s	36	46,5	57	31: 15 p	74
Döğer	135	53; 3 s	68	57	31: 15 p	74
İsmail	75,5	27	37	57	31: 15 p	74
Susuz	56	22,5	37	57	31: 15 p	74
Corca-i Sağir	71	22,5	37	53	31: 15 p	74
Osman	112	45; 9 s	68	57	31: 15 p	74
Karaağaç				40	21,5	41: 51 a
Salar	91; 3 s	24	37	40	21,5	41: 51 a
Eytemür	70	13	13,5	25	-	41: 51 a
Dinar	56	24	27,5	40	21,5	41: 51 a
Karaarslan	-	-	-	40	21,5	41: 51 a
Deper	60	22,5	27,5	40	25,5	41: 51 a
Sarık	45	21	23	40	21,5	41: 51 a
Elpirek	50	16,5	23	40	21,5	41: 51 a
Ayasini	91; 3 s	36	46,5	40	21,5	41: 51 a
Gebeceler	44	16,5	23	40	31: 15 p[1380]	41: 51 a
Bozöyük	34	15	18,5	40	21,5	41: 51 a
İnaz	15,5	5	18,5	40	21,5	41: 51 a
Kışlacık	49	22,5	27,5	33	17: 37 p	34: 57 a
Çalışlar				33	17: 37 p	34: 57 a
Kozluca					17: 37 p	34: 57 a
Harmanlı	43	12,5	-	33	17: 37 p	34: 57 a
Halımoğru	37	15	18,5	33	17: 37 p	34: 57 a
Corca-i Kebir	91; 3 s	36	46,5	40	21,5	29: 57 a

[1373] ***AŞS***, 539, 28 b. 1146 Safer'inin ilk günlerinde yapılan bu tevzide Anadolu müfettişini, Karahisâr-ı Sâhib Mutasarrıfının İmd. Seferiyyesi vs. vardır bu nedenle çok fazla görünmektedir.

[1374] ***AŞS***, 539, 55 b. 1. Şevval 1147 tarihinde Karahisâr-ı Sâhib Valisi için imd. Seferiyye ile diğer bazı masrafların tevzii. Mütesellime 60 kuruş verilmiştir.

[1375] Evail-i R. 1150 tarihinde Karahisâr-ı Sâhib Valisi için yapılan bu imdâd-ı seferiyye tevziinde bazı vilayet masrafları ile menzilciye verilen menzil ücreti vs. de yer almaktadır. ***AŞS***, 541, 30 b-31 a.

[1376] senesi Karahisâr-ı Sâhib Valisinin imdâd-ı seferiyyesi, sefer için istenen 100 deve ücreti ve diğer bazı vilayet masrafları toplam 5000 kuruş. Ayrıca baştaki harcama listesinde defterin Katibinin es-Seyyid Halil Efendi olduğu yazılıdır.

[1377] ***AŞS***, 542, 7 b-8 b. 7 Safer 1157 tarihinde 1157 senesi için tevzi edilen bu listede imdad-ı seferiyye ile birlikte diğer bazı masraflar vardır. Ancak daha önceki defterde deve ücretlerinden deve başına 2 kuruş tasarruf edildiği bu sebeple 3296 kuruş tutan bu seferki tevziin bu tasarruf gözönünde tutularak 3128 kuruş olarak tahsil edileceği kayıtlıdır.

[1378] ***AŞS***, 543, 36 b-37 b.

[1379] Bu tarihten itibaren Kalecik-i Kebîr ve Sağîr diye ikiye ayrılmıştır.

[1380] Sehven 16 kuruş ziyâde tahrir olunmuştur.

Anbanas	70	25,5	37	50	16[1381]	29: 57 a
Bey	70	25,5	27,5	25	13,5: 2 p	26: 36 a
Kayaviran	39	13	18,5	12,5	13,5: 2 p	26: 36 a
Kalecik-i Sağîr				25	13,5: 2	26: 36 a
Akçain	19 Ağcain	11; 3 s	13,5	25	13,5	26: 36 a
Kunduzlu	19	9	13,5	15	8: 4 p	16: 15 a
Hacıbeyli	21	25,5	37	15	8: 4 p	16: 15 a
Bostanlı	71	24	23	15	8: 4 p	16: 15 a
Çavdarlı	16	9	18,5	15	8: 4 p	16: 15 a
Yukarı Tandırı	18	9	13,5	15	8: 4 p	16: 15 a
Belce	15	10,5	13,5	15	8: 4 p	16: 15 a
Mutalib	16	7,5	6	15	8: 4 p	16: 15 a
Kumardaş	45	18	18,5	15	8: 4 p	16: 15 a
Kınık	35	12; 3 s	18,5	7,5	8: 4 p	16: 15 a
Bayad	16	6	13,5	11	6	16: 15 a
Feleli	39 ¼	16,5	23	11	6	16: 15 a
Çepni	16	7,5	13,5	11	6	16: 15 a
Aşağı Tandırı	22,5	11; 3 s	13,5	11	6	16: 15 a
Sibsin	65	24	27,5	11	6	16: 15 a
Doğanlar	90	19,5	27,5	7,5	8	16: 15 a
Köprülü	34	22	18,5	11	6	16: 15 a
Eymir				11	6	16: 15 a
Olucak	20	6	13,5	11	6	16: 15 a
Çukur				7,5	6	16: 15 a
Işıklar	33	12	23	11	6	16: 15 a
Emre Sultan	52	13,5	18,5	11	6	16: 15 a
Tekkeler				33	17: 37 p	17
Gazimürsel	91; 3 s	36	46,5	-	-	10
Kuletay	16	4,5	13,5 Kuladayı	7,5	4: 3 p Kuladayı	8
Leğen	35,5	12; 9 s	13,5	7,5	4: 3 p	8
Hayranbalı	46	15	23	12,5	4: 3 p	8
Ulumurad	68	15	18,5	7,5	4: 3 p	
Aksaz	11	6	6	7,5	4: 3 p	8
Bahçecik	16	7,5	13,5	-	4: 3 p	4
Çobanlıca	1	1	6	2,5	4: 3 p	2
Göynük	26	15	18,5	7,5	4: 3 p	-
Cenkçi			18,5	-	-	-
Akviran	31,5	12	18,5	-	-	-
Çıkrık	71	36	46,5	-	-	-
Çakır-ı Sağîr	9	5	18,5	-	-	-
Ablak	14	11; 3 s	13,5	-	-	-
Gerenbe	22,5	9	13,5	-	-	-
Manastır	13,5	7,5		-	-	-
Gaziler	19	9	13,5	-	-	-
Kürt	16	3	6	-	-	-
Bolhallı	16	Hâlî kalmışdır	-	-	-	-
Tatlar	-	-	-	-	-	-
Kalecik-i Sağir	-	-	-	-	-	-
Temürlü	-	-	-	-	-	-
Kiçimurad	-	-	-	-	-	-

[1381] 16 kuruş kesr olmuştur.

Durkara	**-**	**-**	**-**	**-**	**-**	**-**
Toplam	**4325,5**	**t. yok**	**2131**	**2500**	**1307,5**	**2601**

Ek 13: Karahisâr-ı Sâhib'in Mahallerince Verilen Deve ve Katır Vergileri

Mahalleler	1138 [1382]	1139 [1383]	1139 [1384]	1139 [1385]	1145 [1386]	1147 [1387]	1149 [1388]	1150 [1389]	1151 [1390]	1154 [1391]	1155 [1392]	1156 [1393]	1159 [1394]
İmaret	162	199.5	79; 9	93; 3	164; 3 s	150,5	230; 10 s	140,5	7,5	35	622; 10 s	286; 5 p	298: 3 p
Sofular	162	199.5	79; 9	93; 3	164; 3 s	150,5	230; 10 s	140,5	7,5	35	622; 10 s	286; 5 p	298: 3 p
Nasarâ	95	110	45	53; 7.5	93	85; 5 s	130; 4 s	79,5; 3 s	4	20	351; 1 s	161; 22 p	167,5
Karaman	70	100	41; 4.5	48; 9	81,5; 7 s	70; 3 s	115; 4 s	65; 7 s	3,5	17	312	143	149: 5
Cami'-i Kebîr	63	73	25; 9	35	57,5	53	72,5; 1	48; 6 s	2,5	10	195; 1 s	91	94,5
Hacı Mahmud	40	73	25; 9	35.5	41	37; 8 s	57,5; 4,5 s	34,5; 8 s	22	8	156	71; 32 p	74,5: 8 p
Tac Ahmed	40	47; 4.5	19; 8	23; 1.5	41	37; 8 s	57,5; 4,5 s	34,5; 8 s	2	8	156	71; 32 p	74,5: 8 p
Akmescid	40	47; 4.5	19; 8	23; 1.5	41	31; 8 s	57,5; 4,5 s	34,5; 8 s	2	8	156	71; 32 p	74,5: 8 p
Kahil	40	47; 4.5	19; 8	23; 1.5	41	37; 8 s	57,5; 4,5 s	34,5; 8 s	2	8	156	71; 32 p	74,5: 8 p
Arab 1145'lerden itibaren mescid eklenmiştir	40	47; 4.5	19; 8	23; 1.5	41	37; 8 s Arabmescidi	57,5; 4,5 s	34,5; 8 s	2	8	156 Arabmescidi	71; 32 p	74,5: 8 p
Hacı Yahya	40	47; 4.5	19; 8	23; 1.5	41	37; 8 s	57,5; 4,5 s	34,5; 8 s	2	8	156	71; 32 p	74,5: 8 p

[1382] **AŞS**, 536, 3 b-4 a. Deve katır tevzileri 1138 yılında yapılmaya başlanmıştır. Bu da bu yıllara kadar vuku bulan seferlerde Karahisâr-ı Sâhib Sancağından deve ve katır temini için müracaat edilmediğini gösterir. Bazen deve ve katır vergilerinin içerisine menzil akçası ile diğer bazı vilayet masraflarının (1 Zilkade 1147 tarihinde olduğu gibi) birlikte tevzi edildiği de olmuştur.

[1383] **AŞS**, 536, 22 b. 1-10 Receb 1139,

[1384] **AŞS**, 536, 28 b. 1-10 Zilkade 1139 (Deve ve bazı vilayet masraflarının tevzii),

[1385] **AŞS**, 536, 29 b. 21-30 Zilkade 1139 (Beygir, Katır ve bazı vilayet masraflarının tevzii),

[1386] **AŞS**, 539, 7 b. 1145 senesinde Bağdad Valisi Ahmed Paşa emrine gönderilen Mekari deve, katır ve beygir ücretlerinin Karahisar'ın mahalle ve merkeze bağlı köylerine tevzii. 11-20 N. 1145.

[1387] **AŞS**, 539, 57 b.

[1388] **AŞS**, 541, 9 b-11 a. 5 L. 1149 tarihinde Moskova Seferi için istenen 100 adet deveden Karahisâr-ı Sâhib payına düşen 24 devenin 75'er kuruştan ücreti ile diğer bazı masrafların tevzii.

[1389] **AŞS**, 541, 36 b. 11-20 N. 1150 tarihinde tevzi edilen 2040 kuruşluk bu deve ücretleri içerisinde mübaşiriye, harc-ı mahkeme ve huddamiye de vardır.

[1390] ***AŞS***, 541, 78 a. 5 Z. 1151 senesinde yapılan bu tevzi menzil beygiri içindir ve aynî olarak tevzi edilmiştir.

[1391] ***AŞS***, 542, 18 a. 11 Za. 1154 tarihinde yapılan bu tevzi Anadolu Valisinin maiyyeti için gereken 250 adet beygir ve katır için yapılmış ve 244 mahallelerce karşılanmıştır. Kalan 6 beygir ise vilayetten verilmiştir.

[1392] ***AŞS,*** 542, 30 a. Sivas ve Zara'dan Erzurum Seraskeri Numan Paşa tarafına naklolunacak mühimmat ve zahire için Karahisâr-ı Sâhib'ten istenen 100 yük devesinden merkez kazaya isabet eden 34 devenin ücreti 1440 ve diğer bazı vilayet masraflarının tevzii. Bu deve parası olmaktan çıkmış. Zira diğer masraflarla birlikte 8069 kuruş olmuştur. Ancak daha da ilginci mahalle ve köylere tevzi edilen miktar ise bundan 20 kuruş daha fazla gerçekleşmiştir.

[1393] ***AŞS,*** 542, 89 a-90 a. Zilhicce sonları 1156'da 1157 senesi için satın alınacak deve, menzil ve bazı vilayet masraflarının mahalle ve köylere tevzii. Toplam 3718,5 kuruş.

[1394] ***AŞS,*** 544, 28 a. Karahisâr-ı Sâhib Sancağı'ndan istenen 100 adet deveden Karahisâr-ı Sâhib Kazası'na isabet eden 24 devenin beher deve alat ve pusatıyla 55 kuruşa iltizam edildiği ve diğer bazı vilayet masraflarının toplam 4170 kuruş tuttuğu, bu masrafın mahalle ve köylere tevzii.

Burmalı	34.5	41; 4.5	17; 3	20; 2.5	36; 3 s	30	45; 5,5 s	29,5	1,5	7	122; 8,5 s	56; 18 p	59,5: 14 p	
Ardıç	34.5	41; 4.5	17; 3	20; 2.5	36; 3 s	32,5; 5 a	50,5; 3 s	30; 4 s	1,5	7	136; 10	63; 6 p	67,5	
Doğancı	33	41; 4.5	17	20; 2.5	36; 3 s	32,5; 5 a	50,5; 3 s	30; 4 s	1,5	5	95; 4 s	43; 10 p	45: 16 p	
Fakih Paşa	32	38; 2	15; 9	18.5	32; 1 s	27,5	44	25; 8 s	1,5	7	118; 6,5 s	54; 22 p	56,5: 15 p	
Efecik	32	38; 2	15; 9	18.5	32; 1 s	27,5	44	25; 8 s	1,5	7	118; 6,5 s	54; 22 p	45: 16 p	
Kubeli	26.5	38; 2	15; 9	18.5	24,5	27,5	44	25; 8 s	1,5	7	118; 6,5 s	54; 22 p	56,5: 11 p	
Çavuşbaşı	20.5	38; 2	11; 9	13; 9.5	25,5	27,5	35; 3,5 s	23; 10 s	1,5	5	95; 4 s	54; 22 p	45: 16 p	
Molla Bahşi	20.5	24	10	11.5; 2	16; 1 s	19,5; 4 s	28; 4,5 s	18,5; 4	1	5	77	54; 22 p	39: 12 p	
Karakatip	17; 8	21; 2.5	8; 10	10; 4	16; 1 s	16,5; 5 s	22,5; 6 s	15	1	3	60; 10 s	28; 1 p	29: 9 p	
Bedrik	17.5 2	21; 2.5	8; 10	10; 4	16; 1 s	14,5; 3 s	22; 7 s	13; 9 s, 2 p	1,5	3	61; 2 s	28; 1 p	29: 9 p	
Sinan Paşa	16	18; 6.5	7; 8	9; 1.5	16; 1 s	14,5; 3 s	22; 7 s	13; 11 s		3	61; 2 s	28; 1 p	29: 9 p	
İbik	14.5	17; 9	7; 4	8; 8	15; 3 s	13,5; 3 s	21; 5,5 s	12; 11 s		1	10; 1 s	5; 22 p	5	
Çavuşoğlu	14.5	17; 9	7; 4	8; 8	15; 3 s	13,5; 3 s	21; 5,5 s	12; 11 s	1,5	3	61; 2 s	28; 1 p	29: 9 p	
Hacı İsmail	14.5	17; 9	7; 4	8; 8	15; 3 s	13,5; 3 s	21; 5,5 s	12; 11 s		3	45; 8 s	21	22	
Hacı Evtal	14.5	17; 9	7; 4	8; 8	5; 3 s	13,5; 3 s	21; 5,5 s	12; 11 s	1,5	3	61; 2 s	28; 1 p	29: 9 p	
Yukarıpazar	14.5	17; 9	7; 4	8; 8	15; 3 s	13,5; 3 s	21; 5,5 s	12; 11 s		3	61; 2 s	28; 1 p	29: 9 p	
Zaviye	14.5	17; 9	7; 4	8; 8	15; 3 s	12,5	21; 5,5 s	11,5; 8 p	1,5	3	61; 2 s	28; 1 p	29: 9 p	
Sinan Halife	5	4	1; 8	1.5; 2.5	5; 3 s	4,5; 1 s	7; 5 a	4; 13 p		1	19,5	8; 38 p	10	
Hisarönü	5	5; 9	2; 8	2; 9	5; 3 s	5,5; 1 s	9; 5 a	5; 12 p	1	1	26; 3 s	12; 2 p	12,5: 2	
Egeste	5	5; 9	2; 8	2; 9	5; 1 s	3,5	4; 7,5 s	3; 12 p		3	61; 2 s	28; 1 p	29: 9 p	
Toplam	**1159**	**1451.5**	**594**	**691.5**	**t. yok**	**t. yok**	**T yok**	**t. yok**		**244**	**4514,5**	**2076**	**2155**	

Ek 14: Karahisâr-ı Sâhib'in Köylerince Verilen Deve ve Katır Vergileri

Köyler	1138 [1395]	1139 [1396]	1139 [1397]	1139 [1398]	1145 [1399]	1147 [1400]	1149 [1401]	1150 [1402]	1155 [1403]	1156 [1404]	1159 [1405]
Issızca	51	57; 4.5	24; 3	77; 11	45; 3,5 s	45	65,5; 4 p	42	164; 10 s	77; 16 p	90
Sülümenli	51	57; 4.5	24; 3	37; 11	45; 3,5 s	45	65,5; 4 p	42	164; 10 s	77; 16 p	90
Kalecik(ler) /K. Kebîr	30	10	3; 4	5	10	10	10	9; 4 s	88[1406]	77; 16 p	90
Çobanlar	51	57; 4.5	24; 3	77; 11	45; 3,5 s	45	65,5; 4 p	42	164; 10 s	77; 16 p	65
Eyret	35	40; 5	17	19; 8.5	37; 4,5 s	33	53; 37 a	28,5; 6 p	127; 2,5 s	58; 2 p	65
Mihail	28.5	37; 5.5	15; 9	18; 3	35; 7 s	30,5	50,5; 28 a	28,5; 6 p	127; 2,5 s	58; 2 p	65
Erkmen	25	29; 10	12.5	14; 6.5	36; 4 s	24	37,5	22; 18 p	84; 1,5 s	58; 2 p	65
Sülün	25	29; 10	12.5	14; 6.5	36; 4 s	16	24,5	14; 38 p	84; 1,5 s	58; 2 p	65
Hass-ı Çakır(lar)	62	149; 5	63; 3	73; 10	122	95	171,5; 5 s	93; 2 a; 4 s	126,5	58; 2 p	65
Döğer	33	40; 5	15; 9	18; 3	37; 4,5 s	33	53; 37 a	28,5; 6 p	127; 2,5 s	37; 25 p	65
Osman	28.5	37; 5.5	15; 9	18; 3	35; 7 s	30,5	50,5; 28 a	28,5; 6 p	127; 2,5 s	37; 25 p	65
Gebeceler	13	15; 3	4	5; 5.5	11	11	15,5; 12 a	10; 3 s	51; 7 s	25; 32 p	65
Ayvalu	25	29; 10	12.5	14; 6.5	36; 4 s	24	37,5; 39 a	22; 18 p	84; 1,5 s	37; 25 p	45
Karacaviran	25	29; 10	12.5	14; 6.5	36; 4 s	24	37,5; 39 a	22; 18 p	84; 1,5 s	37; 25 p	45
İsmail	12.5	25; 3	10; 8	4; 4	23; 3 s	18	31,5; 16 a	16; 25 p	84; 1,5 s	37; 25 p	45
Susuz	15	17; 3	7.5	8; 7	16,5	15	22; 38 a	14	84; 1,5 s	37; 25 p	45
Corca-i	25	29; 10	12.5	14; 6.5	20; 3 s	15	22; 38	14	56	37; 25	45

[1395] **AŞS**, 536, 4 a. Deve katır tevzileri 1138 yılında yapılmaya başlanmıştır. Bu da bu yıllara kadar sefer olmadığını, olsa bile devletin bu işler için halka müracaat etmediğini gösterir.

[1396] **AŞS**, 536, 22 b-23 a. 1-10 Receb 1139,

[1397] **AŞS**, 536, 28 b-29 a. 1-10 Zilkade 1139 (Deve ve bazı vilayet masraflarının tevzii),

[1398] **AŞS**, 536, 29 b-30 a.21-30 Zilkade 1139 (Beygir, Katır ve bazı vilayet masraflarının tevzii. Bu yılki köyler toplamında hata var. Böyle olunca genel toplam da yan.),

[1399] **AŞS**, 539, 7 b-8 a.1145 senesinde Bağdad Valisi A. Paşa emrine gönderilen Mekari deve, katır ve beygir ücretlerinin Karahisar'ın mahalle ve merkeze bağlı köylerine tevzii. 11-20 N. 1145.

[1400] **AŞS**, 539, 57 b-58 a

[1401] **AŞS**, 541, 9 b-11 a. 5 L. 1149 tarihinde Moskova Seferi için istenen 100 adet deveden Karahisâr-ı Sâhib payına düşen 24 devenin 75'er kuruştan ücreti ile diğer bazı masrafların tevzii.

[1402] **AŞS**, 541, 3 b-37 a. 11-20 N. 1150 tarihinde tevzi edilen 2040 kuruşluk bu deve ücretleri içerisinde mübaşiriye, harc-ı mahkeme ve huddamiye de vardır.

[1403] ***AŞS,*** 542, 30 a.1 Muharrem 1155.

[1404] ***AŞS,*** 542, 89 a-90 a.

[1405] ***AŞS,*** 544, 28 b.

[1406] Bu tarihten itibaren Kalecikler Kebir ve Sağîr olmak üzere ikiye ayrılmıştır.

Sağir							a			p	
Corca-i Kebir	25	29; 10	12.5	14; 6.5	36; 4 s	24	37,5; 39 a	22; 18 p	76; 7	21,5	45
Anbanas	20	23; 5.5	10;, 4	12; 5.5	19; 3 s	17	25; 31 a	15; 35 p	84; 1,5 s	37; 25 p	45
Deper	14.5	18; 11	8; 3	9; 3	16; 3 s	15	23	14	56	25; 32 p	45
Salar	25	29; 10	12.5	14; 6.5	36; 4 s	16	20; 21 a	14; 38 p	66	25; 32 p	45
Karaağaç	25				-		-	-	84; 1,5	25; 32 p	32
Eytemür	13.5	19; 7	6.5	9; 7	6	8	8,5; 20 a	7,5	28	25; 32 p	32
Karaarslan									30; 9	25; 32 p	32
Sarık	16	17.5	7; 9	8; 9	15	14	20,5; 21 a	13; 3 p	56	25; 32 p	32
Elpirek	14.5	18;11.5	8; 3	9; 3	14; 3 s	11	20,5; 21 a	10; 3 a	56	25; 32 p	32
Ayasini	25	29; 10	12.5	14; 6.5	36; 4 s	24	37,5; 39 a	22; 18 p	56	25; 32 p	32
İnaz	4	3; 1	1.5	1.5	4	5	8,5; 20 a	4; 8 s	38; 6,5 s	25; 32 p	32
Dinar	20	26; 4.5	11; 4	12; 10.5	14; 3	16	20; 25 a	14; 38 p	56	25; 32 p	24
Kışlacık	16	19; 7.5	8; 4.5	9; 7	16; 3 s	15	23; 4 ü	14	56	21,5	24
Kozluca	8				-		-	-	55; 10 s	21,5	24
Harmanlı			4	5	12	15	17; 20 a	10; 3 s	38; 6,5 s	21,5	24
Halımoğru	12	12.5	5; 4	6; 5.5	11	10	15,5; 12 a	9; 4 s	38; 6,5 s	16; 21,5	24
Bozöyük	9	10; 5	4; 5	5; 1	10	10	16,5; 40 a	9; 4 s	38; 6,5	25; 32 p	24
Bey	20	21; 1.5	6; 4	10; 8.5	19; 3 s	17	28; 20 a	10	38; 6,5 s	16; 5 p	24
Işıklar	12	14	6.5	6; 10	10	9	11; 18 p	7; 19 p	10	7; 21 p	24
Çalışlar	8				-		-	-	55; 10 s	21,5	18
Kayaviran	11	9	3; 10	4.5	12; 9 s	8	17; 15 a	7; 19 p	38; 6,5 s	16; 5 p	18
Kalecik-i Sağîr									30; 9 s	16; 5 p	18
Belce	6	5.5	2; 4	2.5	6; 1 s	7	8,5; 20 a	6,5; 4 a	28	9; 27 p	18
Akçain	5	5; 5	2; 4	2; 8	6; 1 s	8; 3 s	9,5; 5 p	7	28	16; 5 p	18
Tekkeler	8				-		-	-	55; 10 s	21,5	18
Kunduzlu	1.5	2; 3.5	1	1.5; 4	6; 1 s	6	8,5; 20 a	5; 7 s	28	9; 27 p	12
Bostanlı	17.5	20.5	8; 9	10	19	16	27,5	14; 38 p	38; 6,5 s	9; 27 p	12
Kınık	11	11; 2	4; 9	5.5	7; 3	11	11,5; 50 a	10; 3 s	-	9; 27 p	12

Çavdarlu		2; 10	1; 3	1.5	5; 3 s	7	9,5; 5 p	5; 4 s	28	9; 27 p	12
Yukarı Tandırı	4	5; 1.5	2; 4	2.5	6; 1 s	6	8,5; 20 a	5; 17 s; 2 a	28	9; 27 p	12
Mutalib	5.5	3; 1	1.5; 4	1.5; 4	6	5	8,5; 20 a	4; 8 s	28	9; 27 p	12
Sibsin	21	26; 5.5	11; 4	12; 10.5	Boş	16	28,5; 25 ü	10	14	7; 21 p	12
Kumardaş	13.5	18.5; 2	7; 4	9; 2.5	14; 3 s	12	20,5; 21 a	11; 8 p	14	9; 27 p	12
Gazimürsel	25	29; 10	12.5	14; 6.5	36; 4 s	24	31,5; 16 a	22; 18 p	56	-	12
Bayat	4	5; 1.5	3; 4	2.5	4	4,5	6; 5 a	4; 1 s	28	7; 21 p	12
Çepni	4	4	1.5	1.5; 3	4	4,5	6; 5 a	5; 16 a	28	7; 21 p	8
Hacıbeyli	13	19; 7	8; 4.5	9; 7	20; 3 s	16	28,5; 25 ü	15; 35 p	20	9; 27 p	8
Ulumurad	9	12; 1.5	5; 1.5	5; 5.5	17	11	22,5; 17 p	10; 3 s	-	4; 24 p	8
Feleli	7	6.5	2; 8	3.5	6; 1 s	11	9,5; 5 p	10; 3 s	28	7; 21 p	8
Aşağı Tandırı	10	14; 8.5	6; 5.5	7; 2	6; 1 s	7,5	8,5; 20 a	7	11	7; 21 p	8
Doğanlar	12.5	26; 4.5	11; 4	12; 10.5	24; 3	12	31; 26 p	12; 16 a	-	7; 21 p	8
Eymir	20	26; 4.5	11; 4	12; 10.5	16; 9 s	12	-	10; 3 s	14	7; 21 p	8
Olucak	8	11; 3.5	4; 4	5; 5.5	6	4	8,5; 25 a	3; 9 s	14	7; 21 p	8
Emre Sultan	13.5	11; 2	4; 9	6.5	12	10	19,5	8; 16 p	10	7; 21 p	8
Köprülü	19	26; 5.5	11; 4	12; 10.5	9; 1 s	15	17; 15 a	13; 3 p	14	7; 21 p	5
Çukur										7; 21 p	5
Kuletay					4	2	6; 5 a	2; 4 s	13	4; 24 p	5
Hayranbalı	8	13; 5	5; 8	6; 1.5	14; 6 s	10	16; 20 a	9; 4 s	14	4; 24 p	5
Aksaz	4	3; 1	1.5; 4	1.5; 4	4	4	6; 5 a	3; 9 s; 2 a	-	4; 24 p	5
Çobanlıca	1.5	1; 4.5	1	8	2	1	1; 1 s	1	-	1	1
Doruklu					7; 1,5 s	11	10; 27-a	11; 9 p	-	16; 5 p	-
İnegazi					10; 3 s	10	14; 43 a	9; 4 s	-	-	-
Çıkrık	21.5	26; 4.5	-	12; 10.5	16; 3 s	24	24; 15 a	22; 18 p	56	-	-
Akviran	6	8; 4	3.5	4; 1	9	8	13; 29 a	7; 19 p	-	-	-
Leğen	12	13; 11	3.5	3.5	10; 2	8,5	13,5; 5 p	7; 11 s	10	4; 24 p	-
Göynük	5	7; 1	3; 4	2; 5.5	8,5; 1 s	10	13,5; 32 a	5; 24 p	14	4; 24 p	-
Ablak	11	13; 10.5	5; 10	6.5; 3	6; 1 s	7,5	8,5; 20 a	7	-	-	-
Gerenbe	7	7; 2.5	3; 4.5	3.5	6; 1 s	6	8,5; 20 a	6; 4 s	-	-	-
Bahçecik	4	3; 1.5	4; 4	3.5	4	6	6; 5 a	4; 8 s	-	-	-
Manastır	6	5	2; 4	2; 5	6; 1 s	5	-	4; 9 s	-	-	-

Gaziler	30		1; 9	2	3; 3 s	6	6; 5 a	5; 7 s	-	-	-
Çakır-ı Sağîr		3; 2	1; 3	1.5	2.5	4	6; 5 a	4; 8 s	-	-	-
Kürt			1; 3	1.5	2	3	2,5; 40 a	2,5; 16 p	-	-	-
Ortaklar	-	-	-	-	-	-	-	3; 9 s	-	-	-
Bolhallı			3; 4	3; 5	6; 1 s	-	-	-	-	-	-
Tatlar	3	3	1; 4	1; 5.5	-		-	-	-	-	-
Üçağıl	7				-		-	-	-	-	-
Kaplan	6				-		-	-	-	-	-
Kiçimurad	3	3	1; 3	1.5	-		-	-	-	-	-
Toplam	**1290**	**1341.5**	**583**	**191.5 ?**	**t. yok**		**t. yok**		**3565**	**1621,5**	**2018**

Ek 15: Karahisâr-ı Sâhib Kazâlarınca Verilen Zahire Baha Vergileri

Kazalar	1136	1140	1145	1160[1407]	
Karahisar-ı Sahib	440.5	519.5[1408]	451	1452	
Sandıklı	353.5	438.5	361	1403	
Şuhud	250	290	251	854	
Sincanlı	183	210	184	610	
Bolvadin	81		81	305	
Hanbarçınlı	82	93,5	83	305	
Nevahi-i Barçınlı	68 8:	77.5	70.	305	
Çolaâbâd	56 kr. 8:	33	33	244	
Karamık	56 kr. 8:	64	57.	244	
Çay	94 kr. 4:	107	95	366	
Toplam	**1666 8:**	**1833**	**1666**	**6088**	

[1407] ***AŞS***, 544, 39 a. 25 S. 1160 tarihinde başka bir isim verilmeden sadece mîrî için istenen para olarak yazılmıştır. Toplam 5000 kuruş istenmişse de katılan harçlar ve masraflar için toplanan 6088 kuruştur. Bu paranın yoğun olarak gelip giden elçilerin masrafları için alındığı bir önceki fermandan anlaşılmaktadır. ***AŞS***, 544, 38 b.

[1408] 104 kuruşu Sandıklı'dan tahmil edilmiştir.

Ek 19: Karahisâr-ı Sâhib'in Mahallerince Verilen Zahire Baha Vergileri

Mahalleler	1132[1409]	1139[1410]	1139[1411]	1149[1412]	1151[1413]	1151[1414]	1156[1415]	1158[1416]	1158[1417]	1160[1418]
İmaret	226	170; 3	186.5	110; 7,5 s	191; 32 p	792	472; 6 p	444: 70 a	238: 18 p	508,5: 4 p
Sofular	226	170; 3	186.5	110; 7,5 s	191; 32 p	792	472; 6 p[1419]	444: 70 a	238: 18 p	508,5: 4 p
Nasârâ	115: 2.5	98; 1	107	62; 5,5 s	108; 12 p	449	213	250: 11 a	134: 3 p	285,5: 7 p
Karaman	110.5	89; 1	97.5	55; 3,5 s	95; 24 p	367; 32 p	217; 18 p	222: 30 a	119: 9 p	254: 7 p
Cami'-i Kebîr	68	63; 3.5	70	24,5; 3,5 s	60; 12 p	273	142; 21 p[1420]	140,5: 48 a	75,5: 4 p	158,5: 3 p
Hacı Mahmud	68	63; 3.5	70	27; 8,5 s	48; 5 p	198; 7 p	115,5; 3 p	111: 28 a	59: 31 p	127: 13 p
Tac Ahmed	48: 4	42; 2	46; 3	27; 8,5 s	48; 5 p	198; 7 p	115,5; 3 p	111: 28 a	59: 31 p	127: 13 p
Akmescid	48: 4	42; 2	46; 3	27; 8,5 s	48; 5 p	198; 7 p	115,5; 3 p	111: 28 a	59: 31 p	127: 13 p
Arabmescidi	48: 4	42; 2	46; 3	27; 8,5 s	48; 5 p	198; 7 p	115,5; 3 p	111: 28 a	59: 31 p	127: 13 p
Kahil	48: 4	42; 2	46; 3	27; 8,5 s	48; 5 p	198; 7 p	115,5; 3 p	111: 28 a	59: 31 p	127: 13 p
El-Hac	48: 4	42; 2	46; 3	27; 8,5 s	48; 5 p	198; 7 p	115,5; 3	111: 28	59: 31 p	127: 13

[1409] **AŞS**, 534, 1 a. Evâsıt-ı Şevval 1132 senesinde el-Hac Ali Paşa'ya Karahisâr-ı Sâhib Kazasına nüzüllerinde verilen zahire ücretidir.

[1410] ***AŞS***, 536, 15 b. 10-19 Ş. 1139 Zahire tevzii: (Kütahya Valisi Mustafa Paşa'ya),

[1411] ***AŞS***, 536, 27 b. Şevvâl. 1139 Zahire tevzii: (Kütahya Valisi Mustafa Paşa'ya Sefere giderken Karahisâr-ı Sâhib'e uğradığında verilen),

[1412] ***AŞS***, 541, 18 a-19 a. Evail-i Zilhicce 1149'da Karaman Valisi Memiş Paşa'ya verilen zahire. Toplam 1571,5 kuruştur.

[1413] Sefere giden üç paşa için verilen zahire ve diğer bazı masrafların tevzii. Menzil akçası ve sari hususlar da vardır. ***AŞS***, 541, 53 b-54 a.

[1414] ***AŞS***, 541, 57 b. 1 Ca. 1151 tarihinde Sarı Beyoğlu olayı için gelip Karahisâr-ı Sâhib'de 6 gün konaklayan Canik Muhassılı Okçu Ömer Paşa'ya verilen zahire vs. paraların tevzii.

[1415] ***AŞS***, 542, 69 a-70 a. 9 Cemaziyelahır 1156/31 Temmuz 1743 tarihinde İran tarafına yapılması muhakkak olan sefer için Bolvadin Menziline götürülecek 3400 Keyl-i İslambuli şa'îr; beher keyl-i Karahisârî 16.5'ar tümen olmak üzere 460 keyl-i İslambuli dakik harcı; 50 keyl-i İslambuli dakik-i hass; beher keyl-i Karahîsârî 2'şer kuruş olmak üzere ve 800 kantar saman; 110 araba hatab, 60 araba giyâh, 150 vukıyye kömür mübayası için gelen ferman mucebince bu malzemenin ücreti ve menzil ücreti, aydın muhassılına verilen zahire vs. masrafı, ve diğer bazı vilayet harcamalarının mahalle ve köylere tevzii.

[1416] ***AŞS***, 543, 56 b-57 b. Bu tevzi 1 Cemaziyelula 1158/31 Mayıs 1745 tarihinde İran cephesindeki askere götürülecek zahirenin sürücüsü olan Aydın muhassılı el-Hac Mehmed Paşa'ya verilen zahire, ikramiye ve diğer masrafları göstermektedir. Toplam miktar 7255 kuruştur. Bu miktardan Hark mütevellisinin 1433 kuruşu düşülerek 5833 kuruşu tevzi olunmuştur.

[1417] ***AŞS***, 543, 67 a-68 a. Bu tevzi Ramazan sonları 1158/Ekim ortaları 1745 tarihinde Karahisâr-ı Sâhib'e gelen Anadolu Kaymakamı Ömer Ağa'ya yapılan masraf ve diğer bazı vilayet harcamalarıdır. Toplam 3185 kuruştan 1722 kuruş 35 parası mahallelere isabet etmiştir.

[1418] ***AŞS***, 544, 39 a. 20 Ra. 1160'da Anadolu Valisine verilen zahire baha, kethüdaiye, sair bahşiş, aidatlar ve hediyelerin tevzii. Toplam 10300 kuruş tutmuştur. İçerisinde Karahisâr-ı Sâhib ve Kütahya 1393+617.5 kuruş imdad-ı seferiyye ve Karahisâr-ı Sâhib Mutasarrıfının da 400 kuruş hazariyyesi vardır. Ancak tevzi hesaplandığında 10300 değil 8751 kuruş etmektedir. Aradaki farkın nereden karşılandığı anlaşılamamıştır.

[1419] İhtisab'a havale 261 kuruş 6 para ve Hacı Hasan'a Havale 131 kuruş.

[1420] İhtisab'a havale 92 kuruş 21 para

Yahya							p	a		p
Burmalu	41: 1	37	40; 4.5	21; 9,5 s	37; 34 p	166; 15 p	91,5; 3 p	89: 48 a	47: 35 p	102: 7 p
Ardıç	41: 1	37	40; 4.5	24; 4 s	42; 6 p	171	104,5; 11 p	100,5	53: 36 p	115: 4 p
Doğancı	41: 1	37	40; 4.5	24; 4 s	42; 6 p	171	68; 18	68: 39	36: 14 p	77,5: 12 p
Fakih Paşa	37: 1	34; 1	37	21; 1 s	36; 22 p	144; 7 s	90; 5 p	85: 15 a	45: 19 p	97,5: 12 p
Efecik	37: 1	34; 1	37	21; 1 s	36; 22 p	144; 7 s	90; 5 p	85: 15 a	36: 14 p[1421]	77,5: 12 p
Kubelü	41: 1	34; 1	37	21; 1 s	36; 22 p	144; 7 s	90; 5 p	85: 15 a	45: 13 p	97,5: 12 p
Çavuşbaşı	32: 4	25; 1	27; 7	16	29; 4 s	134; 12 p	70; 7 p	66: 12 a	35: 4 p	77,5: 12 p
Molla Bahşi	32: 4	21; 2	23; 4	13; 34 p	23; 24 p	105	61; 32 p	61: 103 a	31: 17 p	66,5: 10 p
Karakatip	23: 3	19	20; 8	20; 35 p	18; 32 p	88; 10 s	47; 13 p	43: 85 a	23: 15 p	49,5: 12 p
Bedrik	25: 3	19	20; 8	10; 10 s	18; 32 p	78; 7 s	47; 13 p	43: 85 a	23: 15 p	49,5: 12 p
Çavuşoğlu	22.5: 3	15; 1	17; 4	10; 37 a	17,5; 13 p	73	47; 13 p	43: 85 a	23: 15 p	49,5: 12 p
Sinan Paşa	22.5: 3	16; 3	18; 3	10; 10 s	18; 32 p	78; 7 s	47; 13 p	43: 85 a	23: 15 p	49,5: 12 p
Egeste	26: 1	15; 1	17; 4	10; 37 a	17,5; 13 p	72; 24 p	47; 13 p	43: 85 a	23: 15 p	49,5: 12 p
Zaviye	22.5: 2	15; 1	17; 4	10; 37 a	17,5; 13 p	65; 2 p	47; 13 p	43: 85 a	23: 15 p	49,5: 12 p
Hacı Evtal	22.5: 2	15; 1	17; 4	10; 37 a	17,5; 13 p	72; 24 p	47; 13 p	43: 85 a	23: 15 p	49,5: 12 p
Yukarıpazar	21: 3	15; 1	17; 4	10; 37 a	17,5; 13 p	74; 27 p	47; 13 p	43: 85 a	23: 15 p	49,5: 12 p
Hacı İsmail	21: 3	15; 1	17; 4	10; 37 a	17,5; 13 p	72; 24 p	33; 32 p	32,5	17: 4 p	37,5
Sinan Halife	12.5	3; 3	3; 11	3; 15 p	6	72; 24 p	14; 33 p	15: 5 a	7,5: 18 p	17: 3 p
Hisarönü	14: 2	5; 1	5; 7	4,5;	8; 4 p	28; 24 p	17; 33 p	18: 34 a	10: 2 p	21: 14 p
İbik	12.5	5	5; 7	2; 29 a	4	18; 28 p	9	5	4	8
Toplam	**1602.5**	**1273**	**1437**	**t. yok**	**t. yok**	**5791**	**3331**	**3231: 32 a**	**1722: 35 p**	**4511,5: 22 p**

[1421] 10 kuruş noksandır.

Ek 20: Karahisâr-ı Sâhib'in Kuralarınca Verilen Zahire Baha Vergileri

Köyler	1132[1422]	1139[1423]	1139[1424]	1149[1425]	1151[1426]	1151[1427]	1156[1428]	1158[1429]	1158[1430]	1160[1431]
Issızca	53	51; 2.5	55; 10.5	31; 10 s	55,5; 2 p	266	140	123: 38 a	64,5	233
Sülümenli	53; 2	51; 2.5	55; 10.5	31; 10 s	55,5; 2 p	266	140	123: 38 a	64,5	233
Kalecik-i Kebîr	Bu tevzilerde Kalecikler ikisi bir arada aşağıda tablonun sonunda yer almıştır						140	123: 38 a	64,5	233
Çobanlar	53; 2	51; 2.5	55; 10.5	31; 10 s	55,5; 2 p	266	140	90: 47 a	47: 32 p	168
Eyret	43	35; 9	39; 5	25; 7 s	45; 6 a	182	120	90: 47 a	47: 32 p	168
Mihail	32	33; 8	36.5	24; 15 p	43; 5 a	182	120	90: 47 a	47: 32 p	168
Erkmen	24.5	36; 8	29; 1	18; 3 s	31; 1 a	138	100	90: 47 a	47: 32 p	168
Sülün	24.5	36; 8	29; 1	11; 30 p	20; 8,5 s	91; 8 p	100	90: 47 a	47: 32 p	168
Hass-ı Çakır(lar)	177	134	145; 5	82; 5 s	142,5	468; 4 s	120	90: 47 a	47: 32 p	168
Ayvalu	24.5	36; 8	29; 1	18; 5 p	31	138	100	74	31: 15 p	116,5
Karacaviran	24.5	36; 8	29; 1	18; 5 p	32	120	100	74	31: 15 p	116,5
Döğer	53; 2	30; 8	36; 2	25; 7 s	45; 19 a	182	120	74	31: 15 p	168
İsmail	22; 1	36; 8	24		26: 1,5 s	105,5	100	74	31: 15 p	116,5
Susuz		15; 9	17; 2	11	19; 51 a	99	70	74	31: 15 p	116,5
Corca-i Sağir	24.5	36; 8	29; 1	11	19; 51 a	99	70	74	31: 15 p	116,5
Osman	32	33; 8	36.5	24; 15 p	43; 5 a	182	100	74	31: 15 p	116,5

[1422] **AŞS**, 534, 1 a. Evâsıt-ı Şevval 1132 senesinde el-Hac Ali Paşa'ya Karahisâr-ı Sâhib Kazasına nüzüllerinde verilen zahire ücretidir

[1423] ***AŞS***, 536, 15 b. 10-19 Ş. 1139 Zahire tevzii: (Kütahya Valisi Mustafa Paşa'ya),

[1424] ***AŞS***, 536, 27 b-28 a. Şevvâl. 1139 Zahire tevzii: (Kütahya Valisi Mustafa Paşa'ya Sefere giderken Karahisâr-ı Sâhib'e uğradığında verilen),

[1425] ***AŞS***, 541, 18 a-19 a. Evail-i Zilhicce 1149'da Karaman Valisi Memiş Paşa'ya verilen zahire. Toplam 1571,5 kuruştur.

[1426] ***AŞS***, 541, 53 b-54 a. Sefere giden üç paşa için verilen zahire ve diğer bazı masrafların tevzii. Menzil akçası ve sari hususlar da vardır.

[1427] ***AŞS***, 541, 57 b-58 a. 1 Ca. 1151 tarihinde Sarı Beyoğlu olayı için gelip Karahisâr-ı Sâhib'de 6 gün konaklayan Canik Muhassılı Okçu Ömer Paşa'ya verilen zahire vs. paraların tevzii.

[1428] ***AŞS***, 542, 69 a-70 a.

[1429] ***AŞS***, 542, 56 b-57 b. Bu tevzi 1 Cemaziyelula 1158/31 Mayıs 1745 tarihinde yapılmıştır.

[1430] ***AŞS***, 543, 67 a-68 a. Bu tevzi N. sonları 1158/Ekim ortaları 1745'de Khs'e gelen Anadolu Kaymakamı Ömer Ağa'ya yapılan masraf ve diğer bazı vilayet harcamalarıdır. Toplam 3185 kuruştan 1463,5 kuruş köylere isabet etmiştir.

[1431] ***AŞS***, 544, 39 a. 20 Ra. 1160'da Anadolu Valisine verilen zahire baha, kethüdaiye, sair bahşiş, aidatlar ve hediyelerin tevzii. Toplam 10300 kuruş tutmuştur. İçerisinde Karahisâr-ı Sâhib ve Kütahya 1393+617.5 kuruş imdad-ı seferiyye ve Karahisâr-ı Sâhib Mutasarrıfının da 400 kuruş hazariyyesi vardır.

Karaağaç							70	41: 51 a	21,5	82: 30 p
Salar	24.5	36; 8	29; 1	9,5; 7 p	17; 1 s	91; 8 p	70	41: 51 a	21,5	116,5
Eytemür	13.5	17; 7.5	19	4; 7 p	7; 4 s	49	35	41: 51 a	21,5	82: 30 p
Dinar					17	91; 8 p	35	41: 51 a	21,5	62,5
Karaarslan	-	-					50	41: 51 a	21,5	82: 30 p
Deper	20.5	17; 3	18.5	11	19; 51 a	60	50	41: 51 a	21,5	116,5
Sarık	22.5	15; 7.5	17; 6	9; 37 p	16,5	77; 8 s	50	41: 51 a	21,5	82: 30 p
Elpirek	20.5	17; 3	18.5	9; 37 p	17	61,5 24 p	50	41: 51 a	21,5	82: 30 p
Ayasini	24.5	36; 8	29; 1	18; 5 s	31; 5 a	138	50	41: 51 a	21,5	82: 30 p
Gebeceler	12.5	11	9	7,5; 4 p	13; 5 s	57,5; 8 p	50	41: 51 a	21,5	116,5
Bozöyük	9.5	9; 4	8	8; 4 p	14; 8,5 s	55,5	35	41: 51 a	21,5	62,5
İnaz	5; 10	3; 3	3; 8	9; 24 p	7; 4 s	34,5; 4 p	50	41: 51 a	21,5	82: 30 p
Kışlacık	16; 7.5	17; 7	19; 1.5	11; 2 p	19; 7 s	60	50	34: 57 a	18	62,5
Çalışlar							35	34: 57 a	18	47
Kozluca	?	?	?	?	?	?	?	34: 57 a	18	62,5
Harmanlı	10.5	9.5	9	8; 10 p	14; 7 s	64,5; 24 p	35	34: 57 a	18	62,5
Halımoğru	10.5	11	12; 2	7; 24 p	13; 5 s	54,5	35	34: 57 a	18	62,5
Corca-i Kebir	24.5	36; 8	29; 1	18; 5 s	32; 5 a	138	70	29: 57 a	18	116,5
Anbanas	24.5	36; 8	22; 9.5	12; 5 p	21; 5 s	100	70	29: 57 a	18	116,5
Bey	16.5	19; 4	21	13,5	23; 10 s	66,5	50	26: 36 a	13,5[1432]	62,5
Kayaviran	12; 9	9	8; 9	8; 10 p	14; 8,5 s	46,5; 8 p	25	26: 36 a	13,5	31: 10 p
Kalecik-i Sağîr								26: 36 a	13,5	47
Akçain	5.5	4; 9	5; 3.5	4,5; 7 p	8; 5 p	42,5	-	26: 36 a	13,5	47
Kunduzlu	-	2	2; 3	4; 4 p	7; 4 s	29,5; 28 p	25	16: 15 a	8: 4 p	31: 10 p
Hacıbeyli	10.5	17; 7	19; 1.5	13,5; 32 a	24; 35 a	91; 8 p	-	16: 15 a	8: 4 p	21: 6 p
Belce	10	5	5	4; 4 p	7; 4 s	41	-	-	8: 4 p	47
Bostanlı	22.5	17; 7	20	13; 7 p	23; 4 s	77; 8 s	35	16: 15	8: 4 p	31: 10

[1432] Normal sıraya göre Bozöyük köyü kendi sırasında yazılı iken burada Bey karyesi yazılmayıp Bir kere daha Bozöyük olarak yazılmıştır.

								a		p
Çavdarlu		2.5	2; 9	4,5; 7 p	8; 5 p	34,5	-	16: 15 a	8: 4 p	47
Yukarı Tandırı	5.5	4.5	5	4; 4 p	7; 4 s	32,5	-	16: 15 a	8: 4 p	31: 10 p
Mutalib	4.5	3; 3	3; 8	4; 4 p	7; 4 s	28	-	16: 15 a	8: 4 p	31: 10 p
Kumardaş	12.5	16	18; 2	9; 37 p	17,5	66,5	-	16: 15 a	8: 4 p	31: 10 p
Kınık	20.5	11	11	5,5; 8 p	10; 1 s	57,5; 8 p	-	16: 15 a	8: 4 p	31: 10 p
Bayad	6; 8	4.5	5	3	5	24,5; 8 p	-	16: 15 a	6	31: 10 p
Çepni	6; 8	4	3.5	3	-	30,5	-	16: 15 a	6	21: 6 p
Aşağı Tandırı	10.5	13	14;4	4; 7 p	7; 4 s	33,5	-	16: 15 a	6	21: 6 p
Sibsin	22.5	23; 6	25; 9.5	13,5; 32 a	24; 35 a	55,5	-	16: 15 a	-	31: 10 p
Doğanlar				15; 7 p	25; 1,5 s	84	-	16: 15 a	6	21: 6 p
Köprülü	22.5	23; 6	25; 9.5	8; 10 p	14,5; 7 s	66,5	-	16: 15 a	6	13
Eymir	22.5	33; 8	25; 8.5	15; 7 p	10	20,5	-	16: 15 a	6	21: 6 p
Olucak	14.5	9.5	10	4; 7 p	7	22,5	-	16: 15 a	-	21: 6 p
Işıklar	10.5	11.5	13; 8	5,5	9		-	16: 15 a	-	62,5
Emre Sultan	14	11; 8	11	9; 14	15,5	48,5	-	16: 15 a	6	21: 6 p
Gazimürsel	24.5	36; 8	29; 1	15; 5 p	26; 1,5 s	120	-	16: 15 a	6	31: 10 p
Çukur								16: 15 a	6	-
Tekkeler								16: 15 a	6	47
Kuletayı				3	5; 1 s		-	8	4: 3 p	13
Feleli		6	6; 4	4,5; 7 p	11; 8 p	62	-	8	4: 3 p	21: 6 p
Leğen	14	13	7	6,5	11,5; 8 p	45,5; 8 p	-	8	4: 3 p	21: 6 p
Hayranbalı	10.5	13	13; 1	7; 30 p	12; 8 s	53,5	-	8	4: 3 p	13
Ulumurad	12.5	10; 11	10; 2	11	19; 5 s	55,5	-	8	4: 3 p	21: 6 p
Aksaz	4.5	3; 5	3; 8	3	5; 1 s	18,5	-	8	4: 3 p	13
Bahçecik	5.5	3.5;	5		5	22,5	-	4	4: 3 p	-
Çobanluca	2	1; 3	1; 4	1	1	4	-	2	1	Boş
İsmail	22; 1	21; 6.5	24				-	-		-
Çıkrık	16.5	23; 6	25; 9.5	11,5; 7 a	20	138	-	-		-
İnegazi				6,5; 15 p	12; 2 s	54,5	-	-		-
Göynük	7; 9	7	6; 11	6,5; 4 p	8; 1,5 s	15; 3 s	-	-		13
Akviran	8.5	6.5	8; 1.5	6; 14 p	11; 8,5	25,5	-	-		-

					s					
Kalecikler	22; 2	10	10	5	10	25	-	-		-
Ablak	7.5	12	13; 6.5	4; 4 p	7; 4 s	33,5	-	-		-
Gerenbe		6.5	7	4; 4 p	7; 4 s	35,5; 8 p	-	-		-
Çakır-ı Sağîr		3	3	3	5; 1 s	44,5	-	-		-
Kürt		3	3	1,5	3,5	15,5	-	-		-
Doruklu					8; 8,5		-	-		-
Kopuzca		2.5					-	-		-
Tatlar	9.5	3	2; 11				-	-		-
Bolhallı	4.5	6	6; 10		45		-	-		-
Küreler	7	4.5	5; 1				-	-		-
Manastır	5.5	9	5				-	-		-
Kiçimurad		3	2; 9				-	-		-
Gaziler		4	4	3	5; 1 s		-	-		-
Toplam	**1609**	**1277**	**1402.5**		**1449**			**2601**	**1463,5**	**4239,5**

Ek 21: Karahisâr-ı Sâhib'in Mahallerince Verilen Menzil Vergileri

Mahalleler	**1140**[1433]	**1143**[1434]	**1146**[1435]	**1148**[1436]	**1149**[1437]
İmaret	73: 1	3	94; 8 s	75; 3 s	94; 8 s
Sofular	73: 1	4	94; 8 s	75; 3 s	94; 8 s
Nasârâ	41: 2	3	53; 4 s	42,5; 2,5 s	53; 4 s
Karaman	38	2	46,5; 4,5 s	35	46,5; 4,5 s
Cami'-i Kebîr	22.5	3	29,5; 4 s	26,5; 4 s	31,5; 4 s
Hacı Mahmud	18	1	22,5; 3 s	18,5; 4 s	23,5; 3 s
Akmescid	18	2	22,5; 3 s	18,5; 4 s	23,5; 3 s
Kahil	18	2	22,5; 3 s	18,5; 4 s	23,5; 3 s
Arab	18	2	22,5; 3 s Arabmescidi	18,5; 4 s Arabmescidi	23,5; 3 s Arabmescidi
Hacı Yahya	18	2	22,5; 3 s	18,5; 4 s	23,5; 3 s
Tac Ahmed	18	2	22,5; 3 s	18,5; 4 s	23,5; 3 s
Burmalı	15: 10	1	18,5; 4 s	15	18,5; 4 s
Ardıç	15: 10	1	20; 8 s	16; 2 s	20; 8 s
Doğancı	15: 10	1	20; 8 s	16; 2 s	23,5; 3 s
Fakih Paşa	12.5	-	20; 8 s	13; 9 s	18,5; 2 s
Efecik	12.5	1	20; 8 s	12	18,5; 2 s
Kubelü	13.5	1	20; 8 s	13; 9 s	18,5; 2 s
Çavuşbaşı	10: 10	1	14,5	13; 9 s	14,5
Molla Bahşi	9	1	11; 5 s	9; 11 s	11; 5
Karakatip	8: 3	1	9; 3 s	8,5	9; 3 s
Bedrik	8: 3	1	9; 3 s	7; 4,5 s	9; 3 s
Sinan Paşa	7: 5	1	9; 3 s	7,5	9; 3 s
Egeste	6: 8	1	8,5; 3 s	6; 10,5 s	8,5; 3 s
Çavuşoğlu	6: 8	1	8,5; 3 s	6; 10,5 s	8,5; 3 s
Hacı İsmail	6: 8	1	8,5; 3 s	6; 10,5 s	8,5; 3 s
Yukarıpazar	6: 8	-	8,5; 3 s	6; 10,5 s	8,5; 3 s
Zaviye	6: 8	1	8	6; 3 s	8,5; 3 s
Hacı Evtal	6: 8	1 üzeri çizilmiş	8,5; 3 s	6; 10,5 s	8,5; 3 s
Sinan Halife	3	-	2,5; 3 s	2; 3,5 s	2,5; 3 s
Hisarönü	2.5	-	2	2,5; 3 s	3
İbik	2.5	-	2	1,5; 3 s	2
Toplam	**544: 2**		**690,5**	**550**	**t. yok**

[1433] ***AŞS***, 537, 5 a. 26 R. 1140 tarihinde Karahisâr-ı Sâhib şehrinin ileri gelenleri marifetiyle menzilcinin ve bazı vilayet masraflarının mahalle taksimi.
[1434] 18 M. 1143, ***AŞS***, 533, 31 a. Ayni olarak tevzi yapılmıştır.
[1435] 1146 senesi menzil vergisi ile birlikte diğer vergilerden kalan küsürat ve bazı vilayet masraflarının tevzii. ***AŞS***, 533, 31 a.
[1436] 19 Rebî'ülûlâ 1148 tarihinde menzilci Mustafa'ya verilen menzil ücreti, avarızcı ağaya ücret vs. ile diğer bazı vilayet masraflarının tevzii. ***AŞS***, 539, 73 a.
[1437] 5 C. 1149 tarihinde yapılan bu menzil tevziinde bir yıllık menzil ücreti olan bin kuruşun 450 kuruşluk kısmının yanı sıra 679 Hark-ı Kebir için, ve kâdî vs için toplam 1348 kuruş tevzi edilmiştir. ***AŞS***, 540, 56 b-57 a.

Ek 22: Karahisâr-ı Sâhib'in Kuralarınca Verilen Menzil Vergileri

Köyler	1140[1438]		1146[1439]	1148[1440]	1149[1441]
Sülümenli	22		27; 8 s	22,5	27; 9 s
Issızca	22		27; 8 s	22,5	27; 9 s
Çobanlar	22		27; 8 s	22,5	27; 9 s
Eyret	15.5		22; 8 s	16,5	22; 8 s
Döğer	14.5		22; 8 s	16,5	22; 8 s
Osman	14.5		18,5	15; 3 s	18,5
Mihail	14.5		18,5	15; 3 s	18,5
Corca-i Kebir	11.5		15; 9,5 s	12	15; 9,5 s
Ayasini	11.5		15; 9,5 s	12	15; 9,5 s
Erkmen	11.5		15; 9,5 s	12	15; 9,5 s
Ayvalu	11.5		15; 9,5 s	12	15; 9,5 s
Karacaviran	11.5		15; 9,5 s	12	15; 9,5 s
Gazimürsel	7.5		15; 9,5 s	12	15; 9,5 s
Doğanlar	9		14	6,5	14
İsmail			15	9	15
Sülün	11.5		15	8	10
Salar	10.5		15	7	10
Hacıbeyli			13	8	13
Sibsin			10	8	10
Anbanas	8		11,5	8,5	11,5
Bey			11,5	8,5	11,5
Ulumurad	5		10	6	10
Corca-i Sağir	11.5		10	7,5	10
Susuz			10	7,5	10
Çıkrık			10	12	11,5
Deper			9,5	7,5	9,5
Kışlacık			9,5	7,5	9,5
Bostanlı	7		11,5	8	11,5
Sarık			8	7	8
Hayranbalı	3		8,5	5	8,5
Elpirek			8	5,5	8
Dinar	10: 1		8	8	8
Kumardaş	6		8	6	8
Emre Sultan	6.5		7; 2 s	5	7
İnegazi	11.5		6	4	7
Halımoğru	5		5,5	5	5,5
Gebeceler	3.5		5,5	5,5	5,5
Harmanlı	3.5		5,5	5,5	5,5
Kayaviran	1		5,5	5,5	5,5
Köprülü	10		6	5,5	6
Göynük	2.5		5,5	5	5,5
Akviran	2.5		5,5	3	5,5

[1438] AŞS, 537, 5 a. 26 R. 1140. tarihinde Karahisâr-ı Sâhib şehrinin ileri gelenleri marifetiyle menzilcinin ve bazı vilayet masraflarının köylere taksimi.
[1439] 1146 senesi menzil vergisi ile birlikte diğer vergilerden kalan küsürat ve bazı vilayet masraflarının tevzii. ***AŞS***, 533, 31 a.
[1440] 19 Rebî'ülûlâ 1148 tarihinde menzilci Mustafa'ya verilen menzil ücreti, avarızcı ağaya ücret vs. ile diğer bazı vilayet masraflarının tevzii. ***AŞS***, 539, 73 a-b.
[1441] 5 C. 1149 tarihinde yapılan bu menzil tevziinde bir yıllık menzil ücreti olan bin kuruşun 450 kuruşluk kısmının yanı sıra 679 Hark-ı Kebir için, ve kâdî vs için toplam 1348 kuruş tevzi edilmiştir. ***AŞS***, 540, 56 b-57 a.

Bozöyük	5.5		5; 4 s	6	5,5
Olucak	3		4,5	2	4,5
Kalecikler			4,5	10	10
Doruklu			4,5	6	4,5
Işıklar	5		5	4,5	5
Leğen			5	6,5	5
Kınık			4	5,5	4
Eytemür			4	4	4
Aşağı Tandırı	6.5		3; 3 s	3; 9	3; 3 s
Belce	3		3; 3 s	3	3; 3 s
Ablak	5.5		3; 3 s	3	3; 3 s
Gerenbe	5		3; 3 s	3	3; 3 s
İnaz	2.5		3; 3 s	2,5	3; 3 s
Mutalib	1.5		3; 3 s	2,5	3; 3 s
Kunduzlu	1: 3		3; 3 s	3	3; 3 s
Bayat	2		2	2; 3 s	3; 3 s
Bahçecik	1.5		2; 1	3	2; 3 s
Yukarı Tandırı	2.5		3; 3 s	2; 3 s	3; 3 s
Feleli			3; 3 s	5,5	3,5
Çavdarlı			3	3,5	3,5
Akcin	2.5		2; 4 s	3; 1,5 s	3,5
Aksaz	1.5		2; 2 s	2	2; 2 s
Manastır	2: 3		2,5	2	
Çepni	1: 3		2,5	2	2,5
Gaziler	1.5		2,5	3	2,5
Kulatay			2	2	2
Çakır-ı Sağir			1,5	1,5	1,5
Kürt			1; 2 s	1,5	1
Çobanlıca	1		0,5	1	0,5
Çakırlar Hassı	5		65	47,5	65
Eymir	10		8; 4 s	6	
Küreler	2			-	
(Silik)	1.5			-	
Aliceli	3			-	
(Silik)	3			-	
Kiçimurad	1.5			-	
Toplam	**559**		**698, 35**	**550**	**t. yok**

EK 23: Karahisâr-ı Sâhib'in Mahallerinin 1720-1731 tarihleri arası Avarız ve Nefer Hâneleri

Mahalleler	1720[1442]	1721[1443]	1722[1444]	1723[1445]	1726[1446]	1727[1447]	1728[1448]	1729[1449]	1730[1450]	1731[1451]
İmaret	8: 4.5	8: 4.5	8: 4.5	8: 4.5	8: 4.5	8: 4.5	8: 4.5	8: 4.5	8: 4.5	8: 4.5
Sofular	8: 5	8: 5	8: 5	8: 5	8: 5	8: 5	8: 5	8: 5	8: 5	8: 5
Hacı Yahya	3: 2	3: 2	3: 2	3: 2	3: 2	3: 2	3: 2	3: 2	3: 2	3: 2
Sinan Paşa	1.5: 0.5	1.5: 0.5	1.5: 0.5	1.5: 0.5	1.5: 0.5	1.5: 0.5	1.5: 0.5	1.5: 0.5	1.5: 0.5	1.5: 0.5
Arab	3: 1.5	3: 1.5	3: 1.5	3: 1.5	3: 1.5	3: 1.5	3: 1.5	3: 1.5	3: 1.5	3: 1.5
Cami'-i Kebîr	1: 3.5	1: 3.5	1: 3.5	1: 3.5	1: 3.5	1: 3.5	1: 3.5	1: 3.5	1: 3.5	1: 3.5
Burmalı	1: 1	1: 1	1: 1	1: 1	1: 1	1: 1	1: 1	1: 1	1: 1	1: 1
Hacı Evtal	1: 0.5	1: 0.5	1: 0.5	1: 0.5	1: 0.5	1: 0.5	1: 0.5	1: 0.5	1: 0.5	1: 0.5
Tac Ahmed	2: 1.5	2: 1.5	2: 1.5	2: 1.5	2: 1.5	2: 1.5	2: 1.5	2: 1.5	2: 1.5	2: 1.5
Fakih Paşa	2.5	2.5	2.5	2.5	2.5	2.5	2.5	2.5	2.5	2.5
Molla Bahşi	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Bedrik	1: 0.5	1: 0.5	1: 0.5	1: 0.5	1: 0.5	1: 1.5	1: 0.5	1: 0.5	1: 0.5	1: 0.5
Ardıç	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Efecik	1: 4.5	1: 4.5	1: 4.5	1: 4.5	1: 4.5	1: 4.5	1: 4.5	1: 4.5	1: 4.5	1: 4.5
İbik	0.5: 1	0.5: 1	0.5: 1	0.5: 1	0.5: 1	0.5: 1	0.5: 1	0.5: 1	0.5: 1	0.5: 1
Egeste	1: 3	1: 3	1: 3	1: 3	1: 3	1: 3	1: 3	1: 3	1: 3	1: 3
Karaman	2: 4.5	2: 4.5	2: 4.5	2: 4.5	2: 4.5	2: 4.5	2: 4.5	2: 4.5	2: 4.5	2: 4.5
Doğancı	0.5: 2.5	0.5: 2.5	0.5: 2.5	0.5: 2.5	0.5: 2.5	0.5: 2.5	0.5: 2.5	0.5: 2.5	0.5: 2.5	0.5: 2.5
Kubeli	1: 2	1: 2	1: 2	1: 2	1: 2	1: 2	1: 2	1: 2	1: 2	1: 2
Çavuşoğlu	0.5: 1	0.5: 1	0.5: 1	0.5: 1	0.5: 1	0.5: 1	0.5: 1	0.5: 1	0.5: 1	0.5: 1
Yukarıpazar	rub 3	3 rub	3 rub	3 rub	3 rub	3 rub	3 rub	3 rub	3 rub	3 rub
Sinan Halife	0.5: 3	0.5: 3	0.5: 3	0.5: 3	0.5: 3	0.5: 3	0.5: 3	0.5: 3	0.5: 3	0.5: 3
Hacı Mahmud	2: 4	2: 4	2: 4	2: 4	2: 4	2: 4	2: 4	2: 4	2: 4	2: 4
Hacı İsmail	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Zaviye	0.5	0.5	0.5	0.5	0.5	0.5	0.5	0.5	0.5	0.5
Kahil	2	2	2	2	2	2	2	2	2	-
Akmescid	1.5: 2	1.5: 1.5	1.5: 1.5	1.5: 1.5	1.5: 1.5	1.5: 1.5	1.5: 1.5	1.5: 1.5	1.5: 1.5	1.5: 1.5
Karakatip	0.5: 3.5	0.5: 3.5	0.5: 3.5	0.5: 3.5	0.5: 3.5	0.5: 3.5	0.5: 3.5	0.5: 3.5	0.5: 3.5	0.5: 3.5
Nasarâ	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6
Yahudi	0.5	0.5	0.5	0.5	0.5	0.5	0.5	0.5	0.5	0.5
Toplam	56.5, 1: 51	56.5, 1: 51	56.5, 1: 51	56.5, 1: 51	56.5, 1: 51	56.5, 1: 51	56.5, 1: 51	56.5, 1: 51	56.5, 1: 51	56.5, 1: 51

[1442] **AŞS**, 534, 10 b-12 a. Bu tabloda mahalle isimlerinin karşısında yer alan ve araları ": " üst üste iki nokta ile ayrılmış rakamlardan birincileri o mahallenin avarız-hane sayısını: ikinci rakamlar ise nefer sayısını göstermektedir. Tek rakamlar sadece avarız hanesi olduğunu ifade eder.

[1443] **AŞS**, 534, 48 b-49 a. Bu tevziin başında tarih mevcut değildir. Ancak 1133/1721 senesi tevziinin sol sütunda görüldüğü üzere tevzii gerçekleşmiş olduğundan ve aynı senede iki defa avarız vergisi tahsili mümkün olmadığından bu tevziin 1721 yılına ait olduğunu düşünüyoruz.

[1444] **AŞS**, 535, 13 b-14 a.

[1445] **AŞS**, 535, 22 b-23 a.

[1446] **AŞS**, 536, 7 a.

[1447] **AŞS**, 537, 25 a. 11-20 Receb 1140.

[1448] **AŞS**, 537, 14 b-15 a. Evâsıt-ı Za. 1140.

[1449] ***AŞS***, 533, 23 b. 1142 Asl-ı hane 257 ve 1.5 rub' hane başına 17 kuruş 2 sümün isabet etmektedir.

[1450] ***AŞS***, 533, 9 b. 1143

[1451] ***AŞS***, 538, 5 a-6 a. 11-20 M. 1144

Ek: 26: Karahisâr-ı Sâhib'in Köylerinin 1733-1749 arası Avarız, Nefer ve Piyade Hâneleri

Köyler	1733 1452	1734 1453	1735 1454	1736 1455	1737 1456	1742 1457	1743 1458	1744 1459	1746 1460	1747 1461	1748 1462	1749 1463
Issızca	5: 5: 7	5: 5: 7	5: 5: 7	5: 5: 7	5: 5: 7	5: 5: 7	5: 5: 7	5: 5: 7	5: 5: 7	5: 5: 7	5: 5: 7	5: 5: 7
Çıkrık	2: 7: -	2: 7: -	2: 7: -	2: 7: -	2: 7: -	2: 7: -	Yer almamış	Yer almamış	Yer almamış	Yer almamış	0.5: -: -	0.5: -: -
Mihail	1.5: 4.5: 3	1.5: 4.5: 3	1.5: 4.5: 3	1.5: 4.5: 3	1.5: 4.5: 3	1.5: 4.5: 3	1.5: 4.5: 3	1.5: 4.5: 3	1.5: 4.5: 3	1.5: 4.5: 3	1.5: 4.5: 3	1.5: 4.5: 3
Köyler	**1733**	**1734**	**1735**	**1736**	**1737**	**1742**	**1743**	**1744**	**1746**	**1747**	**1748**	**1749**
Göçez	0.5: -: Mihail karyesi	0.5: -: - Mihail karyesi	0.5: -: - Mihail karyesi	0.5: -: - Mihail karyesi	0.5: -: - Mihail karyesi	0.5: -: -	0.5: -: -	0.5: -: -	0.5: -: -	0.5: -: -	0.5: -: -	0.5: -: -
Muttalib	1: 3: -	1: 2: -	1: 2: -	1: 3: -	1: 3: -	1: 3: -	1: 3: -	1: 3: -	1: 3: -	1: 3: -	1: 3: -	1: 3: -
Erkmen	2: 2.5: 1	2: 2.5: 1	2: 2.5: 1	2: 2.5: 2	2: 2.5: 2	2: 2.5: 1	2: 2.5: 1	2: 2.5: 1	2: 2.5: 1	2: 2.5: 1	2: 2.5: 1	2: 2.5: 1
Harmanlı	1 ¼: - : -	1 ¼: - : -	1 ¼: - : -	1 ¼: - : -	1 ¼: - : -	1 ¼: - : -	1. ¼: - : -	1 . ¼: - : -	1 . ¼: - : -	1 . ¼: - : -	1 . ¼: - : -	1 . ¼: - : -

[1452] ***AŞS***, 539, 25 a-b. 1146

[1453] ***AŞS***, 539, 42 b-43 a. 1147

[1454] ***AŞS***, 539, 69 b-70 a. 1148

[1455] **AŞS**, 540, 49 b-50 a. 19 M. 1149. Toplam avarız ve bedel-i nüzül miktarı vergiyi toplayan görevlinin maaşı, mahkeme harçları vs. ile birlikte (2751 kuruş 1 rub asl-ı mal+70+70 kuruş=2890 kuruş 1 rub‘ etmiştir. Bunlardan 60 kuruş hanesiz köyler için ifraz olunmuş geriye kalan 2830 kuruş mevcut olan 170.5 haneye taksim edildiğinde hane başın 16 kuruş 24 para isabet etmiştir. Kazada mevcud olan nefer sayısı ise 251 kişidir.

[1456] **AŞS**, 541, 21 a. 5 Safer 1150 tarihinde tevzi edilmiştir. Kazanın avarız hanesi miktarı 257.5 ve bir rub‘dur. Hane başına alınan akça değişmemektedir. Toplam 2898 kuruştur. Hanesiz olan köyler için 42.5 kuruş tenzil edilmiştir. 171.5 mevcut haneye na-mevcut da eklenince hane başına 17 kuruş 4 para isabet etmiştir.

[1457] **AŞS**, 542, 26 b-27 a. 255.5 hane avarız ve bedel-i nüzül. 500 akça menzil malı+50 a. cihet-i maaş ve 600 akça miri avarız 30 akça cihet-i maişet toplam 1080 akça. 110 akça 1 kuruş hesabı ile 3007 kuruş olup, diğer masraflarla birlikte 3207 kuruş tutmuştur. Çeşitli mahsublar düşüldükten sonra kalan 2907.5 kazada mevcud 162 hane 1 rub‘haneye taksim edildiğinde beher haneye 17'şer kuruş 11'er sümün isabet etmiştir.

[1458] **AŞS**, 542, 54 a-b. Bir önceki taksimde de zikredilen ve her taksimde tekrarlanan avarız ve bedel-i nüzül ya da menzil malı için hane başına belirlenen miktar ve bunlara bağlı olarak görevliye verilen cihet-i maişetin birbirlerinin yerine alınabildiği görülmektedir. Mesela bir önceki senede avarız için 500, menzil malı için 600 akça belirlenmişken, bu yılki tevzide avarız için 600 menzil malı için de 500 akça tahsil edileceği kaydedilmiştir. Bu da iki vergi türünden de her sene toplanan miktar aynı olduğundan ve hazineye gelecek miktar değişmeyeceğinden olsa gerek böyle bir uygulama yapıldığını düşündürmektedir.

[1459] **AŞS**, 543, 5 b-6 a-7 a. Bu yılki avarız miktarı 255.5 hane ve yarım rub‘dur. Hane başına istenen miktar aynıdır. Mevcud hane sayısı 162.5 hanedir. Beher haneye 18'er kuruş 20'şer akça isabet etmiştir. Bu seneki tevzide İbik Mahallesi ile Karaca-viran, Yarımca, Kumardaş, Sarıkavak, Tekkeler karyelerinden 1.5 hane 1 rub‘, 10.5 nefer ve 57 kuruşluk avarız vergisini görevli memurun tahsil etmediği anlaşılmıştır.

[1460] **AŞS**, 544, 8 a-b. 17 M.(?) 1159 Karahisâr-ı Sâhib kz. 255.5 ve ¼ *0.5 haneleri olduğu, mevcutları 163.5 her haneye 17'şer krş 3'er rub‘ düştüğü, 213 nefer mevcut olup her nefere 50'şer para düştüğü. Avarızcı ağa şu köylerden: Doğanlar, Ortaklar, Yarımca, Azeb Ali, Kuladayı, Feleli, Kumardaş ve İbik Mh.den 53.5 kuruş almamıştır.

[1461] **AŞS**, 544, 36 a-b. 12 M. 1160'nın avarız defterinde K. Sâhib kazasının 255.5 ve nısf rub‘ hane-i avarızı ve mevcut hane sayısı 163 hane olup her hn.ye 17'şer kuruş 3'er rub isabet ettiği, 213 nefer mevcut olup beher nefere de 50'şer para isabet ettiği.

[1462] **AŞS**, 545, 10 a-b. 15 M. 1161'nın avarız defterinde K. Sâhib kazasının 255.5 ve buçuk rub‘ hane-i avarızı ve mevcut hane sayısı 163 ve 3 ¼ hane olup her haneye 17'5ar kuruş isabet ettiği, 227 nefer mevcut olup beher nefere de 1’er kuruş 8’er para isabet etmiştir. Toplam avarız hanesi mevcudu 163, nefer 227 ve piyade 48’dir.

[1463] **AŞS**, 545, 50 b-51 a. 18 M. 1162'de K. Sâhib kazasının 255.5 ve buçuk rub‘avarızı olup mevcut hane sayısı 163 ve 3 ¼ hane olup her haneye 17'şer krş 100'er akça isabet ettiği, 227 nefer mevcut olup beher nefere de 1’er kuruş 8’er para isabet etmiştir. Toplam avarız hanesi mevcudu 162.5, nefer 219 ve piyade 48’dir.

Çavdarlı	1.5: -: -	1.5: -: -	1.5: -: -	1.5: -: -	1.5: -: -	1.5: -: -	1.5: -: -	1.5: -: -	1.5: -: -	1.5: -: -	1.5: -: -	1.5: -: -
Sülümenli	3: -: -	3: -: -	3: -: -	3: -: -	3: -: -	3: -: -	3: -: -	3: -: -	3: -: -	3: -: -	3: -: -	3: -: -
Çebişli	1.5: -: - Sülümenli yoklana	1.5: -: - Sülümenli ve İnegazi'den y	1.5: -: - Sülümenli ve İnegazi'den y	1.5: -: - Sülümenli ve ½ İnegazi'den y	1.5: -: - Sülümenli ve ½ İnegazi'den y	¼ .3: - : -	¼ .3: -: -	¼ .3: -: -	¼ .3: -: -	¼ .3: -: -	¼ .3: -: -	¼ .3: -: -
İne-gazi	2: 3: -	2: 3: -	2: 3: -	2: 3: -	2: 3: -	Yer almamış	Yer almamış	1: -: -	1: -: -	1: -: -	1: -: -	1: -: -
Kışlacık	1: -: 1	1: -: 1	1: -: 1	1: -: 1	1: -: 1	1: -: 1	1: -: 1	1: -: 1	1: -: 1	1: -: 1	1: -: 1	1: -: 1
Sülün	1.5: -: 1	1.5: -: 1	1.5: -: 1	1.5: -: 1	1.5: -: 1	1.5: -: 1	1.5: -: 1	1.5: -: 1	1.5: -: 1	1.5: -: 1	1.5: -: 1	1.5: -: 1
Bolhallı	1: -: 1.5	1: -: 1.5	1: -: 1.5	1: -: 1.5	1: -: 1.5	1: -: 1.5	1: -: 1.5	1: -: 1.5	1: -: 1.5	1: -: 1.5	1: -: 1.5	1: -: 1.5
Salar	1.5: 4: 1	1.5: 4: 1	1.5: 4: 1	1.5: 4: 1	1.5: 4: 1	1.5: 4: 1	1.5: 4: 1	1.5: 4: 1	1.5: 4: 1	1.5: 4: 1	1.5: 4: 1	1.5: 4: 1
Susuz	0.5: 1.5: 1	0.5: 1.5: 1	0.5: 1.5: 1	0.5: 1.5: 1	0.5: 1.5: 1	0.5: 1.5: 1	0.5: 1.5: 1	0.5: 1.5: 1	0.5: 1.5: 1	0.5: 1.5: 1	1.5: 1.5: 1	1.5: 1.5: 1
Kınık	1: 1: 1	1: 1: 1	1: 1: 1	1: 1: 1	1: 1: 1	1: 1: 1	1: 1: 1	1: 1: 1	1: 1: 1	1: 1: 1	1: 1: 1	1: 1: 1
Manastır	0.5: 2: -	0.5: 2: -	0.5: 2: -	0.5: 2: -	0.5: 2: -	0.5: 2: -	0.5: 2: -	0.5: 2: -	0.5: 2: -	0.5: 2: -	0.5: 2: -	0.5: 2: -
Köprülü	0.5: -: 0.5	0.5: -: 0.5	0.5: -: 0.5	0.5: -: 0.5	0.5: -: 0.5	0.5: -: 0.5	0.5: -: 0.5	0.5: -: 0.5	0.5: -: 0.5	0.5: -: 0.5	0.5: -: 0.5	0.5: -: 0.5
Kozluca-i Çıkrık	1: -: 0.5	1: -: 0.5	1: -: 0.5	1: -: 0.5	1: -: 0.5	1: -: 0.5	1: -: 0.5	1: -: 0.5	1: -: 0.5	1: -: 0.5	1: -: 0.5	1: -: 0.5
Hâss-ı Çakırlar	4.5: -: 1	4.5: -: 1	4.5: -: 1	4.5: -: 1	4.5: -: 1	4.5: -: 1	4.5: -: 1	4.5: -: 1	4.5: -: 1	4.5: -: 1	4.5: -: 1	4.5: -: 1
Akçain	0.5: 4: -	0.5: 4: -	0.5: 4: -	0.5: 4: -	0.5: 4: -	0.5: 4: -	0.5: 4: -	0.5: 4: -	0.5: 4: -	0.5: 4: -	0.5: 4: -	0.5: 4: -
Karaarslan	1: -: 0.5	1: -: 0.5	1: -: 0.5	1: -: 0.5	1: -: 0.5	1: -: 0.5[1464]	1: -: 0.5	1: -: 0.5	1: -: 0.5	1: -: 0.5	1: -: 0.5	1: -: 0.5
Çepni	0.5: 5: 1	0.5: 5: 1	0.5: 5: 1	0.5: 5: 1	0.5: 5: 1	0.5: 5: 1	0.5: 5: 1	0.5: 5: 1	0.5: 5: 1	0.5: 5: 1	0.5: 5: 1	0.5: 5: 1
Bayat	0.5: 2: -	0.5: 2: -	0.5: 2: -	0.5: 2: -	0.5: 2: -	0.5: 2: -	0.5: 2: -	0.5: 2: -	0.5: 2: -	0.5: 2: -	0.5: 2: -	0.5: 2: -
İsmail	1.5: -: 1	1.5: -: 1	1.5: -: 1	1.5: -: 1	1.5: -: 1	1.5: -: 2	1.5: -: 2	1.5: -: 2	1.5: -: 2	1.5: -: 2	1.5: -: 2	1.5: -: 2
Elpirek	1.5: 1: 2	1.5: 1: 2	1.5: 1: 2	1.5: 1: 2	1.5: 1: 2	1.5: 1: 2	1.5: 1: 2	1.5: 1: 2	1.5: 1: 2	1.5: 1: 2	1.5: 1: 2	1.5: 1: 2
Ömer	0.5: -: - İsmail,Elp. Kpr Yoklana	0.5: -: - İsmail,Elp. Kpr Yoklana	0.5: -: - İsmail,Elp. Kpr Yoklana	0.5: -: - İsmail, Elp. Kpr ve İnaz'dan Ykl.	0.5: -: - İsmail, Elp.Ykl.	0.5: -: - İsmail, Elp.Ykl.ve İnaz'dan	0.5: -: - İsmail, Elp. Köprl.ve İnaz'dan	0.5: -: - İsmail, Elp.ve İnaz'dan	0.5: -: - İsmail, Elp. İnaz'dan yokl.	0.5: -: - İsmail ve Elpirek'den yokl.	0.5: -: - İsmail ve Elpirek'den yokl.	0.5: -: - İsmail ve Elpirek'den yokl.
Göynük	1: - : -	1: - : -	1: - : -	1: - : -	1: - : -	¼ 2.5: - : -	¼ 2.5: - : -	¼ : - : - Ahmed Ağa ibn el-Hac Abdlb'den yok	¼ : - : - Ahmed Ağa'dan yokl.	¼ : - : - Ahmed Ağa'dan yokl.	¼ : - : - Ahmed Ağa'dan yokl.	¼ : - : - Ahmed Ağa'dan yokl.
Yukarı Tandırı	0.5: - : -	0.5: - : -	0.5: - : -	0.5: - : -	0.5: - : -	0.5: - : -	0.5: - : -	0.5: - : -	0.5: - : -	0.5: - : -	1: - : -	1: - : -
Köyler	**1733**	**1734**	**1735**	**1736**	**1737**	**1742**	**1743**	**1744**	**1746**	**1747**	**1748**	**1749**
Kureyşi	0.5: - :- Göynük'den	0.5: -: - Göynük'den	0.5: -: - Göynük'den	0.5: - :- Göynük'den	0.5: - :- Göynük'den	0.5: -: Göynük'den	0.5: -: Göynük'den	0.5: - : -	0.5: - : -	0.5: - : -	¼ : - : - Hazinedar İbrahim Ağa'dan	¼ : - : - Hazinedar Hacı İbrahim Ağa'dan
Corca-i	1.5:	1.5:	1.5:	1.5:	1.5:	1.5:	1.5:	1.5:	1.5:	1.5:	1.5:	1.5:

[1464] Nısf hane İnegazi'nin, sonradan Karaarslan üzerine kayd olunmuştur.

Kebîr	1.5: -	1.5: -	1.5: -	1.5: -	1.5: -	1.5: -	1.5: -	1.5: -	1.5: -	1.5: -	0.5: 0.5	0.5: 0.5
Çobanluca	¼ : -: -	¼: - : -	¼: - : -	¼: - : -	¼: - : -	¼ : - : -	¼ : - : -	¼ : - : -	¼ : - : -	¼ : - : -	¼ : - : -	¼ : - : -
Kumardaş	1.5: 7.5: 1	1.5: 7.5: 1	1.5: 7.5: 1	1.5: 7.5: 1	1.5: 7.5: 1	1.5: 7.5: 1	1.5: **2.5**: 1	1.5: 7.5: 1	1.5: 7.5: 1	1.5: 7.5: 1	1.5: 7.5: 1	1.5: 7.5: 1
Corca-i Sağîr	0.5: -: 1	0.5: -: 1	0.5: -: 1	0.5: -: 1	0.5: -: 1	0.5: -: 1	0.5: -: 1	0.5: -: 1	0.5: -: 1	0.5: -: 1	0.5: -: 1	0.5: -: 1
Karacavirlan	1.5: - : -	1.5: - : -	1.5: - : -	1.5: - : -	1.5: - : -	1.5: - : -	1.5: 0.5: 0.5	1.5: 0.5: 0.5	1.5: 0.5: 0.5		1.5: 0.5: 0.5	1.5: 0.5: 0.5
Halımoğru	1.5: 0.5: 0.5	1.5: 0.5: 0.5	1.5: 0.5: 0.5	1.5: 0.5: 0.5	1.5: 0.5: 0.5	1.5: 0.5: 0.5	Yer almamış	1.5: 0.5: 0.5	1.5: 0.5: 0.5	1.5: 0.5: 0.5	1.5: 0.5: 0.5	1.5: 0.5: 0.5
Sarık	1: 5: 2	1: 5: 2	1: 5: 2	1: 5: 2	1: 5: 2	1: 5: 2	1: 5: 2	1: 5: 2	1: 5: 2	1: 5: 2	1: 5: 2	1: 5: 2
Araplı	1: -: -	1: -: -	1: -: -	1: -: -	1: -: -	1: -: -	1: -: -	1: -: -	1: -: -	1: -: -	1: -: -	1: -: -
Çukur	1: -: -	1: -: -	1: -: -	1: -: -	1: -: -	3: -: -	1: -: -	1.5: -: -	1.5: -: -	1.5: -: -	1.5: -: -	1.5: -: -
Tekkeler	1.5: 9: -	1.5: 9: -	1.5: 9: -	1.5: 9: -	1.5: 9: -	1 ¼ : 1: -	1 ¼ : 1: -	1 ¼ : 9: -	1 ¼ : 9: -	1 ¼ : 9: -	1 ¼ : 9: -	1 ¼ : 9: -
Küreler	1: -: -	1: -: -	1: -: -	1: -: -	1: -: -	1: -: -	1: -: -	1: -: -	1: -: -	1: -: -	1: -: -	1: -: -
Karaağaç	1: 4: 2	1: 4: 2	1: 4: 2	1: 4: 2	1: 4: 2	1: 4: 2	1: 4: 2	1: 4: 2	1: 4: 2	1: 4: 2	1: 4: 2	1: 4: 2
Bey	1.5: 6.5: 1	1.5: 6.5: 1	1.5: 6.5: 1	1.5: 6.5: 1	1.5: 6.5: 1	1.5: 6.5: 1	1.5: 6.5: 1	1.5: 6.5: 1	1.5: 6.5: 1	1.5: 6.5: 1	1.5: 6.5: 1	1.5: 6.5: 1
Aksaz	0.5: -: -	0.5: -: -	0.5: -: -	0.5: -: -	0.5: -: -	0.5: -: -	0.5: -: -	0.5: -: -	0.5: -: -	0.5: -: -	0.5: -: -	0.5: -: -
Ayasini	1: 12: 1	1: 12: 1	1: 12: 1	1: 12: 1	1: 12: 0.5	1: 1.5[1465]: 1	1: 12: 1	1: 12: 1	1: 12: 1	1: 12: 1	1: 12: 1	1: 12: 1
Bostanlı	0.5: 5.5: -	Yer almamış	0.5: 6.5: -	0.5: 6.5: -	0.5: 6.5: -	0.5: 5.5: -	0.5: 5.5: -	0.5: 5.5: -	0.5: 5.5: -	0.5: 5.5: -	0.5: 5.5: -	0.5: 5.5: -
Ahiler	0.5: -: -	0.5: -: -	0.5: -: -	0.5: -: -	0.5: -: -	0.5: -: -	0.5: -: -	0.5: -: -	0.5: -: -	0.5: -: -	0.5: -: -	0.5: -: -
Çalışlar	1.5 ¼ : 1.5: -	1.5 ¼ : 1.5: -	1.5 ¼ : 1.5: -	1 ¼ 3 : 1.5: -	1.5: 3 : 0.5	1.5 ¼ : 1.5	1.5 ¼ : 1.5: -	1.5 ¼ : 1.5: -	1.5 ¼ : 1.5: -	1.5 ¼ : 1.5: -	1.5 : 1.5: -	1.5 : 1.5: -
Üçağıl	0.5: -: -	0.5: -: -	0.5: -: -	0.5: -: -	0.5: -: -	0.5: -: -	0.5: - : -	0.5: - : -	0.5: - : -	0.5: - : -	0.5: - : -	0.5: - : -
Hacıbeyli	1.5: 3: 0.5	1.5: 3: 0.5	1.5: 3: 0.5	1.5: 3: 0.5	Yer almamış	1.5: 3: 0.5	1.5: 3: 0.5	1.5: 3: 0.5	1.5: 3: 0.5	1.5: 3: 0.5	1.5: 3: 0.5	1.5: 3: 0.5
Köyler	**1733**	**1734**	**1735**	**1736**	**1737**	**1742**	**1743**	**1744**	**1746**	**1747**	**1748**	**1749**
Kürt	0.5: - :- Osman Ağa'd	0.5: - : - Osman Ağa'd	0.5: - : - Osman Ağa'd	0.5: - : - Osman Ağa'd	0.5 :- :- Osman Köyünden	0.5: - : - Osman Köyünden	0.5: - : - Osman Köyünden	Yer almamış	Yer almamış	Yer almamış	¼ : -: - Osman Köyünden	¼ : -: - Osman Köyünden
Bozöyük	1.5: 2: -	1.5: 2: -	1.5: 2: -	1.5: 2:-	1.5: 2: -	1.5: 2: -	1.5: 2: -	1.5: 2: -	1.5: 2:	1.5: 2:	1.5: 2:	1.5: 2:
Kunduzlu	¼ : -: 1	¼ : -: 1	¼ : -: 1	¼ : -: 1	¼ : -: 1	¼ : -: 1	¼ : -: 1	¼ : -: 1	¼ : -: 1	¼ : -: 1	¼ : -: 1	¼ : -: 1
Doğanlar	1.5: 5: -	1.5: 5: -	1.5: 5: -	1.5: 5 -	1.5: 5: -	1: -: -	1.5: 5: -	1.5 : 5: -	1.5 : 5: -	1.5 : 5: -	1.5 : 5: -	1.5 : 5: -
Eyret	1.5: 8:	1.5: 8:	1.5: 8:	1: 8: 3	1: 8: 3	1.5: 8:	1.5: 8:	1.5: 8:	1.5: 8:	1.5: 8:	1.5: 8:	1.5: 8:

[1465] Burada bir yanlışlık olmalıdır. Çünkü önceki ve sonraki diğer bütün tevzilerde nefer sayısı 12 olarak kaydedilmiştir.

	3	3	3			3	3	3	3	3	3	3
Aşağı Tandırı	1.5: 4: 1	1.5: 4: 1	1.5: 4: 1	1.5: 4: 1	1.5: 4: 1	1: 4: 1	1: 4: 1	1: 4: 1	1: 4: 1	1: 4: 1	1: 4: 1	1: 4: 1
Ortaklar	0.5: -: -	0.5: -: -	0.5: -: -	0.5: -: - Göynük'den Y	0.5: -: - Göynük'den Y	0.5: -: - Göynük'den Y	0.5: -: - Göynük'den Y	0.5: -: - Göynük'den Y	0.5: -: -	0.5: -: - Göynük'dn Y	0.5: -: - Hazinedar'da n Yokl	¼ : -: - Hazinedar İbrahim Ağa'dan Y
İldoğan	0.5: -: - Karaca Ahmed'den yokl	0.5: -: - Karaca Ahmed'den yokl	0.5: -: - Karaca Ahmed'den yokl	0.5: -: - Karaca Ahmed'den yokl	0.5: -: -	0.5: -: - Karaca Ahmed'den yokl	0.5: -: - Karacaahmed'den	0.5: -: - Karacaahmed'den	0.5 Karacaahmed'den	0.5 Karacaahmed'den	0.5 Karacaahmed'den	0.5 Karacaahmed'den
Gazimürsel	0.5: 12: -	0.5: 12: -	0.5: 12: -	0.5: 12: -	0.5: 12: -	0.5: 1.5: -	0.5: 1.5: -	0.5: 12: -	0.5: 12: -	0.5: 12: -	0.5: 12: -	0.5: 12: -
Belce	1: -: -	1: -: -	1: -: -	1: -: -	1: -: -	1: -: -	1: -: -	1: -: -	1: -: -	1: -: -	1: -: -	1: -: -
Ulu-murad	1: 1.5: -	1: 1.5: -	1: 1.5: -	1: 1.5: -	1: 1.5: -	1: 1.5: -	1: 1.5: -	1: 1.5: -	1: 1.5: -	1: 1.5: -	1: 1.5: -	1: 1.5: -
Ayvalı	1.5: 1.5: 3	1.5: 1.5: 3	1.5: 1.5: 3	1.5: 1.5: 3	1.5: 1.5: 3	1.5: 1.5: 3	1.5: 1.5: 3	1.5: 1.5: 3	1.5: 1.5: 3	1.5: 1.5: 3	1.5: 1.5: 3	1.5: 1.5: 3
Anbanas	1.5: 2: -	1.5: 2: -	1.5: 2: -	1.5: 2: -	1.5: 2: -	1.5: 2: -	1.5: 2: -	1.5: 2: -	1.5: -: 0.5	1.5: -: 0.5	1.5: -: 2	1.5: -: 2
Sibsin	1.5: 6: -	1.5: 6: -	1.5: 6: -	1.5: 6: -	1.5: 6: -	¼ 3: 6: -	¼ 3: -: -	¼ 3: 6: -	Yer almamış	¼ 3: 6: -	1: 6: -	1: 6: -
Eytemür	1: -: 1	1: - : 1	1: - : 1	1: - : 1	0.5: - : 1	1: - : 1	1: - : 1	1: - : 1	Yer almamış		1: - : 1	1: - : 1
Çobanlar	4: 3: -	4: 3: -	4: 3: -	4: 3: -	4: 3: -	4: 3: -	4: 3: -	4: 3: -	Yer almamış	4: 3: -	4: 3: -	4: 3: -
İnaz	1 ¼: 2: -	1 ¼: 2: -	1 ¼: 2: -	1 ¼: 2: -	1 ¼: 2: -	1 ¼: 2: -	1 ¼: 2: -	1 ¼: 2: -	Yer almamış	1 ¼: 2: -	1 ¼: 3: -	1 ¼: 3: -
Dinar	2.5 : 8: -	2.5 : 8: -	2.5 : 8: -	2.5 : 8: -	1.5 1.¼ : 8: -	1.5 ¼ [1466]: 8: -	1.5 ¼ : 8: -	1.5 ¼ : 8: -	Yer almamış	1.5 1.¼ : 8: -	1.5 1.¼ : 8: -	
Karaviran [1467]	0.5: -: 0.5	0.5: -: 0.5	0.5: -: 0.5	0.5: -: 0.5	0.5: -: 0.5	0.5: -: 0.5	0.5: -: 0.5	0.5: -: 0.5	Yer almamış	0.5: -: 0.5	0.5: -: 0.5	
Leğen	0.5: -: 1	0.5: -: 1	0.5: -: 1	0.5: -: 1	0.5: -: 1	Yer almamış	Yer almamış	0.5: -: 1	0.5: -: 1	0.5: -: 1	0.5: -: 1	0.5: -: 1
Tatlar	1: -: -	1: -: -	1: -: -	1: -: -	1.5: -: -	1: -: -	1: -: -	1: -: -	1: -: -	1: -: -	1: -: -	1: -: -
Köyler	**1733**	**1734**	**1735**	**1736**	**1737**	**1742**	**1743**	**1744**	**1746**	**1747**	**1748**	**1749**
Deper	1: -: 1.5	1: -: 1.5	1: -: 1.5	1: -: 1.5	1: -: 1.5	1: -: 1.5	1: -: 1.5	1: -: 1.5	1: -: 1.5	1: -: 1.5	1: -: 1.5	1: -: 1.5
Gebeceler	1.5 ¼: 1: -	1.5 ¼: 1: -	1.5 ¼: 1: -	1.5 ¼ 3: 1: -	1 ¼ 3: 1: -	1.5 ¼: 1: -	1.5 ¼: -: -	1.5 ¼: -: -	1.5 ¼: -: -	1.5 ¼: -: -	1.5 ¼: -: -	1.5 ¼: -: -
Akviran	1: -: -	1: -: -	1: -: -	1: -: -	1: -: -	Yer almamış	Yer almamış	Yer almamış	Yer almamış	-	-	-
Çakır-ı sağîr	1: -: -	1: -: - Çakır-ı Sağir	1: -: -	1: -: - Çakır-ı Sağir	1: -: -	Yer almamış	Yer almamış	Yer almamış	Yer almamış	-	¼ : -: -	¼ : -: -
Gerenbe	0.5: -: -	0.5: -: -	0.5: -: -	0.5: -: -	0.5: -: -	¼ : -: -	¼ : -: -	¼ : -: -	¼ : -: -	¼ : -: -	¼ : -: -	¼ : -: -

[1466] Bu yılki tevzide Dinar ve Kayaviran Köyleri avarızlarının Kazlıgöl Mukataası malından verilmek üzere ferman kaydolunduğu kayıtlıdır. Tevziin en sonunda ise şu derkenar vardır: Karye-i Dinar ve Kayaviran'ın 1.5 hane ve 1.5 rub‘ avarız hanesi ile 8 nefer fermân-ı âlî ile ref‘ mâ-adâsı kesr kalmıştır. cem‘an yekûn 6 hâne ve 16 nefer bi-hisâb-ı kuruş 125 kuruş 4 parayı avarızcı ağaya edâ ve teslîme tenbîh olunduğu bu mahalle kayd şüd. Ba‘de't-tevzi‘ ve't-taksîm fermân-ı âlî sudûr ve zuhûr eylemiştir. Bkz. ***AŞS***, 542, 27 a.

[1467] 1146/1733 tarihli tevzide Karaviran olarak yazılmışken 1734, 1742, 1743 ve 1744 yıllarındaki tevzilerde "Kayaviran" yazılıdır. 1735 yılındaki tevzide ise Karaviran olarak yazılmıştır.

						Döğer'den						
Kızılkilise	¼: -: - Abdullah Ağa'dan	¼: - : - Abdullah Ağa'dan	¼: - : - Abdullah Ağa'dan	¼: - : - Abdullah Ağa'dan	¼: - : - Abdullah Ağa'dan	¼: - : - Abdullah Ağa'dan	¼: - : - Abdullah Ağa'dan	¼: - : - Abdullah Ağa'dan	¼: - : - Ahmed Ağa'dan	¼: - : - Abdullah Ağa'dan	0.5 : - : - Ahmed Ağa'dan	0.5 : - : - Ahmed Ağa'dan
Köşenüş	0.5: -: - Hayranbalı'an	0.5: -: - Hayranbalı'an	0.5: -: - Hayranbalı'an	0.5: -: - Hayranbalı'an	0.5: -: - Hayranbalı'an	0.5: -: - Hayranbalı'an	0.5: -: - Hayranbalı'an	0.5: -: - Hayranbalı'an	0.5: -: - Hayranbalı'an	0.5: -: - Hayranbalı'an	0.5: -: - Hayranbalı'an	0.5: -: - Hayranbalı'an
Taylık	0.5: -: - Sibsin'den	0.5: -: - Sibsin'den	0.5: -: - Sibsin'den	0.5: -: - Sibsin'den	0.5: -: - Sibsin'den	¼ : -: - Sibsin'den	¼ : -: - Sibsin'den	¼: -: - Sibsin'den	¼: -: -	¼: -: -	¼: -: -	¼: -: -
Cenkci	0.5: -: -	0.5: -: -	0.5: -: -	0.5: -: -	0.5: - : -	0.5: - : -	0.5: - : -	0.5: - : -	0.5: - : -	0.5: - : -	0.5: - : -	0.5: - : -
Doruklu	¼ 3: -: -	¼ 3: -: -	¼ : -: -	¼ : -: -	¼ : - : -	¼ 3: - : -	¼ 3: - : -	0.5: - : -	0.5: - : -	0.5: - : -	0.5: - : -	0.5: - : -
Göbel	¼: - : - Ali Ef.zädeden	¼: - : - Ali Ef.zade Mustafa Ef.den	¼: - : - Ali Ef.zade Mustafa Ef.den	¼: - : -	¼: - : -	¼: - : -	¼: - : - Ali Ef.zädeden	¼: - : - Ali Ef.zade Mustafa Ef.den	¼: - : - Ali Ef.zade Mustafa Ef.den	¼: - : - Ali Ef.zade Mustafa Ef.den	¼: - : - Mustafa Ef.den	¼: - : - Mustafa Ef.den
Ablak	-	-	-	0.5: -: -	0.5: -: -	0.5: -: -	0.5: -: -	0.5: -: -	0.5: -: -	0.5: -: -	0.5: -: -	
Sarıkavak	0.5: -: -	0.5: -: -	0.5: -: -	0.5: -: -	0.5: -: - Ahmed Ağa'dan	0.5: -: - Kütahya kz.den	0.5: -: - Kütahya kz.den	0.5: -: - Kütahya kz.den	0.5: -: - Kütahya kz.den	0.5: -: - Kütahya kz.den	0.5: -: - Donar'dan	0.5: -: - Don Arslan'dan
İlce Arablısı	¼: - : - Ahmed Ağa'dan	¼: - : - Şişman-zadeAhmed Ağa'dan	¼: - : - Şişman-zade Ahmed Ağa'dan	¼: - : - Ahmed Ağa'dan	¼: - : -	¼: - : - Ahmed Ağa'dan	¼: - : - Ahmed Ağa'dan	¼: - : - Şişman-zade Ahmed Ağa'dan	¼: - : - Şişman-zade Ahmed Ağa'dan	¼: - : - Şişman-zade Ahmed Ağa'dan	0.5: - : - Şişman-zade Ahmed Ağa'dan	0.5: - : - Şişman-zade Ahmed Ağa'dan
Kopuzca	0.5: -: 0.5	0.5: -: 0.5	0.5: -: 0.5	0.5: -: 0.5	0.5: -: 0.5	0.5: - : 0.5 Osman kr.den	0.5: - : 0.5 Osman kr.den	0.5: - : 0.5 Osman kr.den	0.5: - : 0.5 Osman kr.den	0.5: - : 0.5 Osman kr.den	0.5: - : 0.5 Osman kr.den	0.5: - : 0.5 Osman kr.den
Döğer	-: -: 2	-: -: 2	-: -: 2	-: -: 2	-: -: 2	-: -: 2	-: -: 2	-: -: 2	-: -: 2	-: -: 2	-: -: 2	-: -: 2
Kozluca-i Mikail	0.5: -: -	0.5: -: -	0.5: -: -	0.5: -: -	0.5: -: -	0.5: -: -	0.5: -: -	0.5: -: -	0.5: -: -		0.5: -: -	0.5: -: -
Gaziler	0.5: -: -	0.5: -: -	0.5: -: -:	0.5: -: -	0.5: -: -	Yer almamış	Yer almamış	Yer almamış	Yer almamış	-	-	-
Öyük	0.5: -: - şehrlülerden y	0.5: -: - şehrlülerden y	0.5: -: - şehrlülerden y	0.5: -: - şehrlülerden y	0.5: -: - şehrlülerden y	0.5: -: - şehrlülerden y	1: -: -	0.5: -: - şehrlülerden y	1: -: -	1: -: -	1: -: - Şehirlüden	0.5: -: - Şehirlüden
Çapak	1: -: - şehrlülerden y	1: -: - şehrlülerden y	1: -: - şehrlülerden y	1: -: - şehrlülerden y	1: -: - şehrlülerden y	1: -: - şehrlülerden y	1: -: - şehrlülerden y	1: -: - şehrlülerden y	1: -: - şehrlülerden y	1: -: - şehrlülerden y	1: -: - şehrlülerden y	1: -: - şehrlülerden y
Kurtbaşlı	1.5: -: 1 Işıklar'dan	1.5: 1- : Işıklar'dan	1.5: 1- : Işıklar'dan	1.5: 1 : - Işıklar'dan	1.5: 1: -	1: -: -	1: -: -	1: 1: - Işıklardan yk.	1: 1: - Işıklardan yk.	1: 1: - Işıklardan yk.	1: 1: -	1: 1: -
Yakuplu	-	0.5: -: -	-	-	-	-	-	-	1: -: - İsce K.Hisar'dan yoklana	1: -: -	¼ : -: -	¼ : -: -
Köyler	**1733**	**1734**	**1735**	**1736**	**1737**	**1742**	**1743**	**1744**	**1746**	**1747**	**1748**	**1749**
Alca(lı)	0.5: -: -	0.5: -: -	0.5: -: -	0.5: -: -	0.5: -: -	-	¼ : - : - Halil Ef. Yokl. Yeğenzade oğ.	-	¼ : -: -	-	0.5: -: -	0.5: -: -
Yarımca	¼ : - : - Osman Ağa'dan	¼ : - : - Osman Ağa'dan	¼ : -: -	¼ : -: -	¼: -: -	¼ Osman Ağa'dan	¼ 1: -: -	0.5: -: -	0.5: -: - Osman Ağa'dan	0.5: -: - Osman Ağa'dan	¼ : -: - Osman Ağa'dan	¼ : -: - Osman Ağa'dan
Eziler (?)	-	-	-	-	-	0.5: - : - Çalışlar ve	0.5: - : -	0.5: - : -	0.5: - : -	0.5: - : -	0.5: - : -	0.5: - : -

						İssizce'den						
Olucak	-	-	-	0.5: -: -	0.5: -: -	0.5: -: -	0.5: -: -	0.5: -: -	0.5: -: -	0.5: -: -	0.5: -: -	0.5: -: -
Ablak	-	-	-	-	-	-	0.5: -: -	0.5: -: -	0.5: -: -		0.5: -: -	0.5: -: -
Kiçi	-	-	-	-	-	-	-	-	¼ : -: -			
Eyret Susuzu	-	-	-	-	-	-	-	-	-			
Güçlü Belcesi	-	-	-	-	-	-	-	-	-			
Taylıcak	-	-	-	-	-	-	-	-	-			
Ayak	-	-	-	-	-	-	-	-	-			
Elcelü	-	-	-	-	-	-	-	-	-			
Aybak	-	-	-	-	-	-	-	-	-			

Ek 27: 1733-1749 tarihleri arasında hanesiz yalnız neferi olan köyler (Rakamlar neferi gösterir)

Köyler	1733	1734	1735	1736	1737	1742	1743	1744	1746	1747	1748	1749
Tekke-i Hayranbalı	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5
Emre Sultan	7	7	7	7	7	7	7	7	7	7	7	7
Kaplan	11	11	11	11	11	11	11	-	3 es-Seyyid Halil Ef.	3	3 Hacı Halil Ef.den	3
Bahçecik	5	5	5	5	5	-	5	5	-	3 Seyfi Ef.den yoklana	3 Mazı Karyesinden	3
Azab Ali	2	2	2	2	2	2	2	-	2	-	-	-
Kiçimurad	6	6	6	6	6	6	2	-	-	6	6	6
	36 nefer	**36 nefer**	**36 nefer**	**36**	**36**	**31**	**32**	**17**	**17**	**24**	**24**	**24**

Hanesiz ve nefersiz olup imdâdiyye veren köyler ve mahalleler. (Rakamlar kuruş cinsindendir)

Osman	20	20	20	20	20	20	20	20	20	20	20	2
Eymür	10	10	7	7	-	10	10	10	10	10	10	1
Olucak	6	6	6	6	-	-	-	-	-	-	-	
Feleli	5	5	5	5	5	5	5	10	9	6	5	
Çavuşbaşı M	11	11	11	11	11	11	11	15[1468]	11	11	11	1
Ablak	5	5	5	5	-	-		-				
Hisarönü M	3	3	3	3	3	3	3	3	4.5	4.5	3	
Kulatay	3	3	3	3	3	3	3	3	4.5	4.5	3	
Toplam	**63 kuruş**	**63 krş**	**63 krş**	**60 krş**	42	**51**	**52**	**61**	**59**	**56**	**52**	**5**
Yekûn-ı hane-i köyler	**170.5: 48: 249**	**170.5: 48: 249**	**170.5: 48: 249**	**170.5: 47: 251**	**171.5: 47: 251**	**105.5 ¼ : - : 225**	**160, ¼ 14**	**162.5, 219**				

[1468] Ellerinde olan emr-i âlî gereğince avarızcıya önceki senelerde olduğu gibi 11 kuruş verilmiştir.

BELGE ÖRNEKLERİ

BİBLİYOGRAFYA

ARŞİV BELGELERİ

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Belgeleri

Mühimme Defterleri: 3, 6, 7, 14, 21, 24, 25, 26, 27, 28, 31, 39, 40, 41, 44, 48, 52, 58, 73, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155.

Ali Emîrî, III. Ahmed; 3715, 7561, 9513, 11252, 16985, 17651, 19793.

Anadolu Ahkam Defteri; 51.

Cevdet Dahiliye; 1528, 3297, 5268, 6956, 10943, 12494.

Cevdet Evkâf: 1754, 1755, 1799, 3551, 7184, 9346, 30643.

Cevdet Zabtiye: 2355,

Kamil Kepeci: 515, 2491, 2497, 2498, 2567, 4625.

Maliyeden Müdevver Defterler: 133, 2420, 2751, 3026, 3045, 3047, 3151, 3210, 3212, 3357, 3481, 3598, 3822, 5042, 9904, 9909, 10308, 10492.

İbnül'l-Emîn Askeriye; 4625, 4718, 4782, 4787, 4816, 5932, 6029, 6263.

İbnül'l-Emîn Tevcîhât; 1631, 2333.

İbnül'l-Emîn Ensâb; 695.

TAPU KADASTRO Genel Müdürlüğü Kuyûd-ı Kadime Arşivi, ***575 Numaralı Tahrir Defteri***

ŞER'İYE SİCİLLERİ

Karahisâr-ı Sâhib Şer'iye Sicili no. 533, 534, 535, 536, 537, 538, 539, 540, 541, 542, 543, 544, 545, 554.

ŞAHIS ARŞİVİ

Eczacı İbrahim NURATA Aile Arşivi.

KİTAPLAR

Abdülvahhap Hallâf, ***İslâm Hukuk Felsefesi***, (Çev. Hüseyin Atay), Ankara 1985.

Akdağ, Mustafa, ***Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası Celalî İsyanları***, Ankara 1999.

_____, Mustafa, ***Türkiye'nin İktisadî ve İçtimaî Tarihi (1453-1559)***, II, Ankara 1999.

Akgündüz, Ahmet, ***Şer'iyye Sicilleri I***, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 1988.

Aksaraylı Kerimeddin Mahmud (Aksarayî), ***Selçukî Devletleri Tarihi***, (Çev. M. Nuri Gençosman Önsöz ve notlarla Neşreden. F. N. Uzluk), Ankara 1943.

6 Numaralı Mühimme Defteri (972/1564-1565) Özet-Transkripsiyon-İndeks II, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayını, Ankara 1994.

Arıkan, Zeki, ***XV-XVI. Yüzyıllarda Hamit Sancağı***, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, İzmir 1988.

Aslan, Nasi, ***İslâm Yargılama Hukukunda "Şuhûdü'l-Hâl" Jüri Osmanlı Devri Uygulaması,*** Beyan Yayınları, İstanbul 1999.

Âşıkpaşaoğlu, ***Aşıkpaşaoğlu Tarihi***, (Neşr. N. Atsız), Milli Eğitim Bakanlığı Yayını, II. Baskı, İstanbul 1992.

Atabek, Ömer Fevzi, ***Afyon Vilayeti Tarihçesi***, (Haz. Turan Akkoyun) Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayını, Afyon 1997.

Atar, Fahreddin, ***İslâm Adliye Teşkilatı, Ortaya Çıkışı ve İşleyişi***, Ankara 1991.

Aydın, M. Akif, ***İslam-Osmanlı Aile Hukuku***, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayını, İstanbul 1985.

_____, Mehmet Akif, ***İslâm ve Osmanlı Hukuku Araştırmaları***, İz Yayıncılık, İstanbul 1996.

Ayn-ı Ali Efendi Risâlesi 1018/1609.

Bâkî, Edib Ali, ***Afyonkarahisâr'da XVII ve XVIII Asırlarda Meçhûl Halk Tarihinden Yapraklar,*** Afyon 1951.

Barkan, Ömer Lütfi, ***XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Ziraî Ekonominin Hukukî ve Malî Esasları I, Kanunlar***, (Yayına hazırlayan Hüseyin Özdeğer, İ. Ü. tıpkıbasım), İstanbul 2001.

Barkan, Ömer Lütfi, ***Türkiye'de Toprak Meselesi Toplu Eserler 1***, Gözlem Yayınları, İstanbul 1980.

Barkey, Karen, ***Eşkıyalar ve Devlet, Osmanlı Tarzı Devlet Merkezileşmesi***, (Çev. Zeynep Altok), İstanbul 1999.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayını, Birinci Baskı, Ankara 1992.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayını, İkinci Baskı, Ankara 2000.

Bayındır, Abdülaziz, ***İslâm Muhakeme Hukuku (Osmanlı Devri Uygulaması)***, İstanbul 1986.

Baykara, Tuncer, ***Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş I Anadolu'nun İdari Taksimatı***, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara 2000.

Bilmen, Ömer Nasuhi, ***Hukuku İslamiyye ve Istılahât-ı Fıkhiyye Kamusu***, İstanbul 1950.

Bulduk, Üçler, ***XVI. Asırda Karahisâr-ı Sâhib Sancağı***, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 1993.

Bursalı Mehmet Tahir Bey (Haz. A. Fikri Yavuz-İsmail Özen), ***Osmanlı Müellifleri***, C. II., Meral Yayınevi, İstanbul 1972.

Cahen, Claude, ***Osmanlılardan Önce Anadolu***, (Çev. Erol Üyepazarcı), İstanbul 2000.

_____, Claude, ***Türklerin Anadolu'ya İlk Girişi*** (XI. yüzyılın İkinci Yarısı), (Çev. Yaşar Yücel-Bahaeddin Yediyıldız), İstanbul 1988.

Cerasi, Maurice M., ***Osmanlı Kenti, Osmanlı İmparatorluğu'nda 18. ve 19. Yüzyıllarda Kent Uygarlığı ve Mimarisi***, (Çev. Aslı Ataöv) Yapı Kredi Yayını, İstanbul 2001.

Cezar, Mustafa, ***Osmanlı Tarihinde Leventler***, İstanbul 1965.

Cin, Halil – Akgündüz, Ahmet, ***Türk Hukuk Tarihi***, İstanbul 1995.

Çadırcı, Musa, ***Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapıları***, II. Baskı, TTK, Ankara 1997.

Çay, M. Abdulhaluk, ***Anadolu'nun Türkleşmesinde Dönüm Noktası Sultan II. Kılıçarslan ve Karamıkbeli (Myriokefalon) Zaferi (17 Eylül 1176)***, İstanbul 1984.

Çetin, Osman, ***Sicillere Göre Bursa'da İhtida Hareketleri ve Sosyal Sonuçları (1472-1909)***, TTK, Ankara 1999.

Çizakça, Murat, ***Risk Sermayesi Özel Finans kurumları ve Para Vakıfları***, İlmî Neşriyat, İstanbul 1993.

Danişmend, İ. Hami, ***İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi***, C. IV, Türkiye Yayınevi İstanbul 1972.

Daşdemir, Latif, ***XVI. Asırda Karahisâr-ı Sâhib Kazası'nın Ekonomik ve Sosyal Yapısı***, İstanbul Üniversitesi, S. B. E. B. Y. L. T., İstanbul 1996.

Doğru, Halime, ***Osmanlı İmparatorluğunda Yaya-Müsellem-Taycı Teşkilatı (XV-XVI. Yüzyılda Sultanönü Sancağı)***, İstanbul 1990.

438 numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu (937/1530) I, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayını, Ankara 1993.

El Evamirü'l-Ala'iye Fi'l-Umuri'l-Ala'iye (Selçuk Name) İbn Bibi, (El-Hüseyin B. Muhammed B. Ali El-Ca'feri Er-Rugadi), Haz. Mürsel Öztürk, Kültür bakanlığı 1000 Temel Eser, Ankara 1996.

El-Hac Mehmed Zihni Efendi, ***Nimeti'l-İslâm***, İstanbul tarihsiz.

El-Kâmûsü'l-Müsâlîyyi (Arabiyyi-Türkîyyi), (Haz. İsmet Yolcu), Ankara 1996.

Emecen, Feridun, ***XVI. Asırda Manisa Kazası***, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1989.

Erdoğan, Mehmet, ***Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü,*** İstanbul 1998.

Evliyâ Çelebi, ***Tam Metin Seyahatname***, Sâd. Tevfik Temelkuran-Necati Aktaş, C. II, İstanbul 1986.

Faroqhi, Suraiya, ***Osmanlı'da Kentler ve Kentliler***, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 1994.

_____, Suraiya, ***Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam, Ortaçağ'dan Yirminci Yüzyıla***, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 3. Baskı, İstanbul 2000.

Genç, Mehmet, ***Devlet ve Ekonomi***, İstanbul 2000.

Gökçe, Turan, ***XVI ve XVII. Yüzyıllarda Lâzıkıyye (Denizli) Kazâsı***, TTK. Ankara 2000.

Gönçer, Süleyman, ***Afyon İli Tarihi***, C. I, İzmir 1971.

Gönçer, Süleyman, ***Afyon İli Tarihi***, C. II, İzmir 1991.

Griswold, William J., ***Anadolu'da Büyük İsyan (1591-1611)***, (Çev. Ülkün Tansel), İstanbul 2000.

Güler, Mustafa, ***Osmanlı Devleti'nde Harameyn Vakıfları (XVI. -XVII. Yüzyıllar)***, Tarih ve Tabivat Vakfı Yayını, İstanbul 2002.

Gür, A. Refik, ***Hukuk Tarihi ve Tefekkürü Bakımından Mecelle***, İstanbul 1977.

Halaçoğlu, Yusuf, ***XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı***, TTK, Ankara 1995.

_____, Yusuf, ***XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi***, Ankara 1997.

Hoca Sadettin Efendi, ***Tacü't-Tevarih, I***, (Haz. İsmet Parmaksızoğlu), Ankara 1992.

İbn Rüşd, ***Bidayetü'l-Müctehid***, (Terc. Ahmet Meylani), C. II, İstanbul 1991.

İbn-i Abidin, ***Reddü'l-Muhtâr Ale'd-Dürri'l-Muhtâr***, (Çev. Ahmet Davudoğlu), C. V, İstanbul 1983.

İlgürel, Sevim, ***Hezarfen Hüseyin Efendi Telhîsü'l-Beyân Fî Kavânîn-i Âl-i Osmân***, TTK, Ankara 1998.

İnalcık, Halil, ***Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi***, Eren Yayıncılık, İstanbul 1996.

_____, Halil, ***Hicrî 835 Tarihli Sûret-i Defter-i Sancak-i Arvanid***, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 1987.

_____, Halil, ***The Ottoman Empire***, ???

İstanbul'un Fethinden Önce Yazılmış Tarihi Takvimler, (Neşr. Osman Turan), Ankara 1984.

İzzî Süleyman Efendi, ***Târîh-i İzzî***, İstanbul 1177.

Kânûnî Devri Malatya Tahrir Defteri (1560), (Neşr. Refet Yinanç-Mesut Elibüyük) Gazi Üniversitesi Yayını, Ankara 1983.

Karaman, Hayreddin, ***Mukayeseli İslâm Hukuku***, İstanbul 1982.

_____, Hayreddin, ***Günlük Hayatımızda Helâller ve Haramlar***, İstanbul 1987.

_____, Hayreddin ***Anahatlarıyla İslâm Hukuku 2 Hususi Hukuk***, Ensar Neşriyat, İstanbul 1990.

Kazıcı, Ziya, ***Osmanlılarda İhtisab Müessesesi***, İstanbul 1987.

Keskioğlu, Osman, ***Fıkıh Tarihi ve İslâm Hukuku***, İstanbul, 1979.

Khoniakes, Niketas, ***Historia*** (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri), (Terc. Fikret Işıltan), Ankara 1995.

Kunt, Metin, ***Sancaktan Eyâlete 1550-1650 Arasında Osmanlı Ümerası ve İl İdaresi***, İstanbul 1978.

Kurt, Abdurrahman, ***Bursa Sicillerine Göre Osmanlı Ailesi***, Bursa 1998.

Kütükoğlu, Mübahat S., ***Osmanlılarda Narh Müessesesi ve 1640 Tarihli Narh Defteri***, Enderun Kitabevi, İstanbul 1983.

Levend, Agâh Sırrı, ***Türk Edebiyatı Tarihi***, C. I, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1998.

Mehmed Neşrî, ***Kitâb-ı Cihan-nümâ, Neşrî Tarihi***, I, (Haz. F. R. Unat-M. A. Köymen), Ankara 1995.

Mehmed Süreyyâ, ***Sicill-i Osmanî Yahud Tezkire-i Meşâhir-i Osmâniyye***, (Haz. Ali Aktan, Abdülkadir Yuvalı, Mustafa Keskin), C. I, Sebil Yayınevi, İstanbul 1995.

_____, ***Sicill-i Osmanî Yahud Tezkire-i Meşâhir-i Osmâniyye***, (Haz. Mustafa Keskin-Ayhan Öztürk-Ramazan Tosun), C. II, Sebil Yayınevi, İstanbul 1997.

_____, ***Sicill-i Osmanî Yahud Tezkire-i Meşâhir-i Osmâniyye***, (Haz. Ali Aktan, Abdülkadir Yuvalı, Metin Hülâgü), C. III, Sebil Yayınevi, İstanbul 1995.

_____, ***Sicill-i Osmanî Yahud Tezkire-i Meşâhir-i Osmâniyye***, (Haz. Mustafa Keskin, Ayhan Öztürk, Hamdi Savaş, Havva Kurt), C. IV/ı., Sebil Yayınevi, İstanbul 1997.

Mehmed Zıllîoğlu Evliya Çelebi, ***Evliya Çelebi Seyahatnamesi,*** (Sad. Mümin Çevik), İstanbul 1984.

Nagata, Yuzo, ***Tarihte Âyânlar Karaosmanoğulları Üzerinde Bir İnceleme***, TTK, Ankara 1997.

Naima, ***Târih-i Naima***, I, İstanbul 1280 (1863-1864).

Nizamü'l-Mülk, **Siyâset-nâme**, (Haz. Mehmet Altay Köymen), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayını, Ankara 1982.

Orhonlu, Cengiz, ***Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretlerin İskanı***, İstanbul 1987.

_____, Cengiz, ***Osmanlı İmparatorluğu'nda Derbent Teşkilatı***, Eren Yayınları, İstanbul 1990.

Ortaylı, İlber, ***Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devleti'nde Kadı***, Turhan Kitabevi, Ankara 1994.

Ölmez, Yalçın, ***Karahisâr-ı Sâhib Sancağında Âyanlık Müessesesi (1784-1848)***, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1991.

Özkaya, Yücel, ***Osmanlı İmparatorluğu'nda Âyânlık***, Ankara 1994.

_____, Yücel, ***XVIII. Yüzyıl Osmanlı Kurumları ve Osmanlı Toplum Yaşantısı***, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara 1985.

Öztürk, Osman, ***Osmanlı Hukuk Tarihinde Mecelle***, İstanbul 1973.

Pamuk, Şevket, ***Paranın Tarihi***, 2. Baskı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2000.

Pitcher, Donald Edgar, ***Osmanlı İmparatorluğu'nun Tarihsel Coğrafyası***, (Çev. Bahar Tırnakçı), Yapı Kredi Yayını İstanbul 2001.

"Saltanat ve İki Yüzü" Yazı ve Tuğra, (Haz. Şennur Şentürk ve Brian Johnson) İstanbul 1995.

Sertoğlu, Midhat, ***Osmanlı Tarih Lûgatı,*** İstanbul 1986.

Sevim, Ali, ***Anadolu'nun Fethi, Selçuklular Dönemi***, Ankara 1993.

Sofyalı Ali Çavuş Kanunnamesi 1653.

Solak-zâde Mehmed Hemdemî Çelebî, ***Solak-zâde Tarihi, I***, (Haz. Vahit Çabuk), Ankara 1989.

Strabon, ***Coğrafya***, (Anadolu Kısmı Kitap, XII, XIII, XIV), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, (Çev. Adnan Pekman), **(Yer ve Tarih) ???**

Sultan Dîvânî ve Afyonkarahisar'da Mevlevîlik, Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayını, Afyon 2002.

Şafak, Ali – Karaman, Hayreddin, ***İslâm Hukukuna Göre Alış Veriş'te Vade Farkı ve Kâr Haddi***, İslamî İlimler Araştırma Vakfı Yayını, İstanbul 1987.

Şemdani-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi, ***Mür'i't-Tevârîh***, (Yay. Münir Aktepe), İstanbul 1976.

Şemseddin Sami, ***Kâmûs-ı Türkî,*** Der-saâdet 1317.

Tabakoğlu, Ahmed, ***Gerileme Dönemine Girerken Osmanlı Maliyesi***, İstanbul 1985.

Turan, Osman, ***Selçuklular Zamanında Türkiye***, İstanbul 1996.

Tuş, Muhiddin, ***Sosyal ve Ekonomik Açıdan Konya***, Konya 2001.

Türkay, Cevdet, ***Oymak, Aşiret ve Cemaatler***, Tercüman Yayınları, İstanbul 1979.

Uluçay, Çağatay, ***18 ve 19. Yüzyıllarda Saruhan'da Eşkıyalık ve Halk Hareketleri***, İstanbul 1955

Uysal, Mustafa, ***İzahlı Mülteka'l-Ebhur Tercümesi***, Konya 1984

Uzunçarşılı, İ. H., ***Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı***, TTK,Ankara 1988.

_____, İ. H., ***Osmanlı Devleti Teşkilâtından Kapıkulu Ocakları I,*** TTK., Ankara 1984.

_____, İ. Hakkı, ***Osmanlı Tarihi***, C. IV. I. Bölüm, TTK, Ankara 1988.

_____, İ. Hakkı, ***Osmanlı Tarihi***, C. IV. II. Bölüm, TTK, Ankara 1988.

_____, İ. Hakkı, ***Kitabeler ve Sahip, Saruhan, Aydın, Menteşe, İnanç, Hamit oğulları Hakkında Malûmat***, İstanbul 1929.

_____, İ. Hakkı, ***Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı***, T. T. K. Ankara, 1984.

3 Numaralı Mühimme Defteri, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayını, Ankara 1993.

Üçer, Süleyman Sırrı, ***Afyon Karahisar Vilayeti Tarihi***, İstanbul Üniversitesi Lisans Tezi, İstanbul 1934-35.

Ünal, Mehmet Ali, ***Osmanlı Müesseseleri Tarihi***, Isparta 1997.

Yıldırım, M. Zahit, ***30 Numaralı Adana Şer'iye Sicili***, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Malatya 1996.

Yusuf İlgar, ***Afyonkarahisar'da Mevlevîlik,***, Afyon 1992.

Yücel, Yaşar, ***Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar: Çoban-oğulları, Candar-oğulları Beylikleri, Mesalikü'l-ebsar'a Göre Anadolu Beylikleri, I***, Ankara 1991.

MAKALELER

Ahmed Tevhid, "Sâhip Ata Oğullarından Ahmed", ***Türk Tarih Encümeni Mecmuası***, XI (88), (1 Teşrin-i sâni 1341.

Akdağ, Mustafa, "Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluş ve İnkişafı Devrinde Türkiye'nin İktisadî Vaziyeti", ***Belleten***, XV/55, Ankara 19??.

Akgündüz, Ahmet, "Bir Aile ve Hizmet Müessesesi Olarak Osmanlı'da Harem", ***Türkler***, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, C. X, s. 315-347.

Akyılmaz, Gül, "Osmanlı Aile Hukukunda Kadın", ***Türkler***, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, C. X, s. 365-374.

Altınöz, İsmail, "Osmanlı Toplum Yapısı İçinde Çingeneler", **Türkler**, C. X, s. 422-432.

Altunbay, Mustafa, "Klasik Dönemde Osmanlı'da Madencilik", ***Türkler***, C. X, s. 791-801.

Barkan, Ömer Lütfi, "Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskan ve Kolonizasyon Metodu Olarak vakıflar ve Temlikler I İstila devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler", ***Vakıflar Dergisi***, C. II, Ankara 1942, s. 279-367.

_____, Ömer Lütfi, ***Edirne Askerî Kassamı'na Ait Tereke Defterleri (1545-1659). I***, TTK, Belgeler Dergisi, C. III, S. 5-6, Ankara 1966., s. 1-486.

_____, Ömer Lütfi, "Türkiye'de İmparatorluk Devirlerinin Büyük Nüfus ve Arazi Tahrirleri ve Hâkana Mahsus İstatistik Defterleri (I)", ***İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası***, C. II, S. 1, s. 20-59.

_____, Ömer Lütfi, "Tarihi Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi", ***Türkiyât Mecmuası***, S. X, İstanbul 1953, s. 1-26.

Bear, Thomas Drew, "Grek ve Roma Dönemlerinde Afyonkarahisar", ***Afyonkarahisar Kütüğü C. I,*** Afyon 2001, s. 97-111.

Berkî, Şakir, "Türkiye'de İmparatorluk ve Cumhuriyet Devrindeki Vakıf Çeşitleri", ***Vakıflar Dergisi*** Vakıflar Genel Müdürlüğü, C. IX, s. 1-.

Darkot, Besim, "Anadolu", ***İslâm Ansiklopedisi,*** Milli Eğitim Bakanlığı Yayını, İstanbul 1978, C. I, s. 428-430.

_____, Besim, "Karahisar" ***İslâm Aansiklopedisi***, Milli Eğitim Bakanlığı Yayını, İstanbul tarihsiz, C. VI. s. 277-284.

Daşdemir, Latif, "Yerleşim ve Nüfus", ***Afyonkarahisar Kütüğü C. I,*** Afyon 2001, s. 251-271.

Deny, J., "Sancak", ***İA***, C. X, s. 186-189.

Galip Eken, "XVIII. Yüzyıl Ortalarında Antep'de Aile", ***OTAM***, S. 11, s. 109-121.

Emecen, Feridun, "Kayacık Avarız defteri", ***Tarih Enstitüsü Dergisi Prof. Tayyip Gökbilgin Hatıra Sayısı***, İ. Ü. Yayını, İstanbul 1982, s. 159-170.

Erdentuğ, Nermin, "Yeryüzünde İnsan Toplumlarında "Başlık" ", ***Aile Yazıları 4, Evlilik Kurumu ve İlişkileri***, Derleyen Beylü Dikeçligil-Ahmet Çiğdem, II. Baskı, Ankara 1991, s. 307-317.

Erdoğdu, İbrahim, "Osmanlı İktisadî Düzeninde İhtisab Müessesesi ve Muhtesiplik Üzerine Bir Deneme", ***Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi OTAM***, S. 11, Ankara 2000, s. 123-147.

Ergenç, Özer, "Osmanlı Şehirlerindeki Yönetim Kurumlarının Niteliği Üzerinde Bazı Düşünceler", ***VIII. Türk Tarih Kongresi***, (11-15 Eylül 1976, C. II, TTK Yayını, Ankara 1981, s. 1269-1270.

Erkal, Mehmet, "Cizye", ***DİA***, İstanbul 1993, C. 8, s. 42-44

Eröz, Mehmet, "Evlenme ve Düğün Töreni İle İlgili Türk Gelenekleri", ***Aile Yazıları 4 Evlilik Kurumu ve İlişkileri***, Derleyen Beylü Dikeçligil-Ahmet Çiğdem, II. Baskı, Ankara 1991, s. 301-306.

Fekete, Layoş, "Türk Vergi Tahrirleri", ***Belleten***, XI/42, Ankara 1947, s. 299-328.

Gowan, Bruce Mc., "Osmanlı Avarız ve Nüzül Teşekkülü", ***VIII. Türk tarih Kongresi Ankara 11-15 Ekim 1976 Kongreye Sunulan Bildiriler***, s. 1327-1331.

Gökbilgin, M. Tayyib, "Nâhiye", ***İA***, İstanbul 1964, C. IX, s. 37-39.

Gökçe, Birsen, "Aile ve Aile Tipleri Üzerine Bir İnceleme", ***Aile Yazıları I, Temel Kavramlar Yapı ve Tarihi Süreç***, Derleyen Beylü Dikeçligil-Ahmet Çiğdem, Ankara 1990, s. 207-

Gölen, Zafer, "Osmanlı Barut Üretim Merkezi: Baruthane-i Âmire", ***Türkler***, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 136-144.

İlaslı, Ahmed, "İlk Yerleşimden Roma Dönemine Kadar Afyonkarahisar", ***Afyonkarahisar Kütüğü C. I***, Afyon 2001, s. 83-96

İlgar, Yusuf, "Afyonkarahisâr'da Eğitim-Öğretim", ***Afyonkarahisar Kütüğü II***, Afyon 2001, s. 213-255.

____, Yusuf, "Afyonkarahisâr'da Eğitim-Öğretim"; ***Afyonkarahisar Kütüğü II***, Afyon 2001, s. 213-255.

____, Yusuf, "Afyonkarahisar Mevlevîhânesi", ***Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi***, S. 2 (II. Milletlerarası Osmanlı Devletinde Mevlevîhâneler Kongresi), Konya 1996, s. 107-140.

İnalcık, Halil, "Adalet-nâmeler", ***Belgeler Türk Tarih Belgeleri Dergisi***, TTK, C. II., S. 3-4, s. 49-145.

_____, Halil, "Eyalet", ***DİA***, İstanbul 1995.

_____, Halil, "Osmanlılarda Cizye", ***DİA***, İstanbul 1993, C. 8, s. 45.

_____, Halil, "Osmanlılarda Raiyyet Rüsûmu", ***Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi***, Eren Yayıncılık, İstanbul 1996

_____, Halil, "Osman Gazi'nin İznik Kuşatması ve Bafeus Muharebesi", ***Osmanlı Beyliği (1300-1389)***, (Edt. Elizabeth Zachariadou – Çev. G. Ç. Güven, İ. Yergüz, T. Altınova), İstanbul 1997

_____, Halil, ***Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi***, İstanbul 2000.

İpşirli, Mehmet, "Klasik Dönem Osmanlı Devlet Teşkilatı", ***Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi***, (Editör: Ekmeleddin İhsanoğlu), İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA), İstanbul 1994, C. I, s. 139-286.

İşbilir, Ömer, "Osmanlı Ordularının İaşe ve İkmali: I. Ahmed Devri İran Seferleri Örneği", ***Türkler***, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, C. XII, s. 151-158.

Kafalı, Mustafa, "Anadolu'nun Fethi ve Türkleşmesi", ***Erdem*** "Türklerde Hoşgörü Özel Sayısı-I", VIII/22, (Ocak 1996), s. 7-8.

Kallek, Cengiz, "Hisbe", ***DİA***, İstanbul 1998, C. XVIII, s. 133-143.

Karadeniz, Yılmaz, "Amasya'da Fiyatlar (1764-1770)", ***OTAM***, S. 11, Ankara 200, s. 267-275.

Karazeybek, Mustafa, "1575 Tarihli Vakıf Tahrir Defterine Göre Afyonkarahisar Ticaret Mahalleri", ***V. Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri,*** Afyonkarahisar Belediyesi Yayını, Afyon 2000**,** s. 57-71

_____, Mustafa, "Osmanlılar Döneminde İdari Yapı", ***Afyonkarahisar Kütüğü I,*** Afyon 2001, s. 187-210.

_____, Mustafa, "Türkiye'de Muhtarlık Teşkilatının Kurulması ve Afyonkarahisar'da Tanzimat'tan Sonra Atanan İlk Köy Muhtarları" ***Taşpınar Dergisi***, S. 3, Ankara Kasım 2001, s. 35-44.

_____, Mustafa, "Afyonkarahisar Vakıfları", ***Afyonkarahisar Kütüğü II***, Afyon 2001, s. 257-292.

_____, Mustafa, "Afyonkarahisar'da Zaviyeler", ***Afyonkarahisar Kütüğü I***, Afyon 2001, s. 415-426.

_____, Mustafa, "Karahisâr-ı Sâhib Sancağı'nda Mevlevî Vakıfları", ***Sultan Dîvânî ve Afyonkarahisar'da Mevlevîlik***, Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayını, Afyon 2002, s. 297-357.

Kazıcı, Ziya, "Hisbe" ***DİA***, İstanbul 1998, C. XVIII, s. 143-145.

Kramers, J. H., "Mahalle" md, ***İA***, İstanbul 1988, C. VII, s. 144.

Kütükoğlu, Mübahat, "Osmanlı İktisadi Yapısı", ***Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi***, (Editör: Ekmeleddin İhsanoğlu), İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA), İstanbul 1994, C. I, s. 539-650.

Lightfoot, C. S., "Bizans Döneminde Afyonkarahisar", ***Afyonkarahisar Kütüğü C. I,*** s. 113-125.

Macdonald, B. D., "Kaza" ***İA***, C. VI, İstanbul Tarihsiz.

Michon, Jean-Louis, "Dinî Kurumlar", ***İslâm Şehri***, Hazırlayan R. B. Serjeant, (Çev. Elif topçugil), İz Yayıncılık, İstanbul 1997, s. 13-49.

Mordtmann, J. H., "Kaymakam", ***İA***, C. VI, İstanbul Tarihsiz

Müddesir Abdurrahman, "Hukuki Kurumlar", ***İslâm Şehri*** (Haz. R. B. Serjeant, Çev. Elif Topçugil), İz Yayınları, İstanbul 1997, s. 55-60.

Ocak, A. Yaşar – Farûkî, Süreyya, "Zâviye", ***İA***, C. XIII., s. 468-476

Ortaylı, İlber, "Osmanlı Kadısının Taşra Yönetimindeki Rolü Üzerine", ***Amme İdaresi Dergisi***, IX/1 (Mart 1976), s. 95-107.

Özcan, Abdülkadir, "Osmanlı Askeri Teşkilatı", ***Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi***, (Editör: Ekmeleddin İhsanoğlu), İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA), İstanbul 1994, C. I, s. 337-371.

Özdemir, Rifat, "Avarız ve Gerçek-Hâne Sayılarının Demografik Tahminlerde Kullanılması Üzerine Bazı Bilgiler", ***X. Türk Tarih Kongresi (Ankara 22-26 Eylül 1986)***, C. IV. Ankara 1993, s. 1581-1613.

Özkaya, Yücel, "XVIII. Yüzyılda Mütesellimlik Müessesesi", ***DTCFD,*** Ankara 1977, XXVII, s. 3-4.

Öztürk, Mustafa, "1616 Tarihli Halep avarız hâne Defteri", ***Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi OTAM***, Ankara 1997, s. 249-294.

Öztürk, Said, "Osmanlı'da Çok Evlilik", ***Türkler***, Yeni Türkiye Yayını, Ankara 2002, C. X, s. 375 vd.

Öztürk, Temel, "Osmanlılarda Narh Sistemi", ***Türkler***, C. X, s. 861-871.

Pakalın, M. Zeki, ***Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü***, İstanbul 1983, C. II, s. 642.

Sarıcık, Murat,, "Osmanlı Devleti'nde Nakibü'l-Eşrâflık Kurumu", ***Türkler***, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, C. X, s. 385-393.

Schacht, Joseph, "Nikah", ***İA***, C. IX, s. 258-261.

Sezgin, İbrahim, "Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Baruthâneler ve Barut İmalatı", ***Türkler***, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 145-150.

Şekercioğlu, Hüseyin, "Gelendost-Miryofatlın Zaferi'nin 796. Yılı", ***Türk Kültürü Dergisi***, C. X, (1971-1972), s. 1172-1177.

Umar, Bilge, "Myriokephalon Savaşının Yeri: Çivril Yakınında Kûfi Çayı Vadisi", ***Belleten***, LIV/209, s. 99-116.

Uzunçarşılı, İ. Hakkı, "Şer'î Mahkeme Sicilleri", ***Ülkü Halkevleri Mecmuası, (Temmuz 1935)***, V/29, 365-9.

Ünal, Mehmet Ali, "1056/1646 Tarihli Avarız Defterine Göre 17. Yüzyıl Ortalarında Harput" ***Belleten***, LI/199, Nisan 1987, 119-129.

Varlık, M. Çetin, "Anadolu Eyâleti", ***DİA***, İstanbul 1991, s. 143-144.

_____, M. Çetin, "XVI. Yüzyıl Osmanlı İdari Teşkilatında Kütahya", ***TAD***, S. 2 (1986), İstanbul 1987, s. 201-238.

Yediyıldız, Bahaeddin, "Osmanlı Toplumu", ***Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi***, (Editör: Ekmeleddin İhsanoğlu), İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA), İstanbul 1994, C. I, s. 439-510.

_____, Bahaeddin, "Klasik Dönem Osmanlı Toplumuna Genel Bir Bakış", ***Türkler***, Yeni Türkiye Yayını, Ankara 2002, C. X, s. 183-215.

Yevy, R., "Muhtesib", ***İA***, C. XVIII, s. 532-533.

Yıldırım, M. Zahit, "Sultan Alaeddin Medresesi Hakkında Tarihi Belgeler", ***V. Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri***, 13-14 Nisan 2000, Afyonkarahisar 2000, s. 72-84.

_____, M. Zahit, "1724-1727 İran Seferleri Sırasında Askeri Hazırlıklar ve Aksaklıklar", Afyon Kocatepe Üniversitesi, ***Sosyal Bilimler Dergisi***, C. IV, S. 1, Afyon 2002, s. 147-161.

_____, M. Zahit, "Avarız Defterleri ve 2567 Numaralı Avarız Defterine Göre XVII-XVIII. Yüzyılda Karahisâr-ı Sâhib Sancağı'nın Sandıklı, Çola-âbâd ve Karamık Kazaları", ***VI. Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu, Afyon 10-11 Ekim 2002,*** Ankara 2003, s. 581-608.

Yücel, Yaşar, "Osmanlı İmparatorluğunda Desantralizasyona (Adem-i Merkeziyet) Dair Gözlemler", ***Belleten***, (Ankara 1974), XXXVIII/152, s. 666.